ACADEMIA ROMÂNĂ
Institutul de Istorie „George Barițiu"

Biografii istorice transilvane, I

Liviu Botezan • Ela Cosma • Ionuț Isac • Attila Varga

Dicționar al personalităților Revoluției de la 1848-1849 din Banat şi Transilvania

Chipuri dintr-un an de neuitat

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

DICȚIONAR AL PERSONALITĂȚILOR REVOLUȚIEI DE LA 1848-1849 DIN BANAT ŞI TRANSILVANIA

(Chipuri dintr-un an de neuitat)

– 160 de ani de la eveniment –

DICTIONARY OF THE 1848-1849 REVOLUTION'S PERSONALITIES FROM BANAT AND TRANSYLVANIA

(Portraits from a Memorable Year)

– the 160th aniversary –

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ISTORIE „GEORGE BARIȚIU" DIN CLUJ-NAPOCA

Liviu BOTEZAN,
Ela COSMA,

Ionuț ISAC,
Attila VARGA,

BIOGRAFII ISTORICE TRANSILVANE, I

DICȚIONAR AL PERSONALITĂȚILOR REVOLUȚIEI DE LA 1848-1849 DIN BANAT ŞI TRANSILVANIA

(Chipuri dintr-un an de neuitat)

– 160 de ani de la eveniment –

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Bucureşti, 2008

Adresa: EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5,
050117, Bucureşti, România,
Tel. 4021-318 8146, 4021-318 8106
Fax: 4021-318 2444
E-mail: edacad@ear.ro
Internet: http://www.ear.ro

Referenți: Stelian MÂNDRUȚ, Acad. Camil MUREŞANU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Dicționar al personalităților Revoluției de la 1848-1849 din Banat şi Transilvania : chipuri dintr-un an de neuitat : 160 de ani de la eveniment / Liviu Botezan, Mihaela Cosma, Ionuț Isac, Attila Varga. - Bucureşti : Editura Academiei Române, 2008
ISBN 978-973-27-1629-8

I. Botezan, Liviu
II. Cosma, Ela
III. Isac, Ionuț
IV. Varga Attila
81'374.2:94(498.4+498.5)"1848/1849":929=135.1

Redactor: ALIS ALEXĂ
Tehnoredactor: ANDREEA ION
Coperta: NICOLETA NEGRUȚ

Bun de tipar: 20.07.2008. Format: 16/70×100.
Coli de tipar: 28,5
C.Z. pentru biblioteci mari: 92:9 (498.7) «1848 1849 » (032) =59
C.Z. pentru biblioteci mici: 92

„Au călcat prin moarte (...) iar libertatea, ca o mamă, i-a hrănit la sân: Patria lor este primăvara omenirii."

Walther Victor

„Avram Iancu a fost unul din acei bărbați, cu adevărat providențiali, ale căror merite pentru libertate toți fanfaronii din lume nu vor fi în stare a le întuneca (...) Avram Iancu a fost sacrificiu al simțului său de libertate şi onoare, al neînfricatei sale dragoste către națiune şi al devotamentului său sublim pentru patrie."

George Barițiu

„Când surle duioase domol au să cânte
Şi steaguri cernite veni-vor în soare,
Jelind, libertatea, pe morții tăi fii
Închişi sub zăvorul aceleiaşi glii!"

Petöfi Sándor

Către cititor

În ultimii 100-150 de ani, precedaţi de câteva iniţiative încă în secolul al XVIII-lea, în istoriografie, s-au acreditat concepţii potrivit cărora înaintarea societăţii în timp ar fi determinată de factori obiectivi, de profunzime, de structuri – sau cum se mai vrea a le spune – şi doar prin identificarea lor s-ar ajunge la explicaţia veritabilă a faptelor omeneşti. Erau diminuate astfel componentele raţionale ale deciziilor întru acţiune, implicit ale intelectului, ale deliberării conştiente asupra semnificaţiei şi sensului desfăşurărilor în succesiune.

Mai recent însă, balanţa judecăţilor istorice a început a se reechilibra. Poate şi în virtutea unei obişnuite mişcări pendulare, poate şi cu susţinerea din partea unor circumstanţe obiective, e sesizabilă o reabilitare a conştientului în istorie, a grupurilor sociale şi a indivizilor, ca agenţi ai acestuia.

A plasa mersul istoriei numai în sfera raţionalului ar fi, fără îndoială, o probă de idealism naiv. Dar şi contrariul demersului cade în păcat. Ca în atâtea cazuri, adevărul e undeva pe la mijloc, în zona convergenţelor de tendinţe aparent greu conciliabile. Fără luciditatea judecăţii omenirii, e limpede însă că istoria nu se poate nici desfăşura deplin, nici nu poate fi înţeleasă.

Chiar unui proces tumultuos, cum este o revoluţie, pornirile haotice îi sunt disciplinate, în ultimă instanţă, de cenzura inteligenţei organizatoare.

Alcătuirea unui dicţionar, ca acela de faţă, al personalităţilor revoluţiei de la 1848-1849 în Banat şi Transilvania, nu constituie, prin urmare, doar un act de inventariere, ci şi de proiectare asupra luptelor a unor fascicole multiple de iluminare, benefice înţelegerii lor.

Prin strădania a patru autori, sunt reunite în paginile următoare biografiile esenţiale a vreo 76 de participanţi la revoluţie. Dintre ei, 31 sunt personalităţi româneşti, 30 maghiare şi 15 germane. Mulţi sunt bine cunoscuţi, astfel încât spaţiul ce li se acordă e justificat prin importanţa rolului lor. Dar şi în cazul altora, mai apropiaţi de anonimat, autorii au fost la fel de generoşi, în detalii şi în pagini.

Fireşte, se mai poate scrie mult şi pe marginea altor figuri importante ale revoluţiei, „lista" rămâne deschisă, dar atât cât poate fi realizat un asemenea gen de lucrare – un dicţionar dependent inevitabil de preferinţele selective ale autorilor – subscriem în favoarea calităţii şi a obiectivităţii sale.

Volumul de muncă ce a fost depus, în vederea realizării acestui preţios instrument, a fost, cu siguranţă, unul semnificativ.

Crearea unui asemenea dicţionar, care să detalieze viaţa şi activitatea revoluţionarilor paşoptişti ardeleni şi bănăţeni, constituie mai mult decât o lăudabilă continuare şi încununare a unei febrile munci de câteva decenii, depusă de către cei care au investit deja, cu mult timp înainte, pasiune,

abnegaţie şi dăruire în complicatul proces al colectării şi publicării de documente istorice, extrase din arhive româneşti şi străine.

Dicţionarul va reprezenta, în mod indiscutabil, un punct util de referinţă pentru toţi cei doritori a se orienta în orizontul, nu întotdeauna limpede, al evenimentelor revoluţionare de la 1848-1849.

Până la urmă, este şi o invitaţie adresată tuturor de a învăţa din înţelepciunea, personalitatea, activitatea şi greşelile celor de altădată, care au scris deja istoria, punând astfel, în mâna noastră, torţa cu flacăra trecutului, menită a ne lumina viitorul.

Acad. Camil Mureşanu

ANTAL, János

(n. 22 februarie 1767, Dileu-Vechi, jud. Mureş – m. 12 august 1854, Târgu-Mureş)

S-a impus în istoria modernă a Transilvaniei ca şi un strălucit episcop reformat, provenind dintr-o familie foarte săracă de ţărani maghiari. Şi-a început studiile primare la Târgu-Mureş, iar apoi, din anul 1775, a fost admis în cadrul Colegiului Reformat din Târgu-Mureş unde s-a bucurat de sprijinul unuia dintre cel mai buni profesori de aici, pe nume Kovásznai Tóth Sándor.

Antal János s-a făcut remarcat în anii de şcoală ca un elev eminent care i-a uimit pe profesorii săi cu inteligenţa şi puterea sa de muncă. Din acest motiv, în anul 1794, a fost ajutat să plece la studii la Viena.

În anul următor începe să studieze la Jena, iar din anul 1796 este admis în cadrul Universităţii din Göttingen.

După încheierea studiilor, Antal János revine în Transilvania, activând ca pastor reformat la Dumbrăvioara, iar apoi, din anul 1798, la Târgu-Mureş.

Pe data de 25 noiembrie, acelaşi an, începe să predea teologie ca şi profesor secundar, iar, în perioada 1801-1836, este chemat să predea la Colegiul Reformat din Târgu-Mureş.

Din anul 1830, este ales protonotar în cadrul episcopiei reformate, iar, în anul 1836, devine superintendent. Zece ani mai târziu, el şi familia sa primesc rang nobiliar, iar peste alţi cinci ani beneficiază de marea demnitate de a fi consilier regal. A ales să scrie, el însuşi, o istorie a vieţii sale în variantă versificată.

În perioada revoluţiei s-a confruntat cu o serie de probleme din cauza poziţiei sale radicale şi intransigente, motiv pentru care a intrat, deseori, în conflict cu românii. Pentru a scăpa de furia mulţimii, în ziua de 17 noiembrie 1849, a decis să se refugieze de la Aiud, mergând spre Cluj, iar apoi la Târgu-Mureş. Aici s-a şi stins din viaţă.

S-a remarcat însă, ca fiind unul dintre cei mai activi episcopi reformaţi care a contribuit, în mod decisiv, la sprijinirea colegiului şi a învăţământului reformat ardelean, susţinând această politică din veniturile sale proprii.

BIBLIOGRAFIE:

BONA, Gábor. *Az 1848-1849-as honvédsereg vezetői*, Budapest, Rubicon, 1999; *Magyarország hadtörténete két kötetben*, Budapest, Zrinyi Katonai Kiadó, 1985; HERMANN, Róbert. *1848-1849- A szabadságharc hadtörténete*, Budapest, Korona Kiadó, 2001; KATONA, Tamás. *Battyány és az aradi vértanúk temetése*, Historia, 1989/3. SZINNYEI, József. *Magyar írok élete és munkái*, Budapest, 2000; *Új Magyar Életrajzi Lexikon*, Budapest, Magyar Könyvklub, 2001; *Pallas Nagy Lexikona; Révai Lexikon*.

V.A.

APOR, Károly

(n. 11 decembrie 1815, Altorja – m. 31 octombrie 1885, Târgu-Mureş)

A fost fiul cancelarului ardelean Apor Lázár. Şi-a început şcoala primară la Baia Mare, iar, după terminarea cursurilor gimnaziale, urmează, între anii 1835-1836, studii de drept la Academia din Pozsonyi după care se pregăteşte, o perioadă, şi la Theresianum-ul din Viena.

După definitivarea studiilor se reîntoarce în Transilvania, lucrând, începând cu anul 1837, în cadrul Cancelariei Aulice.

În anul următor îşi desfăşoară activitatea la Cluj, la Scaunul Gubernial, apoi, tot în acest an, este pus să activeze şi la Tabla Regală de la Târgu-Mureş.

Începând cu anul 1842 se implică mai mult în viaţa politică, afirmându-se în Dietă, de partea conservatorilor.

Odată cu începerea revoluţiei de la 1848 decide să se înroleze în armată, participând la derularea evenimentelor în calitate de gardist naţional. În toamna anului 1848, în condiţiile în care situaţia s-a înrăutăţit în Transilvania, Apor Károly a decis să plece spre Galiţia, iar apoi la Viena.

La finele anului 1849 s-a reîntors în Transilvania, lucrând la un tribunal. Activitatea sa excelentă i-a adus o serie de promovări, ca dovadă că, în anul 1857, a fost ales să conducă Tribunalul Urbarial, iar, în anul 1861, dobândeşte funcţia de preşedinte al Tablei Regale Ardelene.

S-a distins ca fiind unul dintre cei mai prosperi oameni ai Transilvaniei, ocupându-se, mai ales, de negoţul cu fructe şi vinuri.

În anul 1872, mulţumită activităţii sale în plan politic, Apor Károly este decorat cu „Ordinul Coroana de Oţel", Clasa a II-a.

S-a mai remarcat şi prin faptul că a fost unul dintre primii fotografi ai ţării. Pe când era preşedintele tribunalului din Făgăraş, arta fotografierii se răspândise deja în Franţa, iar meşteşugul ei ajunsese şi în Transilvania. Apor Károly a deprins această măiestrie cu succes, reuşind să-şi deschidă şi un mic atelier de fotografie. În paralel, a fost şi preşedintele Societăţii Agricole Ardelene.

A dispus de o bibliotecă prețioasă care număra 12.000 de volume, dintre care, o parte, a donat-o Muzeului Ardelean.

BIBLIOGRAFIE:

BONA, Gábor. *Az 1848-1849-as honvédsereg vezetői*, Budapest, Rubicon, 1999; *Magyarország hadtörténete két kötetben*, Budapest, Zrinyi Katonai Kiadó, 1985; HERMANN, Róbert. *1848-1849- A szabadságharc hadtörténete*, Budapest, Korona Kiadó, 2001; KATONA, Tamás. *Battyány és az aradi vértanúk temetése*, Historia, 1989/3. SZINNYEI, József. *Magyar írok élete és munkái*, Budapest, 2000; *Új Magyar Életrajzi Lexikon*, Magyar Könyvklub, 2001; *Pallas Nagy Lexikona; Révai Lexikon*.

V.A.

ARANY, János
(n. 2 martie 1817, Salonta, jud. Bihor – m. 22 octombrie 1882, Budapesta)

Originile familiei Arany se leagă de localitatea Köselér, loc de unde strămoşii lui Arany János s-au mutat la Satu-Mare, iar apoi la Salonta. Familia Arany a primit primele pământuri, precum şi titlul nobiliar de la Bocskai István, iar blazonul nobiliar de la domnitorul Rákóczi György I, în anul 1634. Au pierdut însă posesiunile în anul 1745, atunci când împărăteasa Maria Tereza le-a donat ducelui Eszterházi Antal. Familia Arany a luptat în multe procese pentru a-şi redobândi vechile privilegii, dar fără succes.

Arany János s-a născut în această familie nobiliară, fără avere, care a mai avut 9 copii, dar, la momentul naşterii sale, nu le-a mai trăit decât o fată, pe nume Sára. Nici ea nu a trăit mult, deoarece s-a stins din viață la scurtă vreme după acest eveniment. Părinții săi se numeau Arany György şi Megyeri Sára fiind agricultori, de condiție socială foarte modestă.

Ambii părinți ai lui Arany János erau reformați zeloşi, motiv pentru care au făcut tot posibilul să-i asigure o educație riguroasă şi o copilărie liniştită.

Încă din primii ani de şcoală, Arany János se va dovedi a fi un elev eminent, dar destul de retras şi de introvertit. A început şcoala la vârsta de 6 ani, ştiind deja să citească perfect, iar, pe lângă aceasta, era în măsură să povestească o serie de istorioare, cântece sau relatări biblice. Încă din anii de şcoală s-a dovedit a fi şi un poet talentat.

A studiat la Salonta în perioada 1823-1833, iar, pentru a-şi ajuta părinții, a decis să înceapă să predea, locuind la şcoală. Şi-a continuat studiile la Debrecen, dar, întrucât nu avea bani, a ales să meargă la Kisujszállás. Aici, timp de un an, a activat ca şi învățător. Începe să ia contact tot mai mult cu limbile franceză şi germană, dar şi cu cele mai noi creații poetice.

După ce strânge mai mulţi bani revine la Debrecen unde, prin muncă susţinută, îşi îmbunătăţeşte situaţia materială.

În anul 1836 decide să nu mai fie învăţător, motiv pentru care se alătură unei trupe de teatru ambulant şi începe să colinde prin ţară. Ajunge chiar la Sighetul Marmaţiei, dar, la un moment dat, hotărăşte să revină acasă. Îl visase pe tatăl său într-o noapte cum că ar fi mort, de aceea, se întoarce acasă pe jos. Sosit la destinaţie, Arany János află că tatăl său orbise, iar mama sa se stinsese din viaţă. Aceste necazuri îl marchează profund, motiv pentru care, un timp, decide să nu mai scrie nici măcar un vers.

În anul 1840 s-a căsătorit cu Ercsey Julianna, care i-a dăruit 2 copii, pe László şi pe Juliska. Fiul său îi va moşteni pasiunea pentru poezie şi, tocmai de aceea, Arany János a fost mereu foarte mândru de el.

După ce fiica îi moare la naştere, Arany János intră din nou într-o fază dificilă a vieţii, din care îşi va reveni foarte greu. A fost perioada când s-a închis în sine şi nu a mai fost în măsură să scrie nimic.

Abia în anii 1845-1846 reuşeşte să ofere, spre lecturare, cele mai strălucite poezii, care îi şi aduc, de altfel, recunoaşterea de către principalele foruri culturale maghiare. Societatea Kisfaludy îi oferă premii substanţiale, iar cu poetul Jókai Mór începe o prietenie strânsă şi de durată.

În perioada revoluţiei, a fost destul de retras, preferând să imortalizeze, în versurile sale, clipele hotărâtoare pe care le trăia. După încheierea ostilităţilor s-a ascuns o perioadă, iar din anul 1850 a activat ca profesor de casă la familia Tissza.

În anul 1860 se stabileşte la Pesta, iar 19 ani mai târziu, pentru strălucita sa creaţie „Toldi Szerelme” a primit premiul Academiei Maghiare şi, totodată, premiul Societăţii Kisfaludy.

Munca susţinută îl marchează profund, se îmbolnăveşte tot mai grav, ajungând ca, în anul 1870, să fie operat de rinichi. Revenit din spital continuă să traducă *Hamlet,* precum şi opera lui Aristophan. Se îmbolnăveşte însă repede de aprindere la plămâni, boală care, în ziua de 22 octombrie 1882, îi cauzează şi moartea.

Va fi înmormântat fastuos pe data de 24 octombrie.

Opera sa va fi publicată complet post-mortem, un mare merit în acest sens avându-l Ráth Mór, care i-a editat 8 volume în perioada 1884-1885, dar şi fiul său, László, care, în intervalul 1887-1889, i-a adus la lumina tiparului întreaga corespondenţă.

Dintre lucrările sale, sunt demne de amintit următoarele: *A rab gólya* (1847), *Letészem a lantot* (1850), *A nagyidai cigányok* (1851), *Kertben* (1851), *Visszatekintés* (1852), *A lejtőn* (1852-1857), *Zács Klára* (1855), *A walesi bárdok* (1856), *Szondi két apródja* (1856), *Ágnes asszony* (1853), *Az örök zsidó* (1860), *Buda halála* (1863).

BIBLIOGRAFIE:

BONA, Gábor. *Az 1848-1849 as honvédsereg vezetői,* Budapest, Rubicon, 1999; *Magyarország hadtörténete két kötetben*, Budapest, Zrinyi Katonai Kiadó, 1985; HERMANN, Róbert. *1848-1849- A szabadságharc hadtörténete,* Budapest, Korona Kiadó, 2001; KATONA, Tamás. *Battyány és az aradi vértanúk temetése,* Historia, 1989/3. SZINNYEI, József. *Magyar írok élete és munkái,* Budapest, 2000; *Új Magyar Élatrajzi Lexikon*, Magyar Könyvklub, 2001; *Pallas Nagy Lexikona; Révai Lexikon.*

V.A.

BÁNFFY, János – prefect

(n. 17 septembrie 1810, Ciuguzel, jud. Alba – m. 8 decembrie 1873, Breaza, Reghin)

A fost fiul lui Bánffy Ferenc şi al lui Zeyk Zsuzsanna.

În anul 1830, aflat sub coordonarea reputatului profesor Szász Károly, a reuşit să termine Dreptul, după care a decis să meargă în străinătate, călătorind prin Elveţia, Germania şi Franţa.

A participat la lucrările dietei ardelene din anul 1834, în calitate de deputat de Sic, pronunţându-se categoric în favoarea ideilor liberale ale vremii.

În anul 1848 ia parte, din nou, la şedinţele dietei, iar după proclamarea uniunii Transilvaniei cu Ungaria a fost numit prefect al comitatului Târnava. După încheierea evenimentelor revoluţionare, nu s-a mai implicat, o vreme, în viaţa politică astfel că s-a retras la moşia sa din Breaza, dedicându-se exclusiv activităţilor economice. A participat la reorganizarea Societăţii Agricole Maghiare, devenind, ulterior, şi membru al acesteia.

În anul 1869 a decis să reintre în viaţa politică, publicând un program foarte coerent, graţie căruia a fost ales deputat din partea comitatului Turda.

Dintre lucrările sale mai importante, pe care le-a publicat, ar fi de amintit următoarele:

Rövid útmutatás egy husz hold területű váltógazdaság berendezésére, Kolozsvár, 1850;

Bár a kertem nagyobb volna! Néhány szó a tagosításról, Kolozsvàr, 1866.

BIBLIOGRAFIE:

BONA, Gábor. *Az 1848-1849-as honvédsereg vezetői,* Budapest, Rubicon, 1999; *Magyarország hadtörténete két kötetben*, Budapest, Zrinyi Katonai Kiadó, 1985; HERMANN, Róbert. *1848-1849- A szabadságharc hadtörténete,* Budapest, Korona Kiadó, 2001; SZINNYEI, József. *Magyar írok élete és munkái,* Budapest, 2000; *Új Magyar Élatrajzi Lexikon*, Magyar Könyvklub, 2001; *Pallas Nagy Lexikona; Révai Lexikon.*

V.A.

BÁNFFY, János – baron
(n. 1817, Turda – m. 1852, Boghiş, jud. Satu Mare)

A fost colonel de honvezi în cadrul armatei revoluţionare maghiare. După ce şi-a terminat studiile, la Institutul Pedagogic Militar din Târgu-Secuiesc, în anul 1833, a decis să se înroleze în cadrul Regimentului II de pedestraşi imperiali.

După un timp în care a slujit aici cu fidelitate, în anul 1844, a fost promovat locotenent, activând în cadrul Regimentului XI de husari. A dovedit şi aici calităţi militare deosebite, motiv pentru care, în luna septembrie a anului 1848, a fost promovat la Cluj la rangul de căpitan al regimentului său pe care, de altfel, l-a condus în timpul evenimentelor revoluţionare. A luat parte la luptele date împotriva românilor desfăşurate la Turda şi Aiud, iar, după încheierea acestora, graţie meritelor dobândite, a fost avansat la gradul de maior.

După data de 18 noiembrie 1848, a participat intens la reorganizarea armatei maghiare din Transilvania.

În a doua jumătate a lunii decembrie, a jucat, de asemenea, un rol important în cadrul acţiunilor militare desfăşurate în Nordul Transilvaniei. Cunoscându-i meritele pe câmpul de luptă, generalul Bem însuşi l-a promovat, iniţial, locotenent-colonel, iar apoi general de brigadă.

Apoi, Bánffy János, aflat în directa subordine a generalului Bem, a luat parte şi la acţiunile militare organizate în partea de sud a Transilvaniei. După ocuparea Sibiului, în data de 11 martie 1849, baronul Bánffy a dobândit înalta distincţie „Marele Ordin Maghiar de Merit", Clasa a III-a, iar, pe lângă aceasta, şi rangul de colonel.

După eliberarea Transilvaniei, i s-a încredinţat o divizie a generalului Bem, cu care a pornit în campanie spre comitatul Timiş. Şi de data aceasta, campania pe care a condus-o s-a soldat cu un mare succes, în urma căruia Bánffy János a fost decorat cu „Marele Ordin Militar" de Merit, Clasa a II-a.

Odată cu terminarea acestei reuşite campanii, divizia pe care a condus-o a fost inclusă în Corpul IV de armată, care lupta în zona de Sud a Transilvaniei.

La finele lunii iulie 1849, din cauza bolii cu care se confrunta, nu a mai putut aduce servicii armatei maghiare. După capitularea de la Şiria s-a ascuns o vreme, dar a decis să se predea autorităţilor imperiale. A urmat o perioadă în care a fost închis şi supus unei investigaţii amănunţite, a fost eliberat, însă nu a mai ocupat nici o funcţie în cadrul armatei maghiare.

BIBLIOGRAFIE:

BONA, Gábor. *Az 1848-1849-as honvédsereg vezetői*, Budapest, Rubicon, 1999; *Magyarország hadtörténete két kötetben*, Budapest, Zrinyi Katonai Kiadó, 1985; HERMANN, Róbert. *1848-1849- A szabadságharc hadtörténete*, Budapest, Korona Kiadó, 2001; SZINNYEI, József. *Magyar írok élete és munkái*, Budapest, 2000; *Új Magyar Élatrajzi Lexikon*, Magyar Könyvklub, 2001; *Pallas Nagy Lexikona; Révai Lexikon*.

V.A.

BARABÁS, Miklós
(n. 10 februarie 1810, Mărcuşa, jud. Covasna – m. 12 februarie 1898, Budapesta)

A fost Membru Corespondent al Academiei Maghiare de Ştiinţe, fiind ales în această funcţie în anul 1896. Iniţial a studiat la colegiul din Aiud şi, încă de foarte tânăr, s-a arătat foarte interesat de portrete.

În anul 1829 a avut şansa de a studia pictura la Viena, după care revine la Cluj, iar, din anul 1831, a decis să îşi continue studiile de pictură la Bucureşti.

După terminarea acestora, în anul următor, a hotărât să părăsească ţara, căutând să îşi perfecţioneze stilul în Italia. Şi de data aceasta şi-a definitivat studiile cu mare succes, dovedindu-se a fi unul dintre cei mai străluciţi pictori maghiari din prima jumătate a veacului al XIX-lea.

Primul succes notoriu îl cunoaşte la Pesta, cu pictura intitulată „Răpirea Europei" care, de fapt, era o copie foarte reuşită a creaţiei cu acelaşi nume păstrată la Veneţia. După aceasta, decide să se stabilească la Budapesta, trăind numai din creaţiile sale.

În anul 1836, a fost primit în cadrul Academiei Maghiare de Ştiinţe, impunându-se ca un portretist modern, ce a impresionat prin creaţiile sale, în care a redat cu mult talent toate personalităţile marcante ale vremii.

Pe lângă portrete s-a mai distins şi prin peisajele sale care radiază, pe lângă talent, şi o sensibilitate deosebită. O perioadă foarte grea a vieţii sale a fost cea de după revoluţia de la 1848, mai ales în perioada guvernării Bach. Aceasta a fost pentru el un răstimp marcat de o serie de dificultăţi, atât în plan material, cât şi în plan financiar.

Va reveni însă la acelaşi mod de viaţă prosper de dinainte, mai ales în condiţiile în care, în anul 1859, i s-a permis să deschidă o Societate de Artă Plastică. A fost, de altfel, şi conducătorul ei de la început şi până la momentul morţii sale.

În anul 1867, a fost ales deputat al oraşului Pesta, dar nu s-a remarcat în mod deosebit printr-o activitate intensă şi strălucită în viaţa politică. S-a impus, în schimb, în conştiinţa colectivă ca omul care a revoluţionat genul şi tehnica portretistică. Operele sale se păstrează şi astăzi în Galeria Naţională din Budapesta, remarcându-se, cu precădere, figurile celor mai importanţi lideri maghiari ai revoluţiei: Kossuth Lajos, Petőfi Sándor, Széchenyi István, Teleki József etc.

BIBLIOGRAFIE:

BONA, Gábor. *Az 1848-1849-as honvédsereg vezetői*, Budapest, Rubicon, 1999; *Magyarország hadtörténete két kötetben*, Budapest, Zrinyi Katonai Kiadó, 1985; HERMANN, Róbert. *1848-1849- A szabadságharc hadtörténete*, Budapest, Korona Kiadó, 2001; SZINNYEI, József. *Magyar írok élete és munkái*, Budapest, 2000; *Új Magyar Életrajzi Lexikon*, Magyar Könyvklub, 2001; *Pallas Nagy Lexikona; Révai Lexikon*.

V.A.

BARIȚ, George

(n. 12/24 mai 1812, Jucul de Jos, jud. Cluj – m. 2/14 mai 1893, Sibiu, jud. Sibiu)

Este fiul preotului Ioan Bariț și al Anei Rafila Bariț. Inițial, urmează cursurile primare ale școlii maghiare unitariene din Trascău (1820-1824), rector Pavel Sebeș, unde se distinge în învățarea limbii latine, fiind „primul între toți", cum relatează tatăl său. Rectorul îl va caracteriza ca fiind „elevul de neuitat" (scrisoare din 1829).

După absolvirea școlii din Trascău, Bariț este înscris la gimnaziul greco-catolic din Blaj (toamna anului 1824), director fiind egumenul Benedict Fogarasi, unde frecventează cursurile ciclului inferior, astfel: în anul școlar 1824-1824 *principia*, în 1825-1826 *gramatica*, iar între 1826-1827 *sintaxa*. Profesorii săi au fost (în afară de Fogarasi) Vasile Filipan (latină), Veniamin Todor, Constantin Papfalvi, Nicolae Marcu. Din nou, se distinge ca fiind eminent la învățătură.

În toamna anului 1827, se înscrie la liceul romano-catolic piarist din Cluj, unde urmează „umanioarele" (profesori: Alexandru Szabó, Iosif Kötter și Benedict Bonda), iar apoi Facultatea de Filosofie (1829-1830), director Istvan Báno, cu profesorii: Hornyai Ambrus Ádám (istoria universală, filologia), Reizner Pál (fizica, chimia, științele naturii), Lezó Francisc Xaver (filosofia), Ignatius Hoffmann (matematica, mecanica și metalurgia) și Takáts Istvan (religia și morala).

Certificatul său, eliberat la 4 august 1831, îl atestă ca „eminens" la toate disciplinele. O foarte puternică impresie și influență pentru întreaga sa dezvoltare intelectuală ulterioară îi va produce lectura cărții lui Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, unul din rarele opusuri în limba română identificabile în Clujul perioadei respective.

Lipsa perspectivelor pentru o carieră de jurist (în ipoteza continuării studiilor de drept), precum și a suportului material familial, l-au făcut să opteze pentru întoarcerea la Blaj, unde va studia teologia (1831-1835). Profesori la teologie dogmatică, studiul biblic, teologie morală, istoria bisericească și dreptul canonic, îi vor fi Dimitrie Căian Junior, Teodor Pop de Uifalău, Gavril Stoica de Baci și Basiliu Rațiu. Aici își descoperă și cultivă vocația literar-artistică (actor și versificator). Inițiază o mișcare teatrală la Blaj (reprezentații oferite de studenții teologi, după autori și piese „prelucrate", rămase necunoscute), care va fi curmată printr-un ordin al episcopului Lemeni, după numirea lui Bariț ca profesor la Brașov (septembrie 1836).

Timp de un an, activează în calitate de profesor de fizică la liceul din Blaj (1835-1836), fiind coleg cu Simion Bărnuţiu, Timotei Cipariu şi Ioan Rusu, care îl iniţiază şi informează în problemele actualităţii social-politice şi culturale. Se apropie de domeniul publicistic (presa, ziaristica), în contextul reluării tipăriturilor cu caractere latine.

Dornic de sondarea unor orizonturi culturale noi, „La sfârşitul anului şcolar 1835-1836, când va părăsi Blajul pentru a lua calea Braşovului şi o dată cu aceasta însăşi calea luptei pentru afirmarea politică a poporului român din Transilvania, Bariţiu va fi... „un cărturar deplin format, cunoscător în egală măsură atât al problemelor didactice şi culturale, cât şi al celor social-politice" (V. Netea).

Activitatea desfăşurată de Bariţ ca profesor, ziarist şi animator cultural la Braşov este şi consecinţa călătoriei întreprinsă alături de Timotei Cipariu în Muntenia şi Oltenia (1836), când vizitează oraşele Bucureşti, Giurgiu, Târgovişte, Curtea de Argeş, Turnu Roşu, cu această ocazie cunoscând personalităţi ilustre ale mişcării politice şi literar-artistice, ca: I. Heliade-Rădulescu, C.A. Rosetti, I. Câmpineanu, C. Bolliac ş.a.

Pe data de 17/29 septembrie 1836, semnează cu eforii şcolii din Braşov contractul pe trei ani, prin care se angaja să propună „învăţătura în limba românească, nemţească şi latinească, după un proiect de învăţătură, care ni l-au făcut cunoscut şi să aşeze şcoala pe un temei pe care următorii mai cu înlesnire să poată zidi învăţăturile după un metod mai nou... fără să dea cineva vreo mutare lucrării dumnealui". Cunoscuta sa *Disertaţie* din 1835 reclama edificarea de şcoli româneşti temeinice pentru educaţia şi cultura naţională. Activează în învăţământ până la 1 august 1845.

Sub conducerea sa, la 1 octombrie 1836, se deschid cursurile şcolii din Cetatea Braşovului, unde predă gramatica română şi germană, aritmetica, istoria, geografia, precum şi câteva ore de limba latină pentru aspiranţii la gimnaziu. Programa alcătuită de Bariţ, unică la vremea sa în Transilvania şi care îi va asigura mari succese pedagogice, cuprindea cursuri de aritmetică, corespondenţă comercială în limbile română şi germană, geografia universală, istoria naţională şi universală, gramatica germană şi latină, scrierea în registre, caligrafia şi educaţia morală.

În activitatea didactică, a avut colaboratori (adjuncţi) pe: Ioan Precup, apoi (din anul şcolar 1837-1838), pe Andrei Mureşanu (până în 1840), urmat de Bartolomeu Meţianu, Ioan Popovici, Grigore Moldovan şi Nicolae Preda, iar pe Em. I. Nichifor – colaborator permanent. Marele său succes va fi, după învingerea a numeroase piedici ridicate de autorităţi, înfiinţarea şi deschiderea liceului românesc din Braşov (la 1 octombrie 1850), primul director fiind Gavril Munteanu.

Concepţia sa pedagogică este de sorginte iluministă, inspirată de operele lui Rousseau, Locke, Pestalozzi, Kant, Niemeyer, Stephani şi

Basedow, scopul educației fiind acela de a pune fiecare om la locul potrivit. „Ca și în alte domenii, abstracțiile teoretice nu-i rețin decât tangențial atenția, privirile sale fiind îndreptate, în mod permanent, către necesitățile de ordin practic, cu efecte imediate, având la bază nevoile reale ale poporului român" (V. Netea).

Continuă activitatea teatral-artistică, fiind animatorul unei trupe de actori diletanți, care a interpretat diferite piese între anii 1838-1840. Totodată, se ocupă de „Casina română" (cafenea și cabinet de lectură) din Brașov, al cărei membru și îndrumător a fost între anii 1845-1892.

În primăvara anului 1848, la Casina din Brașov, au sosit revoluționarii moldoveni refugiați (V. Alecsandri, C. Negri, A. Russo, G. Sion, Gr. Balș, N. Ionescu, G. Cantacuzino, T. Sion).

Debutul ziaristic al lui Barit se produce în „Foaie de săptămână" (3 iulie 1837), cu o traducere din „Siebenbürger Wochenblatt". Prin schimbarea numelui și conținutului ziarului „Foaia Duminecii" (apărut la 2 ianuarie 1837) în „Foaie literară" (1 ianuarie–25 iunie 1838), Barit se lansează în publicistică, în colaborare cu tipograful Ioan Gött. La 12 martie 1838, se primește autorizația pentru apariția „Gazetei de Transilvania" (având caracter politic, informativ și critic), iar, la 2 iulie 1838, „Foaia literară" devine „Foaia pentru minte, inimă și literatură" (ziar cu caracter științific, literar-artistic, cultural și didactic).

O mare parte din activitatea redacțională a asigurat-o Barit de unul singur (ianuarie-aprilie 1838), colaborând apoi cu Andrei și Iacob Mureșanu (din 22 noiembrie 1843). Cele două periodice au apărut până la 13 februarie 1850 (cu o întrerupere în perioada martie-decembrie 1849), fiind suprimate de cenzura noului regim absolutist până la îndepărtarea de la conducere a fondatorului lor.

*

Începutul revoluției în Europa (Franța, Austria și Ungaria) îi dă ocazia lui Barit să publice o serie de articole de comentariu pe un ton optimist (*Regulamentul organic. Rusia. Revoluția românilor*, în „Foaie pentru minte", nr. 30, 1848; *Osebirea între revoluția Țării Românești și între alte revoluții europene*, în „Gazeta de Transilvania", nr. 57; *Unele idei practice despre libertatea tiparului*, în „Foaie pentru minte", nr. 12, 1848; *Unirea Transilvaniei cu Ungaria*, în „Foaie pentru minte"), el interpretând inițial declarația de la Pesta în sensul creării unei Ungarii confederative și democratice. Această atitudine a fost, însă, pusă la îndoială în urma votului

din 18 martie 1848 al Dietei maghiare de la Pozsony (Bratislava), prin care limba maghiară era singura admisă în administrație, justiție și învățământ.

Totuşi, Bariţ nu îşi va schimba fundamental punctul de vedere, păstrându-şi încrederea în promisiunile liderilor revoluţiei maghiare. Nu a participat la consfătuirile şi întrunirile organizate de tinerii revoluţionari (A. Iancu, Al. Papiu-Ilarian, I. Buteanu, A. Pumnul, I. Bran ş.a.) în primăvara anului 1848 la Târgu-Mureş, Blaj, Cluj, Braşov, Sibiu ş.a., pentru elaborarea programului revoluţiei şi convocarea poporului la marea adunare de la Blaj (3/15 mai).

În articolul *Ce voiesc românii*, publicat în „Foaie pentru minte", nr. 14-16, 5-19 aprilie 1848, el insistă, mai ales, asupra aspectului pozitiv al desfiinţării iobăgiei, conform declaraţiei revoluţiei maghiare. Nu ia atitudine expresă împotriva uniunii Transilvaniei cu Ungaria, scriind că: „românii transilvăneni declară, în auzul Europei, că vor ţine numai cu aceia care le vor apăra şi realiza [drepturile naţionale – n.ns.] ... ori se va întâmpla unirea ori nu". Bariţ preconiza ca, în cazul înfrângerii revoluţiei, românii să pretindă (prin petiţii adresate Dietei şi împăratului) aplicarea punctului 5 al *Supplexului* privind egalitatea deplină între toţi „fiii Transilvaniei".

La finele articolului, el conturează un program cuprinzând revendicări culturale din perspectivă iluministă (libertatea tiparului o vede întruchipată prin înfiinţarea de tipografii şi biblioteci româneşti, tipărirea de manuale şi cărţi populare; libertatea religioasă o formulează în exigenţele relaxării procedurii alegerii episcopilor, îmbunătăţirii alcătuirii şi ritmicităţii desfăşurării sinoadelor, scoaterea episcopiilor româneşti de sub jurisdicţia mitropoliţilor de la Esztergom – cel catolic şi Karlowitz – cel ortodox, mitropoliţii să aibă loc în Dietă, iar preoţii să fie trecuţi la bugetul de stat; libertatea educaţiei e gândită prin înfiinţarea de şcoli româneşti primare în toate comunele, gimnazii la Făgăraş şi Hunedoara, universitate la Blaj, şcoli tehnice şi comerciale la Blaj, Abrud şi Braşov ş.a.).

Pe data de 2/14 mai, soseşte la Blaj în fruntea delegaţiei braşovene, din care mai făceau parte I. Popasu, A. Mureşanu, I. Mureşanu, I. Bran. Este ales vicepreşedinte al adunării (alături de S. Bărnuţiu) la 3/15 mai, fiind desemnat şi în delegaţiile care urmau să se deplaseze la Cluj, pentru prezentarea moţiunii în Dietă, respectiv la Viena pentru a o înmâna împăratului.

Conform relatării lui Al. Papiu-Ilarian (*Istoria Românilor din Dacia Superioară*), alături de A.T. Laurian, Bariţ s-a numărat printre cei dintâi vorbitori după celebrul *Discurs* al lui Bărnuţiu, solidarizându-se pe deplin cu punctele de vedere ale acestuia. Contribuţia sa la elaborarea moţiunii este recognoscibilă îndeosebi la capitolele economic, religios, pedagogic, juridic, jurnalistic, ceea ce atestă că rolul său oficial la desfăşurarea adunării de la

Blaj a fost unul foarte important, nicidecum unul „şters” sau nesemnificativ, aşa cum aprecia istoricul S. Dragomir.

După adunarea de la Blaj, revine la Braşov, pregătindu-se să-l însoţească pe episcopul Lemeni la Cluj. Aflând despre spiritul ostil al Dietei faţă de revendicările românilor, precum şi despre intenţia acesteia de a vota foarte rapid unirea Transilvaniei cu Ungaria, Bariţ scrie un cunoscut articol, în care afirma că „soarta naţiunii române se va hotărî la Bucureşti şi Iaşi, şi nu la Cluj sau la Buda”.

Ajunge la Cluj în după-amiaza zilei de 28 mai 1848 şi, pe fundalul atmosferei incendiare din oraş (sub lozinca „unire sau moarte”) asistă la schimbarea radicală de atitudine a celorlalţi membri ai delegaţiei (în primul rând episcopul Lemeni, apoi C. Papfalvi şi Al. Bohăţiel), aceştia dezvăluindu-şi sentimentele pro-unioniste. Întrevederile avute cu partea maghiară (baronul N. Wesselényi, baronul D. Kemény, contele D. Teleki – guvernatorul Transilvaniei, profesorul C. Szász, baronul S. Perényi – reprezentantul guvernului de la Pesta, baronul Fr. Kemény – preşedintele Dietei) şi generalul Puchner – comisarul imperial au rămas fără rezultat, Dieta a votat „în unanimitate” (inclusiv reprezentantul saşilor, K. Schmidt) unirea.

La 1 iunie, Bariţ revine la Sibiu, unde raportează Comitetului Român cele petrecute în Dieta de la Cluj. Trei zile mai târziu, se întoarce la Braşov, comitetul fiind dizolvat prin ordinul guvernatorului, iar o parte din membrii săi urmăriţi de autorităţi. Nu va mai părăsi oraşul până în luna octombrie, şi-a intensificat activitatea editorială în urma încetării cenzurii, urmărind desfăşurarea revoluţiei pas cu pas şi informând cititorii. În pofida prudenţei şi a tactului său deosebit, va fi contactat de reprezentanţii autorităţilor maghiare pentru a se încerca, iniţial, mituirea (iulie), iar apoi ameninţarea cu spânzurătoarea (august).

Nu participă la a treia adunare naţională de la Blaj (3/15-13/25 septembrie 1848), fiind însă convocat, însă la 22 octombrie pentru a fi numit delegat, conform calităţii sale de membru al Comitetului Naţional, în Comitetul pentru Apărarea Ţării”, cu misiunea de a asigura legăturii cu comandamentul militar austriac, organizarea colaborării între comitetele român şi săsesc, după cum şi între prefecţii celor două naţionalităţi.

La sfârşitul lunii octombrie, pleacă la Sibiu, unde va rămâne până la ocuparea oraşului de către trupele generalului Bem (11 martie 1849), cultivându-şi preocupările jurnalistice în „Gazeta de Transilvania”, analizând aspecte ale revoluţiei şi polemizând, ocazional, cu purtătorii unor puncte de vedere diferite (de ex. ziarul „Siebenbürger Bote”). În articolul său din 10 ianuarie 1849 (*Puţine cuvinte asupra cauzei noastre naţionale transilvane*), arată că scopul „lucrului” românilor este obţinerea deplinei libertăţi şi egalităţi cu toate popoarele din Imperiul Austriac. Nu se pretinde „nimic mai puţin decât celelalte naţiuni, dar nici mai mult decât fiecare în proporţiunea numărului”.

Victoriile generalului Bem soldate cu ocuparea oraşelor Sibiu şi Braşov, îl obligă, alături de întreg comitetul român, să ia calea refugiului. Merge la Tălmaciu, apoi la Sadu, Boiţa, Turnu Roşu şi Cîineni (16 martie).

După o ultimă întrevedere împreună cu Bărnuţiu, la Călimăneşti şi cu generalul Puchner, rămasă fără rezultat, pleacă mai departe la Râmnicu Vâlcea, Piteşti şi Câmpina, unde rămâne până la începutul lunii iunie 1849. Aici este arestat din ordinul generalului Hasford, comandantul trupelor ţariste, şi trimis la închisoarea din Ploieşti. De acolo este trimis, ca supus austriac, sub escortă la închisoarea militară din Cernăuţi.

La intervenţia fraţilor Hurmuzaki, iniţial este eliberat condiţionat, iar, după o săptămână definitiv, rămânând pe moşiile acestora de la Cernăuca şi Dulceşti până la 5 octombrie 1849.

Se întâlneşte cu P. Cazimir, Th. Sion, G. Sion şi A. Panu, care îi oferă sprijin financiar şi suport moral. De asemenea, îşi continuă activitatea publicistică, fiind primul transilvănean care colaborează la ziarele din Bucovina, alcătuind în întregime ziarul omonim, în lipsa redactorilor titulari.

Reîntors la Braşov, reeditează „Gazeta Transilvaniei" (1 decembrie 1849) şi „Foaie pentru minte, inimă şi literatură" (5 decembrie), publicând articole despre desfăşurarea, urmările şi consecinţele revoluţiei în Europa şi Transilvania. Polemica cu ziarele săseşti, pe problema desfăşurării revoluţiei, îl determină să publice raportul despre luptele lui A. Iancu, ceea ce, coroborat cu acţiunea lui Iancu de susţinere la Viena a revendicărilor româneşti de la Blaj, determină intervenţia guvernatorului Wohlgemuth şi a prefectului poliţiei din Braşov, în sensul întreruperii publicării documentului.

Deoarece nu s-a supus ordinului, ambele ziare au fost suprimate, la 25 februarie 1850. Ele vor fi autorizate să reapară, însă numai odată cu înlăturarea definitivă din redacţie a lui Bariţiu, pus sub supraveghere poliţienească, şi cu numirea ca redactor a lui I. Mureşanu.

*

În perioada noului absolutism, Bariţ ocupă funcţia de secretar al „Gremiului (societăţii) negustorilor români" din Braşov (1 septembrie 1850-31 decembrie 1857), apoi pe aceea de director comercial al fabricii de hârtie de la Zărneşti (1852-1872). Activează pentru înlăturarea privilegiilor breslelor săseşti şi promovarea intereselor industriaşilor români în Camera de Comerţ şi Industrie (înfiinţată în 1851).

Reuşeşte să obţină, cu ajutorul tipografilor saşi W. Römer şi J. Kammer, autorizaţia pentru deschiderea unei tipografii româneşti la Braşov (1852), unde s-au tipărit 83 de volume în limba română (în anii 1857-1886),

calendare populare (*Calendarul pentru poporul românesc* apare în anii 1852-1865), dicționarele la care a lucrat Bariț (german-român, împreună cu G. Munteanu, român-german, în colaborare cu G. A. Polizu și unul maghiar-român), după cum și periodicele „Transilvania" (1868-1878), „Orientul latin" (1874-1875), revista de umor „Cocoșul roșu" (1875-1876), revista pedagogică „Școala și familia" (1866) etc.

Articolele sale abordează teme de literatură, etnografie, folclor, muzică. Publică analize și comentarii politice sub diferite pseudonime, mai rar cu numele propriu, exprimându-se împotriva noului absolutism și în favoarea principiilor revoluției, examinează apoi coordonatele politicii internaționale – lovitura de stat a lui Ludovic Bonaparte din 2 decembrie 1851, războiul Crimeei, 1852-1856 (*Încercări absolutistice*, în „Gazeta de Transilvania", nr. 21, 22, 1850; *Pentru despăgubirile urbariale*, în „Gazeta de Transilvania", nr. 41, 42, 1852; *Lupta principiilor în Franța*, în „Foaie pentru minte, inimă și literatură", nr. 48, 1851; *Mișcările religioase în timpurile noastre*, în „Gazeta de Transilvania" nr. 32-33, 1853; *Cauza orientului privită din punct de vedere franțuzesc*, în „Gazeta de Transilvania", nr. 69, 1853; *Voința Rusiei*, în „Gazeta de Transilvania", nr. 86, 1854).

Privitor la situația internă, se pronunță pentru consolidarea micii proprietăți țărănești, pentru dezvoltarea comerțului și a industriei autohtone. Urmărește, cu profundă emoție, alegerea lui Al. I. Cuza ca domnitor al Principatelor Moldova și Țara Românească la 24 ianuarie 1859, apoi, cu un viu interes, reformele acestuia.

Principala contribuție publicistică a lui Bariț în această perioadă este considerată a fi jurnalul său de călătorie din 1852 în Europa, prin Ungaria, Austria, Boemia, Germania, Olanda, Belgia, Franța, Elveția și retur (*Suvenire din călătoria mea*) – echivalentul transilvănean la *Însemnarea călătoriei mele* a lui D. Golescu, 1826 – ocazionată de necesitatea procurării mașinilor pentru fabrica din Zărnești. Astfel, vizitează Szolnocul, Pesta, Praga, Dresda, Leipzig, Köln, Bruxelles, Paris, Strasbourg, Basel, Zürich, München, Nürnberg și alte orașe. „Barițiu a străbătut Europa... cu ochii observatorului social, preocupat adânc de viața oamenilor și a popoarelor întâlnite, de îndeletnicirile și perspectivele lor, de orientarea morală, de nivelul cultural, de relațiile politice..." (V. Netea).

Diploma imperială emisă la 20 octombrie 1860 privind asigurarea libertății individuale și a egalității cetățenilor în fața legilor, precum și dreptul statelor din imperiu de a avea diete și guverne autonome, subordonate guvernului central și parlamentului de la Viena, îl entuziasmează pe Bariț. Scrie „să se facă dreptate tuturor popoarelor", îndemnând la rămânerea în termenii strictei legalități și la o „aprigă" disciplină națională (*Să ne reculegem*, în „Gazeta de Transilvania", nr. 46,

1860; *Ce cer românii din munţi şi văi*, în „Foaie pentru minte, inimă şi literatură", nr. 26, 1860).

La 28 octombrie, el organizează la Braşov prima adunare politică românească ce a urmat revoluţiei, obţinând adeziunea intelectualilor din mai multe oraşe ale Transilvaniei, cerând neîntârziata convocare a unui congres politic naţional. Reactualizează revendicările de pe Câmpia Libertăţii, depăşind considerabil cadrul diplomei imperiale.

Călătoreşte asiduu la Sibiu, Blaj şi Viena pentru obţinerea drepturilor poporului român. Congresul pe care l-a proiectat se desfăşoară la Sibiu (13-16 ianuarie 1861) sub preşedinţia lui A. Şaguna şi a lui Al. Sterca-Şuluţiu, Bariţ fiind ales secretar.

A fost ales un nou Comitet Naţional format din 20 de membri, cu aceeaşi preşedinţie şi cu Bariţ în calitate de secretar.

La 11 februarie însă, Dieta de la Cluj, cu majoritate maghiară, votează din nou alipirea Transilvaniei la Ungaria, ceea ce a făcut şi Dieta de la Pesta (la 6 aprilie).

În urma patentei imperiale din 26 februarie 1861 şi a noii legi electorale (21 aprilie), Bariţ propune o convocare a dietei şi un congres naţional al românilor, programat la 7/19 aprilie. Condiţionează trimiterea de reprezentanţi în parlamentul austriac de revendicarea setului de reforme româneşti (libertatea persoanei, a cuvântului, presei şi întrunirilor), punct de vedere pe care îl va susţine ulterior şi în timpul lucrărilor Dietei Transilvaniei (15 iulie-13 octombrie 1863), de la lucrările căreia deputaţii maghiari s-au retras.

Dezacordul cu Şaguna, dispus să renunţe la aceste revendicări, îl determină să refuze a face parte din delegaţia la Viena, care urma să prezinte împăratului noua petiţie. Este însă numit deputat regalist.

Cu toate rezervele avute la „precipitarea" trimiterii delegaţilor români în capitala imperiului, a apreciat că acest lucru rămâne „o faptă marcantă în istoria Transilvaniei" (*Părţi alese din istoria Transilvaniei*).

Interpelările sale numeroase în parlamentul austriac, axate preponderent pe chestiuni de ordin economic, au fost întâmpinate cu răceală. Hotărârile guvernului imperial nu au ţinut seama de atitudinea deputaţilor transilvăneni (de ex. chestiunea bugetului), prezenţa acestora fiind considerată „simbolică" sau „o ficţiune". Spectrul dualismului se apropia rapid – desfiinţarea Dietei de la Sibiu şi anularea legilor votate (1 septembrie 1865), votul Dietei de la Cluj pentru uniunea cu Ungaria (18 decembrie) –, fapt care îl determină pe Bariţ ca, împreună cu I. Raţiu, să redacteze o nouă petiţie către împărat, cerând păstrarea autonomiei Transilvaniei şi menţinerea în vigoare a legilor abrogate.

În pofida promisiunilor lui Franz Josef I faţă de români, acesta se încoronează la Buda ca rege al Ungariei unite cu Transilvania (8 iunie 1867).

Pe durata luptei politice împotriva dualismului, Bariţ combate succesiv legile adoptate în Ungaria, în special legea naţionalităţilor. El devine teoreticianul şi principalul exponent al tacticii politice *pasiviste*, constând în nerecunoaşterea noului *statu quo* şi refuzul participării la lucrările parlamentului de la Budapesta, cu scopul final al recunoaşterii Transilvaniei ca teritoriu românesc şi dreptul naţiunii române la organizare politică proprie şi autoguvernare. Tactica sa este adoptată, cu mare majoritate la 7 martie 1869, când se înfiinţează Partidul Naţional Român.

Alături de V. Babeş şi I. Raţiu, Bariţ prezidează conferinţa de la Sibiu (12-14 mai 1881), unde se constituie Partidul Naţional Român din Ardeal, Banat şi Ungaria.

Din iniţiativa sa, şi ca o consecinţă a conferinţei, este redactat un *Memorial* expunând situaţia românilor din Ungaria, tradus în limbile franceză, germană şi maghiară.

La 1 iulie 1884, este ales preşedinte al comitetului partidului. Înfiinţează un nou ziar, „Observatorul", care apare la Sibiu (1/13 aprilie 1878-15/27 iunie 1885) şi în care publică comentarii politice, analize economice, biografii istorice şi memorialistică, printre care un număr însemnat de documente privind Revoluţia de la 1848-1849.

La data de 23 octombrie/4 noiembrie 1861, s-a ţinut la Sibiu adunarea de constituire a „Asociaţiunii transilvane pentru literatura română şi cultura poporului român" (ASTRA), al cărei secretar (1861-1887) şi, ulterior, preşedinte (1888-1893) a fost ales Bariţ. La propunerile lui, activitatea asociaţiei a îmbrăţişat practic popularizarea şi dezvoltarea tuturor domeniilor culturii ştiinţifice şi umaniste cunoscute şi accesibile la vremea respectivă.

În anul 1862, s-a luat hotărârea ca, în vederea unei cât mai bune organizări ştiinţifice, „Asociaţiunea" să-şi constituie 3 secţii de studiu (filologică, istorică şi fizico-naturală).

De numele lui Bariţ este legată şi înfiinţarea primei bănci româneşti în Transilvania, „Albina" (1872), a unui gimnaziu de fete (1883), a unor expoziţii româneşti de industrie şi agricultură, respectiv înfiinţarea şi redactarea revistei „Transilvania (1868), în paginile căreia a continuat publicarea unei mari varietăţi de documente istorice. Aceste preocupări istoriografice vor fi continuate şi desăvârşite în marea sa lucrare *Părţi alese din istoria Transilvaniei* (3 volume, 1889-1891).

Este ales membru al Academiei Române (la 22 aprilie 1866), împreună cu T. Cipariu şi G. Munteanu – pentru Transilvania. A ocupat funcţiile de preşedinte al secţiei istorice (1868), vicepreşedinte (1876) şi preşedinte al acesteia (1893), susţinând numeroase comunicări şi publicând un mare număr de documente referitoare îndeosebi la evenimentele-cheie din istoria veche, medievală şi modernă a românilor (*Despre istoria mai nouă şi mai ales despre istoria anilor 1848 şi 1849*, 1870; *Numele proprii gentilice, geografice, topografice*, 1871; *Descrierea bătăliei de la Varna din 1444*,

1873; *Istoria regimentului II de grăniceri transilvani*, 1874; *Biserica românească în lupta cu Reformaţiunea*, 1875; *Apulum, Alba Iulia, Bălgrad*, 1886), centrul de greutate al preocupărilor sale istoriografice fiind situat în perioada sfârşitului Evului Mediu şi începutului epocii moderne.

A încetat din viaţa în ziua de 20 aprilie/2 mai 1893, ca urmare a unei congestii pulmonare, fiind înmormântat la Sibiu.

BIBLIOGRAFIE:

Lucrări referitoare la George Bariţ:

BĂNESCU, N. *Gh. Bariţ – rolul său în cultura naţională*, Vălenii de Munte, 1910; BOITOŞ, O. *Memoriile lui George Bariţiu*, Sibiu, 1942; *Scrieri social-politice* (antologie şi studiu de V. Cheresteşiu, C. Mureşanu, G. Em. Marica), Bucureşti, Editura Politică, 1962; LUPAŞ, I. *Un capitol din istoria ziaristicii româneşti ardelene. Gh. Bariţiu*, Sibiu, 1906; PANTAZI, R. *Ideile social-politice ale lui G. Bariţ*, în vol. col. *Din istoria filosofiei în România*, vol. II, Bucureşti, Editura Academiei, 1964; *Idem*, *George Bariţiu*, în vol. col. *Istoria filosofiei româneşti*, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei RSR, 1972; *Viaţa şi ideile lui George Bariţiu*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1964, studiu introductiv, antologie şi note de R. Pantazi; NETEA, V. *George Bariţiu. Viaţa şi activitatea sa*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1966.

Ediţii critice din opera lui Bariţ:

Articole literare, ESPLA, Bucureşti, 1959 (Mica bibliotecă critică), cu un *Cuvânt despre George Bariţiu* de V. Netea; *George Bariţ şi contemporanii săi*, vol. I-IX, Editura Minerva, Bucureşti, 1973-1993 (coord. Şt. Pascu şi I. Pervain).

I.I.

BĂLAŞ, Ioan

(n. 1812, Haţeg – m. 1909)

S-a născut în anul 1812 la Haţeg, într-o familie de grăniceri. Bunicul şi tatăl său au făcut parte din întâiul regiment de grăniceri români înfiinţat în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, cu centrul la Orlat, pentru a apăra graniţa din sudul Transilvaniei. Aparţinând unei familii de grăniceri, I. Bălaş a putut frecventa, mai întâi, şcoala primară grănicerească, ce funcţiona la Haţeg, între 1823-1827.

După absolvirea şcolii primare, tatăl său l-a trimis la Blaj, unde a urmat gimnaziul greco-catolic, inclusiv cei doi ani post-gimnaziali de filozofie, între anii 1827-1835. Absolvirea celor doi ani de filozofie post-gimnazială i-au permis să se înscrie, în anul 1835, la liceul cezaro-regesc cu profil juridic de la Cluj, pe care l-a terminat în anul 1838. La încheierea studiilor, pentru a putea ocupa o funcţie publică, va fi nevoit, în ianuarie

1839, să renunțe la drepturile ce i se cuveneau ca descendent al unei familii grănicerești. Renunțarea îi va crea, în luna următoare, posibilitatea de a deveni stagiar la cancelaria Tezaurariatului de la Sibiu, care îndeplinea rolul de Minister al Finanțelor pentru Transilvania.

Durata stagiului de cancelist fiind de cinci ani, Ioan Bălaş îl va încheia la începutul anului 1844. În data de 1 martie 1844 va fi titularizat ca „fiscal regius" în aparatul administrativ al domeniului erarial sau de stat, ce avea centrul la Cricău, în comitatul Alba de Jos. Funcția nu era propriu-zis financiară, ea conferindu-i cu precădere atribuții juridice.

La Cricău, îl va surprinde declanşarea revoluției în Imperiul Habsburgic, la mijlocul lui martie 1848.

Fiind angajat funcționar la Tezaurariat, Ioan Bălaş a evitat să se implice personal în desfăşurarea evenimentelor din primele săptămâni ale revoluției. Documentar nu se atestă participarea lui la primele două Adunări Naționale de la Blaj din 30 aprilie şi 15-17 mai. Aceasta nu înseamnă că nu şi-a însuşit ideile programului revoluționar adoptat la a doua Adunare, ce viza emanciparea socială şi politică a națiunii sale din starea de inferioritate în care se afla.

Însuşirea acestor idei îl vor determina să participe la a treia Adunare Națională de la Blaj, din a doua jumătate a lunii septembrie. Prezența lui la a treia Adunare Națională este dovedită de ordinul dat de tezaurarul Béldi György, la 30 septembrie, judelui camerar Antal Mirtse (Mircea). Prin acest ordin, tezaurarul îi pretindea judelui camerar să-i confirme dacă era real zvonul privind participarea lui Ioan Bălaş la Adunarea încheiată recent la Blaj.

În eventualitatea că zvonul se adeverea, contele tezaurar Béldi György îi cerea judelui camerar să-l abordeze pe I. Bălaş pentru a-i justifica lipsa de la serviciu când s-a aflat la Blaj. Îi solicita, de asemenea, să-l înştiințeze în legătură cu desemnarea lui Ioan Bălaş între căpitanii gărzilor civile româneşti, ce urmau să se înființeze conform hotărârii aceleiaşi Adunări a românilor.

Spre finalul ordinului său, tezaurarul îi poruncea judelui camerar Mircea să-l avertizeze pe I. Bălaş că, dacă nu va renunța la activitatea politică şi nu va declina oferta de a deveni căpitan al gărzilor cetățeneşti, risca să fie suspendat imediat din funcție şi să nu mai primească salariul de la Tezaurariat.

La avertismentele şi pretențiile tezaurarului Béldi György, ce i-au fost aduse la cunoştință prin intermediul judelui camerar Antal Mircea, Ioan Bălaş a răspuns precizând că: a participat la „Adunarea populară" de la Blaj cu permisiunea oficială, pe care o anexa; n-a fost ales căpitan la acea Adunare, ci la Cricău, cu prilejul unei consfătuiri a locuitorilor din această comună, care s-a ținut după ce a revenit acasă de la Blaj; alegerea lui s-a efectuat după ce participanții la consfătuire au hotărât în unanimitate să înființeze o gardă cetățenească, lui încredințându-i sarcina de a o instrui în mânuirea armelor; a acceptat această îndatorire numai după ce i-a atenționat

pe cei ce l-au ales că, din punct de vedere administrativ, erau datori, în continuare, să dea ascultare dregătoriei comitatense.

Încheia răspunsul dat tezaurarului Béldi cu rugămintea de a i se comunica dacă, în condițiile justificărilor formulate, i se interzicea sau i se aproba să devină „căpitan al gărzii național-valahe din Cricău”.

De fapt, constituirea gărzii de la Cricău s-a produs, după ce, la începutul lunii octombrie, în condițiile prefigurării transformării revoluției în război civil, Comandamentul armatei imperiale habsburgice a luat hotărârea de a contesta autoritățile maghiare şi de a se subordona numai Guvernului de la Viena.

În noua conjunctură, Comandamentul armatei imperiale de la Sibiu s-a decis să recunoască, în octombrie noul Comitet Național Român ales la a treia Adunare de la Blaj. Totodată, noului comitet, numit de pacificațiune, al cărui preşedinte a devenit S. Bărnuțiu, i s-a acordat dreptul de a organiza gărzi naționale în comitatele şi districtele cu o populație majoritară românească, cu condiția subordonării lor față de ofițerii armatei imperiale şi a colaborării cu aceştia împotriva insurgenților maghiari.

Forma superioară de organizare a gărzilor va rămâne cunoscută sub denumirea de legiuni sau prefecturi. Ele vor fi alcătuite din tribunate, tribunatele din centurii, iar centuriile din decurii. Recunoaşterea Comitetului național va fi consemnată printr-un apel adresat populației româneşti, la 13/25 octombrie, de către comandantul suprem al armatei de la Sibiu, feldmareşalul Puchner. Prin apel românii erau îndemnați să recunoască autoritatea Comitetului şi să-i dea ascultare.

Comitetul Național de Pacificațiune a făcut cunoscut publicului, la 14/26 octombrie, apelul comandantului suprem al armatei din ziua precedentă. Totodată lăsa să se înțeleagă că, printre îndatoririle lui de bază, trebuia să fie aprovizionarea unităților militare cu alimente sub forma „porțiilor cătăneşti” cărora li se indica şi prețul, precum şi dezarmarea gărzilor maghiare înființate în primele săptămâni ale revoluției.

O astfel de gardă, formată mai ales din mici nobili maghiari, s-a constituit şi la Cricău. Pentru dezarmarea acesteia a fost necesară susținerea unei lupte pe valea Cimgăului, pe data de 27 octombrie, deoarece, în sprijinul ei, au venit importante forțe militare ale insurgenților, comandate de baronul Bánffy János, căpitanul Baumgarten şi contele Bethlen János.

Informațiile oferite de istoricul Silviu Dragomir arată că efectivele acestor forțe militare însumau 250 infanterişti şi 110 husari aduşi de la Teiuş, un escadron de husari venit de la Aiud şi o companie sosită de la Cluj, în cazul ultimelor neindicându-se numărul luptătorilor.

La respingerea atacului au participat gardiştii lui Ioan Bălaş din Cricău, în colaborare cu lăncierii din legiunea lui Avram Iancu şi cu grănicerii

locotenentului Săndruc de la Hațeg. La reușita înfrângerii atacatorilor a contribuit și tactica adaptată condițiilor de ceață, care au redus vizibilitatea. Retrași pe dealurile cu vii ce mărgineau valea Cimgăului, lăncierii lui Avram Iancu și gardiștii lui Ioan Bălaș au atârnat de parii de vie sumane, în care atacatorii au tras cu puștile, epuizându-și astfel muniția. Apoi, timp de o oră și jumătate, au asaltat flancurile atacatorilor cu lănci și arme de foc, determinându-i pe cei trei comandanți ai insurgenților maghiari să se retragă.

În raportul înaintat, în anul 1850, noului guvernator al Transilvaniei, generalul Wohlgemuth, Avram Iancu aducea cuvinte de laudă locotenentului Săndruc, tribunului Bucur, care era preot în Galda, și căpitanului Ioan Bălaș pentru victoria obținută în toamna anului 1848 pe valea Cimgăului.

La contribuția lui Ioan Bălaș în luptele de pe această vale făcea referiri și I. Axente Sever într-un raport înaintat Comitetului Național pe data de 12 ianuarie. După succesul de pe valea Cimgăului, gardiștii lui Ioan Bălaș, ajutați de grănicerii lui Săndruc, au contribuit la dezarmarea gărzilor maghiare de la Cricău, Șard, Ighiu, Bucerdea Vinoasă, Bărăbanți și Sântimbru, până spre sfârșitul lunii noiembrie.

Succesul operațiunii de dezarmare a gărzilor maghiare, considerate „rebele”, a determinat Comitetul Național să ceară Comandamentului Suprem al armatei, la 1/13 decembrie 1848, aprobarea pentru constituirea, pe teritoriul întinsului comitat Alba de Jos, a două districte militare. Unul din districte urma să includă localitățile situate în stânga Mureșului, în cadrul căruia rolul principal trebuia să-l joace prefectura lui I. Axente Sever de la Blaj. Celuilalt district îi reveneau satele din dreapta Mureșului și în cuprinsul său va domina legiunea „auraria gemina”, condusă de tânărul prefect Avram Iancu. Această legiune s-a preconizat să fie alcătuită din patru viceprefecturi, fiecare trebuind să includă câte două tribunate. Tribunalele trei și patru, formate din 10 și respectiv 11 sate, vor constitui viceprefectura Hațegului și Cricăului, iar viceprefectul ei urma să devină avocatul Ioan Bălaș.

Devenind viceprefect, lui Ioan Bălaș i s-a încredințat de către Comitetul Național și din partea generalului Horak, comandantul garnizoanei din cetatea de la Alba Iulia, sarcina de a cerceta, la începutul lunii decembrie, condițiile în care și-au pierdut viața, solgăbirăul plășii Cricău, Jablonczai și tatăl acestuia, în timp ce erau escortați spre Blaj. Tot la începutul lunii decembrie i s-au trimis de către Comitetul Național instrucțiunile Comandamentului suprem al armatei, privind rechiziționarea cerealelor de la curțile nobiliare părăsite de stăpânii acestora, precum și indicații referitoare la înmagazinarea lor în vederea asigurării unor rezerve alimentare pentru soldați.

Pe baza recomandărilor Comandamentului armatei, susținute de Comitetul Național, la 27 decembrie 1848, judele camerar Antal Mircea îi

aducea la cunoştinţă lui Ioan Bălaş că trebuia să se îngrijească de transportarea cerealelor rechiziţionate de la Cricău la Alba Iulia.

În ziua următoare, generalul Horak s-a adresat personal lui Ioan Bălaş pentru a-l anunţa că îl împuternicea să rechiziţioneze şi ovăz pentru caii din cetatea de la Alba Iulia. În intervenţia sa, generalul Horak îl asigura pe Ioan Bălaş că plata pentru cereale, inclusiv pentru ovăz, o va primi când va sosi cu ele la Alba Iulia.

În ianuarie 1849 se vor deteriora posibilităţile de aprovizionare atât pentru soldaţii de la Alba Iulia, cât şi pentru gardiştii sau „glotaşii" legiunii lui Avram Iancu. La sporirea dificultăţilor a contribuit pătrunderea în Transilvania pe la Ciucea, în decembrie 1848, a unei armate venită din Ungaria sub conducerea generalului polon Iosif Bem. Această armată, după ce a ajuns în preajma Anului Nou la Cluj, la începutul lui 1849 ameninţa să încercuiască Munţii Apuseni, împreună cu alte forţe militare ungare care au intrat în Zarand, venind dinspre Arad.

La dificultăţile aprovizionării legiunii lui Avram Iancu s-au referit administratorii Albei de Jos, Josif Fink şi Samuil Poruţiu, precum şi generalul Horak în epistolele lor trimise viceprefectului Ioan Bălaş pe data de 8 februarie 1849. Deci, la aceeaşi dată, Fink şi Poruţiu îi mărturiseau că ei şi tribunul Ioachim Băcilă au primit însărcinarea din partea Comitetului Naţional de a contribui la aprovizionarea cu cereale a „glotaşilor" din tabăra legiunii „auraria gemina", însă, cu toate eforturile lor, n-au reuşit să strângă decât cantităţi mici de produse alimentare. De aceea, îl rugau să iniţieze măsuri pentru efectuarea desprinderii boabelor de porumb de cocenii ce se aflau în curţile nemeşeşti de la Cricău, în vederea transportării lor la Alba Iulia. Aici îl sfătuiau să predea porumbul în custodia economului oraşului, pentru ca el să-l administreze şi să-l expedieze unde i se va indica.

Tot în legătură cu porumbul de la Cricău, i s-a adresat lui Ioan Bălaş şi generalul Horak. Însă, spre deosebire de Fink şi Poruţiu, el îl anunţa că a primit informaţii despre penuria de alimente din tabăra legiunii „auraria gemina" de la Câmpeni chiar de la prefectul Avram Iancu. Iată de ce îi recomanda ca porumbul ce se mai găsea la Cricău să-l trimită direct la Câmpeni cu căruţe trase de cai.

În aceeaşi zi de 8 februarie, Petru Ioanete, tribun al lui Avram Iancu, îl înştiinţa pe viceprefectul Ioan Bălaş, că îi trimitea de la Zlatna 24 de îmblătitori, pentru a-l ajuta la treieratul cerealelor. Pentru a prelua cerealele şi a le transporta pe seama „lagărului" său de la Câmpeni, Avram Iancu a trimis la Cricău nouă căruţe cu oameni de încredere, după cum rezultă din scrisoarea pe care i-a adresat-o Fink lui Ioan Bălaş la 20 februarie. Administratorul Fink a folosit prilejul expedierii scrisorii pentru a-l îndemna pe Ioan Bălaş să rechiziţioneze cereale, nu numai de la Cricău, ci şi din

satele învecinate. Primirea epistolei de la Fink l-a determinat pe Ioan Bălaş să-l anunțe pe Avram Iancu, la aceeaşi dată, că s-a conformat dispozițiilor oficiale din 8 februarie şi i-a expediat 245 feldere de cucuruz.

El nominaliza cei şapte cărăuşi cărora le-a încredințat cele 245 feldere de porumb şi le indica domiciliul. Avram Iancu mai era informat de Ioan Bălaş că putea să-i trimită încă 200 feldere de porumb, pe care le avea ca rezervă. Şi, într-adevăr, a doua zi, în 21 februarie, i-a mai expediat încă 70 de feldere prin doi cărăuşi, fiecare încărcând în căruța lui câte 35 de feldere, la fel ca şi cei şapte din ziua precedentă.

Printre nemeşii din Cricău, cărora li s-au rechiziționat cereale, documentul îl menţionează pe Biró Miklós. La cererea acestuia, cei doi administratori ai Albei de Jos, Fink şi Poruțiu, au intervenit în 9 februarie la primarul şi juraţii din Cricău pentru a i se restitui 50-60 de feldere, cu condiția să-i pretindă chitanţă pentru ele. La 15 februarie, nemeşul Biró i-a adresat lui Ioan Bălaş câteva rânduri, prin care i-a mulțumit pentru modul cum a vegheat ca, la cernerea cerealelor îmblătite, să nu i se aducă pagube. O săptămână mai târziu, la 22 februarie, Biró Miklós l-a informat pe Ioan Bălaş că i-a achitat stăvarului din Cricău 2 zloți pentru două măji de cereale şi pentru doi fonți de slănină, ce i s-au restituit.

În ianuarie-februarie 1849, Ioan Bălaş a fost implicat şi în operațiuni militare, după cum rezultă dintr-o scrisoare, pe care I. Axente Sever i-a trimis-o de la Salinele Române. Ea conţine, de fapt, un repros adresat şi lui Ioan Bălaş şi tribunului Prodan Probu. Prin reproşul său, I. Axente Sever le imputa amândurora că, dacă ar fi răspuns la timp apelului său, nu ar fi murit atâția români în timpul incidentelor de la Aiud.

Prin aceiaşi epistolă, I. Axente Sever îi solicita ajutor lui Ioan Bălaş pentru a face față atacurilor insurgenților maghiari dinspre Cucerdea (azi Răboieni), Vinţu de Sus (azi Unirea) şi Mirăslău. Ajutorul îl aştepta dinspre Valea Trascăului spre Mirăslău. La sfârşitul epistolei, I. Axente Sever făcea şi el referiri la insuficiența hranei gardiştilor sau „glotaşilor săi".

Activitatea lui Ioan Bălaş, în martie 1849, a fost marcată tot de problema aprovizionării cu alimente. Penuria de alimente explică de ce chiar în prima zi a lunii martie, menționații administratori ai comitatului Alba de Jos, Fink şi Poruțiu, i-au cerut să reamintească sătenilor ordinul Comandamentului Suprem al armatei din 11 ianuarie. Susținută de Comitetul Naţional, porunca interzicea producerea „vinarsului" din cereale şi reitera pedepsele pe care le vor suporta cei ce n-o vor respecta.

Desigur, în luna martie, Comandamentul armatei a transmis şi alte dispoziții autorităților locale, privind, de pildă, colectarea impozitelor sau protejarea pădurilor. Ele urmau să fie aduse la cunoştință lui Ioan Bălaş fie de judele camerar Antal Mircea, fie de Fink şi Poruțiu. Dar prioritare

rămâneau dispozițiile referitoare la procurarea produselor alimentare. O astfel de dispoziție i s-a transmis lui Ioan Bălaş de către cei doi administratori comitatensi, pe data 4 martie. De această dată, ea privea strângerea fructelor de pe domeniile erariale şi depozitarea lor la Alba Iulia.

Printr-un ordin din data de 10 martie, transmis de Fink şi Poruțiu, lui Ioan Bălaş, i se pretindea să folosească „sturmul" sau tabăra de lângă Alba Iulia pentru prevenirea jafurilor. Tot prin acest ordin i se recomanda să-şi asigurea colaborarea a doi comisari la efectuarea rechizițiilor de cereale. Rechizițiile se ordonau pentru evitarea înfometării populației, însă, în contul lor, era atenționat să elibereze chitanțe, pe baza cărora proprietarii să poată fi despăgubiți. O noutate poate fi considerată misiunea încredințată lui Ioan Bălaş, spre mijlocul lui martie, de a colecta donații băneşti în folosul gărzilor naționale. Un document din 12 martie arată că, în comuna Benic, s-au donat 35 de florini, proveniți de la 31 țărani, ceea ce înseamnă că ei au contribuit, după posibilitățile lor, cu sume care au variat între 10 creițari şi 1 florin.

Ajutat de preoți, Ioan Bălaş a extins colectarea donațiilor şi în celelalte 20 de sate ale viceprefecturii sale. Suma colectată a ajuns astfel la 120 florini. Ioan Bălaş i-a predat, la 14 martie, căpitanului inginer Albert Cârla de la Alba Iulia care s-a angajat să-i trimită Comitetului Național de la Sibiu.

În pragul primăverii anului 1849, cu excepția Munților Apuseni, aproape întreaga Transilvanie a ajuns să fie controlată de armata maghiară a generalului Iosif Bem. Datorită acestei conjuncturi, din luna aprilie nu s-a mai păstrat decât o singură informație documentară despre activitatea lui Ioan Bălaş. Ea reprezintă o împuternicire cu data de 12 aprilie a generalului Horak, prin care i-a încredințat misiunea de a se deplasa la Chizătău, lângă Lugoj, unde se afla generalul Leiningen, comandantul armatei din Banat. Acestuia trebuia să-i ducă răspunsul la solicitarea sa de a i se trimite două tunuri de la Alba Iulia. Împuternicirea i-a parvenit în tabăra lui Avram Iancu de la Câmpeni, unde Ioan Bălaş s-a retras cu „glotaşii" săi, în condițiile victoriei temporare a generalului Bem.

Ioan Bălaş a reuşit să ajungă, prin Făget, la cartierul generalului Leiningen, însă fără cele două baterii solicitate de la Alba Iulia. Ioan Bălaş i-a argumentat lui Leiningen că, datorită succesului generalului Bem în Transilvania, i-a fost imposibil să îndeplinească misiunea ce i s-a încredințat, fără a evita pericolul ca cele două baterii să fie capturate de insurgenți.

Desfăşurarea războiului civil l-a determinat pe Ioan Bălaş să nu revină în Transilvania. După ce a făcut rost de un paşaport la Lugoj, s-a îndreptat, mai întâi, spre Băile Herculane. Acolo a stat până în 20 aprilie.

De la Băile Herculane s-a deplasat spre Orşova, unde a ajuns în 12 mai. Aici i-au făcut o vizită grănicerii români de la Vodița, două zile mai târziu.

Între timp, restaurarea temporară a autorității nemeşimii maghiare a permis improvizarea unui tribunal statarial pe domeniul erarial de la Cricău. La 24 mai, acesta a decis suspendarea din funcție a lui Ioan Bălaş. Totodată, a hotărât arestarea lui, oriunde s-ar afla, pentru activitatea depusă în „tabăra valahă". Dar, întrucât s-a refugiat în Țara Românească, în locul său, a fost arestat fratele său George Bălaş. Tribunalul statarial de la Sighişoara, unde acesta a fost trimis să fie judecat, l-a achitat însă, motivând că nu putea fi făcut răspunzător pentru faptele fratelui său. Ioan Bălaş va reveni la Cricău în 13 august 1849, după ce revoluția ungară va fi învinsă cu ajutorul armatei țariste.

Două zile mai târziu, va fi reinvestit în funcția de controlor fiscal, pe baza unui decret imperial. În aceeaşi zi va raporta Tezaurariatului despre situația domeniului erarial de la Cricău şi satele învecinate.

La Cricău, pierderile suferite de domenii au fost minime, însă la Bucerdea Vinoasă insurgenții maghiari i-au incendiat clădirile, iar avutul lor l-au jefuit. La fel au procedat insurgenții şi cu caii cetății de la Deva, după ce ea a capitulat în fața armatei lui Bem.

În septembrie 1849 se va instaura dictatura militară care va desființa legiunile şi tribunatele, impunându-le să predea armele. Instaurarea noului regim a fost însoțită, în schimb, de reinvestirea contelui Béldi György în funcția de tezaurar, pe care o preluase de la groful Mikó, în toamna anului 1848, când acesta l-a înlocuit pe Teleki József în calitatea de guvernator al Transilvaniei.

Tezaurarul Béldi îi va atribui lui Ioan Bălaş responsabilitatea pentru moartea solgăbirăului Jablanczai şi a tatălui acestuia în toamna anului 1848. Ioan Bălaş va încerca să se apere, apelând la declarațiile notarului Ioan Anghel şi a preotului Petru Truța din Cricău. Prin declarațiile lor, semnate cu data de 10 noiembrie 1849, ei adevereau că Ioan Bălaş n-a fost la Cricău nici cu prilejul arestării lui Jablonczai, nici când s-a decis trimiterea sa sub escortă la Blaj.

Totuşi, cu toată acuza lui Béldi, până la sfârşitul anului 1849, Ioan Bălaş a continuat să-şi îndeplinească funcția. Dovada este însărcinarea pe care i-au dat-o administratorii Fink şi Poruțiu, la 30 decembrie 1849 şi

anume aceea de a strânge impozitele restante din acest an, în proporţie de 2/3, iar, până în aprilie 1850 şi restul.

Pe tot parcursul anului 1850, Ioan Bălaş s-a luptat să-şi demonstreze nevinovăţia în cazul Jablonczai, prin memorii proprii şi prin mărturii ale celor cu care a colaborat, cât timp a fost viceprefect. A procedat astfel, deoarece colonelul Eisler i-a pretins, la 25 aprilie, să-i predea toate actele privind acest caz şi i-a recomandat, totodată, să indice martorii care să-i dovedească nevinovăţia.

La 29 aprilie, Ioan Bălaş a prezentat un prim memoriu oficialităţii de la Alba Iulia. În memoriu, el arăta că, în decembrie 1848, i s-a cerut să asigure escortarea lui Jablonczai şi a tatălui acestuia la Alba Iulia şi de acolo la Blaj. El i-a încredinţat recrutarea escortei şi conducerea ei până la Blaj notarului Ioan Anghel, fostul comandant al gărzii civile din Cricău. Întrucât pe drum, cei doi escortaţi au fost omorâţi de săteni din Galda, a efectuat o anchetă. Concluziile ei le-a înaintat oficialităţii comitatului Alba de Jos, el păstrându-şi ciorna procesului verbal consemnat atunci.

Din păcate, cu ocazia ocupării Cricăului de către insurgenţii maghiari, când el era refugiat în Ţara Românească, locuinţa i-a fost devastată şi incendiată. Datorită incendiului ciorna procesului verbal al anchetei a ars şi de aceea n-o putea folosi ca act doveditor al nevinovăţiei sale.

O primă mărturie în favoarea activităţii depuse de Ioan Bălaş, ca viceprefect pentru asigurarea securităţii curţii domeniale şi a averii ei, au depus-o cei cinci paznici pe care el i-a angajat. Doi dintre paznici erau din Bucerdea, iar câte unul din Benic, Craiva şi Cricău. Aceştia au declarat că, în cele şase săptămâni cât au fost paznici, curtea domenială n-a suferit nici o pierdere. Întrucât paza au efectuat-o prin mijloace proprii, pretindeau Tezaurarialului să le achite retribuţia promisă de Ioan Bălaş, când i-a angajat.

O a doua mărturie în favoarea lui Ioan Bălaş datează din 20 august 1850 şi aparţine raţionistului erarial Anton Schneider. El a confirmat că Ioan Bălaş s-a îngrijit de apărarea averii erariale în timpul revoluţiei. Ca exemplu dădea asigurarea pazei viei domeniale şi supravegherea personală a culesului strugurilor.

Din octombrie 1848 până în martie 1849, averea fiscului a fost ferită de atacarea şi jefuirea ei de către insurgenţi datorită măsurilor luate de Ioan Bălaş pentru a o apăra. Referiri la măsurile luate de Ioan Bălaş pentru culesul strugurilor din via domenială se găsesc şi în declaraţia din 23 august, semnată de judele primar din Cricău, Nicolae Munteanu, de juraţii Iuon

Popa şi Petruţ Muntean, precum şi de notarul Ioan Anghel. Ei au adeverit că Ioan Bălaş s-a preocupat să trimită zilnic culegători în vie, iar paza recoltei a încredinţat-o unor membri ai gărzii naţionale din Cricău.

Tot la 23 august 1850, judele primar Nicolae Munteanu, notarul Ioan Anghel şi sătenii Simion Prunariu, Ioan Truţă şi Simion Anghel au semnat declaraţia prin care confirmau că, în incendiul din aprilie 1849, printre casele din Cricău arse se număra şi aceea a lui Ioan Bălaş. Odată cu casa, incendiul i-a distrus căruţa, hamuri, o sanie, 50 feldere de porumb, 48 feldere de grâu, 60 feldere de ovăz, 50 fierii de vin din 1846, 100 fierii din 1848, precum şi un butoiaş cu „vinars". Cu ocazia ocupării Cricăului de către husari, aceştia i-au luat doi boi şi trei cai, din care i s-au înapoiat doar doi.

La 26 august, Ioan Bălaş a înaintat Tezaurariatului o petiţie, prin care cerea să i se recunoască serviciile aduse domeniului erarial în timpul revoluţiei şi să i se asigure retribuţia bănească, ce i se cuvenea. Cu aceeaşi dată, anexează la petiţie un memoriu, în care dă informaţii despre: activitatea sa şi serviciile aduse statului în timpul revoluţiei; refugiul său în Ţara Românească; revenirea în Transilvania şi pagubele pricinuite gospodăriei sale din Cricău, în timpul cât a fost refugiat.

Cererea lui Ioan Bălaş a fost susţinută de provizorul Anton Mircea şi de raţionistul Anton Schneider, prin intervenţia lor la Tezaurariat din data de 29 august. Ei au reiterat şi de această dată că, din octombrie 1848 până în martie 1849, curtea şi averea domeniului fiscal n-au suferit nici o pagubă. În plus, au evidenţiat că numai atitudinile energice şi hotărâte ale lui Ioan Bălaş le-au ferit de atacuri şi jafurile, de care au avut parte mai multe curţi nobiliare.

Dar, cu toate dovezile prezentate personal şi de foştii săi colaboratori din timpul războiului civil, tezaurarul Béldi György nu i-a putut ierta angajarea lui în acţiunile antimaghiare ce vizau emanciparea naţiunii române din starea ei de inferioritate politică şi socială. De aceea, în primii ani de după revoluţie, n-a fost nici recompensat pentru serviciile aduse monarhiei habsburgice, nici despăgubit pentru pagubele suferite în primăvara anului 1849.

În anul 1851, Béldi va fi nevoit totuşi să cedeze, numindu-l controlor al munţilor din secuime care au aparţinut regimentelor desfiinţate în acest an. În anul 1853, autoritatea lui se va extinde şi asupra munţilor din zona Stânceni, Tulgheş şi Borsec. De aceea, îşi va stabili reşedinţa la Tulgheş, unde va sta până în anul 1861. Schimbarea regimului politic, în acest an, îi va permite să se reîntoarcă în comitatul Hunedoara ca solgăbirău al plăşii Chitia-Boşorog, respectiv să se stabilească definitiv la Haţeg.

În anul 1862 va fi numit, prin decret imperial, asesor la tribunalul din Haţeg, iar anul următor devine deputat în Dieta de la Sibiu. Împreună cu alţi şase reprezentanţi ai comitatului Hunedoara va fi nevoit să renunţe la funcţia lui cu caracter juridic. Desfiinţarea Dietei de la Sibiu în anul 1865 şi pregătirea compromisului dualist în anul 1867 îl vor aduce într-o situaţie financiară deosebit de dificilă. Îl va salva un memoriu trimis împăratului de la Viena în anul 1881. Pentru meritele sale din timpul revoluţiei, împăratul îi va atribui o pensie viageră de 300 florini anual, cu care va trăi până la adânci bătrâneţi. A decedat în anul 1909, la vârsta de 97 ani.

BIBLIOGRAFIE:

PĂIUŞAN, Radu. *Activitatea viceprefectului Ioan Bălaş în timpul revoluţiei române din 1848-1849*, Timişoara, [s.a.]; DRAGOMIR, S.; HULEA, E.; NICHI, L. *Studii şi documente privitoare la revoluţia românilor din Transilvania în anii 1848-1849*, vol. II, Sibiu, 1944.

L. B.

BĂLCESCU, Nicolae

(n. 29 iunie/11 iulie 1819? – m. 17/29 noiembrie 1852, Palermo, Italia)

Este fiul lui Barbu sin Petre căpitan, logofăt de visterie şi al pităresei Zinca Bălcescu (ceilalţi copii: Costache, Maria, Sevastiţa şi Barbu). Locul naşterii este nesigur – mahalaua Boteanu sau Mântuleasa ori în afara Bucureştiului. Rămâne orfan de tată, în martie 1825, şi creşte în condiţii materiale dificile.

Face studii private în familie, cu un arhimandrit grec care îi preda lecţiile acasă. Pe lângă limba greacă, a studiat şi franceza, probabil cu J.A. Vaillant. Merge la şcoala publică numai în 1832, când devine elev al Colegiului Sf. Sava, în prima clasă a ciclului de umanioare. Atunci este înscris în clasa a III-a a colegiului la gramatică şi caligrafie şi, simultan în clasa a V-a, la limba franceză. Rezultatele foarte bune îi permit să devanseze doi ani de studiu, înscriindu-se la cursul de franceză din clasa profesorului Simion Marcovici. La sfârşitul anului, se numără printre premianţi.

Din toamna anului 1832, continuă studiile la clasa a IV-a cu istoria universală, limba franceză, aritmetica raţională, retorica şi compunerea în limba română şi desenul. Atunci are loc celebrul episod al luptei cu Sotea, salvat fiind de I. Ghica, devenit, mai apoi, prietenul său de o viaţă.

Între anii 1833-1834, urmează clasa I complimentară pe care o absolvă cu succes; obţine premiul II (la geometrie sau algebră), iar, în clasa următoare, la sfârşitul anilor 1834-1835, un „accesit" la trigonometrie.

În vara anului 1835, Bălcescu îşi încheie învăţătura în cadrul Colegiului Sf. Sava. Din însemnările sale, rezultă zestrea intelectuală acumulată la nivel public şi privat: istoria universală, aritmetica, algebra, geometria, filosofia formală, dreptul civil şi limbile străine (franceza, elina şi latina).

Ca autodidact, şi-a însuşit cunoştinţe de limbă germană, engleză şi italiană, aprofundând filosofia cu Eftimie Murgu, în timpul profesoratului acestuia la Bucureşti. „Dotat cu o inteligenţă neobişnuită, Bălcescu era neîndoielnic spre sfârşitul celui de-al patrulea deceniu al secolului al XIX-lea, deşi foarte tânăr, unul dintre oamenii cei mai învăţaţi din Ţara Românească" (D. Berindei). Fiind lipsit de posibilitatea studiilor în străinătate, se ţine la curent cu problemele social-politice şi culturale europene prin intermediul corespondenţei cu cei aflaţi la studii peste hotare, al cărţilor şi revistelor franceze şi germane.

La cererea sa, este primit în rândurile armatei, cu gradul de „iuncher" şi repartizat la escadronul III cavalerie (8/20 iulie 1838). A predat soldaţilor, cu mare succes, cunoştinţe elementare de scriere, citire, aritmetică, gramatică, geografie şi catehism. Cariera sa militară ia sfârşit în mod brusc, în toamna anului 1840, când este arestat sub învinuirea de participare la mişcarea revoluţionară condusă de D. Filipescu (au mai participat D. Macedonski, J.A. Vaillant, E. Murgu, C. Bolliac, C. Telegescu ş.a.), care îşi propusese obţinerea independenţei ţării, desfiinţarea instituţiilor şi a marii proprietăţi feudale, înfiinţarea organismelor social-politice burgheze moderne.

Este deţinut, din octombrie 1840 până în februarie 1841, în arest militar, după care i se comunică sentinţa la 11/23 aprilie 1841: condamnare la recluziune de 3 ani în mănăstirea Mărgineni. A fost graţiat de executarea întregii pedepse, prin decret emis la 18/30 aprilie 1842.

Împreună cu I. Ghica, Chr. Tell şi C.A. Rosetti înfiinţează şi conduce societatea secretă „Frăţia" (1843), cu o largă componenţă socială. Întreţine strânse relaţii de prietenie cu Moldova (mai ales cu M. Kogălniceanu, I. Ionescu de la Brad), unde călătoreşte prima dată în 1845, apoi în 1846, colaborând la revista „Foaie ştiinţifică şi literară" (numele impus de cenzură în loc de „Propăşirea"); de asemenea, călătoreşte în Transilvania (din 1839) sub motivul curei balneare, prilej de întâlniri şi discuţii cu unii fruntaşi

transilvăneni, în special George Bariț, căruia îi este recomandat de N. Bălăşescu drept „un geniu”.

A stat în Transilvania între 15-27 iunie şi 4-16 august 1844; în toamna aceluiaşi an, a fost vizitat la Bucureşti de către George Bariț. Face călătorii în Oltenia şi pe Dunăre (în 1845, împreună cu August Treboniu Laurian şi Cezar Bolliac).

Este membru al Societății Literare (1843), Secretar al Asociației Literare a României (1845), cercetător al arhivelor, istoric pasionat, profund implicat în viața social-politică şi culturală a vremii. Atracția sa deosebită spre istoria, ştiința şi arta militară se explică prin importanța excepțională pe care o acorda înființării şi bunei funcționări a unei armate naționale pentru independența țării, afirmarea națiunii române.

Primele sale scrieri tipărite sunt *Table de istorie politică* şi *Table de istoria culturii Țării Româneşti* (1844); urmează, în acelaşi an, *Puterea armată şi arta militară de la întemeierea principatului Valahiei până acum*, publicat, mai întâi, în „Foaie ştiințifică şi literară” la Iaşi (21 mai-13 august), retipărit în broşură separată în aceeaşi localitate. Contribuie cu studiul *Cuvânt preliminar despre izvoarele istoriei românilor* la primul tom al „Magazinului istoric pentru Dacia” (1845) – realizat în colaborare cu August Treboniu Laurian – înțelegând prin scopul demersului istoriografic „să ne arate poporul român în instituțiile, ideile, simțămintele şi obiceiurile lui în deosebite veacuri”. Al doilea tom apare în anul 1846, Bălcescu contribuind, printre altele, cu studiile *Puterea armată şi arta militară la moldoveni în timpurile măririi lor*, respectiv *Despre starea socială a muncitorilor plugari în Principatele Române în deosebite timpuri*.

Pleacă la Paris în ziua de 3/15 iunie 1846, călătorind pe Dunăre pe ruta Giurgiu-Buda-Pesta-Viena, apoi continuă pe un traseu necunoscut până la Paris, unde ajunge la 4/16 iulie. Stă 2 ani în Franța. Motivul presupus al deplasării, în afara celui legat de continuarea cercetărilor istorice, este nevoia prezenței sale în capitala Franței pentru rezolvarea neînțelegerilor apărute între liderii tineretului român la Paris (gruparea lui I. Ghica şi aceea a lui C.A. Rosetti).

Se implică cu maximă energie în activitatea Societății Studenților Români, devenind personalitatea ei dominantă. În mod deosebit, se distinge prin discursul *Privire asupra stării de față, asupra trecutului şi viitorului patriei*, adresat românilor din Paris, rostit la 20 decembrie 1847/1 ianuarie 1848, când spune că „Ținta noastră socotesc că nu poate fi alta decât *unitatea națională a românilor*”.

În ianuarie 1847, scrie studiul *Campania românilor în contra turcilor de la anul 1595* (publicat în „Magazin istoric pentru Dacia”). Lucrează foarte mult, în pofida stării precare a sănătăţii. Pentru a se odihni, face o călătorie în Italia, pe ruta Paris-Palermo, via Marsilia-Genova-Napoli (17 februarie/1 martie-22 mai/3 iunie 1847), unde se întâlneşte cu V. Alecsandri şi Elena Negri.

*

Revoluţia din februarie 1848 îl găseşte la Paris, unde participă direct la mişcările de stradă, pe care le relatează în scrisoarea din 12/24 februarie, trimisă lui V. Alecsandri. Participă activ la discutarea programului revoluţiei în Principatele Române, respectiv modalitatea declanşării şi desfăşurării acesteia (separat în Moldova, respectiv Ţara Românească). Împreună cu A.G. Golescu-Negru, se întoarce în ţară, călătorind prin Belgia, Germania, Austria şi Ungaria (pe ruta Bruxelles-Köln-Magdeburg-Leipzig-Dresda-Praga-Viena-Pesta).

La 28 martie/9 aprilie, Bălcescu soseşte la Orşova Veche, însoţit de A.G. Golescu-Negru, apoi la Turnu-Severin şi la Craiova. Se întâlneşte la Caracal şi Giurgiu cu Gheorghe Magheru şi Christian Tell, în scopul pregătirii acţiunii revoluţionare. La Bucureşti, se alătură primului comitet revoluţionar (C.A. Rosetti, I. Ghica, fraţii Goleşti, I. Voinescu II ş.a.); împreună cu I. Ghica şi A.G. Golescu-Negru alcătuieşte comitetul executiv, care realizează importantul element al înscrierii, în programul revoluţionar, al articolului 13, privind desfiinţarea clăcii şi împroprietărirea ţăranilor.

Revoluţia este victorioasă la Izlaz (9/21 iunie), apoi la Bucureşti (11/23 iunie 1848), abolind Regulamentul Organic şi instituind noile legi, în viziune burgheză modernă. Domnitorul Gh. Bibescu abdică, puterea fiind preluată de un guvern provizoriu, având-i secretari pe N. Bălcescu, C.A. Rosetti, A.G. Golescu-Negru şi I.C. Brătianu.

Bălcescu dovedeşte o deosebită clarviziune în abordarea şi soluţionarea multiplelor probleme ale revoluţiei: lărgirea bazei ei sociale la sate, în rândul ţărănimii, după cum şi în rândurile funcţionarilor; organizarea rezistenţei armate împotriva intervenţiei străine, având în vedere un posibil sprijin din Transilvania, cu regimentele grănicereşti; organizarea propagandei prin învăţători, ulterior, prin tinerii sosiţi din Transilvania; elaborarea şi aplicarea procedurii convocării unei adunări constituante, în vederea elaborării Constituţiei. A pledat mereu, insistent, pentru justa şi grabnica rezolvare a

problemei agrare. Redactează foaia „Învăţătorul satului" (de la 14/26 iulie) şi face parte din colectivul de redacţie al „Poporului suveran" (14/26 iulie, împreună cu C. Bolliac, D. Bolintineanu, A. Zane, Gr. Alexandrescu, P. Teulescu), iar din 2/14 august, devine redactor responsabil.

Se află mereu în centrul evenimentelor, aşa cum demonstrează vasta corespondenţă pe care o întreţine cu revoluţionarii aflaţi în alte ţări (I. Ghica, reprezentant la Constantinopol; A.G. Golescu-Negru, reprezentant în Europa Occidentală), în Moldova (V. Alecsandri, L. Rosetti) ori Transilvania (A.T. Laurian şi C. Roman-Vivu). „În mod semnificativ, N. Bălcescu apare prin intermediul acestei ample corespondenţe, care-i parvenea din diferite părţi ale virtualei Românii, ca o figură centrală, ca cel recunoscut a fi cel dintâi exponent al ferventelor străduinţe către unitate..." (D. Berindei).

Se desolidarizează de atitudinea guvernului provizoriu, atunci când acesta face compromisul cu Suleiman Paşa (la 20 iunie/1 august sosise în Bucureşti secretarul acestuia, Tinghir Efendi), instituindu-se o locotenenţă domnească. Ca urmare, face parte din delegaţia care se deplasează la Constantinopol (10/22 august) în vederea tratativelor cu Înalta Poartă. Pledează energic pentru recunoaşterea regimului şi a programului revoluţiei din Ţara Românească, însă turcii îi tratează ca pe supuşi, dependenţi de bunăvoinţa sultanului. În numele delegaţiei, Bălcescu înaintează un memoriu-protest marelui vizir Aali Paşa.

O lună mai târziu, intervenţia armatei otomane va pune capăt revoluţiei, conducătorii ei fiind arestaţi şi nevoiţi să plece în exil (18/30 septembrie 1848) pe ruta Giurgiu-Vidin-Ada-Kaleh-Orşova-Sviniţa. Împreună cu alţi revoluţionari, Bălcescu vizitează Banatul şi Transilvania, dornic să vadă cu ochii săi mersul revoluţiei în aceste regiuni. De la Caransebeş, prin Lugoj şi Deva, ajunge la Sibiu, unde ia legătura cu membrii Comitetului Naţional Român, în mod deosebit cu Simion Bărnuţiu şi Avram Iancu, pledând pentru realizarea „Ţării Româneşti" în Transilvania şi unirea politică a tuturor românilor din Imperiul Habsburgic.

Examinează organizarea şi succesele militare ale prefecturilor conduse de Avram Iancu, intenţionând reorganizarea revoluţionarilor din Ţara Românească.

De la Sibiu, pleacă la Braşov unde se formează „Societatea emigranţilor români din România" (peste 70 de persoane). La presiunile comandamentului habsburgic şi al căimăcămiei Munteniei, aceştia vor părăsi, rând pe rând, Transilvania; este şi cazul lui Bălcescu (27 noiembrie/9 decembrie), care se îndreaptă prin Făgăraş, Sibiu, Lugoj şi Orşova Veche spre Belgrad (unde rămâne până la 10/22 ianuarie 1849), Triest (20 ianuarie/1 februarie) şi Atena (31 ianuarie/12 februarie), apoi Constantinopol (17 februarie/1 martie), unde are lungi discuţii cu I. Ghica despre organizarea politică a revoluţiei, concluzionând asupra modului desfăşurării acesteia.

Mersul evenimentelor revoluţiei din Transilvania şi Ungaria (mai ales victoriile generalului Bem împotriva trupelor ţariste şi zvonurile despre o posibilă înţelegere între românii transilvăneni şi maghiari, precum şi informaţiile despre victoriile armatei lui Iancu) l-au determinat pe Bălcescu să spere în reluarea revoluţiei în Principate. Pleacă la Belgrad şi Constantinopol, de unde revine împreună cu mai mulţi prieteni (printre care I. Ghica, Bălăceanu şi A. Manu) la Belgrad, trece Dunărea pe la Pancevo (28 aprilie/10 mai 1849). Acolo, Bălcescu are primele discuţii cu generalul maghiar Perczel (30 aprilie/12 mai), sesizând obstacolul major al înţelegerii dintre revoluţionari (pretenţia alipirii Transilvaniei la Ungaria şi limba maghiară – limbă oficială).

Bălcescu se deplasează apoi la Mehadia (6/18 mai), unde îl întâlneşte pe generalul Bem; acesta se arată rezervat faţă de proiectul propus de revoluţionarul român (avantajul concilierii româno-maghiare pentru succesul ostilităţilor contra armatei ţariste), invocând calitatea sa de „ostaş" şi evitând angajarea în subiecte politice.

Bălcescu se grăbeşte să înceapă discuţiile cu guvernul revoluţionar maghiar, scop în care merge la Debreţin (14/26 mai), unde discută timp de două ore cu Lajos Kossuth. Este sprijinit în identificarea unei soluţii a diferendului româno-maghiar de către revoluţionari polonezi (Bystrzanowski şi generalul Dembinski), precum şi de către Szemere Bertalan – ministru de interne, ulterior prim-ministru. Cu toate că Bălcescu reprezenta doar un grup de revoluţionari exilaţi, rezistenţa armată victorioasă din Munţii Apuseni concretizată în multiple succese militare, îi întărea poziţia diplomatică. El a dezbătut împreună cu Kossuth situaţia din Transilvania, precum şi aspiraţiile locuitorilor săi. Cere, în mod oficial lui K. Batthyány (la 18/30 mai), ca Ungaria să sprijine constituirea unei legiuni româneşti, pentru a lupta „sub drapel naţional" împotriva „duşmanilor libertăţii popoarelor".

Bălcescu urmează itinerariul guvernului maghiar, în funcţie de starea ostilităţilor (Pesta, 24 mai/5 iunie; apoi Seghedin, 26 iunie/8 iulie). În tratativele cu Kossuth, dă dovadă de o deosebită abilitate – lasă a se înţelege bunele relaţii cu Poarta Otomană, pledează energic pentru *libertatea naţională*, face apel la deputaţii români din Parlamentul de la Pesta, erijându-se în intermediar între aceştia şi guvernul maghiar. Reia tratativele directe cu Kossuth, pe care le încheie la 2/14 iulie, soldate cu „proiectul de pacificare" semnat de Bălcescu, Bolliac şi Kossuth. Acesta îi dădea mari speranţe nu numai privitor la eliberarea Principatelor, ci şi la realizarea unităţii politico-statale a românilor.

Împreună cu C. Bolliac, pleacă spre Cluj (5/16 iulie), unde stă până la 14/26 iulie la hotelul „Biazini", având discuţii cu guvernatorul Transilvaniei, Boczko Daniel şi lordul John Paget. Însoţit de A. Manu, P. Nenişor, G.I. Vernescu, D. Bălşanu şi C. Racoviţă, pleacă spre Câmpeni pe traseul Floreşti-Săvădisla-Iara. Se întâlneşte cu Avram Iancu, prefecţii şi tribunii acestuia, cu care are discuţii

timp de patru zile. Adunarea de la Zlatna decide neutralitatea față de maghiari, transmisă lui Kossuth prin Bălcescu și Manu (22 iulie/3 august).

A încercat să se întâlnească din nou cu generalul Bem, fără succes, datorită frontului care avansa imprevizibil; a călătorit, astfel, prin Sibiu, Lugoj, Orşova, Caransebeş, Haţeg, finalmente revenind la Câmpeni, cu mari riscuri. Avram Iancu l-a găzduit timp de o lună, refuzând să dea la interogatoriile autorităţilor austriece informaţii despre el.

Sfârşitul revoluţiei din Transilvania şi Ungaria îl determină să se refugieze din nou. Călătoreşte într-o căruţă, împreună cu Racoviţă, Nenişor şi Dincă, travestiţi în moţi care vindeau doniţe şi ciubăre, spre Arad, Lipova, Timişoara, Semlin.

La Pancevo, abandonează marfa, continuându-şi drumul singur, în condiţii extrem de riscante, prin Pesta, Viena, ajungând în cele din urmă la Paris (4/16 octombrie 1849).

*

La Paris se ocupă îndeaproape cu problema organizării emigraţiei; face parte din conducerea nou-înfiinţatei Asociaţii române a emigranţilor (20 noiembrie/1 decembrie 1849), întreţinând bune relaţii cu revoluţionarii polonezi (Czartoryski) şi maghiari (Teleki, Szemere, Andrassy).

Pleacă în misiune la Londra (20 decembrie 1849/ 1 ianuarie 1850), unde se întâlneşte cu ambasadorul Turciei Mehmet Paşa şi lordul Dudley Stuart – apărăror al cauzei Principatelor Române, căruia îi înmânează un memoriu care cerea evacuarea trupelor de ocupaţie din Moldova şi Muntenia, reunirea unei adunări naţionale şi amnistia. Are o întrevedere excepţională cu lordul Palmerston (5/17 ianuarie 1850), pe care îl impresionează cu memoriul său. Obţine promisiuni pentru moţiuni în problema Principatelor la Camera Comunelor (D. Stuart) şi la Camera Lorzilor (lordul Beaumont); scrie un articol pentru ziarul „Daily News". Mai face cunoştinţă cu omul politic englez Richard Cobden şi cu teoreticianul francez al revoluţiei Louis Blanc.

De asemenea, are importante negocieri cu reprezentanţii revoluţionarilor din Italia, Franţa şi alte ţări, în urma cărora se angajează pentru „a întocmi o mare solidaritate revoluţionară în toată Europa".

Se reîntoarce la Paris (10/22 ianuarie), îşi reia activitatea, menţinând strânse contacte epistolare, atât cu revoluţionarii români (munteni şi moldoveni) cât şi cu cei străini. Aflând despre dezbaterile în cadrul comisiilor din Principate despre modificarea regimului agrar (în urma Convenţiei de la Balta Liman, 1849), scrie *Question économique des Principautés danubiennes* (aprilie 1850), lucrare de sinteză economică şi elocinţă a discursului retoric, pledând, cu toată convingerea, pe plan istoric

şi sistematic, pentru eliberarea şi împroprietărirea ţăranilor. Se pronunţă pentru coexistenţa proprietăţii mici şi a celei mari, în contextul înfiinţării şi a bunei funcţionări a instrumentelor adecvate: organizarea unei instituţii de credit de către stat, adoptarea unei „bune legi ipotecare", organizarea unui minister al agriculturii ş.a.

Critică apoi nimicitor Regulamentul Organic şi clasa boierească, cerând, în final, Turciei şi Rusiei să îşi îndeplinească angajamentele luate, cel puţin aşa cum au fost ele formulate la Balta Liman. Lucrarea era destinată reprezentanţilor puterii suzerane şi a celei protectoare, ambasadorilor şi prietenilor revoluţionarilor.

În această perioadă, Bălcescu face proiectul unei organizări confederate a zonei sud-est europene riverane, sub titlul *Staturile Unite ale Dunării* (teritoriile Regatului Ungariei, Serbia, Moldova, Ţara Românească, Basarabia, Transilvania şi Banatul), conduse de un Guvern Federal Central şi o Adunare Federală Centrală, ca modalitate de protecţie colectivă împotriva intruziunii imperiilor vecine. El prevedea şi eventualitatea cooptării Poloniei, aşa cum procedează în memoriul înaintat lui Wladislaw Zamojski, la 19 iunie/1 iulie 1850.

Activitatea emigraţiei se restructurează prin constituirea, în lunile august-septembrie a Comisiei de Propagandă (alcătuită din N. Bălcescu, D. Brătianu, V. Mălinescu), a cărei prim obiectiv era „propaganda principiilor revoluţiei şi a României viitoare".

În urma divergenţelor dintre revoluţionari, aceasta şi-a încetat activitatea; Bălcescu s-a retras din cadrul ei la 13/25 noiembrie. A întocmit un manifest către poporul român, semnat şi de alţi revoluţionari exilaţi, în care, deşi întreţine viu spiritul mişcării, recomandă prudenţă şi răbdare pentru aşteptarea „zilei preursite". Editează revista „România viitoare" (număr unic), la care contribuie cu manifestul de la 8/20 septembrie 1850, studiul *Mersul revoluţiei în istoria românilor* şi prefaţa la *Cântarea României* (alţi colaboratori: V. Mălinescu, C. Bălăcescu, I. Voinescu II, C.A. Rosetti, D. Brătianu). Face o profundă analiză a istoricului revoluţiilor din Principate, arătând că, dacă revoluţia de la 1821 a fost una *democratică*, cea de la 1848 – una *socială*, revoluţia viitoare urma să fie una *naţională*, cu deviza „Dreptate, Frăţie, Unitate". Pledoaria sa este pentru ideea *panromânismului*.

În ultimele luni ale vieţii active, se stabileşte la Ville d'Avray (la începutul lunii mai) şi face foarte mari eforturi, în pofida deteriorării accentuate a stării de sănătate, să menţină relaţiile cu reprezentanţii emigraţiei poloneze şi maghiare, să reactiveze Societatea Studenţilor Români de la Paris, să îşi susţină proiectele politico-diplomatice. Mai presus de toate, însă, s-a situat pasiunea sa ştiinţifică, susţinută de o foarte mare voinţă, de a finaliza lucrarea *Românii sub Mihai Voievod Viteazul* (rămasă neterminată, cu 5 din cele 6 „cărţi" proiectate), operă de mare erudiţie istorică documentară şi interpretativă. Redactează şi rosteşte la Paris discursul *Mişcarea românilor din Ardeal la 1848* (3/15 mai 1851) – analiză

detaliată a evenimentelor revoluţionare româneşti, îmbinând documentarea istorică şi experienţa personală trăită. Alături de N. Golescu şi C.A. Rosetti, semnează manifestul din 20 mai/1 iunie 1851, în care se spune că exilaţii acţionau „pentru România întreagă". Locuieşte la Paris (iulie-septembrie 1851).

Agravarea bolii îl determină să plece în sudul Franţei, la Hyères (luna septembrie), însoţit de sora sa, Sevastiţa. Trăieşte o mare decepţie produsă de lovitura de stat a lui Ludovic Napoleon Bonaparte (20 noiembrie/2 decembrie 1851), pe fondul stării de sănătate tot mai precare, continuând să lucreze, atât cât mai putea, la cartea despre Mihai Viteazul.

Călătoreşte la Constantinopol (mai-august 1852) şi Nicopole (21 august/2 septembrie), întâlnindu-se cu familia, iar la Galaţi cu V. Alecsandri. Mai departe, pe ruta Constantinopol – Malta (19 septembrie/1 octombrie), spre Roma, unde nu se va opri din cauza sănătăţii. Continuă voiajul prin Napoli la Palermo, unde ajunge în 5/17 octombrie, fiind cazat la hotelul „Alla Trinacria".

Încetează din viaţă la 17/29 noiembrie, semnând testamentul cu o oră înaintea morţii, acesta fiind scris de o altă persoană. A fost înmormântat într-o criptă a mănăstirii capucinilor, osemintele sale nemaiputând fi ulterior identificate.

BIBLIOGRAFIE:

Lucrări despre Nicolae Bălcescu:

BERINDEI, Dan. *Nicolae Bălcescu*, Bucureşti, 1966; CHINDRIŞ, I. *Recepţionarea operei lui Nicolae Bălcescu în Transilvania*, 1976; GEORGESCU-BUZĂU, Gh. *N. Bălcescu*, ESPLP, Bucureşti, 1956; NESTORESCU-BĂLCEŞTI, H. *Nicolae Bălcescu. Contribuţii biobibliografice*, Bucureşti, Editura Enciclopedică şi Editura Militară, 1971; PANAITESCU, P. P. *Contribuţii la o biografie a lui N. Bălcescu*, Bucureşti, 1924; ISĂCEANU, Al. *Mormântul lui Nicolae Bălcescu*, Bucureşti, 1934; POPESCU-Doreanu, N. *Nicolae Bălcescu şi revoluţia de la 1848*, Bucureşti, 1948; SUTĂ-SELEJAN, S. *Gândirea economică a lui Nicolae Bălcescu*, Bucureşti, 1967; STAN, A. *Nicolae Bălcescu. 1819-1852*, Bucureşti, 1977; ZANE, G. *N. Bălcescu. Opera, omul, epoca*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1977.

Ediţii critice din opera lui Bălcescu (selectiv):

Opere (ediţia G. Zane), vol. I-II, Bucureşti, 1940, 1948; *Opere*, vol. I-II, Bucureşti, 1953; *Opere alese* (ediţie de A. Rusu, prefaţă de Gh. Georgescu-Buzău), vol. I-II, Bucureşti, 1960; *Opere* (ediţia G. şi Elena Zane), vol. I, II, IV, Bucureşti, 1964, 1974, 1982.

Opera de autor:

Părţi alese din istoria Transilvaniei pre două sute de ani din urmă, vol. I, Sibiu, 1889, vol. II, Sibiu, 1890, vol. III, Sibiu, 1891.

I.I.

BĂRNUŢIU, Simion

(n. 2 august 1808, Bocşa, jud. Sălaj – m. 28 mai 1864, Valea Almaşului, Treznea, jud. Sălaj).

Este fiul cantorului Ioan Bărnuţiu şi al Anei Bărnuţiu, născută Oros. Urmează cursurile şcolii primare din Şimleul Silvaniei (1817-1820), după care se înscrie (din octombrie 1820) la Gimnaziul Romano-Catolic din Carei – director István Barkovics, profesor Alajos Totonyi. În anul şcolar 1820-1821, fiind elev al clasei mici de gramatică, este notat cu „eminens". Îşi păstrează acest calificativ şi în anul următor (1821-1822), ca elev la clasa mijlocie, profesor Hieronimus Pintér, iar, ulterior, în cea superioară (1822-1823), profesor Lászlo Alajos.

Bărnuţiu este elev, cu acelaşi calificativ, în prima clasă de umanioare (*prima humanitatis*) a gimnaziului din Carei (1823-1824), avându-l ca profesor pe Alajos Cservéni, respectiv a doua clasă (1824-1825), profesor Zsigmond Belik. Urmează cursurile anului de filosofie la Liceul Greco-Catolic din Blaj (1825-1826), avându-l ca profesor de filosofie pe canonicul Basiliu Raţiu.

Studiază teologia timp de 3 ani, la Blaj (1826-1829), unde îi are profesori pe Dimitrie Căian Junior, Teodor Pop de Uifalău, Gavril Stoica de Baci, Ioan Lemeni şi Basiliu Raţiu.

Din 4 noiembrie 1829, este numit profesor de sintaxă la gimnaziul din Blaj, arhivar consistorial (1830), profesor de filosofie şi prefect al seminarului (1830). Predă şi istoria universală (1832-1833). Este numit notar consistorial la Blaj în locul lui Teodor Şereni (16 mai 1834).

Primul act scris de către Bărnuţiu, cunoscut până în prezent, este o adresă în calitate de norat consistorial către Izidor Alpini, vicar foraneu al Silvaniei, prin care cere trimiterea unei „cauze" a lui Grigore Oncianu (19 aprilie 1835).

Participă la sesiunea dietei Transilvaniei de la Sibiu (17 aprilie 1837 – 31 martie 1838), unde îl însoţeşte pe episcopul Ioan Lemeni, deputat regalist. Întreprinde o călătorie în Principate (1839), cu certitudine la Bucureşti şi, probabil, în alte părţi.

La 5/17 octombrie 1839, redactează o scrisoare către George Bariţ, rămasă celebră, în care spune că „Am socotit să scap pe încet filosofia din jugul şi robia limbii lătineşti".

În 13/25 februarie 1842, Bărnuţiu încheie redactarea primei sale lucrări cunoscute, *O tocmeală de ruşine şi o lege nedreaptă*, tipărită în 1853, însă cunoscută în manuscris. Prima sa lucrare publicată va fi articolul *Balázsfalvi iskolai ügyekről* (unul din foarte puţinele care vor vedea lumina tiparului în timpul vieţii sale), datat 20 septembrie 1842, apărut la Cluj în revista „Vasárnapi Ujság".

La 22 decembrie 1842, îi expediază lui George Bariţ studiul *Săborul cel mare al Episcopiei Făgăraşului*, împreună cu o scrisoare prin care îl persuada pe Bariţ să-l publice („Nu te teme a-l tipări, că io nu m-am temut a-l scrie"). Articolul va fi publicat, însă cu intervenţii masive în text, în „Foaie pentru minte, inimă şi literatură" din 25 ianuarie, respectiv 1 februarie 1843.

Anii 1843-1846 reprezintă momentul implicării lui Bărnuţiu în aşa-numitul „proces lemenian". Împreună cu Nicolae Marcu, Grigore Moldvai, Iosif Pop, Demetru Boer şi Vasile Pop, el îşi exprimă adeziunea la revolta studenţească din Joia Patimilor 1843, atunci când 12 studenţi teologi blăjeni – viitori lideri ai Revoluţiei de la 1848 (Alexandru Bătrâneanu, Alexandru Pop, Vasile Puian, Grigore Gherman, Ioan Mărginean, Ştefan Pop, Ioan Axente Sever, Petru Brad, Vasile Erdeli, Ioan Groze, Constantin Romanu Vivu şi Gavril Man) au refuzat supunerea la ceremonialul mistic al „spălării picioarelor". Toţi aceştia, împreună cu alţi 27 de tineri blăjeni care le-au luat apărarea, au fost exmatriculaţi.

Urmare a revoltei, la 23 februarie 1845, arhiepiscopul catolic de Esztergom József Kopácsi ordonă destituirea de la catedră a lui Bărnuţiu şi a celorlalţi profesori implicaţi. În luna mai 1845, se desfăşoară la Blaj investigaţiile comisiei condusă de episcopul Vasile Erdeli de Oradea, pentru stabilirea vinovăţiei în procesul lemenian. Bărnuţiu şi comilitonii săi contestă, din toate punctele de vedere, competenţa acestei comisii. O a doua comisie de anchetă, condusă de episcopul greco-catolic de Munkács, Iosif Gaganetz, va sosi la Blaj în luna septembrie 1845. Acum, Bărnuţiu şi colegii săi sunt judecaţi în calitate de vinovaţi şi calomniatori împotriva episcopului Lemeni. La data de 27 martie 1846, forul primaţial de la Esztergom va confirma sentinţa dată la Blaj împotriva lui Bărnuţiu şi a celorlalţi profesori.

În vara aceluiaşi an, aceştia înaintează o petiţie împăratului, rămasă însă fără rezultat.

În perioada toamna anului 1846 – primăvara 1848, Bărnuţiu studiază ştiinţele juridice la Academia Săsească de Drept din Sibiu.

Participă activ la Revoluţia română de la 1848-1849 din Transilvania, încă de la debutul acesteia, fiind principalul său lider ideologic.

*

În noaptea de 24-25 martie 1848, Bărnuţiu îi dictează lui Ioan Puşcariu *Proclamaţia/Provocaţiune*, manifest răspândit în copii manuscrise, expediate la Blaj, Cluj, Târgu-Mureş, Braşov şi Sibiu. Este considerată actul de debut al programului revoluţiei din Transilvania. Textul denunţa pericolul care rezulta din punctul 12 al Proclamaţiei de la Pesta (încorporarea Transilvaniei

la Ungaria), accentuând în final revendicările poporului român: *ştergerea iobăgiei*, *naţiune românească*, *congres naţional* („în care să ne înţelegem mai întâi despre dobândirea acestora, nici mai mult, nici mai puţin"). Din acest document, rezultă primele linii directoare ale impresionantei structuri argumentative politico-juridice bărnuţiene. „Proclamaţia lui Bărnuţiu este un document politic ce s-a impus prompt şi statornic în rândul contemporanilor, ţinând locul programei revoluţionare româneşti în primăvara anului 1848, până la Adunarea de la Blaj din 3/15 mai" (I. Chindriş).

A luat parte la Adunarea din Duminica Tomei (Blaj, 18/30 aprilie), unde este recunoscut ca unul din liderii revoluţiei. Aici pledează pentru ştergerea iobăgiei, arătând necesitatea ca românilor să li se recunoască drepturile istorice. („A sosit timpul ca iobăgia să se şteargă şi românii să se pună în drepturile lor, ce li se cuvin, ca unei naţii").

În 26 aprilie/8 mai, s-a desfăşurat la Sibiu consfătuirea membrilor Consistoriului ortodox, cu rol pregătitor pentru Adunarea de la Blaj, unde Bărnuţiu citeşte programul în 3 puncte: proclamarea independenţei naţiunii române; depunerea jurământului naţional; protestul împotriva anexării Transilvaniei la Ungaria.

În 2/14 mai (ajunul Marii Adunări Naţionale de la Blaj, 3/15-5/17 mai 1848), Bărnuţiu rosteşte în catedrala Blajului un discurs rămas neegalat, considerat a fi cel mai important document revoluţionar românesc din secolul al XIX-lea. Iniţial, discursul a purtat titlul simplei adresări („*Fraţi români!*"), pentru ca, în ediţia princeps de la Viena, Al. Papiu-Ilarian să îi confere titlul *Raporturile românilor cu ungurii şi principiile libertăţii naţionale desfăşurate de Simeone Bărnuţiu la 2/14 mai 1848 în şedinţa preliminară a Adunării naţionale, în biserica catedrală din Blaj*.

Discursul face o amplă incursiune în trecutul istoric al Transilvaniei, invocând dreptul istoric al românilor, nesocotit de proiectul „uniunii", precum şi dreptul natural modern, pe baza căruia se pretinde recunoaşterea drepturilor românilor în virtutea egalităţii tuturor fiinţelor şi comunităţilor umane. Din acest punct de vedere, sursele de inspiraţie ale lui Bărnuţiu sunt numeroase şi complexe, uneori contradictorii: şcoala filosofico-juridică clasică (Rousseau, Grotius, Locke, Puffendorf, Kant) şi cea romantică (Savigny, Rotteck, Krug, Müller). El subliniază faptul că preconizata unire a Transilvaniei cu Ungaria încalcă principiul naţionalităţii („Eu zic că libertatea cea adevărată a oricărei naţiuni nu poate fi decât naţională... libertatea fără de naţionalitate nu se poate înţelege nici la un popor de pe pământ"). Unirea veritabilă este aceea între toţi românii, iar între naţiuni trebuie să domnească principiul egalităţii în drepturi, pe baza recunoaşterii

reciproce a libertății fiecăreia. D.D. Roşca sublinia, în eseul său *Europeanul Bărnuțiu* noutatea remarcabilă pe care revoluționarul român o aduce prin discursul său din catedrala Blajului – confruntarea între starea de fapt şi starea de drept, între ceea ce *era* şi ceea ce *trebuia să fie*, într-o întrepătrundere excepțională a planurilor istoric, politic, juridic şi moral.

„*Discursul de la Blaj* este cea mai însemnată operă oratorică din istoria românilor. Nu se poate indica alta care să-i egaleze amploarea proprie, importanța auditorului şi momentului când s-a rostit, ca şi înrâurirea ei momentană şi ulterioară. Tezele discursului devin elementele programului întregii revoluții din Transilvania, căreia îi stabileşte caracterul şi îi orientează cursul" (I. Chindriş). În concluzie, Adunarea de la Blaj urma „să proclame libertatea şi independența națiunii române".

Paradoxal însă, *Discursul* de la Blaj a eclipsat ulterior toate celelalte scrieri ale lui Bărnuțiu, Gh. Bogdan-Duică afirmând, în 1924, că este singura operă literară (!) care va rămâne, celelalte meritându-şi soarta de a fi uitate.

Alături de G. Bariț, a fost ales vicepreşedinte al Adunării naționale (3/15 mai), iar în ziua următoare, vicepreşedinte al Comitetului Permanent de la Sibiu (4/16 mai), devenit ulterior Comitetul Național Român, Comitetul de Pacificațiune ş.a. Cu ocazia deschiderii adunării, a rostit un discurs în care se pronunță pentru organizarea Transilvaniei pe principiile egalității, dreptății şi libertății: națiunea română rămâne credincioasă împăratului Austriei; națiunea română se declară şi se proclamă „națiune de sine stătătoare şi parte întregitoare a Transilvaniei pe temeiul libertății egale"; se depune jurământul de credință către împărat, patrie şi națiunea română.

La 3/15-13/25 septembrie 1848, se desfăşoară a treia adunare națională românească de la Blaj, eveniment care deschide faza insurecțională a revoluției ardelene. Conducătorul acesteia este Simion Bărnuțiu, împreună cu Avram Iancu şi Axente Sever. Hotărârile poporului român erau următoarele: nerecunoaşterea anexării Transilvaniei la Ungaria; aprobarea împăratului pentru deschiderea, cât mai curând, a *Adunării naționale generale* şi întărirea Comitetului Național Român; deschiderea, în cel mai scurt timp, a Dietei Transilvaniei, alcătuită din români, saşi şi unguri, conform criteriului proporționalității, pentru dezbaterea „stării viitoare a țării"; alegerea unui guvern provizoriu al Transilvaniei, pe acelaşi criteriu al proporționalității; constituția austriacă din luna aprilie 1848 să cuprindă şi Transilvania.

În 7/19 octombrie 1848, Bărnuțiu este autorul manifestelor *Fraților români!*, în care națiunea română este îndemnată să-şi apere cu armele drepturile postulate la 3/15 mai, la Blaj, respectiv *Către națiunea ungară şi secuiască din Ardeal* (din partea Comitetului Național Român), unde se

precizează poziţia echilibrată, raţională a românilor în faza insurecţională a revoluţiei. La 20 octombrie/1 noiembrie, Bărnuţiu devine preşedintele Comitetului Naţional Român, calitate în care semnează manifestul tipărit *Comitetul Naţiunei Române cătră fraţii săi români.*

La 8 decembrie 1848, Comitetul Naţiunii Române, condus de Bărnuţiu, trimite o cerere împăratului Franz Josef I, în sensul desfiinţării gubeniului feudal de la Cluj, care continua să existe, în mod anacronic.

În perioada 9-28 decembrie 1848, are loc Conferinţa Naţională de la Sibiu, în care se analizează rezultatele politice ale revoluţiei şi sarcinile sale de viitor.

La 6 ianuarie 1849, se acordă episcopului ortodox Andrei Şaguna plenipotenţa (semnată, printre alţii, şi de Bărnuţiu) pentru ajutorul trupelor ruse împotriva armatei maghiare.

Iarna şi primăvara anului 1849, vor fi perioada refugiului lui Bărnuţiu în urma incursiunii armatei generalului Bem la Sibiu şi cucerirea oraşului (21 ianuarie, în satul Racoviţa; 11-13 martie, la Sadu şi Boiţa). Pleacă în Ţara Românească, pe la Câineni şi Călimăneşti (16-18 martie).

Este închis la Râmnicu Vâlcea, pe o perioadă necunoscută, „după instigaţiunile saşilor ardeleni". Se află la Giurgiu (mijlocul lunii aprilie), de unde călătoreşte la Cladova, cu intenţia de a ajunge la Orşova. Acolo este arestat din ordinul generalului Gasfeld şi reţinut timp de 3 săptămâni, după care i se permite să călătorească spre Orşova şi, probabil, Galaţi, unde ajunge în 18 mai şi va sta până la începutul lunii iunie, acordându-i-se sprijinul consulului austriac Huber.

La 6 iunie 1849, se află la Constantinopol, de unde pleacă spre Viena pe mare, pe la Trieste. La 23 iunie, ajunge la Viena şi ia legătura cu delegaţia română din Transilvania, în fruntea căreia va fi în 18 iulie, când este înmânată împăratului o petiţie colectivă.

*

Înfrângerea revoluţiei (13 august 1849) îl găseşte la Viena, unde se afla împreună cu o delegaţie la palatul Schönbrunn, pentru a înmâna împăratului o petiţie în numele românilor ardeleni. Revine în Transilvania (2 septembrie), după care pleacă din nou la Viena împreună cu August Treboniu Laurian, în acelaşi scop (16 noiembrie 1849). Rămâne acolo în perioada 2-16 decembrie, când porneşte la Dresda la tratament medical pentru boala de care suferea (neurastenie). Se va trata şi la Viena, implicându-se pe parcursul anului 1850 în acţiunile politice ale delegaţiei române la curtea imperială.

La 5 mai 1851, se înmatriculează la Universitatea din Viena, secţia de Ştiinţe juridice, unde audiază cursuri de drept penal, jurisprudenţă austriacă, statistică, procedură penală şi dreptul ginţilor (profesori fiind Hye, Stubenrauch, Springer, Keller, Edlauer). Va părăsi Viena la 19 octombrie 1852, călătorind în Italia. Se înscrie ca student la Facultatea de Drept a Universităţii din Pavia (8 noiembrie 1852).

Pe durata şederii în Italia, se va dedica studiului ştiinţei dreptului şi limbii italiene (dialectelor), inaugurând cercetările de dialectologie comparată la români. Scrie numeroase articole şi studii pe teme foarte diverse, dintre care puţine vor fi publicate (de pildă, studiile asupra dialectelor italiene populare, pe care le considera sursele genezei limbii române). Realizează o vastă documentare din sursele reprezentative şi substanţiale ale epocii – lucrările lui G. Banfi (*Vocabulario milanese-italiano*, ed. a II-a, Milano, 1852), C. Gambini (*Vocabulario pavese-italiano ed italiano-pavese*, Pavia, 1850) şi B. Biondelli (*Saggio sui dialetti gallo-italici*, Milano, 1853). Întreprinde şi cercetări de etruscologie, respectiv demersuri asupra poeziei italiene clasice şi romantice (Dante, *Divina comedia*; T. Tasso, *Orlando furioso*; A. Manzoni, *I promessi sposi*; U. Foscolo, *Ultimo lettre di Jacopo Ortis* ş.a.).

De asemenea, aprofundează studiul antichităţii latine şi al *statisticii* (înţeleasă în epocă drept *ştiinţa statului*); interesul său faţă de statistică se concretizează în articolul *Observaţiuni statistice despre cultivaţiunea pământurilor Europei*, apărut foileton în „Foaie pentru minte, inimă şi literatură” (1853).

Se pregăteşte sistematic pentru obţinerea doctoratului în drept; susţine examene din statistică, drept natural şi drept penal (profesori: Giuseppe Zuradelli, Pietro Barinetti, Antonio Volpi).

La 6 iunie 1854, îşi susţine teza de doctorat în drept la Universitatea din Pavia, cu titlul: *Argomenti di giurisprudenza e di scienze politiche*. Devine doctor în drept civil şi criminal („laurea in ambe le leggi”).

Părăseşte Italia, revenind la Viena (13 iunie 1854), oferindu-i-se, mai întâi, un post de traducător în limba română al legilor imperiale, iar apoi catedra de filosofie de la Academia Mihăileană din Iaşi; acceptă ultima ofertă (29 septembrie).

În luna mai 1855, devine locţiitor al inspectorului general al şcolilor din Moldova (A.T. Laurian plecase într-o călătorie de studii în Germania). Primeşte catedra de filosofie la Facultatea de Filosofie, respectiv catedra de drept natural public şi privat la Facultatea de Drept din Iaşi. Mai predă psihologie, pedagogie, etică, estetică, istoria filosofiei ş.a.

Dintre numeroşii autori ale căror lucrări le-a cunoscut şi cercetat dascălul de la Blaj, iar apoi Iaşi, se detaşează net ca importanţă Immanuel

Kant (1724-1804), în interpretările „sintetismului transcendental" ale urmaşului său la catedra din Königsberg, renumitul Wilhelm Traugott Krug (1770-1842). Astfel, este astăzi dovedită în mod indubitabil folosirea de către Bărnuţiu ca sursă a cursurilor sale universitare filosofice a lucrării lui Krug, *Handbuch der Philosophie und der philosophischen Literatur* – un compendiu care constituie forma rezumată a lucrărilor *Fundamentalphilosophie*, *System der theoretischen Philosophie* şi *System der praktischen Philosophie* – cel mai probabil preluat comparativ şi sintetic cu traducerea în latină a lucrării autorului german, făcută de Stephanus Márton (Viena, 1820).

Criticate cu asprime de T. Maiorescu pentru excesul latinizant, manuscrisele bărnuţiene rămân, în continuare, un obiect foarte important de cercetat pentru istoria genezei filosofiei şi culturii româneşti moderne.

Anii 1856-1863 constituie pentru Bărnuţiu o perioadă fructuoasă din punct de vedere ştiinţific, în care a elaborat numeroase articole, studii, prelegeri de curs, lucrări diverse, unele tipărite (de exemplu, cursurile de drept public şi drept privat), dar cele mai multe rămase în manuscris (*Dreptul public natural*, *Pedagogia*, *Psicologia empirică şi logica*, *Estetica*, *Istoria filosofiei*, *Filosofia preste tot*, *Doctrina dreptului naţiei*, *Dreptul ginţilor*, *Fisiologia*, *Metafisica* ş.a.).

La 1 noiembrie 1863, a rostit discursul inaugural la deschiderea cursurilor Universităţii din Iaşi. Va refuza de două ori (1860 şi 1863) funcţia de rector al universităţii.

La 7 decembrie 1863, face o adresă către consiliul academic, prin care cere să fie suplinit pe motive de boală. Va cere consiliului academic un concediu de boală de 5 luni (3 mai 1864), după care dă curs invitaţiei făcute de nepotul său Ioan Maniu din Şimleul Silvaniei pentru a-şi îngriji sănătatea în Transilvania. Călătoreşte în trăsura pusă la dispoziţie de domnitorul Alexandru Ioan Cuza.

Starea sănătăţii se înrăutăţeşte şi moare pe drum, la marginea satului Sânmihaiul Almaşului, înainte de a ajunge în satul natal (28 mai 1864). Este îngropat în comuna Bocşa Română, jud. Sălaj.

BIBLIOGRAFIE:

Cărţi despre Simion Bărnuţiu:

DUICĂ-Bogdan, Gh. *Viaţa şi ideile lui Simion Bărnuţiu*, Bucureşti, 1924; HITCHINS, K. *Conştiinţă naţională şi acţiune politică la românii din Transilvania (1700-1868)*, vol. I, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1987. MARICA, George, Em. *Studii de istoria şi sociologia culturii române ardelene din secolul al XIX-lea*, vol. I, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1977; PANDREA, P. *Filosofia politico-juridică a lui Simion Bărnuţiu*, Bucureşti, 1935; PANTAZI, R. *Simion Bărnuţiu. Opera şi gândirea*, Bucureşti, 1967; *Ideologia generaţiei de la 1848 din Transilvania*, Bucureşti, 1968; ROŞCA, D.D. *Europeanul Bărnuţiu*, în *Oameni şi climate*, Editura Dacia, Cluj, 1971; SUCIU, C. *Crâmpeie din procesul dintre profesorii de la Blaj şi episcopul Lemeni (1843-1846)*, Blaj, 1938.

Manuscrise inedite:

Donația Iuliu Maniu, Biblioteca Academiei Române din București; *Despre constituțiuni*, cota ms. rom. 5434; *Doctrina dreptului nației*, cota ms. rom. 2990; *Dreptul ginților*, cota ms. rom. 5435; *Dreptul public natural*, cota ms. rom. 5437; *Fisiologia*, cota ms. rom. 5442; *Institutiones theologicae*, cota ms. rom. 5443; *Logica*, cota ms. rom. 5440; *Metafisica* cota ms. rom. 3348 și 5444; *Pedagogia și diplomatica*, cota ms. rom. 5438; *Dreptul natural*, cota ms. rom. 3758; *Storia del diritto maritimo*, cota ms. rom. 5433; „Studiu comparativ", variantă a lucrărilor de lingvistică comparată romåno-italiană, cota ms. rom. 4536; „Note și diverse", cota ms. rom. 5446; „Din hârtiile lui Simion Bărnuțiu", cota ms. rom. 4876.

Ediții critice din opera lui Bărnuțiu:

CHINDRIȘ, I. *Simion Bărnuțiu. Suveranitate națională și integrare europeană* – hermeneutică de texte, Cluj-Napoca, 1999; CHINDRIȘ, I. (coord.), Isac, I.; Matei, G.; Racovițan, M. T.), *Simion Bărnuțiu, Istoria filosofiei*, vol. I, Editura România Press, București, 2000; vol. II, Editura România Press, București, 2002, cota ms. rom. 5439; CHINDRIȘ, I. (coord.), Isac, I.; Cucerzan, E. *Simion Bărnuțiu, Filosofia după W.T. Krug*, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2004, cota ms. rom. 38.

Alte lucrări:

Dreptul public al românilor (1867); *Dreptul naturale privat* (1868); *Dreptul naturale public* (1870); *Pedagogia* (1870); *Psicologia empirică și logica* (1871); *Notesul de însemnări al lui Simion Bărnuțiu* (ed. Gh. Bogdan-Duică), București, 1923, cota ms. rom. 5436; *Estetica* (text stabilit, îngrijit și prefațat de Ion Iliescu), Editura Științifică, București, 1972.

I.I.

BĂTRÂNEANU, Alexandru

(n.1819, comuna Balda, jud Mureș – m. 13 octombrie 1848, Someșeni, jud Cluj)

S-a născut în familia cantorului Ilie Chioreanu din comuna Balda (actualul județ Mureș). Tatălui său i se mai spunea și „Baternai" sau „Bătrâneanu", cu acest nume rămânând cunoscut în istorie.

Școala primară și gimnaziul le-a urmat la Târgu-Mureș ori la Cluj, iar cei doi ani de filozofie post-gimnazială la Blaj. La Seminarul teologic de la Blaj s-a înscris în toamna anului 1842. Aici i-a avut ca profesori, între alții, pe Timotei Cipariu și pe Simion Bărnuțiu care l-au influențat prin ideile propagate specifice Școlii Ardelene și romantismului neokantian. Însușirea acestor idei va contribui la formarea și consolidarea conștiinței lui naționale și-l vor determina să se implice în conflictul declanșat, în 1843, între episcopul Ioan Lemeni și Simion Bărnuțiu. El se va declara susținător al lui Bărnuțiu, împreună cu alți 11 colegi, ceea ce va duce la eliminarea lor din Seminarul teologic, în anul 1845.

Între cei eliminați, alături de Al. Bătrâneanu, vor figura Ioan Axente Sever din Frâua, Constantin Romanu-Vivu din Pintic, Petru Brad din Orlat, Grigore Gherman din Sâniacob, Ioan Mărgineanu din Dătășeni etc.

Spre deosebire de I. Axente și Constantin Romanu, care după eliminare au trecut în Țara Românească, unde au îndeplinit, până în 1848, funcții didactice sau de I. Mărgineanu ce va urma liceul academic cezaro-regesc din Cluj pentru a deveni avocat, Al. Bătrâneanu s-a dedicat slujirii școlii primare din comuna Apalina, de lângă Reghin, ca învățător.

După declanșarea revoluției, în pragul primăverii anului 1848, Al. Bătrâneanu se va implica în acțiunile ce vizau emanciparea socială și națională a românilor ardeleni, la fel ca și ceilalți colegi eliminați de la Seminarul teologic blăjan.

Despre perspectiva acestei antrenări în lupta de emancipare națională îi scria I. Axente Sever lui S. Bărnuțiu la 18 aprilie 1848, precizând că se putea conta pe Al. Bătrâneanu în Câmpia Transilvaniei, pe Constantin Romanu Vivu în zona Reghinului, pe I. Mărgineanu în satele din stânga și dreapta Mureșului dintre Iernut și Luduș, Pe Elia Molnar în Făgăraș, pe Avram Iancu în localitățile de pe valea Ampoiului.

Cu data de 26 aprilie, Al. Bătrâneanu i-a trimis lui George Barit un articol despre acțiunile revoluționarilor maghiari din Reghin și din împrejurimi.

Participarea lui Al. Bătrâneanu la prima Adunare națională din 30 aprilie 1848 nu este confirmată documentar. În schimb, la a doua Adunare din 15-17 mai, prezența lui o demonstrează alegerea sa între cei 25 de membri ai Comitetului Național, care-și va stabili sediul la Sibiu. Comitetul, se știe, avea menirea de a aștepta răspunsurile Curții imperiale de la Viena și ale Dietei Stărilor privilegiate ce se va întruni la Cluj, la petiția cu principalele revendicări revoluționare adoptate de Adunarea de la Blaj.

Scrisoarea pe care Alexandru Bătrâneanu i-a trimis-o lui Nicolae Boer la 27 mai relevă că, după încheierea celei de a doua Adunări, a mai rămas câteva zile la Blaj ca membru al Comitetului pentru a contribui la definitivarea atât a protocolului sau procesului verbal al desfășurării ei, cât și a petiției ce trebuia dusă de câte o delegație la Viena și la Cluj. Referitor la delegația ce a plecat spre Viena preciza că ea va fi condusă de baronul Vasile Napcea, deoarece Andrei Șaguna a trebuit să se ducă mai întâi la Cluj pentru recunoașterea sfințirii lui ca episcop din partea Guberniului.

În aceeași epistolă, Alexandru Bătrâneanu îi aducea la cunoștință lui N. Boer că sașii din Sibiu au întreprins măsuri pentru a asigura apărarea orașului, instalând tunuri pe zidurile cetății. Cu același scop au purces la organizarea și înarmarea gărzilor proprii, sfătuindu-i pe români să procedeze la fel. Totodată, confirma primirea de către Comitet a știrilor despre

evenimentele de la Câmpeni. Din partea comitetului sfătuia ca acolo să se acţioneze pentru întărirea solidarităţii naţionale, deoarece sprijinul moţilor putea contribui la cucerirea drepturilor politice. Speranţa pentru obţinerea unor atari revendicări oferea mişcările revoluţionare din Franţa şi Germania şi îndeosebi acelea din Imperiul Habsburgic. El menţiona, în acest sens, pregătirea unui congres panslav ce urma să se întrunească la Praga. Alexandru Bătrâneanu încheia lunga lui epistolă cu afirmaţia că era decis să lupte şi să-şi dea chiar viaţa pentru cauza emancipării naţionale.

Din raportul judelui primar al Abrudului, Láborfalvi Nagy Károly, înaintat guvernatorului Teleki la 4 iunie rezultă că scrisoarea lui Alexandru Bătrâneanu a fost confiscată, împreună cu aceea a lui I. Buteanu. Însă, fiindcă Alexandru Bătrâneanu nu ajunsese să fie cunoscut ca I. Buteanu, primarul Abrudului o atribuia tot acestuia. Ulterior însă, după ce Guberniul va fi informat despre atitudinea lui Alexandru Bătrâneanu cu ocazia celei de a doua Adunări de la Blaj şi mai ales despre activitatea sa în cadrul Comitetului Naţional de la Sibiu, îl va pune şi pe el sub urmărire spre a fi arestat, alături de S. Bărnuţiu, I. Buteanu, Avram Iancu, Al. Papiu Ilarian etc.

Pentru a evita arestarea, Alexandru Bătrâneanu n-a părăsit un timp Sibiul. Dar, după ce aici au sosit cei doi comisari guberniali trimişi să-i ancheteze pe membrii Comitetului şi să le interzică orice activitate, a preferat să se ascundă în munţii din apropiere timp de şase săptămâni, împreună cu alţi şapte luptători pentru cauza naţională. În cele şase săptămâni, a ajuns ca el şi însoţitorii săi să se hrănească cu ghindă. A plecat din munţi în Ţara Românească, după ce acolo a triumfat în iunie 1848 revoluţia. L-au urmat alţi tineri intelectuali ardeleni chemaţi de Guvernul Provizoriu de la Bucureşti să colaboreze ca propagandişti în sprijinul comitetelor revoluţionare din judeţele Ţării Româneşti.

Cu data de 5 august 1848, Alexandru Bătrâneanu este menţionat între propagandiştii din judeţul Dolj, împreună cu Al. Papiu Ilarian, Aron Pumnul, Eliseu Armatu şi Vasile Nemeş. Participarea lor la revoluţia din Ţara Românească, deşi temporară, le-a influenţat concepţia privind marea problemă a unităţii naţionale a tuturor teritoriilor cu o populaţie majoritară românească.

Cu acest ideal se vor reîntoarce în Transilvania, la începutul toamnei anului 1848, pentru a participa la a treia Adunare naţională de la Blaj.

A treia Adunare naţională s-a derulat în septembrie şi s-a încheiat cu alegerea unui nou Comitet Naţional ce se va numi de pacificaţiune şi-l va avea ca preşedinte pe S. Bărnuţiu. Adunarea l-a împuternicit să înfăptuiască înarmarea populaţiei româneşti sub forma gărzilor naţionale sau cetăţeneşti, asemenea celor maghiare, secuieşti şi săseşti organizate în primele săptămâni ale revoluţiei. La baza constituirii lor trebuia să stea conscrierea bărbaţilor capabili să mânuiască arme în decurs de câteva zile.

Conform propunerii lui S. Bărnuțiu, gărzile vor forma legiuni sau prefecturi. Inițial, la sfârşitul lui septembrie, înainte de confirmarea noului Comitet Național de către Comandamentul armatei imperiale de la Sibiu din 3 octombrie, s-a plănuit să se înființeze cinci legiuni sau prefecturi, care să cuprindă în jur de o sută de sate fiecare.

Legiunea sau prefectura a IV-a urma să înglobeze 120 de localități din Câmpia Transilvaniei care, din punct de vedere administrativ, făceau parte din comitatele Cluj, Dăbâca şi Turda, din scaunele secuieşti Arieş şi Mureş, precum şi din districtul săsesc Bistrița. Cele 120 de sate trebuiau organizate în 12 tribunate conduse de câte un tribun. La rândul lor, tribunatele trebuiau să fie formate din câte zece centurii, iar acestea din tot atâtea decurii. Organizarea legiunii a IV-a i s-a încredințat tânărului Al. Bătrâneanu de către noul Comitet Național. El şi-a început activitatea de constituire a prefecturii la 30 septembrie, deci în aceeaşi zi în care şi I. Axente Sever a pus bazele celei a Blajului. Într-adevăr, la această dată Al. Bătrâneanu l-a numit pe primul tribun, în persoana lui Simion Mauriţiu, centrul tribunatului său devenind Valea Largă (fostul Ţicud).

Ceilalți tribuni i-a nominalizat, la 2 octombrie, cu prilejul întrunirii de la Frata a reprezentanților satelor prefecturii. În ordinea numerică a tribunatelor acestia au fost: George Pop, Filip Lupan, Vasile Simionis, Grigore Olariu-Fazecaş, Ioan Valia, Grigore Elecheş, Vasile Turcu, Ioan Covaci-Faur, Ilie Moldovan, Ioan Dan şi Ioan Mărginean (şi nu Vasile Vespremian). Alături de Valea Largă sau Ţicud, centrele celorlalte tribunate s-au stabilit la: Sântioana, Mociu, Bărăi, Arieş, Vaidei (fostă Uifalău), Răzoare (fosta Velcherui), Cătina, Şopteriu, Orosfaia şi Budiu de Câmpie (azi Papiu Ilarian). Vasile Vespremian n-a fost originar din Dateş sau Dătăşeni, ci din regiunea Sibiului. Din Dătăşeni, învecinat cu Budiu, era Ioan Mărginean care a fost unul din colegii eliminați din Seminarul teologic de la Blaj în 1845 ca şi Al. Bătrâneanu.

De reținut că V. Simionis era tribun la Bărăi, iar. V. Turcu la Cătina. De altfel, aproape toți tribunii erau fie studenți, fie preoți sau jurişti.

După nominalizarea tribunilor la întrunirea de la Frata, ei au procedat în zilele următoare la numirea centurionilor şi decurionilor care aveau mai ales atribuții privind conscrierea gardiştilor numiți şi glotaşi, precum şi organizarea şi instruirea lor semimilitară. Datorită acestei activități, la 9 octombrie, gardiştii sau glotaşii s-au putut întruni la Cătina, unde Al. Bătrâneanu i-a pus să presteze o variantă a jurământului de la Blaj, prin care se angajau să fie credincioşi împăratului şi propriei națiuni. Jurământul s-a depus sub flamura steagului imperial şi al celui considerat național. El cuprindea în plus față de jurământul de la Blaj angajamentul de a lupta cu armele în mâini pentru a câştiga drepturile refuzate de cercurile guvernante

ale Ungariei şi Transilvaniei. De altfel, încă la întrunirea de la Frata, Al. Bătrâneanu a îndemnat să se confişte armele de la curţile nobiliare şi să se confecţioneze lănci. Angajamentul viza şi respingerea legii uniunii adoptată de dietele nobiliare de la Bratislava şi Cluj, în care românii n-au fost reprezentaţi.

Pentru cei ce n-au putut participa la adunarea de la Cătina s-a preconizat o altă întrunire prevăzută a avea loc în 11 octombrie la Bărăi. Cu scopul de a fi prezent şi la această adunare, Al. Bătrâneanu a plecat din Cătina spre Bărăi în după-amiaza zilei de 10 octombrie cu o căruţă trasă de cai ce i-a fost pusă la dispoziţie de către tribunul Vasile Turcu, dându-i ca însoţitor pe fiul său, Ambrozie.

La Bărăi au ajuns seara şi au înoptat în casa tribunului Vasile Simonis. De aici, vor fi arestaţi în dimineaţa zilei următoare de către vicecomitele comitatului Cluj, baronul Inczedi Zsigmond, care era însoţit de două companii de gardişti maghiari clujeni comandaţi de căpitanii Bethlen Gergely şi Alsó Sándor. Arestarea a reuşit, deoarece s-a efectuat înainte de a se lumina de ziuă, când glotaşii din satele învecinate încă nu sosiseră la Bărăi.

Arestarea a devenit posibilă datorită trădării unui informator. Acesta se bănuieşte că a fost preotul Grigore Elekes de la Răzoare (Velcheriu). Despre el se ştia să fusese profesor la Blaj în timpul conflictului dintre S. Bărnuţiu şi episcopul Lemeni, dar, din cauza atitudinii adoptate, va fi demis şi trimis ca paroh în localitatea menţionată. După participarea la a doua Adunare de la Blaj, el va fi arestat şi întemniţat temporar. În timpul detenţiei, se pare că a cedat presiunilor la care a fost supus şi a acceptat să devină delatorul conaţionalilor lui.

Figurând şi el între tribunii lui Al. Bătrâneanu, a putut să-i ofere vicecomitelui Inczedi informaţii exacte referitoare la deplasarea acestuia de la Cătina la Bărăi. Dispunând de astfel de informaţii, vicecomitele a pus la cale arestarea lui Bătrâneanu şi a colaboratorilor săi. După cum însuşi Inczedi a afirmat la proces, pe baza informaţiilor respective, a pornit spre Bărăi, însoţit de forţa de represiune menţionată, în seara de 10 octombrie.

Deşi a plouat fără întrerupere toată noaptea, prin marş forţat a reuşit să ajungă la Bărăi la 6 dimineaţa, luându-i prin surpindere pe Al. Bătrâneanu şi V. Simionis, fără şanse de a opune rezistenţă. Recunoştea totuşi că, după ce a efectuat arestările, sătenii din Bărăi, alarmaţi de trasul clopotelor în semn de pericol, au încercat să-i elibereze pe arestaţi. Disproporţia de forţe şi mai ales superioritatea armelor de foc ale însoţitorilor vicecomitelui asupra lăcilor ţăranilor a făcut ca încercarea de eliberare să eşueze. Aceeaşi disproporţie de forţe i-a ajutat vicecomitelui să reziste atacurilor izolate în timpul drumului parcurs la înapoiere spre Cluj.

La Cluj a ajuns în seara zilei de 11 octombrie împreună cu arestații, pe care i-a legat de câte un stâlp în curtea clădirii dregătoriei comitatense, deşi continua să plouă.

Procesul arestaților a început în după-amiaza zilei de 12 octombrie şi a durat până în dimineața următoare. Completul de judecată era format din patru juzi nobiliari, avându-l ca preşedinte pe comitele suprem al comitatului Cluj, Matskasi Pál şi s-a constituit într-un tribunal statarial, pe baza unei legi din 1815.

La proces a asistat o mulțime fanatizată care, prin comportamentul afişat, a influențat sentința de condamnare la moarte a celor doi. Sentința a fost motivată de acuzațiile ce li s-au adus. Ele s-au referit la participarea lor la: a) răsturnarea ordinii legale şi constituționale în vederea înlocuirii aparatului administrativ maghiar cu cel românesc; b) înarmarea poporului; c) respingerea uniunii Transilvaniei cu Ungaria.

În timpul procesului, Al. Bătrâneanu a adoptat o atitudine demnă şi curajoasă. El a declarat că nu se simțea vinovat, întrucât, prin activitatea lui, a urmărit obținerea unor drepturi politice pentru populația românească, fără a aduce vreun prejudiciu maghiarilor. Sentința o considera ilegală, deoarece legea din 1815, pe baza căreia a fost condamnat la moarte, se referea numai la cazuri de dezertare din armată, la tâlhărie sau banditism ce lui nu i se puteau imputa. Chiar şi decretul primului ministru Batthyány din septembrie 1848 îi privea pe „instigatorii slovaci" din Ungaria şi nu pe cei români din Transilvania. Tocmai pentru că se considera nevinovat, a refuzat şi oferta preotului de a se spovedi şi cumineca.

Spre deosebire de Al. Bătrâneanu, V. Simonis a manifestat o atitudine mai conciliantă în speranța că îşi va salva astfel viața.

Execuția celor doi condamnați a avut loc către amiaza zilei de 13 octombrie la maginea Clujului dinspre Someşeni. Mai întâi a fost spânzurat V. Simonis şi apoi Al. Bătrâneanu. Câteva săptămâni mai târziu, tribunalul statarial de la Cluj l-a judecat şi l-a condamnat la moarte prin spânzurare şi pe tribunul Vasile Turcu. Erau primii eroi ai luptei de emancipare națională a românilor ardeleni. Moartea lor a radicalizat această luptă în condițiile războiului civil şi a contribuit la instaurarea provizorie a unei administrații româneşti în câteva comitate ale Transilvaniei spre sfârşitul anului 1848. Noua administrație va stimula încercările de a organiza, pe teritoriul Câmpiei Transilvaniei, legiunile XII şi XIII, având ca prefecți pe Nicolae Vlăduțiu şi pe Constantin Romanu Vivu. Ambele vor avea o scurtă perioadă de existență până la începutul anului 1849, când în Transilvania îşi va face simțită prezența armata revoluționară ungară condusă de generalul polon Iosif Bem. De altfel, C. Romanu va avea o soartă asemănătoare cu a lui

Al. Bătrâneanu, V. Simonis şi V. Turcu, condamnarea sa la moarte fiind pronunţată însă de tribunalul statarial de la Târgu Mureş şi nu cel de la Cluj.

BIBLIOGRAFIE:

CHINDRIŞ, I. *Începuturile Prefecturii Câmpiei la 1848*, în: *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie Cluj-Napoca*, XXVIII, 1987-1988, p. 39-79; *Documente privind revoluţia de la 1848 în Ţările Române. C. Transilvania*, vol. IV şi V.

L.B.

BEDEUS VON SCHARBERG, Joseph – baron
(n. 2 februarie 1782, Sibiu – m. 6 aprilie 1858, Sibiu)

Comisar suprem al ţării în Transilvania, refugiat în Muntenia (aprilie 1849); comisar civil al Transilvaniei (iunie 1849); preşedinte al Asociaţiei pentru Cultura Transilvană (Verein für Siebenbürgische Landeskunde).

Provine dintr-o veche familie nobiliară săsească, care a înflorit la Bistriţa vreme de mai bine de trei secole. Strămoşul familiei, Siegmund Bedeus, ar fi venit din Danemarca pe la 1535, stabilindu-se în Bistriţa.

Urmaşii săi au ocupat funcţii clericale şi laice. Rude apropiate cu Bedeus von Scharberg au fost un medic practicant la Sibiu, alte două persoane în funcţii militare. Dintre acestea, Joseph Bedeus von Scharberg, născut în Transilvania în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, mort la Mediaş, la 25 decembrie 1806, încă înainte de războiul cu turcii (1788), căpitan în regimentul grăniceresc românesc nr. 2, în timpul războiului cu turcii maior şi comandant al corpului de voluntari moldo-valahi. S-a distins la 1789 sub comanda colonelului Karaczay, apoi în bătăliile de la Focşani şi Mărtineşti, la 1797 devenind locotenent-colonel, la 1801 colonel, iar la 1805 a ieşit la pensie, murind un an mai târziu.

Tatăl lui Bedeus von Scharberg, Joachim Bedeus, s-a aflat în serviciul guberniului transilvan de la Cluj, ca secretar gubernial, mort la 1810. Tatăl său îi asigură o educaţie solidă şi îi oferă o pildă de hărnicie în slujba binelui obştesc.

Studiază la instituţiile publice de învăţământ din Sibiu, unde urmează gimnaziul în anii 1790-1792, şi Cluj, la colegiul unitarian în 1793-1795.

În anii 1795-1796, în timpul unei şederi temporare la Sibiu, urmează studiu privat cu profesorul gimnazial Johann Binder, audiind şi prelegerile de istorie universală ale rectorului Neugeboren.

Din 1796, își continuă studiile la Cluj, la colegiul unitarian, încheind cursul de filosofie și urmând studiu privat sub oblăduirea preoților Thorwächter (1796-1798) și Michael Herbert (1798-1800). Între timp, învață și muzică, desen și limba franceză.

Între 1800 și 1802, efectuează studii juridice la liceul catolic din Cluj.

Împreună cu tatăl său, întreprinde mai multe călătorii prin Transilvania, iar după finalizarea studiilor la Viena, Praga, Dresden, Regensburg, Linz și, târziu, în anul 1844, la Veneția.

În anul 1817, realizează o călătorie oficială, împreună cu comisarul suprem al țării, baronul Jósika, la Cernăuți și Lemberg, atunci când împăratul Franz I. sosește din Bucovina în Transilvania.

La 1802, intră în slujba statului, la Guberniul transilvan.

Prin decretul gubernial din 2 iulie 1810, este angajat la Comisariatul suprem al țării de la Sibiu.

În anul 1814, face servicii actuare la comisia sanitară, mutată la Codlea, din pricina izbucnirii ciumei la Brașov, în același an devenind concipist al Comisariatului suprem.

Prin decretul aulic din 4 iulie 1823, este promovat ca secretar gubernial prezidial al Guberniului transilvan.

În 1827, este numit secretar aulic la Cancelaria aulică transilvană. La 1829, devine consilier gubernial și referent al acesteia.

În 1833, îndeplinește misiunea de comisar civil pe lângă comisarul imperial trimis în Transilvania, feldmareșalul și banul Croației, baronul Blassits.

În 1834, este numit consilier aulic la Cancelaria aulică transilvană.

Din mai 1835, este ales președinte (Dirigent) al Colegiul Ecleziastic al comunității evanghelice A.C. din Viena.

La 31 august 1837, este ales de Stările Ardelene și confirmat de împărat ca și comisar suprem al țării (Ober-Landescommissär) în Transilvania. Această funcție impune prezența sa în Ardeal, prin urmare trebuie să renunțe la funcția de consilier în Cancelaria aulică și la cea de președinte al comunității evanghelice vieneze. Bedeus revine în Transilvania, pentru a-și exercita atribuțiile, luând parte activă la conducerea țării.[1]

[1] Comisarul suprem al țării era una din funcțiile cardinale (Kardinalämter). Acestea erau ocupate în urma alegerilor efectuate în dieta Transilvaniei, după cum urmează: cancelarul aulic transilvan (la Viena, la 1848 baronul Jósika Samuel), guvernatorul țării (la Cluj, Teleki László), președintele Stărilor (la Cluj, baronul Mikó Imre), comisarul suprem al țării (la Sibiu, Bedeus von Scharberg), cancelarul provincial (Provinzialkanzler), președintele contabilității (Buchhaltungspräsident), precum și ceilalți consilieri gubernali. Tot dieta transilvană alegea pe președintele Tablei regești (la Târgu-Mureș) și pe cei trei protonotari (Magistri protonotarii). (Friedenfels, I/203)

Rezultă că Bedeus ocupa, în momentul declanșării revoluției, cea mai înaltă funcție deținută de un sas în aparatul de stat.

Cu forțe și bani proprii, se implică în fundarea unor societăți comerciale, cu obiectivul de a face navigabil Oltul prin pasul Turnu Roșu până în Muntenia, ori pentru producția internă de zahăr.

Consistoriul suprem al bisericii evanghelice săsești de confesiune augsburgică îi însărcinează, la 20 mai 1838, pe Bedeus, Johann Joseph Roth, preotul orășenesc din Sibiu, și Johann Karl Schuller, profesor la gimnaziul evanghelic din Sibiu, cu elaborarea unei propuneri de creare a unei facultăți juridice, în sânul națiunii săsești. În 1839, Bedeus publică avizul de creare a Facultății de Drept săsești.

Participă la dezbateri dificile, în cadrul comisiei, alcătuite prin rescriptul din 11 februarie 1839, în vederea reîncorporării la Ungaria a părților unite cu Transilvania, Partium. Transilvania este reprezentată în această comisie de tezaurarul transilvan, contele Adam Rhédey, și de comisarul suprem, Bedeus precum și de directorul fiscal Horváth Ferenc, iar Ungaria este reprezentată de apărătorul coroanei, contele Teleki József, de

---

Funcția comisarului suprem, în subordinea căruia se aflau 2 adjuncți și un perceptor general, fusese instituită la 1696, după ce trupele austriece începuseră să ocupe regulat cvartire de iarnă în Transilvania, având în vedere necesitatea angajării unor funcționari speciali însărcinați cu cazarea și intendența trupelor militare imperiale, precum și cu încasarea impozitului de război.

La 1710, existau 2 comisari, care se roteau alternativ în semestrul de vară și în cel hibernal. La 1715, s-a reintrodus ordonanța de la 1696, numindu-se un comisar suprem, 2 adjuncți și 2 canceliști. La 1721 acestora li s-a adăugat și un perceptor. În 1737, a avut loc o nouă reglementare a Comisariatului, comisarul suprem fiind însoțit de 3 comisari provinciali adjuncți și 2 canceliști. Din nou, la 1742, altă instrucțiune a prevăzut funcționarea comisarului suprem al țării, împreună cu 3 adjuncți, un perceptor, 2 canceliști și un „Thürhüter". În anul 1760, comisarul suprem al țării devine membru definitiv al Guberniului transilvan, în calitate de adevărat consilier gubernial. Noi reglementări au loc în anii 1761 și 1765, 1772, 1778, 1794 și 1795, apoi în 1800, 1807 și 1812.

La 1790, Guberniul își mută sediul de la Sibiu la Cluj, dar Comisariatul suprem al țării – anterior încorporat Guberniului – continuă să funcționeze la Sibiu, în preajma Comandamentului militar suprem.

Așadar, până la 1848, Comisariatul Suprem din Transilvania se compunea din: 1. comisarul suprem al țării, ales de dietă și numit de împărat, concomitent consilier gubernial, cu sediul la Sibiu și obligația prezenței temporare la Cluj, cu un salariu de 4.500 florini; 2. cinci comisari provinciali (exponirte Provinzialcommissäre) la Sibiu, Alba Iulia, Bistrița, Cluj și Brașov; 3. un asistent sau referent; 4. un concipist; 5. un funcționar contabil; 6. opt canceliști; 7. un Thürhüter. La Casa Provincială, funcționau: un perceptor general, un controlor, un lichidator, doi funcționari casieri, doi slujitori casieri.

În sarcinile Comisariatului Suprem al țării cădeau:

1. ridicarea și trimiterea impozitelor militare, ale țării și domesticale;
2. stabilirea plăților în bani și natură pe care Transilvania trebuia să le asigure trupelor imperiale, precum și supravegherea realizării acestora;
3. repartizarea unitară și încartiruirea trupelor, în concordanță cu Comandamentul Militar Suprem.

Având în vedere că prețul cu care țara livra armatei produsele era mult mai mic decât prețul pieței, este limpede că obligația încartiruirii și intendenței trupelor militare se constituise într-o nouă dare, cu atât mai apăsate fiind acele jurisdicții unde efectivele trupelor staționate erau mai mari. Întrucât sarcina repartizării trupelor și a cuantumului livrărilor cădea în seama comisarului suprem, cu atât mai dificilă și mai delicată era postura în care se afla acesta. În aceste condiții, cu atât mai mari sunt meritele câștigate de Bedeus, care a dobândit o uriașă influență și popularitate.

preşedintele comisiei Lányi Imre, de Kállay István, contele Stáray Albert, Noszlopy Ignác şi de consilierul aulic cameral Luby. La adunările comune ale comisiei întrunite, prezidiul este condus de conţii Rhédey şi Teleki.

La preaînalta poruncă, în mai 1840, are loc includerea locuitorilor din afara barierelor de contumanţă de la Bran, calibaşii, în interiorul ţării, prin extinderea liniei de cordon. În această chestiune, Bedeus activează ca şi comisar politic pe lângă comandantul militar suprem al Transilvaniei, baronul Paul Wernhard.

Din 1840, este preşedinte al consistoriului suprem săsesc.

La 1842, în adunarea generală de la Sighişoara, este ales preşedinte, numit pe viaţă, al Asociaţiei pentru Cultura Transilvană (Verein für siebenbürgische Landeskunde). Activitatea sa în sânul acesteia e atestată de volumele arhivei Asociaţiei apărute sub coordonarea lui, precum şi de protocoalele Asociaţiei şi rapoartele anuale până în 1857.

În anii 1841-1843, conduce consfătuirile deputaţilor cercuali saşi în dieta de la Cluj. Este preşedintele, ales de Stări la 19 ianuarie 1843, al deputăţiei regnicolare sistematice în chestiuni urbariale şi de impozitare (comisariat fiscal). Această deputăţie trebuia să elaboreze baza dietei transilvane din 1846-1847.

La încheierea lucrărilor acestei diete, prin biletul de mână din 10 ianuarie 1848, împăratul îi conferă, fără taxe, rangul de consilier secret.

În anii 1848-1849, îl susţine pe generalul Puchner. În calitate de comisar suprem al ţării în Transilvania, răspunde de casieriile şi funcţionarii rămaşi credincioşi cauzei imperiale.

La ocuparea Sibiului de către insurgenţii maghiari (martie 1848), salvează casa aerarială, ducând-o în Muntenia, refugiindu-se el însuşi în Muntenia (aprilie 1849), unde conduce comisia pentru sprijinirea refugiaţilor.

Este comisar civil al Transilvaniei (iunie 1849).

După înfrângerea revoluţiei, revine în Ardeal, reluându-şi funcţia de comisar suprem, din 1850 deschizând calea pentru introducerea provizorie a impozitului de bază (Grundsteuer-Provisorium).

La 21 august 1850, împăratul Franz Joseph îi conferă titlul de baron şi îl numeşte comandor al Ordinului Leopold.

Simţind apăsarea vârstei înaintate, cere împăratului permisiunea de a se retrage la pensie. Permisiunea i se acordă în martie 1853, după o activitate de 51 de ani în slujba statului.

După pensionare, se dedică ştiinţei şi istoriei naţiei sale. La solicitarea Ministerului Cultelor şi Internelor, din 27 februarie 1855, acceptă să îşi continue activitatea ca preşedinte al Consistoriului Suprem transilvan şi preşedinte al Asociaţiei pentru cultura transilvană.

La 14 iulie 1856, Ministerul austriac al cultelor îl însărcinează cu aplicarea regulamentului provizoriu de reprezentare a bisericii evanghelice A.C. din Transilvania. Coordonează desfăşurarea alegerilor noilor autorităţi ecleziastice şi dă seamă asupra acestora în raportul către Ministerul Cultelor din 15 noiembrie 1856.

Lui Bedeus i se datorează şi promovarea peste hotare a Asociaţiei pentru Cultura Transilvană, precum şi obţinerea unei susţineri materiale şi literare din afara Ardealului.

Moare, după suferinţe de trei luni provocate de necrozare, la Sibiu, în data de 6 aprilie 1858.

S-a căsătorit cu Sophie Brenner, moartă la 1820, cu care nu a avut copii. Din a doua căsătorie cu Louise von Schwind, văduva lui Friedrich von Friedenfels, mama lui Eugen von Friedenfels, moartă la 1859, a rezultat un fiu care i-a supravieţuit lui Bedeus, Joseph Bedeus jr. Bedeus l-a crescut şi pe fiul său vitreg Eugen von Friedenfels, oferindu-i o educaţie aleasă şi un model patern exemplar.

Fiul său natural, Joseph, baron, născut la 22 iulie 1826 la Sibiu; mort la 24 aprilie 1901, tot la Sibiu, studiază la gimnaziul şi la Academia Juridică din localitate, intră în serviciul de stat, fiind asesor judecătoresc urbarial la Sibiu, asesor al consistoriului evanghelic săsesc de confesiune augsburgică şi, între 1867-1901, preşedinte al Asociaţiei transilvano-săseşti de agricultură (siebenbürgisch-sächsisches Landwirtschafts-Verein). La 1850-1851, lucrează la Ministerul de interne din Viena.

După introducerea noii constituţii a bisericii evanghelice, din 1861, este membru al Consistoriului Săsesc, iar în anii 1868-1877 curator al bisericii. „Este considerat întemeietorul Institutului Pensiei (allgemeine Pensionsanstalt) generale a bisericii evanghelice, al cărei director funcţionează în anii 1868-1877”.

În anul 1869, este ales consilier judecătoresc urbarial şi cere pensionarea.

În 1869 şi din nou din 1874 până în 1877, la desfiinţarea funcţiei, este ales orator al comunităţii Sibiu.

Din 1872 este membru al prezidiului Asociaţiei pentru cultura transilvană. Între 1872 şi 1898 este directorul Institutului de credit funciar (Bodenkreditanstalt), înfiinţat la Sibiu, din iniţiativa Asociaţiei de agricultură.

După proclamarea dualismului, la 1873, renunţă la tilul de baron şi, prin aceasta, la un loc în camera ungară a magnaţilor.

În 1874-1875, este numit membru al Societăţii din Steiern şi al Societăţii de Agricultură din Viena. La 1886, devine director onorific al Facultăţii Juridice de la Universitatea din Heidelberg. Publică: *Entwurf einer Vorlage über die Errichtung einer allgemeinen Pensions-Anstalt der evang. Landeskirche A.B. in Siebenbürgen*, Sibiu, 1865, ediţiile I şi II; *Das sächische Nationalvermögen. Eine rechtsgeschichtliche Studie*, Sibiu, 1871.

Personalitatea vieţii şi operei sale a fost imortalizată de fiul său vitreg, baronul Eugen von Friedenfels, care i-a dedicat nu numai necrologul (publicat la 25 iunie 1858 în *Wiener Zeitung*, nr. 143, preluat de *Transsilvania*, nr. 28 din 13 iulie 1858), dar şi cele două volume ale monografiei „Joseph Bedeus von Scharberg. Beiträge zur Zeitgeschichte Siebenbürgens im 19. Jahrhundert", Viena, vol. I. (1783-1847) apărut în 1876, vol. II (1848-1858) apărut în 1877.

Alt necrolog a fost prezentat la adunarea generală a Asociaţiei pentru cultura transilvană de la Agnita, 24 august 1858, de către Joseph Trausch (publicat în *Blätter für Geist, Gemüth und Vaterlandskunde* nr. 35 din 1 septembrie 1858), care l-a cuprins şi în al său *Schrifsteller-Lexikon*, vol. I, Braşov, 1868. *Scrieri:* Bedeus von Scharberg sr. a lăsat în urmă multe scrieri anonime, dedicate istoriei Transilvaniei şi a naţiunii sale. Semnate sunt lucrările: „Abbildung von zwei alten Mosaiken, welche im Jahr 1823 zu Vásárhely im Hunyader Comitate entdeckt wurden. Der reine Ertrag ist zu einer vaterländischen wohlthätigen Anstalt (d.i. das Klausenburger Arbeits-Haus) bestimmt", Sibiu şi Braşov, 1825; „*Lucrum Camerae* in Ungarn und Siebenbürgen, historische Untersuchungen über die Natur, den Ursprung und die Umgestaltungen der ehemals daselbst unter diesem Namen gebräuchlichen Abgaben", (titlul iniţial: „Ueber das *Lucrum camerae* im allgemeinen und jenes der Siebenbürger Sachsen insbesondere), Braşov, 1838; „Die Wappen und Siegel der Fürsten von Siebenbürgen und der einzelnen ständischen Nationen dieses Landes. Ein Versuch", cu 26 litografii, Sibiu 1838; „Die Verfassung der Grossfürstenthums Siebenbürgen, aus dem Gesichtspunkte der Geschichte, der Landesgesetze und des bestehenden öffentlichen Rechtes", Viena, 1844 (cuprins: „1. Die leitenden Grundsätze der ständischen Verfassung des Repräsentativ-Systems; 2. Der Ursprung, die Ausbildung und der jetzige Stand der siebenbürgischen Verfassung; 3. Die Entstehung, Organisation und Zusammensetzung des siebenbürgischen Landtags, nebst einer Uebersicht der Landtags-Mitglieder vom Jahre 1841/2 nach ihren Cathegorien; 4. Das rechtliche Verhältniß der Stände zum Landesfürsten; 5. Der Einfluß der Stände auf die Gesetzgebung und die vollziehende Gewalt; 6. Der Einfluß der Stände auf den Staatshaushalt; 7. Die Verantwortlichkeit der hohen Staatsbeamten; 8. Die Oeffentlichkeit der ständischen Verhandlungen"), cartea a fost tradusă în limba maghiară de Samuel Makoldi, Pesta, 1846 şi reeditată tot la Pesta în acelaşi an; împreună cu Johann Karl Schuller semnează „Gutachten zur genauen Erörterung des Antrages zur Errichtung einer juridischen Facultät im Schooße der l. sächsischen Nation niedergesetzten Commission", f.l. f.a.

(Sibiu, 1839) (cuprins: a. die Ansichten der einzelnen sächsischen Behörden, aus deren Berichten an die sächsische Nations-Universität, dargestellt; b. die von einigen dieser Behörden gegen den Antrag des Ober-Consistoriums erhobenen Bedenklichkeiten und Gegengründe beurtheilt; c. das eigene Gutachten über jenen Antrag und über die Art und Weise seiner zweckmäßigen Realisirung"); „Historisch-genealogisch-geographischer Atlas zur Uebersicht der Geschichte des ungrischen Reiches, seiner Nebenländer und angränzenden Provinzen", Sibiu, 1845, 1851, 1856 (prima parte cuprinde istoria veche a ungurilor, până la imigrarea lor în Panonia; partea a doua oferă o privire sincronă a istoriei Ungariei, Transilvaniei şi a ţărilor limitrofe între anii 900-1800; se adaugă 15 tabele genealogice complete ale regilor şi principilor Ungariei şi 4 tabele genealogice ale celor mai însemnaţi principi transilvani; partea a treia descrie, cu hărţi, starea Ungariei, Transilvaniei şi a ţărilor înconjurătoare de la ocupaţia romană până în contemporaneitate; cartea mai conţine date geografice, prezentarea stemelor tuturor provinciilor descrise; astfel, cuprins: „Erster Theil: Die Vorzeit oder die Geschichte der Ungarn und ihres heutigen Vaterlandes bis zu ihrer Ankunft daselbst von 500 vor, bis 900 nach Christo. Drei Tafeln; Zweiter Theil: Geschichte Ungarns, Siebenbürgens und der Nebenländer von Ansiedlung der Ungarn in ihrem heutigen Vaterlande bis zur jetzigen Zeit. Von 901 bis 1800 nach Christo. In 14 chronologisch-synchronistischen Tabellen, XV Geschlechtstafeln der Herzoge und Könige der Ungarn, und IV Geschlechtstafeln der vorzüglichsten Fürsten von Siebenbürgen. 1. Anhang. Uebersicht der Regenten Ungarns und der benachbarten Staaten, 2. Anhang. Uebersicht der wichtigsten Begebenheiten aus der Geschichte Ungarns und seiner Nebenländer, 3. Anhang. Allgemeine Uebersicht sämmtlicher, dem Arpadischen Stamm sowohl in männlicher, als in weiblicher Linie entsprossenen, und durch Heirath auf den Thron erhobenen Könige von Ungarn, sammt Anmerkungen dazu. Reihenfolge der Könige von Ungarn in chronologischer Ordnung, sammt Anmerkungen dazu. Erklärung der Zeichen, welche auf den Geschlechtstafeln vorkommen. Abbildung der ungrischen Krone sammt Bemerkung dazu. Dritter Theil: Schauplatz der Geschichte der Ungarn oder Zustand Ungarns, Siebenbürgens und der Nebenländer, von der Herrschaft der Römer bis zur jetzigen Zeit. Von 500 bis 1800 nach Christo. In 8 Karten und einigen Zugaben."; atlasul este rodul mai multor ani de studiu; tipărirea lui începe la 1840, este întreruptă în timpul revoluţiei paşoptiste şi încheiată abia la 1851; la transportul pe Dunăre, în 1838, apoi în timpul revoluţiei şi cu prilejul unui incendiu izbucnit la librăria lui Steinhaußen, cartea este în pericol de a se pierde);

„Bericht über die Entstehung, die Schicksale und Leistungen des Vereins für siebenbürgische Landeskunde bis zum Jahr 1853 vom Vereins-Vorsteher", Sibiu, 1853 (cuprins: „I. Entstehung des Vereins und dessen Schicksale; II. Personalstand und Vereins-Mitglieder; III. Kassagebahrung; IV. Leistungen des Vereins").

Studii apărute în revista *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*:

„Beschreibung des im Jahre 1781 in Siebenbürgen abgehaltenen Landtages", vol. 2, caiet 2, p. 189 sq; „Bericht des Hermannstädter Königs-Richters Albert Huet an den Fürsten Sigmund Bathori vom Jahre 1593", vol. 2, caiet 3, p. 483-488.; „Bücherschau: Schneller Ueberblick der Geschichte der Romänen von Laureani", vol. 4, caiet 2, p. 73-85; „Anmerkungen zur Uebersetzung des Gromoischen Reise-Berichts über Siebenbürgen", Neue Folge (serie nouă), vol. 2, p. 51-74; „Des merkwürdigen Königs-Richters Markus Pemflinger letzte Lebensjahre und Ende", NF, vol. 3, p. 124-140; „Die Familie des Herrn Grafen Haller von Hallerstein in Siebenbürgen", NF, vol. 3, p. 163-207; „Die Veranlassung zu der engeren Verbrüderung der Sachsen in Siebenbürgen im Jahre 1613 und deren Folgen", NF, vol. 3, p. 208-273.

Articole apărute în alte periodice:

„Beschreibung der Reise von Bistritz nach Galizien", în: *Patriotisches Tageblatt* al lui Andre şi în nr. 84, 88, 89 şi 92 din *Vaterländische Blätter* al lui Sartori; „Versuch des Beweises, daß der Grund der Sachsen in Siebenbürgen ein wahres Lehn sei", în: *Transsilvania,* II, p. 33-61; „Zweifel, Widersprüche und abweichende Meinungen verschiedener Geschichtsschreiber in Betref der Abstammung, der Geschlechts-Folge und der Nachkommen der ältern Könige von Ungarn", în: *Transsilvania,* II, p. 62-92; „Die siebenbürgische Steuer-Gesetzgebung. Vom Jahre 1690 herwärts. Handelt I. von dem Aufschlag, II. von der Auftheilung, III. von der Einhebung, IV. Von der Verordnung und V. von der Verrechnung der Contribution", în: *Archiv für die Kenntniß von Siebenbürgens Vorzeit und Gegenwart* a lui Johann Karl Schuller, vol. 1, p. 1-23, raport susţinut în dieta transilvană din 1837 despre sistemul de impozitare în Ardeal.

Manuscrise:

„Diatribe de jure proprietatis Saxonum in Fundo suo"; „Versuch einer Darstellung des Ursprungs, des Zweckes, des Wirkungskreises und der Zusammensetzung des Productional-Gerichtes in Siebenbürgen"; „Refutatio Reflexionum Tabulae R. Praesidis Michaelis Székely in Causa Fisci R. ut A. contra Magistratum et Communitatem Cibiniensem, qua Curatores Xenodocii Cibin ut JJ. Intuitu Decimarum e Possessione Popláka percipi solitarum, Foro Productionali anno 1825 d. 5. Maji exhibitarum etc."; „Meynung über die Ursachen des dermaligen ungünstigen Zustandes der Provincial-Cassa und die Mittel derselben abzuhelfen" (3 părți, elaborate în 1830-1831).

BIBLIOGRAFIE:

VON FRIEDENFELS, Eugen. *Johann Bedeus von Scharberg Beiträge zur Zeitgeschichte Siebenbürgens in 19. Jh.*, Viena, vol. 1, 1876, vol. 2, 1877; TRAUSCH, Joseph. *Schriftsteller-Lexikon*, Braşov, vol. I, 1868, p. 82–94, vol. III, 1874, p. 554–556; VON WURZBACH, Constant. *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oestereich*, Viena, vol. 1, 1856, p. 219-220, vol. 22, 1871, p. 477.

E.C.

BENIGNI VON MILDENBERG, Joseph Heinrich
(n. 20 ianuarie 1782, Viena – m. 11 martie 1849, Sibiu)

Istoriograf şi etnograf, redactor la ziarul sibian *Siebenbürger Bothe*; împreună cu Carl Neugeboren, redactor-şef al ziarului din Sibiu-*Transylvania.*

Tatăl său era agent aulic, avocat şi notar de drept cambial (Wechsel-Gericht) la Viena. Educaţia aleasă şi bogata bibliotecă a tatălui său au deşteptat în băiat, încă devreme, gustul pentru ştiinţă, în special pentru filologie şi istorie. Dar după moartea tatălui, împrejurările l-au silit să abandoneze studiul.

La 20 ianuarie 1797, intră în serviciul militar la regimentul de artilerie nr. 2. După pacea de la Campoformio, slăbit de boală şi efort, se retrage din serviciul militar, revenind cu râvnă la ştiinţă.

La 4 septembrie 1798, se angajează ca practicant la Consiliul Aulic de Război.

În 1802, este numit concipist militar (Feldkriegskoncipist) la Comandamentul suprem transilvan de la Sibiu. În această calitate, participă, în 1805, la campania din Italia.

În 1807, este chemat la Consiliul Aulic de Război, în calitate de concipist aulic.

La 1810, este repartizat din nou la Comandamentul Militar transilvan de la Sibiu. În anul 1813, e avansat secretar de război şi director de

cancelarie la Comandamentul de la Sibiu, însărcinat cu conducerea relaţiilor politice ale sistemului sanitar, şcolar şi educaţional al graniţei militare transilvane. Această funcţie o ocupă până la 20 iunie 1834, când iese la pensie.

Ulterior pensionării sale, se dedică familiei sale, activităţii ştiinţifice şi muncii de cenzor (depuse după 1840).

La 1 mai 1822, primeşte dreptul de cetăţenie în oraşul Sibiu, devenind membru al comunităţii orăşeneşti. Aici se căsătoreşte, stabilindu-se definitiv.

Din anul 1833, împreună cu Carl Neugeboren, este redactor-şef al ziarului *Transsilvania,* până în 1838.

Din 1836, după moartea lui Martin von Hochmeister, preia funcţia de redactor-şef al ziarului sibian *Siebenbürger Bothe,* în paginile căruia susţine o poziţie conservatoare, proimperială. Din 1842, publică aici articolele de fond (leitende Artikel).

La 1842, este numit secretar al Asociaţiei pentru Cultura Transilvană (Verein für siebenbürgische Landeskunde).

Din ianuarie 1844, începe editarea calendarului său popular, *Deutsches Volksblatt für Landwirthschaft und Gewerbe in Siebenbürgen,* ca supliment al *Siebenbürger Bothe,* pe care o continuă până în 1847.

Domeniile sale de excelenţă sunt geografia şi statistica, apoi literatura transilvană beletristică şi juridică. Are vaste cunoştinţe de limbi străine, înţelegând, în afară de germană şi latină, franceza, italiana, spaniola, maghiara şi româna.

Din 1843, este profesor de drept austriac privat, penal şi cambial, iar din 1846 profesor extraordinar de drept austriac la Academia juridică săsească din Sibiu.

La izbucnirea revoluţiei, Benigni apără interesele Austriei Mari şi ale germanităţii, declarându-se în presă deschis împotriva uniunii Transilvaniei cu Ungaria şi în favoarea autonomiei Transilvaniei.

În ciuda unor scrisori anonime de ameninţare, el îşi continuă activităţile, ca membru activ al comunităţii orăşeneşti din Sibiu, al asociaţiei meşteşugarilor, al comitetului de siguranţă şi apărare, apoi ca deputat al Universităţii Naţionale Săseşti şi ca delegat în Consiliul Naţional, până în martie 1849.

Atitudinea sa îl condamnă pe lista proscrişilor întocmită de partida revoluţionară maghiară. În noaptea de 11 martie 1849, la ocuparea Sibiului de către armata revoluţionară maghiară, pe când bătrânul Benigni, bolnav de gută, este pe cale să purceadă în exil spre Muntenia, e asasinat, în faţa casei sale, în trăsură, printr-o împuşcătură trasă de un husar kossuthist, murind la etatea de 67 de ani ca martir al cauzei apărate cu cuvântul şi cu pana.

Eugen von Friedenfels descrie moartea sa:

„Ca victimă a loialităţii faţă de guvernarea legitimă, căzu secretarul de război pensionat Joseph Benigni von Mildenberg".

Grav bolnav, bătrânul fu adus de ai săi, atunci când pericolul se apropie de Sibiu, în trăsura gata pregătită de călătorie, alăturându-i-se soacra fiului său celui mai mare şi nepoţii acesteia. Rebelii pătrunseseră deja în oraşul de sus, sălbatica furtună se apropia, şi trăsura se afla tot în faţa casei, deoarece caii cei tineri şi neînvăţaţi, probabil întărâtaţi de lucirile caselor incendiate, în ciuda oricăror mijloace folosite, nu voiau să se lase urniţi din loc.

În toiul acestei încurcături, sosi în galop un husar kossuthist şi, găsind ceea ce căuta, trase cu pistolul în trăsură, apoi dispăru călări, pentru a se întoarce pe dată cu mai mulţi tovarăşi care săriră de pe cai, îl smulseră pe bătrânul, bolnavul Benigni din trăsură şi o aruncară în stradă, ca moartă, pe femeia slăbită de bătrâneţe, care uşor rănită de împuşcătura de pistol leşinase. Micuţii însă fură salvaţi, datorită curajului slujnicei, o secuie.

Benigni fu târât în locuinţa sa şi fu ucis de husarii kossuthişti în dormitorul lui, casa şi trăsura însă fură date pradă focului".

Prin decizia împărătească din 11 iulie 1855, publicată în *Siebenbürger Bothe* nr. 155 din 7 august 1855, statul cumpără cu 3.000 fl. m.c. biblioteca lui Benigni de 15.000 volume, care sunt donate bibliotecii Academiei de Drept sibiene, celei a gimnaziului catolic din Sibiu şi bibliotecii liceale din Cluj.

Scrieri istorice, statistice, etnografice, geografice:

Sunt publicate în foi periodice, precum: „Annalen der österreichischen Literatur", „Wiener Literatur. Ztg. Vom J. 1805-1816". În anii 1807-1812 elaborează, pentru uzul Consiliului aulic de război, o istorie a graniţei militare transilvane, o statistică a acesteia, împreună cu culegerea aferentă de documente, lucrare rămasă în manuscris („Geschichte der siebenbürgischen Militärgrenze sammt dem dazu gehörigen Urkundenbuche", „Statistik derselben", „Beleuchtung der Anträge zur Regulirung der Militärgrenze"). Publicaţii de sine stătătoare: „Versuch über das siebenbürgische Costüm", Sibiu 1807, două caiete; „Merkwürdige Charakterschilderungen, interessante Erzählungen und Züge von Regentengrösse, Tapferkeit und Bürgertugend aus der Geschichte der österreichischen Staaten", Viena, 1809, 6 volume; „Statistische Skizze der siebenbürgischen Militärgrenze", Sibiu, 1816, ed. a doua augmentată 1834 (cartea reprezintă o parte a lucrării păstrate în manuscris în arhiva de la departamentul graniţei militare al k.k. Hofkriegs-Rat, „Geschichte der Errichtung der siebenbürgischen Miliär-Gränze, durchaus mit Akten belegt, nebst Anträgen zu ihrer künftigen Regulirung und statistischer Skizze versehen", 6 vol. in folio); „Kurzer Unterricht in der Geographie Siebenbürgens zum Schulunterrichte", Sibiu şi Braşov, 1823, ed. a doua, 1833, ed. a treia îmbunătăţită, 1842 (manualul beneficiază de o traducere în

limba maghiară, pentru uzul în şcolile reformate, 1835); „Kurze Schilderung der feierlichen Ausstellung der Büste Allerh. Sr. Majestät Franz I., Kaisers von Oesterreich auf der Franzens-Allee in Hermannstadt am 4. Oktober 1829", Sibiu 1829; „Handbuch der Staristik und Geographie des Großfürstenthums Siebenbürgen", Sibiu, 1837; „Anmerkungen und Berichtigungen zu den Grundverfassungen der Sachsen in Siebenbürgen", Sibiu, 1839; „Unterhaltungen aus der Geschichte Siebenbürgens (Die älteste Geschichte bis zum Jahre Christi 1538)", 3 vol., Sibiu, 1840, 1841; „Kurze Geschichte des Großfürstenthums Siebenbürgens. Nebst einer chronologischen Uebersichts-Tabelle. Zum Gebrauch der deutschen Volks-Schulen und Volks-Lehrer in Siebenbürgen", Sibiu, 1840; „Siebenbürgischer Volks-Kalender mit Bildern für 1843-1849", Sibiu, 1842, 1844, 1845, 1846, 1847, 1848, 1849, noua serie 1852 cu biografia lui **B.** elaborată de Karl Unverricht; „Vereins-Album. Denkblätter der vierten Versammlung des Vereins für siebenbürgische Landeskunde. Enthaltend eine historische Skizze des Entstehens und der bisherigen Wirksamkeit des Vereins, die Vereins-Statuten, Festgesänge und mehrere rylographische Illustrationen", Sibiu, 1845; „Leitfaden zum Studium des österreichischen und ungarischen Wechselrechts", Sibiu, 1847.

Articole în *Transsilvania*:

„Notizen über die Bevölkerung Siebenbürgens", 1833, I/261-263; „Michael Weiß, Stadt-Richter in Kronstadt und die Fehde Kronstadts gegen den Fürsten Gábriel Báthori", 1833, II/167-197.

Lucrări rămase în manuscris:

„Mahlerische Reisen in Siebenbürgen"; „Bemerkungen und Berichtigungen zu der Abhandlung eines Ungenannten über die walachischen Knesiate in Siebenbürgen", scriere polemică din 1847, elaborată din însărcinarea comitelui Salmen, ca replică la o lucrare maghiară din 1846; din cauza revoluției, Universitatea națională n-a considerat oportună publicarea momentană a lucrării lui **Benigni.**; „Apologie J.K. Eders, veranlaßt durch die Nachlese auf dem Felde der ungarischen und siebenbürgischen Geschichte von A.K. [Anton Kurz], Kronstadt, 1840.

BIBLIOGRAFIE:

VON FRIEDENFELS, Eugen. *Joseph Bedeus von Scharberg. Beiträge zur Zeitgeschichte Siebenbürgens im 19-Jh.*, Viena, vol. I, 1876. p. 111, 400–404; TRAUSCH, Joseph. *Schriftsteller-Lexikon*, Braşov, vol. I, 1868, p. 95–103; VON WURZBACH, Constant. *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, Viena, vol. 1, 1856, p. 270–271.

E.C.

BERDE, Mózes
(n. decembrie 1815, Leleşti, judeţul Bihor – m. 22 septembrie 1893, Budapesta)

A fost jurist şi comisar guvernial în perioada revoluţiei de la 1848. S-a născut într-o familie nobiliară din secuime, în anul 1815. Ziua naşterii sale nu se cunoaşte, se ştie doar că a fost botezat pe data de 15 decembrie 1815.

Anii de şcoală i-a făcut la Cristuru Secuiesc şi la Cluj. A urmat apoi studii de drept, practicând avocatura la Cluj.

În anul 1848 a activat în dietă ca deputat, iar apoi comisar guvernamental al Transilvaniei, iniţial în comitatul Trei Scaune, iar apoi la Sibiu. După încheierea revoluţiei, a fost obligat să se ascundă, dar, în anul 1850, a fost prins şi condamnat la 4 ani de închisoare.

După ce a fost eliberat, s-a ocupat, un timp, de activităţi economice, fără a mai juca vreun rol politic până în anul 1860. Atunci a redevenit deputat, iar ulterior a fost numit consilier la Ministerul de Interne. A activat aici intens până în 1871, când a decis să părăsească viaţa politică. Până la moartea sa, survenită în anul 1893, s-a dedicat cu pasiune activităţilor economice, respectiv bisericii unitariene, căreia i-a adus servicii importante. A şi decis, de altfel, prin testament, ca averea sa însemnată să rămână bisericii unitariene; acesteia i-a revenit sarcina să finanţeze şi să sprijine gimnaziile unitariene din Cluj, Turda şi Cristuru Secuiesc.

BIBLIOGRAFIE:

BONA, Gábor. *Az 1848-1849-as honvédsereg vezetői*, Budapest, Rubicon, 1999; *Magyarország hadtörténete két kötetben*, Budapest, Zrinyi Katonai Kiadó, 1985; HERMANN, Róbert. *1848-1849- A szabadságharc hadtörténete*, Budapest, Korona Kiadó, 2001; SZINNYEI, József. *Magyar írok élete és munkái*, Budapest, 2000; *Új Magyar Élatrajzi Lexikon*, Magyar Könyvklub, 2001; *Pallas Nagy Lexikona; Révai Lexikon*.

V.A.

BERZENCZEY, László
(n. 26 iunie 1820, Cluj – m. 14 noiembrie 1884, Budapesta)

S-a distins ca om politic, comisar gubernial în timpul revoluţiei de la 1848, iar apoi ca cercetător şi călător pasionat.

S-a născut într-o familie nobilară foarte înstărită, care i-a şi asigurat o educaţie aleasă. După ce a efectuat studii de drept la Odorheiul Secuiesc, a lucrat ca grefier la Tabla Regală din Târgu-Mureş. A fost un spirit deschis şi foarte liberal, care s-a pronunţat favorabil în privinţa schimbărilor sociale şi

politice din Transilvania, adică eliberarea iobagilor din secuime şi uniunea Transilvaniei cu Ungaria.

A participat la lucrările dietei, din anul 1840, în calitate de deputat al scaunului Mureş. Aici s-a dovedit a fi un fervent susţinător al politicii lui Kossuth Lajos, luând poziţie de mai multe ori în favoarea intereselor secuilor. Din acest motiv, în ziua de 17 august 1848, Kossuth l-a numit comisar gubernial pentru pământul secuiesc, punându-i la dispoziţie o unitate de cavalerie uşoară, formată din recruţi.

În perioada când a îndeplinit această sarcină, aghiotantul său direct a fost Gál Sándor. Împreună cu acesta şi cu Mikes Kelemen s-a ocupat şi de organizarea unităţii de cavalerie „Husarii lui Kossuth", din care ulterior s-a format regimentul 15 „Mátyás" de husari.

Ca urmare a evenimentelor care s-au derulat în Transilvania în toamnă, Berzenczey a convocat, pe data de 1 octombrie 1848 la Lutiţa, o adunare naţională a tuturor secuilor. După acest apel, pe data de 16 octombrie, s-au strâns în jur de 60.000 de secui. Cu această ocazie s-a luat o serie de decizii importante, printre care ar fi de amintit formarea – la sugestia lui Berzenczey László – a unei armate secuieşti independente, sub conducerea lui Sombory Sándor. Această armată a slujit cu fidelitate cauza revoluţiei maghiare.

După capitularea de la Şiria, Berzenczey László s-a ascuns o perioadă, după care a reuşit să fugă în străinătate, alăturându-se lui Kossuth Lajos. În absenţa sa, tribunalul militar imperial l-a condamnat la moarte, spânzurându-l în efigie.

În anul 1851 a plecat împreună cu Kossuth în Statele Unite ale Americii, apoi, beneficiind de sprijinul maghiarilor, s-a deplasat la San Francisco, după care a pornit spre Asia de Est. Scopul călătoriei sale a fost acela de a găsi patria străveche a maghiarilor, respectiv să întâlnească rudele străvechi ale poporului său. A fost ajutat în demersul iniţiat şi de către bunicul său, Kőrösi Csoma Sándor, dar rezultatele expediţiei nu s-au soldat cu rezultatele atât de mult aşteptate.

A ajuns, la un moment dat, la Hong-Kong unde a auzit despre existenţa, în Tibet, a unui popor de călăreţi nomazi, despre care a presupus îndată că sunt în relaţie de rudenie directă cu maghiarii. A planificat rapid o expediţie în Tibet, dar s-a lovit de opoziţia puternică a autorităţilor chineze. În aceste condiţii a trecut prin Bombay, iar de acolo a ajuns la Londra, respectiv pe insula Jersey.

Este foarte probabil că Berzenczey László a fost cel dintâi maghiar care a reuşit să facă ocolul pământului.

În anul 1853 a participat la războiul Crimeii, situându-se de partea armatei otomane. După încheierea ostilităţilor a decis să se stabilească la Brussa. Nouă ani mai târziu s-a reîntors în Ungaria, iar, la scurtă vreme, autorităţile austriece l-au închis la Klagenfurt.

După încheierea dualismului austro-ungar a activat din nou în viaţa politică, în calitate de deputat, dar a fost foarte nemulţumit de propria sa activitate, motiv pentru care a decis să plece din nou în călătorie în Asia. După un drum plin de peripeţii a traversat munţii Urali, a ajuns în Siberia, iar de acolo a trecut în India. A fost cel dintâi temerar care, mergând din Rusia prin Karakorum şi Himalaia, a ajuns cu succes în India. Nu a reuşit nici de data aceasta să găsească patria străveche a maghiarilor. S-a reîntors acasă foarte dezamăgit, iar în scurtă vreme, din cauza problemelor de familie şi a altor griji, a început să înnebunească.

În ultima perioadă a vieţii, a petrecut foarte mult timp la sanatoriul din Lipótmeze, încercând, fără succes, să se trateze.

BIBLIOGRAFIE:

BONA, Gábor. Az 1848-1849-as honvédsereg vezetői, Budapest, Rubicon, 1999; Magyarország hadtörténete két kötetben, Budapest, Zrinyi Katonai Kiadó, 1985; Egyed Ákos. Kossuth Lajos és a székelyek 1848-ban, în: Emlékezés Kossuth Lajosra Erdélyben 1994-ben; Idem, Az agyagfalvi Székely Nemzeti Gyűlés; HERMANN, Róbert. 1848-1849- A szabadságharc hadtörténete, Budapest, Korona Kiadó, 2001; SZINNYEI, József. Magyar írok élete és munkái, Budapest, 2000; *Új Magyar Élatrajzi Lexikon, Magyar Könyvklub*, 2001; *Pallas Nagy Lexikona*; *Révai Lexikon.*

V.A.

BETHLEN, János – conte

(n. 18 octombrie 1811, Cluj – m. 2 septembrie 1879, Cluj)

S-a remarcat ca deputat şi membru în consiliul de administraţie al bisericii reformate din Transilvania. A fost fiul contelui Bethlen Sándor şi al Mariei Kemény.

În decurs de 10 ani şi-a definitivat studiile la Aiud, după care a fost pus să activeze la Tabla Regală din Târgu-Mureş, iar, în anul 1833, şi-a luat licenţa în drept.

În tot acest răstimp şi-a făcut simţită prezenţa în cadrul mai multor municipii, alăturându-se „patrioţilor pribegi", aceasta într-o perioadă destul de tensionată, care a dat naştere mai multor mişcări, ce au luat amploare. A contribuit şi el la redactarea mai multor înştiinţări scrise care, în condiţiile menţinerii cenzurii asupra presei, au avut un mare impact asupra mulţimilor.

În anul 1834 s-a pronunţat în mod deschis pentru soluţionarea favorabilă a chestiunii privind sarcinile publice şi ocuparea funcţiilor principale prin organizarea de alegeri legale. Din cauza efervescenţei pe care a produs-o, prin susţinerea cu îndârjire a acestor idei, Bethlen János fost implicat într-un proces.

În anul 1841 a fost ales deputat de Odorheiul Secuiesc, funcție pe care o va păstra şi după proclamarea uniunii Transilvaniei cu Ungaria. În anul 1848, la Pesta, a decis să se înscrie în rândul Partidului Ministerial.

În luna septembrie a anului 1848 a fost trimis în Transilvania pentru a fi alături de baronul Vay Miklós, iar ulterior, s-a aflat în fruntea marii adunări de la Lutița, alături de alți politicieni importanți ai Transilvaniei.

Spre finele revoluției s-a reîntors la Pesta pentru a-şi reocupa funcția de deputat, orientându-se spre ideile şi programul Partidului Moderat. După capitularea de la Şiria şi-a dus familia la Pesta, iar el s-a ascuns timp de trei luni. A decis, în cele din urmă, să se predea astfel că, împreună cu alte 120 de persoane, s-a bucurat de grațiere.

Din acest moment a rămas la Pesta până în anul 1853. Atunci a pierdut-o pe soția sa, Teleki Zsófia, motiv pentru care a decis să se stabilească cu fiii săi, în Transilvania, la Cluj.

Aici s-a dedicat cu pasiune activităților sociale, contribuind la mai buna organizare a activității teatrale, la deschiderea Muzeului Ardelean, respectiv în beneficiul şcolilor şi al bisericii reformate.

Va reveni în viața politică, activând între anii 1865 şi 1866 la lucrările Dietei, în calitate de deputat din partea secuimii. A contribuit şi el, în mod decisiv, la soluționarea problemelor controversate ale vremii.

A publicat mult în principalele ziare ale vremii, remarcându-se ca un strălucit publicist, care ştie a aborda teme diverse, de la politică, la economie, teatru şi sport. (A publicat despre: Uniunea Transilvaniei cu Ungaria în: *Társalkodó,* nr. 15 din 1848, relațiile economice din Transilvania în: *Kolozsvári Hétilap,* nr. 18 din 1854 sau articole despre sport în *Vadász és Versenylap*, nr. 2 din 1857).

În perioada absolutistă, a scris şi publicat articole în ziarul *Pesti Napló*, căutând să mențină legătura dintre partidul maghiar ardelean şi formațiunea politică din Ungaria.

În aprilie 1856 a colaborat cu Mikó Imre şi Teleki Domokos la publicarea primelor numere din ziarul clujean *Kolozsvári Közlöny.* De asemenea, la 20 decembrie 1870, a mai colaborat cu contele Teleki pentru crearea ziarului *Kelet*, fiind unul din redactorii lui principali.

BIBLIOGRAFIE:

BONA, Gábor. *Az 1848-1849-as honvédsereg vezetői,* Budapest, Rubicon, 1999; *Magyarország hadtörténete két kötetben*, Budapest, Zrinyi Katonai Kiadó, 1985; HERMANN, Róbert. *1848-1849- A szabadságharc hadtörténete,* Budapest, Korona Kiadó, 2001; SZINNYEI, József. *Magyar írok élete és munkái,* Budapest, 2000; *Új Magyar Élatrajzi Lexikon*, Magyar Könyvklub, 2001; *Pallas Nagy Lexikona*; *Révai Lexikon.*

V.A.

BEZERÉDJ, István
(n. 25 octombrie 1795, Miercurea Sibiului – m. 1865)

A fost om politic şi unul din cei mai străluciţi oratori maghiari. Şi-a efectuat studiile la Pozsony şi Sopron, iar, după terminarea acestora, s-a mutat în comitatul Tolna. Aici, deşi era foarte tânăr, s-a implicat foarte mult în viaţa politică a comitatului.

În anii 1830-1836 a activat în cadrul Dietei în calitate de deputat al comitatului Tolna, remarcându-se prin talentul său oratoric, dar mai ales prin poziţia sa foarte favorabilă în ceea ce priveşte soluţionarea chestiunii urbariale, respectiv pentru uşurarea sarcinilor publice.

În perioada anilor 1839-1840 nu a activat în cadrul Dietei decât parţial. Dar chiar şi în aceste condiţii a pledat în mod strălucit în favoarea principiilor umanitare, a criticat aplicarea pedepsei cu moartea, desfăşurând o activitate extrem de prolifică şi în cadrul comisiei care se ocupa cu elaborarea şi perfecţionarea codului de legi.

Lui i se datorează, în bună măsură, şi deschiderea primei grădiniţe la Hidja. Apoi, a încurajat cultivarea viermilor de mătase, respectiv facilitatea răscumpărării iobagilor. După ce, în anul 1844, dezbaterea privind chestiunea sarcinilor publice s-a ales cu un eşec, în următoarea şedinţă a anunţat că s-a trecut pe sine însuşi pe lista celor plătitori de impozite. Széchenyi István, personal, a catalogat gestul său drept „momentul de dinaintea descărcării pistolului”.

A participat şi la lucrările dietei din anul 1848, iar în anul următor, până la momentul încheierii revoluţiei, la Debrecen, a aderat la partidul pacifist.

BIBLIOGRAFIE:

BONA, Gábor. *Az 1848-1849-as honvédsereg vezetői*, Budapest, Rubicon, 1999; *Magyarország hadtörténete két kötetben*, Budapest, Zrinyi Katonai Kiadó, 1985; HERMANN, Róbert. *1848-1849- A szabadságharc hadtörténete*, Budapest, Korona Kiadó, 2001; SZINNYEI, József. *Magyar írok élete és munkái*, Budapest, 2000; *Új Magyar Életrajzi Lexikon*, Magyar Könyvklub, 2001; *Pallas Nagy Lexikona*; *Révai Lexikon*.

V.A.

BUTEANU, Ioan
(n. Sighetul Marmaţiei, 1821 – m. 23 mai 1849, Ioşăşel, Crişana)

S-a născut în anul 1821, la Sighetu Marmaţiei, într-o familie de mici nobili români, originari din districtul Chioar. Familia se afla în plin proces de maghiarizare datorită funcţiei deţinute de tatăl său, dar şi mediului în care vieţuia.

După moartea mamei sale, care fusese româncă, tatăl său s-a recăsătorit cu o unguroaică şi astfel, în familie, nu s-a mai folosit decât limba maghiară.

Ioan Buteanu a urmat şcoala primară la Carei, într-un mediu maghiar şi tot acolo a început gimnaziul. Întâmplător, la o lecţie de istorie, profesorul călugăr a prezentat elevilor, într-un mod elogios, momente de glorie ale Imperiului Roman. Emoţionat, I. Buteanu l-a întrebat dacă mai existau urmaşi ai romanilor. Profesorul i-a răspuns că, din descendenţi ai romanilor, făcea şi el parte. Ajuns acasă i-a cerut tatălui său să-l mute la un gimnaziu cu limba de predare româna.

După absolvirea gimnaziului din Zagreb a frecventat o facultate de studii juridice, fie la Cluj, fie la Pesta, potrivit afirmaţiilor lui G. Bariţiu şi S. Dragomir. Studiile juridice le-a încheiat în anii premergători Revoluţiei din 1848-1849. Deşi n-a avut posibilitatea să urmeze, măcar un an, o instituţie de învăţământ cu limba de predare româna, I. Buteanu şi-a format o conştiinţă naţională puternică, ajutat de cărţile şi ziarele româneşti lecturate.

În acest sens se pare că a contribuit şi excursia pe care a efectuat-o în Banat şi la Blaj. Aici a purtat discuţii, între alţii, cu profesorul Ioan Rusu care l-a atenţionat că acţiunile croaţilor vizau menţinerea drepturilor de care dispuneau din Evul Mediu, pe când românii trebuiau să lupte pentru a şi le câştiga. Sentimentele lui naţionale îl vor pune în divergenţă cu propria familie, precum şi cu autorităţile locale. Acestea l-au implicat în două procese şi chiar l-au arestat temporar.

Atmosfera ostilă de la Sighetu Marmaţiei l-a determinat pe I. Buteanu să se stabilească în Munţii Apuseni, la Abrud, în anul 1846 sau 1847.

La Abrud va primi dreptul să-şi deschidă un birou de avocat la începutul anului 1848. Stabilirea lui într-un mediu majoritar românesc îi va întări convingerea că avea îndatorirea de a se implica în lupta de emancipare naţională chiar din primele săptămâni ale revoluţiei paşoptiste.

Într-adevăr, la mai puţin de două săptămâni de la izbucnirea revoluţiei de la Viena şi la Pesta, spre sfârşitul lui martie 1848, I. Buteanu s-a deplasat la Cluj. Aici va participa la o consfătuire cu avocatul Florian Micaş, cu tinerii Ioan Suciu şi Al. Papiu Ilarian şi cu alţi intelectuali români din Cluj. Consfătuirea s-a încheiat cu adoptarea unei petiţii în opt puncte. Prin ea, se cerea Stărilor privilegiate să admită recunoaşterea românilor ca naţiune politică egal îndreptăţită cu maghiarii, secuii şi saşii. Solicitarea echivala, implicit, cu accesul la funcţii în aparatul juridico-administrativ central şi local.

În partea finală se revendica desfiinţarea iobăgiei prin despăgubirea de către stat a nobilimii pentru pierderile suferite. Pentru a i se da mai multă greutate, petiţia urma să fie prezentată în adunări populare locale şi aprobată de participanţi cu semnăturile lor.

Revenit la Abrud cu petiţia, I. Buteanu va organiza, mai întâi, o întrunire a intelectualilor abrudeni în 5 aprilie. Solgăbirăul sau judele nobiliar al plăşii, Bisztray József, a încercat s-o zădărnicească prin asesorii onorifici Kende Péter şi Rákosi Ferenc. Cu scopul de a contracara încercarea şi a asigura legalitatea adunării, I. Buteanu i-a trimis pe preotul greco-catolic Simion Balint şi pe cantorul bisericii ortodoxe Gherasim Muncaci la primarul Abrudului Láborfalvi Nagy Károly. Misiunea lor a fost aceea de a-l invita să participe şi el la consultare. Acesta a acceptat invitaţia şi, în adeverinţa pe care a iscălit-o, a menţionat că, la întrunirea din 5 aprilie, au participat 70-80 de preoţi din Abrud şi împrejurimi, precum şi alţi intelectuali locali ce şi-au depus semnătura pe petiţie. Primarul mai preciza că adunarea a fost prezidată de avocatul I. Buteanu, care a adus petiţia de la Cluj. Ea trebuia să fie prezentată pentru a fi iscălită în întruniri asemănătoare şi în celelalte localităţi ale domeniului minier Zlatna. Întărită cu cât mai multe iscălituri, petiţia urma să fie înaintată proximei Diete ardelene.

În ziua următoare, la 6 aprilie, o consultare similară era prevăzută la Câmpeni. Pentru aprobarea ei, aceluiaşi solgăbirău i s-a înmânat o cerere iscălită de zece reprezentanţi ai localităţii. Semnatarii îl asigurau pe Bisztray că întrunirea de la Câmpeni se organiza numai pentru iscălirea petiţiei de către participanţi. Întărită astfel, i se va da avocatului I. Buteanu, care o va înainta „Dietei ce se va întruni în curând".

Văzând amploarea acţiunii petiţionare, judele primar al Abrudului, Laborfalvi, s-a simţit dator să-l informeze, la 6 aprilie, pe guvernatorul Teleki József despre întrunirea la care a participat în ziua precedentă.

În raportul său, primarul evidenţia rolul lui I. Buteanu în organizarea nu numai a adunării de la Abrud, ci şi a celei de la Câmpeni, ca şi aceleia de la Bistra. Laborfalvi s-a referit, în informaţia sa, şi la neliniştea provocată maghiarilor din Abrud şi împrejurimi de acţiunea petiţionară, ţinând seama de amintirea răscoalei populare din 1784-1785.

La rândul său, judele nobiliar Bisztray i-a trimis o notă informativă comitelui suprem al Albei de Jos, baronul Bánffy Miklós, tot la 6 aprilie, prin care-şi recunoştea eşecul în încercarea de a opri întrunirea de la Abrud. Recunoştea, de asemenea, că n-a izbutit să împiedice nici adunarea de la Câmpeni, la care au participat circa 500 de oameni. N-a putut evita nici măcar întrunirea, de mai mică amploare, organizată de către preotul greco-catolic Ioan Fodor chiar la Bistra, centrul de reşedinţă a plăşii.

În nota lui informativă, semnalează, pentru prima dată, prezenţa la adunarea de la Câmpeni a tânărului avocat Avram Iancu, revenit acasă de la Târgu Mureş.

Prestigiul de care a ajuns să se bucure I. Buteanu la Abrud şi împrejurimi se reflectă în scrisoarea pe care viitorul prefect Petru Dobra a trimis-o devenilor la 10 aprilie. Semnatarul scrisorii se scuza că nu putea răspunde invitaţiei lor de a participa la consfătuirea programată pe data de 12 aprilie la Deva. Îi anunţa însă că-l va trimite în locul său pe I. Buteanu, avocat la Abrud.

La 13 aprilie, guvernatorul Teleki i-a confirmat primarului Abrudului Laborfalvi primirea notei informative despre întrunirea românilor abrudeni sub preşedinţia avocatului I. Buteanu. Totodată, îi aducea la cunoştinţă că, despre adunare, l-a informat şi comitele suprem al comitatului Alba de Jos. La aceeaşi dată, guvernatorul s-a adresat celor doi episcopi români Andrei Şaguna şi Ioan Lemeni pentru a le pretinde să-şi lămurească preoţii şi enoriaşii că satisfacerea revendicărilor nu depindea de numărul iscăliturilor de pe petiţii, ci de veridicitatea lor. Guvernatorul îi cerea celui dintâi să intervină la I. Buteanu, iar celui de-al doilea la preotul Simion Balint, pentru a înceta activitatea lor petiţionară.

Despre consfătuirea intelectualilor de la Cluj îi scria Timotei Cipariu lui George Bariţiu la 17 aprilie. În epistola sa relata că, la sfârşitul lui martie, l-a însoţit pe episcopul I. Lemeni la Cluj, unde fuseseră invitaţi pentru discuţii de guvernatorul Teleki. Cu acel prilej i-a întâlnit pe avocaţii I. Buteanu şi Florian Micaş care i-au făcut cunoscută o petiţie redactată de ei. Semnatarul scrisorii îi mărturisea redactorului *Gazetei de Transilvania* că nu putea fi de acord cu formularea unora din revendicările cuprinse în petiţie.

Episcopul Lemeni s-a referit şi el la întâlnirea cu Buteanu şi Micaş în răspunsul dat guvernatorului la 18 aprilie. Lemeni menţiona că cei doi tineri întâlniţi la Cluj l-au informat despre acţiunea ce viza întărirea revendicărilor formulate în petiţie cu cât mai multe iscălituri. I-a sfătuit s-o prezinte ei înşişi Dietei, cu propriile semnături, promiţându-le că-i va sprijini în demersul lor.

Tot din 18 aprilie datează şi raportul comitelui suprem al Albei de Jos înaintat guvernatorului Teleki. În raport, îi confirma primirea, în urmă cu cinci zile, a ordinului gubernial, prin care li se interzicea avocatului I. Buteanu şi preotului S. Balint, precum şi tânărului Avram Iancu, de a mai participa la adunări populare.

Pentru a vesti ordinul interdicţional, i-a trimis la Abrud şi Câmpeni pe vicecomitele Pogány Ferenc şi pe solgăbirăul Boér Ferenc. La reîntoarcere, amândoi i-au confirmat că, în cele două localităţi, au avut loc întruniri, însă a constatat că populaţia a rămas liniştită după încheierea lor.

La 29 aprilie, primarul Abrudului Láborfalvi s-a adresat din nou guvernatorului. Acum îi aducea la cunoştinţă faptul că s-a conformat

ordinului, pe care i l-a dat, în urmă cu două săptămâni, şi l-a somat pe I. Buteanu să nu mai organizeze consfătuiri populare. El a protestat împotriva ordinului gubernial, dar a renunţat totuşi la activitatea lui petiţionară. Evidenţia însă că influenţa lui I. Buteanu asupra conaţionalilor s-a concretizat în retragerea acestora din gărzile civile, după ce a revenit de la Cluj.

Cei retraşi din gărzi pretindeau să le aibă pe ale lor, cu conducători proprii şi cu comenzi în limba română.

De fapt, I. Buteanu va renunţa la organizarea altor consfătuiri în localităţile din Munţii Apuseni, deoarece i-a parvenit proclamaţia lui A. Pumnul, ce conţinea chemarea adresată tuturor românilor ardeleni de a-şi trimite reprezentanţi la o Adunare naţională programată pe 30 aprilie la Blaj. Ideea unei Adunări naţionale va fi îmbrăţişată de Buteanu şi de ceilalţi intelectuali români de pe domeniul erarial al Zlatnei, mai ales după ce au primit şi cunoscutul manifest mobilizator al lui S. Bărnuţiu din 24 sau 25 martie. Aşa se explică de ce, la Adunarea din duminica Tomei, vor participa numeroşi intelectuali din Munţii Apuseni, în frunte cu I. Buteanu şi Avram Iancu. Ei au sfidat astfel ordinul din 17 aprilie, prin care Guberniul nobiliar de la Cluj interzicea prezenţa reprezentanţilor intelectualităţii de pe domeniul minier al Zlatnei şi din alte părţi ale Transilvaniei la Adunarea de la Blaj. Prezenţa lor o confirmau comisarii comitatensi Miksa János şi Toszto Menyhárt, în raportul pe care-l vor înainta comitelui suprem Bánffy la 1 mai.

În raport ei relatau că mulţimii adunate în piaţa din faţa catedralei i-au adresat cuvântări înflăcărate Al. Papiu Ilarian, I. Buteanu, Avram Iancu, Vasile Nemeş, S. Bărnuţiu şi alţii. În discursurile lor au insistat asupra lipsei drepturilor politice ale românilor, precum şi asupra necesităţii de a le revendica prin memorii sau petiţii înaintate autorităţilor imperiale şi celor ardelene, inclusiv dietei ce se va întruni nu peste mult timp. Semnatarii raportului recunoşteau totuşi că oratorii i-au îndemnat pe ţăranii prezenţi la Adunare să respecte ordinea publică şi să-şi îndeplinească prestaţiile iobăgeşti până la desfiinţarea lor legală. Invocând atitudinea paşnică a participanţilor la Adunare, precum şi imperativul de a nu-i provoca să se revolte, cei doi comisari îşi justificau adeverinţele eliberate celor ce au rostit cuvântări în piaţa din faţa catedralei. Ei subliniau, totodată, că eliberându-le adeverinţele, tinerii oratori au contribuit la încheierea paşnică a Adunării.

Între timp, la 27 aprilie, comisarii guberniali Ujvári Károly şi Szatmári Gábor au descins în casa avocatului Francisc Florian Micaş din Cluj şi i-au confiscat corespondenţa. După ce au descifrat-o, l-au arestat şi a doua zi l-au supus unui interogatoriu.

Din interogatoriu şi din corespondenţa confiscată au dedus că Florian Micaş colaborase cu I. Buteanu şi cu Al. Papiu Ilarian „în cauza poporului român”. Anchetatorii au considerat că, în consfătuirile lor cei trei, ar fi făurit

planuri de conspirație, de agitație și chiar de răscoală „împotriva națiunii maghiare". De aceea, propuneau și arestarea celorlalți doi, în raportul înaintat Guberniului la 1 mai. Acesta a ținut seama de propunere și, în aceiași zi, a ordonat judelui primar al Abrudului și comitelui suprem al comitatului Turda să-i aresteze pe I. Buteanu și respectiv pe Al. Papiu Ilarian, când condițiile vor fi favorabile. Un ordin similar a primit și comitele suprem al Albei de Jos, baronul Bánffy Miklós.

Prezent la 30 aprilie la Adunarea de la Blaj, acesta i-a raportat, tot la 1 Mai, că I. Buteanu s-a aflat printre participanți, dar n-a putut să-l aresteze pentru a nu provoca „o mare revoltă".

Insuccesul comitelui Bánffy l-a determinat pe guvernatorul Teleki să se adreseze la 7 aprilie vicetezaurarului Béldi György de la Sibiu și primarului acestui oraș Dániel Ziegler pentru a iniția ei arestarea lui I. Buteanu și a lui Al. Papiu Ilarian, întrucât a aflat că, de la Blaj, aceștia s-au dus acolo.

La 12 aprilie, vicetezaurarul i-a raportat guvernatorului că, imediat ce i-a primit adresa, a întreprins măsuri în vederea depistării prezenței la Sibiu, nu numai a celor doi, ci și a lui S. Bărnuțiu. A constatat însă că toți trei au părăsit între timp Sibiul.

În aceeași zi, primarul sibian l-a înștiințat pe guvernator că nu era oportun să-i aresteze pe I. Buteanu și Al. Papiu Ilarian, deoarece spiritele erau agitate în jurul Sibiului și trebuia evitată provocarea lor. La rândul său, primarul Abrudului, Láborfalvi, i-a răspuns guvernatorului numai la 19 mai, comunicându-i că I. Buteanu n-a mai dat pe acolo de la prima Adunare de la Blaj. Într-adevăr, el va rămâne la Sibiu până la a doua Adunare de la Blaj.

Împreună cu S. Bărnuțiu, Al. Papiu Ilarian și cu alți tineri intelectuali, partizani ai emancipării naționale, I. Buteanu se va pregăti pentru a participa și la a doua Adunare din 15 mai.

La a doua Adunare Națională, I. Buteanu se va manifesta ca un antiunionist hotărât, alături de Al. Papiu Ilarian, V. Nemeș, I. Pușcariu, N. Găietan, Avram Iancu și S. Bărnuțiu. Așa îi prezintă tânărul și viitorul istoric Jakab Elek în raportul prezentat, după încheierea Adunării, principalilor lideri ai nobilimii liberale ardelene care l-au trimis s-o supravegheze și să-i informeze despre desfășurarea și hotărârile ei.

I. Buteanu figurează, împreună cu Florian Micaș, I. Suciu și Al. Papiu Ilarian în sentința din 31 mai a Direcțiunii procuraturii din Cluj. Prin această sentință, toți patru erau declarați vinovați pentru acțiunile intreprinse pe parcursul primăverii anului 1848 care ar fi vizat „instigarea" românilor contra maghiarilor.

Totodată, li s-a imputat că au sfidat ordinul gubernial de interzicere a primei Adunări naționale de la Blaj. Sentința procuraturii de la Cluj justifica decizia Guberniului de a fi arestați, ca şi Florian Micaş, ceilalți trei învinuiți.

Trebuie menționat că, la a doua Adunare de la Blaj, I. Buteanu va fi desemnat între cei 25 de membri ai Comitetului Național. Fiindcă Adunarea a hotărât ca membri comitetului să-şi stabilească sediul la Sibiu, I. Buteanu va continua să locuiască în acest oraş şi pe timpul verii anului 1848. De aici, va trimite o scrisoare administratorului montanistic Ioan Boieru, care va fi interceptată de primăria din Abrud.

Despre confiscarea acestei epistole, împreună cu o alta atribuită tot lui I. Buteanu, îl va informa primarul Abrudului pe guvernatorul Teleki la 4 iunie. De fapt, cea de-a doua scrisoare provenea de la Alexandru Bătrâneanu şi el membru al Comitetului Național. Numele lui Al. Bătrâneanu nu ajunsese încă să fie cunoscut şi de aceea primarul o atribuia tot lui I. Buteanu, despre care preciza că era „un avocat renumit pentru agitațiile sale".

Cu două zile mai devreme, în 2 iunie, I. Buteanu a primit o scrisoare de la prietenul său, avocatul Petru Dobra, care se afla la Alba Iulia. Acesta îi solicita să înştiinţeze Comitetul despre votarea legii uniunii de către Dieta Stărilor privilegiate de la Cluj, în care nu se făcea nici măcar o mențiune despre români. Recomanda, de asemenea, să fie atenționați membrii Comitetului că erau datori să vegheze la apărarea intereselor naționale. Petru Dobra îşi încheia epistola cu informații despre evenimentele de la Abrud şi împrejurimi.

Evenimentele de la Mihalţ, din 1-2 iunie, vor fi atribuite de autoritățile nobiliare liderilor celei de a doua Adunări Naționale de la Blaj. Aceiaşi acuzație o formula şi Ferentzi János, administratorul unui domeniu nobiliar, într-o notă informativă adresată stăpânului său la 4 iunie. El afirma că de incidentele de la Coşlariu şi Mihalţ se făceau vinovați „instigatorii" de la Blaj în frunte cu Timotei Cipariu, precum şi cei de la Sibiu între care îi nominaliza pe S. Bărnuțiu, I. Buteanu, Al. Papiu Ilarian, V. Moldovan, dar şi pe fiii preoţilor din Agrişteu şi Orosia.

Primele zile ale lunii iunie au fost marcate de protestele românilor şi saşilor de la Sibiu, împotriva votului dat legii uniunii de către deputați districtelor săseşti şi de cei trei conaționali din dietă. Referitor la manifestările antiunioniste de la Sibiu îi scria un informator român anonim unui oficial maghiar la 5 iunie. Informatorul îi menționa ca antiunionişti vehemenți din partea saşilor pe Konrad Schmidt, iar din aceia a românilor pe I. Buteanu, Al. Papiu Ilarian, Constantin Romanu Vivu şi pe Eliseu Armatu. El preciza, totodată, că şi-au modificat opţiunile şi au devenit prounionişti funcționarul tezaurarial Paul Dunca, traducătorul gubernial Ioan Bob şi deputatul Alexandru Bohățel.

O zi mai târziu, la 6 iunie, Samuil Poruțiu, membru al delegației aleasă la Adunarea de la Blaj pentru a prezenta Dietei programul revoluționar sub forma unei petiții, informa Comitetul Național de la Sibiu despre atmosfera în care s-au votat legile până la această dată. Semnatarul comenta legile adoptate de Dieta de la Cluj, subliniind că ele au fost astfel formulate încât, pe de o parte, să garanteze nobilimii compensații pentru pierderile suferite prin desființarea iobăgiei, iar, pe de altă parte, să-i asigure menținerea monopolului puterii politice.

În a doua parte a epistolei sale, Samuil Poruțiu aducea la cunoștința Comitetului zvonul ce se vehicula la Cluj, privind eliberarea lui Florian Micaş din detenție pe cauțiune. Se referea însă și la decizia procuraturii din Cluj de a-i implica într-un proces pe Fl. Micaş, I. Buteanu, Al. Papiu Ilarian, I. Suciu. S. Poruţiu încheia scrisoarea din 6 iunie cu atenționarea Comitetului de la Sibiu asupra intenției Guberniului de a-l aresta pe S. Bărnuțiu pentru a-i anihila activitatea.

Informația lui S. Poruțiu referitoare la implicarea într-un proces a lui Fl. Micaş, I. Buteanu, I. Suciu şi Al. Papiu Ilarian se va adeveri în 15 iunie, când Guberniul a dezbătut cererea procurorului Donáth Sándor de a i se pune la dispoziție actele doveditoare ale activității lor. Procesul urma să aibă loc la Tribunalul suprem al Transilvaniei de la Târgu Mureş.

Între timp, la 8 iunie şi-a început activitatea comisia gubernială trimisă pentru a cerceta evenimentele care au avut loc pe domeniul erarial al Zlatnei la începutul lunii aprilie. Despre aceste evenimente informau comisia primarul Abrudului, Láborfalvi, împreună cu notarul Derzsi András, la 10 iunie. Ei au insistat asupra rolului jucat de I. Buteanu şi S. Balint în organizarea consfătuirilor de la Abrud, Câmpeni şi Bistra. Consfătuirilor le atribuiau un caracter antimaghiar şi antiunionist.

Pentru a întări acuzația privind activitatea „instigatoare" a lui I. Buteanu şi S. Balint, dar şi a lui Avram Iancu, la 16 iunie, juratul comitatens Kontz Lajos propunea consiliului oraşului Abrud să apeleze la mărturiile solgăbirăului Bisztray József, spanului cameral Lázár György şi controlorului spanatului Dumitru Moga.

Tot la 8 iunie, Guberniul de la Cluj a numit doi comisari, pe contele Béldi Ferenc şi pe baronul Kemény István, cărora le-a încredințat misiunea de a merge la Sibiu pentru a desființa Comitetul Național. Pretextul l-a constituit îndrăzneala reclamării la Comandamentul Suprem al armatei, sub semnătura lui S. Bărnuțiu şi Ioan Pipoş, a grănicerilor secui care s-au făcut vinovați de masacrarea țăranilor români de la Mihalț. Inițiativa Guberniului amenința nu numai existența Comitetului Național, ci şi arestarea membrilor lui pentru activitatea lor în sprijinul revendicărilor formulate la a doua Adunare de la Blaj. Sosirea comisarilor gubernіali la Sibiu a obligat

membrii Comitetului să se adăpostească timp de câteva săptămâni în satele grănicereşti apropiate. I. Buteanu n-a putut risca să se întoarcă la Abrud, unde îşi începuse activitatea menţionata comisie gubernială. Cu atât mai mult că i se pregătea procesul la tribunalul din Târgu Mureş, alături de Fl. Micaş, I. Suciu şi Al. Papiu Ilarian. Iată de ce I. Buteanu îşi va limita activitatea doar în satele grănicereşti sibiene, până în preajma celei de-a treia Adunări Naţionale de la Blaj, asemenea celorlalţi membri ai Comitetului.

A treia Adunare s-a ţinut în a doua jumătate a lunii septembrie din 1848. Ea s-a încheiat cu alegerea unui nou Comitet Naţional, căruia i s-a acordat împuternicirea de a organiza gărzi naţionale în comitatele şi districtele unde românii formau majoritatea populaţiei. Ele urmau să constituie legiuni sau prefecturi în aceste unităţi administrativ-teritoriale şi să cuprindă zeci de sate sub forma tribunatelor şi a decuriilor. Întrucât în septembrie s-a produs ruptura dintre Guvernul de la Pesta şi Curtea imperială de la Viena, prevestind transformarea revoluţiei în război civil, Comandamentul armatei habsburgice de la Sibiu a aprobat propunerea noului Comitet naţional de a înfiinţa 15 legiuni. Acestea urmau să colaboreze cu unităţile militare împotriva insurgenţilor maghiari. Cu un atare scop, comandamentul armatei şi-a rezervat dreptul de a numi în fruntea fiecărei legiuni câte un reprezentant al său, recrutat dintre ofiţerii pensionaţi.

Deşi, oficial, va fi reprezentantul armatei ofiţerul va purta titlul de administrator, dar va avea prerogative militare. Adjunctul său se va numi co-administrator şi va fi desemnat de Comitetul Naţional Român. Lui îi reveneau atribuţii civile specifice prefectului, însă în înfruntările cu insurgenţii maghiari putea îndeplini şi sarcini de natură militară.

Comitetul Naţional Român a hotărât să organizeze în comitatul Zarand legiunea a X-a, iar conducerea ei i-a încredinţat-o avocatului Ioan Buteanu. Misiunea lui va fi, pe de o parte, de a transforma Zarandul într-un bastion de apărare a Munţilor Apuseni împotriva atacurilor insurgenţilor dinspre comitatele Arad şi Bihor, iar, pe de altă parte, de a colabora la dezarmarea gărzilor maghiare din zonă. Cu aceste instrucţiuni ale Comitetului, I. Buteanu va ajunge în Zarand, în a doua jumătate a lunii octombrie. Aici va găsi o atmosferă tensionată, provocată de încercarea oficialităţilor maghiare din septembrie de a proceda la recrutări.

Deoarece ţăranii români din unele sate zărândene s-au opus recrutărilor, exponenţi ai nobilimii locale din familia Brádi şi Kristiori au adus împotriva lor detaşamente de represiune a căror acţiune s-a soldat cu morţi şi răniţi. Ţăranii români au răspuns represiunii la 26 octombrie, când l-au surprins pe nemeşul Brádi între Brad şi Mesteacăn, omorându-l împreună cu întreaga lui familie.

Cu prilejul acestui incident, I. Buteanu nu s-a aflat în Zarand, ci în tabăra legiunii lui Avram Iancu pentru a colabora cu acesta şi cu Simion Balint la dezarmarea gărzilor maghiare din Abrud, Roşia Montană şi Câmpeni. Pentru a pune capăt exceselor şi a asigura protecţia familiilor nobiliare din Zarand, spre sfârşitul lui octombrie, I. Buteanu i-a trimis acolo pe tribunii abrudeni Aviron Teleki, cancelist tezaurarial, Alexandru Chendi, asesor comitatens şi Ioan Nemeş-Nobili, învăţător.

A procedat astfel, deoarece, împreună cu Avram Iancu, S. Balint şi „glotaşii" lor, I. Buteanu va participa la dezarmarea gărzilor maghiare din localităţile situate de-a lungul şoselei dintre Alba Iulia, Turda şi Cluj în prima decadă a lunii noiembrie.

Dar în timp ce această acţiune se afla în plină desfăşurare, la iniţiativa comisarului guvernamental Boczkó Dániel, pentru a răzbuna moartea familiei Brádi, dinspre vest au pătruns în Zarand forţe de represiune comandate de maiorul Gaál László. Ele erau formate din 250 de infanterişti şi 100 de husari, secondaţi de aproximativ 300 de gardişti maghiari din Bihor bine înarmaţi.

Dispunând şi de un tun, lor nu li se vor putea opune cu succes cei trei tribuni trimişi de I. Buteanu. Rând pe rând, după ce vor fi învinşi, vor fi luaţi prizonieri şi apoi spânzuraţi, împreună cu „glotaşii" capturaţi şi cu câţiva preoţi. Cel dintâi a căzut jertfă Al. Chendi, la 6 noiembrie, întrucât, în ziua precedentă, a pierdut lupta de la Gura Văii. I-a urmat învăţătorul Ioan Nobili, după ce a susţinut o luptă grea la Târnova, soldată cu moartea a câtorva sute de „glotaşi".

Pierderea luptei s-a datorat şi trădării subofiţerului Tobias Mihailovici. Locotenentul Klima, care l-a însoţit pe I. Nobili, va fi spânzurat odată cu acesta. Ultimul care a împărtăşit aceeaşi soartă a fost Aviron Teleki, înfrânt fiind cu „glotaşii" săi la Valea Bradului. Victorios, maiorul Gaál a ocupat la 5 noiembrie Hălmagiul, la 8 noiembrie Baia de Criş, iar, în ziua următoare, orăşelul Brad. N-a stat însă la Brad decât o zi, deoarece a aflat că I. Buteanu se apropia de Zarand cu importante efective de grăniceri şi „glotaşi". Atât la înaintare, cât şi la retragere soldaţii şi gardiştii lui Gaál au prădat şi incendiat satele prin care au trecut, lăsând în urma lor ruină, morţi şi răniţi.

I. Buteanu a aflat de incursiunea insurgenţilor maiorului Gaál la Teiuş, numai în 8 noiembrie. Căpitanul Gratze, care coordonase participarea glotaşilor din legiunile româneşti la dezarmarea gărzilor maghiare, mărturiseşte că, în aceeaşi zi, a primit ordinul Comandamentului armatei de a-i trimite pe I. Buteanu şi S. Balint cu luptătorii lor în Zarand. Lor le-a ataşat ofiţerii imperiali Ivanovici şi Novac cu trupele pe care le comandau. Împreună au plecat în 9 noiembrie din Teiuş spre Alba Iulia şi Abrud.

În 11 noiembrie, au ajuns în tabăra din defileul Mihăileni. Acolo au fost întâmpinați de „glotașii" din legiunile lui Iancu și la conducerea lor se aflau viceprefectul Anton Grigorescu și tribunii Nicolae Begnescu și Nicolae Moldovan. „Glotașilor" li s-au alăturat grăniceri veniți de la Hațeg. În total, efectivele taberei de la Mihăileni au ajuns la 5000 de luptători, e adevărat, cei mai mulți fiind înarmați cu lănci. Cu aceste efective, I. Buteanu, S. Balint și cei doi ofițeri menționați au ajuns în 13 noiembrie la Brad, iar, în ziua următoare, la Baia de Criș, de unde se retrăseseră insurgenții maiorului Gaál. Gaál a lăsat totuși 160 de gardiști la Hălmagiu, dar și aceștia vor părăsi Zarandul, evitând înfruntarea cu efectivele lui I. Buteanu și S. Balint.

La mijlocul lui noiembrie, I. Buteanu părea stăpân pe situație în Zarand. Dar în 17 noiembrie, unitățile armatei imperiale comandate de Ivanovici și Novac s-au retras spre Hațeg împreună cu grănicerii veniți de acolo. A doua zi, în 18 noiembrie, au plecat și „glotașii" lui S. Balint și cei trimiși de N. Soloman, spre obiectivele pe care le aveau de apărat. I. Buteanu a rămas astfel la Brad cu un număr limitat de luptători. El nu va fi ajutat nici de căpitanul rezervist Petru Turbatu trimis de Comandantul Suprem al armatei ca administrator al Zarandului. Văzând forțele minime de apărare de care dispunea I. Buteanu, căpitanul Turbat a preferat să plece la Hațeg sub protecția grănicerilor români de aici, în condițiile pericolului permanent prezentat de insurgenții maghiari din comitatele Arad și Bihor.

Același pericol potențial l-a determinat pe I. Buteanu să se adreseze, în 28 noiembrie, lui Avram Iancu pentru a-l ruga să-i trimită 200 de pușcași din taberele de la Sohodol și Bulzești. Ultima lună a anului 1848 I. Buteanu a petrecut-o într-o stare de nesiguranță. Ea era potențată de zvonul că vechiul comite al Zarandului, groful Bethlen, i-ar fi cerut lui Kossuth să-i pună la dispoziție 1500 de soldați înarmați care să fie înzestrați cu două tunuri.

Unul din motivele pentru care I. Buteanu a fost lăsat aproape fără posibilități de apărare se explică și prin succesul acțiunii din luna noiembrie concretizat în dezarmarea gărzilor maghiare din aproape toate comitatele ardelene. Nedezarmate au rămas doar cele din scaunele secuiești. Considerându-se stăpân pe situație, Comandantul suprem al armatei imperiale de la Sibiu i-a propus Comitetului Național Român să desființeze legiunile și să-i trimită pe „glotași" la casele lor.

Dar, la începutul lui decembrie 1848, a reușit să pătrundă în Transilvania pe la Ciucea, dinspre Ungaria, generalul Iosif Bem cu importante efective militare. La Crăciun el a cucerit Clujul, iar adjunctul său Czecz a ajuns la Turda. În ianuarie-februarie 1849, Bem se va angrena în luptele pe care le va susține cu forțele militare imperiale conduse de feldmareșalul Puchner.

După succese schimbătoare Bem va reuşi până la mijlocul lunii martie să pună stăpânire pe aproape întreaga Transilvanie. Necucerite au rămas cetăţile de la Alba Iulia şi Deva, precum şi bastionul reprezentat de Munţii Apuseni, unde se retraseră cinci legiuni cu prefecţii lor.

Succesele lui Bem au încurajat reluarea atacurilor insurgenţilor în Zarand. Cucerirea acestuia putea deschide una din căile de acces spre centrul Munţilor Apuseni, unde se aflau Zltana, Abrudul şi Câmpeni. Şi, într-adevăr, la mijlocul lui ianuarie 1849 dinspre Câmpia Aradului a pătruns în Zarand şi s-a îndreptat spre Hălmagiu sub comanda maiorului Beke, un detaşament de honvezi. Acestuia i s-au alăturat peste 3000 de secui care participaseră în a doua jumătate a anului 1848 la luptele pentru supunerea sârbilor răsculaţi din Banat şi Voievodina. Superioritatea numerică şi de armament a atacatorilor l-a obligat pe I. Buteanu să părăsească Hălmagiul.

După un contraatac eşuat, el a trebuit să se replieze cu „glotaşii" la defileul sau trecătoarea de la Buceş. Retragerea lui Buteanu i-a permis maiorului Beke să înainteze până la Brad şi să cucerească aproape tot Zarandul. N-a îndrăznit să-l atace pe Buteanu la Buceş, însă a permis soldaţilor lui să jefuiască ţăranii din satele zărândene de cereale şi alte produse alimentare, inclusiv de animale.

Drept urmare, posibilităţile de aprovizionare ale „glotaşilor" lui se vor diminua drastic. Lipsa hranei a făcut ca, spre sfârşitul lui ianuarie, cei mai mulţi din cei 600 de puşcaşi şi lăncieri veniţi în tabăra de la Buceş să plece la casele lor pentru aprovizionare. Aşa rezultă din corespondenţa purtată de I. Buteanu cu Avram Iancu, căpitanul Ivanovici, tribunul Nicolae Corcheş şi centurionul Nicolae Moldovan în intervalul de timp menţionat. O scrisoare trimisă la 21 ianuarie coadministratorului comitatului Hunedoara, Dimitrie Moldovan, relevă că I. Buteanu era hotărât să apere trecătorile spre centrul Munţilor Apuseni, cu toate dificultăţile pe care le avea de înfruntat.

De fapt, forţele militare ale maiorului Beke vor părăsi Zarandul spre mijlocul lui februarie, deoarece în preajma sau după bătălia de la podul Simeriei i s-a ordonat să se alăture armatei lui Bem în înaintarea ei spre Sibiu. Retragerea lui Beke îi va permite lui Buteanu, aflat la Dealu Mare, să captureze 25 de căruţe încărcate cu alimente şi alte bunuri care aparţineau nemeşilor din comitatul Hunedoara ce încercau să se refugieze, ameliorând astfel temporar hrana „glotaşilor".

Liniştea în Zarand nu va dura decât câteva zile, deoarece, după înfruntarea de la podul Simeriei, Ministerul de Război de la Pesta îl va trimite pe maiorul Koloman Csuták să-l înlocuiască pe Beke, punându-i la dispoziţie aproape 3000 de honvezi şi grăniceri secui.

Dintr-o epistolă trimisă lui D. Moldovan, la 17 februarie, rezultă că I. Buteanu era informat despre pericolul iminent al intrării trupelor lui Csuták

în Zarand. Prin intermediul scrisorii, îl anunţa pe coadministratorul comitatului Hunedoara că, la această dată, pătrunsese deja până la Baia de Criş o avangardă de peste 40 de militari, trimisă de maiorul Csuták. Comandantul ei a impus un nou primar căruia i-a pretins să strângă impozitele şi să pregătească pentru a doua zi 300 de porţii de fân şi ovăz, precum şi doi boi care urmau să fie sacrificaţi în vederea asigurării hranei soldaţilor ce vor sosi acolo. Acelaşi comandant s-a deplasat de la Baia de Criş la Ribiţa cu scopul de a-l captura pe preotul de aici. Negăsindu-l acasă i-a jefuit gospodăria. Cu ocazia escapadei de la Ribiţa, el a încercat să afle unde se găsea „lagărul" sau tabăra lui Avram Iancu, ceea ce însemna că detaşamentul său intenţiona să se îndrepte spre Câmpeni şi Abrud. După ce detaşamentului i s-au alăturat o companie a legiunii germane, gărzi maghiare de la Salonta şi Oradea, precum şi trupele ce staţionaseră pe timpul iernii la Iosăşel, efectivele de care dispunea Csuták se ridicau la peste 2600 de oameni.

În plus, avea la dispoziţie cinci tunuri. Cu aceste efective va pătrunde maiorul Csuták în Zarand la 20 februarie. La 21 februarie, I. Buteanu s-a adresat centurionului Nicolae Moldovan de la Abrud, cerându-i să-i vină în ajutor la Buceş, cu voluntari de la Roşia şi Bucium, întrucât Avram Iancu s-a deplasat cu legiunea lui la Albac pentru a face faţă pericolului ce-l ameninţa dinspre Huedin.

Situaţia disperată în care se afla I. Buteanu se reflectă într-o lungă scrisoare pe care i-a adresat-o cu două zile mai devreme, la 19 februarie, lui Dimitrie Moldovan. Prin intermediul ei i se confesa în legătură cu dificultăţile pe care le-a avut de înfruntat, după ce a acceptat decizia Comitetului naţional de a i se încredinţa prefectura Zarandului. Dificultăţi i-a cauzat însuşi căpitanul Petru Turbat, numit de Comandantul Suprem al armatei, pentru a colabora la administrarea şi apărarea zărăndenilor. Acesta, în loc să-l ajute prin exercitarea atribuţiilor militare, a preferat să părăsească Zarandul şi să se aciuieze la Haţeg, unde accepta bârfele şi reclamaţiile împotriva sa. A fost obligat astfel să preia şi prerogativele căpitanului şi să se lupte „cu frigul, foamea şi păduchii" în condiţiile ameninţării permanente din partea insurgenţilor stabiliţi la Brad.

Autorul scrisorii îi dezvăluie lui D. Moldovan şi greutăţile provocate de atitudinea zărăndenilor, care erau înclinaţi să se supună autorităţilor maghiare, în loc să lupte pentru a-şi apăra viaţa şi averea. I. Buteanu a insistat asupra intrigilor locuitorilor din Băiţa care lucrau la exploatările aurifere ale familiei lui D. Moldovan. Intrigile s-au concretizat în „jalbele mincinoase" prezentate căpitanului Turbat şi însăşi destinatarului epistolei. De aceea, îl conjura pe D. Moldovan să nu dea crezare reclamaţiilor băiţenilor, asigurându-l că, prin tot ce a întreprins, s-a străduit să fie de folos

cauzei emancipării naţionale căreia i-a rămas fidel din anii tinereţii. Totodată îl ruga pe D. Moldovan să vină la Băiţa pentru a-i lua apărarea împotriva acelor care-i sfidau autoritatea şi prerogativele încredinţate de Comitetul Naţional.

Spre finalul scrisorii din 19 februarie 1849, I. Buteanu îi mărturisea coadministratorului comitatului Hunedoara că era hotărât să nu se lase intimidat de intriganţi. El îşi va face datoria, deşi asupra lui plana ameninţarea din partea insurgenţilor aflaţi la Hălmagiu şi Brad care, printr-un atac surpriză, îl puteau captura şi condamna la moarte. Scrisoarea a încheiat-o cu afirmaţia că viaţa sa era destinată sacrificiului ceea ce permite să se presupună stăpânirea lui încă de acum de presentimentul morţii care se va adeveri nu peste mult timp.

Starea sufletească a lui I. Buteanu se oglindeşte şi în scrisorile trimise la 21 februarie tribunilor Ioan Şuluţiu şi Nicolae Corcheş de la Abrud, respectiv de la Câmpeni. Ea era accentuată şi de imposibilitatea de a interveni în apărarea ţăranilor zărăndeni contra jafurilor, incendierilor şi execuţiilor cauzate de subordonaţii maiorului Csuták care le-au depăşit pe acelea ale detaşamentului lui Beke. Ca urmare a distrugerilor provocate de incursiunile insurgenţilor celor doi maiori din ianuarie şi februarie 1849, circa 75 de sate au rămas în ruină. Locuitorii lor au devenit astfel victime ale exceselor, fiind nevoiţi să-şi părăsească gospodăriile şi să se refugieze în plină iarnă. Abuzurile rebelilor conduşi de Beke şi Csuták l-au determinat pe I. Buteanu să adreseze şi unuia şi celuilalt câte o scrisoare, reproşându-le că le-au patronat în loc să le tempereze pentru a favoriza convieţuirea şi buna înţelegere dintre români şi maghiari.

La începutul lui martie, maiorul Csuták a părăsit temporar Zarandul cu cea mai mare parte a soldaţilor lui pentru a ajuta oastea maghiară de pe Valea Mureşului mijlociu care lupta cu unităţi ale armatei imperiale. El n-a lăsat decât un număr limitat de gardişti maghiari la Hălmagiu, însă Buteanu n-a fost informat la timp pentru a-i forţa să părăsească Zarandul. Unităţi ale armatei imperiale au acţionat în primele zile ale lunii martie pe valea Mureşului sub comanda generalului Leinigen cu intenţia de a împiedica legătura dintre oastea lui Bem şi insurgenţii maghiari din Banat şi din comitatul Arad.

În cadrul acestei operaţiuni importante trupe ale armatei imperiale au intrat în Zarand sub comanda maiorului Cernoevici. Lor li s-au alăturat gardişti ai legiunilor prefecţilor Nicolae Solomon şi Ioan Buteanu. Colaborarea a contribuit la alungarea insurgenţilor maghiari lăsaţi de maiorul Csuták la Hălmagiu.

Colaborarea a fost şi de această dată temporară, deoarece s-a aflat că, la 11 martie, armata lui Bem a reuşit să ocupe Sibiul. Într-adevăr, peste cinci

zile, la 16 martie, trupele imperiale ale maiorului Cernoevici au părăsit Zarandul, retrăgându-se spre cetăţile de la Deva şi Alba Iulia.

Plecarea trupelor imperiale a facilitat revenirea insurgenţilor maghiari în Zarand sub conducerea aceluiaşi Csuták.

La 17 martie, el a reocupat Hălmagiul, Baia de Criş şi orăşelul Brad. Rămas iarăşi singur cu „glotaşii” săi, I. Buteanu a fost nevoit să se retragă din nou la Buceş. Dispunând de forţe reduse, alcătuite mai ales din lăncieri, el a recurs în a doua jumătate a lunii martie şi la începutul lui aprilie la lupte de gherilă. Însuşi Csuták recunoştea hărţuirea la care a fost supus de „glotaşii” lui Buteanu într-un raport înaintat ulterior Ministerului de Război de la Pesta.

Pentru a pune capăt hărţuielilor, maiorul Csuták s-a decis să atace poziţiile lui Buteanu la începutul lui aprilie. În menţionatul raport, preciza că, în 2 aprilie, a atacat în direcţia satului Luncoi, situat de-a lungul şoselei care permitea accesul de la Brad spre Deva.

A doua zi, în 3 aprilie, a asaltat cu toate forţele de care dispunea fortificaţiile deţinute de Buteanu la Zdrapţi, Mihăileni şi Buceş cu intenţia de a le încercui şi a le scoate din luptă. În raportul său, Csuták se lăuda că a cucerit şanţurile de apărare din jurul acestor localităţi, însă Buteanu a reuşit să reziste în defileul de la Buceş, anihilând astfel intenţiile atacatorului.

La solicitările din aceste zile, adresate lui Avram Iancu şi Axente Sever, Buteanu a primit întăriri încât a ajuns să dispună de 2000 de lăncieri şi puşcaşi. Avându-le la dispoziţie, pe baza unui plan de luptă a încercat să contraatace efectivele lui Csuták din Zarand la 9 aprilie. Planul de contraatac neputând fi dus integral la îndeplinire, până la urmă a eşuat şi de aceea a trebuit să se replieze iarăşi în tabăra de la Buceş.

Întrucât, în urma luptelor din primele luni ale anului 1849, Bem a reuşit să învingă trupele armatei imperiale, silindu-le să se retragă în Bucovina şi Ţara Românească, în aprilie cea mai mare parte a Transilvaniei a ajuns să fie dominată de autorităţile ungare. În noua conjunctură, Kossuth a ordonat intensificarea asediului cetăţilor de la Deva şi Alba Iulia pentru a le obliga să capituleze. Concomitent a iniţiat măsuri pentru a anihila şi rezistenţa legiunilor din Munţii Apuseni fie prin tratative cu prefecţii acestora, fie prin încercuirea şi atacarea lor cu importante forţe militare.

Pentru mijlocirea tratativelor, s-a oferit Ioan Dragoş care era deputat în Dieta ungară, ales de românii bihoreni.

La 19 aprilie, el a ajuns la Brad, de unde a trimis o scrisoare prefecţilor Avram Iancu şi Ioan Buteanu, prin care le propunea convorbiri cu el. La 21 aprilie, I. Dragoş informa comisarul Guvernului ungar în Zarand că cei doi s-au învoit să se întâlnească în tabăra lui Buteanu de la Mihăileni. Întâlnirea de la Mihăileni s-a înfăptuit în 22 sau 23 aprilie şi la ea au participat alături

de Iancu şi Buteanu şi prefecţii Petru Dobra, Nicolae Vlăduţiu, Vasile Moldovan, precum şi viceprefectul Ioan Boieriu.

Din *Memoriile* lui V. Moldovan, publicate după revoluţie, rezultă că, în timpul discuţiilor, I. Dragoş s-a confruntat mai ales cu I. Buteanu. Acesta a justificat acţiunile Comitetului Naţional de la Sibiu şi ale prefecţilor prin refuzul conducătorilor revoluţiei din Ungaria de a acorda românilor drepturile naţionale solicitate. La rândul său, Dragoş s-a străduit să-i convingă pe partenerii de discuţii să încheie pace cu guvemanţii Ungariei, fiindcă le vor îndeplini cerinţele. Buteanu i-a replicat că nu a prezentat nici o garanţie scrisă referitoare la îndeplinirea promisiunilor de către Kossuth. De aceea, i-a pretins lui Dragoş să se reîntoarcă la conducătorul revoluţiei din Ungaria şi să aducă în scris promisiunile lui.

I. Dragoş a trebuit să accepte condiţionarea şi s-a dus la Debreţin unde s-a întâlnit cu Kossuth la 26 aprilie. Acesta i-a înmânat o scrisoare cu care Dragoş a revenit la Mihăileni în 3 mai. Scrisoarea prevedea acordarea, pe seama românilor, a aceloraşi drepturi cu cele ale maghiarilor. Printre aceste drepturi, figurau cele privitoare la folosirea limbii materne în şcoli, în biserici şi în administraţia locală, inclusiv accesul la funcţii civile şi militare. În scrisoare, lipsea însă formularea clară a garantării unei amnistii generale în cazul depunerii armelor, ca şi aceea că, în timpul continuării discuţiilor, vor înceta incursiunile în Munţii Apuseni ale unor unităţi militare.

I. Dragoş a recunoscut că obiecţiile partenerilor la convorbiri erau îndreptăţite. În consecinţă, i-a scris lui Kossuth să-i dea lămuriri în această privinţă.

În răspunsul său, Kossuth preciza că nu admitea nici o interpretare a promisiunilor lui şi nu garanta nici un armistiţiu pretins de prefecţi. Mai mult, a hotărât să trimită forţe suplimentare conduse de un comandant energic care să acţioneze şi în timpul tratativelor. La 4 mai, Dragoş a revenit la Mihăileni cu scrisoarea lui Kossuth din 26 aprilie. Iancu şi Buteanu au acceptat să discute promisiunile lui Kossuth la Abrud. Ele s-au purtat în casa viceprefectului Ioan Boieriu în 5 mai. La convorbiri a participat, de această dată, şi tatăl prefectului Florian Micaş, care l-a atenţionat pe Avram Iancu că nu avea dreptul să accepte angajamente fără aprobarea Comitetului Naţional.

Iancu a fost de acord cu avertismentul acestuia, dar a respins propunerea lui Dragoş de a depune armele fără garanţii privind amistierea şi armistiţiul. S-a învoit totuşi ca, în aceeaşi zi de 5 mai, Dragoş să se adreseze mai întâi unei întruniri a moţilor de la Abrud şi apoi unei adunări mai ample de la Câmpeni. În alocuţiunile lui a adus laude guvernării lui Kossuth şi a denigrat familia imperială. A insistat asupra propunerii de a se depune armele şi de a se încheia pacea.

Cuvântările lui Dragoş au fost primite cu rezerve, atât de participanţii la întrunirea de la Abrud, cât şi de cei de la Câmpeni. Cei care după discursuri i-au pus întrebări lui Dragoş s-au pronunţat în favoarea păcii.

În ziua următoare, la 6 mai, fiind duminică, s-a ţinut o nouă consfătuire în biserica unitariană din Abrud, la care au participat şi români şi unguri. Discuţiile s-au prelungit până după masă, când au continuat în casa viceprefectului I. Boieriu. Aici s-a adus vestea că o oaste maghiară se apropia de Abrud. Avram Iancu, fiind avertizat de o femeie, a părăsit discret consfătuirea secondat de fraţii Chorcheş şi împreună au reuşit să se salveze, părăsind Abrudul. Dar prefecţii I. Buteanu, P. Dobra, V. Moldovan şi câţiva tribuni vor fi surpinşi de intrarea armatei condusă de Hatvani în Abrud.

Din *Memoriile* lui V. Moldovan reiese că Buteanu ar fi putut să se salveze în seara zilei de 6 mai, dar a făcut imprudenţa că i-a îndeplinit acestuia rugămintea de a-l aştepta până revenea de la locuinţa unde fusese adăpostit cu banii şi cu documentele lăsate acolo. Când V. Moldovan a revenit, au încercat împreună să părăsească Abrudul. Însă la periferia Abrudului intraseră deja honvezii, astfel că au fost nevoiţi să se reîntoarcă la casa unde se găsea I. Dragoş. Acolo se aflau prefectul Petru Dobra şi aproximativ zece tribuni. De faţă cu ei, l-a acuzat pe Dragoş că i-a trădat. În timp ce acesta încerca să se justifice, a intrat Hatvani şi de aceea reproşurile au încetat. Totuşi Hatvani nu i-a arestat deocamdată nici pe Buteanu, nici pe ceilalţi prefecţi şi tribuni. Buteanu a putut astfel să se ducă la casa lui însoţit de V. Moldovan, cu speranţa că, în timpul nopţii, se va ivi posibilitatea de a părăsi Abrudul. Speranţa nu s-a putut îndeplini, deoarece, în timpul nopţii, cerul a fost senin, iar la lumina lunii riscau să fie văzuţi de patrulele lui Hatvani.

În dimineaţa zilei de 7 mai, Hatvani l-a chemat în faţa lui pe I. Buteanu şi i-a cerut pe un ton ultimativ să-i scrie lui Iancu să vină la Abrud pentru tratative. Iancu i-a mobilizat însă între timp pe moţi şi, împreună cu ei, a asediat Abrudul, închizând toate căile de ieşire din încercuire. Încercuirea nu a mai permis lui Hatvani să-şi aprovizioneze ostaşii. Foametea l-a obligat să încerce părăsirea Abrudului, prin angajarea trupelor sale în lupte cu „glotaşii" lui Iancu din 7 până în 10 mai.

În timpul acestor lupte, va fi împuşcat de către soldaţii lui Hatvani prefectul Petru Dobra, iar Buteanu, V. Moldovan şi mai mulţi tribuni vor fi arestaţi şi ţinuţi sub pază. Numai în 10 mai a reuşit Hatvani să iasă din încercuire cu pierderi însemnate şi să se retragă spre Zarand. În retragerea sa, l-a luat cu el şi pe I. Buteanu, pus în lanţuri şi legat de un tun.

La Brad, l-a predat comisarului Guvernului ungar care l-a pus sub paza a 200 de soldaţi. Cu forţe militare sporite, Hatvani s-a reîntors la Abrud în 19 mai. De această dată, luptătorii lui Iancu i-au decimat aproape toată oastea lui Hatvani, silindu-l să revină la Brad cu prestigiul compromis. Sub ameninţarea pericolului de a fi urmărit de „glotaşii" lui Iancu, la 20 mai, el a părăsit Bradul şi s-a îndreptat spre localitatea Iosăşel situată la graniţa dintre Zarand şi comitatul Arad.

La Iosăşel, a ajuns în 22 mai şi după ce a chefuit toată noaptea, sub influenţa alcoolului, în ziua următoare, a poruncit soldaţilor să-l spânzure pe I. Buteanu la marginea acestei localităţi. După execuţie a permis unui ţăran din Iosăşel să sape o groapă pentru a-l înmormânta. Aici îi vor rămâne osemintele până în anul 1869, când vor fi exhumate şi duse la Gura Honţ, în prezenţa camarazilor lui din 1848-1849, Simion Balint şi I. Axente Sever.

După alţi 34 de ani, la iniţiativa comitetului Astrei, va fi din nou exhumat şi dus la Ţebea pentru a fi aşezat într-un mormânt alături de cel al lui Avram Iancu, prietenul şi colaboratorul său din timpul revoluţiei paşoptiste.

Analizând activitatea lui I. Buteanu pe parcursul revoluţiei din 1848-1849, se poate concluziona că, atât în prima fază relativ paşnică a desfăşurării ei, cât şi după ce s-a transformat în război civil, s-a înrolat în rândurile tinerilor intelectuali români care au acţionat pentru emanciparea naţiunii lor din starea de inferioritate. Emanciparea viza recunoaşterea românilor ca naţiune egal îndreptăţită pe baza principiilor egalităţii, libertăţii şi fraternităţii promovate de revoluţia franceză de la sfârşitul secolului al XVIII-lea, care au fost îmbrăţişate, în prima jumătate a veacului următor, de toate popoarele Europei.

Pentru promovarea dezideratului emancipării naţionale, I. Buteanu a înclinat, în primele luni ale revoluţiei, spre calea petiţiilor adoptate în adunări de mai mică sau mai mare amploare ca cele de la Abrud şi Câmpeni şi respectiv acelea de la Blaj. Dar după ce experienţele petiţionare au eşuat, el n-a ezitat să îmbrăţişeze hotărârea celei de a treia Adunări de la Blaj de a recurge la lupta armată pentru a impune recunoaşterea drepturilor solicitate de către cei ce le contestau.

Animat de dorinţa de a-şi aduce contribuţia la înfăptuirea idealului emancipării politice a naţiunii sale, I. Buteanu a acceptat desemnarea lui de către Comitetul Naţional ca prefect al legiunii din comitatul Zarand.

Misiunea lui se va dovedi deosebit de dificilă şi de periculoasă, însă, pentru îndeplinirea ei, va suporta mari privaţiuni care vor culmina cu sacrificiul suprem al pierderii vieţii.

Prin atitudinea şi sacrificiul său, I. Buteanu se va înscrie în rândurile miilor de eroi ai neamului său din timpul revoluţiei şi a războiului civil din 1848-1849.

BIBLIOGRAFIE:

Documente privind Revoluţia de la 1848 în Ţările Române. C. Transilvania, vol. I-VI; DRAGOMIR, S.; HULEA, S.; NICHI, L. *Studii şi documente privitoare la revoluţia românilor din Transilvania în anii 1848-1849,* vol. II-III; DRAGOMIR, Silviu. *Studii privind istoria revoluţiei române de la 1848* (sub redacţia lui Pompiliu Teodor); HULEA, E. *Ioan Buteanu (1821 – 23 mai 1849),* în: *Apulum,* 1872; LAZĂR, Ioachim. *Ioan Buteanu – apărător al Zarandului în revoluţia de la 1848,* în: *Acta Musei Porolisensis,* 1998).

L.B.

CERMENA, Petru
(n. 1807, Timişoara – m. 21 iunie 1882, Buziaş)

S-a născut la Timişoara, în anul 1807. Tatăl său era meseriaş, având un atelier de tăbăcărie în cartierul Fabric. Fiind timişorean, a avut posibilitatea să urmeze, în oraşul natal, şcoala primară şi gimnaziul, cum i se spunea pe atunci liceului. La şcoala primară, limba de predare a fost sârba, deoarece pe baza aşa-numitelor privilegii ilirice, toţi ortodocşii din Banat, deci şi cei români, fuseseră subordonaţi mitropoliei sârbeşti de la Carloviţ după 1718. Atunci, Banatul a trecut de sub stăpânirea otomană sub cea habsburgică. De altfel, nu numai în şcoli, ci şi în bisericile românilor bănăţeni, limba oficială a rămas cea sârbească până la Revoluţia din 1848-1849. Deşi românii bănăţeni au fost astfel neîndreptăţiţi, cei care au frecventat şcolile sârbeşti au avut posibilitatea să-şi însuşească limba sârbă.

La gimnaziul sau liceul piarist, pe care l-a frecventat, limba de predare era germana, care continua să se folosească în administraţia Banatului şi după 1780, alături de maghiară. Frecventându-l, P. Cermena a putut să se familiarizeze cu germana, precum şi cu maghiara, la fel ca şi colegii lui Pavel Vasici, Meletie Drăghici şi Petru Lupulov. Gimnaziul l-a absolvit în anul 1826, cu rezultate excelente la învăţătură. Cu toate acestea, spre deosebire de cei trei colegi, P. Cermena n-a avut posibilitatea să-şi continue studiile la universitate, deoarece, în anul 1824, tatăl său a decedat. El a fost, astfel, nevoit s-o ajute pe mama sa la funcţionarea atelierului de tăbăcărie.

Abia în anul 1829, va reuşi să urmeze stagii de instruire la „Căpitănia" oraşului Timişoara, care îndeplinea, cu aproximaţie, rolul unei poliţii locale. Ca membru al „Căpităniei", a contribuit, în 1831, când s-a declanşat holera la Timişoara la izolarea bolnavilor din cartierul Fabric, pentru a se limita extinderea ei. Un aport asemănător a adus P. Cermena şi în 1836, când holera a reizbucnit la Timişoara. Pentru contribuţia sa la combaterea holerei, înfruntând riscul de a se îmbolnăvi, populaţia Timişoarei, şi mai ales cea din suburbia Fabric, i-a rămas recunoscătoare până în 1848.

Între timp, printr-o muncă asiduă de autodidact, a reuşit să-şi însuşească o solidă cultură generală, procurându-şi cărţile necesare pentru a-şi forma o bibliotecă personală. Totodată, s-a abonat şi la principalele ziare româneşti din Banat şi Transilvania, perfecţionându-şi, astfel, şi cunoştinţele de limbă română. Lectura presei, dar şi a celor mai importante cărţi ale vremii sale, de literatură, gramatică, filosofie, istorie etc., l-au ajutat să fie la curent cu principalele idei ce se vehiculau înainte de Revoluţia de la 1848-1849, din domeniul iluminismului şi al romantismului raţionalist. Îndeosebi ideile „Şcolii Ardelene", propagate de reprezentanţii celei de-a doua

generații, în frunte cu George Barițiu, Timotei Cipariu și Simion Bărnuțiu, care s-au răspândit și printre intelectualii bănățeni, au contribuit la formarea conștiinței lor naționale în deceniile premergătoare revoluției pașoptiste. Așa se explică de ce P. Cermena a devenit un corespondent al „Gazetei de Transilvania" de la Brașov. Prin epistolele lui, i s-a dat posibilitatea lui George Barițiu să fie la curent cu evenimentele din Banat, în preajma și în timpul revoluției din 1848-1849.

La 29 aprilie 1848, de exemplu, P. Cermena îi trimite lui G. Barițiu o scrisoare, în care îi da informații mai ales despre acțiunile revoluționare antimaghiare ale sârbilor din Voievodina și Banat, produse în urma refuzului Dietei nobiliare de la Bratislava de a le recunoaște autonomia religioasă și națională. La Novi Sad și în alte localități sârbești, ele s-au concretizat în ruperea steagurilor naționale ungurești și în înlocuirea lor cu propriile drapele, și, de asemenea, în arderea matricolelor întocmite în limba maghiară în mijlocul pieței orașului. Referitor la Carloviț, menționa că mitropolitul Rajačić, revenit de la Dieta ungară, a fost obligat să cedeze presiunii a circa 500 de manifestanți și să accepte convocarea unui sinod național, peste 14 zile, deși, conform aprobării Curții imperiale, ar fi trebuit să se întrunească peste opt săptămâni. Demonstrații asemănătoare s-au produs și în Croația.

În epistola sa, P. Cermena relatează și despre întrunirea comună a sârbilor cu românii de la Timișoara. Cu această ocazie s-au citit două manifeste, unul de la Novi Sad și celălalt de la Subotița. În ambele manifeste, românii erau invitați să acționeze împreună cu sârbii pentru afirmarea naționalității lor prin memorii adresate împăratului de la Viena. La această propunere, românii au reacționat indignați, reproșându-le sârbilor că ei urmăreau doar realizarea țelurilor lor egoiste. De aceea, românii le-au declarat că nu le vor mai tolera amestecul în soluționarea propriilor probleme naționale. Autorul epistolei afirma că poziții asemănătoare au adoptat și românii din Arad, Lugoj, Pesta și din alte localități.

În ultima parte a scrisorii sale, P. Cermena a abordat problema mișcărilor țărănești din zilele ce-au urmat decretării desființării iobăgiei. Țăranii români le pretindeau foștilor lor stăpâni să le recunoască dreptul de proprietate asupra extravilanelor. Semnatarul scrisorii afirma că, după cum „se aude", în unele sate foștii iobagi au pus deja stăpânire pe propriile extravilane.

La Chichinda, a doua zi de Paște, după slujba religioasă, mulțimea s-a răsculat, a coborât de pe primăria orașului steagul maghiar și, după ce l-au rupt, l-au înlocuit cu drapelul propriu. Apoi au ars protocoalele bisericești și l-au forțat pe judele primar Kentelaț să le dea pământul aflat în folosința Cămării erariale, așa cum le-a promis anterior. Kentelaț a reacționat, cerând

o unitate militară pentru protecție. I s-a trimis un escadron de husari, însă mulțimea înarmată cu puști, coase, furci și căngi i-a atacat cu furie, omorând mai mulți dintre ei. Autoritățile au replicat, arestând vreo 80 dintre răsculați. Aceștia s-au îndârjit însă și mai mult, omorând „senatorii" sau consilierii din Ciacova și Cionci. Kentelaț și ceilalți consilieri au reușit să fugă și astfel și-au salvat viața. Împotriva răsculaților s-a îndreptat un batalion de soldați care dispuneau și de o baterie de artilerie.

Răscoala de la Chichinda a determinat Guvernul ungar să-l numească pe Petru Csernovics, la 27 aprilie, comite suprem al comitatului Timiș și, totodată, comisar guvernamental pentru întregul Banat. În această postură, a fost împuternicit să-și subordoneze toți funcționarii administrației civile. De asemenea, comandanții unităților militare din toate comitatele și districtele bănățene, inclusiv cei ai regimentelor grănicerești. Înzestrat cu puteri nelimitate, comisarul guvernamental a proclamat starea de asediu în întregul Banat. P. Cermena încheia lunga epistolă din 29 aprilie cu remarca: „Iacătă-ți despot ce-l ceruse sârbii în Banat".

P. Cermena l-a informat cu o zi mai devreme, la 28 aprilie, și pe medicul Paul Vasici despre revendicarea țăranilor români bănățeni privind extravilanele. Dar în scrisoarea adresată acestuia, lasă să se înțeleagă că era vorba de restituirea acelor posesiuni de care au fost deposedați iobagii de către stăpânii lor cu prilejul comasărilor efectuate în deceniile premergătoare anului 1848.

La Adunarea Națională a românilor bănățeni din 15/27 mai, organizată la Lugoj de către Eftimie Murgu, P. Cermena n-a participat. În schimb, a fost prezent la întrunirea intelectualilor de la Pesta, care s-a ținut în casa lui Emanoil Gojdu, din 15 până în 21 mai. La ea, au participat 39 de delegați ai comitatelor Arad, Caraș, Timiș și Torontal. Dintre reprezentanții ultimelor două comitate, pe lângă P. Cermena, mai cunoscuți au rămas Ioan Misici, Nicolae Țăran, George Munteanu și Vincențiu Bogdan. Cei mai numenroși au fost delegații comitatului Caraș.

Dintre ei, se vor remarca în timpul revoluției Ignatie Vuia, Nicolae Tincu Velia, Ioan Marcu, Maxim Pascu și Axinte Bojincă, iar din cei ai comitatului Arad, Ioan Arcoși și Pavel Boțco. Întrunirea s-a încheiat cu redactarea unei petiții către Guvernul ungar și a unui manifest către români. Prin petiție, se contesta legalitatea proclamării lui Iosif Rajačić ca patriarh, argumentându-se că ea s-a efectuat prin încălcarea „drepturilor națiunii române". De aceea se revendica emanciparea românilor ortodocși de sub tutela patriarhiei sârbești și acordarea dreptului de a avea o organizare proprie, care să decidă în problemele bisericești și școlare.

La rândul său, manifestul adresat românilor ortodocși îi informa despre întrunirea de la Pesta, precum și despre petiția înaintată Guvernului ungar.

Totodată, li se aducea la cunoştinţă că petiţia se va tipări în limba română şi în cea maghiară, urmând să fie difuzată în Banat şi în alte regiuni cu populaţie românească ortodoxă. Dar cea mai importantă informaţie din manifest se referea la convocarea unei consfătuiri la Timişoara în 13/25 iunie, care ar fi avut aprobarea oficială.

Despre perspectiva întrunirii intelectualilor de la Pesta, P. Cermena a trimis „Foii pentru minte, inimă şi literatură" de la Braşov o notă informativă înainte de a avea loc. Prin ea, aducea la cunoştinţă cititorilor că, la consfătuirea de la Pesta urma să se adopte o petiţie prin care să se solicite guvernului ca, în cazul aprobării Congresului bisericesc, el să se desfăşoare la Timişoara cu acelaşi număr de delegaţi români şi sârbi, pe „bază de egalitate şi frăţietate".

Consfătuirea de la Timişoara, preconizată pe 13/25 iunie, n-a fost totuşi aprobată de Guvernul ungar, datorită prostestului episcopului Panteleimon Jivcovič. El a insinuat că participanţii ar intenţiona să-l demită şi să proclame un român în locul lui. Concomitent ar fi plănuit să pună stăpânire pe catedrala şi palatul episcopal de la Timişoara, ceea ce ar fi putut provoca o confruntare a sârbilor cu românii. Interzicându-se oficial consfătuirea, cei veniţi să participe la ea s-au deplasat în suburbia Fabric. Întrunirea de aici va fi prezidată de juristul Mihail Cociuba. Sursele informative despre desfăşurarea ei nu precizează dacă P. Cermena s-a aflat printre participanţi. Ţinând cont că el locuia în cartierul Fabric şi se bucura de respect printre locuitorii lui, se poate afirma că s-a aflat nu numai printre cei prezenţi, ci şi între organizatorii ei.

Explicaţia faptului că P. Cermena n-a luat parte la Adunarea de la Lugoj din 15/27 mai constă în orientarea lui politică diferită de aceea a lui Eftimie Murgu. În anii premergători revoluţiei, acesta a fost adept al ideii înfăptuirii unui stat naţional prin unirea tuturor provinciilor româneşti în graniţele vechii Dacii. Iar din punct de vedere social a propagat ideea desfiinţării iobăgiei prin emanciparea ţăranilor de sub dependenţa stăpânilor feudali şi transformarea lor în proprietari deplini şi oameni liberi cu drepturi cetăţeneşti. Dar, după izbucnirea revoluţiei în pragul primăverii anului 1848, la eliberarea din închisoarea de la Pesta, unde fusese deţinut pentru convingerile lui, Eftimie Murgu a fost câştigat de Guvernul ungar pentru susţinerea reconstituirii Ungariei mari, mai ales că Dieta de la Bratislava a votat desfiinţarea iobăgiei şi împroprietărirea ţăranilor, precum şi alte legi ce promiteau egalitatea în drepturi pentru toate naţionalităţile. Prin orientarea anterioară revoluţiei, Eftimie Murgu a fost considerat liderul curentului democrat, la care au aderat o serie de intelectuali ca Aloisiu Vlad, Axinte şi Nicolae Bojincă, Ştefan Ionescu, Dimitrie Petrovici Stoichescu, Ignatie Viua, Nicolae Tincu Velia şi alţii.

Un motiv al adoptării noii orientări a grupării lui Eftimie Murgu s-a datorat speranţei că Guvernul revoluţionar de la Pesta va sprijini emaciparea românilor ortodocşi de sub ierarhia patriarhiei sârbeşti de la Carloviţ. Emanciparea le-ar fi permis să-şi organizeze o episcopie proprie la Timişoara, pentru promovarea limbii române atât la slujbele bisericeşti, cât şi în şcolile confesionale proprii.

Spre deosebire de gruparea lui Eftimie Murgu, P. Cermena va opta pentru orientarea patronată de cei trei fraţi Mocioni, Andrei, Eugen şi Petru, în cadrul căreia se vor remarca şi personalităţi ca Vincenţiu Babeş şi medicul Pavel Vasici. Partizanii acestei fracţiuni considerau că nu sosise momentul destrămării Imperiului Habsburgic prin desprinderea într-un stat separat, care să includă toate provinvciile ce-au aparţinut fostei Ungarii medievale de dinainte de 1526.

Speranţa lor viza federalizarea Imperiului Habsburgic sub forma unor state sau provincii autonome, care să dispună de guverne şi parlamente proprii subordonate puterii centrale de la Viena. Din memoriile şi petiţiile pe care le vor susţine şi semna în 1849 şi 1850, împreună cu reprezentanţii celorlalte teritorii româneşti, se va vedea că speranţa lor viza constituirea unei astfel de provincii autonome, care să cuprindă Banatul, Bucovina, Crişana, Maramureşul şi Transilvania.

Deosebirile dintre cele două grupări se vor manifesta cu ocazia alegerii deputaţilor dietali din comitatele bănăţene, care se vor efectua în a doua jumătate a lunii iunie 1848. În comitatul Caraş, unde influenţa lui E. Murgu s-a dovedit covârşitoare, înscrierea pe listele de alegători şi participarea la scrutinul electoral au fost masive. În toate cele şase circumscripţii electorale ale acestui comitat, alegătorii şi-au dat votul lui Eftimie Murgu şi candidaţilor sprijiniţi de el. În schimb, în comitatele Timiş şi Torontal, unde s-a răspândit zvonul că cei ce vor participa la vot, riscau să fie recrutaţi în armată, nu s-au prezentat în faţa conscriptorilor şi n-au luat parte la alegeri comune întregi de români şi sârbi şi chiar din cele locuite de şvabi. De aceea, în comitatul Timiş n-a fost ales prin scrutin electoral decât candidatul Vincenţiu Bogdan la Comlaşul bănăţean.

La Lipova, scrutinul nu s-a mai efectuat, deoarece alegătorii saşi şi cei maghiari au fost îndepărtaţi de cei români, care l-au proclamat deputat pe Atanasi Deicu. În comitatul Torontal nici n-au avut loc alegeri din cauza ostilităţilor dintre sârbii răsculaţii şi Guvernul ungar de la Pesta. La slaba participare a alegătorilor din comitatul Timiş a contribuit şi atitudinea rezervată a fracţiunii fraţilor Mocioni, din care făcea parte şi Petru Cermena. P. Cermena n-a candidat la mandatul de deputat pentru dieta pestană. A fost însă prezent la desemnarea membrilor consiliilor locale din 6 iunie 1848. Cu această ocazie, Ioan Preyer va deveni primar al Timişoarei cu 609 voturi, iar

P. Cermena, cu acelaşi număr de voturi, va fi proclamat „Stadt Kauptman" sau căpitan suprem al poliţiei oraşului.

După desemnarea deputaţilor pentru forul legislativ de la Pesta, în vara anului 1848, relaţiile dintre românii bănăţeni şi autorităţile maghiare se deteriorează chiar şi în comitatul Caraş, din cauza ordinului guvernamental referitor la formarea unei armate de honvezi sau „apărători ai patriei", care să lupte împotriva insurgenţilor sârbi ce acţionau în Banat şi Voievodina. Ţăranii români se vor opune recrutărilor, deoarece, spre deosebire de intelectuali, ei încă nu deveniseră conştienţi că liderii sârbi, prin acţiunile lor, le ameninţase naţionalitatea, ca şi măsurile întreprinse de exponenţii intereselor nobilimii maghiare. Acesteia îi reproşau nedreptăţile suferite după desfiinţarea iobăgiei, îndeosebi nerestituirea posesiunilor individuale şi obşteşti, dar şi menţinerea monopolurilor senioriale. Documentele relevă că opoziţia românilor împotriva recrutărilor se va accentua în lunile august şi septembrie 1848.

Sfârşitul lui septembrie şi începutul lui octombrie 1848 vor marca transformarea revoluţiei în război civil, nu numai în Transilvania, ci şi în Banat. Într-adevăr, la 3 octombrie, comandamentul armatei imperiale din Banat, care avea sediul la Timişoara, a decis să nu mai recunoască autoritatea guvernului revoluţionar al lui Kossuth de la Pesta, ci să se subordoneze celui de la Viena, la fel ca şi cel al Transilvaniei de la Sibiu. Decizia va fi urmată la 10 octombrie, sub impulsul declanşării luptelor dintre trupele imperiale şi cele ale revoluţionarilor maghiari, consideraţi insurgenţi în noua conjunctură.

Forţele insurgenţilor din Banat erau însă numeroase şi puternice. Comandamentul armatei imperiale, transformat în Consiliu de Război, nu dispunea la începutul războiului civil de efective suficiente pentru a li se opune, deşi avea asigurată colaborarea cu sârbii. De aceea, s-a hotărât să admită constituirea unui comitet politico-administrativ, din reprezentanţi ai sârbilor şi românilor dispuşi să susţină efortul militar contra insurgenţilor maghiari. În fruntea Comitetului au fost numiţi: generalul Ludwig Piret, din partea comandamentului armatei, baronul Ludwig Ambrozy, fostul comite suprem al comitatului Timiş până la începutul revoluţiei şi episcopul sârb de la Timişoara, Panteleimon Jivcovič. Lor li s-au adăugat alţi 14 membri. Trei dintre ei erau românii Petru Mocioni, Andrei Mocioni şi Petru Cermena. Ceilalţi erau reprezentanţi ai şvabilor şi maghiarilor, înclinaţi spre colaborare.

Comitetul avea împuternicirea de a pretinde tuturor funcţionarilor comitatensi: să i se supună; să recunoască decretul imperial din 3 octombrie şi să colaboreze la dezarmarea gărzilor maghiare. Funcţionarii ce nu se vor supune, urmau să fie înlocuiţi. Aportul românilor trebuia să se concretizeze

în convingerea țăranilor de a se organiza în gărzi naționale proprii, pentru a participa la luptele contra insurgenților maghiari.

Începute după 10 octombrie, luptele pentru dominarea Banatului dintre armata imperială şi trupele insurgenților unguri, au durat până spre sfârşitul anului 1848. Abia în decembrie, imperialii au devenit stăpâni pe situație, cu ajutorul răsculaților sârbi şi al gardiştilor sau „glotaşilor" români.

Începutul lunii decembrie a coincis cu detronarea lui Ferdinand şi cu proclamarea ca împărat a tânărului Francisc Iosif. Urcarea pe tron a noului împărat a fost însoțită de recunoaşterea autonomiei Voievodinei, prin confirmarea mitropolitului Rajacič ca patriarh al ortodocşilor din monarhie, iar a colonelului Ştefan Suplicaț ca voievod al provinciei. Aceste concesii au creat o atmosferă încordată între sârbii şi românii bănățeni, deoarece Rajacič voia să anexeze Voievodinei cele trei comitate din Banat. Intelectualii români au reacționat prin comitetul propriu format la Timişoara, pe lângă cel politico-administrativ, recunoscut ca şi acesta de către Consiliul de Război. Conducătorilor Comitetului Național, Petru Mocioni, Andrei Mocioni şi Petru Cermena le-a revenit misiunea de a colabora cu comandamentul armatei imperiale şi de a asigura ordinea la Timişoara şi în satele învecinate. Aspecte din activitatea membrilor Comitetului până la începutul lui 1849 se reflectă în lunga epistolă pe care Petru Cermena i-a adresat-o prietenului său, Pavel Vasici, cu data 11/23 ianuarie din acest an. Relatarea o începe cu sublinierea situației nefavorabile creată românilor prin recunoaşterea de către noul împărat a Voievodinei.

Pentru a o contrabalansa au acționat frații Mocioni, despre care sârbii au crezut că erau conaționali de-ai lor. La scurt timp după aflarea înființării Voievodinei, sub preşedinția lui Petru Mocioni, comitetul a organizat consfătuiri cu intelectualii români. La consfătuiri, s-a pus problema punerii de acord a bănățenilor cu obiectivele românilor ardeleni. Cu ei, autorul scrisorii amintea prietenului său că a întreținut corespondență încă înainte de revoluție.

Inițiativele românilor l-au contrariat pe episcopul sârb al Timişoarei, Jivcovič, care i-a reclamat Comandamentului armatei imperiale ca şi „tulburători ai păcii". Pentru a dejuca insinuarea episcopului, o delegație numeroasă, condusă de Petru Mocioni, s-a prezentat la Consiliul de Război, pentru a-l informa despre intenția românilor bănățeni de a-şi trimite reprezentanți la Olmütz. Acolo intenționau să formuleze, împreună cu ardelenii şi bucovinenii, un memoriu cu revendicările poporului român, ce urma să fie prezentat împăratului. Consiliul de Război a primit cu cordialitate delegația şi a felicitat-o pentru inițiativa luată.

Episcopul Jivcovič şi-a manifestat îngrijorarea față de încercarea intelectualilor români de a-i solicita monarhului să nu includă în Voievodina

şi comitatele bănăţene, ci să aprobe emanciparea de sub ierarhia patriarhului Rajacič. Nemulţumirea s-a concretizat în impunerea eliminării fraţilor Mocioni din comitetul politico-administrativ. Pe Petru Cermena l-a ameninţat că-l va arunca în închisoare pentru colaborarea cu fraţii Mocioni în cauza naţională a românilor.

Jocul de culise al lui Jivcovič i-a îndârjit pe fraţii Mocioni, care s-au angajat şi cu mai multă hotărâre în acţiunile ce vizau recunoaşterea revendicărilor româneşti de către Curtea imperială. În acest sens, ei s-au deplasat la Lugoj, pentru a se întâlni cu A.T. Laurian şi I. Popasu, în drumul lor spre Viena şi a stabili împreună cu ei ţelurile acţiunilor viitoare.

În continuare, P. Cermena i-a dezvăluit lui P. Vasici planul înfăptuirii solidarităţii dintre toţi românii din monarhia habsburgică, menit să faciliteze unirea lor într-o provincie autonomă, care trebuia să devină „temelia naţiunii nostre". Pentru ca acest deziderat să fie realizabil, el considera că era necesar ca, la cârma naţiunii, să se aleagă „un cap bisericesc şi unul civil".

Dacă la desemnarea celui dintâi, dificultăţile puteau fi înlăturate prin consens, în cazul celui de-al doilea nu putea deveni viabil decât prin convingerea unui prinţ din familia imperială de a prelua atribuţiile ce i se ofereau. Numai un astfel de prinţ cu autoritate la Curtea imperială ar fi putut contrabalansa influenţa celorlalte naţiuni din monarhie. Doar el ar fi avut posibilitatea să joace un rol asemănător cu palatinul Ungariei şi să contribuie la progresul naţiunii române.

Cu o astfel de idee au venit A.T. Laurian şi I. Popasu în Banat. Ei şi-au manifestat satisfacţia, când li s-a spus că şi românii bănăţeni optau pentru realizarea ei. În încheiere îi recomanda prietenului sau Pavel Vasici s-o îmbrăţişeze şi-l ruga s-o aducă şi la cunoştinţa lui G. Bariţiu. De altfel, fraţii Mocioni îi urau „multă sănătate". Unul dintre fraţi, Andrei, urma să plece la Viena prin Vârşeţ, unde nu mai exista „nici un rebelant", pentru a prezenta împăratului memoriul cu revendicările românilor. Regreta că nici el, nici G. Bariţiu, nu se puteau deplasa la Viena pentru a face parte din delegaţia ce urma să fie primită de monarh.

Accentuarea tensiunilor dintre românii şi sârbii bănăţeni, în primele săptămâni ale anului 1849, din cauza Voievodinei, se reflectă nu numai în scrisoarea lui P. Cermena, ci şi în alte documente. La agravarea lor a contribuit şi vizita patriarhului Rajacič la Timişoara.

La începutul lunii februarie, el a prezidat aici o adunare naţională a sârbilor, cu ocazia căreia s-a discutat problema organizării administrative a Voievodinei. Discuţiile au vizat constituirea unui guvern al provinciei, care să fie subordonat celui de la Viena. Propunerile pentru ocupara unor funcţii în guvernul provincial s-au referit numai la sârbi. Îngrijoraţi de această

perspectivă, intelectualii din comitatul Caraş au trimis o delegaţie la Rajacič, pe care el a primit-o în audienţă cu bunăvoinţă şi a promis susţinerea unora din dezideratele românilor. Pentru a-i amăgi pe români, le-a făgăduit că va admite folosirea limbi române la slujbele religioase din bisericile româneşti; va accepta alegerea unor episcopi proprii în diecezele episcopale şi chiar un mitropolit, cu condiţia recunoaşterii lui ca patriarh al tututror ortodocşilor din monarhie; va interveni la Curtea imperială pentru a li se recunoaşte naţionalitatea şi a primi un duce al teritoriilor lor.

Neavând încredere în promisiunile lui Rajacič, la 13/25 februarie 1849 s-a înaintat împăratului petiţia semnată de şapte reprezentanţi ai Ardealului, trei ai Banatului, doi ai Bucovinei, unul din Partium-ul nord-vestic şi de agentul Curţii imperiale de la Viena, Ioan Dobran. Cea mai importantă revendicare cu care începea petiţia poate fi considerată aceea a unirii tuturor românilor din monarhie într-o provincie care să le asigure recunoaşterea ca naţiune politică, precum şi folosirea limbii române în aparatul administrativ, în bisericile şi în şcolile din cuprinsul ei.

La detensionarea temporară a relaţiilor dintre sârbii şi românii bănăţeni va contribui ordinul generalului Windischgraetz, din 28 februarie 1849. Ordinul obliga trupele sârbeşti să intre sub steagul imperial şi nu sub cel naţional. Va fi însoţit de: dizolvarea instituţiilor sârbeşti introduse de Rajacič; dezarmarea gărzilor naţionale din satele sârbeşti; înlocuirea în administraţia Voievodinei a limbii sârbe cu cea germană. P. Cermena îl va informa printr-o scrisoare pe G. Bariţiu, care va publica din ea partea ce reflecta speranţa românilor că li se vor îndeplini dezideratele, datorită aportului lor la luptele contra insurgenţilor maghiari.

În legătură cu atmosfera politică din Banat, din a doua jumătate a lunii februarie şi de la începutul lui martie, relatează în raportul lor, avocatul Marginean din Dateş, membru al Comitetului naţional ardelean de la Sibiu şi învăţătorul Constantin Stezar (Stejar) din Jina, centurion sau căpitan al legiunii prefectului Dionisie Pop Marţian. Ei au fost delegaţi de Comitetul Naţional sibian să ducă o scrisoare a Comandamentului armatei imperiale de la Sibiu celui de la Timişoara. Din relatarea lor rezultă că au întreprins călătoria de la Sibiu până la Timişoara între 15 februarie şi 4 martie 1849. Trecând pe la Orăştie şi Deva, la aproximativ o săptămână după bătălia de la Podul Simeriei, pe drumul parcurs au văzut sute de cadavre în putrefacţie ale celor căzuţi în luptă. La Deva, au stat de vorbă cu Cernoevici, comandantul grănicerilor veniţi din Banat şi cu Nicolae Solomon, prefectul legiunii hunedorene, care avea sediul la Haţeg. Amândoi i-au informat că la înfruntarea de la Podul Simeriei şi-au pierdut viaţa circa 1400 de insurgenţi din efectivele generalului Iosif Bem şi peste 200 din rândurile grănicerilor şi gardiştilor sau „glotaşilor” români, alţi 300 fiind răniţi.

Trecând în Banat, au făcut un prim popas la Făget, unde s-au întâlnit cu Ştefan Ionescu, fostul deputat în Dieta ungară, cu căpitanul Ioan Dragomir şi cu alţi intelectuali români, care s-au plâns de marginalizarea lor de către cei sârbi şi maghiari la ocuparea funcţiilor în aparatul administrativ. De la Făget, s-au îndreptat peste dealuri spre Timişoara.

În satele străbătute, au constatat că la ţăranii români bănăţeni era mai puţin dezvoltată conştiinţa naţională, în comparaţie cu cea a celor ardeleni. La Timişoara, au fost primiţi de fraţii Mocioni şi de Petru Cermena, căpitanul poliţiei oraşului. Conversând cu ei, şi-au dat seama că erau intelectuali cu multe cunoştinţe, dar şi cu un larg orizont politic. Atât cei trei fraţi Mocioni, cât şi P. Cermena şi-au exprimat satisfacţia de a stabili, prin intermediul lor, o colaborare cu Comitetul de pacificaţiune de la Sibiu, în chestiunile de interes comun, ce priveau aspiraţiile naţionale ale tuturor românilor din monarhie. Cu intelectuali valoroşi au luat contact şi la Lugoj, printre ei menţionându-i pe protopopii Şt. Berceanu şi Dimitrie, cel dintâi greco-catolic, iar cel de-al doilea ortodox. Împreună cu profesorul de la seminarul teologic de la Vârşeţ, Iancu Trifon, i-au pus la curent cu starea de inferioritate în care se găseau datorită clerului sârbesc.

La Lugoj, au asistat la o înmormântare a unui husar, originar din Ardeal, şi au constatat că diacul sau cantorul bolborosea ceva sârbeşte în timpul ceremoniei religioase, probabil fără a înţelege ce rostea. Păstrarea limbii sârbe în biserici i-a lămurit de ce, în rândurile ţăranilor români bănăţeni, era mai puţin dezvoltat sentimentul naţional, ei fiind influenţaţi mai mult de preoţii sârbi, decât de intelectualii români.

Încercările românilor bănăţeni de a contesta înglobarea Banatului în Voievodina şi de a se solidariza cu cei ardeleni şi bucovineni în promovarea dezideratelor naţionale pe parcursul lunii martie n-au avut finalitate, deoarece la 14 aprilie 1849 s-a proclamat oficial aşa-numita Constituţie imperială octroată. Deşi ea conţinea formal promisiunea egalităţii în drepturi a tuturor naţionalităţilor, pe românii bănăţeni îi nedreptăţea prin menţionarea Voievodinei autonome, iar pe cei ardeleni prin recunoaşterea doar a Sachsenlandului, cum se spunea teritoriului scaunelor şi districtelor săseşti. Deci nici bănăţenilor, nici ardelenilor nu li se acordau teritorii autonome proprii şi nu li se satisfăceau doleanţa de a fi consemnaţi în constituţie ca o naţiune distinctă.

Lunile martie şi aprilie au coincis însă cu victorii ale insurgenţilor maghiari, atât în Transilvania, cât şi în Ungaria. Încă înainte de sfârşitul lunii martie, trupele generalului Iosif Bem au ocupat aproape toată Transilvania, inclusiv Sibiul, obligând armata imperială a feldmareşalului Puchner să se refugieze în Ţara Românească, secondat de membrii Comitetului Naţional Român. Numai Munţii Apuseni, apăraţi de gardiştii

legiunilor lui Avram Iancu, Simion Balint, Ioan Buteanu, Petru Dobra, Vasile Moldovan şi Nicolae Vlăduţiu au reuşit să reziste atacurilor insurgenţilor unguri până spre sfârşitul războiului civil. În Ungaria, revoluţionarii maghiari au recucerit Buda şi Pesta, forţând şi aici trupele imperiale să se retragă în Austria.

Victoriile din Transilvania şi Ungaria au deschis insurgenţilor maghiari calea spre Banat. Din Transilvania, armata lui Bem a trecut în Banat pe la Porţile de Fier şi s-a îndreptat spre Caransebeş, obligând grănicerii bănăţeni, ca şi pe cei ardeleni, să se refugieze şi ei în Ţara Românească. Făcând joncţiunea cu insurgenţii maghiari au pus stăpânire pe aproape întregul Banat până spre sfârşitul lunii aprilie. Excepţie a făcut garnizoana din Cetatea Timişoarei, care va rezista, dar va fi supusă unui asediu ce va dura din 25 aprilie până în 9 august. Asediul va provoca moartea a peste 3000 de oameni, civili şi militari, datorită bombardamentelor de artilerie, înfometării şi bolilor, îndeosebi a holerei.

Petru Cermena n-a suferit privaţiunile asediaţilor, deoarece în 4 aprilie, deci în ziua proclamării noii constituţii şi înainte de ocuparea Banatului, i-a însoţit pe fraţii Mocioni la Viena. Ajunşi în capitala imperiului, la câteva zile după publicarea constituţiei, ei vor redacta un prim memoriu, pe care-l vor înainta monarhului.

În memoriu, nu contestau înfiinţarea Voievodinei, însă solicitau ca ea să se delimiteze numai la teritoriul locuit de sârbii care nu erau mai mulţi de 200.000, pe când numărul românilor depăşea 800.000. A.T. Laurian menţiona într-o corespondenţă din 16 mai că Petru Mocioni şi Petru Cermena au luat legătura cu reprezentanţii românilor din celelalte provincii ale monarhiei. Împreună se vor întruni în 19 mai la locuinţa lui Ioan Dobran, iar în 31 mai, 2 şi 6 iunie în casa Mocioneştilor din capitala imperiului. La Mocioneşti au hotărât să înainteze împăratului o nouă petiţie, după ce în prealabil au făcut o vizită ministrului de interne Bach pentru a-l informa despre doleanţele românilor. Noua petiţie va fi semnată numai de bănăţeni, întrucât ei se considerau cei mai neîndreptăţiţi prin noua Constituţie, deşi şi ceilalţi conaţionali ai lor rămâneau divizaţi în trei provincii: Ungaria, Bucovina şi Ardealul. A.T. Laurian consemna laconic că nu s-a primit nici un răspuns la această petiţie, pe care o considera ca un protest împotriva menţinerii românilor scindaţi în cele patru provincii.

La 14 iulie, bănăţenii s-au consultat iarăşi cu ardelenii, iar şase zile mai târziu au prezentat Curţii Imperiale încă un memoriu. Aceasta se referea, cu precădere, la numirea ca administrator al diecezei episcopale a Vârşeţului a protopopului Patriciu Popescu, motivând că, din cele 300 parohii care o alcătuiau, numai 30 erau sârbeşti, celelalte fiind româneşti. Semnatarii petiţiei, între care figura şi acum P. Cermena, pretindeau totodată ca, pe

viitor, românii ortodocşi să nu mai fie subordonaţi patriarhiei sârbeşti, ci să li se permită să-şi aleagă episcopi proprii, iar, până atunci, teologii absolvenţi de la Vârşeţ să fie hirotoniţi ca preoţi, fie la Arad, fie la Sibiu.

Între timp, ca urmare a solicitării noului împărat Francisc Iosif, adresată ţarului Rusiei la 1 mai, acesta i-a ordonat guvernatorului Poloniei, Paschievici, să-şi pregătească o armată de intervenţie.

Paschievici s-a conformat ordinului şi, cu o armată de aproape 200.000 de militari a pătruns la 16 iunie în Ungaria, iar, în ziua următoare, şi în Transilvania. Colaborând cu armata austriacă, ce va ataca dinspre Austria, cu un efectiv de peste 170.000 de ostaşi, împreună vor provoca insurgenţilor înfrângeri după înfrângeri, de la sfârşitul lunii iunie până la începutul lunii august, datorită inferiorităţi lor numerice şi a tehnicii de luptă. Ultima rezistenţă o vor încerca insurgenţii maghiari în Banat, unde vor forţa în luna iulie cucerirea cetăţii Timişoarei. Încercarea va eşua deşi însuşi Iosif Bem a preluat comanda operaţiunilor din Banat. Una din cauzele eşecului s-a datorat înfometării pricinuite de lipsa alimentelor.

La 9 august, generalul Haynau, în fruntea unui detaşament de cavalerie, va pune capăt asediului Timişoarei, iar, până la mijlocul acestei luni, întreg Banatului va fi eliberat de insurgenţi. Kossuth Lajos şi Iosif Bem cu însoţitorii lor vor fi nevoiţi să se refugieze la Sud de Dunăre, în Turcia. Războiul civil se poate considera încheiat odată cu capitularea de la Şiria.

Habsburgii au revenit astfel stăpâni pe situaţie în toate provinciile monarhiei cu ajutorul ţarului Rusiei. La începutul lui septembrie 1849, vor instaura dictatura militară şi vor pregăti introducerea regimului neoabsolutist la sfârşitului anului 1850. Atunci vor abroga prevederile constituţiei din 4 aprilie 1849, ceea ce echivala cu anularea celor mai multe reforme din timpul revoluţiei.

Din toamna lui 1849, până spre finele anului 1850, Petru Cermena şi Mocioneştii vor continua să stea la Viena. Acolo fie numai ei, fie împreună cu reprezentaţii Bucovinei şi Ardealului, vor bombarda Curtea imperială cu petiţii şi memorii, sperând să li se îndeplinească măcar o parte din revendicări, în schimbul sacrificiilor făcute de români în timpul războiului civil. În volumul întâi al colecţiei de documente, Silviu Dragomir reproduce o astfel de petiţie, semnată de Andrei Şaguna, Petru Mocioni, Ioan Stoica, August Treboniu Laurian, Ioan Dobran, Ladislau Ciupe şi Petru Cermena.

Speranţele petiţionarilor se vor dovedi iluzorii, deoarece interesele Curţii imperiale impuneau întreprinderea unor măsuri care să asigure refacerea şi consolidarea unităţii monarhiei, zdruncinată de revoluţie şi de războiul civil. Treptat, împuterniciţii provinciilor româneşti s-au lămurit asupra noii orientări a cercurilor politice vieneze şi, rând pe rând, au revenit la casele lor până la începutul anului 1851. Aşa a procedat şi Petru Cermena.

Pe parcursul anului 1850, exponenţii puterii imperiale au procedat la reorganizarea administrativă a Banatului, inclusiv a oraşului Timişoara. Andrei, fratele lui Petru Mocioni, a fost numit comisar al districtului Timişoarei.

În noiembrie 1850, el va iniţia constituirea consiliului districtual şi al Timişoarei, prin desemnarea noilor funcţionari. Primar al Timişoarei va fi reconfirmat Ioan Preyer. La fel şi Petru Cermena, în funcţia de căpitan suprem al oraşului. Pentru desemnarea membrilor consiliilor orăşeneşti şi comunale se vor organiza alegeri. Funcţia deţinută de P. Cermena îl va ajuta să contribuie la înfiinţarea unei şcoli primare cu limba de predare româna, în cartierul Fabric, unde s-a născut. Aceeaşi funcţie îi va permite să organizeze spectacole festive, cu concursul intelectualilor timişoreni, Pavel Rotariu, Nicolae Coşariu, Traian Lungu şi Iulian Grozăvescu. Acesta din urmă va contribui la aducerea la Timişoara a trupei teatrale din care făcea parte şi Mihail Eminescu. P. Cermena îl va cunoaşte astfel personal pe marele poet în devenire. Petru Cermena va rămâne celibatar până la 62 de ani. La această vârstă, în calitatea lui de căpitan al poliţiei, a contribuit la salvarea dintr-un incendiu a tinerei Maria Doctorovici de 28 de ani. Nu peste mult timp, o va lua în căsătorie, deşi diferenţa de vârstă dintre ei era de peste trei decenii. În timpul cât a fost căsătorit n-a avut copii, însă îşi va îndeplini cu competenţă şi conştiinţă îndatoririle ce i-au revenit pentru păstrarea liniştii şi ordinii în oraşul de pe Bega. A decedat la 21 iunie 1882 la Buziaş, unde a fost înmormântat temporar.

La înmormântare, au participat primarul Lugojului, reprezentanţii primăriei Timişoarei, precum şi redactorul ziarului „Luminătoriul", Pavel Rotariu. Acesta a rostit o cuvântare, pe care a publicat-o în ziarul său, evidenţiindu-i meritele în lupta de emancipare naţională de la mijlocul secolului al XIX-lea.

Peste trei săptămâni, soţia sa l-a exhumat, punându-i rămăşiţele pământeşti în cimitirul din Timişoara, de pe calea Lipovei. Pentru cinstirea sa, la mormânt, s-a pus un obelisc de marmură, inclusiv cu o fotografie a răposatului.

I.D. Suciu, autorul monografiei privind Revoluţia de la 1848 în Banat, l-a caracterizat pe Petru Cermena ca fiind o figură remarcabilă a românilor bănăţeni, ce a dovedit un mare ataşament faţă de cauza emancipării naţiunii.

BIBLIOGRAFIE:

PLOEŞTEANU, Grigore. *Petru Cermena,* în: „Vatra", 1988; *Documente privind Revoluţia de la 1848 în Ţările Române. C. Transilvania*, vol. II-III; COSMA, A. *Petru Cermena,* în: „Mitropolia Banatului", 1988; DRAGOMIR, Silviu. *Studii şi documente privitoare la revoluţia românilor din Transilvania în anii 1848-1849;* SUCIU, I.D. *Revoluţia de la 1848-1849 în Banat*, Bucureşti, Ed. Academiei Române, 1965.

L.B.

CIPARIU, Timotei
(n. 1805, Pănade, jud. Alba – m. 1883)

Timotei Cipariu s-a născut în 1805 într-o familie de țărani iobagi din comuna Pănade, situată în apropierea Blajului. Exemplul fratelui său mai mare care frecventase pe lângă școala elementară și două clase la gimnaziul blăjean, l-a stimulat să învețe să scrie și să citească înainte de a ajunge la vârsta școlarizării.

Pe baza cunoștințelor acumulate ca autodidact, în anul 1814, a fost primit în clasa a doua a „școlii de normă" din Blaj, de fapt o școală primară mai pretențioasă care asigura o pregătire temeinică pentru ciclul gimnazial. Gimnaziul blăjean, cu o durată de cinci ani, l-a frecventat între 1816 și 1821.

În anul școlar 1821-1822, a urmat cursul postgimnazial de filozofie, pe baza căruia a fost primit la Seminarul teologic cu profilul de învățământ superior, reușind să-l absolve cu succes în 1825. Pe parcursul celor 11 ani de școlarizare, s-a remarcat prin ușurința cu care și-a însușit latina și greaca în forma lor clasică, precum și germana și maghiara, principalele limbi folosite în instituțiile de învățământ și cultură, precum și în cele administrative și juridice din monarhia habsburgică.

Rezultatele excepționale obținute în timpul studiilor au contribuit la numirea lui, imediat după absolvire, ca profesor de literatură la gimnaziul pe care l-a frecventat. Primii ani de profesorat i-au dezvoltat pasiunea pentru literatură și lingvistică. Activitatea didactică a întrerupt-o, timp de șase luni, în anul 1827, când episcopul Ioan Bob l-a trimis la Aiud pentru noviciat, în vederea primirii lui în rândurile călugărilor bazilitani din Blaj. În acest interval, și-a consolidat cunoștințele de limbă maghiară și s-a inițiat în dogmele religioase.

Revenit la Blaj, Timotei Cipariu nu s-a călugărit, ci a preferat să devină preot celibatar. Renunțarea la dreptul de a se căsători îi va permite să-și dedice timpul liber aprofundării studiilor filologice și completarea lor cu cele filozofice. Această completare i se va impune prin promovarea lui ca profesor la clasa postgimnazială de filozofie în anii școlari 1828-1829 și 1829-1830, însă îl va ajuta să se familiarizeze cu ideile raționaliste ale filozofului neokantian Krug. După anul 1830, va continua să fie profesor la cursul de filozofie care acum se va extinde la doi ani de studii, dar, concomitent, va preda și dogmatica la Seminarul teologic, prelungit și el la patru ani.

În anii 1830-1848, Timotei Cipariu va servi învățământul românesc din Transilvania nu numai ca profesor, ci și ca autor de manuale școlare, iar din 1835, când va fi numit director al Tipografiei Diecezane și prin punerea la dispoziția școlilor elementare confesionale a *Abecedarelor* și *Catehismelor* tipărite. Un inventar al cărților tipărite între 1840 și 1843 la tipografia blăjeană, pe care o conducea, relevă că, pe lângă biblii, mineie, acatiste,

psaltiri, octoihe, penticostare şi evanghelii, figurau şi peste 3000 de abecedare, circa 1000 de catehisme şi aproape 600 de cataloage şcolare. Tot în cele două decenii premergătoare Revoluţiei din 1848-1849, Cipariu s-a situat în rândurile cadrelor didactice care au contribuit la înlocuirea treptată a latinei cu româna ca limbă de predare în şcolile blăjene.

În acelaşi interval de timp, paralel cu activitatea didactică, el s-a dedicat cu abnegaţie studiului evoluţiei istorice a literaturii şi limbii române şi implicit a poporului român. S-a încadrat astfel în rândurile celei de a doua generaţii de adepţi ai ideilor Şcolii Ardelene, alături de August Treboniu Laurian, George Bariţiu, Iacob Mureşeanu, Ioan Maiorescu, Simion Bărnuţiu etc. Definitivându-şi studiile la Roma, corifeii Şcolii Ardelene şi-au însuşit latina şi italiana, ceea ce le-a permis să afirme că limba română avea o origine romanică, iar cei ce o vorbeau erau urmaşii coloniştilor din vremea stăpânirii romane. Pe baza argumentelor lor s-a redactat *Supplexul* din 1791.

Prin înaintarea lui la împăratul de la Viena, s-a încercat obţinerea drepturilor politice, de care românii nu beneficiau, demonstrându-se că ei reprezentau cei mai vechi locuitori ai Transilvaniei, iar, prin originea lor, nu erau inferiori nici maghiarilor, nici germanilor. Meritul ideilor corifeilor Şcolii Ardelene constă în faptul că au contribuit la formarea conştiinţei naţionale a elitei intelectualilor români, ce se forma spre sfârşitul secolului al XVIII-lea şi la începutul veacului următor.

Simţindu-şi ameninţate poziţiile politice de revendicările românilor, Stările privilegiate le-au contestat prin ideologii lor Rösler, Hunfalvi, Miklosich, Schmidt, Benigni etc. care au susţinut, fie că valahii au venit din Peninsula Balcanică în Transilvania după aşezarea ungurilor şi saşilor, fie că ei şi limba lor n-ar fi de origine romanică, ci slavă. Iată de ce Cipariu şi ceilalţi reprezentanţi ai celei de a doua generaţii ai Şcolii Ardelene şi-au asumat misiunea de a dovedi falsitatea aserţiunilor adversarilor continuităţii vieţuirii românilor pe teritoriul Transilvaniei şi deci ai originii şi ai limbii lor romanice.

Asumându-şi această misiune, Cipariu şi-a dat seama că trebuia să demonstreze, pe bază de documente şi izvoare literare, mai întâi evoluţia limbii latine, paralel cu expansiunea statului roman în intervalul cuprins între secolele VIII-VII î.e.n. şi veacurile IV-VI e.n. Apoi începând cu secolele IV-VI până spre sfârşitul mileniului întâi e.n. să urmărească procesul de transformare a populaţiei puternic romanizate de pe teritoriul Europei de la sud de Rin şi Dunăre în noile popoare romanice (în rândurile cărora se situează şi românii şi aromânii, alături de italieni, francezi, spanioli şi portughezi). Concomitent, va trebui să se ocupe de formarea limbilor neolatine vorbite de acestea. În primii ani de profesorat, posibilităţile

de a-şi constitui o bază documentară proprie au fost minime, deoarece salariul lui anual nu depăşea 180-200 de florini. De aceea, în aceşti ani va fi nevoit să se rezume la consultarea surselor documentare existente în bibliotecile din Blaj, Alba Iulia, Aiud, Târgu-Mureş şi Sibiu. Posibilităţile materiale i-au sporit din 1835, odată cu numirea lui ca director al Tipografiei Diecezei episcopale din Blaj şi mai ales din 1842, când episcopul Ioan Lemeni îl va coopta în Capitlul Diecezan, în calitate de canonic-cancelar. Noua demnitate i-a asigurat mărirea salariului la 700 de florini anual.

Crescându-i veniturile băneşti, din 1836 până în 1848 Cipariu a achiziţionat cărţi vechi, precum şi documente edite şi inedite de la urmaşii unor intelectuali decedaţi şi îndeosebi de la librăriile din Sibiu, Cluj, Bucureşti, Pesta şi Viena. Contactul cu cei mai importanţi librari din Bucureşti şi Viena l-a stabilit cu prilejul călătoriilor întreprinse în 1836, respectiv 1838, 1845 şi 1848-1849. Drept urmare, până în preajma revoluţiei, biblioteca lui personală a ajuns să dispună de 4000 până la 5000 de cărţi şi manuscrise.

Dedicându-şi timpul liber studierii evoluţiei limbii române şi a poporului care o vorbea, pe măsură ce şi-a sporit baza documentară, Cipariu a început să-şi valorifice cunoştinţele acumulate, fie în *Foaie pentru minte, inimă şi literatură* şi în *Gazeta de Transilvania,* ce vor apărea începând cu 1838 la Braşov sub redacţia lui George Bariţ, fie sub forma unor broşuri şi cărţi tipărite la Tipografia Diecezană din Blaj, pe care o conducea.

Prin intermediul lor, el a reuşit să aducă noi dovezi istorice şi lingvistice privind veridicitatea procesului de formare a poporului român pe teritoriul pe care locuia, precum şi descendenţa limbii române din latina populară. Totodată veridicitatea acestor dovezi a contribuit la consolidarea conştiinţei naţionale a tinerilor, ce se formau ca intelectuali în deceniile patru şi cinci ale secolului al XIX-lea, care vor deveni principalii luptători în timpul revoluţiei pentru egalitatea în drepturi şi îndatoriri a românilor cu maghiarii, saşii şi secuii.

În aceeaşi ordine de idei, pentru a întări caracterul romanic a limbii române, Cipariu s-a înrolat în primele rânduri ale acelora care au preluat de la corifeii Şcolii Ardelene teza necesităţii înlocuirii cuvintelor şi expresiilor gramaticale „străine", îndeosebi a „slavonismelor", cu altele de sorginte latină. În procesul de înlocuire, prioritate a acordat cuvintelor şi expresiilor existente în tipăriturile româneşti din secolele XVI-XVII, chiar dacă unele din ele ieşiseră între timp din uz.

În cazurile în care ele lipseau a apelat la dialectul aromân. Numai când în aceste două surse nu se găseau cuvintele şi expresiile necesare, a admis să recurgă la limbile neolatine, în special la italiană, considerată cea mai apropiată de specificul limbii române. Cipariu a conştientizat însă că nu

toate cuvintele din latină şi din descendentele ei neolatine erau de origine romanică.

În cazul formării şi evoluţiei latinei, paralel cu expansiunea Imperiului Roman spre orientul apropiat, au intrat, pe lângă cuvinte greceşti şi altele de origine siriană, persană, egipteană şi ebraică. Apoi, după destrămarea imperiului, în limbile neolatine ce s-au afirmat în vestul Europei au pătruns cuvinte de origine germană, iar în cazul spaniolei şi arabe. În aceeaşi perioadă, în partea orientală a imperiului, unde s-au constituit româna şi aromâna, au pătruns, pe lângă grecisme, cuvinte ale slavilor bulgari, iar în Evul Mediu şi turcisme. Iată de ce, pentru a evita înlocuirea cuvintelor „străine" cu altele de aceeaşi sorginte, Cipariu şi-a însuşit rând pe rând cunoştinţe din toate limbile menţionate. Familiarizarea cu latina şi greaca în forma lor clasică încă din perioada studiilor i-au uşurat învăţarea limbilor neolatine şi a celei neogreceşti.

Deprinderea tot atunci a limbii germane i-a permis să depisteze relativ uşor cuvintele de origine germanică intrate în limbile neolatine occidentale. Aceste cunoştinţe l-au ajutat să se familiarizeze fără mari eforturi şi cu limba engleză. Eforturi intelectuale maxime a trebuit însă să depună pentru a-şi însuşi cunoştinţe minime de siriană, persană, egipteană, turcă, bulgară şi arabă. Îndeosebi limba şi literatura arabă va fi a doua mare pasiune a sa, după latină şi greacă. Prin eforturi intelectuale mai mari sau mai mici, Cipariu va deveni, pe parcursul vieţii sale, unul dintre puţinii poligloţi români din acea vreme.

Se impune să se precizeze însă că eforturile lui de a înlocui „străinismele" cu cuvinte şi expresii de origine romanică au urmărit să contribuie la formarea unei limbi literare unitare şi nu să influenţeze vorbirea populară. Din acest punct de vedere, el nu s-a raliat nici exagerărilor lui Maxim şi Laurian care, prin dicţionarul lor, au urmărit să realizeze o limbă literară bazată pe latina calsică şi nici celor ale lui Budai-Deleanu, Körösi-Crişan sau Heliade-Rădulescu, partizani ai înlocuirii românei culte cu italiana.

Într-o scrisoare din anul 1838, Cipariu îi mărturisea lui Bariţ că, deşi nu agrea slavonismele, nu toate puteau fi înlocuite cu cuvinte de origine latină fără a dăuna limbii române. Recunoştea, de asemenea, că din cuvintele de origine latină şi neolatină propuse să le înlocuiască pe cele slavone, numai acele vor rămâne în limba română care vor fi asimilate în vorbirea curentă. Şi într-adevăr, în eforturile lui de a contribui la formarea unei limbi literare unitare, el s-a străduit să păstreze o atitudine moderată. Rezultatele la care a ajuns până în preajma revoluţiei le-a expus în *Principia de limbă şi scriptură,* pe care a publicat-o fragment de fragment, aproape

număr de număr, în *Organul luminării* de-a lungul anului 1847 şi în primele trei luni ale celui următor.

Primul fragment apărut în nr. IV din 25 ianuarie 1847 va fi precedat de o scurtă introducere în care mărturisea că, în elaborarea *Principiilor*, s-a silit să folosească o limbă română „cât s-ar putea mai curată". Totodată, a ţinut să precizeze că în editarea săptămânalului său s-a decis să recurgă numai la litere latine, spre deosebire de *Gazeta de Transilvania*, care de la apariţia ei a păstrat obiceiul utilizării scrierii cu caractere cirilice. În concepţia lui Cipariu, trecerea la utilizarea literelor latine constituia o dovadă în plus a caracterului romanic al limbii române. De altfel, preocupările sale privind modalitatea înlocuirii scrierii cirilice se oglindesc în broşura publicată în 1840 cu titlul: *Extract de ortografie cu litere latineşti pe temeiul limbii şi ortografiei bisericeşti şi osebirea dialectelor, precum s-au urmat de la 1835 în Tipografia din Blaj*, adică de când a luat el conducerea acesteia.

Din analiza studiului privind punerea bazelor formării unei limbi literare unitare rezultă că, într-o măsură mult mai însemnată decât utilizarea scrierii cu litere latine, trebuia să stea principiul etimologismului, ceea ce implica folosirea cuvintelor în evoluţia lor istorică. După revoluţie, limba literară creată de Cipariu pe baza principiilor ortografice şi etimologice menţionate, va fi acceptată în publicaţiile din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş, iar temporar şi în Principatele Unite ale Ţării Româneşti şi Moldovei cu prilejul înfiinţării Societăţii Academice Române. Însă dificultăţile legate de însuşirea ei datorită latinismelor va face ca, până la urmă, să triumfe fonetismul, mult mai accesibil celor cu mai puţină ştiinţă de carte.

În preajma anului 1848 însă principiile de limbă şi scriere ale lui Cipariu au fost însuşite de tinerii intelectuali în formare, care, pe baza lor, îşi vor consolida conştiinţa naţională, iar după declanşarea revoluţiei vor juca un rol hotărâtor în susţinerea revendicărilor privind obţinerea drepturilor politice. Din acest punct de vedere se poate afirma că Cipariu, prin activitatea sa didactică, ştiinţifică şi culturală, s-a situat printre cei mai de seamă reprezentanţi ai elitei intelectuale, constituită în deceniile premergătoare anului 1848, care au contribuit la dezvoltarea ideologiei naţionale ce va sta la baza luptei pentru emanciparea populaţiei româneşti ardelene din starea sa de inferioritate în timpul revoluţiei.

Declanşarea revoluţiei la Viena în 13 martie şi la Pesta două zile mai târziu va fi semnalată în *Organul luminării* din 17 martie 1848. În acelaşi număr, se vor consemna şi principalele evenimente ce s-au produs în cele două capitale. Referitor la evenimentele de la Viena acorda importanţă decretelor semnate de împăratul Ferdinand privind desfiinţarea cenzurii şi

instituirea libertății presei, precum şi convocarea unui parlament comun al provinciilor habsburgice care să pună bazele unei monarhii constituţionale.

În legătură cu cele petrecute la Pesta insista asupra manifestului tinerilor intelectuali în 12 puncte între care figurau: libertatea presei, constituirea unui guvern responsabil şi a unei diete anuale cu sediul în capitala ungară, egalitatea în fața legilor, desfiinţarea relaţiilor urbariale, dar şi unirea Transilvaniei cu Ungaria.

Organul luminării din 24 martie începe cu anunţarea formării noului guvern de la Viena şi cu tratativele pentru constituirea celui de la Pesta. În acest număr, se acordă importanţă legilor votate de Dieta ungară ce-şi ţinea şedinţele la Bratislava (Pozsony sau Presburg) şi anume celor referitoare la: suportarea în comun (inclusiv de foştii privilegiaţi) a sarcinilor publice, desfiinţarea relaţiilor urbariale sau a iobăgiei, uniunea Transilvaniei cu Ungaria.

Problema uniunii îl va determina pe Cipariu să-i dedice o analiză temeinică într-un articol al cărei prime părţi va apărea în 24 martie şi apoi continuarea în următoarele trei numere consecutive. Analiza evidenţiază atât perspectivele pozitive, cât şi cele negative ale uniunii. În partea introductivă preciza că s-a decis să se ocupe cu studierea consecinţelor uniunii, deoarece ea va afecta deopotrivă interesele maghiarilor şi ale naţionalităţilor, inclusiv ale românilor. O primă perspectivă o concretiza în argumentul că un stat mic dispunea de posibilităţi limitate în a asigura o ameliorare semnificativă a stării materiale şi culturale a popoarelor ce-l locuiau. Aceste posibilităţi creşteau în cazul unei Ungarii mari cu condiţia adoptării unor reforme care să pună capăt vechii organizări întemeiată pe privilegii moştenite din feudalism. În schimb, menţinerea autonomiei Transilvaniei, bazată pe privilegiile celor trei „naţiuni" sau Stări medievale care împreună erau întrecute numeric de românii lipsiţi de drepturi, va pune piedici transformărilor înnoitoare ce nu se mai puteau amâna.

La rîndul lor, românii n-au reuşit să obţină drepturi egale cu maghiarii, secuii şi saşii până în 1848, cu toate că le-au revendicat de câteva ori, după ce au intrat sub stăpânirea habsburgică. De altfel, nici încercările nobililor şi secuilor de a înfăptui uniunea înainte de 1848 n-au fost încununate de succes. Dar chiar dacă s-ar fi realizat, n-ar fi adus pierderi sau câştiguri nici pentru nobilii maghiari şi secui, nici pentru români, deoarece cei dintâi se bucurau de aceleaşi privilegii ca şi semenii lor din Ungaria, iar ultimii erau privaţi de drepturi indiferent că se numeau ungureni, bănăţeni sau ardeleni.

În analiza sa, Cipariu atenţiona că nobilii şi secuii din Ardeal, în majoritatea lor, s-ar opune uniunii, dacă „ar putea" şi după declanşarea revoluţiei. El nu s-a sfiit să afirme că nici românii n-ar avea posibilitatea să se opună uniunii, chiar dacă ar dori acest lucru. Recunoştea că uniunea

aducea pentru ei creşterea pericolului „înghiţirii" sau deznaţionalizării lor, ca şi pentru saşi, croaţi, sârbi, slovaci şi ucrainieni. Acest pericol s-a diminuat totuşi după 15-18 martie, când Ungaria a „îmbrăcat o formă nouă", fundamentată pe principii diferite de cele specifice privilegiilor feudale. Autorul analizei exprima speranţa că, potrivit noilor principii, toţi locuitorii vor avea „asemenea drepturi şi asemenea datorinţe, fără alegere între naţionalitate şi naţionalitate, între clase şi clase, între confesiune şi confesiune".

El recunoştea dreptul Ungariei de a proclama maghiara ca limbă oficială în diplomaţie, aparatul administrativ şi juridic, precum şi în învăţământul superior. Însă acelaşi drept trebuia acordat şi naţionalităţilor de a-şi folosi propriile limbi în şcolile elementare şi medii, inclusiv în seminariile teologice, întrucât ele aparţineau unor culturi diferite de aceea a ungurilor.

Referitor la problema folosirii limbii proprii evidenţia că în rândurile conaţionalilor s-a creat o atmosferă de suspiciune datorită legii adoptate de Dieta Stărilor privilegiate din 1842. Fiindcă viza deznaţionalizarea românilor din Transilvania prin înlocuirea limbii lor cu cea maghiară în biserici şi şcoli în decurs de zece ani, în 1842 Cipariu n-a ezitat să-şi pună semnătura, alături de ceilalţi profesori ai gimnaziului, pe protestul adoptat de Consistoriul blăjan.

Într-o scrisoare adresată la sfârşitul lui februarie 1842 prietenului său G. Bariţ îşi exprima convingerea că „norodul românesc, precum în lege şi în limbă, totdeauna va şti a se împotrivi unor nedrepte poftiri ca aceste".

Dezbătând problema pericolului deznaţionalizării, în articolul său din *Organul luminării* Cipariu sublinia că, în anii de dinainte de revoluţie, el a fost mai mare pentru românii din provinciile anexate în secolul al XVIII-lea Ungariei, decât pentru cei din Transilvania. Aceasta pentru că românii din Ungaria erau mai puţin numeroşi în raport cu maghiarii, pe când cei ardeleni îi întreceau numeric pe unguri, secui şi saşi luaţi împreună.

De aceea, din punctul de vedere al diminuării pericolului deznaţionalizării pentru românii din Banat, Crişana şi Maramureş era mai avantajoasă unirea lor cu cei ardeleni, decât conservarea separării în două entităţi statale. Cipariu avea, desigur, în vedere că prin unirea celor peste 1.700.000 de români din Ardeal cu cei aproape 1.300.000 din provinciile anexate Ungariei vor dispune de posibilităţi mai ample de a se opune maghiarizării. Cu puteri unite ei vor avea nu numai posibilitatea, ci şi datoria de a-şi conserva şi apăra naţionalitatea, inclusiv limba naţională. Înfăptuirea uniunii cu Ungaria nu-i expunea pe români pericolului deznaţionalizării într-o măsură mai mare decât pe croaţi, sârbi, slovaci şi ruteni. Uniunea putea crea însă condiţii pentru adoptarea unor legi noi care să garanteze dreptul la

existență al naționalităților. Șansa de a se adopta astfel de legi era posibil să nu se datoreze Dietei provenite din vechiul regim, ci celei noi care se va alege pe cu totul alte criterii.

Noua lege electorală urma să permită și naționalităților să-și desemneze proprii reprezentanți și astfel viitorul parlament ar fi putut să devină expresia intereselor întregii populații a Ungariei. Legislația înnoitoare putea crea condiții pentru estomparea diferendelor dintre naționalități și pentru înfrățirea lor în vederea înfăptuirii progresului comun de care să se bucure toate în mod egal.

În partea a doua a articolului despre uniune, Cipariu a reluat ideea potrivit căreia pentru însoțirea înfăptuirii ei de reforme opta numai nobilimea liberală. Majoritatea nobililor erau însă conservatori, la fel ca secuii și sașii. Aceștia numai forțați de împrejurări vor accepta uniunea și doar cu condiția de a-și păstra cel puțin o parte din vechile privilegii. Spre deosebire de nobilii liberali care acționau pentru a se integra într-o Ungarie unitară cu o singură constituție, cei conservatori înclinau numai pentru o uniune formală.

O atare uniune urma să conserve Transilvaniei, în cadrul Ungariei, statul de provincie aparte, bazată pe două constituții și pe trei Stări privilegiate, iar reprezentanții acestora să facă parte și din propria dietă și din aceea a Ungariei. Cipariu exprima însă speranța că prin uniune se va constitui o Ungarie care să asigure libertatea și egalitatea în drepturi și îndatoriri pentru toți locuitorii ei, indiferent de naționalitate. El sublinia însă că dacă nu se va înfăptui o astfel de uniune, ci numai una „proforma", atunci cea dintâi datorie a românilor va fi de a acționa cu toate forțele pentru a-și câștiga aceleași drepturi pe care și le arogau Stările privilegiate. Formulând aceste îndemnuri, Cipariu avertiza că pentru a obține statutul de națiune egal îndreptățită, românii vor fi obligați să învingă opoziția „națiunilor privilegiate", ceea ce nu va fi deloc ușor, indiferent că se va realiza sau nu uniunea.

În partea a treia a articolului său, Cipariu a dezvoltat idei și opinii avansate pentru vremea sa care, deși sunt favorabile uniunii, pot fi considerate valabile și pentru conjunctura actuală. El aprecia că, dacă nu se va realiza o uniune bazată pe reforme reale, Transilvania va continua să fie teatrul rivalităților dintre naționalități un timp îndelungat. Prin uniune, devenea posibilă aplanarea acestor rivalități, implicit grăbirea procesului de integrare a Transilvaniei în Europa civilizată, bazată pe libertate, egalitate și frățietate. Totodată uniunea putea crea premize și pentru o mai mare solidaritate națională și chiar religioasă între românii din Transilvania și Ungaria.

Prin desprinderea Transilvaniei de Ungaria, românii au fost despărțiți în două entități statale deosebite. Diviziunii politice i s-a adăugat sciziunea confesională, după unirea religioasă cu Biserica Romei. Dubla diviziune, politică şi confesională, era valabilă şi pentru românii din Ungaria şi pentru cei din Transilvania. Respectând dreptul fiecărei părți de a accepta sau de a respinge cele patru puncte referitoare la unirea cu Biserica Romei, românii aveau datoria de a acționa ca un popor unitar, bazat pe „deplina libertate, egalitate şi frățietate". Solidaritatea națională era indispensabilă conservării şi consolidării națiunii române şi avea ca temei numărul apreciabil al românilor din Transilvania şi Ungaria.

Prin numărul lor şi prin solidaritatea națională, românii se aflau în situația de a fi siguri că nu vor fi asimilați de etniile cu care conviețuiau. La rândul lor nici ei nu vor tinde să asimileze celelalte etnii. În consecință, românii aveau dreptul să fie recunoscuți ca națiune unitară, după cum şi ei vor respecta drepturile celorlalte popoare la identitatea națională.

Asemenea celorlalte etnii, românii se considerau creştini şi în această calitate puteau pretinde a fi considerați de cei cu care conviețuiau frați egali în drepturi, atât ca persoane, cât şi ca naționalitate. Însuşindu-şi aceste principii, toate naționalitățile din Ungaria vor avea posibilitatea de a fi recunoscute nu numai ca părți ale acestei țări, ci şi a Europei civilizate. Se conturau astfel premizele de a se delimita de populațiile stăpânite de regimurile despotice din Rusia şi Turcia care aparțineau Europei orientale şi într-o proporție mult mai însemnată Asiei. Respectarea principiului egalității în drepturi îi va încuraja pe români să-şi păstreze şi limba proprie de origine romană.

În ultima parte a articolului dedicat uniunii, Cipariu justifica revendicarea egalității în drepturi atât de către români, cât şi de ceilalți nemaghiari, cu argumentul că erau încurajați de exemplul ungurilor care au luptat cu tenacitate pentru a o obține. Invocând acest argument, el sugera presei maghiare să nu manifeste suspiciuni față de revendicările naționalităților, fiindcă nu constituiau o amenințare a intereselor „națiunii ungureşti". Acordarea şi garantarea aceloraşi drepturi pentru români şi celelalte naționalități considera că era o datorie de onoare a națiunii maghiare. El dădea asigurări că, dacă apropiata Dietă a Transilvaniei va adopta legi, prin care li se vor îndeplini revendicările, românii le vor considera o „magna carta" pentru ei.

Într-o atare eventualitate, românii, ca şi saşii, nu vor ezita să colaboreze pentru „binele şi înflorirea patriei comune". Altfel condiționarea acordării egalității în drepturi de acceptarea uniunii cu Ungaria va rămâne pentru români lipsită de conținut şi deci „nesatisfăcătoare".

Analizând lungul comentariu al lui Cipariu referitor la problema uniunii Transilvaniei cu Ungaria, pe care l-a publicat în *Organul luminării* din primele săptămâni ale revoluţiei, se poate concluziona că el reflectă influenţa ideilor înaintate preluate din filosofia iluministă specifică secolului al XVIII-lea şi din cea a romantismului raţionalist predominant în prima jumătate a veacului al XIX-lea. Cucerit de perspectivele ce se conturau la începutul revoluţiei, Cipariu s-a străduit să evidenţieze avantajele şi dezavantajele, pe care uniunea le aducea, atât pentru maghiari, cât şi pentru români şi celelalte naţionalităţi din Ungaria şi Transilvania.

Insistenţa asupra avantajelor uniunii se explică prin convingerea lui că îndeosebi pentru români existau şanse de a li se acorda drepturi favorabile ieşirii lor din starea de inferioritate, în care s-au aflat până în 1848, numai de către liderii nobilimii liberale din Ungaria. Nu însă şi de cei din Transilvania, cu o influenţă limitată şi cu înclinare mai accentuată spre un compromis cu masiva grupare conservatoare, sprijinită şi de secui. Legile adoptate de Dieta nobiliară a Ungariei de la Bratislava şi în special cea electorală şi cea urbarială, păreau să-i dea dreptate, deoarece nu făceau deosebire între maghiari, români şi celelalte naţionalităţi.

La fel părea să-i dea dreptate atitudinea rezervată afişată de nobilimea liberală din Transilvania faţă de reformele din Ungaria, precum şi de compromisul la care liderii ei au ajuns cu cei ai conservatorilor în 20-21 martie. Rezervele manifestate faţă de capacitatea reală a nobilimii ardelene de a impune reforme explică de ce s-a pronunţat pentru extinderea legilor adoptate de Dieta Ungariei şi asupra Transilvaniei prin aprobarea lor integrală, fără modificări, de către dieta ce se va întruni la Cluj.

Întrunirea pe Stări privilegiate a Dietei de la Cluj la 29 mai şi legile defavorabile românilor votate de ea în zilele următoare îi vor confirma rezervele faţă de nobilimea din Transilvania. Trebuie recunoscută şi justeţea afirmaţiei lui Cipariu că uniunea va facilita încetarea separării românilor din Transilvania de cei din Banat, Crişana şi Maramureş anexaţi Ungariei şi deci crearea premizelor afirmării lor ca o naţiune unitară. La fel se impune să se aprecieze pozitiv ideea că uniunea cu o Ungarie modernizată prin reformele adoptate, deschidea perspectiva integrării românilor în Europa civilizată care a avansat pe calea progresului economic, social şi cultural în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Desigur, unele din opiniile şi speranţele formulate de Cipariu în legătură cu beneficiile pe care le-ar fi putut aduce uniunea, vor fi infirmate de evoluţia evenimentelor ce se vor derula în vara anului 1848 până în pragul toamnei, când revoluţia se va transforma în război civil. Dar nu trebuie omis faptul că la un moment dat, în comentariul lui, el a afirmat cu

tărie, că, dacă românilor nu li se vor satisface revendicările, ei vor avea datoria de a acţiona solidar pentru obţinerea lor, cu precădere prin mijloace legale şi paşnice.

De altfel, Cipariu nu a ezitat să se implice în evoluţia evenimentelor din primăvara şi vara anului 1848 şi să ia atitudine faţă de ele în săptămânalul său, *Organul luminării.* Această implicare rezultă din două scrisori pe care i le-a trimis lui G. Bariţiu la începutul şi respectiv mijlocul lunii aprilie.

Prin cea dintâi îl anunţa că a întreprins o vizită la Cluj, între 27-30 martie, împreună cu episcopul Ioan Lemeni, la invitaţia guvernatorului Teleki József. Fiind invitat oficial, a participat la convorbirile pe care episcopul le-a avut cu guvernatorul, cu contele Bethlen János şi cu alţi lideri ai nobilimii liberale. Nu este exclus ca elaborarea lungului comentariu despre uniune, publicat în *Organul luminării,* să fi fost influenţat de participarea lui la discuţiile cu oficialităţile guberniale de la Cluj.

Prin a doua scrisoare îi oferă redactorului *Gazetei de Transilvania* informaţii mult mai ample despre vizita făcută la Cluj şi despre starea de spirit ce domnea în rândurile tinerilor studioşi şi ale profesorilor lor din Blaj. Referitor la vizita de la Cluj îi dezvăluia că s-a întâlnit, între alţii, cu tânărul avocat Ioan Buteanu de la Abrud. Acesta i-a arătat un manifest redactat cu prilejul unei consfătuiri a unor tineri intelectuali, care a avut loc la preotul din Mănăştur în 28 martie.

În prim planul consfătuirii s-au situat avocaţii Ioan Buteanu şi Francisc Florian Micaş, precum şi canceliştii Ioan Suciu şi Alexandru Papiu Ilarian. Manifestul era, de fapt, schiţa unei petiţii cu revendicări moderate privind acordarea unor drepturi pentru români. Petiţia urma să fie prezentată în adunări populare pentru a fi iscălită de participanţi şi apoi înaintată, fie Guberniului, fie Dietei ce se va întruni la Cluj. Cipariu îi mărturisea lui Bariţiu că faţă de unele revendicări din petiţie a manifestat rezerve, însă nu s-a opus discutării şi aprobării ei în adunări populare.

În legătură cu atmosfera de la Blaj, Cipariu îi comunica lui Bariţiu că, încă înainte de a porni cu episcopul spre Cluj, tinerii studioşi şi profesorii lor au participat la o întrunire. Cu această ocazie profesorii le-au vorbit studenţilor teologi şi elevilor din ultimele clase despre evenimentele de la Viena, Pesta, Bratislava şi Cluj, precum şi despre drepturile pe care trebuiau să le revendice românii.

După întrunire, profesorii i-au garantat episcopului că răspundeau de comportamentul tinerilor. În zilele următoare, entuziasmul a continuat să crească în rândurile acestora ca urmare a unor proclamaţii printre care şi aceea a profesorului Aron Pumnul. Proclamaţia lui Pumnul chema la o

Adunare națională toți protopopii, însoțiți de câte doi preoți din protopopiatele lor, precum şi de câte doi delegați țărani din fiecare sat.

Ideea convocării unei atari adunări s-a zămislit cu ocazia unei consfătuiri a canceliştilor de la Târgu-Mureş şi a fost adusă la Blaj de Al. Papiu Ilarian. Cipariu îl informa pe Barițiu că Pumnul i-a prezentat proclamația, însă a refuzat să admită tipărirea ei la Tipografia diecezană.

Cu aceeaşi ocazie l-a atenționat pe autorul proclamației că-şi asuma o mare responsabilitate, convocând adunarea fără aprobare oficială. Refuzul tipăririi proclamației nu a împiedicat elevii şi teologii, care se pregăteau să plece în vacanța de Paşti, s-o copieze şi s-o răspândească în toată Transilvania. Adunarea urma să aibă loc la Blaj, după cum se ştie, pe data de 30 aprilie, care corespundea cu prima duminică de după Paşti. Consistoriul blăjan s-a arătat dispus să sprijine inițiativa, înaintând Guberniului de la Cluj cererea pentru a o aproba. Acesta a respins-o însă, lăsându-i episcopului Lemeni latitudinea de a convoca o consfătuire restrânsă, la data pe care o va considera el mai potrivită.

Dintr-o altă epistolă adresată lui Bariț, cu data de 22 aprilie, rezultă că Cipariu a încercat să-l sprijine pe Aron Pumnul, susținut şi de cancelişti, în disputa cu episcopul Lemeni, prilejuită de fixarea datei convocării consfătuirii aprobate de Guberniu. Încercarea lui Cipariu de a-l sprijini pe A. Pumnul apare firească, deoarece acesta era unul din principalii săi colaboratori la editarea *Organului luminării* şi a *Învățătorului poporului*. Ultimul se adresa mai ales țăranilor ce ştiau a citi. Susținerea lui A. Pumnul îi va aduce lui Cipariu o admonestare din partea episcopului. Până la urmă, Lemeni s-a decis asupra datei de 3/15 mai. Cipariu va publica în *Organul luminării* din 14 aprilie chemarea episcopului Lemeni adresată protopopilor de a fi prezenți la Blaj în 3/15 mai. Opt zile mai târziu, Cipariu îl va înştiința pe Barițiu că episcopul Lemeni a trimis la Sibiu doi emisari în persoana canonicului Teodor Sereni şi a protopopului albaiulian Augustin Pop, cu misiunea de a convinge Consistoriul ortodox de acolo să accepte data propusă pentru consfătuirea comună. Consistoriul sibian a acceptat data propusă, fiind convins şi de tinerii cancelişti care s-au deplasat şi ei la Sibiu, în frunte cu Aron Pumnul.

Tot în *Organul luminării* din 14 aprilie, Cipariu a publicat proiectul legii uniunii ce urma să fie dezbătut şi votat de apropiata Dietă de la Cluj, pe care îl va prelua din ziarul *Erdélyi hiradó.* Fiindcă în proiect românii nu erau nici măcar menționați, în numărul următor al *Organului* din 21 aprilie va face loc unui articol intitulat: *Ce e de lucrat,* fără a se indica autorul.

În partea introductivă, după ce prezintă un scurt istoric al situației românilor până în 1848, autorul anonim preciza că se simțea dator să

formuleze un proiect de revendicări în 12 puncte pe care românii să-l susţină pentru a obţine: recunoaşterea drepturilor lor nu numai ca persoane ci şi ca naţiune, indiferent că uniunea va fi aprobată sau dezaprobată; înglobarea confesiunilor lor în rândul celor „recepte”; un teritoriu românesc din comitatele şi scaunele, unde românii formau majoritatea populaţiei, emancipaţi de orice obligaţii feudale; libertatea deplină a cuvântului şi a tiparului; o adunare naţională care să decidă în problemele politice şi bisericeşti; reprezentarea românilor în dietă prin deputaţi proprii, proporţional cu numărul lor, asemenea maghiarilor, secuilor şi saşilor; folosirea limbii române pe teritoriul propriu în problemele politice, bisericeşti şi şcolare; înfiinţarea de şcoli româneşti elementare şi medii care să fie subvenţionate din bugetul statului în raport cu aportul lor la formarea acestuia; ştergerea oricăror privilegii şi desfiinţarea uniunii celor trei „naţiuni” sau Stări privilegiate etc. Toate revendicările de mai sus se vor găsi şi în discursul rostit de Bărnuţiu în Adunarea naţională din 15-17 mai şi în programul adoptat cu acea ocazie.

Între timp, a avut loc prima Adunare de la Blaj din 18/30 aprilie, a cărei desfăşurare *Organul luminării* o consemna pe scurt, fără comentarii deosebite în numărul din 21 aprilie/1 mai. În partea finală a informaţiei despre prima Adunare se aducea totuşi un elogiu atitudinii paşnice a participanţilor şi se evidenţia rolul jucat de Simion Bărnuţiu în acest sens.

Aprecierea laudativă a atitudinii lui Bărnuţiu indică o apropiere a lui Cipariu de gruparea mai radicală a acestuia şi de ideile manifestului bărnuţian din 24-25 martie. Îndeosebi ideea recunoaşterii românilor ca naţiune politică egal îndreptăţită şi aceea a constituirii unui congres naţional ca o instituţie cu profil politic, asemănător Universităţii săseşti, nu-i putea lăsa indiferenţi, nici pe Cipariu, nici pe Bariţiu, observatori atenţi ai evenimentelor din Transilvania. Cipariu i se destăinuia lui Bariţiu printr-o epistolă din 28 aprilie că, deşi aprecia activitatea grupării lui Bărnuţiu, el nu va putea fi totuşi „radical”. Va continua să-i susţină activitatea grupării numai dacă va apela la mijloace paşnice pentru realizarea ţelurilor ei.

Din relatările lui Al. Papiu Ilarian rezultă că Cipariu a acceptat să colaboreze cu Bărnuţiu după încheierea primei Adunări de la Blaj. Ea s-a concretizat în consfătuirea din seara zilei de 30 aprilie. Cu această ocazie Bărnuţiu i-a sugerat lui Cipariu să-l invite pe bănăţeanul Eftimie Murgu la Blaj pentru a prezida Adunarea din 15 mai. Cipariu i-a răspuns că i-a scris deja şi aştepta răspunsul lui Murgu. Bărnuţiu i-a mai sugerat lui Cipariu, cu acelaşi prilej, ca blăjenii greco-catolici să trimită o nouă delegaţie la sibienii ortodocşi pentru a-i determina să-şi menţină hotărârea de a se întruni solidar într-o singură adunare, indiferent de apartenenţa confesională.

Sfatul a fost acceptat, însă din noua delegație a făcut parte, alături de canonicul Teodor Sereni, însuşi Cipariu. Ei s-au deplasat câteva zile mai târziu la Sibiu, unde au purtat convorbiri cu Moise Fulea, locțiitorul lui Andrei Şaguna, plecat la Karlowitz pentru a fi sfințit ca episcop. La convorbiri au participat şi S. Bărnuțiu, Avram Iancu, Al. Papiu Ilarian, precum şi August Treboniu Laurian, recent revenit de la Bucureşti, unde a funcționat ca profesor la colegiul „Sfântu Sava" din anul 1842. Vicarul Moise Fulea s-a declarat de acord cu propunerea blăjenilor şi în consecință a dat dispoziții protopopilor ortodocşi să se îndrepte spre Blaj, împreună cu reprezentanții preoților şi enoriaşilor din protopopiatele lor. Impulsionat de rezultatele consfătuirii de la Sibiu, Bărnuțiu îşi va redacta celebra cuvântare, pe care o va prezenta la 14 mai în catedrala de la Blaj, deci în preziua deschiderii celei de a doua Adunări naționale.

În ultimul număr al *Organului luminării* din aprilie, se dau informații despre pregătirea Adunării de la Blaj care avea aprobarea oficială. Se da ca probabilă posibilitatea ca, la 15 mai, să fie prezenți la Blaj mai mulți participanți decât la 30 aprilie. Întrucât în presa maghiară se comenta că numărul mare de participanți putea crea pericolul tulburării ordinii publice, autorul informației, I. Manu, unul din redactorii ziarului, făcea apel la cei ce intenționau să se deplaseze la Blaj să adopte o conduită corectă, pentru a demonstra denigratorilor că şi românii constituiau un popor civilizat. Totodată se amintea că scopul Adunării era de a adopta o petiție, prin care urma să se revendice recunoaşterea românilor ca a patra națiune, împreună cu confesiunile ei, precum şi dreptul de a fi reprezentați prin proprii deputați atât în Dieta Transilvaniei, cât şi în aceea a Ungariei.

Implicarea directă a lui Cipariu în propaganda efectuată de tinerii intelectuali, rămaşi la Blaj după 30 aprilie, în satele învecinate, pentru a-şi trimite cât mai mulți reprezentanți la Adunarea din 15 mai, se reflectă în raportul profesorului aiudean Szász Károly despre desfăşurarea acesteia, înaintat la 18 mai primului ministru al Ungariei, contele Bathyányi Lajos.

În raport el menționa că, în zilele premergătoare Adunării din 15 mai, tinerii au vizitat localitățile din preajma Blajului şi au propagat în rândurile sătenilor idei care se refereau, fie la necesitatea realizării unei Transilvanii românizate, fie la unirea ei cu Bucovina, Moldova şi Țara Românească în vederea reconstituirii vechii Dacii. Szász Károly mai preciza că, înainte de a pleca în acțiunea lor propagandistică, tinerii îi vizitau pe canonicul Cipariu şi pe profesorul Pumnul. Aceştia îi sfătuiau şi-i îndrumau să îndemne iobagii să nu dea crezare promisiunii liderilor nobilimii maghiare că uniunea le va aduce eliberarea, deoarece „împăratul, de acord cu papa de la Roma, le-a dat deja libertatea". Tocmai pentru a li se vesti libertatea acordată de împărat, tinerii îi îndemnau pe țărani să fie prezenți în 15 mai la Blaj.

Apropierea întrunirii celei de a doua Adunări de la Blaj şi problemele pe care ea urma să le dezbată îl vor determina pe Cipariu să schimbe denumirea săptămânalului său din *Organul luminării* în *Organul național*. Drept urmare, nr. LXXI al săptămânalului va deveni nr. I. Acest număr începea cu o notă a redacției, prin care cititorii erau asigurați că, deşi adoptă o nouă denumire, *Organul* va continua să apere şi să promoveze interesele vitale ale națiunii, chiar dacă redactorii ei vor avea neplăceri, deoarece erau hotărâți ca în paginile *Organului național* să nu apară „nici un cuvânt, ce să nu poată sta înaintea tribunalului dreptății". Ulterior, într-un articol de la începutul lunii octombrie Cipariu va recunoaşte că până când s-a numit *Organul luminării* ziarul lui a avut un caracter bisericesc şi literar, iar după modificarea denumirii unul politic.

În continuarea notei redacției, nr. I al *Organului* sub noua sa denumire este dedicat Adunării naționale din 15-17 mai 1848. În prealabil se referă la sosirea delegaților, începând cu seara de vineri 12 mai şi apoi de-a lungul zilei de sâmbătă, 1/13 mai. O mențiune aparte se acordă venirii în 13 mai a episcopului Şaguna şi a suitei sale pe 20 de căruțe, insistându-se asupra primirii lui cu aclamații şi asupra cazării sale la reşedința episcopală situată în vechiul castel Appafyan.

În legătură cu ziua de duminecă 2/14 mai se amintea că, după slujba religioasă de dimineața, de la „10 până la 3 după-amiaza" s-a ținut consfătuirea din catedrala blăjană, în cadrul căreia şi-a rostit Simion Bărnuțiu discursul despre soarta românilor din Transilvania de-a lungul secolelor şi despre „drepturile ce i se cuvin". Din relatare, reiese că, la „5 după amiază" s-a reluat consfătuirea din catedrală, acum discuțiile axându-se pe problema arestării avocatului clujean Francisc Florian Micaş. Ele s-au încheiat cu decizia de a se întocmi o petiție, ce va fi înaintată Guberniului de la Cluj, pentru a fi eliberat din detenție. Informațiile privind ziua de 14 mai se încheie cu precizarea că, în timpul consfătuirilor de dinainte şi de după masă, tinerii au vorbit cu însuflețire mulțimii adunate în preajma catedralei despre evenimentele ce se petreceau în Ardeal şi în Europa, precum şi despre consecințele lor asupra viitorului românilor. Vorbitorii au insistat asupra necesității păstrării ordinii şi liniştii în timpul Adunării.

Informațiile despre desfăşurarea propriu-zisă a Adunării Naționale în zilele de 15-17 mai sunt în general cunoscute în istorie. Mai puțin cunoscută este relatarea potrivit căreia, după ce în prima zi participanții la Adunare s-au mutat din piața situată în fața catedralei pe Câmpia din dreapta Târnavei Mari, Bărnuțiu a vorbit şi în fața acestora. De fapt, la începutul cuvântării sale a propus schimbarea denumirii locului unde se ținea Adunarea în Câmpia Libertății.

În vorbirea sa a insistat asupra dreptului românilor de a se proclama națiune de sine stătătoare şi parte întregitoare a Transilvaniei, egală în drepturi. Pentru a doua zi o informație mai puțin cunoscută se referă la faptul că după ce s-a adoptat programul cu revendicările poporului român, participanții l-au împuternicit pe A.T. Laurian să-l sintetizeze sub forma unei petiții, pentru a putea fi înaintat împăratului de la Viena şi apropiatei Diete a Transilvaniei, ce urma să se întrunească la Cluj. La sintetizarea petiției, Laurian va fi ajutat îndeosebi de Timotei Cipariu care a participat atât la consfătuirile din 14 mai din catedrală, cât şi la desfăşurarea Adunării în cele trei zile următoare. În a treia zi, Cipariu a fost ales între cei zece secretari ai Adunării, alături de August Treboniu Laurian, Petru Maniu, Paul Dunca, Ioan Piposiu, Ioan Bran Pop de Lemeni, Demetriu Boer, Ioan Bobb, George Anghel şi Iacob Bologa. Misiunea secretarilor s-a concretizat în redactarea şi semnarea proceselor verbale referitoare la desfăşurarea celor trei zile ale Adunării.

În ziua precedentă Cipariu fusese desemnat şi între membri delegației ce urma să prezinte împăratului de la Viena programul adoptat în 16 puncte sub forma unei petiții. Alături de Cipariu în această delegație au mai fost aleşi: canonicul Vasile Rațiu, vicarul Alexandru Sterca-Şuluțiu, protopopul Moise Fulea, protopopul Iosif Ighianu, profesorii August Treboniu Laurian, Ioan Maiorescu şi Dimitrie Boer, avocatul Constantin Secărianu, cinci ofițeri ai regimentelor grănicereşti, în frunte cu maiorul Tulbaşiu etc. Lui Cipariu îi revine meritul de a fi publicat cel dintâi integral procesele verbale ale celor trei zile ale Adunării, cu hotărârile adoptate, în primul număr al *Organului național*.

Deşi ocupat, pe de o parte cu redactarea şi tipărirea *Organului național*, iar pe de altă parte cu pregătirea plecării la Viena, ca membru al delegației menționate, Cipariu s-a implicat în elaborarea şi semnarea, împreună cu prietenul sau canonicul Vasile Rațiu, a unui apel adresat vicarilor, protopopilor şi viceprotopopilor din Dieceza greco-catolică a Blajului. Apelul îi îndemna să recurgă la colaborarea preoților în vederea efectuării unei colecte băneşti necesară susținerii activității tinerilor intelectuali care militau şi suportau sacrificii pentru înaintarea „binelui națiunii".

Ajutorarea tinerilor se impunea, deoarece ei nu dispuneau de mijloace materiale proprii pentru a face față necesităților pretinse de misiunea lor. Pentru a încuraja donațiile, semnatarii apelului evidențiau că la Blaj s-au strâns deja 210 florini în favoarea tinerilor. Preoții erau sfătuiți să înainteze listele cu donatorii protopopilor, iar aceştia să le trimită la Blaj împreună cu sumele respective. Aici ele vor fi primite de semnatari şi de A.T. Laurian care vor elibera chitanțe pentru ele cu semnăturile lor. Toate listele cu

numele donatorilor urmau să se publice în *Organul național* în semn de „recunoştinţă şi mulţumire către acei tineri zeloşi" care pentru „luminarea şi emanciparea naţiunii s-au luptat şi încă se vor mai lupta". Apelul are data de 9/12 mai 1848.

Cipariu a plecat spre Viena la câteva zile după Adunarea de la Blaj. Înainte de a porni la drum, el a lăsat în grija colaboratorului său I. Manu redactarea nu numai a *Învățătorului poporului,* ci şi a *Organului național,* indicându-i să-i păstreze tonul moderat şi obiectiv.

La Viena s-a întâlnit cu braşovenii Constantin Secăreanu, V. Lacea, G. Ion, I. Popasu, pe care-i menţionează I. Bran în scrisoarea trimisă lui G. Bariţiu în 25 mai; de asemenea, cu A.T. Laurian şi cu ceilalţi delegaţi sosiţi în capitala Imperiului Habsburgic, inclusiv cu I. Maiorescu trimisul Guvernului provizoriu din Ţara Românească la Frankfurt. Ajunşi în capitală, delegaţii au constatat că împăratul Ferdinand o părăsise refugiindu-se în Tirol, la Innsbruck, din cauza situaţiei revoluţionare.

Întrucât conducătorul delegaţiei Andrei Şaguna întârzia, el deplasându-se mai întâi la Karlowitz pentru a fi sfinţit ca episcop de mitropolitul Rajacici, cei sosiţi la Viena au hotărât, în urma unei consfătuiri, să-i trimită la Innsbruck pe T. Cipariu, I. Popasu, A.T. Laurian şi I. Bran, autorul epistolei menţionate. Aceştia au ajuns la destinaţie în dimineaţa zilei de 30 mai şi au cerut audienţă la Curtea imperială. Ei vor fi primiţi în audienţă la 5 iunie, însă nu de monarh, ci de prinţul Eszterházi, ministrul împuternicit al Guvernului ungar pe lângă Curtea imperială, căruia vor fi nevoiţi să-i înmâneze petiţia. Eszterházi, împreună cu superiorul său premierul Bathyányi, sosit şi el la Innsbruck, vor manevra în aşa fel lucrurile în culise, încât cei patru delegaţi români nu vor fi primiţi de împărat pentru a li se da răspunsul la petiţie decât în 11 iunie, adică a doua zi după ce acesta semnase legea uniunii.

După primirea unui răspuns verbal evaziv T. Cipariu, I. Popasu şi I. Bran s-au reîntors la Viena. La Innsbruck a rămas numai A.T. Laurian, secondat temporar de I. Maiorescu. Reîntoarcerea lor a coincis aproximativ în timp cu sosirea în capitala imperiului a episcopului Andrei Şaguna. Răspunsul evaziv al împăratului nu l-a mulţumit însă. De aceea, cu prilejul unei consfătuiri, s-a decis să se înainteze un memoriu de protest împăratului de o altă delegaţie, formată acum din 13 persoane în frunte cu A. Şaguna. Împreună s-au deplasat la Innsbruck şi au prezentat memoriul Curţii imperiale cu semnăturile lor la 16 iunie. Răspunsul dat de rezoluţia împărătească din 23 iunie asigura că promisiunea făcută verbal în 11 iunie se va concretiza într-o lege ce va fi votată de Dieta Ungariei care va recunoaşte românilor statutul de naţiune politică.

Numele lui Cipariu nu mai apare însă între cei 13 semnatari ai memoriului din 16 iunie. Aceasta înseamnă că el nu s-a mai deplasat cu a doua delegaţie la Innsbruck, ci a rămas în capitala imperiului pentru a frecventa bibliotecile şi librăriile vieneze. În schimb, apare, alături de Iosif Ighianu, Paul Dunca, Dimitrie Moldovan şi Ioan Bran de Lemeni la Pesta unde ei s-au oprit şi nu şi-au continuat drumul spre casele lor ca ceilalţi delegaţi.

Rămânerea celor cinci la Pesta se explică prin aceea că episcopul Şaguna care-i însoţea, i-a propus Guvernului ungar ca membri supleanţi ai comisiei regnicolare. Această comisie fusese aleasă de Dieta de la Cluj pentru a colabora cu Guvernul pestan la definitivarea amănuntelor uniunii aprobate de monarh. Ele urmau să fie concretizate într-un proiect de lege pentru a fi dezbătut şi adoptat de noua Dietă a Ungariei, aleasă în a doua jumătate a lunii iunie.

Guvernul de la Pesta s-a declarat de acord cu propunerea episcopului Şaguna de a se completa comisia regnicolară. Şaguna îşi motivase propunerea cu argumentul că reprezentanţii românilor se aflau într-o situaţie de inferioritate în cadrul comisiei regnicolare în raport cu cei 23 ai maghiarilor, secuilor şi saşilor. Într-adevăr, în forma votată de Dieta de la Cluj, comisia regnicolară nu-i cuprindea decât pe episcopii Şaguna şi Lemeni şi pe deputatul Al. Bohăţel.

Prin includerea în comisie a lui Cipariu, Ighianu, Dunca, Moldovan şi Bran, precum şi a lui Paul Dunca, Nicolae Avram Penciu, Grigore Silaşi şi George Bariţ, propuşi de Consistoriul din Sibiu la sugestia episcopului Lemeni, numărul românilor s-ar fi apropiat de acela al reprezentanţilor celorlalte „naţiuni" din Transilvania. Dar, preşedintele comisiei regnicolare care era însuşi guvernatorul Transilvaniei, groful Teleki József, s-a opus propunerii lui Şaguna, motivând că legile votate de Dieta de la Cluj nu puteau fi modificate nici măcar de cel mai înalt for administrativ al Ungariei.

Până la urmă, Teleki a acceptat un compromis în sensul că admitea includerea reprezentanţilor suplimentari ai românilor în comisia regnicolară, dar nu cu drepturi depline, ci numai cu vot consultativ. Compromisul n-a fost acceptat de Comitetul naţional de la Sibiu ales de Adunarea de la Blaj şi de aceea a pretins supleanţilor să revină şi ei acasă. Dintre aceştia nu au dat ascultare îndemnului Comitetului Naţional: Timotei Cipariu şi protopopul ortodox Iosif Ighianu.

Cipariu şi Ighianu şi-au justificat atitudinea printr-o proclamaţie publicată în *Organul naţional* cu titlul: *Către naţiunea română din Transilvania,* pe care au trimis-o de la Pesta cu data de 18 iulie 1848. În sprijinul atitudinii lor au invocat menţionata rezoluţie imperială din 23 iunie, prin care monarhul dădea asigurări privind recunoaşterea românilor ca naţiune printr-o lege votată de forul legislativ ungar.

Respectând rezoluţia, membrii delegaţiei au hotărât să nu mai formuleze o altă petiţie, ci să se reîntoarcă în Transilvania. Întrucât la reîntoarcere au trecut prin Pesta, s-au adresat Guvernului ungar, recomandându-i să ţină seama de cauza naţiunii române, conform rezoluţiei imperiale. Semnatarii recunoşteau că prin sancţionarea legii uniunii de către monarh, unul din punctele importante ale programului de la Blaj nu se îndeplinea. Însă decizia împăratului trebuia oricum respectată, fiindcă românii nu i se puteau opune. Invocând respectarea voinţei imperiale, precum şi propunerea celor doi episcopi români, semnatarii considerau că era mai oportun să rămână la Pesta ca membri ai comisiei regnicolare, decât să dea ascultare îndemnului de a reveni acasă. În partea finală a proclamaţiei, Cipariu şi Ighianu informau că până la redactarea ei n-au participat încă la lucrările comisiei regnicolare. Dacă membrii Comitetului Naţional de la Sibiu vor decide să-i înlocuiască cu alţii, ei se declarau dispuşi să respecte o asemenea hotărâre.

Întrucât Comitetul de la Sibiu nu le-a propus înlocuirea, împreună cu Şaguna, Lemeni şi Bohăţel, Cipariu şi Ighianu au contribuit la elaborarea proiectului de lege privind recunoaşterea românilor ca naţiune politică. Prezentat celorlalţi membri ai comisiei regnicolare, aceştia i-au adus serioase modificări. Totuşi în primul paragraf al proiectului de lege s-a admis formularea: „Naţionalitatea şi limba românilor se recunoaşte şi se garantează". Comisia regnicolară care şi-a început activitatea la 16 iulie, după ce a înaintat proiectele de lege pentru a fi definitivate şi adoptate de organul legislativ al Ungariei, la 12 septembrie s-a autodizolvat. Precipitarea evenimentelor în septembrie care a dus în luna următoare la transformarea revoluţiei în război civil, a făcut ca proiectul de lege privind recunoaşterea românilor ca naţiune politică să nu mai fie luat în dezbatere de Dieta Ungariei în toamna anului 1848.

Dizolvarea comisiei regnicolare i-a permis lui Cipariu să părăsească Pesta şi să revină la Blaj spre mijlocul lunii septembrie, în preajma celei de a treia Adunări naţionale. Revenind la Blaj a preluat conducerea *Organului naţional* care de-a lungul verii i-a urmat linia trasată, caracterizată prin moderaţie şi echilibru. O astfel de conduită se evidenţiază, de exemplu, în redarea evenimentelor de la Luna Arieşului de la începutul lunii septembrie.

Aceeaşi orientare a demonstrat-o şi în relatarea întrunirii din 10 septembrie de la Orlat sub protecţia întâiului regiment de grăniceri care a prefigurat a treia Adunare de la Blaj. În legătură cu întrunirea de la Orlat se menţionează discursul lui A.T. Laurian care a schiţat o scurtă istorie a poporului român. Informaţii importante despre a treia Adunare Naţională conţine *Organul naţional* din a doua jumătate a lunii septembrie. Între altele semnalează sosirea la Blaj mai întâi a lui Florian Micaş şi apoi a lui Nicolae

Bălăşescu, eliberaţi din detenţie, dar şi a generalului Schurter trimis de Comandamentul suprem al armatei de la Sibiu.

O concepţie asemănătoare cu a lui Cipariu etalează articolul semnat de cancelistul Ioan Suciu cu titlul: *Dein Ungaria către compatrioţi.* Articolul apărut în 22 septembrie analizează conjunctura revoluţionară care a obligat nobilimea să adopte reforme importante, între care şi aceea a desfiinţării obligaţilor feudale şi totodată să renunţe la o parte însemnată a privilegiilor ei. Autorul articolului a sesizat just că, fără renunţarea la privilegii şi la obligaţiile iobagilor, n-ar fi fost posibilă făurirea solidarităţii naţionale care constituia o condiţie a conservării şi consolidării puterii politice a nobilimii. El a demonstrat falsitatea zvonurilor potrivit cărora cucerirea libertăţii s-ar fi datorat exclusiv împăratului.

Numai prin voinţa lui, monarhul n-ar fi putut acorda libertatea, deoarece la încoronare a jurat să respecte legile în vigoare, ce garantau imunitatea nobililor. Tot atât de nefondată considera şi versiunea conform căreia nobilii ar fi făcut concesii iobagilor privind acordarea libertăţii şi a dreptului de proprietate, pentru că s-ar fi temut de forţa şi numărul acestora. Autorul articolului o contrazicea, argumentând că, pentru ca o revoltă antinobiliară generalizată să reuşească, ar fi fost necesar ca iobagii răsculaţi să dispună, pe de o parte de conducători capabili a-i disciplina, iar pe de altă parte să fie înzestraţi cu arme de foc şi cu muniţii, pe care să le aibă la dispoziţie în depozite proprii. O revoltă a iobagilor lipsiţi de resurse financiare şi fără o pregătire corespunzătoare, bazată numai pe transformarea în arme tradiţionale a îmblăciilor, coaselor, sapelor şi furcilor, n-ar fi avut şanse de izbândă. Reformele din primăvara anului 1848 au făcut însă posibilă estomparea diferendelor dintre nobili şi foştii iobagi şi a deschis calea apropierii lor pentru apărarea unor interese comune, îndeosebi a celor cu caracter naţional.

Dar transformările impuse de revoluţie ar fi trebuit să ofere şanse şi pentru apropierea maghiarilor de celelalte naţionalităţi din Ungaria, deoarece împreună participau la susţinerea statului şi a coroanei regale. Din păcate, în calea acestei apropieri s-a interpus noua legislaţie, prin care s-a proclamat recunoaşterea unei singure naţiuni, cea ungară, cu o limbă diplomatică unică, cea maghiară.

Locuitorilor celorlalte naţionalităţi li s-a oferit egalitatea în drepturi cu maghiarii numai ca cetăţeni individuali şi nu ca naţiuni. Indiferent de argumentele invocate pentru a justifica legile cu caracter naţional, ele n-au favorizat apropierea, ci adâncirea separării dintre maghiari şi naţionalităţi. Pentru a favoriza totuşi o solidarizare a naţionalităţilor cu maghiarii, spre finalul articolului său I. Suciu apela la liderii nobilimii ungare, sugerându-le să pună capăt terorismului, prin suspendarea statariului şi înlăturarea spânzurătorilor ridicate în mijlocul satelor şi în apropierea bisericilor.

Totodată îi îndemna să respecte interesele naţionalităţilor, pentru ca acestea, la rândul lor, să le accepte pe ale maghiarilor, pe baza egalităţii în drepturi, garantată printr-o legislaţie corespunzătoare.

Organul naţional din 29 septembrie 1848 începe primele două pagini cu un articol de fond semnat de Cipariu cu titlul: *Gazetele ungureşti.* Pe parcursul lui, semnatarul analizează evoluţia atitudinii ziarelor maghiare din Transilvania faţă de români din primăvara până în pragul toamnei anului 1848. Până în preajma izbucnirii revoluţiei, mai ales unele ziare din Cluj au dedicat apăsătoarelor obligaţii iobăgeşti pagini pline de compasiune, în condiţiile în care transformările petrecute în Europa apuseană de la sfârşitul veacului al XVIII-lea până în 1848 n-au zdruncinat nici puternica nobilime din Ungaria, nici cele trei „naţiuni" sau Stări privilegiate din Transilvania.

Evenimentele din ianuarie-februarie 1848 de la Palermo şi Paris vor da însă o puternică lovitură mai întâi regimului feudal din Ungaria, prin legile ce vor fi votate de Dieta de la Bratislava după 15 martie.

Reformele impuse în Ungaria prin noile legi vor alarma Stările privilegiate din Transilvania. Drept urmare, simpatia ziarelor maghiare din Cluj faţă de iobagii români se va diminua treptat, începând cu luna aprilie, iar din mai va fi înlocuită cu o atitudine ostilă. Într-un mod asemănător se va schimba, de altfel, atitudinea presei pestane faţă de croato-slavoni.

Modificarea atitudinii presei maghiare reflectă, de fapt, îngrijorarea nobilimii şi a Stărilor privilegiate din Ungaria şi Transilvania în legătură cu prespectiva de a-şi vedea periclitată puterea politică, în cazul acordării românilor, croato-slovenilor şi al celorlalte naţionalităţi drepturi prin legi bazate pe principiile egalităţii, fraţietăţii şi libertăţii. O atare perspectivă putea deveni reală, întrucât românii şi ceilalţi locuitori aparţinând naţionalităţilor erau împreună mai numeroşi decât maghiarii.

În Transilvania românii îi întreceau numeric pe maghiari, secui şi saşi luaţi împreună. Perspectiva acordării în favoarea românilor a dreptului de proprietate asupra pământului şi odată cu el şi acela al egalităţii politice ar fi creat în mod real pericolul subminării puterii deţinute de privilegiaţi şi chiar acela al „înghiţirii", adică al asimilării lor într-un timp mai îndelungat. Pentru evitarea acestui pericol soluţia găsită a fost uniunea cu Ungaria în cazul nobililor şi al secuilor. Rezerve au manifestat saşii, deoarece uniunea cu Ungaria, însoţită de pierderea privilegiilor, îi ameninţa cu deznaţionalizarea. Dar acelaşi pericol putea veni din partea românilor din scaunele şi districtele săseşti, în eventualitatea evitării uniunii. De aceea, liderii saşilor vor înclina spre o uniune condiţionată de păstrarea unora din vechile privilegii.

La rândul lor, românii care sperau că prin extinderea legilor din Ungaria în Transilvania li se va ameliora viaţa, în primele săptămâni ale revoluţiei au manifestat simpatie faţă de uniune, dar şi rezerve, deoarece ea

le putea periclita existența națională. Pentru a-i câștiga pentru uniune, liderii nobilimii le-au promis că odată cu înfăptuirea ei se va desființa iobăgia și vor primi aceleași drepturi ca și celelalte naționalități, cu excepția recunoașterii lor ca națiune egal îndreptățită. Românii au reacționat, afirmând că, fără acordarea tuturor drepturilor revendicate, ei vor continua să fie considerați și tratați ca venetici în propria lor țară. Iată de ce, simpatia lor inițială prounionistă va fi înlocuită cu o stare de îngrijorare și de contestare a uniunii. Formularea revendicării recunoașterii lor ca națiune politică egal îndreptățită la Adunarea de la Blaj din 15-17 mai, va fi urmată în presa maghiară, devenită apărătoare a aristocrației, de tot felul de denigrări la adresa românilor. Principalul reproș al presei maghiare la adresa revendicării românilor se referea la faptul că prin ea se opuneau înfăptuirii statului național unitar ungar.

Spre finalul comentariului său, Cipariu sublinia că nu avea de gând să intre în polemică cu presa maghiară. Se mulțumea să-i analizeze atitudinea și să dea asigurări că nu va modifica orientarea săptămânalului său pus în slujba apropierii și a înțelegerii dintre români și maghiari. Ziarul va evita propaganda incitatoare la rezistență contra măsurilor inițiate de autoritățile nobiliare și-și exprima opinia că și presa maghiară ar trebui să propovăduiască pacea și concordia între naționalități.

Un articol de fond semnat de Cipariu conține și ultimul număr al *Organului național*. În partea introductivă semnatarul răspundea criticilor aduse săptămânalului său de unii români și maghiari. Celor români care-i reproșau că, după ce i-a schimbat denumirea, ziarul ar fi fost mai puțin național, le răspundea că, de fapt, nu i-a modificat radical orientarea, chiar dacă ponderea comentariilor politice a crescut. Modificându-i denumirea n-a dorit să-l transforme într-un amalgam de știri redate fără discernământ. S-a străduit însă ca paginile săptămânalului să reflecte cu precădere sentimente „curat naționale românești". Această strădanie n-a tăinuit-o, ci a afirmat-o, începând cu al doilea număr al *Organului național*. A promovat totodată cu perseverență ideea conviețuirii pașnice între naționalități, pe baza principiilor libertății, egalității și frățietății, pe care le considera adevăruri sublime deosebit de importante pentru sufletul omenesc.

Subliniind importanța acestor principii își exprima regretul că ele au fost uitate mai ales de presa maghiară care a acordat întâietate instigărilor împotriva acelora ce criticau ideea unicității statului ungar. Principiile și ideile călăuzitoare imprimate săptămânalului său s-au promovat și în răstimpul cât el a fost plecat la Viena ca membru al delegației aleasă la Adunarea de la Blaj și apoi la Pesta ca supleant în comisia regnicolară. De altfel și în acel interval de timp responsabilitatea pentru cele publicate în *Organul național* i-a revenit lui.

De-a lungul apariţiei *Organului*, redacţia n-a refuzat articolele şi informaţiile trimise de colaboratori, decât în acele cazuri care erau contrare intereselor naţionale sau se dovedeau divergente faţă de orientarea ziarului. Orientarea politică a redacţiei spre promovarea colaborării şi a păcii între naţionalităţi nu va fi părăsită cât timp va mai apărea săptămânalul. Decât să-i modifice orientarea, redacţia prefera să nu-l mai editeze. În acest sens Cipariu declara că redactorii vor rămâne fideli promovării păcii şi a împăcării pe cale amiabilă între naţionalităţi, însă vor adopta o atitudine combativă contra oricărei denigrări a „naţiunii noastre". Prin justificarea orientării *Organului*, Cipariu îşi afirma crezul lui politic dedicat apărării intereselor naţiunii sale cu mijloace pe care el le considera adecvate.

Ultimul număr se încheia cu publicarea pe ultima pagină a *Extractului din protocolul Adunării naţionale de la Blaj din 13-25 septembrie 1848.* Protocolul sau procesul verbal întocmit cu prilejul celei de a treia Adunări Naţionale de la Blaj sintetizează o serie de revendicări formulate „în numele poporului român din Transilvania". Ele se referă la: anularea statariului şi desfiinţarea instanţei judecătoreşti statariale de la Târgu Mureş, în vederea restaurării domniei legii şi a tribunalelor legale, ca o condiţie a încetării teroarei; sistarea execuţiilor militare generatoare de abuzuri concretizate în confiscări de animale şi de alte bunuri din gospodăriile ţăranilor, precum şi în arestări şi chiar execuţii ale acestora; interzicerea pretinderii de robote sub pretextul restanţelor sau al motivaţiei că unii ţărani ar avea în folosinţă pământuri alodiale, până la înfiinţarea tribunalelor urbariale care să judece diferendele dintre foştii iobagi şi stăpânii lor; constituirea unei comisii din reprezentanţi ai românilor, maghiarilor şi saşilor care să cerceteze persecuţiile şi abuzurile comise de dregătorii locali, iar cei vinovaţi de înfăptuirea lor să fie judecaţi şi să suporte pedepsele pronunţate prin sentinţe ale tribunalelor legale; înfiinţarea gărzilor naţionale româneşti cu aprobarea monarhului şi înzestrarea lor cu arme şi muniţii, asemenea celor maghiare, secuieşti şi săseşti; respectarea jurământului depus de reprezentanţii poporului român la Adunarea naţională de la Blaj din 15-17 mai; anularea legii uniunii şi rediscutarea ei pentru a fi aprobată sau respinsă de o nouă Dietă a Transilvaniei formată din deputaţi ai tuturor „naţiunilor" ardelene, aleşi proporţional cu numărul lor etc. Până la alegerea noii diete şi reconstituirea unui guvern propriu, protocolul prevedea ca şi pe teritoriul Transilvaniei să se recunoască provizoriu constituţia austriacă.

Revendicările formulate în protocolul celei de a treia Adunări Naţionale de la Blaj reflectă noua conjunctură politică tensionată din pragul toamnei anului 1848, când se va produce ruptura între Curtea Imperială de la Viena şi Guvernul ungar de la Pesta, iar precipitarea evenimentelor va duce la transformarea revoluţiei în război civil. Analiza acestor revendicări

relevă că reprezentanţii românilor s-au străduit să profite de noua conjunctură pentru a obţine din partea puterii imperiale drepturile politice, pe care Dieta şi Guvernul de la Pesta li le-au refuzat.

Sfârşitul ultimului număr al *Organului naţional* îl formează câteva rânduri, prin care redactorul lui responsabil, Timotei Cipariu, vesteşte încetarea apariţiei lui din cauza evoluţiei evenimentelor, exprimând totuşi speranţa că nu peste mult timp va putea să vadă din nou lumina tiparului.

Ruptura ce s-a produs în septembrie 1848 între Curtea imperială de la Viena şi Guvernul de la Pesta şi iminenţa transformării revoluţiei în război civil a constituit, într-adevăr, unul din motivele principale ale deciziei lui Timotei Cipariu de a sista apariţia *Organului naţional*, ca de altfel şi a *Învăţătorului poporului.* Perspectiva războiului civil va determina Comandamentul de la Sibiu al armatei habsburgice din Transilvania să-l delege, spre sfârşitul lunii septembrie, pe generalul Schurter la Blaj, pentru a purta discuţii cu reprezentanţii noului Comitet Naţional aleşi de a treia Adunare a românilor care se mai aflau acolo după încheierea lucrărilor acesteia.

La sfatul lui Schurter, o delegaţie de 22 de membri va pleca la Sibiu, unde va fi primită în audienţă de generalul Puchner, comandantul suprem, în ziua de 3 octombrie. Delegaţia i-a înmânat un memoriu revendicativ, dar a fost nevoită să admită restrângerea numărului noului Comitet Naţional la şase persoane. Drept urmare din noul Comitet naţional, zis de pacificaţiune, vor face iniţial parte: S. Bărnuţiu, A.T. Laurian, N. Bălăşescu, I. Bran, Fl. Micaş şi T. Cipariu. Lor li se va alătura în scurt timp şi G. Bariţiu. Pentru a putea colabora cu Comandamentul Militar austriac, toţi membrii comitetului trebuiau să se mute la Sibiu. De aceea Cipariu nu va ezita să se stabilească temporar în acest oraş. Plecarea lui la Sibiu constituie încă o dovadă că el a înţeles să se pună în slujba luptei de emancipare naţională în momentele ei hotărâtoare.

La 20 octombrie va semna, împreună cu ceilalţi membri ai Comitetului, chemarea la arme a poporului român. Chemarea combătea, totodată, circulara promaghiară a episcopului Lemeni. A doua zi, în 21 octombrie îşi va pune semnătura pe un apel, adresat românilor ce se înrolau în unităţile de voluntari, prin care li se cerea să nu aducă prejudicii persoanelor civile de altă naţionalitate şi nici averii acestora.

La 11 noiembrie 1848 va iscăli, împreună cu S. Bărnuţiu, ordinul adresat deveanului Demetriu Moldovan privind primirea şi cazarea maiorului Zerbes. Acesta fusese numit de Comandamentul armatei de la Sibiu ca administrator al comitatului Hunedoara, iar D. Moldovan adjunctul lui.

În ziua următoare Comitetul Naţional i s-a adresat din nou lui D. Moldovan, de această dată cu titulatura de coadministrator al aceluiaşi

comitat Hunedoara. Informațiile din cele două dispoziții ale Comitetului Național de pacificațiune confirmă instalarea la cârma unora din comitatele ardelene a unei administrații provizorii mixte formată din ofițeri ai armatei imperiale şi din intelectuali români, cei dintâi preluând prerogativele comiților supremi, iar coadministratorii civili atribuțiile vicecomiților.

Semnătura lui T. Cipariu apare, de asemenea, pe un ordin dat de Comitetul Național prefecților legiunilor româneşti la 28 noiembrie 1848, alături de ale celorlalți membri. Ordinul se referea, de fapt, la recomandarea acestui Comitet privind respectarea drepturilor naționalităților ardelene în situația excepțională prilejuită de transformarea revoluției în război civil.

Paralel cu acțiunea de constituire a legiunilor de voluntari sub forma gărzilor naționale, Comitetul a luat măsuri pentru înlocuirea vechiului aparat administrativ nobiliar din comitate. Lui Bărnuțiu şi lui Cipariu le-a revenit misiunea de a conduce alegerea noilor dregători din cercul electoral al Blajului. Sub îndrumarea lor s-au întocmit listele de alegători pe baza şemantismelor bisericeşti şi a rapoartelor preoților pentru a se asigura desemnarea dregătorilor sau funcționarilor din toate naționalitățile, proporțional cu numărul lor. Fiindcă mulți dintre bărbați fuseseră încadrați în gărzile naționale, la alegerile care au avut loc la Blaj, spre mijlocul lunii noiembrie, au participat câte 12 reprezentanți ai satelor ce făceau parte din această circumscripție electorală. Alături de săteni români au votat şi țărani maghiari. S-a asigurat astfel democratismul alegerilor prin însăşi apartenența socială şi națională a alegătorilor.

Cu data de 8 decembrie 1848, Cipariu va iscăli o petiție către noul împărat Franz Josef, împreună cu S. Bărnuțiu şi A.T. Laurian, în numele Comitetului Național de pacificațiune. Prin ea se cerea dizolvarea Guberniului nobiliar transilvănean care aderase la rebeliunea antimonarhică, iar prin intermediul noului guvernator Mikó Imre, îi atrăsese şi pe secui în lupta contra habsburgilor. Totodată, ținând cont de starea excepțională de război, autorii ei se pronunțau pentru concentrarea întregii puteri în mâinile generalului Puchner, care urma să conducă Transilvania în colaborare cu consilieri desemnați dintre români şi saşi.

Prin măsurile întreprinse în octombrie-noiembrie 1848, Comitetul național de pacificațiune a ajuns să fie considerat de români un fel de guvern al lor. Sub directa îndrumare a membrilor Comitetului, legiunile şi subunitățile acestora de voluntari au colaborat la dezarmarea gărzilor civile maghiare din comitate. În acelaşi interval de timp au contribuit la forțarea grănicerilor secui să se retragă în Trei Scaune, întrucât din primăvară până în toamnă fuseseră folosiți de autoritățile nobiliare drept instrumente de terorizare a populației româneşti.

Odată cu intrarea trupelor revoluționare ungare în Transilvania, sub comanda generalului Bem, la începutul lui decembrie 1848, pentru lupta de emancipare națională a românilor se va profila o perioadă defavorabilă de cîteva luni. Bem va cuceri în februarie 1849 Sibiul, punând mîna pe o mare cantitate de armament și muniții, pe care Puchner refuzase să o dea legiunilor de gardiști voluntari români.

Întorsătura neașteptată a operațiunilor militare va determina membrii Comitetului Național de pacificațiune să se refugieze și ei peste munți, la Râmnicu Vâlcea, pentru a fi în apropierea generalului Puchner. Acesta se stabilise la Călimănești, fiind bolnav. Unii dintre componenții comitetului, printre care S. Bărnuțiu și A. Florian, au trecut prin pasul Turnu Roșu. Din jurnalul lui Cipariu, scris în 1849, reiese că el a fost nevoit să urmeze o cale mult mai dificilă, de la Rășinari peste râul Sadu, iar de aici traseul Voineasa, Mălaia, Brezoiu, Lotru, Călimănești, Râmnicu Vâlcea.

Dificultatea traseului a sporit din cauza timpului nefavorabil de iarnă. Ajungând la Râmnicu Vâlcea, Cipariu și ceilalți membri ai comitetului au avut neplăcuta surpriză de a fi arestați la ordinul Căimăcămiei, care-i privea cu neîncredere, datorită activității lor revoluționare. O soartă asemănătoare au împărtășit și unii dintre prefecții, viceprefecții, tribunii și vicetribunii lui Avram Iancu, care se retrăseseră în Oltenia. Au fost necesare mai multe audiențe la Puchner, pentru ca acesta să intervină pe lângă comandantul trupelor țariste de ocupație. Intervenția s-a soldat cu punerea în libertate a transilvănenilor până la începutul lui aprilie 1849, după ce în prealabil li s-a oferit posibilitatea de a se deplasa fără restricții în Râmnicu Vâlcea. De o relativă libertate s-a bucurat și Cipariu, ceea ce i-a permis să cunoască nu numai micul orășel, ci și împrejurimile lui. La 18 aprilie, el va primi dreptul de a se stabili temporar la București. Va pleca spre capitala Țării Românești prin Drăgășani și Slatina. În București va trage la hanul Gabrovenilor. De aici va urmări știrile referitoare la mersul operațiunilor militare din Transilvania până în iulie 1849.

Spre sfârșitul acestei luni va primi informații neliniștitoare privind daunele suferite de cărțile și manuscrisele sale lăsate la Blaj și Sibiu. Dorința de a vedea ce i-a mai rămas din manuscrisele și cărțile lui dragi, l-a decis să amâne plecarea la Viena pentru a se alătura celorlalți membri ai Comitetului național. A preferat să se reîntoarcă mai întâi la Sibiu și Blaj, unde va constata cu amărăciune că într-adevăr valoroasa lui bibliotecă suferise un veritabil dezastru. Numai după ce-și va învinge mâhnirea și va pune o relativă ordine în ceea ce i-a mai rămas din bibliotecă, se va hotărî să ia drumul Vienei spre sfârșitul anului 1849, pe calea ocolită a Bucovinei și Galiției.

Între timp, delegații transilvăneni și-au unit forțele cu cele ale reprezentanților românilor din Banat, Partium și Bucovina, deoarece

interesele lor naţionale erau aceleaşi. Împreună au înaintat Curţii imperiale mai multe memorii, prin care au cerut, între altele, unirea tuturor teritoriilor cu populaţie majoritară românească din monarhie într-o provincie autonomă, care să dispună de un aparat administrativ propriu.

Pe parcursul anului 1850, petrecut în întregime la Viena, în calitatea lui de membru al Comitetului de pacificaţiune, Cipariu va iscăli, împreună cu ceilalţi exponenţi ai voinţei românilor, următoarele documente de interes naţional: a) un protest, cu data de 11 martie, împotriva prevederilor din constituţia imperială dată cu un an în urmă, potrivit cărora o bună parte din Transilvania se proclama „ţară săsească" (Sachsenland), deşi populaţia ei românească era dublă faţă de cea de origine germană; b) un memoriu, înaintat la 12 aprilie Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice din Viena, prin care se solicita numirea unui comisar şcolar favorabil progresului învăţământului românesc; c) o petiţie către acelaşi minister, cu data de 10 august, prin care se cereau burse de stat pentru o serie de absolvenţi români ai şcolilor medii în vederea frecventării unor instituţii de învăţământ superior, pentru a obţine calificarea necesară accesului lor la funcţii publice; d) o altă petiţie către acelaşi minister, din 5 septembrie, prin care i se pretindea să aprobe convocarea unui sinod al bisericii greco-catolice, format din clerici şi laici, pentru a alege un nou episcop, deoarece Lemeni fusese destituit de generalul Puchner încă din toamna anului 1849 datorită atitudinii lui filo-maghiare; e) un protest tot către Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, cu data de 19 septembrie, împotriva încercărilor primatului romano-catoloc al Ungariei de a se amesteca în afacerile interne ale bisericii greco-catolice; f) o nouă petiţie către acelaşi minister, din 29 decembrie, prin care se solicita aprobarea înfiinţării unei facultăţi de filozofie şi ştiinţe juridice în limba română la Cluj; g) un alt protest din 30 decembrie împotriva împărţirii administrative a Transilvaniei şi Banatului, prin care se cerea încă o dată un teritoriu autonom românesc şi recunoaşterea românilor ca naţiune politică.

În sfârşit, la 10 ianuarie 1851 îşi va pune iscălitura pe un ultim memoriu pentru obţinerea unei organizări unitare a învăţământului românesc din Transilvania. Din păcate, diferitele petiţii, memorii şi proteste redactate şi înaintate autorităţilor imperiale de către membrii delegaţiilor provinciilor româneşti n-au fost luate în considerare. Una din puţinele urmări pozitive ale acestei activităţi petiţionare s-a concretizat în decretul imperial din decembrie 1850, prin care episcopia greco-catolică se ridica la rangul de mitropolie. Garantarea autonomiei noii mitropolii va fi asigurată prin bula papală „Ecclesiam Christi" din 1853. În condiţiile istorice de atunci, când şcolile confesionale în limba maternă erau patronate de biserică, autonomia se va răsfrânge benefic asupra învăţământului românesc greco-catolic până în 1867.

La scurt timp după semnarea memoriului din 10 ianuarie 1851, Cipariu va părăsi capitala monarhiei habsburgice şi va reveni la Blaj, unde-l aşteptau obligaţiile ecleziastice şi şcolare. Fără îndoială că plecarea lui din Viena s-a datorat, pe de o parte, atitudinii negative a cercurilor guvernante habsburgice în problema îndeplinirii promisiunilor făcute românilor în timpul războiului civil.

Pe de altă parte, a putut avea drept cauză şi orientarea tot mai vădită a acestor cercuri înspre instaurarea unui nou absolutism, pe care Cipariu a sesizat-o cu intuiţia lui de observator obiectiv al evenimentelor politice.

Instaurarea neoabsolutismului de esenţă burghezo-nobiliară va deveni realitate în 31 decembrie 1851, când va fi abrogată constituţia din martie 1849. Se consfinţea, de fapt, o dictatură militaro-absolutistă, care va interzice orice activitate politică opoziţionistă. În noua conjunctură, Cipariu se va rezuma să-şi servească naţiunea prin intermediul învăţământului şi culturii, timp de aproape un deceniu.

În concluzie, Timotei Cipariu a contribuit într-o măsură însemnată la lupta de emancipare naţională a românilor transilvăneni în anii 1848-1851. Deşi la începutul revoluţiei avusese o orientare moderată şi o atitudine de compromis cu liderii revoluţiei maghiare, când s-a convins că aceştia nu erau înclinaţi să admită depăşirea stării de inferioritate politică în care se găsea poporul român, nu a ezitat să îmbrăţişeze tezele cuprinse în programul partidei naţionale susţinut de tinerii revoluţionari români şi să treacă în rândurile ei.

Drept urmare va deveni unul din colaboratorii şi sfătuitorii acestor tineri atât cu ocazia primei întruniri naţionale de la Blaj din 30 aprilie, cât şi în intervalul ce a urmat până la a doua Adunare din 15-17 mai 1848. Totodată, după ce i-a schimbat denumirea în *Organ naţional,* şi-a pus săptămânalul său în slujba propagării idealurilor egalei îndreptăţiri a românilor şi a recunoaşterii lor ca naţiune politică asemenea naţionalităţilor conlocuitoare. Mai mult, pentru a contribui la întărirea conştiinţei naţionale a maselor de ţărani români, după a doua Adunare de la Blaj va scoate *Învăţătorul poporului* cu ajutorul colaboratorilor săi A. Pumnul şi I. Manu.

La a doua Adunare Naţională a figurat printre cei zece secretari, care au redactat procesul verbal şi celelalte documente elaborate cu acest prilej. Pe toate le-a publicat în *Organul naţional.* În vara anului 1848, Cipariu a acţionat mai întâi la Viena ca membru al delegaţiei aleasă la Blaj pentru a obţine din partea împăratului aprobarea programului revoluţionar, ceea ce ar fi echivalat cu emanciparea politică a poporului român. De la Viena a plecat la Pesta, unde a colaborat cu membrii comisiei regnicolare la elaborarea unui proiect de lege, care ar fi trebuit să ducă la recunoaşterea românilor ca naţiune politică. S-a reîntors în Transilvania în septembrie şi astfel a participat la a treia Adunare Naţională de la Blaj.

La scurt timp după aceea, în octombrie 1848, odată cu transformarea revoluţiei în război civil, va fi inclus în noul Comitet Naţional de pacificaţiune şi se va muta temporar la Sibiu. Pentru apărarea fiinţei naţionale, acest comitet va contribui la înarmarea poporului şi deci la formarea unei armate populare alcătuite din gărzi naţionale organizate în legiuni sau prefecturi. Comitetul va ajunge, de altfel, să fie considerat de mase ca un guvern naţional propriu. În pragul primăverii anului 1849, ca urmare a cuceririi Sibiului de către armata generalului Bem, membrii Comitetului se vor refugia peste Carpaţi în Ţara Românească. Cipariu îşi va petrece vara anului 1849 la Bucureşti frecventând bibliotecile, dar în toamna acestui an va pleca din nou la Viena. Aici se va alătura delegaţiei româneşti şi va contribui la redactarea a numeroase petiţii, prin care s-a încercat până la sfârşitul anului 1851 să se obţină drepturile promise de autorităţile habsburgice pe seama poporului român în timpul războiului civil. Încercările se vor dovedi la fel de infructoase ca şi în vara anului 1848. De aceea, Cipariu va reveni la Blaj şi timp de un deceniu se va strădui să-şi slujească poporul prin intermediul învăţământului, al presei, al literaturii, dar mai ales printr-o susţinută activitate ştiinţifică în domeniul filologiei şi istoriei.

BIBLIOGRAFIE:

Timotei Cipariu. Corespondenţa primită, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1992, p. 15-20. *Organul luminării*, nr. IV din 25 ianuarie 1847, p. 16; *Organul luminării*, nr. LXIV din 17 martie 1848, p. 159-160. *Idem*, nr. LXV, din 24 martie 1848, p. 367-368; George Bariţ şi contemporanii săi, vol. IV, Bucureşti, 1978, p. 169, 299-301; RAŢIU, I. *Timotei Cipariu. Viaţa şi activitatea lui*, Blaj, 1905, p. 7-17; *Organul luminării*, nr. LXVI din 31 martie 1848, p. 374-375, nr. LXVII din 7 aprilie, p. 381-382 şi nr. LXVIII din 14 aprilie, p. 384-385; *Revoluţia de la 1848-1849 din Transilvania* (documente din intervalul 2 martie-12 aprilie), vol. I, Bucureşti, 1977, p. 150-152, 156 şi 342-343; Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia superioară*, vol. II, Viena 1852, p. 11-12 şi 143-148, 189; *Documente privind revoluţia de la 1848 în ţările române. C. Transilvania*, vol. II (12-29 aprilie), Bucureşti, p. 22, 70-71, 95-96 şi 107-108; *Organul luminării*, nr. LXVII din 14 aprilie, p. 385 şi nr. LXIX din 21 aprilie/1 mai, p. 390-392; BARIŢIU, G. *Părţi alese din istoria Transilvaniei*, vol. II, Sibiu, 1890, p. 100-101; *Documente*, vol. II, p. 402-403. *Organul luminării*, nr. LXX din 28 aprilie 1848, p. 395-396; *Documente privind revoluţia de la 1848 în ţările române. C. Transilvania*, vol. IV (14-25 mai 1848), Bucureşti 1988, p. 201-209. Idem, p. 36-46; *Organul naţional*, nr. I din 12/26 mai 1848, p. 1-3 şi nr. II din 19/31 mai 1848, p. 5-6; *Documente*, vol. IV, p. 313-314; *Documente privind revoluţia de la 1848 în Ţările Române. C. Transilvania*, vol. V (20 mai-4 iunie 1848), Bucureşti, 1992, p. 511-512; *Documente privind revoluţia de la 1848 în ţările române. C. Transilvania*, vol. VI (5-16 iunie 1848), Bucureşti, 1998, p. 98, 358, 380-385 şi 596-600; *Documente privind Revoluţia de la 1848 în ţările române. C. Transilvania*, vol. VII (17-26 iunie), Bucureşti, 2005, p. 124-126, 427-428 şi 560-561; PĂCĂŢIANU, T. *Cartea de aur*, vol. I, ediţia II-a, Sibiu, 1904, p. 369-379. *Organul naţional*, nr. XII din 28 iulie 1848, p. 1; BARIŢ, G. *Părţi alese*

din istoria Transilvaniei, vol. II (ediţia din 1890), p. 176-178; *Documente,* vol. VI, p. 596-600; *Documente,* vol. VII, p. 227-228. *Organul naţional,* nr. XVII din 1 septembrie, nr. XVIII din 8 septembrie şi nr. XX din 22 septembrie 1848, p. 75-90. *Organul naţional,* nr. XXI din 29 septembrie 1848, p. 91-92. *Organul naţional,* nr. XXII din 6/13 octombrie 1848, p. 95-96. BARIŢIU, G. *op. cit.,* p. 242-246 şi 305-308; MAIOR, L. *Aspecte ale organizării administraţiei româneşti din anii 1848-1849,* în *ActaMN,* IX, 1967, p. 556; NETEA, V. *Lupta românilor din Transilvania pentru libertate naţională (1848-1881),* Bucureşti, 1974, p. 34-44; POPA, M. Scenariul unui episod dramatic, în *Manuscriptum,* 1978, nr. 2, p. 16-22. BARIŢIU, G. *op. cit.,* p. 734; RAŢIU, I. *op. cit.,* p. 32-35; NETEA, V. *op. cit.,* p. 50-57; Liviu Botezan; Ioana Botezan, *Participarea lui Timotei Cipariu la revoluţia română de la 1848-1849 din Transilvania,* în *Biografii paşoptiste,* Bucureşti, 2006.

L.B.

CSERNOVICS, Péter – conte

(n. 13 martie 1810, Macea, jud. Arad – m. 1 mai 1892, Foeni, jud. Timiş)

S-a născut într-o familie nobiliară de origine sârbă. La dieta din anul 1843 a participat în calitate de deputat al comitatului Arad, fiind foarte cunoscut şi apreciat în cercurile politice de la Pesta şi nu numai, pentru atitudinea sa filo-maghiară. De aceea, pe data de 23 aprilie, guvernul Batthyány l-a numit comite suprem de Timiş şi comisar guvernamental pentru ţinuturile din Sud.

După evenimentele sângeroase petrecute la Chichinda Mare, pe data de 24 aprilie, a primit sarcina de a se ocupa de temperarea spiritelor, respectiv a nemulţumirilor sociale şi naţionale din ţinuturile Ungariei de Sud. A făcut tot posibilul să contribuie la pacificarea populaţiei sârbe, dar fără prea mare succes.

Pe data de 24 iunie a propus celor revoltaţi, sârbilor cu precădere, o perioadă de încetare a conflictelor, dar cele 10 zile de acord au fost folosite de către sârbi pentru consolidarea poziţiilor în vederea continuării luptelor cu maghiarii.

În luna iunie a anului 1848, premierul Szemere Bertalan l-a suspendat din funcţia de comisar guvernamental, astfel că, după aceasta, nu va mai juca un rol major, nici pe scena politică şi nici în derularea evenimentelor revoluţionare.

În octombrie 1849 a îngropat în mare taină, în grădina moşiei sale de la Macea, pe doi dintre cei consideraţi a fi martirii de la Arad: Damjanich János şi Lahner György.

Dintre scrierile sale este de amintit cea pe care a publicat-o în anul 1861 la Pesta şi care i-a asigurat notorietatea: *A nemzetiségi kérdés a jelen és jövő szempontjából,* Pesta, 1861.

BIBLIOGRAFIE:

BONA, Gábor. *Az 1848-1849-as honvédsereg vezetői*, Budapest, Rubicon, 1999; *Magyarország hadtörténete két kötetben*, Budapest, Zrinyi Katonai Kiadó, 1985; HERMANN, Róbert. *1848-1849- A szabadságharc hadtörténete*, Budapest, Korona Kiadó, 2001; KATONA, Tamás. *Battyány és az aradi vértanúk temetése*, Historia, 1989/3. SZINNYEI, József. *Magyar írok élete és munkái*, Budapest, 2000; *Új Magyar Élatrajzi Lexikon*, Magyar Könyvklub, 2001; *Pallas Nagy Lexikona*; *Révai Lexikon*.

V.A.

DOBRA, Petru

(n. 1816, Zlatna, jud. Alba – m. 1849, Abrud, jud. Alba)

S-a născut la Zlatna în 1816, unde tatăl său, mic nobil, era funcţionar al domeniului erarial sau fiscal din Munţii Apuseni. A urmat şcoala primară şi gimnaziul în oraşul natal între 1822 şi 1833.

Până în 1842 a absolvit liceul cu profil juridic din Cluj, iar titlul de avocat l-a obţinut după ce a efectuat practica de cancelist la Tribunalul suprem al Transilvaniei de la Târgu Mureş. După terminarea studiilor a revenit la Zlatna, unde a îndeplinit până în 1848 funcţia de notar public însărcinat cu oficializarea actelor administrative.

Odată cu declanşarea revoluţiei se va implica, împreună cu ceilalţi intelectuali şi funcţionari de pe domeniul minier ce aparţinea fiscului austriac care avea centrul administrativ la Zlatna. În prima decadă a lunii aprilie va sprijini dezbaterea şi semnarea în consfătuirile şi adunările publice de la Abrud, Bistra, Câmpeni şi Zlatna a petiţiei cu revendicări moderate în opt puncte, adoptată în 27-28 martie la preotul din Mănăştur de către tinerii intelectuali Ioan Suciu, Florian Micaş şi Ioan Buteanu. Ultimul a fost acela care a adus petiţia pentru a fi cunoscută şi aprobată de locuitorii domeniului erarial, urmând ca ea să fie înaintată Guberniului nobiliar de la Cluj. La Zlatna ea va fi citită de protopopul Grigore Mihali în adunarea populară din 9 aprilie, după cum reiese din scrisoarea pe care Petru Dobra a adresat-o micilor nobili din comitatul Hunedoara ca răspuns la invitaţia de a-i onora cu prezenţa lui la apropiata lor întrunire. Scuzându-se că sănătatea nu-i permitea să răspundă invitaţiei, le sugera să-l invite în locul lui pe tânărul avocat Ioan Buteanu, recent stabilit la Abrud. Răspunsul ilustrează adeziunea lui la cauza emancipării propriei naţiuni prin sfatul pe care li l-a dat de a nu se lăsa antrenaţi în disputele dintre diferitele fracţiuni nobiliare maghiare.

Împreună cu Ioan Buteanu, preotul Simion Balint, cărora li se va alătura din 6 aprilie şi Avram Iancu, Petru Dobra se va număra printre principalii protagonişti ai mobilizării moţilor pentru a-şi trimite reprezentanţi în număr însemnat atât la prima Adunare Naţională din 30 aprilie, cât şi la cea de-a doua din 15-17 mai de la Blaj.

La a doua Adunare a prestat şi el, alături de ceilalţi participanţi, jurământul prin care se angajau cu toţii să rămână fideli împăratului de la Viena şi propriei lor naţiuni. Cu acelaşi zel va aproba în a doua zi a Adunării programul revoluţionar în 16 puncte, ce urma să fie prezentat sub forma unei petiţii de către o delegaţie monarhului şi de o alta Dietei Stărilor privilegiate ce se va întruni la Cluj spre sfârşitul lunii mai. Printre membrii delegaţiei ce avea misiunea de a înainta petiţia cu programul revoluţionar Dietei se va număra şi avocatul Petru Dobra. Numele lui va figura şi printre cei circa 50 de delegaţi care au semnat în 28 mai, la propunerea episcopului Ioan Lemeni, conducătorul delegaţiei, un memoriu privind revendicările românilor de pe „pământul crăiesc" sau săsesc pentru a fi prezentat a doua zi dietei ce-şi începea lucrările.

Cu ocazia reîntoarcerii de la Cluj la Zlatna, la 2 iunie Petru Dobra i-a scris de la Alba Iulia lui I. Buteanu pentru a-i cere lămuriri în legătură cu atitudinea lui Şaguna, despre care circulau tot felul de zvonuri. În prima parte a lunii iunie, Petru Dobra s-a lăsat convins să plece la Pesta pentru a obţine din partea Guvernului ungar: pe de o parte încetarea abuzurilor de pe domeniul minier, iar pe de altă parte recunoaşterea pe seama moţilor a dreptului de proprietari ai pădurilor şi păşunilor existente pe hotarele satelor şi cătunelor din Munţii Apuseni, care au fost deposedaţi de ele de către fiscul austriac în secolul al XVIII-lea. Kossuth, în calitatea lui de ministru al finanţelor, a refuzat să satisfacă revendicările şi de aceea Petru Dobra a părăsit Pesta spre sfârşitul verii şi a revenit în oraşul natal. Insuccesul a provocat amărăciune în sufletele moţilor şi i-a determinat să încerce să-şi impună drepturile prin forţe proprii, optând pentru soluţia propusă de Avram Iancu de a se înarma şi de a se organiza în gărzi cetăţeneşti, după modelul maghiarilor şi saşilor. În această stare de spirit au participat moţii în număr însemnat şi la a treia Adunare naţională de la Blaj din septembrie 1848, dar de această dată înarmaţi cu armele lor tradiţionale.

La scurt timp după încheierea acestei Adunări, pe parcursul lunii octombrie se va produce ruptura între Curtea imperială de la Viena şi Guvernul ungar de la Pesta, ceea ce va deschide calea transformării revoluţiei în război civil.

În noua conjunctură comandamentul armatei austriece de la Sibiu va ajunge la înţelegere cu noul Comitet naţional ales la a treia Adunare

națională. Pe baza ei se va putea trece la organizarea unor gărzi civile proprii sub forma legiunilor sau prefecturilor în toată Transilvania. În Munții Apuseni s-a plănuit înființarea a patru legiuni. În fruntea uneia din ele, denumită submontană, care urma să cuprindă localitățile de pe valea Almașului și valea Ampoiului din vecinătatea Zlatnei până la Geoagiul de Jos, prefect va fi numit avocatul Petru Dobra, iar ca adjunct al acestuia G. Damian. La fel ca și legiunilor conduse de Avram Iancu și de Simion Balint și celei a lui Petru Dobra i-a revenit misiunea de a dezarma gărzile cetățenești maghiare, organizate în principalele localități ale domeniului minier.

La Zlatna, administratorul domeniului minier Nemegyei János a refuzat însă să accepte dezarmarea gărzii cetățenești maghiare cu un efectiv de 300 de persoane bine înarmate, pe care el a organizat-o din funcționari și din ceilalți angajați domeniali. Tratativele s-au prelungit câteva ore, însă la un moment dat gardiștii maghiari au tras cu armele în „glotașii" din legiunea lui Dobra și au omorât 8–10 dintre ei, majoritatea lor fiind originari din Almaș. Îngroziți, oamenii lui Dobra au fugit în majoritatea lor, dând foc la case, ceea ce va provoca un incendiu general datorită vântului și astfel Zlatna va fi aproape în întregime distrusă, inclusiv instalațiile întreprinderii siderurgice a erariului. Gardiștii lui Nemegyei conduși de acesta au făcut greșeala de a încerca să se refugieze în cetatea de la Alba Iulia. La Pătrănjeni au fost însă dezarmați, iar la Presaca „iagării" lui Petru Dobra, întărâtați de împușcarea camarazilor lor la Zlatna, i-au omorât pe cei pe care i-au putut prinde. Între cei ce și-au pierdut viața în urma acestei răfuieli s-a numărat însuși administratorul domenial Nemegyei.

Petru Dobra, numit recent în fruntea legiunii care se găsea în stadiul de organizare, n-a reușit să-l convingă pe Nemegyei să cedeze pe cale pașnică, deși au încercat să-l ajute câțiva funcționari, între care și consilierul cameral Gheorghe Anghel, după cum n-a avut nici autoritatea de a-și împiedica oamenii să se răzbune. Drept urmare nu va mai dispune de condițiile necesare pentru a-și organiza legiunea temeinic. A stat însă la dispoziția Comitetului național care la 15 noiembrie l-a delegat ca, împreună cu G. Anghel, P. Ioanete și I. Pipoș, să cerceteze pagubele aduse Tezaurariatului cu ocazia evenimentelor menționate din 23 octombrie.

Recurgând la metoda pașnică a convingerii prin explicații și lămuriri, membrii comisiei au reușit să recupereze 20.000 de florini din banii Tezaurariatului. Însă, când această metodă s-a abandonat și s-a trecut la dezarmarea participanților la evenimentele din 23 octombrie, posibilitățile de a continua recuperarea bunurilor erariale s-au sistat. Totuși pentru a compensa o parte din prejudiciile provocate de aceste evenimente, la 17 decembrie Petru Dobra, Gheorghe Anghel și Petru Pipoș au propus

Comitetului naţional să se redeschidă minele şi să se repare instalaţiile de topire a minereului, inclusiv clădirile erariale, pentru a se da oamenilor de lucru şi a-şi câştiga astfel existenţa. Totodată au propus şi organizarea unei gărzi de 40 de flăcăi pentru a se asigura paza comisiei anchetatoare.

În decembrie 1848, situaţia se va complica în urma pătrunderii armatei revoluţionare ungare condusă de generalul polon Iosif Bem în Transilvania pe la Ciucea şi înaintarea ei, prin Huedin spre Cluj. De acolo va ameninţa să înainteze pe Valea Mureşului spre Alba Iulia, Deva şi Orăştie. În noua conjunctură, Petru Dobra va fi trimis să organizeze apărarea pe coridorul Mureşului mijlociu, în vederea împiedicării înaintării insurgenţilor spre Munţii Apuseni. Noua lui misiune a fost determinată şi de retragerea legiunii lui Axente Sever de pe Târnave spre valea Ampoiului şi Zlatna. Cu acest scop se va instala cu lăncierii săi la Geoagiul de Jos, unde va rămâne până în pragul primăverii anului 1849. De aici va colabora cu Dimitrie Moldovan, coadministratorul comitatului Hunedoara, la anchetarea în 6 decembrie a învinuirilor aduse de un ofiţer ţăranilor români că ar fi provocat incidentele de la Geoagiu şi ar fi ameninţat nemeşimea refugiată la Orăştie. Cu această ocazie el s-a străduit să justifice atacurile ţăranilor contra curţilor nobiliare, argumentând că ele erau motivate de abuzurile şi silniciile exercitate de stăpânii feudali asupra iobagilor lor.

La Geoagiu de Jos, Petru Dobra s-a implicat în aprovizionarea cu cereale a „lagărului" sau taberei lui Avram Iancu din Munţii Apuseni. Implicarea rezultă din epistola pe care tribunul C. Demian i-a adresat-o, la 26 februarie 1849, menţionatului viceadministrator D. Moldovan. Acestuia îi va cere să-l sfătuiască ce atitudine să ia faţă de acţiunea întreprinsă de Petru Dobra la Geoagiu de Jos care a constat din trimiterea de îmblătitori la curţile nobiliare de aici.

Cu concursul comisarului abrudean Şuluţiu, cerealele astfel obţinute urmau să fie transferate la Abrud şi Zlatna, împreună cu câteva buţi cu vin. Semnatarul scrisorii îi exprima lui D. Moldovan nemuţumirea provocată de iniţiativa lui Petru Dobra care în calitatea lui de prefect ar fi trebuit să-şi respecte atribuţiile de mobilizator şi de conducător în luptele cu insurgenţii, iar sarcina aprovizionării cu alimente s-o lase în grija inspectorilor sau tribunilor. C. Demian îşi motiva nemulţumirea şi intervenţia la superiorul său cu argumentul că el trebuia să se îngrijească de satisfacerea minimului necesar cu alimente ale locuitorilor satelor de pe valea Mureşului incendiate şi prădate de „rebelii" unguri. De aceea, în final îl ruga pe D. Moldovan să ordone ca nimeni să nu mai trimită îmblătitori la Geoagiu fără aprobarea lui ca administrator.

O intervenţie a tribunului Ioan Şuluţiu la Avram Iancu, în 2 februarie 1849, lămureşte însă că i-a cerut lui D. Moldovan încă la începutul acestei

luni aprobarea pentru îmblătirea cerealelor de la Geoagiu şi trimiterea lor la Zlatna şi Abrud. Dintr-un raport înaintat de căpitanul Cernoevici superiorului său reiese că Petru Dobra se mai găsea la sfârşitul lui martie la Geoagiu şi în localitatea învecinată – Acmar, el dispunând de 400 de lăncieri şi puşcaşi. De altfel, în timpul cât Petru Dobra a staţionat la Geoagiu cu lăncierii şi puşcaşii lui, el a fost solicitat să participe la consfătuiri cu ceilalţi prefecţi. O astfel de consfătuire a avut loc la Zlatna în 19-21 ianuarie 1849 chiar în casa lui Petru Dobra. Ea a fost prilejuită de o întâlnire cu revoluţionarul muntean Alexandru Golescu Albu, iar printre participanţi, alături de Petru Dobra s-au numărat prefecţii Avram Iancu, Simion Balint, Ioan Buteanu, Vasile Moldovan, Nicolae Vlăduţiu, Axente Sever şi Vasile Boteanu. Cu prilejul acestei consfătuiri, Al. Golescu Albu le-a sugerat că ar fi indicat să se popularizeze năzuinţele de emancipare naţională ale poporului român în statele din centrul şi apusul Europei care în 1848-1849 au fost cuprinse de valul revoluţiei.

Continuarea colaborării lui Petru Dobra cu Avram Iancu în pragul primăverii anului 1849 o adevereşte scrisoarea pe care i-a trimis-o la 10 martie tribunului George Musescu rămas la Zlatna. Exprimându-şi dezamăgirea provocată de locuitorii „nestatornici" ai Zlatnei, semnatarul scrisorii sublinia că, în opoziţie cu atitudinea acestora, el a stat în mijlocul evenimentelor de la începutul revoluţiei, jertfindu-şi averea câştigată „cu multă sudoare" în tinereţe pentru cauza emancipării naţionale. Sfidând primejdia a stat în permanenţă în anturajul lui Avram Iancu, sfătuindu-se împreună asupra mijloacelor şi posibilităţilor de a apăra securitatea întinsului teritoriu al Munţilor Apuseni.

În înţelegere cu Iancu au hotărât să ia măsuri în acest sens, plasând în faţa taberelor insurgenţilor maghiari „loagăre" de apărare către Huedin, la Dealu Mare către Crişuri, la Borburea, la Căian şi la Almaşu Mare, aici aşezând 100 de puşcaşi din propria prefectură. Concomitent s-a îngrijit şi de aprovizionarea „cu bucate" a acestor luptători. În continuare îl sfătuia pe tribunul Musescu să nu dea crezare zvonurilor lansate de unii oameni rău intenţionaţi, deoarece îşi îndeplinea datoria faţă de conaţionali, fără a aştepta vreo răsplată pentru activitatea sa. Spre finalul epistolei îl îndeamnă pe tribun să-i asigure pe zlăteni că Avram Iancu nu va ezita să le vină în ajutor, când va fi necesar.

Petru Dobra l-a însoţit pe Avram Iancu, împreună cu Buteanu, cu V. Moldovan şi cu alţi prefecţi la tratativele de la Mihăileni din 22 aprilie purtate cu deputatul bihorean Ioan Dragoş, împuternicitul lui Kossuth. Dar participarea la continuarea tratativelor cu I. Dragoş din 3–6 mai 1849 la Abrud îi va fi fatală prefectului Petru Dobra, ca de altfel şi lui I. Buteanu. Asigurările date de I. Dragoş că, în timpul tratativelor, ostilităţile vor înceta

se vor dovedi iluzorii, deoarece în cea de-a treia zi Abrudul va fi atacat prin surprindere de către detaşamentul comandat de maiorul Hatvani. Avram Iancu, înştiinţat la limită de iminenţa atacului lui Hatvani, a reuşit să scape, părăsind Abrudul. Petru Dobra, Ioan Buteanu şi Vasile Moldovan, cei mai înclinaţi spre un compromis în timpul tratativelor, n-au avut norocul lui Avram Iancu.

Din relatările lui Iosif Sterca Şuluţiu rezultă că Dobra a fost invitat la masă de familia sa şi în timpul ei, în casa Şuluţeştilor, a pătruns un ofiţer împreună cu zece soldaţi maghiari care l-au arestat. Timp de trei zile l-au maltratat şi înfometat în localul şcolii reformate din Abrud, forţându-l să sară pe fereastră pentru a-l împuşca. Împuşcarea lui Petru Dobra va fi justificată cu pretextul că el ar fi fost principalul vinovat pentru incidentele din octombrie 1848 de la Zlatna, care s-au soldat cu moartea mai multor gardişti unguri, în frunte cu administratorul domeniului erarial Nemegyei János.

După executarea sa, trupul lui Dobra va fi adus în localul şcolii reformate care va fi incendiată în timpul luptelor cu Hatvani. El va fi înmormântat în cimitirul ortodox, împreună cu 30 de luptători răpuşi în timpul înfruntării cu insurgenţii lui Hatvani.

BIBLIOGRAFIE:

ANGHEL, Gh. *Petru Dobra, un prefect martir al revoluţiei de la 1848-1849 din Transilvania*, în *Apulum*, 1972; DRAGOMIR, S. *Studii şi documente privitoare la revoluţia românilor din Transilvania în anii 1848-1849*, vol. II, Sibiu, 1944; Idem. *Avram Iancu*, Bucureşti, 1966; *Documente privind revoluţia de la 1848-1849 în Ţările Române. C. Transilvania*, vol. I, IV, V; ŞULUŢIU, Şterca, Iosif. *Memorialul*, partea a III-a, Sibiu. 1880.

L.B.

DUNYOV, István

(n. 28 iulie 1816, Vinga – m. 29 august 1889, Pistoia, Italia)

A fost, iniţial, locotenent-colonel de honvezi, iar, mai apoi, colonel în contingentele armatei italiene. S-a născut în Banat, într-o familie de origine bulgară. După ce şi-a terminat studiile de drept a dat examen, în anul 1843, pentru ocuparea unui post de avocat. Demersul său s-a soldat cu succes, astfel că, o perioadă a activat ca avocat în cadrul tribunalului din Arad.

Odată cu începerea revoluţiei s-a înrolat voluntar în armată, astfel că, în luna iulie a anului 1848, a participat împreună cu efectivele unei gărzi naţionale la luptele date împotriva sârbilor, în teritoriile Ungariei de Sud.

În octombrie 1849, avansat fiind la rangul de căpitan, este trimis să lupte alături de Gál László împotriva românilor din Banat. Până în luna martie a anului 1849 a activat în comitatele Arad şi Zarand în cadrul tribunalelor militare, deschise pentru pedepsirea şi condamnarea românilor care participaseră la evenimentele revoluţionare.

Pe plan militar, în luna martie 1849, a fost transferat la regimentul 14 de husari, iar pe 3 aprilie a fost rănit grav în bătălia de la Tămaşu. După ce s-a vindecat a revenit în rândul armatei, continuând să lupte alături de Gál László. Pe data de 20 iulie 1849, este din nou rănit grav în bătălia de la Tura. Din cauza aceasta nu va mai putea participa la evenimentele revoluţionare.

După capitularea de la Şiria s-a ascuns o vreme, însă a fost capturat, iar, pe data de 14 august 1852, tribunalul militar austriac l-a condamnat la 10 ani de închisoare. În anul 1859 însă beneficiază de amnistie, fiind astfel eliberat din închisoare. O vreme va lucra în cadrul Societăţii de Horticultură, însă decide să meargă spre Bucureşti, iar, de acolo, se îndreaptă spre Italia. S-a înrolat în cadrul legiunii maghiare din Italia, participând alături de Garibaldi la eliberarea Italiei de Sud. În scurtă vreme se distinge ca unul din cei mai remarcabili soldaţi din unitatea „garibaldiştilor maghiari”. Drept răsplată, Garibaldi însuşi îl numeşte căpitan în cadrul diviziei Bixio.

Pe data de 1 octombrie 1860, în bătălia de la Vulturno, a fost grav rănit, iar, pentru a i se putea salva viaţa, medicii au decis să îi amputeze un picior. Garibaldi i-a recunoscut meritele militare deosebite, astfel că l-a ridicat la rangul de colonel, iar regimentul unde a luptat a primit numele său. Trecut fiind în rezervă a trăit ca simplu pensionar la Pistoia. După încheierea dualismului, i s-a propus să revină acasă pentru a ocupa funcţia de deputat de Vinga, dar nu a acceptat. A păstrat o relaţie de strânsă prietenie cu Lajos Kossuth, pe care l-a căutat deseori la Turin. Pentru serviciile sale aduse armatei a beneficiat de diverse distincţii între care cele mai importante au fost: Ordinul Militar „Savoia de Merit”, Ordinul Cavaleresc „Lázár” şi Ordinul „Sf. Mauriciu”.

Începând cu anul 1859 a început să scrie, în ziare italiene, mai multe articole cu caracter economic. Una din cele mai importante lucrări ale sale s-a dovedit a fi: *A föld és fokozatos meghóditása. A földrajz és kereskedelem története 24 előadásban,* publicată la Pesta, în anul 1872.

BIBLIOGRAFIE:

BONA, Gábor. *Az 1848-1849-as honvédsereg vezetői,* Budapest, Rubicon, 1999; *Magyarország hadtörténete két kötetben*, Budapest, Zrinyi Katonai Kiadó, 1985; HERMANN, Róbert. *1848-1849- A szabadságharc hadtörténete,* Budapest, Korona Kiadó, 2001; KATONA, Tamás. *Battyány és az aradi vértanúk temetése,* Historia, 1989/3. SZINNYEI, József. *Magyar írok élete és munkái,* Budapest, 2000; *Új Magyar Élatrajzi Lexikon*, Magyar Könyvklub, 2001; *Pallas Nagy Lexikona*; *Révai Lexikon*.

V.A.

FABINI, Theodor

(n. 9 noiembrie 1827, Mediaş, jud. Sibiu – m. 10 februarie 1849, Orăştie)

Absolvent de Ştiinţe Juridice, autor al manifestului antiunionismului săsesc, întemeietor al Uniunii Tineretului Săsesc, voluntar în batalionul săsesc al vânătorilor de câmp, rănit în lupta de la Simeria în 9 februarie 1849, moare în urma rănii o zi mai târziu la Orăştie.

Este al treilea fiu al preotului orăşenesc din Mediaş, Joseph Fabini, principalul întemeietor al filialei transilvane a fundaţiei evanghelice Gustav Adolph, la 1848 deputat în dieta ungară de la Pesta. Când Fabini are doar trei ani, tatăl său este chemat preot la Valchid, astfel că băiatul se mută la ţară, împreună cu familia. Tatăl său îi asigură educaţia până la vârsta de 8 ani, apoi îl înscrie la clasele primare din Sighişoara, cazându-l pe Fabini la unchiul său, Michael Schuller, preot orăşenesc în timpul acela.

Urmează şcoala la Sighişoara între 1835 şi 1845, când absolveşte cursul filosofic, dându-şi examenul de maturitate la 4–5 august 1845. Preocupările sale preferate sunt exerciţiile de educaţie fizică, istoria şi literatura, dar şi muzica, el cântând la pian şi cu vocea (bas). Revine, pentru scurt timp, la casa părintească, aflată acum la Richiş, unde este preot tatăl său.

În toamna lui 1845 se înscrie ca student la Academia de Drept din Sibiu. Fabini este ales membru în Asociaţia Sibiană de Gimnastică (Hermannstädter Turnverein), gimnastica fiind la vremea aceea foarte modernă la Sibiu.

În 1846, înainte de Paşti, Fabini participă, împreună cu alţi colegi studenţi, la adunarea Asociaţiei pentru Cultura Transilvană (Verein für siebenbürgische Landeskunde), desfăşurată la Sebeş. De acolo călătoreşte la Cluj, pe care-l vizitează. În toamna aceluiaşi an întreprinde pe jos o drumeţie la Rupea.

În anul 1847 se arată nemulţumit de facultate, nu din pricina dificultăţii materiei, ci din modul în care se prezintă studiul, prea didactic, prea şcolăresc. În noiembrie 1847 începe cursul de practică juridică la Tabla regească de la Târgu-Mureş. Aici îl surprinde izbucnirea revoluţiei în primăvara anului 1848, se întoarce de la Târgu-Mureş la Richiş, apoi se înscrie în garda naţională săsească din Sibiu.

Antiunionist convins, Fabini dă glas crezului său în articolul „Keine Union!" (Nu uniunii!), publicat în gazeta braşoveană „Satellit", nr. 37, 8 mai 1848, p. 186-187. Acest articol constituie manifestul antiunionismului săsesc. Fabini scrie: „Ştiţi ce înseamnă aceste 5 litere – Union (uniune)? Înseamnă, nici mai mult, nici mai puţin, că bazându-se pe ele, poporul săsesc se lasă în voia milei sau a neîndurării ungurilor (das Sachsenvolk ergibt sich vermöge derselben auf Gnade und Ungnade an die Ungarn), şi

anume, fără o singură lovitură de sabie; că aşteaptă ca mărinimia ungurească să-i dea tot ce a deținut de-a lungul secolelor, tot ceea ce deține azi de fapt şi de drept, tot ceea ce va deține pe bună dreptate pe vecie, ce nu-i poate lua cu forța nici un ungur şi nici un valah, dacă noi înşine nu ridicăm mâna pentru a ne sinucide... Cine a urmărit cursul evenimentelor din Ungaria, a ghicit încotro se îndreaptă strădaniile şi cuceririle furtunoşilor: guvern propriu, dorința deosebită de a avea un minister propriu de finanțe şi de război, eliminarea militarilor ne-maghiari", ş.am.d.

În mai 1848, Fabini se alătură delegației trimise de Universitatea Națională săsească la Frankfurt. În timpul revoltei din mai de la Viena, Fabini se află la fața locului. De la Viena se deplasează, împreună cu delegații Universității, la Breslau, Berlin (2-5 iunie), Leipzig, Halle, Eisenach (12 iunie) şi, în fine, la Frankfurt, unde conducătorul delegației săseşti, rectorul din Orăştie Friedrich Geltch, înaintează adunării naționale germane o scrisoare, adresată „de poporul saşilor transilvăneni marelui său popor matcă german" (das Volk der Siebenbürger Sachsen an sein großes deutsches Muttervolk). Adresa e semnată de 11 cercuri săseşti.

În alte articole publicate în acelaşi „Satellit" şi în „Blätter für Geist", „Gemüth und Vaterlandskunde", Fabini este convins de necesitatea organizării tineretului şi aduce îndemnul creării unei asociații a tinerimii săseşti, după modelul german. El propune concret convocarea unei adunări a tineretului la Mediaş. Adunarea se ține efectiv la 13-15 august 1848, cu participarea a 200 de oaspeți.

În data de 13 august la orele 11 dimineața, adunarea se întruneşte în piața din Mediaş, de unde, după ce se cântă „Patria germană" (Deutsches Vaterland) al lui Arndt, mulțimea se îndreaptă spre biserica evanghelică. Aici este aclamat Fabini ca şi creator al Uniunii tineretului transilvano-săsesc (Siebenbürgisch-sächsischer Jugendbund), care se constituie acum, cu scopul „revigorării şi întăririi dezvoltării germane, tradiționale, conforme timpului a poporului nostru, prin formarea unui tineret activ şi hotărât" (Belebung und Kräftigung einer zeitgemäßen, deutschen, volksthümlichen Entwicklung unseres Volkes durch Heranbildung einer that-und willenskräftigen Jugend).

Preşedinte al uniunii este ales Stephan Ludwig Roth, iar secretar Fabini. În după-masa zilei de 14 august se organizează o excursie la Bazna. În dimineața zilei de 15 august, pe terenul de gimnastică fondat de Johann Fabini, fratele lui Fabini, se practică exerciții fizice, care sunt urmate de un bal dansant până în zorii zilei următoare.

În ziua de 16 august participanții se întorc, entuziaşti, la casele lor. Protocolul adunării, defectuos notat, este ulterior rescris de către Fabini din memorie şi publicat de editorul braşovean Johann Gött. Cursul evenimentelor duce la precipitarea inițiativelor săseşti.

Astfel, la 30 octombrie 1848 se publică la Braşov chemarea adresată saşilor de a se înscrie în batalionul de vânători voluntari pe cale de a se constitui. Condiţiile înrolării sunt următoarele: serviciu militar de 3 ani, soldă dublă pe timp de război, numirea unei părţi a corpului ofiţeresc de către Universitatea Naţională Săsească. În după-masa aceleiaşi zile, 95 de tineri se înrolează aici. Numai la Braşov, pe 7 noiembrie 1848 sunt deja înscrişi 360 de tineri, în loc de 334, care pornesc în marş spre Sibiu. De pe întreg Pământul Săsesc voluntarii aparţin celor mai bune familii săseşti, sunt tineri funcţionari, învăţători, elevi din ultima clasă de gimnaziu.

Comitele naţiunii săseşti, Franz Salmen, adresează la 14 noiembrie 1848, din Sibiu, chemarea la donaţii de 50.000 de florini m.c. pentru dotarea batalionului. Chemarea sa are un asemenea ecou, încât la 19 noiembrie numai Braşovul singur pune la dispoziţie 25.000 de florini m.c.. Aflat la Târgu Mureş, Fabini înaintează în scris magistratului din Mediaş cererea sa de înrolare. Fratele său mai tânăr, Ludwig Fabini, se înrolează la Sighişoara. Cei doi fraţi se întâlnesc la Mediaş şi, de acolo, purced la Sibiu. Fabini este repartizat companiei a 5-a, Ludwig Fabini companiei a 6-a a batalionului. Este înscris cu gradul de subvânător (Unterjäger), sub comanda căpitanului Klokotschan, însă se distinge curând, fiind avansat vânător major (Ober jäger). Efectivul complet al batalionului număra 1253 de tineri.

Compania lui Fabini primeşte ordin de marş spre Orăştie. În luna ianuarie 1849 vânătorii saşi sunt în rezervă. Fabini şi compania sa asistă, ca atare, la bătălia de la Sibiu, din 21 ianuarie. Apoi este trimisă ca avanpost la Şura Mare. Botezul focului îl cunoaşte în atacul din 4 februarie 1849, de la Ocna Sibiului. Vânătorii saşi din compania a 5-a formează flancul drept al armatei imperiale.

În această confruntare, vitejia lui Fabini salvează viaţa căpitanului Klokotschan. Duşmanul, pus pe fugă, lasă în urmă 13 tunuri. În urmărirea lui Bem, compania lui Fabini mărşăluieşte prin Târgu Mureş, pe la Jibou, spre Orăştie. Pe drumul de la Orăştie la Deva, lângă satul de atunci al Simeriei, se află un pod pe Strei, înainte de vărsarea râului în Mureş. Trupele maghiare, trecând podul, îl dezmebrează, astfel că singurul mod de a trece râul sunt câteva grinzi peste apă.

La 9 februarie 1849, „cocoşii" (die Hähne) – cum sunt numiţi de către unguri vânătorii saşi de câmp din pricina buchetului de pene – formează coloanele de atac. Fabini este primul care trece podeţul, cu pieptul deschis, fără să se ferească, îmbărbătându-şi tovarăşii. Din tufişul de pe mal, un glonţ duşman îl loveşte în abdomen, găurindu-i şira spinării. Reuşeşte să treacă apa înapoi, dar încă pe podeţ se prăbuşeşte. Duşmanul îi obligă pe vânători să bată în retragere, bătălia este pierdută. Pe câmpul de luptă, comandantul militar suprem Puchner îl numeşte pe Fabini căpitan, la cererea lui Klokotschan. Fabini este transportat la Orăştie într-un car cu boi. Starea sa este critică, setea nesfârşită este un semn că rana a produs complicaţii, chiar dacă medicul extrage glonţul din corp.

În dimineața de 10 februarie, Fabini se stinge din viață. Înmormântat, inițial, în cavoul familiei Stengel din Orăştie, ulterior mormântul său este săpat separat alături. Tatăl său lasă să graveze pe piatra tombală următoarea inscripție: „Theodor Fabini, născut la Mediaş, la 9 noiembrie 1827, după încheierea studiilor juridice voluntar în batalionul săsesc de vânători de câmp, ca vânător major rănit la asediul podului de la Simeria în 9 februarie 1849, mort la Orăştie în dimineața următoare, la vârsta de 21 ani 3 luni, o victimă a entuziasmului său pentru popor, principe şi patrie".

(„Theodor Fabini, geb. zu Medwisch, d. 9. November 1827, nach beendigtem Rechtsstudium Freiwilliger im sächsischen Feld-Jägerbataillon, tödtlich verwundet als Oberjäger in Stürmung der Brücke bei Piski den 9. Februar 1849, gest. in Broos am folgenden Morgen im Alter von 21 Jahren 3 M., ein Opfer seiner Begeisterung für Volk, Fürst und Vaterland".) Ludwig von Fabini, vărul lui Fabini scrie o carte memorialistică, conținând biografiile lui Fabini, a fratelui său mai mic Ludwig şi a tatălui lor Joseph Fabini. Mai aproape de zilele noastre, poetul Viktor Kästener dedică o poezie, scrisă în săseşte, „Fabini's Did" (Morții lui Fabini).

BIBLIOGRAFIE:

„Satellit", ed. Johann Gött, nr. 37, 8 mai 1848, Braşov, p. 186–187; VON FABINI, Ludwig. *Drei Fabini*, Sibiu, 1930, p. 55–104; *Die Siebenbürger Sachsen. Lexikon*, Ed. Walter Myss, Thaur bei Innsbruck, 1993, p. 121.

E.C.

FOGARASY, Mihály

(n. 17 septembrie 1800, Gheorgheni, jud Harghita – m. 23 martie 1882, Alba Iulia)

A fost episcop romano-catolic al Transilvaniei. Primii ani de şcoală i-a făcut la Gheorgheni, apoi, pentru studiile gimnaziale, a decis să meargă la Târgu-Mureş şi la Miercurea Ciuc, unde a studiat la gimnaziul franciscanilor.

În anul 1817, a fost admis la Seminarul din Alba-Iulia, unde, timp de doi ani, studiază teologia şi filosofia, după care, este trimis la universitatea din Viena. Aici, în decurs de un an de zile, învață foarte repede limba germană motiv pentru care, deja în anul al doilea, susține dificilul examen de drept canonic în limba germană.

După terminarea studiilor se reîntoarce în Transilvania, iar, pe data de 28 octombrie 1823, este hirotonit preot. Imediat după acest eveniment este trimis la Sibiu unde activează ca preot capelan, respectiv profesor de

gimnaziu, până în anul 1826. Atunci, are şansa extraordinară de a fi trimis să studieze la Pazmaneum-ul din Viena de unde revine în anul 1828, având titlul de doctor în teologie. Odată cu aceasta va fi pus să activeze în cadrul seminarului din Alba Iulia, în calitate de supravegheator de studii, profesor de religie şi consilier episcopal.

În anul 1830 i se încredinţează funcţia de inspector pentru şcolile catolice primare, funcţie pe care o va deţine până în anul 1833 când este numit canonic. Nu va mai rămâne mult timp la Alba Iulia, căci, în anul următor, este chemat la Viena unde îndeplineşte funcţia de capelan al curţii şi conducător al seminarului Augustineum din Viena.

În anul 1838 este numit canonic de Oradea şi prodirector al Academiei Regale de acolo. Aici s-a preocupat să deschidă o bibliotecă pentru tineri, ţinând şi ore muzică, respectiv de limbă franceză şi germană.

În iarna anului 1842, în ajunul Crăciunului, a definitivat planul de activitate al Societăţii „Sf. Ştefan", plan pe care îl va şi publica, de altfel, în ziarul *Religio és Nevelés.* În anul următor primeşte dificila însărcinare de a prelua conducerea catedrei de teologie, de la Universitatea din Budapesta.

În octombrie 1848, corpul episcopal maghiar l-a trimis într-o delegaţie la Olmütz, în speranţa de a obţine din partea autorităţilor imperiale o cât mai grabnică restabilire a păcii interne. Misiunea sa nu s-a soldat cu succesul scontat, împăratul Ferdinand refuzând să dea curs cererii corpului episcopal maghiar, menită să evite ruptura definitivă dintre Ungaria şi Austria.

După revenirea din această misiune diplomatică dificilă, Fogarasy Mihály s-a implicat mai mult în buna funcţionare a Societăţii „Sf. Ştefan", de curând înfiinţată, pe care, de altfel, a şi condus-o până în anul 1853. Atunci, s-a reîntors la funcţia de canonic de Oradea, preluând conducerea tribunalului ecleziastic diecezan. La scurt timp după aceasta dobândeşte distincţia Ordinul „Coroana de Fier", clasa a II-a şi titlul de Consilier Regal.

Pe data de 25 noiembrie 1864 este numit episcop romano-catolic de Transilvania. Odată cu aceasta a început să se preocupe şi mai mult de viaţa religioasă a diecezei romano-catolice ardelene, de o mai bună organizare a şcolilor şi a seminarului teologic deopotrivă. S-a remarcat şi prin activitatea sa filantropică, dăruind sume mari de bani în beneficiul teologilor, al mănăstirilor şi şcolilor teologice de pe tot cuprinsul diecezei.

A fost foarte cunoscut graţie erudiţiei, elocvenţei şi a scrierilor sale. Până în anul 1880, când suferă un atac de apoplexie, a publicat numeroase lucrări care l-au consacrat printre cei mai reputaţi teologi ai vremii sale. Dintre acestea, sunt demne de amintit următoarele: *Az elme és irás szava az oltári szentségről,* Kolozsvàr, 1829; *A hazafiuság képe*; *Keresztény igazságok egyházi beszédekben*; *Az erdélyi püspökről polgári tekintetben*; *Emlékirat az 1847-1848 országgyűlés alatt Pozsonyban tartott püspöki tanácskozmányokról.*

Egy résztvevőtől; *Két egyházi beszéd a boldogságos Szűz Mária szeplőtelen fogantatásáról*; *A kereszt ereje*.

BIBLIOGRAFIE:

BONA, Gábor. *Az 1848-1849-as honvédsereg vezetői*, Budapest, Rubicon, 1999; *Magyarország hadtörténete két kötetben*, Budapest, Zrinyi Katonai Kiadó, 1985; HERMANN, Róbert. *1848-1849- A szabadságharc hadtörténete*, Budapest, Korona Kiadó, 2001; KATONA, Tamás. *Battyány és az aradi vértanúk temetése*, Historia, 1989/3. SZINNYEI, József. *Magyar írok élete és munkái*, Budapest, 2000; *Új Magyar Élatrajzi Lexikon*, Magyar Könyvklub, 2001; *Pallas Nagy Lexikona*; *Révai Lexikon*.

V.A.

FÖLDVÁRY, Károly

(n. 26 noiembrie 1809, Gheorgheni, jud. Harghita – m. 14 decembrie 1883, Cegléd, Ungaria)

Este descendent din cunoscuta familie Földváry, care a fost înnobilată în anul 1646. În urma unei epidemii de variolă şi-a pierdut un ochi încă din perioada tinereţii. Pentru început a studiat la şcoala militară de la Szeged, iar după terminarea studiilor, în anii 1827-1833, a servit în armată, în rîndurile regimentului 62 de pedestraşi.

Şi-a câştigat o apreciere deosebită, graţie activităţii depuse, motiv pentru care, ulterior, va fi mutat în cadrul regimentului 41 de pedestraşi, unde este promovat la gradul de sublocotenent.

Până la momentul începerii revoluţiei a locuit împreună cu soţia sa la Nyárandrásfalva, reuşind, în scurtă vreme, să strângă avere.

În vara anului 1848 a decis să se înroleze în rândurile batalionului 3 de honvezi de Szeged, fiind trimis să lupte în Banat, împotriva sârbilor. Aici se distinge prin mai multe fapte de vitejie, motiv pentru care, în luna septembrie 1848, este promovat la rangul de căpitan, iar, din data de 12 decembrie 1848, devine maior.

În luna februarie a anului 1849 i se oferă să comande un batalion în cadrul armatei lui Klapka György. Va lupta aici până pe data de 28 martie când i se cere să revină la funcţia de comandant la batalionul 3 de honvezi.

Campania militară din primăvară îi aduce lui Földváry Károly două mari succese, graţie cărora va fi din nou promovat în grad. Mai precis, în ziua de 4 aprilie 1849, în bătălia de la Tápóbicske, s-a aflat în fruntea batalionului 9 de Kassai, reuşind să cucerească podul Tápió, fapt care a

schimbat cursul luptei, îngreuând astfel mult avansarea trupelor imperiale. Pentru faptele sale de vitejie, în ziua de 6 aprilie, este avansat la gradul de locotenent-colonel, primind şi „Marele Ordin Militar de Merit”, clasa a III-a.

În ziua de 10 aprilie 1849, în cadrul bătăliei de la Vácz, a reuşit să cucerească din nou un capăt de pod, fapt pentru care este decorat primind „Marele Ordin de Merit”, clasa a II-a.

Pe data de 4 august este promovat colonel, dar nu peste mult timp a intervenit şi capitularea de la Şiria, astfel că, prins fiind, a fost condamnat la moarte de către tribunalul militar de la Arad, pe data de 5 noiembrie. Peste numai 11 zile, tribunalul îşi modifică decizia, hotărând întemniţarea sa la 19 ani de închisoare.

În anul 1850 se bucură de amnistie, fiind pus în libertate. Nu cu mult timp după ce a părăsit închisoarea, Földváry Károly a decis să emigreze în Italia. Între anii 1862 şi 1867 s-a distins ca şi comandant al legiunii maghiare din Italia. Va activa în această funcţie până la momentul încheierii dualismului austro-ungar, când hotărăşte să revină în Ungaria.

BIBLIOGRAFIE:

BONA, Gábor. *Az 1848-1849-as honvédsereg vezetői,* Budapest, Rubicon, 1999; *Magyarország hadtörténete két kötetben*, Budapest, Zrinyi Katonai Kiadó, 1985; HERMANN, Róbert. *1848-1849- A szabadságharc hadtörténete,* Budapest, Korona Kiadó, 2001; KATONA, Tamás. *Battyány és az aradi vértanúk temetése,* Historia, 1989/3. SZINNYEI, József. *Magyar írok élete és munkái,* Budapest, 2000; *Új Magyar Életrajzi Lexikon*, Magyar Könyvklub, 2001; *Pallas Nagy Lexikona*; *Révai Lexikon*;

V.A.

FORRÓ, Elek

(n. 7 aprilie 1813, Sf. Gheorghe – m. 25 ianuarie 1893, Abony)

Militar de profesie, Forró Elek şi-a efectuat studiile la şcoala militară din Târgu-Secuiesc, iar după terminarea acestora a decis, în anul 1830, să se înroleze cadet în cadrul regimentului 39 de pedestraşi. Nu va rămâne însă aici foarte mult timp, întrucât, în anii 1833-1838, este chemat să slujească în cadrul unei gărzi nobiliare maghiare. Remarcându-se prin zelul său în slujba armatei, Forró Elek este avansat, în anul 1838, la rangul de locotenent în cadrul regimentului secuiesc 11 de husari, al cărui scop era acela de a păzi frontiera.

În vara anului 1848, regimentul său a fost trimis să lupte în zona Ungariei de Sud, acolo unde opoziţia sârbilor era foarte puternică. Se remarcă şi aici prin mai multe fapte de vitejie, prin urmare, la mijlocul lunii

octombrie 1848 este promovat la rangul de căpitan al regimentului de honvezi. Va continua să activeze în acest mod strălucit, fapt care îi aduce promovarea în funcția de maior, la finele lunii decembrie. Recunoscându-i meritele, generalul Bem îi încredințează conducerea biroului său personal.

Pe data de 13 ianuarie 1849, după eliberarea orașului Târgu-Mureș, generalul Bem îl promovează pe Forró Elek în fruntea circumscripției militare de Târgu-Mureș, numindu-l comandant militar.

După strălucita campanie a lui Bem, în urma căreia s-a reușit eliberarea Transilvaniei, Forró Elek este decorat cu „Marele Ordin Militar de Merit”, clasa a III-a.

În ziua de 18 aprilie 1849, Forró Elek devine comandantul diviziei militare care a fost trimisă să ocupe orașul Deva. Pentru realizarea acestui obiectiv, i s-au pus în subordine mai multe unități militare care staționau în Banat, la Hațeg cu precădere. Pe data de 27 mai, armata lui Forró Elek reușește să ocupe orașul Deva, după care, tot din ordinul lui Bem, aceeași armată este trimisă împotriva românilor. De data aceasta, ofensiva lui Forró Elek nu se mai soldează cu succesul scontat, mai mult, în confruntarea de la Hațeg el însuși este grav rănit.

După această înfrângere, armata pe care o conducea a fost rechemată în Transilvania, obligată fiind, în luna iulie 1849, să lupte în zona secuimii împotriva trupelor imperiale și țariste.

Pe data de 5 august 1849, Forró Elek s-a alăturat cu trupele sale efectivelor militare conduse de către generalul Bem, iar peste numai 13 zile i s-a alăturat și armatei lui Beke József. Era însă prea târziu. Conștient fiind de soarta revoluției, Forró Elek a luat sub comanda sa ultimele efective militare maghiare, care mai staționau în sudul Transilvaniei, hotărând astfel să capituleze în fața orașului Deva.

După încheierea revoluției, în luna noiembrie a anului 1849, tribunalul militar de la Arad l-a condamnat la 6 ani de închisoare. Va fi închis la Olmütz, însă, din cauza bolii sale, a fost eliberat în luna februarie 1851. De acum și până în ziua morții a ales să ducă o viață retrasă, trăind la moșia sa de la Abony.

BIBLIOGRAFIE:

BONA, Gábor. *Az 1848-1849-as honvédsereg vezetői*, Budapest, Rubicon, 1999; *Magyarország hadtörténete két kötetben*, Budapest, Zrinyi Katonai Kiadó, 1985; HERMANN, Róbert. *1848-1849- A szabadságharc hadtörténete*, Budapest, Korona Kiadó, 2001; KATONA, Tamás. *Battyány és az aradi vértanúk temetése*, Historia, 1989/3. SZINNYEI, József. *Magyar írok élete és munkái*, Budapest, 2000; *Új Magyar Életrajzi Lexikon*, Magyar Könyvklub, 2001; *Pallas Nagy Lexikona*; *Révai Lexikon*.

V.A.

VON FRIEDENFELS, Eugen

(n. 3 decembrie 1819, Sibiu – m. 31 ianuarie 1881, Nocrich)

Concipist aulic al Cancelariei transilvane; după desfiinţarea Cancelariei aulice, din martie 1849 devine adevărat concipist ministerial la Ministerul de interne din Viena.

Provine dintr-o familie evanghelică a patriciatului săsesc sibian, ce purta iniţial numele de Drotleff, prin înnobilare primindu-l şi pe acela de Friedenfels. Tatăl său, Friedrich, fiul cel mare al judelui orăşenesc şi scăunal al Sibiului, Martin Drotleff von Friedenfels, care a murit la 1838, s-a căsătorit cu Louise von Schwind.

Aceasta, descendentă a unei familii de funcţionari imperiali de origine cehă, era fiica colonelului şi comandantului grăniceresc la Turnu Roşu, Ludwig von Schwind, născut în 1759 la Karlsbad, mort în 1847 la Sibiu, ofiţer imperial ajuns în Ardeal la 1778 şi deţinând funcţia de comandant la Turnu Roşu până în 1828.

Singura fată a lui Ludwig von Schwind, Louise s-a născut în 1797 la Muschek, în Cehia, iar la 4 septembrie 1816 s-a căsătorit cu Friedrich Drotleff. A născut doi fii: la 19 mai 1817 pe Rudolph, care ulterior a lucrat la Ministerul c.c. de finanţe, şi în ajunul Crăciunului 1819 pe Eugen.

Tatăl, Friedrich, a murit la vârsta de 29 de ani, la 21 septembrie 1821, pe când Eugen avea 2 ani.

După moartea primului soţ, după 4 ani de văduvie, Louise Schwind se recăsătoreşte, la 1825, cu Joseph Bedeus von Scharberg (1783-1858), văduv şi el, pe atunci secretarul gubernial, ulterior comisar suprem al ţării.

La 22 iulie 1826 se naşte fiul lor, Joseph, care devine mai târziu curatorul bisericii evanghelice săseşti şi orator al Comunităţii oraşului Sibiu.

Tatăl adoptiv Bedeus sr. va muri la 1858, iar mama Louise la 1859.

Acest pas, recăsătorirea mamei, a cântărit enorm în cursul luat de viaţa fiilor Louisei din prima căsătorie. Friedenfels devine deci fiul vitreg al lui Joseph Bedeus von Scharberg, căruia îi va dedica o solidă monografie a omului şi epocii.

În anul 1826, se mută cu tatăl vitreg la Cluj, apoi în 1827 la Viena. Urmează gimnaziul academic la 1830 şi Facultatea de Drept de la Universitatea vieneză. Revenind în Ardeal, în 1837-1839, se dedică studiului juridic la liceul c.c. de limbă maghiară din Cluj.

La 5 august 1839, intră în serviciul de stat, ca şi cancelist la Guberniul din Cluj. După o perioadă de practică de un an la Tabla regească din Târgu Mureş, îşi susţine examenul de avocatură, apoi vine la Sibiu, făcând practică la Magistratul sibian.

În anul 1841, la vârsta de 22 de ani, păşeşte în viaţa politică, alături de tatăl adoptiv. Însoţindu-l pe Bedeus, Friedenfels asistă la derularea lucrărilor dietei transilvane din 1841-1843. Şederea sa la Cluj îi prilejuieşte şi accesul la bogata arhivă gubernială, în studiul căreia se adânceşte sub oblăduirea

viceregistratorului Alexander Mike pe direcţia istoriei dreptului, iar alături de tatăl său cunoaşte derularea dietei transilvane din 1841-1843, familiarizându-se cu practicile şi intrigile vieţii politice.

În august 1844, devine concipist la Cancelaria aulică transilvană de la Viena. Aici familia sa cultivă cercuri politice înalte, aflându-se în primul rând în legătură zilnică cu consilierul aulic Ludwig von Rosenfeld.

În noiembrie 1844 vicepreşedintele Cancelariei aulice, baronul Jósika Samuel, îl ia pe Friedenfels la biroul prezidial, după pensionarea cancelarului aulic von Noptsa.

La 1846 este promovat concipist aulic onorific. Aici ia la cunoştinţă preambulul dietei transilvane din 1846-1847, cea care avea să contribuie decisiv la declanşarea crizei din 1848. În toată această perioadă, se află în vie legătură cu personalităţi ale naţiunii săseşti: Bedeus, St. L. Roth, J.K. Schuller, Benigni, Heinrich Schmidt, Friedrich Hann ş.a.

După declanşarea evenimentelor revoluţionare la Viena, odată cu desfiinţarea Cancelariei aulice transilvane, la 2 mai 1848 revine în Ardeal împreună cu prietenul său Joseph von Rosenfeld, pentru a participa la revoluţie. Cei doi tineri aduc cu ei noua constituţie austriacă. Poposesc întâi la Sibiu, apoi călătoresc în mai multe părţi ale Pământului Săsesc, participând activ la viaţa politică şi manifestându-şi deschis antiunionismul. La începutul lui mai, sub prezidiul lui Georg Bachner se creează la Sibiu o comisie, al cărei membru devine.

La 7 mai, Friedenfels împreună cu avocatul sibian şi profesorul de drept Konrad Schmidt, precum şi cu Georg Daniel Teutsch, viitorul episcop şi istoric al saşilor, merge la Braşov, pentru a sonda opiniile braşovenilor legate de uniune şi de „înfrângerea pericolului maghiar". În acele momente nu s-a realizat dorita unitate de opinii, Pământul Săsesc rămânând scindat în unioniştii de la Braşov şi Sighişoara şi antiunioniştii cu bastionul la Sibiu. Abia în septembrie 1848, după retragerea deputaţilor saşi din parlamentul de la Pesta – parlament inaugurat la 2 iulie, saşii au ajuns, prin forţa împrejurărilor, la o poziţie unitară proimperială, antirevoluţionară şi antimaghiară.

Friedenfels nu participă la lucrările dietei de la Cluj – delegaţi dietali ai scaunului Nocrich fiind Michael Brandsch şi Karl Boch (Friedrich Conrad?), în schimb este ales delegat la Universitatea Naţională Săsească, respectiv la aşa-numitul conflux, apoi la Universitatea lărgită (die sogenannte verstärkte Vertrauensuniversität) deschisă la 26 iunie 1848, apoi – împreună cu notarul scăunal suprem Michael Brandsch – este ales deputat de Nocrich în Camera Reprezentanţilor a Parlamentului de la Pesta, în urma alegerilor desfăşurate la finele lui iulie 1848. Cei doi deputaţi de Nocrich se legitimează la Pesta la 7 august.

La 10 august, Friedenfels participă prin vot nominal aprobativ la dezbaterea chestiunii şcolilor elementare. În schimb, la 31 august nu votează pentru acordarea unei remuneraţii suplimentare de două mii de forinţi preşedintelui Consilului maghiar de Miniştri.

Din nou își dă acordul la cele două votări nominale din 4 septembrie, cu privire la împuternicirea deplină a lui Beöthy Ödön și referitor la retragerea delegației trimise la parlamentul celor 100 din Viena.

Parlamentul ungar respinge însă majoritatea revendicărilor săsești, vizând menținerea vechilor privilegii de autonomie teritorială și municipală, limbă și biserică proprie. În opinia lui Kossuth, drepturile cetățenilor și libertatea individuală erau suficient asigurate prin înarmarea generală. Prin urmare, în toamna lui 1848, când prevederile camerei maghiare a reprezentanților adoptă o direcție ce contrariază opiniile sale personale, dar și ale colegilor săi, aducând încălcarea instrucțiunilor Universității Naționale Săsești, la 19 septembrie Friedenfels demisionează, alături de alți cinci deputați sași (Heinrich Schmidt, Joseph Rosenfeld, Michael Brandsch, Josef Schnell și Friedrich Fabini). Ei depun mandatele de deputați, protestând sincer și deschis „împotriva acelei legi parlamentare, conform căreia guvernul maghiar îi va numi [de acum înainte] pe deputații sași".

Friedenfels și Brandsch, cei doi deputați ai circumscripției electorale Nocrich, aduc la cunoștința camerei reprezentanților următoarea scrisoare: „Actualmente, în direcția pe care evoluează cursul dietei, împotriva cunoscutelor noastre convingeri politice, cu modestie și liniște [declarăm că] noi nu participăm. Așadar, să lăsăm în mod firesc alegătorilor noștri [dreptul unor] noi alegeri, pentru alți deputați în dieta maghiară, iar noi, deputații, din propria noastră inițiativă cu acestea ne dăm demisia."

Într-o ședință cu manifestări violente, camera maghiară a reprezentanților respinge demisiile deputaților sași, aceștia fiind declarați instigatori și înalți trădători de țară (lázitóknak és hazaárulóknak nevezték öket). Kossuth cere camerei să interzică întoarcerea acasă a deputaților, până ce în locul lor nu vor sosi la Pesta deputați sași nou aleși, care – dacă nici ei nu se vor îngriji de lucrările dietei – la rândul lor vor fi priviți drept fugari. Friedenfels se întoarce însă la Sibiu, străbătând țara de-a latul împreună cu prietenul său Michael Brandsch, în pofida terorismului prezent pretutindeni. Ajuns la Sibiu, intră în slujba Universității Naționale Săsești, în cadrul comitetului național. La 30 octombrie își deschide lucrările Universitatea lărgită, care stabilește înființarea comitetului de pacificare româno-săsesc. Din partea sașilor, comitetul îl cuprinde și pe Friedenfels.

La 3 decembrie 1848, Universitatea Națională Săsească decide trimiterea lui Friedenfels și Heinrich Schmidt ca deputați extraordinari la Curtea aflată la Olmütz. Cei doi călătoresc pe drumuri ocolite, prin Lemberg și Cracovia, până la Viena, ajungând la țintă la 17 decembrie. Aici reușesc să îi întânească pe membrii deputăției naționale săsești, dar și înalți demnitari austrieci, raportând despre starea lucrurilor din Transilvania. Împreună cu consilierul ministerial B. Geringer, convocat la minister, Friedenfels călătorește la Olmütz și Kremsier, asigurându-l pe împărat de

devotamentul necondiţionat al saşilor faţă de cauza imperială. Aici îşi aduce obolul la emiterea preaînaltului manifest din 21 decembrie 1848.

În mediul politic maghiar, Friedenfels Joseph Rosenfeld şi celelalte figuri marcante din rândul saşilor sunt priviţi drept unelte ale camarilei vieneze, folosite pentru a-i stârni pe saşi împotriva uniunii Ardealului cu Ungaria. În mod cert, Friedenfels se află şi în legături directe şi strânse cu comandantul suprem al trupelor c.c. din Ardeal, baronul Anton Puchner.

Între timp, Bem cucereşte sudul Transilvaniei, aşa că Friedenfels rămâne deocamdată la Viena. După cucerirea întregului Ardeal de către Bem, cu excepţia munţilor Apuseni, întoarcerea lui acasă devine imposibilă. Solicitat de ministrul Stadion, intră concipist ministerial la Ministerul de interne, unde în 1850 este numit secretar ministerial.

În 1852 îl însoţeşte pe împărat, în călătoria sa în circuit prin Ungaria.

La 23 ianuarie 1853 este numit consilier al Statthalterei (locotenenţei) în Ungaria.

Cu începere din 11 mai 1855, devine consilier la direcţia principală a regiunii Sopron, director de cancelarie şi concomitent membru al comisiei permanente a personalului.

La 12 mai 1859, este numit consilier aulic la circumscripţia Statthalterei de la Oradea, figurând în nomenclatorul aristocraţiei imperiale.

În mai 1860, este repartizat sub însărcinarea generalului de cavalerie Lajos von Benedek. Rămâne la Buda, până la publicarea diplomei din octombrie 1860, care îl scuteşte de a activa în continuare în Ungaria, unde petrecuse deja timp mai îndelungat la Buda, Oedenburg şi Oradea. Nu i se împlineşte dorinţa de a fi trimis la Sibiu, căci împăratul îl cheamă la Viena.

La finele lui decembrie 1860, este numit consilier ministerial şi coordonator de presă sub oblăduirea ministrului poliţiei B. Mecsery la Viena. Din iunie 1861 lucrează în subordinea ministrului Schmerling. În ultimele zile ale anului 1861 încheie controlul presei în calitate de şef al biroului presei de la Ministerul poliţiei. Din 1862 lucrează în continuare la Cancelaria aulică transilvană. La 31 decembrie 1862, la cererea ministrului contele Nádasdy, este numit referent la Cancelaria aulică transilvană. Abia la 21 martie 1863 lasă coordonarea biroului de presă de la Ministerul poliţiei urmaşului său.

Friedenfels este ales deputat la dieta Transilvaniei, convocată la Alba Iulia pe data de 4 noiembrie 1861, dar la care nu participă. În anii 1863-1865 este ales, fără a-şi fi depus candidatura, deputat de Nocrich la dieta din Sibiu, deschisă la 15 iulie 1863. Împreună cu Ludwig von Rosenfeld, celălalt deputat de Nocrich, şi cu Reichenberggel creează aşa-numita partidă imperială.

Dieta transilvană îl deleagă în Consiliul imperial (Reichsrath) austriac, participând la şedinţele sale până la desfiinţarea acestuia, datorită intrigilor coordonate de Esterházy şi Belcredy, în iulie 1865.

Este invitat oficial imperial şi la dieta transilvană de la Cluj din noiembrie 1865.

Odată cu instaurarea dualismului, oamenii guvernării imperiale sunt daţi afară sau se retrag singuri de pe posturile lor. La 9 martie 1867 Cancelaria aulică transilvană este desfiinţată din nou şi Friedenfels este disponibilizat.

La 11 octombrie 1868 iese la pensie, decizia de pensionare fiind semnată de ministrul dr. Giskra, care nu prea avea la suflet caractere precum cel al lui Friedenfels.

După pensionare trăieşte parţial la Viena, parţial la Sibiu, retras din viaţa politică.

În anii 1844-1863 activează ca publicist şi ziarist la ziare germane vieneze şi ardelene. Colaborează la gazetele *Transsilvania* (din 1845, sub redacţia lui Schuller, apoi a lui Hann), *Siebenbürger Bothe* (în 1848, sub redacţia lui Benigni), *Unterhaltungen aus der Gegenwart* (aici este redactor-şef, în perioada iunie – decembrie 1848, în lipsa lui Heinrich Schmidt). În anii 1849-1851 publică în *Presse* (sub redacţia lui Zang), *Augsburger Allgemeine Zeitung, Preßburger Zeitung, Ostdeutsche Post* (sub redacţia lui Kuranda), *Pester Zeitung.*

Studii şi volume publicate de Friedenfels:

„Die Archive Siebenbürgens, als Quellen vaterländischer Geschichte", în: *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde,* vol. 2, 1846, p. 3-29; „Uebersicht der Josephinischen Grundausmessungen in den Jahren 1786-1790", în: *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde,* vol. 2, 1846, p. 130-145; „Beiträge zur Geschichte der Grafen von Burchperg in Siebenbürgen", Viena 1852; „Zum Leben des Bürgermeisters von Hermannstadt, Georg Hecht", Viena 1853; „Nekrolog des Oberlandeskommissärs Joseph Bedeus von Scharberg", în: *Wiener Zeitung,* 25 iunie 1858, nr. 143, şi în: *Transsilvania,* 13 iulie 1858, nr. 28; „Nekrolog des Sektionschefs Ludwig Freiherrn von Rosenfeld", în: *Hermannstädter Zeitung,* 19 iunie 1869, nr. 144; „Freimaurer in Siebenbürgen. Von einem Profanen", în: *Zirkel,* nr. 22, 23, 24/1874.

Încă inedite sunt:

„Joseph Bedeus von Scharberg"; „Joseph Benigni von Mildenberg" (prelucrate pentru *Allgemeine Deutsche Biographie*, dar netipărite); „Heinrich Schmidt. Eine biographische Skizze" (o prelucrare destinată unui jurnal mai important); „Briefe aus dem Orient, 1872. Dreißig Reisebriefe über eine Tour in Egypten, Syrien und der Türkei".

Opera sa principală este „Joseph Bedeus von Scharberg. Beiträge zur Zeitgeschichte Siebenbürgens im 19. Jahrhundert", 2 volume, Viena 1876 şi

1877. Această operă, bazată pe memorii şi documente, oferă o monografie biografică a tatălui adoptiv al lui **F.**, Bedeus von Scharberg, dar şi numeroase date şi informaţii relative la istoria contemporană autorului a Transilvaniei şi Ungariei. (Cuprins: 'I. Band: Vorwort. – Einleitung. – I. Abschnitt: Bedeus' Abstammung und Jugend. – II. Abschnitt: Bedeus' erste Dienstjahre, 1802-1827. – III. Abschnitt: Zehn Jahre bei der siebenbürgischen Hofkanzlei, 1827-1837. – IV. Abschnitt: Zehn Jahre im Vaterlande, 1838-1847. - II. Band: V. Abschnitt: Die Zeit der Wirren, 1848-1849. – VI. Abschnitt: Zur Zeit der Reaktion, 1849-1858. VII. Abschnitt: Bedeus' Person und Charakter, Wirken, Lebensweise. – Schlußwort. Plus 41 Exkurse, wovon 17 biographische, 12 staatsrechtliche und rechtshistorische und 12 historische Episoden in monographischen Skizzen: I. Grundzüge der Verfassung und Verwaltung Siebenbürgens. – II. Freimaurer in Siebenbürgen. – III. Regulation. – IV. Insurrektion. – V. Oberlandeskommissariat. – VI. Komeswahlrecht. – VII. Die orientalische Pest in Siebenbürgen. – VIII. Forum productionale. – IX. Alexander Ypsilanti. – X. Graf Adam Rediczky. – XI. Partes reapplicatae. – XII. Franz Freiherr von Blasits. – XIII. Ludwig Freiherr von Rosenfeld. – XIV. Sprachkampf. – XV. Straßenwesen in Siebenbürgen. – XVI. Aerarien und Fonde in Siebenbürgen. – XVIII. Staatsrath und Konferenz. – XVIII. Törzburg, Kalibaschen. – XIX. Kontumazwesen. – XX. Graf Franz Nádasdy. – XXI. Militärgrenze. – XXII. Landtag: Geschichte, Gliederung, Geschäftsbehandlung. – XXIII. Altschiffahrt. – XXIV. Die Schwabeneinwanderung. – XXV. Die kirchlichen Wirren in Blasendorf. – XXVI. Die Bauernbewegung im Bergwerksdistrikte. Katharina Varga. – XXVII. Kommandirende Generäle in Siebenbürgen. – XXVIII. Avram Ianku. – XXIX. Andreas Freiherr von Schaguna. – XXX. Landesbuchhaltung. – XXXI. Stefan Ludwig Roth. – XXXII. Franz Freiherr von Reichenstein. – XXXIII. Karl Freiherr von Geringer. – XXXIV. Heinrich Schmidt. – XXXV. Verein für siebenbürgische Landeskunde. – XXXVI. Friedrich Hann. – XXXVII. Dr. Georg Paul Binder. – XXXVIII. Karl Gooß. – XXXIX. Joseph Benigni von Mildenberg. – XL. Karl Freiherr von Hietzinger. – XLI. Samuel L. von Mederus.)

BIBLIOGRAFIE:

Az 1848-1849. évi elsö népképviselti orzággyülés történeti almanachja, Budapesta, 2002, voce semnată Eilhard Anton Dörner, p. 280–283; VON FRIDENFELS, Eugen. Joseph Bedeus von Scharberg. *Beiträge zur Zeitgeschichte Siebenbürgens in 19. jh.*, vol. I, Viena, 1876, p. 41, 172, 401; Vol. II, Viena, 1877, p. 40, 53, 66, 86, 94, 139, 321; TRAUSCH, Joseph. *Schriftsteller Lexikon oder biographisch-litterrische Deukblätter der Siebenbürger Deutschen*, Braşov, vol. III, 1874, p. 566-572.

E.C.

GÁBOR, Áron

(n. 27 noiembrie 1814, Breţcu, jud. Covasna – m. 2 iulie 1849, Chichiş, jud. Covasna)

S-a născut într-o familie de grăniceri secui. Tatăl său era Gábor István, de profesie prim-notar, iar mama sa, Hosszú Judit, casnică fiind, a crescut 5 copii.

Primii ani de şcoală îi face la Breţcu, după care decide să urmeze gimnaziul la Miercurea Ciuc, sub îndrumarea franciscanilor. După terminarea studiilor s-a înrolat în armată astfel că este acceptat în cadrul regimentului 2 secuiesc de graniţă, al cărui nucleu era la Târgu Secuiesc. Va servi aici interesele armatei o vreme, până în momentul în care a fost trimis la Alba-Iulia, unde a primit sarcina de a fi administrator de artilerie.

În anul 1840, Gábor Áron se înrolează în cadrul regimentului 5 pestan de artilerie, iar mai târziu i se dă şansa de a lucra la Viena, la fabrica de tunuri. A lucrat aici un timp relativ îndelungat, a cerut chiar permisiunea de a i se prelungi şederea, fără a i se aproba însă cererea. Reuşeşte să revină în anul 1842, în locul fratelui său, astfel că, pe un răstimp de încă 4 ani are şansa de a învăţa mai multe despre tehnica construirii tunurilor. Audiază, în tot acest răstimp, o serie de prelegeri de tehnică militară, deprinzând, în paralel, şi meşteşugul tâmplăriei.

În anul 1846 revine definitiv în Transilvania, însă cu un bogat bagaj de cunoştinţe despre artilerie. A luat cuvântul în cadrul Adunării Naţionale a secuilor, vorbind despre importanţa artileriei şi necesitatea dotării armatei cu tunuri. S-a lovit însă de o mare opoziţie din partea secuilor.

Îşi reiterează propunerile în momentul în care generalul Puchner ameninţă oraşul Sf. Gheorghe, cerând predarea sa necondiţionată. În acest context, în ziua de 12 noiembrie 1848, secuii convoacă o consfătuire generală, iar, în condiţiile în care armata secuilor se confrunta cu o gravă criză de armament, s-a acceptat propunerea lui Gábor Áron de dotare a armatei cu tunuri.

Sub directa sa supraveghere, secuii au reuşit să realizeze, în timpul cel mai scurt mai multe tunuri, astfel că, pe data de 30 noiembrie, în bătălia de la Hăghig, generalul Puchner este înfrânt. Ca urmare a dezastrului suferit, cunoscutul general a ajuns să creadă că secuii au reuşit să pună mâna pe artilerie franceză. Meritul a fost însă, incontestabil, al lui Gábor Áron. Primul tun pe care l-a realizat l-a numit „Jancsi", nume luat dintr-o cunoscută lucrare a lui Jókai Mór.

Realizând cauzele dezastrului, austriecii au distrus, în decembrie 1848, turnătoria de la Bodvaji, motiv pentru care Gábor Áron a fost obligat să lucreze în fabrica lui Túróczi Mózes.

Până în luna martie 1849, Gábor Áron a reuşit să organizeze şi să conducă un corp de armată regulat, format din 10.000 de soldaţi, numindu-l „Armata pământului secuiesc".

Pe data de 19-20 iunie, secuii au luptat eroic în strâmtoarea de la Tömösi. Comandantul Lüders, necunoscând bine efectivele secuilor, a pornit împotriva lor cu 9.000 de soldaţi. O parte din armată a trimis-o înainte, urmând ca el să atace dinspre Sibiu. Secuii lui Gál Sándor i-au atacat pe imperiali în zona dintre Kökös şi Uzon. În cadrul acestei bătălii de artilerie şi-a pierdut viaţa şi Gábor Áron.

Surprins de atacul dur din partea secuilor, comandantul Lüders a decis să vină cu toate efectivele împotriva acestora. Campania sa a avut succes ca dovadă că, în bătălia de la Nyergestető, cavaleria imperială a reuşit să încercuiască flancul drept al maghiarilor. Din acest motiv, Gál Sándor a fost nevoit să se retragă la Miercurea Ciuc. Va relua ofensiva alături de trupele lui Bem, reuşind succese importante. Tocmai de aceea, în ziua de 24 martie, Bem l-a avansat pe Gál Sándor la rangul de maior.

Gábor Áron a rămas în conştiinţa tuturor ca fiind cel care a reuşit în mare măsură să modernizeze şi să organizeze eficient efectivele militare ale secuilor. Se consideră ca a fost cel dintâi maghiar care, într-un interval dc timp scurt, a construit 93 de tunuri.

După moartea sa a fost înmormântat iniţial la Uzon, apoi la Eresztevény, în grădina bisericii reformate.

Soţia sa a fost Velcsuj Justina, care, după spusele lui Jókai Mór, era româncă. Se crede că ea făcea parte dintr-o familie de ceangăi, Gábor Áron întâlnindu-se cu ea atunci când lucra ca mecanic în Moldova. Potrivit tradiţiei orale, ea a luptat cu îndârjire alături de Gábor Áron, a ajutat la construirea tunurilor, fiindu-i alături pe câmpul de luptă până în ultima clipă a vieţii.

BIBLIOGRAFIE:

BONA, Gábor. *Az 1848-1849-as honvédsereg vezetői*, Budapest, Rubicon, 1999; *Magyarország hadtörténete két kötetben*, Budapest, Zrinyi Katonai Kiadó, 1985; HERMANN, Róbert. *1848-1849- A szabadságharc hadtörténete*, Budapest, Korona Kiadó, 2001; KATONA, Tamás. *Battyány és az aradi vértanúk temetése*, Historia, 1989/3. SZINNYEI, József. *Magyar írok élete és munkái*, Budapest, 2000; *Új Magyar Életrajzi Lexikon*, Magyar Könyvklub, 2001; *Pallas Nagy Lexikona*; *Révai Lexikon*.

V.A.

GÁL, Sándor
(n. 21 septembrie 1817, Sângeorgiu – m. 17 iunie 1871, Nuterina, Italia)

S-a distins ca şi general de honvezi, a studiat la Târgu Secuiesc şi la Olmütz, iar, după terminarea acestora, a decis să se înroleze în regimentul 37 de infanterişti „Mariássy".

În anul 1842 a fost transferat la regimentul 14 de graniţă, unde, până în anul 1848, a urcat în grad, ajungând la rangul de sublocotenent. După momentul 15 martie 1848 a decis să meargă la Pesta, oferindu-şi serviciile guvernului revoluţionar maghiar. Tot acum, în această perioadă, a scris celebra sa lucrare: *„A Pest városi nemzeti őrsereg ideiglenes oktatás, gyakorlat és szolgálati szabályzata"* pe care a şi publicat-o în luna aprilie a aceluiaşi an.

A participat cu zel la organizarea gărzilor naţionale maghiare, iar, din luna mai, a fost pus să activeze ca adjutant în cadrul unei unităţi de pedestraşi. Lucrând în cadrul armatei, a scris mai multe regulamente în folosul gărzilor naţionale şi a unităţilor de honvezi.

După proclamarea Uniunii cu Ungaria, premierul Batthyány Lajos l-a trimis pe Gál Sándor în Transilvania, împreună cu generalii Klapka György şi Hajnik Károly, pentru a se asigura de fidelitatea secuilor faţă de programul guvernamental şi faţă de cauza revoluţiei maghiare.

În luna august, în calitate de locotenent, s-a implicat mult în organizarea armatei de honvezi. După ce generalul Puchner şi-a declarat deschis ostilitatea faţă de guvernul pestan, respingând mult în spate trupele maghiare, armata secuilor a fost obligată să se retragă spre comitatul Trei Scaune. Gál Sándor s-a remarcat din nou, în acest context, ca un foarte bun comandant şi organizator de trupe.

După eliberarea pământului secuiesc, în ianuarie 1849, generalul Bem l-a promovat la rangul de colonel, lăsându-l să conducă şi să organizeze şi pe mai departe trupele de secui.

Pe data de 19-20 iunie, secuii au luptat eroic în strâmtoarea de la Tömösi împotriva comandantului Lüders. Secuii lui Gál Sándor i-au atacat pe imperiali în zona dintre Kökös şi Uzon. Aceştia, iniţial, au luptat cu succes, însă în bătălia finală de la Nyergestető, cavaleria imperială a reuşit să încercuiască flancul drept al maghiarilor. Din acest motiv, Gál Sándor a fost nevoit să se retragă la Miercurea Ciuc. Va relua ofensiva alături de trupele lui Bem, reuşind succese importante. Tocmai de accea, în ziua de 24 martie, Bem l-a avansat pe Gál Sándor la rangul de maior.

După capitularea de la Şiria a fost nevoit să fugă în exil. Chiar şi departe de ţară s-a dovedit a fi un spirit extrem de activ, mai ales la Hamburg şi Londra. Kossuth însuşi l-a trimis la Constantinopol, însărcinându-l cu conducerea Organizaţiei Soldaţilor Maghiari Transilvăneni.

În anul 1851, Gál Sándor a devenit comandant al armatei de eliberare ardelene. Autoritățile otomane i-au ridicat însă o serie de obstacole, motiv pentru care Kossuth l-a rechemat din Turcia. Zece ani mai târziu, Gál Sándor s-a numărat printre membrii fondatori ai legiunii maghiare din Italia. Deşi a dus o viaţă extrem de activă, a intrat în conflict cu autoritățile piemonteze, mai ales în condiţiile în care s-a pronunţat deschis pentru restabilirea regatului napolitan.

În anul 1860 şi-a publicat autobiografia la Napoli. Nu se va mai reîntoarce acasă, murind departe de casă, în Italia, la Nuterina.

BIBLIOGRAFIE:

BONA, Gábor. *Az 1848-1849-as honvédsereg vezetői,* Budapest, Rubicon, 1999; *Magyarország hadtörténete két kötetben*, Budapest, Zrinyi Katonai Kiadó, 1985; HERMANN, Róbert. *1848-1849- A szabadságharc hadtörténete,* Budapest, Korona Kiadó, 2001; KATONA, Tamás. *Battyány és az aradi vértanúk temetése,* Historia, 1989/3. SZINNYEI, József. *Magyar írok élete és munkái,* Budapest, 2000; *Új Magyar Élatrajzi Lexikon*, Magyar Könyvklub, 2001; *Pallas Nagy Lexikona*; *Révai Lexikon.*

V.A.

GÁSPÁR, András

(n. 23 noiembrie 1804, Kecskemét, Ungaria – m. 5 august 1884, Biharia)

A fost om politic de profesie şi maior de honvezi. Încă de foarte tânăr, a fost obligat de părinți să lucreze în sfera industrială, Gáspár András însă, fără ştirea părinţilor, a decis să se înroleze în cadrul armatei. Aici dovedeşte foarte mult zel, motiv pentru care, în anul 1831, a primit rangul de ofiţer.

În anul 1847 avansează în grad devenind căpitan în regimentul de husari „Miklós". În anul următor, în luna iunie, a fost trimis să lupte în Ungaria, iar, în momentul în care pe 11 septembrie Jellasics a atacat trupele maghiare, efectivele lui Gáspár András au fost comasate pe linia Drava. Aici, dar şi în cadrul bătăliei de la Ozora, a adunat merite mari, fapt pentru care, în ziua de 8 octombrie 1848, a fost promovat la rangul de maior.

La finele lunii noiembrie a anului 1848, Gáspár András a fost numit comandant al regimentului de honvezi, slujind în cadrul armatei lui Percel Mór.

În luna ianuarie a anului 1849 a fost trimis să lupte în armata generalului Arthur Görgey, acordându-i-se comanda unui regiment de husari. La finele lunii următoare, pe data de 26-27 februarie 1849, Gáspár András s-a afirmat în bătălia de la Kápolna, iar peste numai o zi, la Mezőkövesdi.

La finele lunii martie a preluat conducerea provizorie a corpului VII de armată, pentru ca în ziua de 2 aprilie 1849 să se remarce în mod deosebit în bătălia de la Hatvan unde a obținut o victorie strălucită împotriva generalului Schlik. Ca urmare a acestui succes, Gáspár András a fost promovat la rangul de general de brigadă.

Pe data de 24 aprilie 1849, din cauza bolii destul de grave de care suferea, a fost obligat să iasă din rândurile armatei, astfel că, până la finele revoluției, nu a mai participat la nici o confruntare. A fost o decizie cât se poate de oportună, întrucât după capitularea de la Șiria, deși era general cu „antecedente grave," tribunalul militar de la Arad nu l-a condamnat la moarte, ci la 10 ani de temniță. Va fi însă eliberat în anul 1850, beneficiind de grațiere.

După eliberarea sa a activat un timp ca diriginte al poștei din Biharia, iar în anii 1868-1876 a fost ales deputat al circumscripției Biharia.

BIBLIOGRAFIE:

BONA, Gábor. *Az 1848-1849-as honvédsereg vezetői,* Budapest, Rubicon, 1999; *Magyarország hadtörténete két kötetben*, Budapest, Zrinyi Katonai Kiadó, 1985; HERMANN, Róbert. *1848-1849- A szabadságharc hadtörténete,* Budapest, Korona Kiadó, 2001; KATONA, Tamás. *Battyány és az aradi vértanúk temetése,* Historia, 1989/3. SZINNYEI, József. *Magyar írok élete és munkái,* Budapest, 2000; *Új Magyar Életrajzi Lexikon*, Magyar Könyvklub, 2001; *Pallas Nagy Lexikona*; *Révai Lexikon.*

V.A.

GOOSS, Carl Johann

(n. 28 ianuarie 1814, Sighișoara – m. 30 decembrie 1848, Daia)

Conrector (director) al gimnaziului evanghelic din Sighișoara (1842-1845), preot la Daia (1845-1848), deputat al scaunului și orașului Sighișoara în dieta ardeleană de la Cluj (mai–iulie 1848), deputat de Sighișoara în dieta ungară de la Pesta (iulie–septembrie 1848), unionist din convingere, la finele anului 1848 se sinucide, copleșit de vina autoasumată că și-a îndrumat conaționalii pentru cauza greșită – revoluția maghiară.

Absolvă ca premiant în 1831 studiile pregătitoare la gimnaziul evanghelic din Sighișoara. Merge la Cluj, unde se înscrie ca auditor la colegiu, la cursurile de științe politice și ale statului susținute de profesorul Huber și la cursul de drept transilvan ținut de profesorul Sebestyén.

În 1832 pleacă la Viena, unde își continuă studiile la Facultatea de Teologie Protestantă. Aici predă și cunoscutul orientalist, tot sighișorean de

obârşie, profesorul Georg Wenrich, de asemenea şi profesorul de istoria antichităţii, Steinüchel. În vara anului 1834 intră, ca profesor privat, în slujba comerciantului P. Medgyszay, nemaiaudiind cursuri publice, în schimb fiind un cu atât mai avid cititor al bibliotecii aulice imperiale. Sub îndrumarea lui Steinüchel, Gooß elaborează primele sale studii de antichităţi, filologie şi istorie.

În martie 1835 părăseşte Viena. La finele lunii august a aceluiaşi an este angajat la gimnaziul din Sighişoara, ca lector 3. Rămâne aici în continuare, avansând la funcţia de conrector (vicedirector) în 1840 şi la cea de rector al gimnaziului (director) din 1842. În 1845 este ales preot al comunităţii evanghelice din Daia. El nu îşi depusese candidatura pentru preoţie. Sighişoara şi gimnaziul pe care îl conduce l-ar fi dorit pe Gooß în mijlocul lor, dar el urmează ordinea firească a lucrurilor din vremea aceea. Şi la noul post îşi îndeplineşte cu sârg îndatoririle, nerenunţând nici la preocupările cultural-ştiinţifice şi numărându-se printre membrii de vază ai Asociaţiei de cultură transilvană (Verein für siebenbürgische Landeskunde).

În primăvara anului 1848, un caracter ferm precum este Gooß iese pe tărâmul politicii practice. Friedenfels îl caracterizează drept „un idealist nobil, curat", încrezător în conlucrarea dintre saşi şi unguri, intim convins că uniunea Ardealului cu Ungaria va fi aducătoare de beneficii obşteşti, apărând interesele şi autonomia naţiunii săseşti. El crede, de asemenea, că saşii vor fi mai în siguranţă depinzând de conducerea de la Pesta, şi nu de cea de la Cluj. Împreună cu Georg Daniel Teutsch, viitorul episcop şi istoric al saşilor, este ales deputat al scaunului şi oraşului Sighişoara la dieta ardeleană, deschisă la Cluj la 29 mai 1848. În privinţa chestiunii uniunii Transilvaniei cu Ungaria, deputaţii sighişoreni sunt susţinători ai acesteia.

Extrem de activ şi convingător, Gooß ia parte atât la şedinţele separate ale adunării naţionale a deputaţilor dietali saşi, cât şi la şedinţele în plen ale dietei de la Cluj. Conform protocolului şedinţelor adunării naţionale a saşilor, în prima şedinţă separată, naţională săsească, din 29 mai, desfăşurată sub preşedinţia deputatului sibian Konrad Schmidt, de primă urgenţă e considerată dezbaterea chestiunii uniunii, întrucât la deschiderea dietei şi la prima adunare naţională a deputaţilor maghiari această problemă a fost votată în unanimitate pe ordinea de zi. De aceea, preşedintele îi urgentează pe deputaţii saşi „să ajungă la un consens cu privire la ceea ce urmează să declare naţiunea săsească în următoarea şedinţă a dietei în privinţa uniunii", şi anume, deputaţii saşi să prezinte pe rând conţinutul instrucţiunilor primite de la comitenţii lor.

Deputatul sighişorean Gooß propune ca, „la discutarea acestei probleme vitale, deputaţii să nu respecte neapărat litera instrucţiunilor, ci să vorbească, dimpotrivă, din proprie convingere şi s-o dezbată cu cea mai

bună ştiinţă şi conştiinţă (nach bestem Wissen und Gewissen)". Konrad Schmidt nu acceptă această propunere, ci susţine ca „fiecare deputat să fie liber pe răspunderea lui să respecte strict instrucţiunile sau să devieze de la ele şi să vorbească din proprie convingere".

Gooß propune atunci următoarele: a) naţiunea săsească să nu respingă uniunea, „având în vedere simpatiile pe care naţiunea maghiară şi secuiască le manifestă în unanimitate şi cu entuziasm faţă de uniune"; b) „maiestatea sa nu vede în uniunea Transilvaniei cu Ungaria nici o primejdie pentru existenţa Sancţiunii pragmatice", de aceea nici naţiunea săsească să n-o considere un pericol; c) conform declaraţiei episcopului greco-catolic Lemeni, în consfătuirea deputaţilor maghiari, un mare număr de delegaţi români, aleşi în adunarea de la Blaj, s-ar fi exprimat în favoarea uniunii, „cu condiţia recunoaşterii immediate a naţionalităţii lor politice", iar „în lupta previzibilă a civilizaţiei şi libertăţii apusene împotriva brutalităţii şi robiei orientale, naţiunea săsească are evident menirea de a se situa de partea celei dintâi".

În finalul alocuţiunii sale, Gooß spune: „Având în vedere că, prin natura chestiunii şi conform declaraţiilor date în acest sens de purtătorii de cuvânt ai ungurilor în adunarea naţională ungară, ungurii ar fi moderaţi şi înclinaţi să nu lezeze drepturile naţionale inviolabile ale naţiunii săseşti, deputaţii cercurilor săseşti să declare în următoarea şedinţă a dietei: că naţiunea săsească acceptă uniunea, cu speranţa încrezătoare şi credinţa fermă că naţiunea maghiară şi maiestatea sa le vor lăsa saşilor neatinse drepturile naţionale şi municipale, ce le revin în baza dreptului natural şi a legilor pozitive." („... im Hinblicke darauf, daß der Natur de Sache und der in der ungarischen Nationalversammlung von den Stimmführern der Ungarn gegebenen diesfälligen Erklärungen nach die Ungarn gemäßigt und geneigt seien, die unantastbaren nationalen Rechte der sächsischen Nation unverletzt zu lassen; mögen die Deputirten der sächsischen Kreise in der nächsten Landtagssitzung erklären: daß die sächsiche Nation der Union beitrete, in der zuversichtlichen Hoffnung und im festen Vertrauen darauf, die ungarische Nation und Seine Majestät werden den Sachsen die ihnen nach dem Naturrechte und positiven Gesetzen zustehenden nationalen und municipalen Rechte ungeschmälert lassen.")

Fiind un orator excepţional, Gooß convinge prin discursul său, care îi este lui însuşi crez. O parte dintre deputaţii saşi se lasă, astfel, convinşi să-şi încalce instrucţiunile pe care le primiseră din partea circumscripţiilor lor, cu atât mai mult cu cât atmosfera generală de la Cluj este furtunoasă şi violentă. Deoarece 5 deputaţi, respectiv reprezentanţii Sibiului: Joseph Schneider şi Konrad Schmidt, ai Mediaşului: Michael Brecht şi Karl Schwartz şi un deputat din Nocrich: Michael Brandsch se pronunţă

împotriva uniunii, iar deputaţii prezenţi ai celorlalte scaune şi districte săseşti, respectiv cei doi deputaţi de Sighişoara: Gooß şi Georg Daniel Teutsch, cei doi braşoveni: Elias Roth şi Ludwig Brennerberg, cei doi de Bistriţa: Johann Hofrgäf şi Michael Weiß, cei doi de Sebeş: Michael Hirsch şi Karl Leonhard, Wilhelm Löw din Miercurea Sibiului şi Karl Boch din Nocrich, adică 10 deputaţi votează pentru acceptarea ei, urmează încă opt ore de dezbateri neîntrerupte.

În finalul şedinţei, „se hotărăşte ca deputaţii dietali saşi să se pronunţe pentru uniune, însă într-un mod [condiţionat], care să facă posibilă satisfacerea postulatelor referitoare la drepturile naţionale şi municipale". Elaborarea acestei declaraţii i se încredinţează propunătorului iniţial Gooß căruia i se cere să elaboreze proiectul pentru a-l prezenta în următoarea şedinţă a adunării naţionale, a doua zi dimineaţa, la orele 8. Şi această a doua şedinţă separată, din dimineaţa zilei de 30 mai, se ţine sub preşedinţia lui Konrad Schmidt, iar Gooß dă citire declaraţiei redactate de el, care este adoptată de deputaţi: „Având în vedere că naţiunea maghiară şi cea secuiască au declarat solemn nu numai cu majoritate de voturi, cu o entuziasmantă unanimitate că uniunea Transilvaniei cu Ungaria este dorinţa lor cea mai arzătoare, luând în considerare că proiectul de lege ce urmează să fie elaborat în acest sens de către actuala dietă transilvăneană va deveni lege valabilă pentru toţi numai prin sancţiunea supremă a maiestăţii sale, principele şi regele nostru iubit, care în aceeaşi persoană este totodată şi împărat al Austriei, în sfârşit, ţinând seama de faptul că Transilvania este considerată după legile fundamentale în vigoare o parte a coroanei ungare, cei ce m-au trimis aderă la uniunea Transilvaniei cu Ungaria, ce urmează să se înfăptuiască fără lezarea Sancţiunii pragmatice.

În acest moment solemn, în faţa Transilvaniei, Ungariei şi Europei, saşii pretind să beneficieze în continuare, ca şi până acum, de amplele drepturi ale naţiunii, ancorate în legile fundamentale existente, şi anume recunoaşterea naţionalităţii lor, la fel ca şi a tuturor celorlalte naţionalităţi din ţară şi, mai ales, dreptul de folosire legală a limbii materne, inviolabilitatea teritoriului lor şi a municipalităţii deosebite. De altfel, ei îşi rezervă dreptul de a consemna cerinţele şi dorinţele lor în acest sens într-o petiţie proprie, pe care o vor înainta la timp potrivit viitoarei diete ungare comune."

Declaraţia de mai sus se traduce în limba maghiară, în cursul şedinţei. Petiţia sau memoriul, conţinând condiţiile de acceptare a uniunii, este depus de către deputaţii saşi în şedinţa comună a dietei din 20 iunie. A treia şedinţă separată a deputaţilor saşi, din după-masa zilei de 30 mai, se ţine sub preşedinţia lui; Gooß, la fel şedinţa a patra din seara zilei de 30 mai, participă la următoarele şedinţe separate săseşti: a cincea, din după-masa de 31 mai, a şasea din după-masa de 1 iunie, a şaptea din dimineaţa de 2 iunie.

În această ultimă ședință menționată, se decide constituirea unei comisii, în care este numit și Gooß cu misiunea de a se consfătui în prealabil asupra subiectelor ce urmează a fi dezbătute în adunarea națională și de a redacta proiecte de hotărâri pentru aceasta. Gooß absentează la ședința separată cu nr. 8, din seara lui 3 iunie, dar revine la ședința a noua din după-masa de 4 iunie.

Participă, în continuare, la ședința separată a zecea din dimineața de 6 iunie, a unsprezecea din după-masa de 6 iunie; de asemenea, la ultimele ședințe separate ale adunării naționale a deputaților sași, respectiv a douăzecea, din 16 iunie dimineața, a douăzecișiuna din după-amiaza de 17 iunie, a douăzecișidoua din 19 iunie înainte de masă și a douăzecișitreia din 21 iunie 1848.

La penultima ședință separată, din 19 iunie, Gooß și Joseph Bacon din Sighișoara își exprimă opinia separat, consemnată în procesul verbal. Ei nu sunt de acord cu hotărârea luată de adunarea națională sub nr. 44, care se referă la împrotocolarea formulată de comisia de propuneri. Cât privește ședințele în plen ale dietei, Gooß participă, de asemenea intens, la ele.

În ședința a treia în plen, din 30 mai orele 5 după-masa, este ales membru al comisiei regnicolare, constituite sub președinția guvernatorului. Obiectul comisiei este acela de a informa guvernul ungar asupra detaliilor înfăptuirii uniunii. În ședința a cincea în plen, din 3 iunie, deputatul brașovean Elias Roth depune o contestație, contrasemnată și de Gooß împotriva proiectului legii electorale; de asemenea, deputatul bistrițean Johann Weiß depune o contestație referitoare la proiectul articolului de lege nr. 3, cu privire la gărzile naționale; contestația sa este contrasemnată și de deputații sighișoreni, Gooß și Teutsch.

În ședința a noua, în plenul dietei, la 10 iunie, același Weiß depune încă o contestație, semnată și de Gooß, de sprijinire a preoțimii săsești, dezavantajate prin desființarea zeciuielii; de asemenea, Gooß se raliază declarației deputatului sighișorean Joseph Bacon, care anunță Stările că națiunea săsească își va înainta memoriul. În ședința în plen cu numărul 12, din 20 iunie, Konrad Schmidt dă spre înregistrare în procesul verbal al dietei o cuvântare, mulțumind Stărilor pentru acceptarea memoriului înaintat dietei de către deputații sași; la declarație aderă și Gooß, La 6-8 iunie 1848, comunitatea cetățenilor din Sighișoara reacționează la votul din Cluj întâi prin renegarea deputaților săi, pe care apoi – datorită popularității imense de care se bucură aceștia – îi recunoaște din nou, dar îi acuză pe Gooß și Teutsch de trădare și greșeală, și de încălcarea instrucțiunii. Are loc o manifestare populară de simpatie față de Teutsch și Gooß, care se transformă într-o demonstrație împotriva autorităților locale, manifestanții strigând: „Vrem să luptăm cu sângele nostru pentru deputații noștri, nu și

pentru funcţionari!" (Für unsere Deputirten wollen wir mit unserem Blut kämpfen, nicht aber für unsere Beamten.) La 14 iulie 1848 se emite preaînaltul rescript imperial de sancţionare a proiectului nr. 2 al legii electorale şi a proiectului nr. 1 al legii uniunii, propuse de dieta ardeleană.

În ce priveşte prima lege amintită, este vorba despre organizarea alegerilor de deputaţi din Transilvania pentru dieta ungară de la Pesta. Legea uniunii cu Ungaria a voievodatului Transilvaniei prevede la § 2 alcătuirea unei comisii, alese de către dieta ardeleană, care să se deplaseze tot la Pesta, pentru a participa la negocieri privitoare la înfăptuirea uniunii. Membrii acestei deputăţii sunt: preşedintele ei – guvernatorul Teleki József sau, în lipsa acestuia, locţiitorul de preşedinte – baronul Kemény Ferenc, concomitent preşedintele Stărilor din dieta Ardealului, apoi comitele suprem al comitatului Turda – Thoroczkai Miklós, judele regesc al scaunului Ciuc – Balási József, episcopul greco-catolic Ioan Lemeni, regaliştii Bethlen János senior, baronul Jósika Miklós, baronul Kemény Dominik, contele Teleki Dominik, Horváth István, deputaţii baronul Kemény Dezsö, Zeyk József, Wéér Wolfgang, contele Bethlen János junior, Pálffy János, Mikó Mihály, Berde Mozes, Gyergyai Ferenc, baronul Wesselényi Miklós, contele Teleki László, Demeter József, Hankó Dániel, consilierul tezaurarial Debreczeni Mártin, episcopul ortodox Andrei Şaguna, Alexandru Bohăţel, Karl Szász şi saşii Konrad Schmidt, Elias Roth, Wilhelm Löw şi însuşi Gooß.

Se pare că această deputăţie nu mai ajunge să purceadă în misiune, datorită cursului rapid al evenimentelor în altă direcţie. Împreună cu Michael Wenrich, Gooß este ales deputat de Sighişoara şi în dieta ungară unificată de la Pesta. Cei doi deputaţi sighişoreni îşi înaintează mandatele la 3 august, iar şedinţa plenară a dietei ungare din 5 august le confirmă mandatele.

Sosit la Pesta descoperită curând că idealul în care crezuse nu este conform realităţii. La 8 august, Gooß prezintă în Camera deputaţilor plângerea alegătorilor saşi din Reghin. Acest oraş, înglobat ca parte a comitatului Turda, îşi exprimase de mai mult timp intenţia de a se desprinde şi de a forma un scaun autonom.

În plângere, se arată că din cele 600 de persoane cu drept de vot abia 43 de persoane au putut vota la Turda. La interpelarea lui Gooß deputaţii Zeyk József şi Zeyk Károly răspund că legea electorală din Transilvania are într-adevăr lipsuri, din cauza scurtimii timpului avut la dispoziţie pentru elaborarea ei. Polemica durează două ore, dar, trecându-se la vot, cu majoritate zdrobitoare adunarea deputaţilor confirmă alegerile efectuate la Turda şi admite mandatele deputaţilor aleşi acolo, Demény József şi Korody Samu.

La 8 şi 10 august, Gooß participă la dezbaterea proiectului legii şcolilor elementare. La 21 august votează favorabil în chestiunea forței militare maghiare; la fel votează la 31 august, în favoarea suplimentării cu 2.000 de forinţi a retribuţiei primului-ministru ungar. La 4 septembrie oferă un vot dublu, atât privitor la împuternicirea lui Beöthy Ödön cu puteri depline, cât şi referitor la trimiterea delegaţiei celor 100 la Viena. Deziluzionat, Gooß vorbeşte acum despre „marea minciună a anului 1848" („die große Lüge des Jahres 1848"). În cadrul adunărilor naționale săseşti, ţinute la hotelul „Tiger" din Pesta, Gooß devine acuzatorul celor pe care îi promovase anterior. Scrie scrisori în ţară, chemându-şi conaționalii la înarmare împotriva revoluţiei maghiare. Atunci când guvernul ungar părăseşte terenul legalităţii, Gooß se numără printre primii care denunță ilegalitățile şi îi îndeamnă pe deputaţii saşi să părăsească dieta ungară.

În data de 13 septembrie 1848, la orele 20, se dă citire protocolului incorect al şedinţei Camerei reprezentanţilor din 12 septembrie, cu privire la presupusa sancționare a celor 20 de proiecte de lege referitoare la înfăptuirea uniunii, proiecte propuse de către delegaţia articulară. Gooß protestează energic împotriva protocolării mincinoase, demonstrând că în ziua anterioară nu numai că nu se ajunsese la nici un rezultat, dar că nici măcar nu fusese completă Camera reprezentanţilor, pentru a avea dreptul de a lua orice decizie. Zadarnic îi este protestul, preşedintele adunării concluzionând că „decizia a fost luată".

În 14 septembrie participă la polemica iscată de aplicarea justiţiei în Transilvania. La 17 septembrie 1848, Gooß scrie preşedintelui Camerei deputaţilor, invocând motive de conştiinţă: „Familia mea, dar îndeosebi realitățile din sânul comunităţii religioase, al cărei paroh sunt şi de la care am lipsit aproape patru luni, fac necesară întoarcerea mea acasă; de aceea, îndrăznesc să solicit permisiunea pentru a lipsi patru săptămâni." În 20-22 septembrie, votează favorabil în chestiunea dijmei strugurilor, ca fiecare proprietar de vie să îşi plătească singur despăgubirea.

După furtunoasa şedinţă din 19 septembrie, când şase deputaţi saşi demisionează, măsurile poliţieneşti aplicate în Pesta sunt atât de aspre, când se taie calea altor deputaţi domici de demisie. Totuşi, ulterior, în toamnă, Gooß pleacă din Pesta, revenind acasă. Trăieşte retras în linişte la casa sa parohială din Daia.

Starea sănătăţii sale este precară, iar suferinţele sale sufleteşti nu găsesc alinare. Când în Ardeal războiul civil începe să facă ravagii, când ura între naţiunile ardelene atinge cote sălbatice, Gooß îşi devine propriul judecător şi călău. Se simte atât de vinovat în faţa conştiinţei sale pentru faptele şi acţiunile lui, încât singura soluţie pe care o întrevede este aceea de a-şi pune singur capăt zilelor.

BIBLIOGRAFIE:

Az 1848-1849 évi első népképviseleti országgyülés történeti almanachia, Budapesta, 2002, voce de Anton Dörner, p. 307-310; von FRIEDENFELS, Eugen. *Joseph Bedeus von Scharberg. Beiträge zur Zeitgeschichte Siebenbürgens im 19. Jahrhundert*, Ed. Wilhelm Braumüller, Viena, vol. II, 1877, p. 447-451; *Documente privind Revoluţia de la 1848 în Ţările Române. C. Transilvania*, vol. V, Ed. Academiei Române, 1992, doc: 181, 186, 189, 190, 200, 201, 204, 255, 277-280, 281, 282, 288, 295-296.

E.C.

GOROVE, István
(n. 20 august 1819, Pesta – m. 31 mai 1881, Pesta)

A fost om politic şi economist, fiu al scriitorului Gorove László. Într-o primă parte a vieţii sale a reuşit să facă avere pe moşia sa din comitatul Timiş, aderând, încă de la început, la orientarea liberală a vremii.

În anul 1846, a ocupat aceeaşi funcţie importantă pe care a deţinut-o cândva Kossuth Lajos însuşi: graţie meritelor sale a fost numit director al Asociaţiei de Avocaţi, funcţie pe care a exercitat-o cu interes până în preajma declanşării Revoluţiei de la 1848. Atunci, Gorove István a început să activeze în Dietă, în calitate de deputat al comitatului Timiş. A mai participat şi la elaborarea declaraţiei de independenţă, fapt care a atras împotriva sa o serie de antipatii în cercurile imperiale.

După încheierea revoluţiei a fost obligat să fugă peste hotare, emigrând, iniţial în Turcia, iar apoi în Franţa, la Paris. Chiar şi în absenţa sa, tribunalul militar l-a judecat, găsindu-l vinovat, motiv pentru care a decis spânzurarea sa în efigie. Reuşeşte să revină în Ungaria, în anul 1857, dar un timp decide să nu intre în viaţa politică.

În anul 1861, în schimb, este ales deputat, ocazie cu care aderă deschis la programul Deakist.

După încheierea dualismului austro-ungar a ocupat două portofolii ministeriale în guvernul Andrássy Gyula: în perioada aprilie 1867–mai 1870 a fost ministru al comerţului şi industriei, iar în intervalul mai 1870–iunie 1871, a devenit ministru al muncii şi comunicaţiilor.

În anul 1843 a fost numit membru corespondent al Academiei Maghiare de Ştiinţe, iar în anul 1867 a fost ales membru plin.

Printre lucrările sale semnificative sunt demne de amintit următoarele: *Nemzetiség* (Pesta, 1842), *Nyugat. Utazás külföldön* I-II (Pesta, 1884).

BIBLIOGRAFIE:

BONA, Gábor. *Az 1848-1849-as honvédsereg vezetői,* Budapest, Rubicon, 1999; *Magyarország hadtörténete két kötetben*, Budapest, Zrinyi Katonai Kiadó, 1985; HERMANN, Róbert. *1848-1849- A szabadságharc hadtörténete,* Budapest, Korona Kiadó, 2001; KATONA, Tamás. *Battyány és az aradi vértanúk temetése,* Historia, 1989/3. SZINNYEI, József. *Magyar írok élete és munkái,* Budapest, 2000; *Új Magyar Élatrajzi Lexikon*, Magyar Könyvklub, 2001; *Pallas Nagy Lexikona*; *Révai Lexikon.*

V.A.

GÖTT, Johann

(n. 10 decembrie 1810, Wehrheim im Taunus – m. 17 octombrie 1888, Braşov)

A fost tipograf, editor, întemeietorul presei braşovene. Învaţă meşteşugul tiparului la Frankfurt, iar în anul 1830 porneşte în obligatoria „drumeţie" (Wanderschaft) a ucenicilor, străbătând oraşele; Berlin, Breslau, Brünn, Viena, Graz, Laibach, Trieste, Pesta şi Bucureşti.

În anul 1832 se stabileşte la Braşov. Aici găseşte de lucru la tiparniţa înfiinţată în veacul al XVI-lea de Johannes Honterus, care îi aparţinuse lui Franz von Schobeln, mort la 1830. La începutul anului 1834, Gött izbuteşte să cumpere tiparniţa contra sumei de 3.333 taleri. În anul 1835, obţine cetăţenia. Doi ani mai târziu, înfiinţează *Siebenbürger Wochenblatt*, al doilea ziar săsesc din Transilvania, care la cucerirea oraşului Braşov de către armata revoluţionară maghiară, în martie 1849, se transformă în *Kronstädter Zeitung*, cu apariţie neîncetată până la 1944, după moartea editorului trecând în mâinile lui Johann Gött fiul.

Încă din anii de început, gazeta *Siebenbürger Wochenblatt* are un succes nemaiauzit pentru vremea aceea, ajungând în anul 1842 la un număr de 1.000 de abonaţi. La 1838 urmează editarea primei gazete în limba română. Este vorba despre *Gazeta Transilvaniei,* editată de George Bariţiu şi tipărită la tipografia lui Gött care apare până în 1884. Se adaugă editarea gazetei maghiare *Erdélyi Hiradó.* Toate trei gazetele au suplimente literare. Suplimentul lui *Siebenbürger Wochenblatt* este gazeta *Satellit des Siebenbürger Wochenblatts.*

Gött activează şi ca editor a însemnate opere de literatură şi istorie transilvană. De exemplu, la editura sa sunt tipărite scrierile lui St. L. Roth, „Der Sprachkampf in Siebenbürgen", 1842, „Der Geldmangel und die Verarmung in Siebenbürgen", 1843. Tot aici apar prima ediţie a „Sachsengeschichte" a lui Georg Daniel Teutsch, 1852-1858; „Siebenbürgische Sagen" a lui Friedrich

Müller, 1857; „Schriftsteller-Lexikon" de Joseph Trausch, în 3 volume, 1868-1871. Tipăreşte numeroase cărţi şi manuale în germană, română şi maghiară. Prin adoptarea unui ton radical, în anii revoluţiei paşoptiste ziarele editate de Gött la Braşov atrag colaborarea unei gărzi de tinere talente: Georg Daniel Teutsch, Stephan Ludwig Roth, Elias Roth, Peter Lange, Martin Schnell, Karl Maager. În 1848, *Siebenbürger Wochenblatt* apare în 104 numere, cu un total de 625 pagini de format mare. Atât *Siebenbürger Wocheblatt,* cât şi *Satellit* au câte două apariţii săptămânale, frecvenţă păstrată – în ciuda războiului – şi în 1849, la un conţinut cantitativ aproape dublat. *Wochenblatt* iese lunea şi marţea, iar *Satellit* miercurea şi sâmbăta. Foile *Blätter für Geist, Gemüth und Vaterlandskunde* se editează în 46 de numere pe anul 1848, cu un total de 302 pagini.

Izbucnirea revoluţiei la Viena şi Pesta este salutată cu bucurie de ziarele lui Gött ce reflectă fidel atitudinea prounionistă, înţelegând prin aceasta că ele susţin acceptarea uniunii Transilvaniei cu Ungaria doar cu garantarea anumitor condiţii puse de naţiunea săsească. Ziarele sale reflectă, de asemenea, credinţa că reformele sociale sunt inevitabil legate de uniune. Gött însuşi semnează, la 1 mai 1848, articolul „Ce are de făcut în prezent naţiunea săsească?". Editorul arată că ţara trebuie apărată de inamicii din afară, iar ordinea şi liniştea menţinute. El îndeamnă la un efort susţinut de „însufleţire continuă a uniunii transilvane şi a diferitelor naţiuni preconizată prin uniune". (*Satellit,* nr. 35, 1 mai 1848, p. 152-154.) Tocmai în *Satellit* sunt publicate cele două manifeste grăitoare ale stării de spirit a poporului săsesc. Unul dintre acestea, „Programul politic pentru saşii ardeleni" de poetul Joseph Marlin, este o aderare înfocată la cauza uniunii; celălalt al lui Theodor Fabini, intitulat „Nu uniunii!" (Keine Union), reprezintă tocmai atitudinea opusă. (*Satellit,* nr. 34, 27 aprilie 1848, p. 170-173; şi nr. 37, 8 mai 1848, p. 186-187.) Deşi gazeta manifestă neocolit sentimente prounioniste, coloanele sale sunt deschise tuturor. Tradiţionala neînţelegere dintre foile sibiene, mai conservatoare, dar proimperiale, şi cele braşovene, liberale şi promaghiare, îşi continuă cursul. Gött adresează, la 14 iunie 1848 „Câteva cuvinte oponenţilor mei", anumitor domni din Sibiu, care îl insultă, reproşându-i „prietenia cu maghiarii". El mărturiseşte în replică: „În interesul conaţionalilor mei, în calitate de bărbat german am refuzat energic şi curajos oferta de a deveni agent secret (!), făcută mie la Viena în anul 1845, expunându-mă astfel celor mai mari persecuţii." (*Satellit,* nr. 48, 15 iunie 1848, p. 238.)

Până în toamna anului 1848, atitudinea foilor sale se modifică. Prima dintre ele, care schimbă deschis şi radical tabăra politică, este *Blätter für Geist, Gemüth und Vaterlandskunde,* odată cu luna octombrie, când se notează: „Pe scurt, uniunea şi tot ce se leagă de ea – şi se află în spatele ei – au provocat haos în ţară şi mai ales pericole pentru poporul nostru".

La începutul anului 1849, situaţia politică este indecisă. Gött adresează o scrisoare deschisă „Prietenilor mei din Sibiu! (Şi duşmanii mei pot s-o citească, şi să ia seama!) Nişte kossuthieni şi *önkéntes* [voluntari] dintr-o localitate săsească de pe Olt din districtul Braşovului mi-au transmis alaltăieri că, şi dacă s-ar face pace, cu prima ocazie tot m-ar spânzura, ca pe cel mai mare duşman şi oponent al lor.

Pe de altă parte, aflu din scrisori şi din comunicări verbale, că în Sibiu s-ar fi răspândit vestea că aş fi fost arestat aici, fiindcă s-ar fi dovedit înţelegerea mea cu secuii în detrimentul Braşovului. Cu durere nesfârşită, care răscoleşte întreaga mea fiinţă, a trebuit să realizez că prietenii mei sinceri se îndoiau de simţirea mea germană şi s-au lăsat induşi în eroare, crezându-mă capabil de o trădătoare josnicie, pe mine ca german, care aş face totul ca să aduc pământul saşilor din Transilvania în culmea gloriei şi fericirii. Ruşinosul zvon a fost împrăştiat de potrivnici pe care mi-i pot imagina, pentru a-şi atinge scopurile ordinare şi egoiste. Fie ca pe viitor prietenii mei să nu mai acorde credit unor atari zvonuri, şi să primească asigurarea mea, că *nici în schimbul coroanei împărăteşti germane, n-aş dori să fiu un trădător al poporului meu şi al oraşului Braşov*, unde trăiesc soţia şi cei şase copii ai mei, precum şi mii de prieteni credincioşi, şi unde aş dori să-mi închei cu cinste zilele. Braşov, la 7 ianuarie 1849”. (*Siebenbürger Wochenblatt*, nr. 3, 7 ianuarie 1849, p. 16.)

La începutul lui februarie 1849, atitudinea periodicelor editate de Gött este net rusofilă, proaustriacă şi antimaghiară, după prima intervenţie ţaristă. Însă la 20 martie 1849 oraşul Braşov se predă de bunăvoie în mâinile generalului Bem, după ce acesta cucerise Sibiul la 11 martie.

La 22 martie, *Wochenblatt* publică ultimul număr înaintea dispariţiei sale, din care reiese schimbarea radicală a situaţiei şi a tonului ziarului, mai cu seamă că aduce la cunoştinţă şi proclamaţia lui Bem adresată locuitorilor Transilvaniei. Tontsch descrie astfel repercusiunile perioadei ocupaţiei maghiare a Braşovului (20 martie-30 iulie 1849) asupra vieţii personale a editorului: „Dacă Gött era din capul locului un arhanghel spiritual al noilor timpuri în cadrele legalităţii modului săsesc de a fi, fu o lovitură grea pentru foile şi persoana sa, când în furtunoşii ani 1848/1849 Braşovul căzu vremelnic în stăpânirea maghiarilor. El fu salvat de furia revoluţionarilor numai prin [intervenţia] comandantului suprem, nobilul Bem, care îl însărcină pe colonelul Kiss să vegheze asupra vieţii lui Gött.

În ciuda acestui fapt, va suferi de trei ori atacuri în cursul nopţii, pentru a fi ridicat [şi dus] să fie executat la Sfântul Gheorghe. De două ori îl scăpă propria sa prezenţă de spirit din mâinile urmăritorilor săi, a treia oară îi salvă viaţa comandantul S. Toth.” Prezenţa de spirit a editorului Gött este însă deosebit de acută, cum rezultă şi din cele de mai jos.

În mijlocul noului decor militar, Gött schimbă titlul ziarului *Siebenbürger Wochenblatt* în *Kronstädter Zeitung*. Numărul inaugural din 26 martie 1849 este deosebit de tranşant şi radical, atât prin declaraţiile de principiu ale redacţiei, cât şi prin proclamaţiile proaspeţilor stăpâni ai oraşului.

În al său „Cuvânt introductiv", editorul apreciază că, în timpul regimului Metternich, *Wochenblatt* fusese un ziar liberal, chiar „cel mai liberal ziar din monarhia austriacă. Pe atunci, desigur, nu era nevoie de mare lucru, ca să fii un jurnalist liberal; trebuia doar să găseşti (fără să încalci supunerea şi credinţa) o preaînaltă poruncă aflată în contradicţie cu existenta constituţie; trebuia doar să faci o propunere nepotrivită de modificare progresistă în mânuirea afacerilor publice, şi ajungeai pe calea, care atunci se numea cea liberală sau cea a rezistenţei împotriva legii.

Cu manifestări şi cereri ce azi ar fi socotite drept cele mai nevinovate din lume, şi n-ar provoca nici o senzaţie, pe atunci puteai deveni revoluţionar, trădător de ţară şi criminal..." Gött caracterizează însă deschiderile oferite de ziar drept „naiv-liberale", nu liberale propriu-zis, adăugând precizarea că „fără atingerea iubitelor sale principii călăuzitoare, *Siebenbürger Wochenblatt* era o portavoce pentru toate partidele". Această tactică era demnă de laudă în împrejurările date. „Doar că redacţia lui *Wochenblatt* a comis greşeala de a păstra această tactică şi după realizările din martie [!], în loc să treacă hotărâtă de partea unui singur partid, ea a continuat [să sprijine] toate partidele, şi, chiar dacă nu le slujea, să se facă plăcută lor".

Conform părerii editorului, consecinţa acestui fapt a fost conflictul cu prietenii dar şi cu duşmanii, ziarul intrând „în contradicţie cu sine însuşi", fiind smuls şi târât de evenimente. Până în clipa prezentă când nodul gordian a fost tăiat. *Wochenblatt* ca „organ jurnalistic *îşi pierduse demult orice credit, supravieţuindu-şi sieşi*" , iar editorul găseşte cu cale să îl abandoneze, în locul său scoţând *Kronstädter Zeitung*. Gött îi trece conducerea redacţiei „cunoscutului scriitor liber-cugetător" Max Moltke, pentru ca acesta *„să dedice insistent şi exclusiv activitatea presei sale uniunii statale dintre Ungaria şi Transilvania, formei democratice de guvernământ, libertăţii şi egalităţii în drepturi a tuturor popoarelor locuitoare ale acestor ţări, indiferent de cursul pe care îl vor lua lucrurile"*. Ziarul urmează să apară bisăptămânal, lunea şi joia, fiind expediat prin abonament cititorilor de departe; cei din districtul Braşov se pot aproviziona în continuare de la librăria Nemeth. Preţul abonamentului pe un sfert de an (până la finele lui iunie) este în interiorul districtului de 1 florin 30 crăiţari m.c., şi în afară de 1 fl. 50 cr. m.c.. „Cuvântul introductiv" este semnat în Braşov la data de 25 martie 1849, de Gött tipograf şi editor.

Dar ocupaţia maghiară ia sfârşit prin declanşarea ofensivei ruse în Transilvania, la începutul lui iunie 1849. La 2 iunie generalul rus Lüders

ocupă Braşovul şi Ţara Bârsei, înaintând apoi în secuime, fără a o cuceri total. Ziarul său schimbă, din nou, macazul. La 23 iulie în *Kronstädter Zeitung*, el se justifică faţă de onoraţii cititori: „Subsemnatul cere indulgenţă, pentru faptul că ziarul apare din nou abia astăzi. Pricina întreruperii va fi făcută publică la timpul potrivit.

Până atunci subsemnatul roagă să nu fie judecat, deoarece din data de 20 martie a.c. editorul acestui ziar este în măsură să demonstreze, că nici un moment nu a trădat cauza cea dreaptă, oricât ar părea de potrivnice aparenţele". (*Kronstädter Zeitung*, nr. 34, 23 iulie 1849, p. 158.) Într-o revistă a presei („Journalrevue"), gazeta sibiană a lui Robert Krabs, *Unterhaltungen aus der Gegenwart*, face la finele lui mai 1848 următoarele aprecieri referitoare la Gött „Ca forum al tuturor opiniilor, la noi sunt cunoscute de mai demult foile germane braşovene. Sunt convins că redacţia lor – şi mă refer la editor – nu se scaldă în aur unguresc. Este însă la fel de sigur că, pe spezele saşilor, foile braşovene aduc maghiarimii servicii nepreţuite". (*Unterhaltungen aus der Gegenwart*, caiet 4, 26 mai 1848, p. 60)

Din nefericire, nu atât simpatiile politice ale lui Gött dau de gândit observatorului atent al scrisului său, cât caracterul duplicitar de care a dă dovadă în anii revoluţiei. Uşurinţa cu care a schimbă taberele poate fi explicată prin dorinţa de a naviga în siguranţă prin apele tulburi ale cenzurii, şi apoi ale războiului civil. Este contestat în egală măsură de saşii sibieni, care îl acuză de relaţii strânse cu maghiarii şi secuii, şi de soldaţii kossuthieni, care îi ameninţă viaţa.

Dacă, aşa cum însuşi mărturiseşte, în 1845 austriecii îi propuseseră să devină spion, iar el refuzase (?), se pare că, la rândul său, nu a fost ferit de denunţuri. Joseph Bedeus von Scharberg, colaborator al foilor sibiene şi înalt funcţionar de stat, îi trimite lui Sedlnitzky, şeful politiei secrete a lui Metternich, rapoarte ce îi denunţă pe Gött Kurz şi alţi redactori braşoveni.

În pofida reacţiilor echivoce şi a propriilor sale justificări şi promisiuni faţă de cititori, Gött nu încetează nici o clipă să editeze. Astfel, în judecarea presei săseşti din Braşov la 1848-1849, pentru a înţelege fluctuaţiile ideologice ale acesteia, profilul editorului ei trece în prim plan.

După revoluţia paşoptistă, Gött ocupă mai multe funcţii onorifice în administraţia orăşenească şi ecleziastică. În 1867, este numit cavaler al Ordinului Franz Josef. În anul 1876, devine primar (Bürgermeister) al Braşovului. În anul 1879, se retrage la pensie, însă, după moartea prematură, în 1883, a fiului său Heinrich, concomitent asociat al său din 1865, trebuie să preia încă o dată conducerea firmei.

După moartea sa, la 17 octombrie 1888, celălalt fiu, Fritz, duce mai departe întreprinderea tipografică înfiinţată de tatăl său şi o modernizează. La moartea lui Fritz Gött senior, în 1909, ştafeta este preluată de Fritz Gött fiul. Tipografia este confiscată în 1944 şi desproprietărită fără răscumpărare.

Drept urmare, *Kronstädter Zeitung*, care în tot acest timp nu încetase să apară, îşi sistează apariţia. Fritz Gött fiul, rămas fără editură şi ziar, funcţionează ca avocat al bisericii de circumscripţie din Braşov, până la emigrarea sa în Germania în 1960.

Însemnătatea cu totul aparte a lui Gött în istoria culturii transilvane provine din activitatea sa editorială. Este întemeietorul presei săseşti braşovene, editorul primelor ziare româneşti din Ardeal şi al unui număr impresionant de cărţi, manuale, reviste în germană, română şi maghiară. Din cele 193 publicaţii săseşti, apărute într-o perioadă de 150 de ani, între 1778-1930, tipografiei lui Gött îi revine meritul editării a peste o şesime din acestea.

Periodice editate de Gött:

1. *Siebenbürger Wochenblatt* (24 mai 1837 – 22 martie 1849), tipar şi editură J. Gött şi W. Nemeth. Alături de *Siebenbürger Bote* din Sibiu, *Wochenblatt* este la 1837 singurul ziar periodic. Ctitorul şi proprietarul ziarului. Gött conduce şi redacţia sa, iar din 6 aprilie 1838 începe să semneze materiale redacţionale. Coeditorul Wilhelm Nemeth este librar. Primul număr apare miercuri, 24 mai 1837, ca „foaie de probă" (având „onorata încuviinţare"). Al doilea număr iese la 30 iunie 1837. De atunci înainte apare regulat în fiecare vineri, iar din 1 ianuarie 1840 de două ori săptămânal (lunea şi joia). În 1842 atinge cifra nemaiauzită în Transilvania de 1000 de abonaţi. 2. *Unterhaltungsblatt für Geist, Gemüth und Publizität* (1837-1838). Supliment la *Siebenbürger Wochenblatt*. Tipar şi editură J. Gött, W. Nemeth. 3. *Blätter für Geist, Gemüth und Vaterlandskunde* (1838-1848; 1851/anul 9-1858/anul 16). Supliment la *Siebenbürger Wochenblatt*; continuare la *Unterhaltungsblatt*. Tipar şi editură J. Gött. 4. *Mimosen aus dem Gebiet der Dramaturgie* (Mimoze de pe tărâmul dramaturgiei, 2 noiembrie 1838-1839). Supliment extraordinar la *Sb. Wochenblatt*. Din 1839 intră în cuprinsul ziarului. 5. *Intelligenzblatt* (1840-1842). Supliment la *Sb. Wochenblatt*, conţinând înştiinţări, informaţii, reclame. În 1840 apare de 69 de ori; în 1842 de 50 de ori. Este continuat în 1843-1844 de *Beiwagen*. 6. *Satellit* (13 ianuarie 1840-1848; 1849-1858). Supliment la *Sb. Wochenblatt*. Tipar şi editură J. Gött. Din 1840 Anton Kurz devine colaborator permanent al foilor lui **G**. Drept urmare *Satellit* se adaugă la publicaţiile deja existente. Datorită creşterii impozitelor pe producţiile de presă în anul 1859, **G**. este nevoit să sisteze la 1 ianuarie a acestui an apariţia lui *Satellit* şi a *Blätter für Geist, Gemüth und Vaterlandskunde*, ca suplimente de sine stătătoare ale ziarului său principal, *Kronstädter Zeitung*; în schimb acesta apare de acum de 4 ori pe săptămână. 7. *Stundenblumen der Gegenwart* (1840-1843, 1845). „O culegere de atrăgătoare nuvele şi povestiri după gustul timpului". Supliment la *Sb. Wochenblatt*. Lunar apare

un caiet; trei caiete formează un volumaş. În 1845 se renunţă la apariţia acestor foi, întrucât „nu mai corespund cerinţelor timpului" (*Sb. Wochenblatt*, nr. 94/1843, p. 454.) 8. *Beiwagen zum Siebenbürger Wochenblatt* (1843–14 noiembrie 1844). 9. *Beilage zum Siebenbürger Wochenblatt* (1843-1846). 10. *Magazin für Geschichte, Literatur und alle Denk- und Merkwürdigkeiten Siebenbürgens* (1844-1847; 1852; 1859-1861). Editat de Anton Kurz în colaborare cu câţiva „prieteni ai patriei". Între 1844 şi 1847 apar opt caiete în două volume; în 1852 al treilea volum, din care primul caiet este editat de Joseph Trausch. 11. *Magazin*... (1859-1861), editat de Dr. Eugen von Trauschenfels, în două volume. *Magazinul*, a cărui apariţie este impulsionată şi susţinută cu numeroase articole de contele Kemény Jozsef, membru al Academiei Ungare, e o revistă ştiinţifică, destinată istoriei şi „tuturor lucrurilor memorabile şi ieşite din comun" din Transilvania. 12. *Extrabeilage zum Siebenbürger Wochenblatt* (1846-1847). 13. *Kronstädter Zeitung* (26 martie 1849-1944). Continuă *Siebenbürger Wochenblatt*. Tipar şi editură Johann Gött; din 21 aprilie 1866 Johann Gött şi fiul Heinrich; din 5 ianuarie 1893 fiul lui Johann Gött (Fritz); din 2 ianuarie 1920 editura Zeitungs-Aktien-Gesellschaft. La început apare de două ori pe săptămână, lunea şi joia; din 1855 apare şi marţea. Redacţia este încredinţată de la 26 martie până la 6 iunie 1849 scriitorului Max Moltke, apoi din 7 iunie 1849 până la finele anului 1862 este preluată de G. 14. *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde* (1843). Până la 1852 apare la Sibiu, tipar Th. Steinhaußen. Între 1853-1871, tipar Johann Gött, Braşov. Apoi, până în 1884 este publicată din nou la Sibiu de Martin Hochmeisters Erben, şi după aceea de W. Krafft. 15. *Schul- und Kirchenzeitung für die evangelischen Glaubensgenossen Siebenbürgens* (Ziar şcolar şi bisericesc pentru adepţii confesiunii evanghelice din Transilvania, 1851-1852). Tipar şi editură J. Gött. Redactor-şef J. Fr. Geltsch; redactori: Joh. Michaelis, G. Giesel, Samuel Schiel. Planul acestei foi fusese elaborat de St. L. Roth. Dar când Roth solicită la Gubernium în 1847 încuviinţarea pentru editarea ei, fu respins, sub motivul că prin articolele sale declanşase imigrarea coloniştilor suabi, provocând astfel ruinarea acestora. Ziarul trebuie să-şi înceteze curând apariţia, fiindcă nu deţine cauţiunea cerută de legile presei de atunci. 16. *Deutsche Fundgrube für die Geschichte Siebenbürgens*, noua ediţie (1860). Tipar şi editură J. Gött. 17. *Turnerglocke* (1862-1863). Supliment la *Kronstädter Zeitung*. Tipar şi editură J. Gött. Redactor-şef Heinrich Neugeboren. În 1862 apar 6 numere, în 1863 doar 3. 18. *Die Ostgrenze* (1872). Editură J. Gött şi fiul Heinrich. Redactor W. von Fehrenteil. 19. *Blätter für Handel und Gewerbe in Siebenbürgen* (1878-1879). Tipar şi editură de J. Gött şi fiul Heinrich. Redactor-şef Johann Hintz.

BIBLIOGRAFIE:

Satellit, nr. 35, 1 mai 1848, p. 152-154, nr. 34, 27 aprilie 1848, p. 170-173, nr. 37, 8 mai 1848, p. 186-187, nr. 48, 15 iunie 1848, p. 238.; *Unterhaltungen aus der Gegenwart*, caiet 4, 26 mai 1848, p. 60; *Siebenbürger Wochenblatt*, nr. 3, 7 ianuarie 1849, p. 16; *Kronstädter Zeitung*, nr. 34, 23 iulie 1849, p. 158; Tontsch, *Die Honteruspresse...; Sb. Sachsen Lexikon*, 80, 155-156; Cosma, *Presa săsească...*, 69-96.

E.C.

IANCU, Avram

(n. 1824, Vidra de Sus, jud. Alba – m. 10 septembrie 1872, Baia de Criş, jud. Alba)

Este al doilea fiu al lui Alisandru Iancu, iobag al moşiei fiscale de Câmpeni, jude în comuna Vidra de Sus, şi al Mariei Gligor.

După clasele primare în şcoala din sat, îşi continuă studiile la Câmpeni, cu dascălul Moise Ioanette. În toamna anului 1837, este înscris la gimnaziul din Zlatna, studiază în limba latină, avându-i ca profesori pe preoţii catolici Iosephus Stanken (1837-1838), Gregorius Jakabus, Ludovicus Kovács (1838-1839) şi Ludovicus Bodnár (1839-1840 şi 1840-1841). Obţine nota maximă la toate materiile, fiindu-i acordat calificativul „eminens".

Urmează clasa superioară de umanităţi la Liceul piarist din Cluj (1841), împreună cu cele două clase de filosofie (1842-1843). Dintre profesori, se disting Hornyai Ambrus (matematică), Francisc Lezó (logică, metafizică şi etică) – cel care i-a predat şi lui Bărnuţiu – Báno Istvan (drept natural şi drept roman), Huber Ferencz (ştiinţe politice), Sebestyén Gergely (drept public maghiar, drept privat şi penal în Transilvania). Dintre colegi se remarcă Al. Pop (Papiu Ilarian) şi A. Pumnul.

Se înfiinţează (aprox. în anul 1845) o societate academică sub preşedinţia de onoare a avocatului clujean Al. Bohăţiel, iar N. Popea şi Al. Papiu Ilarian redactează „foiţa" săptămânală „Zorile pentru minte şi inimă", activităţi la care participă şi A. Iancu. El se găseşte, încă din acest moment, printre „fruntaşii tineretului" (S. Dragomir).

Absolvă Facultatea de Drept (1847) şi funcţionează, pentru o scurtă perioadă, ca practicant la Administraţia fiscală (tezaurariatul ţării) de la Sibiu. Din cauza blocării accesului persoanelor de origine modestă la funcţii mai înalte, pleacă la Târgu-Mureş, pentru stagiul de „cancelist" la Tabla regească, dedicându-se avocaturii. Alături de Al. Papiu Ilarian şi S. Poruţiu, A. Iancu se distinge din nou, prin „farmecul înnăscut, prin pasiunea ce o pune în convingerile politice şi prin voinţa care nu cunoaşte nici un obstacol" (S. Dragomir). Îi cunoaşte pe viitorii luptători în revoluţie, N.

Mureşan, S. Farago, N. Vlăduţiu, V. Moldovan. Acolo soseşte vestea izbucnirii revoluţiei în Europa.

*

Tinerii canceliştii români, printre care şi A. Iancu, adresează împăratului din Viena un memoriu, redactat în 22 martie 1848. Ei pretind ştergerea iobăgiei fără despăgubire, respectarea naţionalităţilor şi a limbilor acestora, realizarea deplinei egalităţi politice şi civile, respectiv libertatea tuturor cetăţenilor. Realizând faptul că revendicările cuprinse în declaraţie nu sunt acceptate de către tineretul maghiar, canceliştii se disociază de interpretarea acestuia, insistând în sensul recunoaşterii naţiunii române.

Sfatul lor hotărăşte convocarea unei adunări la Blaj, în Duminica Tomei, în scopul apărării cauzei naţionale. Împreună cu P. Ilarian, S. Poruţiu şi Fl. Micaş, A. Iancu soseşte la 1 aprilie la Blaj; cu toţii iau parte la o consfătuire politică. De la Blaj, Iancu pleacă în munţi – la 6 aprilie se află în Câmpeni, iar în zilele care urmează ia parte la întrunirile convocate de fruntaşii moţilor, preotul Balint din Roşia şi avocatul Buteanu din Abrud. Depune o foarte intensă activitate, călătorind în toate satele din munţi pentru a informa şi dezbate cu poporul conţinutul unui memoriu care urma să fie înaintat guvernului (exigenţă nouă: reprezentarea proporţională a românilor în dietă şi în funcţiile publice).

A. Iancu participă la adunarea de la Blaj din 30 aprilie 1848, însoţit de Buteanu şi de 2.000 de moţi. Prezenţa maselor populare este covârşitoare, în ciuda interdicţiilor guvernului. Iancu ţine un discurs – alături de Buteanu şi P. Ilarian – în care insistă asupra eliberării de iobăgie. Ideile sale sunt susţinute de uriaşa autoritate a lui Bărnuţiu, care prezidează consfătuirile.

La 1 mai, Iancu pleacă spre casă împreună cu moţii, pentru a pregăti marea adunare de la Blaj din 3/15 mai. Este însoţit permanent şi ajutat de învăţătorul Clemente Aiudeanu din Câmpeni. La momentul marii adunări, soseşte pe Câmpia Libertăţii urmat de intelectualitatea rurală şi circa 10.000 de moţi, organizaţi milităreşte. Cuvântarea sa aduce argumentul numărului românilor şi drepturilor lor legitime, care le îndreptăţesc forţa. Iancu este ales membru al comitetului naţional, împreună cu alţi colegi ai săi (Buteanu, Papiu-Ilarian, I. Suciu, I. Pipoş şi V. Tămaş).

După adunarea de la Blaj, Iancu pleacă la Sibiu unde află că Dieta de la Cluj a votat unirea Transilvaniei cu regatul Ungariei. În timpul discuţiilor cu reprezentanţii saşilor şi discuţiilor pe marginea lucrărilor dietei, soseşte vestea despre represiunea de la Mihalţ. Aceasta îl hotărăşte pe Iancu să plece de la Sibiu (la 5 iunie) în munţi şi să organizeze rezistenţa înarmată, informându-i în acest sens pe Bărnuţiu şi Bariţ. „Ceea ce i se pare însă deosebit de grav lui Iancu este dispreţul pe care-l arată organele guvernului faţă de revendicările poporului” (S. Dragomir).

Situaţia politică din Transilvania (dizolvarea comitetului naţional român de la Sibiu, votarea „uniunii" în Dietă şi execuţia de la Mihalţ) îi induc lui Iancu ideea revoluţiei, împărtăşită de congenerii săi Papiu-Ilarian, C. Romanul şi I. Suciu. Iancu insistă în scrisori adresate comisarului cameral Nemegyei, precum şi prin viu grai (cuvântări ţinute în sate, la Abrud şi Câmpeni) asupra modului paşnic în care românii concep şi doresc desfăşurarea relaţiilor cu celelalte naţiuni, avertizând asupra pericolului reprezentat de gărzile maghiare, dedate la abuzuri – în special a aducerii în zonă a soldaţilor secui – şi solicită anchete privind delictele. La adunarea din Câmpeni, Iancu este unanim recunoscut drept conducător al moţilor.

O comisie guvernamentală soseşte în munţi la 13 iunie, alcătuită din consilierul Paul Kozma, secretarul Ioan Németi şi directorul cameral Ioan Nemegyei. În ziua de 18 iunie – data publicării desfiinţării iobăgiei – comisia se deplasează la Câmpeni pentru a constata realitatea locală şi atmosfera colectivităţii de moţi, organizată şi disciplinată. După citirea decretului, Iancu a mulţumit comisiei, declarând că toate bunurile camerei regale sunt, din acel moment, proprietatea moţilor. Apoi, aceştia şi-au prezentat celelalte reclamaţii.

Fiind informat că se pregăteşte dislocarea de trupe maghiare în zonă (la 23 iunie se aflau deja 200 de soldaţi imperiali şi 300 de secui), Iancu face exerciţii de mobilizare cu ţăranii. Comisia guvernului citează fruntaşii pentru prezentare în faţa sa; cei care dau curs acesteia sunt arestaţi şi sancţionaţi (amenzi, pedepse corporale). Iancu este stigmatizat ca „agitator" şi convocat la comisie. Intuind pericolul, refuză să se prezinte, comunicând motivele (la 29 iunie): comisia operează ca forţă militară; el nu a comis fapte rele, are conştiinţa curată şi doreşte să-şi salveze viaţa. Se refugiază în pădurile dintre Vidra, Blăjeni şi Bulzeşti, rămânând câteva săptămâni la prietenul său din copilărie Gavril Bădărău, într-o peşteră de la izvoarele Crişului Alb. Acolo organizează un pseudo-cartier general, recrutând şi instruind moţii pentru luptă, luând măsuri în urma veştilor primite.

Aflând despre arestarea membrilor comitetului de la Sibiu şi ridicarea maselor împotriva abuzurilor stăpânirii, Iancu pleacă la Blaj (unde ajunge la 21 septembrie), în fruntea unei trupe de 6.000 de moţi înarmaţi, alăturându-se lui Axente Sever, care sosise cu alte 2.000 de oameni în 14 septembrie.

În mijlocul mulţimii, se solicită comisarului imperial Miklós Vay, de faţă, rezolvarea plângerilor şi revendicărilor ţărăneşti, ceea ce acesta ezită să facă. Sunt eliberaţi arestaţii (Balint, Moga şi Micaş) şi primiţi cu mare entuziasm de cei adunaţi la Blaj. Se formulează pretenţiile poporului: încetarea terorii; acordarea despăgubirilor pentru abuzuri; egala reprezentare a naţionalităţilor – români, unguri, saşi – în comisiile de anchetă, precum şi în Dietă; respingerea unirii cu Ungaria şi adeziunea la constituţia austriacă.

Procesul-verbal este semnat de S. Bărnuţiu, A.T. Laurian, Bălăşescu, A. Iancu, A. Sever, I. Brad, I. Pipoş, V. Tămaş. După votarea moţiunii (la 30 septembrie), Iancu pleacă de la Blaj în fruntea moţilor.

De la începutul lunii octombrie, revoluţia cuprinde Transilvania, aproape în întregime. Excesele organelor guvernului maghiar (executarea la Târgu-Mureş a tribunului Vasile Pop, iar la Cluj a tribunilor Bătrâneanu şi Simonici), respectiv proclamaţia lui Kossuth de la 10 octombrie „către poporul valah" împreună cu nenumăratele abuzuri care continuau, declanşează răzbunarea maselor ţărăneşti de români, la Zlatna şi Presaca, unde mai mulţi funcţionari guvernamentali şi familiile lor vor fi măcelăriţi. Până în ultimul moment, Iancu s-a străduit să aplaneze furia populară.

Teritoriul Munţilor Apuseni a fost împărţit în patru prefecturi: pe valea Arieşului, (S. Balint); Zarandul (I. Buteanu); Zlatna (P. Dobra); zona până la Alba Iulia şi Aiud este acoperită de prefectura „Auraria Gemina", condusă de A. Iancu. Conducătorul moţilor îşi organizează oamenii în trei tabere (19 octombrie): la Câmpeni (N. Corcheş), la Bistra (A. Bistran) şi la Bucium (D. Popoviciu).

Procesul dezarmării gărzilor maghiare are loc fie paşnic (Baia de Arieş, Roşia, Câmpeni, Abrud), fie prin confruntări sângeroase. Prima victorie a legiunii lui A. Iancu (19-24 octombrie) este obţinută de căpitanii săi la „Pârâul Cingăului", lângă viile din Cricău, în locul unde este respinsă o trupă maghiară instruită. Apoi, este distrus un nucleu de nobili maghiari din Cricău, Şard, Ighiu, Bucerdea.

După începerea intervenţiei secuilor, Iancu strânge o nouă armată la Câmpeni (circa 2.000 de oameni), fiind solicitat să atace trupele maghiare la Sebeş, lângă Poieni. La insistenţele căpitanului Ivanovici, lupta va fi angajată fără ştirea lui Iancu, românii fiind nevoiţi să se retragă la Săcuieni şi Rogojel, lăsând adversarilor drumul deschis spre Huedin.

La începutul lunii octombrie, se deplasează la Sibiu, nevoit să strângă informaţii de la comitet despre situaţia politică. Acolo află de atitudinea oscilantă, uneori nepăsătoare, alteori chiar ostilă a generalului Puchner faţă de români. Acesta cere socoteală românilor pentru abuzurile nobililor maghiari şi convoacă, pe linie bisericească, adunări la Blaj şi Sibiu. Totuşi, membrii comitetului nu sunt demoralizaţi, legându-şi speranţele de viitor în democratizarea Austriei. Fruntaşii mişcării româneşti se adună cu toţii la Sibiu şi ţin o adunare care reafirmă, cu demnitate, dorinţele poporului.

Revenit în munţi pentru a nu scăpa de sub control mersul ostilităţilor, Iancu şi prefecţii săi îl primesc la sfârşitul lui ianuarie 1849 pe A. Golescu-Albu, sosit pe la Zlatna şi Abrud. Ei discută în comun problema revoluţiei şi a naţiunii române, revoluţionarul muntean explicitând eroarea politică a speranţei în monarhia austriacă, precum şi eroarea netrimiterii unor delegaţi

şi a unui memoriu amănunţit în ţările Europei Occidentale, pentru lămurirea rolului poporului român în echilibrul european. Iancu va adresa la 24 februarie o scrisoare comitetului, în care expune problemele îngrijorătoare pentru el şi ai săi: luptele cu maghiarii, problema aprovizionării şi a armamentului – solicitând arme bune. Cere comitetului informaţii despre lucrările delegaţiei de la Viena şi mişcările externe dar, mai ales, informaţii – fie şi aproximative – despre deplasările trupelor inamice. Nu va mai primi răspuns, din cauza situaţiei delicate a comitetului în refugiu, datorită înfrângerii armatei imperiale.

Atmosfera se va îngreuna şi mai mult, preşedintele Kossuth proferând ameninţări la adresa naţiunii române, respectiv prin instituirea, la sugestia comisarului general E. Beöthy (înlocuit apoi de L. Csány) a „tribunalelor de sânge" (cele mai active fiind la Târgu-Mureş, Cluj şi Deva) şi a „echipelor de vânătoare", specializate în urmăriri, procese în regim de urgenţă şi execuţii sumare. Decretul de amnistie politică dat de generalul Bem este eludat prin acuzaţii de „jaf şi omor", după aprecierea lui S. Dragomir peste 2.000 de români pierind datorită acestor tribunale, iar alte câteva mii în urma activităţii „echipelor de vânătoare" (totalul, după G. Bariţ, este de 6.000).

Înconjurate în munţi din toate părţile, la sfârşitul lunii martie, trupele lui Iancu adoptă tactica defensivei prudente şi atacurilor prin surprindere, exploatând la maximum configuraţia reliefului montan. Apărarea este organizată astfel: Valea Arieşului – lui S. Balint; drumul de la Zlatna – lui A. Sever; şoseaua Zarandului – lui I. Buteanu. La Abrud şi Câmpeni, Iancu îşi organizează cartierul său general, monitorizând evoluţia ostilităţilor şi păstrând trupe în rezervă pentru intervenţiile neprevăzute. Este singurul administrator al prefecturii sale, având deplină împuternicire şi pentru conducerea organelor administrative din Munţii Apuseni; deţine întreaga putere publică.

Au loc numeroase bătălii locale, purtate cu vitejie şi multe succese de oamenii lui Iancu (Râul Călatei, Gilău, Iara, Sălciua de Sus, Băişoara, Iara ş.a.); totuşi, armata maghiară, superioară numeric şi ca înzestrare tehnică, înaintează până la Zlatna, dezvăluindu-şi intenţia unui atac concentric în Munţii Apuseni.

În urma primirii scrisorii deputatului Dragoş, însărcinat de Kossuth cu „pacificarea" românilor, Iancu se pronunţă – împreună cu Buteanu – pentru primirea acestuia în vederea tratativelor. Întâlnirea s-a desfăşurat la data de 22 sau 23 aprilie, într-o casă ţărănească din Mihăileni. Au mai participat: Dobra, Vlăduţiu, Moldovan, Boieru ş.a. Iancu refuză depunerea armelor, iar Dragoş, neavând instrucţiuni pentru armistiţiu, respectiv preconizata amnistie a luptătorilor români, se vede nevoit să se retragă pentru instrucţiuni.

Conducătorul moţilor acceptă aceste discuţii, după cum redactează o scrisoare (la 24 aprilie) către un presupus general austriac ce ar fi urmat să opereze în ţinutul Zarandului, motivat fiind atât de situaţia materială şi morală foarte grea a trupei sale în lunile mai-iunie, cât mai ales de speranţa sinceră într-un acord onorabil cu adversarii, ceea ce nu s-a întâmplat, întrucât Kossuth nu se arăta dispus nici să acorde amnistie, nici să recunoască „naţionalitatea" română.

Reluarea misiunii lui Dragoş (3-4 mai) s-a produs pe fondul unui echivoc cu final tragic, creat de ordinul kossuthian simultan, de reluare a operaţiilor militare împotriva românilor din munţi. Deputatul român ţine cuvântări la Câmpeni (5 mai) şi Abrud (6 mai). În aceeaşi zi, soseşte vestea incursiunii maiorului Hatvani, Iancu reuşind să se salveze prin plecarea la Câmpeni, de unde organizează contraatacul. Trupele maiorului maghiar au fost încercuite şi în urma bătăliilor finale (18-23 mai), înfrânte categoric şi alungate spre ţinutul Bihorului. Prefecţii Dobra şi Buteanu, capturaţi de adversar, vor fi omorâţi, primul de soldaţii maghiari, al doilea prin spânzurătoare.

Aceeaşi atitudine echilibrată, bazată pe o tactică justă şi câştigătoare – observarea mişcărilor adversarului, atacarea lui în locuri strâmte, unde acesta nu se poate desfăşura, urmată de nimicire, respectiv capturarea rezervelor de arme, muniţii şi alimente – au demonstrat-o Iancu şi armata sa pe tot parcursul revoluţiei. „Tactica nu prea complicată a conducătorului moţilor s-a dovedit însă mai corespunzătoare împrejurărilor şi terenului. Hărţuindu-i necontenit, aproape în toate punctele, obosindu-i şi înfometându-i, Iancu a pregătit cu multă dibăcie şi cu desăvârşit calm înfrângerea duşmanului" (S. Dragomir). Aşa s-a întâmplat cu armata condusă de locotenent-colonelul Kemény Farkas (expediţia din 3-16 iunie), înfrânt şi silit să se retragă pe direcţia Abrud-Zlatna, cu incursiunea trupei lui Carol Velics (2-4 iulie), zdrobită în înaintarea spre Trascău ori cu trupa lui Paul Vasvari (expediţia din 5-6 iulie), înfrânt la bătălia din Fântânele şi ucis în luptă împreună cu ceilalţi comandanţi. Astfel s-a dejucat tactica taberei adverse, care urmărea atacul concentric-simultan, spargerea taberei moţilor şi alungarea lor într-o zonă neproductivă, unde să poată fi înfometaţi şi siliţi să se predea.

Iancu dă dovadă de înaltă moralitate şi fidelitate faţă de principiile politice adoptate pe Câmpia Libertăţii, exprimându-şi punctul de vedere fără a ceda cât de puţin în polemica din scrisori cu comandanţii sau cu oamenii politici maghiari (Hatvani, Kemény, Simonffy, Gozman ş.a.). Acceptă misiunea oferită de Kossuth lui Bălcescu de „împăcare cu ungurii" (14 iulie 1849), chiar dacă tardivă.

Într-o atmosferă reţinută, la sfârşitul lunii iulie, timp de câteva zile, are loc întrevederea dintre Bălcescu, Iancu, Axente, Balint, Moldovan, Vlăduţiu şi ceilalţi tribuni din munţi. Nici varianta oferită acum de liderul revoluţiei

maghiare nu recunoaşte explicit drepturile naţionale, nici nu acordă garanţii pentru viitor; în schimb, se oferă românilor o amnistie, precum şi un armistiţiu nefavorabile românilor. Luând în calcul toate elementele situaţiei politico-militare a momentului, inclusiv iminenta intervenţie a armatei ţariste, Iancu se decide pentru formula neutralităţii: „... pentru a Vă dovedi sentimentele noastre frăţeşti, pe care le nutrim faţă de naţiunea maghiară, am hotărât să rămânem neutri faţă de armata ungară în tot timpul acestor lupte [dintre maghiari şi armatele austro-ruse – n.ns.], neatacând-o şi apărându-ne numai în cazul că am fi atacaţi". Bălcescu a mai fost oaspetele lui Iancu, timp de câteva săptămâni (la sfârşitul lunii august 1849), după înfrângerea definitivă a revoluţiei maghiare, pentru protecţie faţă de autorităţi.

*

Particularităţile operaţiilor militare de la sfârşitul revoluţiei (deplasarea trupelor austriece pentru pacificarea regiunii secuilor) fac ca Iancu şi prefecţii săi să ajungă în contact mai întâi cu armatele ruse. Noua conducere imperială, prin ofiţerii săi (comandantul – generalul Clam Gallas, colonelul Dorsner, căpitanul Ivanovici ş.a.) declanşează culegerea de probe în vederea compromiterii românilor, începând cu interpretarea denaturată a corespondenţei dintre Kossuth şi colonelul Stein, respectiv generalul Bem; această activitate continuă cu denigrarea fruntaşilor revoluţiei, în primul rând a lui Iancu.

Noul guvernator, baronul Wohlgemuth, pune în aplicare instrucţiunile de desfiinţare imediată a comitetelor politice şi dezarmare a masei luptătorilor. Deoarece dezarmarea s-a desfăşurat lent, neîncrederea imperialilor în Axente şi Iancu va spori, în pofida bunăvoinţei manifestate de delegaţiile românilor. Comandantul Clujului, colonelul Urban, îi ameninţă cu dezarmarea forţată. Pe de o parte, guvernarea austriacă în Transilvania manifestă ostilitate faţă de români, pe de altă parte, ea se complace în ignorarea faptelor revoluţiei, întrucât recunoaşterea acestora era indezirabilă Vienei.

Constatând cu mâhnire că imperialii sunt dezinteresaţi de faptele din revoluţie şi starea naţiunii române la finele acesteia, Iancu şi Axente scriu un memoriu către generalul Lüders, în care înfăţişează lupta purtată în munţi şi roadele pe care speră să le fi obţinut, cu jertfa vieţii şi a avutului; de asemenea, cer să se aducă la cunoştinţa ţarului sentimentele naţiunii române, iar acesta să intervină pentru apărarea drepturilor ei. Memoriul a ajuns la ţarul Nicolae, care l-a remis Curţii imperiale din Viena.

În contextul dezarmării românilor şi interzicerii manifestaţiilor, sunt arestaţi Axente (la 1 noiembrie 1849) şi Iancu (la 15 decembrie); primul este dus la Sibiu, sub escortă, iar al doilea reţinut la Hălmagiu. Iancu este imediat eliberat, la presiunea maselor populare. Totodată, sunt puşi sub pază şi alţi conducători români, din diverse regiuni ale Transilvaniei.

Deprimat de realitatea socială post-revoluţionară (repunerea în funcţii a foştilor birocraţi feudali, exonerarea de răspundere a membrilor „tribunalelor de sânge" şi „echipelor de vânătoare", constrângerea românilor la compensaţii în beneficiul nobililor maghiari etc.), Iancu porneşte în februarie 1850 la Viena, însoţit de preotul Balint şi viceprefectul Maior, în vederea obţinerii recunoaşterii drepturilor politice din partea guvernului austriac. Este primit cu mare entuziasm şi simpatie de către intelectualii români la Beiuş şi aclamat de mii de maghiari la Oradea (6 februarie). O atmosferă asemănătoare îl întâmpină la Pesta, unde e primit în audienţă de conducătorii ţării (generalul Haynau şi baronul Geringer), invitat la supeu şi la bal. Vitejia sa era recunoscută unanim în cercurile militare austriece.

Pleacă din Pesta la 19 februarie; este primit într-o primă audienţă la împăratul Franz Josef, căruia îi transmite omagiile românilor (la 8 martie); se întâlneşte şi cu arhiducele Franz Carol (unchiul împăratului), baronul Welden (comandantul Vienei), ministrul-preşedinte Schwartzenberg şi ministrul Bruck – favorabil cauzei române. O nouă audienţă imperială (împreună cu o delegaţie mai largă, din care făceau parte Bărnuţiu, Laurian, I. Maiorescu, I. Popasu şi A. Florian) i se acordă la 11 martie; doleanţele din memoriu nu primesc, însă, decât răspunsuri diplomatice şi amânări.

La întoarcerea acasă, Iancu descoperă şicanele fiscului faţă de populaţia din munţi, în sensul abuzului de proprietate. Intervenţiile sale obţin doar efectul contrar, organele silvice abuzându-i pe moţi într-o şi mai mare măsură. Acum se declanşează anchete privind unele evenimente din revoluţie, pornind de la denunţul căpitanului Ivanovici; se cercetează măcelul de la Zlatna şi misiunea deputatului Dragoş, neputându-se proba vinovăţia lui Iancu. Memoriile lui Iancu, Balint şi Axente sunt prezentate de către I. Maiorescu guvernatorului Wohlgemuth şi ministrului Bach, acestea spulberând ţesătura intrigilor în jurul fruntaşilor revoluţionari.

Episodul decorării lui Iancu de către ţarul Rusiei şi împăratul Austriei îi prilejuieşte acestuia o nouă dovadă de caracter; acceptă decoraţia rusă (crucea Sf. Stanislav) – declasificată, însă, la intervenţia guvernului imperial (ordinul Sf. Ana, clasa a doua) – şi o refuză pe cea austriacă, declasificată şi ea de împărat (în loc de „Coroana de fier", clasa a treia, i se acordă „Crucea de aur pentru merite, cu coroană").

Pleacă din nou la Viena (august 1850) pentru alte tratative, delegaţia fiind iarăşi amânată. Fiind chestionat de poliţie dacă primeşte sau nu decoraţia, îşi expune motivele opţiunii sale. La scurtă vreme, alături de Bărnuţiu, Laurian şi Cipariu, Iancu primeşte citaţie la poliţie, unde li se

comunică ordinul de a părăsi Viena în curs de 8 zile, ceea ce face imediat (la 21 februarie 1851). Niciuna din revendicările românilor nu va fi satisfăcută.

Complicarea relațiilor cu fiscul privind proprietățile forestiere îl fac pe Iancu să alcătuiască memorii către autoritățile imperiale, solicitând dreptate. Nu primeşte răspuns, întrucât guvernul din Transilvania dispune doar anchete efectuate de comisii trimise în regiune. Iancu află despre plănuita vizită a împăratului în munți pe traseul Dobra – Deva – Săcărâmb, Brad – Hălmagiu – Abrud, Alba Iulia, Sibiu, ținutul secuiesc, Cluj şi Baia Mare. Într-o audiență la Sibiu, împreună cu Balint şi Andreica, Iancu solicită lui Schwartzenberg modificarea traseului coloanei imperiale, astfel încât aceasta să traverseze şi regiunea Câmpeniului. La 19 iulie 1852 soseşte o ştafetă care înştiințează oficial că împăratul a dispus modificarea traseului şi a programului, de la Brad prin Baia de Criş, la Hălmagiu şi Câmpeni.

Deşi s-a preocupat până în cele mai mici amănunte cu pregătirea vizitei imperiale, implicându-se personal în fiecare etapă a derulării acesteia prin munți, Iancu nu a dorit să se întâlnească cu suveranul Austriei, amânând mereu acest moment: Muntele Găina, Vidra, Câmpeni, Cluj. Întrucât împăratul nu a pus întrebări populației şi nu a amintit nimic despre revendicările românilor, grăbindu-şi călătoria, este probabil că gestul lui Iancu constituie protestul tocmai față de această indiferență.

Noile măsuri ale comisiei cadastrale pentru delimitarea proprietății stârnesc protestul şi refuzul lui Iancu, după care baronul Springsfeld, comandantul militar al districtului Alba Iulia, soseşte în urma a trei companii de soldați, arestându-l pe liderul român împreună cu tribunii Andreica şi Darabant (la 17 august). Iancu este escortat la Alba-Iulia, iar camarazii săi sunt închişi la Abrud.

Tratamentul brutal în timpul arestului îi declanşează lui Iancu o criză de furie, care, după achitarea survenită în timpul unui simulacru de proces la Sibiu, se amplifică prin izbucnirea simptomelor unei boli psihice în continuă agravare. O vreme, va fi consemnat în casa prietenului său, I. Măcelariu. Consumul de alcool îi deteriorează atât starea psihică cât şi cea fizică. Solicitările extraordinare din timpul revoluției urmate de decepțiile grave de la sfârşitul acesteia, culminând cu atitudinea duplicitară şi ostilă a autorităților imperiale față de persoana sa şi față de națiunea română în general, îi dezechilibrează întreaga existență. „Neîncrederea în politica împăratului, care îşi calcă cuvântul dat, şi decepția îndurată pe urma reînvierii regimului despotic vor constitui elementele de căpetenie ale tragediei sale" (S. Dragomir).

Va pribegi aproape neîncetat prin satele din munți, poposind uneori la foştii săi colegi, Măcelariu (Sibiu), Poruțiu şi Micaş (Bistrița) ori vizitează Câmpia Libertății de la Blaj (1855). Fobiile armatei austriece şi petițiile la împărat îl urmăresc pretutindeni, neîncetat.

A încetat din viață la 10 septembrie 1872, în casa brutarului Ios Supină din Baia de Criş, din cauza unei hemoragii. A fost condus pe ultimul drum de o mare mulțime populară, în frunte cu foştii prefecți şi tribuni (Balint, Axente, Andreica, Corcheş, Aiudeanu), fiind înmormântat la Țebea, sub gorunul lui Horea.

BIBLIOGRAFIE:

BUTA, N. *Avram Iancu şi epoca sa*, Cluj, 1924; CIURA, Al. *Povestire pe scurt a vieții lui Avram Iancu*, Cluj, 1922; GEORGESCU, I. *Avram Iancu. Crâmpeie din viața şi din vremea lui*, Sibiu, 1922; MUREŞAN, T. *Avram Iancu. Viața şi faptele lui de vitejie*, Turda, 1924; DRAGOMIR, S. *Avram Iancu*, 1924, 1968, Editura Minerva, Bucureşti, 1988; PASCU, Şt. *Avram Iancu. Viața şi faptele unui erou şi martir*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1972; STERCA, Şuluțiu, I. *Avram Iancu (în Transilvania)*, Sibiu, 1897; TEODOR, Pompiliu. *Avram Iancu în memorialistică*, Cluj, 1972; RANCA, I.; NIȚU, V. *Avram Iancu. Documente şi bibliografie*, Bucureşti, 1974; MAIOR, Liviu. *Avram Iancu. Scrisori*, Editura Dacia, Cluj, 1972.

I.I.

PAPIU-ILARIAN, Alesandru

(n. 27 septembrie 1827, Bezded, jud. Sălaj – m. 23 octombrie 1877, Sibiu)

Alesandru Pop este fiul lui Ioan Pop Bucur, paroh greco-catolic din satul Bezded, comuna Jibou, județul Sălaj şi al Anei Hodoşiu, fiica parohului român din Berghia Mureşului. Surorile sale: Carolina, Anica şi Cornelia.

Din anul 1832 se mută împreună cu familia în satul Budiul de Câmpie (astăzi Papiu Ilarian), localitatea natală a tatălui său, acolo unde acesta s-a transferat la cerere.

Urmează şcoala primară din Budiul de Câmpie, după care, în toamna anului 1838 este înscris la gimnaziul catolic din Târgu-Mureş, în „infimae classis Gramaticae". Este notat cu calificative superioare, de eminență şi excepționale în anii 1838-1839, 1839-1840, 1840-1841, 1841-1842 şi 1842-1843 la disciplinele istorie, geografie, religie, aritmetică, studiul instituțiilor şi al autorilor, purtare. Încheie clasa a V-a (secundum humani classis) cu calificative excepționale, fiind declarat „eminens primus" (primul între eminenți) la istorie şi geografie.

Se înscrie la cursul de filosofie al Liceului Greco-Catolic din Blaj (în anul şcolar 1843-1844), avându-i printre profesori pe S. Bărnuțiu, care l-a îndemnat la lectură istorico-filosofică şi studiul limbilor moderne (germana, franceza, italiana). Şi-a păstrat calitățile excepționale de tânăr studios, conform mărturiilor lui I. Rusu.

Participă la greva elevilor prilejuită de cearta dintre profesorii N. Marcu şi I. Pop, manifestându-şi spiritul de dreptate – refuză să mai participe la cursurile profesorului Marcu. Împreună cu alți colegi, a fost exmatriculat din liceu.

Este obligat să se înscrie în anul II al cursului de filosofie, la Liceul Piarist din Cluj (toamna anului 1844), unde obţine, din nou, calificative superioare („primus cum laude" la purtare, „eminens primus cum laude" la studii). Anii 1845-1847 îi dedică studiilor juridice, la care obţine rezultate de acelaşi nivel („eminens" la toate disciplinele).

Ca urmare a protestului, împreună cu congenerii săi, împotriva maghiarizării numelor proprii ale elevilor şi studenţilor români, îşi schimbă numele în acela de „Papiu Ilarian". Împreună cu N. Popea, Al. Papiu Ilarian redactează „foaia" săptămânală „Zorile pentru minte şi inimă", paralel cu înfiinţarea (în 1845) a unei o societăţi academice, cu caracter literar şi politic, sub preşedinţia de onoare a avocatului clujean Al. Bohăţiel. Specificul revistei era compozit: istorie, literatură (poezie), traduceri, proverbe, anecdote etc. (alţi colaboratori: G. Panţu, G. Maniu).

Remarcabile sunt articolele sale *Nescari preliminarii...* şi *Să învăţăm rumâneşte, domnilor*. Principala preocupare publicistică a lui Papiu Ilarian în cadrul revistei amintite ţine de gramatica limbii române (ortografie şi morfologie), prin care aduce argumente în favoarea rolului culturii în ridicarea nivelului vieţii social-politice. În paginile publicaţiei, pledează pentru cultivarea de către români a ştiinţelor, literelor şi artelor, drept condiţie a emancipării lor viitoare şi recunoaşterii lor ca naţiune pe plan internaţional. Publică şi traduceri din limbile maghiară, germană şi italiană.

*

Se remarcă chiar de la începutul evenimentelor revoluţionare, în rândul „tribunilor" (împreună cu A. Iancu şi I. Buteanu), fiind caracterizat drept „... cel mai tânăr, mai intransigent tribun, primul şi desigur, cel mai cuprinzător şi mai talentat istoric al evenimentelor la care a participat" (C. Albu).

După emiterea proclamaţiei lui S. Bărnuţiu şi răspândirea acesteia (de la data de 25 martie 1848), „canceliştii" români practicanţi în avocatură pe lângă Tabla Regească din Târgu-Mureş – în mod deosebit Papiu Ilarian – se implică într-o vastă acţiune de informare şi lămurire a poporului român privind oportunitatea istorică a unei adunări populare în Duminica Tomei (la 30 aprilie). Timp de o lună, tinerii intelectuali au avut rolul hotărâtor în pregătirea acesteia, fiind iniţiatorii ei direcţi.

Papiu formulează rezerve la petiţia pentru uniunea Transilvaniei cu Ungaria, redactată de canceliştii maghiari şi secui. Totodată, lansează o petiţie din partea românilor, în care îndeamnă la acţiuni hotărâte pentru ştergerea iobăgiei, drepturi civile burgheze, pledează pentru patriotism şi naţionalism, în spiritul respectului faţă de celelalte naţionalităţi. Împreună cu Iancu, Poruţiu şi Micheş, participă la stabilirea datei definitive a adunării, în urma discuţiilor cu studenţii din Blaj, animaţi de A. Pumnul.

Contracarând măsurile autorităților de interzicere a adunării și încercările de arestare a fruntașilor acesteia, Papiu Ilarian și congenerii săi au cutreierat satele, explicându-le oamenilor necesitatea venirii la Blaj pentru dobândirea libertății, în special anularea iobăgiei. Din acel moment el va fi cunoscut sub numele de „Tribunul Alesandru de la Budiu".

În noaptea de 29/30 aprilie ajunge primul dintre tribuni, la Blaj. Până la sosirea lui Iancu și Buteanu cu țăranii munteni (la orele 10), în calitate de unic conducător al adunării, pledează cauza și scopul adunării în contradictoriu cu un profesor unionist; apoi, sprijinit de masele populare, reușește să oprească, prin viu grai, acțiunea soldaților înarmați trimiși pentru împiedicarea ținerii adunării.

Ocrotit de mulțime, duce tratative cu Fosztó Menyhárdt, judele primar al comitatului Alba Inferioară și Mikes János, vice-comitele. Contraargumentează la cererea oficialilor, adresată mulțimii, în sensul împrăștierii adunării, reconvocării pe data de 3/15 mai, respectiv ștergerii iobăgiei în momentul realizării uniunii. Nu se lasă înșelat nici de mesajele trimise de episcopul Lemeni, care îl convoacă la curtea episcopiei pretextând dorința unei discuții, în realitate dorind să îl predea comisarilor pentru a fi arestat.

După sosirea lui Iancu și Buteanu, care au ținut și ei cuvântări, la cererea episcopului Lemeni, în catedrală, ca revoluționarii să renunțe la acțiunea lor și să asculte de divinitate, Papiu îi răspunde că ascultarea de divinitate trece prin ascultarea față de popor. După mărturia lui I. Rațiu, Papiu a fost cel mai iubit orator al adunării, timbrul vocii și talentul său oratoric fermecându-i pe toți participanții. A avut o contribuție excepțională la conștientizarea maselor față de interesele proprii, cunoașterea reprezentanților lor și câștigarea încrederii în aceștia.

Ulterior discursului lui Bărnuțiu și încheierii adunării, comisarii au pregătit arestarea lui Papiu la întoarcerea acestuia acasă. Fiind informat în acest sens de un maghiar (Gyarfás), el schimbă drumul, luând-o spre Sibiu, împreună cu Bărnuțiu și Buteanu. A întocmit un apel convocator la adunarea de la Blaj din 3/15 mai, transmis pretutindeni, cu mare entuziasm, în care cerea participare în număr cât mai mare, calm, organizare, hotărâre și susținere unanimă a revendicărilor naționale. Asemenea celorlalți tribuni, Papiu refuză să se lase cumpărat pentru a renunța la acțiunile sale. Din prudență, la adunarea din 3/15 mai, în timpul discursului lui Bărnuțiu, el va sta mereu afară, în mijlocul mulțimilor, contribuind la spiritul lor de disciplină și unanimitate excepțională, remarcat de comisarii guvernamentali (consilierul Ludovic Szabó și baronul Nicolae Bánffy) și generalul austriac Schurter.

După citirea proclamației și a jurământului de credință de către Bărnuțiu în numele poporului român, iar apoi citirea din partea lui A.T. Laurian a moțiunii marii adunări naționale, Papiu și ceilalți tribuni au explicat oamenilor conținutul acestor documente, fiind solicitați să facă

aceste lucruri până seara târziu. Tot ei au dejucat şi ultima încercare a autorităţilor de a anula hotărârile luate în adunare, convingând poporul să rămână la Blaj până a doua zi, pentru votul protocoalelor, astfel încât rezoluţiile să rămână definitive; ceea ce s-a şi întâmplat, fapt consfinţit de episcopul Şaguna. În numele tribunilor, Papiu a mulţumit poporului pentru încredere şi ascultare („... meritul ordinei celei minunate, scrie el, nici nu este al episcopilor, nici al tribunilor, nici al altei persoane, ci al tot poporului, ai cărui membri sunt toţi...").

Devenit membru al Comitetului Naţional Român şi secretar al Comitetului de Pacificare, Papiu este urmărit mereu de autorităţi. Împreună cu Buteanu, Suciu, Bătrâneanu, Roman, Laurian ş.a., proiectează reorganizarea şi continuarea revoluţiei în Ţara Românească. Este numit comisar cu propaganda (împreună cu N. Găetan) în judeţul Dâmboviţa. Participă la a treia adunare de la Blaj (5-29 septembrie), soldată cu o nouă petiţie către împărat şi generalul-comandant Puchner. Se implică cu energie maximă în organizarea armatei populare, în cadrul prefecturilor.

La sfârşitul revoluţiei, în calitate de reprezentant al Comitetului Naţional Român, primeşte funcţia de inspector al cercului Blaj.

*

Demisionează din postul de inspector la data de 18 octombrie 1849.

Împreună cu S. Bărnuţiu şi I. Hodoş, pleacă la Viena pentru continuarea studiilor, beneficiind cu toţii de burse de 300 fiorini din fundaţia medicului Simion Ramonţai. Până la obţinerea bursei, primeşte din partea lui T. Cipariu un avans de 100 fiorini. Se găseşte într-o situaţie financiară şi familială dificilă, tatăl său fiind arestat şi spânzurat de autorităţile maghiare la Turda, în martie 1848, iar mama şi surorile sale trăiau în Budiu cu lipsuri materiale foarte mari.

La Viena se stabileşte în „Terezianum", descurcându-se financiar din avansul oferit de Cipariu, permanentele sume trimise de S. Balint, precum şi de bani provenind de la A. Iancu. Cu oarecare dificultăţi, se înscrie la universitate, Facultatea de Drept, după ce dovedeşte prin certificat că Alexandru Pop şi Alesandru Papiu Ilarian reprezintă una şi aceeaşi persoană.

Stabileşte relaţii cu delegaţiile românilor din Transilvania, cu emisarii din Moldova, Ţara Românească ori Italia, precum şi cu românii stabiliţi la Viena. Acolo redactează monumentala sa operă, intitulată *Istoria Românilor din Dacia Superioară*, structurată pe 6 volume, din care a încheiat două şi l-a lăsat pe cel de-al treilea în stadiul de proiect. Ea a avut un foarte mare ecou

în rândurile tineretului studios din capitala austriacă, fiind distribuită prin liste de prenotări la toate personalitățile vieții intelectuale, în toate orașele din Transilvania și Banat, precum și (prin N. Oprea, cu contract, în calitate de difuzor al cărții) în Moldova și Țara Românească. Cel de al doilea volum, care trata evenimentele din prima parte a Revoluției de la 1848 a stârnit animozități, critici și conflicte, în special din partea clericilor de la Sibiu și Blaj (mai ales Şaguna, Lemeni și Papfalvi).

Papiu adresează memorii sinodului de la Sibiu și Blaj (martie, respectiv septembrie 1850), în care solicită în mod deosebit – împreună cu alți colegi ai săi – respectarea protocoalelor votate la Blaj în 3/15 mai 1848, a jurământului de pe Câmpia Libertății și acțiunea în spiritul acestuia. Totodată, refuză într-o primă instanță decorația acordată de țar prin ambasada Rusiei de la Viena (Crucea de Argint cu Coroană), acceptând-o, dar fără să o poarte, motivând în discursul festiv de la universitate (9 ianuarie 1851) acest gest al său prin suferințele și nedreptățile nerezolvate ale poporului său. Lui G. Bariț îi scria elocvent că „... noi ne-am bătut și ne-am vărsat sângele pentru drepturile națiunii iar nu pentru stele și monete... poftim să se decoreze mai întâi națiunea, apoi particularii". Aceste atitudini vor alimenta acțiunile de compromitere a sa, atât din partea clericilor din țară – prin demersurile teologilor blăjeni (Papfalvi) i se suspendă bursa, cât și de către autoritățile imperiale – intră sub supravegherea poliției și denunțat ca „verdächtig" (suspect).

Fiind pus sub supraveghere, părăsește Viena, îndreptându-se spre Padova, via Trieste, unde îl însoțește apoi vărul său, I. Hodoș. Primul dintre ei a plecat Bărnuțiu, la Pavia.

Ajunge la Trieste la 3 noiembrie 1852. La Padova se dedică studiilor juridice, dar culege documente istorice, se ocupă de literatură și filologie. S-a înscris la universitate numai după ce l-a cunoscut personal pe profesorul Francesco Nardi, cu care a studiat dreptul canonic, statistica și geografia. Ceilalți profesori au fost Alessandro Rachetti (procedura), Lodovico Henin (filosofia), Gianpaolo Tolomei (dreptul natural, introducerea la enciclopedie, dreptul roman, dreptul privat și public, dreptul și procedura penală), Giuseppe Menghini (rector magnific), Rimaldi (decan), Lanfranchi (dreptul civil), Antonio Menegheli (literatura italiană și latină), Pietro Canal (filologia clasică).

Întreține o corespondență foarte bogată cu românii din străinătate (cu S. Bărnuțiu, în primul rând, socotindu-se învățăcelul său) și din țară; se întreține din sumele ocazionale trimise de prietenii care se ocupau cu vânzarea cărții, din contribuțiile binevoitorilor și subvențiile periodice și substanțiale ale lui S. Balint (față de care nutrea sentimente filiale).

Ține un carnet de însemnări, elaborează o gramatică româno-italiană, face excerpte din presa italiană, copiază inscripții etrusce. Primind la timp şi ultimii bani pentru plata taxelor de examene, își susține teza de doctorat, devenind „dottore in ambe li legge" al Universității din Padova (10 ianuarie 1854). Împreună cu Hodoş şi Bărnuțiu, pledează pentru înființarea unei universități românești.

Pe toată durata şederii în Italia, solicită în zadar acordarea bursei Ramonțai la Padova; o primeşte numai la revenirea în Viena, în 1854. O altă lovitură a constituit-o confiscarea şi interzicerea cărții sale „pe tot cuprinsul monarhiei".

Activează ca avocat stagiar în cancelaria Dr. Antoniu, cavaler de Ruthner (15 martie-31 octombrie 1854), care îi eliberează un certificat de serviciu onorant, menționate fiind „marea diligență și temeinicele cunoştințe juridice" ale lui Papiu. În pofida tuturor greutăților, continuă să se documenteze pentru continuarea *Istoriei românilor...*, cultivând idei istoriografice care anunță curentul critic: trebuie apreciate doar documentele istorice care „înfățişează pe deplin legătura între efect şi cauză". Apreciază că scrisorile private constituie cele mai fidele şi veridice documente ale fizionomiei românilor din imperiul austriac, în antiteză cu actele oficiale, care constituie adesea numai „minciuni diplomatice".

După o vizită în Transilvania în luna aprilie 1855, prilej de revedere a familiei şi prietenilor, acceptă invitația lui A.T. Laurian, inspectorul general al şcolilor din Moldova în timpul domniei lui Grigore Ghica, pentru un post de profesor la universitatea din Iaşi. Acolo predă, alături de dreptul penal, dreptul roman şi istoria universală, cursul intitulat *Statistica generală a Europei* (termenul de „statistică" avea atunci sensul de „ştiința statului"), o expunere după operele profesorilor de la Padova, A. Balbi şi Fr. Nardi, structurat pe trei părți – geografia politică a Europei; caracteristicile popoarelor europene; constituțiile politice ale Europei.

O a patra parte a cursului urma să se ocupe de relațiile internaționale. Profesorul Papiu utilizează datele generale ale ştiinței timpului său pentru a particulariza asupra realităților româneşti (de ex., se referă explicit la problemele poziției țărănimii în stat, la disputa dintre liber-schimbism şi protecționism, respectiv la realizarea idealului național). El vede acest curs nu doar ca „statistică a Moldovei", ci „statistica țărilor româneşti".

A colaborat strâns cu A.T. Laurian la reorganizarea învățământului în Moldova, însă fără succes, întrucât după încheierea domniei lui Grigore Ghica, caimacamii T. Balş şi N. Vogoride au realizat, prin intermediul lui Gh. Asachi – numit la conducerea aşezământului cultului şi învățăturilor publice –, măsura destituirii unor profesori veniți din Transilvania. A.T. Laurian şi Al. P. Ilarian şi-au înaintat demisiile în semn de protest, la data de

19 noiembrie 1856 (acceptate la 24 noiembrie). Alături de alți colegi destituiți, Papiu a fost rechemat la catedră de P. Balş (care l-a înlocuit pe Gh. Asachi) – la 4 ianuarie 1857, pe post de profesor de drept criminal şi statistică. Urmează, în data de 18 septembrie 1857 un nou memoriu contra lui A.T. Laurian (revenit şi el pe postul de inspector general al învățământului şi preşedinte al Consiliului Şcolar); Papiu şi alți colegi (I. Patriciu, Gh. Giuşcă, M. Alboteanu) refuză să-l semneze, înaintându-şi cu toții demisiile, după ce Laurian este găsit „vinovat” de o comisie din care făceau parte, printre alții, M. Kogălniceanu, A. Panu şi C. Hurmuzaki. Caimacamul Vogoride vacantează posturile şi le scoate la concurs, la data de 1 februarie 1858.

În căutarea unui mijloc de a-şi întreține existența, călătoreşte în Germania, la Berlin (toamna 1858-primăvara 1860) ca institutor privat ai lui Mihail şi Paul, copiii lui Panaiot Balş, pe care îi meditase în particular la Iaşi şi Iveşti, în timpul profesoratului universitar. Foloseşte acest prilej pentru a vizita bibliotecile publice şi private (regale) din capitala Prusiei, mai face o vizită şi în Polonia, la Kornic, unde, de asemenea, cercetează cărți şi strânge un mare număr de documente privitoare la istoria principatelor române (mai ales domniile lui Mihai Viteazul şi Petru Rareş, fanarioții, răscoala lui Horea), pe care le publică după întoarcerea în țară, pe cheltuială proprie, în periodicul *Tesaur de monumente istorice* (1862-1864).

La începutul anului 1860, a întocmit pentru domnitorul Al. I. Cuza un *Memorandum* politico-diplomatic privitor la Principatele Unite, evidențiind rolul excepțional al Transilvaniei şi avertizând asupra tendințelor imperiale expansioniste în Europa. Astfel, domnitorul urma să organizeze şi să mărească puterea armată pe plan intern, respectiv să stabilească alianțe cu Italia şi Franța, scopul cel mai important fiind „unirea tuturor românilor într-un singur corp politic, adică Daco-România”. „Scopurile urmărite prin Memorandum sunt clare: folosirea tuturor împrejurărilor favorabile realizării idealului național al românilor, punerea în gardă a Domnitorului în ce priveşte primejdiile de natură să stingherească sau chiar să pericliteze existența Principatelor Unite şi ridicarea țării pe temelii noi prin: o bună administrație, prioritatea ce trebuie să se dea organizării şi dotării armatei, pământ pentru țărani „fără de care nici un lucru mare nu se poate face”, secularizarea averilor mănăstireşti urgent şi fără despăgubiri, păşirea cu hotărâre pe urmele lui Petru Rareş şi Mihai Viteazul, încetarea dezbinătoarelor lupte politice interne” (C. Albu).

Revine la Iaşi la sfârşitul lunii martie 1860, fiind numit jurisconsult al Moldovei (26 iunie). Publică lucrarea *Independența Constituțională a Transilvaniei* (Iaşi, 1861), tradusă în franceză, italiană şi germană, care înglobează numeroase părți din *Memorandum*. Întreține o amplă

corespondență cu G. Bariț. Este numit procuror de secție la Curtea de Casație din București (1862).

Deține funcția de ministru al justiției și ad-interim la controlul de stat în guvernul lui M. Kogălniceanu (3 noiembrie 1863). Clarifică problema indigenatului cetățenilor români. Depune într-o singură lună 3 proiecte de lege: constrângerea corporală pentru datorii, inamovibilitatea funcționarilor judiciari și admisibilitatea în funcțiuni judecătorești. Este inițiatorul și autorul legii secularizării averilor mănăstirești și propunătorul înființării unei Curți de Apel la Focșani, ambele votate (13 decembrie). Datorită opoziției tot mai aprige, soldate cu numeroase dueluri verbale și pus în imposibilitatea continuării activității legislative, își depune demisia (27 ianuarie 1864).

Este ales președintele nou-înființatei societăți „Transilvania" (23 iunie 1867), unde ține discursul de inaugurare la prima adunare generală (22 octombrie). Printre președinții de onoare ai acesteia s-au numărat I. Heliade-Rădulescu, T. Cipariu, mitropolitul A. Șaguna, V. Pop ș.a. Societatea a acordat burse („stipendii") tinerilor români (studenți, elevi, ucenici, calfe) din Transilvania, Banat, Bucovina, Maramureș, Satu Mare, Oradea, Arad, în perioada 1868-1913.

A fost ales membru al Societății Academice Române (16 septembrie 1868), împreună cu G. Sion și M. Kogălniceanu. În urma atacului din senat al lui Christian Tell, Papiu a fost destituit din funcția de prim-procuror al Curții de Casație (9 decembrie 1868).

Rostește primul discurs de recepție, *Viața, operele și ideile lui Gheorghe Șincai de Șinca* (în ședința festivă din 14 septembrie 1869), alocuțiunea de primire fiind rostită de G. Bariț. Discursul a fost considerat „cea mai vibrantă și mai impunătoare expunere monografică – rămasă până astăzi neîntrecută – dedicată marelui său înaintaș". Are o activitate foarte bogată în cadrul secției, pe probleme de gramatică, ortografie și dicționar, respectiv adunarea materialelor documentare interne și externe. Descoperă și face cunoscute manuscrisele lui Ioan Budai-Deleanu, aduse de Gh. Asachi de la Lvov în 1868, păstrate la Biblioteca Centrală a Universității din Iași.

Se implică în campania electorală din 1870, candidând – fără succes – de partea opoziției (C.A. Rosetti) la Giurgiu, unde îi apără în instanță pe reclamanții fraudelor electorale.

Participă la toate ședințele secției, fiind ales președinte al comisiei de cercetare a situației financiare a societății academice. Inițiază hotărâri pentru mai buna desfășurare a activității științifice interne. În anul 1871, este împuternicit să facă traducerea textului latin al operei lui Dimitrie Cantemir, aflat în Biblioteca Academiei Teologice din Moscova, din care va reuși să traducă numai primele coli.

Pledează pentru înfiinţarea secţiei de ştiinţele naturii, cu 7 membri. Devine secretarul Secţiei de ştiinţe istorice (1872). Activitatea sa academică a continuat până la finele anului 1873. În cursul acestui an (martie–septembrie) pledează cu succes în procese pentru apărarea căruţaşilor din Giurgiu, apoi pentru apărarea arestaţilor „rebeliunii bivolarilor” din acelaşi oraş, contra abuzurilor autorităţilor locale şi centrale.

Starea sănătăţii sale se înrăutăţeşte progresiv în primăvara anului 1874. Este diagnosticat de paralizie progresivă (15 iunie) şi internat la o clinică de boli psihice din Viena (27 iunie 1874 – 9 octombrie 1875), apoi la Sibiu, cu o vizită la familie (15-27 iulie 1876), când este tratat empiric. A încetat din viaţă la Sibiu, la 11/23 octombrie 1877, în vârstă de 50 de ani. A avut parte de funeralii naţionale, serviciul divin fiind ţinut de un sobor de preoţi condus de I.V. Rusu, protopopul greco-catolic al Sibiului.

Cărţi despre Papiu Ilarian:

ALBU, C. *Alexandru Papiu Ilarian*, Bucureşti, 1945; ALBU, C. *Alesandru Papiu Ilarian. Viaţa şi activitatea sa*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1977; BODEA, Cornelia. *Lupta românilor pentru unitate naţională, 1834-1848*, Bucureşti, 1967; *Omagiu lui Alexandru Papiu Ilarian*, Zalău, 1968; BOJORU, I. *Centenarul (1827-1927) naşterii şi semicentenarul (1877-1927) morţii neobositului istoriograf, Alexandru Papiu Ilarian*, Tg. Mureş, 1930; CHINDRIŞ, I. *Alexandru Papiu Ilarian şi Academia Română*, Sălaj, 1973; CHINDRIŞ, I. *Modalităţi paşoptiste în cultura românească. Ideologia istorică a lui Al. Papiu Ilarian* (teză de doctorat), Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj, 1975; CHINDRIŞ, I. *Ideologia revoluţionară a lui Al. Papiu Ilarian*, Editura Politică, Bucureşti, 1983; CLOPOŢEL, I. *Alexandru Papiu Ilarian în faţa problemelor româneşti contemporane*, Alba Iulia, 1939; ENEA, H. *Din corespondenţa lui Simion Bărnuţiu şi a contemporanilor săi*, Sibiu, 1944; IORGA, Nicolae. *Istoria românilor din Ardeal şi Ungaria*, Bucureşti, 1915.

Ediţii critice din opera lui Papiu Ilarian:

PERVAIN, I.; CHINDRIŞ, I. *Testimonia. Corespondenţa lui Al. Papiu Ilarian* (scrisori, documente, memorii, note), vol. I-II, Editura Dacia, Cluj, 1972; Al. Papiu Ilarian, *Antologie* (ediţie îngrijită, prefaţă, note şi comentarii de C. Albu), Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981.

Alte lucrări:

Independenţa constituţională a Transilvaniei (I-II), 1861; *Istoria Românilor din Dacia Superioară* (tom I-II), Viena, 1851-1852; tom III (publicat de Acad. Şt. Pascu) Sibiu, 1943; *Prefaţiune la Operile principelui*

Demetriu Cantemir, tom. I, *Descriptio Moldaviae, cu charta geografică a Moldovei şi un fac-simile*, 1872; *Tesi che Alessandro Papiu di Transilvania si propone difendere nella publica promotione al grado di Dottore in ambe le leggi...* (Diritto naturale privato publico e codice penale austriaco, statistica, jus canonicum), Università di Padova, 1854; *Tezaur de monumente istorice pentru România atât din vechi tipărite cât şi manuscripte. Cea mai mare parte străine, adunate şi publicate cu prefaţiuni şi note illustrate*, Bucureşti, 1862-1864; *Viaţa, operele şi ideile lui Gheorghe Şincai de Şinca*, discursul de recepţiune şi răspunsul lui G. Bariţ în şedinţa publică a Societăţii Academice Române din 14 septembrie 1869.

Manuscrise inedite:

Statistica generală a Europei, 181 f., 1856.

I.I.

JAKAB, Elek

(n. 13 februarie 1820, Gălăţeni, jud. Mureş – m. 22 iulie 1897, Cluj)

A fost un strălucit istoric şi un foarte bun arhivar. A început să frecventeze gimnaziul la Cristuru Secuiesc, în cadrul şcolii unitarienilor. După terminarea acestor studii, Jakab Elek a decis să urmeze filosofia, teologia şi dreptul la colegiul reformat din Cluj. Se dovedeşte a fi un student eminent, care şi-a impresionat profesorii cu erudiţia şi puterea sa de lucru.

După terminarea cursurilor la colegiul clujean, Jakab Elek a lucrat, timp de un an, la Tabla Regală din Târgu-Mureş, iar, din anul 1841 până în aprilie 1848, a fost pus să activeze la Tezaurariatul din Sibiu. Aici, în timpul liber, şi-a urmat pasiunea studiind arhiva, dar şi preţiosul muzeu Bruckenthal.

În perioada 1846-1847 şi-a dat examenele de avocatură la Cluj, după care autorităţile scaunului Mureş l-au ales consilier la Curtea de Apel.

Odată cu începerea revoluţiei s-a pronunţat ca înfocat susţinător al uniunii Transilvaniei cu Ungaria, astfel că, urmând apelul premierului Batthyány, decide să se înroleze ca infanterist în regimentul 15 de husari. În această calitate a participat alături de generalul Bem la campania sa iniţiată în Banat şi Transilvania. După victoria de la Piski, Jakab Elek este avansat la rangul de sublocotenent, apoi locotenent şi, în cele din urmă, subprefect.

Pe scena revoluţiei s-a mai remarcat într-o serie de alte bătălii importante (Gálfalva, Szőkefalva, Medgyes, Sibiu, Jád, Zlatna, Mehadia, Timişoara), motiv pentru care a primit din partea generalului Bem „Marele Ordin Militar de Merit", clasa a III-a.

În ziua de 17 august 1849 a ales să se predea la Deva, trecând în tabăra rusă. Va fi dus la Sibiu unde a fost judecat şi închis până pe data de 26 aprilie 1850. Graţie unor intervenţii a fost pus în libertate, moment în care a decis să revină acasă. Un timp s-a preocupat să facă avere, stabilindu-se la Cluj în anul 1856. Atunci s-a şi căsătorit cu Róza, fiica lui Mike Sándor, care era directorul arhivei scaunului guvernial regal.

Odată stabilit la Cluj, Jakab Elek a legat o strânsă prietenie cu Mikó Imre, una din marile personalităţi culturale ale Transilvaniei. A colaborat la deschiderea Teatrului Naţional, a Societăţii Economice, precum şi a Muzeului Ardelean.

În perioada 1861-1867 a lucrat în cadrul arhivei scaunului guvernial, devenind: angajat (1861), vice-director (1863), director (1867).

Ca recunoaştere a muncii sale de cercetare, pe data de 25 mai 1870, Jakab Elek a fost ales membru corespondent al Academiei Maghiare, iar din 3 mai 1889 a activat ca şi membru plin. Din anul 1872 a devenit membru în Comisia Clujeană de Drept, iar în anul 1875 i s-a încredinţat reorganizarea arhivei Academiei. Tot în acest an a fost numit şi membru onorific al Astrei, respectiv membru extern al British and Foreign Unitarian Association.

Spre finele vieţii şi-a dedicat munca bisericii unitariene, pe care a slujit-o cu fidelitate până la moarte.

Dintre numeroasele sale lucrări sunt demne de amintit următoarele: *Adatok a XI. Zászlóalj történetéhez, tekintettel az erdélyi 1848-1849-ki eseményekre. Egy honvéd magánjegyzete,* Kolozsvár, 1868; *Kolozsvár története,* Budapest, 1870; *Eszterházy Johanna Gabriella hercegnő,* Pest, 1871; *A királyföldi viszonyok ismertetése,* Pest, 1871; *Az utolsó Apafi. Történeti Tanulmány,* Budapest, 1874. *Báró Wesselényi Miklós hűtlenségi bűnpöre,* Kolozsvár, 1876; *Emlékek a szabadságharc idejéből,* Budapest, 1879; *Szabadságharcunk történetéhez. Visszaemlékezések 1848-1849-re,* Budapest, 1881 etc.

BIBLIOGRAFIE:

BONA, Gábor. *Az 1848-1849-as honvédsereg vezetői,* Budapest, Rubicon, 1999; *Magyarország hadtörténete két kötetben*, Budapest, Zrinyi Katonai Kiadó, 1985; HERMANN, Róbert. *1848-1849- A szabadságharc hadtörténete,* Budapest, Korona Kiadó, 2001; KATONA, Tamás. *Battyány és az aradi vértanúk temetése,* Historia, 1989/3. SZINNYEI, József. *Magyar írok élete és munkái,* Budapest, 2000; *Új Magyar Életrajzi Lexikon*, Magyar Könyvklub, 2001; *Pallas Nagy Lexikona*; *Révai Lexikon.*

V.A.

JÓSIKA, Miklós
(n. 28 aprilie 1794, Turda – m. 27 februarie 1865, Drezda)

A fost un scriitor extrem de prolific şi deosebit de talentat, născut într-o familie nobiliară foarte înstărită. Tatăl său a fost baronul Jósika Miklós, iar mama sa se numea Lázár Eleonóra. Jósika şi-a pierdut mama foarte timpuriu, pe când avea numai trei ani, astfel că a ajuns să fie crescut de către Bornemissza Anna, care era bunica din partea tatălui.

Anii copilăriei i-a petrecut, în mare parte, în singurătate. Din anul 1804 şi-a început pregătirea şcolară sub îndrumarea mai multor educatori, locuind la un internat din Cluj. Cea mai mare influenţă asupra lui a avut-o Leonir Dubignon d'Armand, un foarte cunoscut colonel francez. După mai mulţi ani de studii, în care s-a dovedit a fi un elev model şi deosebit de sârguincios, Jósika Miklós a absolvit Academia de Drept. A dovedit mult interes, dar şi o mare pasiune faţă de lucrările autorilor clasici, dedicând mult timp studierii acestora.

În anul 1811 s-a înrolat voluntar în regimentul de dragoni de Savoia, apoi s-a mutat în Saxonia, din anul 1812 a stat în Galiţia, iar între 1813 şi 1814 a locuit în Italia. A participat la campania militară îndreptată împotriva Franţei, remarcându-se în bătălia de lângă Mincio.

În ziua de 8 februarie 1814 este numit locotenent, iar, pe data de 18 martie, devine căpitan al regimentului de pedestraşi Coloredo. Pentru câteva săptămâni întreprinde o călătorie în Transilvania, iar, la întoarcere, se implică într-un duel de pe urma căruia se alege cu un semn pe faţă, ce i se va vedea pe tot parcursul vieţii.

În anul 1815 participă la o nouă campanie organizată împotriva Franţei lui Napoleon Bonaparte. Este perioada când Jósika Miklós face cunoştinţă cu viaţa pariziană, cu literatura şi cu arta de aici.

Din 1816 până în anul 1818 a stat la Viena, intrând, astfel, într-un contact mai intens şi cu viaţa culturală, fapt care nu se va repercuta decât pozitiv asupra formaţiei sale intelectuale.

În anul 1817 s-a logodit cu fata lui Kállay Leo, pe nume Erzsébet, cu care s-a şi căsătorit în anul următor când a ieşit din rândurile armatei. Odată cu acest eveniment a trăit o bucată de vreme la Napkor, localitate din comitatul Szabolcs, situată pe moşia tatălui său. După un timp de şedere în acest loc s-a stabilit în Transilvania, dedicându-se scrierilor literare şi poetice.

A avut o căsnicie nefericită, recurgând şi la divorţ în vara anului 1834, după ce, în prealabil, a trecut la religia reformată şi s-a mutat la Surduc. În viaţa publică a Transilvaniei a început să activeze în anul 1834, având, iniţial, o poziţie destul de rezervată în cadrul dietei. S-a pronunţat, în schimb, în favoarea ideilor liberale ale vremii.

Dată fiind firea sa destul de retrasă şi de modestă nu s-a simțit niciodată atras de ideea unui rol foarte activ în cadrul vieţii publice, motiv pentru care s-a şi dedicat literaturii. De aceea, a decis să se mute la Pesta astfel că, la Surduc, venea numai pe perioada verii, atunci când ţinea în mod deosebit să admire şi să se inspire din peisajul natural al locului, care era de o rară frumuseţe. După cum el însuşi recunoştea, numai aici putea găsi acele imagini ideale pe care le căuta pentru scrierile sale.

Lucrarea sa intitulată „Abafi" îi aduce un succes imens şi, totodată, o apreciere pozitivă din partea criticii de specialitate. Continuând să scrie în acelaşi mod dobândeşte şi mai multă admirație din partea oamenilor de cultură maghiari, astfel că, nu peste mult timp, ajunge să ocupe funcţii importante. Este ales membru al Societății Kisfaludy (12 noiembrie 1836), preşedinte al ei pe data de 12 octombrie 1841, funcție în care va fi reales, pentru a doua oară, în ziua de 28 ianuarie 1845. Finalmente, în ziua de 7 octombrie 1843 i se conferă marea onoare de a deveni membru al Academiei Maghiare de Ştiințe.

Pe perioada şederii sale la Pesta, în anul 1836, a cunoscut-o pe baroneasa Podmaniczky Julia cu care a fost logodit timp de 10 ani. Nu s-a putut căsători cu aceasta decât în luna august 1847, atunci când, finalmente, s-a şi încheiat procesul său complicat de divorţ.

În anul 1848, a participat la lucrările dietei Transilvaniei, venind în calitate de deputat al comitatului Solnocul de Mijloc, iar în ziua de 2 iulie a participat în cadrul primei diete deschise la Pesta ca membru al Camerei Magnaților. Mai târziu este ales să activeze în cadrul Comitetului pentru Apărarea Țării, urmând guvernul maghiar în această calitate la: Debreczen, Szeged şi Arad.

În perioada guvernării lui Kossuth, Jósika Miklós este ales membru al celui mai înalt for de judecată şi grațiere.

În zilele triste de după capitularea de la Şiria, Jósika s-a ascuns împreună cu soția sa la Lipova, în Banat. Aici, de altfel, s-au şi despărţit pentru o perioadă, considerând că, pentru a uşura refugiul, era mai bine ca ambii să meargă peste hotare separat. Şi-au stabilit ca loc de întâlnire oraşul Leipzig.

Pe ascuns, Jósika a reuşit să ajungă primul în această localitate, fiind deghizat în morar englez şi având alt nume. Aşa a şi reuşit, de altfel, să se strecoare în oraş. Aici, autoritățile au manifestat mereu foarte multă suspiciune față de persoana sa, motiv pentru care i-au creat multe neplăceri.

După câteva zile de şedere, Jósika Miklós a fost expulzat din oraş, fiind obligat să plece, fără a fi reuşit să se întâlnească cu soția sa. Nevoind să aibă necazuri cu autoritățile şi-a strâns mica avere care i-a mai rămas, pornind pe jos, din Leipzig, fără să ştie momentan unde merge. La poarta oraşului s-a întâlnit însă cu soția lui, care, la rândul ei, până să ajungă la destinație, s-a confruntat cu o serie de probleme.

Au pornit împreună spre Turingia, cu intenția de a o întâlni pe baroneasa Bülow. Un timp au locuit în casa acesteia, după care au hotărât să meargă la Bruxelles.

Pe data de 5 ianuarie 1850, în Ungaria, a fost şi el chemat în judecată de către Tribunalul Militar Extraordinar, fiind condamnat la moarte pentru acuzația de rebeliune şi crima de les-maiestate. Din acest motiv, în anul 1851, împreună cu alți 35 de foşti revoluționari maghiari, a fost spânzurat la Pesta, în efigie.

Aflat in exil, din cauza numeroaselor probleme cu care s-a confruntat, a căzut deseori în melancolie şi în depresie. Situația lui din exil, dar mai ales cea de acasă, i-a provocat foarte multă nelinişte. După ce a ajuns la Bruxelles cu soția sa nu a avut un venit mai mare de 2.000 de frt. Avutul de acasă a fost sechestrat de către autorități, cu rudele nu putea lua legătura, motiv pentru care, în exil, nu s-a putut baza pe nici un ajutor.

Soția sa a lucrat într-un magazin cu dantele, iar, în paralel cu aceasta, i-a tradus în limba germană lucrările, căutând, totodată, şi un editor pentru acestea. Cu timpul au putut dispune de o situație materială foarte bună, beneficiind de banii pe care-i câştigau din vânzarea cărților. În decurs de câțiva ani şi-au putut construi la Bruxelles o casă, ce avea şi grădină, şi care semăna foarte mult cu vechea locuință din Transilvania, de la Surduc.

Au avut parte, astfel, de o viață prosperă, iar liniştea nu le-a fost tulburată decât foarte rar, din cauza bolii. În anul 1859, sub conducerea sa, s-a deschis la Bruxelles un birou central pentru emigranți, loc în care Jósika Miklós a colectat presa vremii, căutând să țină cât mai des legătura cu cei care luptaseră pentru cauza revoluției maghiare şi reuşiseră să fugă după înfrângerea revoluției. A avut o corespondență intensă cu Kossuth, cu care a schimbat mai mult de 130 de scrisori.

Activitatea acestui birou încetează în luna mai a anului 1861, din lipsă de fonduri. Chiar şi în aceste condiții, Jósika era deja un scriitor celebru în Europa, însă, sub povara anilor bătrâneții, semnele decăderii începeau să apară.

Nu au locuit decât puțin în casa din Bruxelles, întrucât, din cauza bolii, Jósika a trebuit să se mute cu soția la Drezda. Aici a primit vestea tristă că editorii din Ungaria renunță la colaborarea cu el. Un timp, neputând să-şi mai publice cărțile, s-a confruntat cu dificultăți materiale, mai ales în condițiile în care nu a reuşit să-şi vândă casa din Bruxelles. Boala se agrava tot mai mult şi, cu toate că soția l-a îngrijit cu devotament, nu a reuşit să se însănătoşească.

A murit în ziua de 27 februarie 1865. În amintirea sa, secretarul Academiei Maghiare de Ştiințe, Greguss Ágost, a întocmit un necrolog pe data de 6 februarie 1866. Din partea Societății Kisfaludy, Jókai Mór a ținut un discurs comemorativ în ziua de 5 februarie 1867, iar în anul următor, pe 1 februarie, Ábrányi Lajos i-a realizat un portret.

Pe data de 5 mai 1894, mai sus-amintita societate a sărbătorit centenarul naşterii sale, moment în care Strobl Alajos a realizat un bust, Gyulai Pál a ţinut un discurs comemorativ, iar Endrődy Sándor a conceput o poezie de elogiu.

Rămăşiţele sale pământeşti au fost aduse acasă în ziua de 25 aprilie 1894 de către baronul Jósika Samu, pe cheltuială proprie. Mormântul său se poate vedea şi astăzi în cimitirul din Cluj.

BIBLIOGRAFIE:

BONA, Gábor. *Az 1848-1849-as honvédsereg vezetői,* Budapest, Rubicon, 1999; *Magyarország hadtörténete két kötetben*, Budapest, Zrinyi Katonai Kiadó, 1985; HERMANN, Róbert. *1848-1849- A szabadságharc hadtörténete,* Budapest, Korona Kiadó, 2001; KATONA, Tamás. *Battyány és az aradi vértanúk temetése,* Historia, 1989/3. SZINNYEI, József. *Magyar írok élete és munkái,* Budapest, 2000; *Új Magyar Élatrajzi Lexikon*, Magyar Könyvklub, 2001; *Pallas Nagy Lexikona*; *Révai Lexikon*.

V.A.

JÓSIKA, Sámuel

(n. 7 iulie 1805, Cluj – m. 28 martie 1860, Viena)

A fost unul din cei mai străluciţi cancelari ai Transilvaniei. A studiat la un liceu din Cluj, dovedind capacităţi intelectuale deosebite. După terminarea anilor de şcoală a fost pus să lucreze la scaunul guvernial regal, aceasta începând cu anul 1823. În anul următor i se dă şansa de a face practică la Tabla Regală din Târgu-Mureş, iar, după ce îşi susţine examenele, în perioada 1825-1827, devine secretar la Cancelaria Transilvaniei.

În anul 1829 a fost numit provizoriu locţiitor al prefectului comitatului Turda. Apreciat fiind pentru prestanţa excelentă pe care a depus-o aici, în anul 1831, i se conferă marea onoare de a fi consilier la Cancelaria Transilvaniei.

Patru ani mai târziu a decis să se lanseze în politică, motiv pentru care a participat la şedinţele dietei, subscriind la programul partidului moderat.

În anul 1837 a revenit la lucrările dietei de la Sibiu, de data aceasta în calitate de lider al partidului conservator. Deşi era în minoritate, graţie discursului şi a elocvenţei sale, a reuşit să convingă, astfel că, prin vot secret, a fost ales Cancelar al Transilvaniei. Un an mai târziu de la acest fericit eveniment, Jósika Sámuel a întreprins o călătorie la Viena, ocazie cu care i s-a conferit „Ordinul Sf. Ştefan".

În anul 1839 a participat la Dieta de la Pozsony, remarcându-se din nou prin retorica sa de excepție, iar la scurt timp după aceasta, participă la lucrările comisiei însărcinată cu prelucrarea legislației penale. La dieta de la Cluj, deschisă în anul 1841, este ales în înalta funcție de guvernator, primind 216 voturi din cele 233 exprimate.

Până în anul 1846 va mai deține și funcția de consilier regal intim. Odată cu redeschiderea Dietei, este ales, pentru a doua oară, cancelar aulic al Transilvaniei. Va activa în această funcție până la Uniunea Transilvaniei cu Ungaria. Atunci, a renunțat la înalta demnitate și totodată la politică, hotărând să se dedice preocupărilor științifice.

În perioada guvernării Bach a fost printre puținii care au avut îndrăzneala de a lua atitudine față de erorile sistemului. Cunoscându-i-se talentul politic, i se oferă o funcție ministerială în anul 1859, dar Jósika Miklós refuză. Se va afirma însă și mai mult pe plan politic, după anul 1860.

BIBLIOGRAFIE:

BONA, Gábor. *Az 1848-1849-as honvédsereg vezetői*, Budapest, Rubicon, 1999; *Magyarország hadtörténete két kötetben*, Budapest, Zrinyi Katonai Kiadó, 1985; HERMANN, Róbert. *1848-1849- A szabadságharc hadtörténete*, Budapest, Korona Kiadó, 2001; KATONA, Tamás. *Battyány és az aradi vértanúk temetése*, Historia, 1989/3. SZINNYEI, József. *Magyar írok élete és munkái*, Budapest, 2000; *Új Magyar Élatrajzi Lexikon*, Magyar Könyvklub, 2001; *Pallas Nagy Lexikona*; *Révai Lexikon*.

V.A.

KAZINCZY, Lajos

(n. 20 octombrie 1820, Széphalom – m. 25 octombrie 1849, Arad)

A fost colonel de honvezi, fiul lui Kazinczy Ferenc, fervent susținător al cauzei maghiare. A studiat în localitatea sa de baștină, unde se pregăteau soldați pentru unitățile de geniu. După terminarea anilor de școală a decis să se înroleze în calitate de cadet în cadrul regimentului 9 de husari.

În primăvara anului 1848 a participat la mai multe manevre militare ale regimentului său de honvezi, pentru ca la finele lunii august să ia parte la luptele care s-au dat împotriva sârbilor în zona Banatului. Recunoscându-i-se meritele pe câmpul de luptă, Kazinczy Lajos a fost avansat la gradul de locotenent, apoi căpitan în slujba lui Ivánko Imre, care era gardist de Vác. A participat la bătăliile de la Pákozd și Schwechat, iar înainte de campania de iarnă s-a remarcat la realizarea de fortificații în fața orașelor Budapesta și Győr.

După căderea Budei a fost chemat în armata generalului Perczel Mór. Se remarcă şi aici prin mai multe fapte de vitejie, fapt pentru care, pe data de 11 ianuarie, a fost ales locotenent-colonel în regimentul 1 de husari. În această calitate a luptat în bătăliile de la Szolnok şi Cegléd.

În cadrul campaniei de primăvară a luptat în armata generalului Klapka György ca şi comandant. Se distinge din nou în bătălia de la Nagysalló, la încheierea căreia a fost decorat cu „Marele Ordin Militar de Merit", clasa a III-a.

La finele lunii mai a fost promovat colonel, luptând în fruntea unei divizii la Komárom pentru ca pe data de 6 august să preia o armată formată din 6.000 de soldaţi, cu care a pornit să ajute campania generalului Bem din Banat.

Odată cu finele revoluţiei, o bună parte a trupelor maghiare din Transilvania i s-au alăturat astfel că, pe data de 24 august, la Jibău, Kazinczy Ferenc a depus armele în faţa armatei ruse. Imediat după predarea sa a fost trimis generalului Eduard Clamm-Gallas, care l-a dus în faţa tribunalului de la Arad. Cu această ocazie i-a fost confiscată averea, fiind condamnat la moarte. Decizia execuţiei a aprobat-o însuşi generalul Haynau, fiind împuşcat într-un şanţ de lângă Arad.

BIBLIOGRAFIE:

BONA, Gábor. *Az 1848-1849-as honvédsereg vezetői,* Budapest, Rubicon, 1999; *Magyarország hadtörténete két kötetben*, Budapest, Zrinyi Katonai Kiadó, 1985; HERMANN, Róbert. *1848-1849- A szabadságharc hadtörténete,* Budapest, Korona Kiadó, 2001; KATONA, Tamás. *Battyány és az aradi vértanúk temetése,* Historia, 1989/3. SZINNYEI, József. *Magyar írok élete és munkái,* Budapest, 2000; *Új Magyar Élatrajzi Lexikon*, Magyar Könyvklub, 2001; *Pallas Nagy Lexikona*; *Révai Lexikon*.

V.A.

KISS, Ernő

(n. 13 iunie 1799, Timişoara – m. 6 octombrie 1849, Arad)

A fost un celebru general maghiar, unul din cei consideraţi drept martirii de la Arad. S-a născut într-o familie înstărită de originea armeană, a studiat o perioadă la Viena, la deja celebrul Theresianum. După terminarea studiilor de la Viena a decis să se plaseze în slujba armatei maghiare, înrolându-se încă în anul 1818.

În anul 1845 este promovat în grad, devenind comandantul regimentului 2 de husari. Sub conducerea sa au mai luptat şi alţi doi exponenţi de marcă ai armatei maghiare: Nagysándor József şi Vécsey Károly.

În primăvara anului 1848 a staționat împreună cu regimentul său la Chichinda Mare, luând parte la luptele date împotriva sârbilor. De numele său se leagă prima mare victorie a armatei maghiare în ținutul Ungariei de Sud, victorie obținută în bătălia de la Perlasz în ziua de 2 septembrie 1848. Înainte de bătălia de la Pákozd, premierul Batthyány a intenționat să îi ofere conducerea armatei maghiare, dar nu a mai reușit să pună în aplicare doleanța sa, întrucât, în cadrul consfătuirii militare de la Sukoró, se decisese deja acordarea responsabilității luptei cu croații pentru Móga János. În aceste condiții nu va participa decât la comisia care a încheiat armistițiu cu efectivele lui Jellasics.

Pe data de 12 octombrie a fost numit general de brigadă, preluând comanda armatei maghiare din Banat. În anul următor, în ziua de 2 ianuarie, după bătălia de la Pancsova, i s-a cerut să demisioneze. În aceste condiții, peste o săptămână, Kiss Ernő a predat comanda armatei lui Damjanich János. Drept compensație, a primit soluționarea unor diverse probleme de ordin administrativ în orașul Debrecen, unde era comandamentul central.

Drept recunoaștere pentru meritele sale militare, în ziua de 9 martie, i se conferă „Marele Ordin Militar de Merit”, clasa a III-a. Până la finele revoluției l-a înlocuit de mai multe ori pe ministrul de război.

După momentul Șiria a fost capturat de către ruși și predat austriecilor. Tribunalul de la Arad l-a condamnat, inițial, la spânzurare apoi și-a modificat decizia. Kiss Ernő a fost împușcat în ziua de 6 octombrie 1849.

BIBLIOGRAFIE:

BONA, Gábor. *Az 1848-1849-as honvédsereg vezetői,* Budapest, Rubicon, 1999; *Magyarország hadtörténete két kötetben*, Budapest, Zrinyi Katonai Kiadó, 1985; HERMANN, Róbert. *1848-1849- A szabadságharc hadtörténete,* Budapest, Korona Kiadó, 2001; KATONA, Tamás. *Battyány és az aradi vértanúk temetése,* Historia, 1989/3. SZINNYEI, József. *Magyar írok élete és munkái,* Budapest, 2000; *Új Magyar Élatrajzi Lexikon*, Magyar Könyvklub, 2001; *Pallas Nagy Lexikona*; *Révai Lexikon.*

V.A.

KNEZICH, Károly

(n. 1808, Velki Gradevac, Croația – m. 6 octombrie 1849, Arad)

S-a remarcat ca general de honvezi, fiind unul din cei considerați drept martirii de la Arad. Tatăl său era de origine croată, dar a lucrat în slujba imperiului, într-unul din regimentele de graniță. Mama sa a fost fiica celebrului Omar Pașa.

Knezich Károly a slujit cu fidelitate cauza revoluţiei maghiare, oferindu-şi serviciile guvernului şi armatei maghiare în primăvara anului 1848. Odată intrat în rândurile ei a luptat cu înverşunare împotriva sârbilor.

În luna februarie a anului 1849 a activat în jurul localităţii Törökszentmiklós, acoperindu-se de glorie în bătăliile de lângă Komárom, respectiv în bătălia de la Tápióbicske. La scurt timp după aceasta, generalul Damjanich suferă un accident grav de pe urma căruia îşi fracturează piciorul, în consecinţă Knezich Károly este avansat în grad, devenind general în cadrul corpului 3 de armată.

La scurt timp după această promovare participă la asediul Budei pentru ca după bătălia de la Pered, din cauza înfrângerii obţinute, la cererea lui Arthur Görgey, predă comanda armatei. La propunerea lui Kossuth, Knezich Károly primeşte conducerea corpului de armată al Tisei de Sus, făcând, în paralel, servicii şi Ministerului Apărării. Tot Kossuth a fost acela care l-a propus pentru funcţia de guvernator al Transilvaniei, dar, din cauza deteriorării situaţiei, nu va ocupa această demnitate, ci va prelua conducerea unei unităţi improvizate.

După capitularea de la Şiria, a fost condamnat la spânzurătoare, fiind executat al patrulea din cei 13 înalţi ofiţeri, care au rămas în conştiinţa multora drept martirii de la Arad.

BIBLIOGRAFIE:

BONA, Gábor. *Az 1848-1849-as honvédsereg vezetői*, Budapest, Rubicon, 1999; *Magyarország hadtörténete két kötetben*, Budapest, Zrinyi Katonai Kiadó, 1985; HERMANN, Róbert. *1848-1849- A szabadságharc hadtörténete*, Budapest, Korona Kiadó, 2001; KATONA, Tamás. *Battyány és az aradi vértanúk temetése*, Historia, 1989/3. SZINNYEI, József. *Magyar írok élete és munkái*, Budapest, 2000; *Új Magyar Életrajzi Lexikon*, Magyar Könyvklub, 2001; *Pallas Nagy Lexikona*; *Révai Lexikon*;

V.A.

KOVÁCS, Miklós

(n. 16 ianuarie 1769, Tuşnad, jud. Harghita – m. 15 octombrie 1852, Cluj)

A fost episcop romano-catolic al Transilvaniei, a efectuat studii de filosofie şi de drept la Cluj, iar la terminarea acestora, simţindu-se atras de viaţa pastorală, a decis să se înscrie la seminarul de la Oradea. A terminat studiile teologice în anul 1794, remarcându-se ca un student eminent, în

scurtă vreme fiind şi hirotonit preot. Rămâne să activeze la curtea episcopală a Oradei, fiind pus să îndeplinească funcţia de duhovnic al seminarului, respectiv profesor de religie.

În anul 1814 urcă în ierarhia clericală, devenind canonic. În această calitate este trimis la lucrările dietei din Pozsony, fiind delegat oficial al capitlului de Oradea. Se ramarcă aici ca şi strălucit orator, pentru ca în anul 1824 să fie numit prepozit capitular.

În ziua de 24 mai 1827 i se conferă înalta demnitate de a ocupa scaunul episcopal al Transilvaniei şi, în paralel, funcţia de consilier intim al scaunului guvernial.

S-a distins printr-o serie de acte caritabile, aceasta până în preajma revoluţiei de la 1848. Odată cu derularea evenimentelor, nu s-a dovedit a fi un partizan înfocat al cauzei revoluţionare, fapt care a atras împotriva sa o serie de suspiciuni. Un timp a trebuit să părăsească scaunul episcopal.

După încheierea revoluţiei s-a reîntors în fruntea episcopiei sale, îngrijindu-se de reconstruirea bisericilor şi a şcolilor catolice. Drept recompensă pentru zelul său, dar mai ales pentru fidelitatea manifestată faţă de curtea imperială, a fost decorat cu „Ordinul Sf. Ştefan".

BIBLIOGRAFIE:

BONA, Gábor. *Az 1848-1849-as honvédsereg vezetői*, Budapest, Rubicon, 1999; *Magyarország hadtörténete két kötetben*, Budapest, Zrinyi Katonai Kiadó, 1985; HERMANN, Róbert. *1848-1849- A szabadságharc hadtörténete*, Budapest, Korona Kiadó, 2001; KATONA, Tamás. *Battyány és az aradi vértanúk temetése*, Historia, 1989/3. SZINNYEI, József. *Magyar írok élete és munkái*, Budapest, 2000; *Új Magyar Életrajzi Lexikon*, Magyar Könyvklub, 2001; *Pallas Nagy Lexikona*; *Révai Lexikon*.

V.A.

LAURIAN, Treboniu August

(n. 17 sau 20 iulie 1810, Fofeldea, Jud. Sibiu – m. 10 martie 1881, Bucureşti)

Este fiul preotului unit Pavel Trifan. Numele de Treboniu Laurian reprezintă o latinizare ulterioară.

După educaţia din familie, urmează clasele primare la şcoala germană din Sibiu. A fost apoi înscris în clasa I a gimnaziului latin din Sibiu (1828/1828) sub numele de August Ioannes, filius Pauli, parochus in Hochfeld – unitus. Clasa a II-a a absolvit-o ca elev particular; apoi celelalte

clase (până în 1831) la gimnaziul amintit, sub acelaşi nume. Calificativul primit este de *eminens*, cu excepţia clasei a III-a.

Sub numele de Augustus Ioannes ex Cibini, îşi continuă studiile la Cluj (din 1831), la cursurile superioare ale colegiului catolic, în cadrul anului I al Facultăţii de Filosofie, unde se studiau următoarele discipline: fizica, chimia, mecanica, metalurgia, ştiinţele naturii, matematica, istoria universală, filologia, filosofia şi morala. Obţine calificativul de *eminent* la toate materiile în primul an, iar în anul al doilea (1832/1833) cu calificative asemănătoare, absolvă printre primii cei doi ani ai facultăţii la 19 iulie 1833.

Continuă studiile la Viena (din 1833 sau 1835), unde se înscrie oficial la Institutul Politehnic (a studiat ingineria, fizica şi matematica), participând ca audient extraordinar şi la Universitate (unde a studiat filosofia, filologia şi istoria), sub numele de Iohann August Laurian. Acolo „şi-a câştigat o solidă pregătire în ştiinţele exacte şi aplicaţiunile lor tehnice", o cultură vastă, enciclopedică (I. Popescu Teiuşan, V. Netea). Nu şi-a putut pregăti doctoratul, întrucât dizertaţiile erau suspendate. În capitala imperiului austriac a elaborat (în 1849), cu scop polemic, o gramatică a limbii române redactată în limba latină, cu titlul *Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae romanae in utraque Dacia vigentis vulgo valachicae* (*Încercare critică asupra originii, derivării şi formării limbii româneşti vorbite în amândouă părţile Daciei, numită popular valahică*). Într-o scrisoare către M. Kogălniceanu, autorul îşi exprima convingerea că, prin această lucrare, şi-a împlinit datoria de a contribui la înaintarea şi perfecţionarea culturii şi literaturii naţionale.

G. Bariţ a asigurat pentru *Tentamen*, în cadrul ziarului „Foaia pentru minte, inimă şi literatură", o largă publicitate şi suficienţi „prenumeranţi", astfel încât să se poată achita contravaloarea tipăriturilor. Lucrarea a stârnit un mare interes în rândul intelectualităţii de ambele părţi ale Carpaţilor, autorul pregătind şi o gramatică latină, un dicţionar latin-român şi unul român-latin.

Laurian a mai rămas încă 2 ani la Viena, timp în care a cercetat arhivele austriece. În vara anului 1842 acceptă solicitarea Eforiei şcolilor de a merge la Bucureşti. Acolo s-a căsătorit cu Maria Ionescu (în 1845) şi a avut 3 copii: Dimitrie, Alexandru şi Lucia.

La începutul anului şcolar 1842/1843 (15 septembrie), A.T. Laurian ocupă catedra de filosofie a Colegiului Naţional „Sf. Sava" (vacantă de aproape 10 ani), în calitate de profesor la clasele I şi II complementare, unde a predat propedeutica ştiinţei filosofice şi a logicii, respectiv istoria filosofiei. Pe parcursul unor ani de studiu a predat şi limba latină, la clasa I complementară. Rămâne titular pe post până la 1848.

Sursele teoretice ale cursurilor sale sunt numeroase şi diverse, acoperind atât filosofia franceză cât şi cea germană a timpului. Laurian a publicat traduceri după A. Delavigne, *Manual de filosofie după programa Universităţii de la Paris*, în 1846 şi W.T. Krug – celebrul *Manual de filosofie şi literatură filosofică*, în 1847. Acestea prezentau multiple avantaje, printre care finalitatea didactică explicită, stilul clar şi simplu, succesul anterior dobândit, practica îndelungată, traducerea în mai multe limbi europene. El intenţiona să mai traducă şi manualele lui I. Beck, *Propedeutica filosofică* şi I. Lichtenfels, *Istoria filosofiei*. Laurian acorda cel mai mare credit, pe de o parte, experienţei şi metodei experimentale în filosofie, pe de altă parte aplicaţiilor practice ale ştiinţei – convingeri exprimate cu ocazia *Cuvântului academic* rostit la data de 1 iulie 1845, în prezenţa domnitorului G. Bibescu, care a ţinut să accentueze, dimpotrivă, întemeierea filosofiei pe religie. Asemenea colegilor săi de generaţie, Laurian a depus mari eforturi pentru formarea unei terminologii filosofice româneşti, a unei „limbi româneşti", în contextul traducerii lucrărilor străine.

A fost solicitat la administraţia şcolară a Ţării Româneşti, fiind numit pe post de revizor şcolar în judeţele Vlaşca, Ialomiţa, Brăila, Rm. Sărat, Buzău, Prahova (septembrie 1847). Toţi cei numiţi trebuiau să administreze reorganizarea şcolilor conform legii din 21 februarie, accentuând rolul religiei şi importanţa supunerii faţă de autoritatea statală. Ca şi ceilalţi revizori, Laurian semnalează starea materială şi morală deplorabilă a şcolilor şi societăţii rurale, lipsa de sprijin a şcolii din partea comunităţii.

Se asociază cu N. Bălcescu (ianuarie 1845) la înfiinţarea revistei „Magazin istoric pentru Dacia", într-un tiraj definitiv de 1500 de exemplare. Colaborarea la revistă a durat până la începutul revoluţiei din Transilvania, când Laurian a plecat pentru a participa la evenimente (3/15 mai 1848). Învăţatul transilvănean a avut, în cea mai mare parte, contribuţia decisivă la alcătuirea numerelor – circa 2000 pagini în 3 ani, publicând masiv documente privind istoria românilor în toate epocile (antică, medievală, modernă), dar şi studii proprii de sinteză alcătuite pe baza izvoarelor documentare. Figura centrală este aceea a lui Mihai Viteazul. Publică *Discurs introductiv în istoria românilor* (1845) reprodus în traducere de ziarul german din Bucureşti „Bukarester Deutsche Zeitung" sub titlul *Einleitung zur Geschichte der Romänen*, dar şi de Bariţiu în „Foaie pentru minte, inimă şi literatură". Studiul a fost tradus în 1846 în latină, franceză şi germană pentru pătrunderea în spaţiul istoriografic european. Alte studii ale sale: *Starea politică şi religioasă a românilor din Transilvania*; *Temişana sau scurtă istorie a Banatului*. S-a ocupat de tipărirea şi difuzarea „Magazinului" în Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş. Totodată, a

efectuat în 1845 (împreună cu C. Bolliac şi D. Bolintineanu) o călătorie de studii pe ambele maluri ale Dunării, pentru cercetări arheologice şi epigrafice la cetăţile şi monumentele din zonă.

Devine membru al Asociaţiei literare, fondată de Bălcescu (24 mai 1845), care îşi propunea – prin subscripţie publică – tipărirea cărţilor româneşti şi sprijinirea scriitorilor lipsiţi de mijloace de subzistenţă (ceilalţi membri: C.A. Rosetti, Şt. Golescu. I.E. Florescu, I. Ghica, D. Brătianu, C. Bolliac, I. Voinescu II, A. Gh. Golescu, D. Bolintineanu). Colaborează cu articole de lingvistică, istorie şi filosofie (de la începutul anului 1848 până în luna mai) la publicaţia „Universul", fondată de profesorul I. Genilie (8 iunie 1845), care îşi propunea să ofere „Noutăţi din toată natura, cultura şi literatura" (alţi colaboratori: I.C. Drăguşanu, I.C. Massim).

*

În lunile martie-aprilie 1848, Laurian întreţine o intensă corespondenţă cu G. Bariţ, pronunţându-se pentru revendicarea de către români prin petiţii a tuturor drepturilor legitime ca naţiune. Devine confidentul fruntaşilor „Frăţiei" (I. Ghica, Al. G. Golescu, C.A. Rosetti) şi mobilizatorul profesorilor transilvăneni din Ţara Românească (A. Florian, I. Maiorescu, I. Axente-Sever, C. Romanu-Vivu, V. Maiorescu, ş.a.). Laurian a fost, în perioada 1842-1848 „... reprezentantul cel mai dinamic al transilvănenilor la Bucureşti, şi totodată «bucureşteanul» cel mai strâns legat de mişcarea culturală a Transilvaniei, de periodicele româneşti de aici, de întreaga acţiune pentru emanciparea socială şi naţională întreprinsă de confraţii săi de acasă" (I. Popescu Teiuşan, V. Netea).

Laurian formulează în scris către Bariţ (8/20 aprilie 1848) punctele de „căpetenie" ale unui program naţional, care aveau să se regăsească în programul revoluţiei: independenţă naţională; independenţă religioasă; organizare şcolară în spiritul timpului modern; organizare militară proprie; desfiinţarea iobăgiei fără răscumpărare. Trimite scrisori şi altor prieteni din Transilvania, cerându-le activism, unitate, promptitudine şi coerenţă în formularea revendicărilor către autorităţi (de ex. scrisoarea către N. Bălăşescu, la 17/29 aprilie: „Acum e timpul. Adunaţi-vă, vorbiţi, faceţi cereri la Universitatea săsească, la guvern, la dietă, la Curte. Să se adune românii, să se unească între sine").

La finele lunii aprilie, nereuşind să obţină paşaportul, Laurian trece clandestin graniţa în Transilvania, ajungând la Sibiu (26 aprilie/8 mai), unde participă la întrunirea organizată de Bărnuţiu în vederea pregătirii adunării

de la Blaj din 3/15 mai. Rezoluţia conţine ideile sale: proclamarea independenţei naţiunii române, depunerea jurământului naţional şi protestul împotriva uniunii Transilvaniei cu Ungaria.

În ziua de sâmbătă (1/13 mai), Laurian se îndreaptă spre Blaj, împreună cu colegii săi sosiţi de la Bucureşti (A. Florian, C. Romanu, N. Bălăşescu, V. Maiorescu). A doua zi (2/14 mai), după discursul din catedrală al lui Bărnuţiu, ia cuvântul pentru a dezbate ideile acestuia, alături de G. Bariţ. Ei reuşesc să le impună în faţa întregii asistenţe drept linii directoare ale revoluţiei române.

În seara şi noaptea următoare, împreună cu Cipariu şi Bariţ, Laurian participă la întrunirea din casa lui Bărnuţiu, transformă în soluţii şi revendicări concrete discuţiile anterioare, redactează proiectul moţiunii şi petiţiei adunării. Ideile sale s-au regăsit în marea majoritate a celor 16 puncte din petiţie. Laurian este ales printre secretarii adunării de la Blaj (3/15 mai). În ziua următoare, el a supus aprobării adunării punctele petiţiei, primită cu entuziasm şi accept unanim. Asemenea lui Bărnuţiu şi Bariţ, la coborârea de la tribună este purtat pe braţele mulţimii. Este ales membru al delegaţiei pentru înaintarea petiţiei la împărat, în Viena (împreună cu T. Cipariu, I. Popasu şi I. Bran).

La sfârşitul lunii mai, Laurian soseşte la Viena împreună cu membrii delegaţiei, mai puţin preşedintele ei (Şaguna). Cu toţii au plecat la Innsbruck (27 mai), pentru a depune petiţia la împărat. Mai întâi, fiind consideraţi suspecţi de către poliţie, sunt arestaţi timp de 3 zile; în cele din urmă, depun petiţia cu ocazia audienţei în prezenţa contelui Paul Esterházy, ministrul Cancelariei (5 iunie); alte audienţe au avut la primul ministru al Austriei, baronul Pillersdorf şi la arhiducele Francisc Carol. Înmânându-i împăratului hotărârea dietei de la Cluj, favorabilă uniunii Transilvaniei cu Ungaria, delegaţia maghiară, prin contele Battiyany, a obţinut (la 6 iunie) sancţionarea imperială. Răspunsul dat delegaţiei române (la 11 iunie, antedatat 7 iunie) era neutru şi ambiguu – dorinţele românilor erau satisfăcute, întrucât prin uniune se asigură tuturor locuitorilor Ardealului, fără deosebire de naţionalitate, limbă şi religie, aceleaşi libertăţi şi îndreptăţiri.

Delegaţia română s-a întors în aceeaşi zi la Viena, unde s-a întâlnit cu episcopul Şaguna; acesta a hotărât – în pofida opoziţiei celorlalţi – să înainteze pe cont propriu un memoriu împăratului (la 18 iunie) rămas, şi acesta, fără consecinţele aşteptate.

Laurian a revenit în Transilvania, la Sibiu (14/26 iunie), unde a aflat atât despre ordinul guvernatorului de la Cluj de desfiinţare a comitetului ales la Blaj cât şi de succesul revoluţiei din Ţara Românească. Stabilit la Sibiu, Laurian realizează rolul de om de legătură între guvernul provizoriu de la Bucureşti şi comitetul revoluţionar din Transilvania.

Corespondează cu Bălcescu despre programul revoluției, apreciind în mod deosebit importanța dezrobirii și împroprietăririi țăranilor, a generalizării dreptului de vot, precum și „întrarmarea poporului". Preconizează un „congres general dintre toți românii" și acțiunea concertată la scară națională pentru obținerea deziderat elor națiunii. Se arată, însă, sceptic, cu privire la posibilitatea colaborării cu liderii revoluției maghiare (pe care este plauzibil că i-a întâlnit la Pesta), așa cum plănuia Bălcescu. Insistă către Bălcescu pentru trimiterea unor delegați români la dietele din Viena și Frankfurt, în scopul pledării cauzei românilor. Sesizează pericolul înțelegerii Austriei și Rusiei, în dauna întregii mișcări revoluționare. Este urmărit de autoritățile maghiare – în special de noul comisar extraordinar al Transilvaniei, baronul Vay – și arestat (la 18 august) în locuința lui Bălășescu, împreună cu acesta, fiind eliberați după 8 zile, la intervenția generalilor austrieci din Sibiu, în urma protestelor puternice ale maselor țărănești (circa 8.000 de persoane).

Laurian participă la adunările populare determinate de noile evenimente din toamna anului 1848 (demisia guvernului Battiyany, nerecunoscută de dieta maghiară, și alegerea unui nou comitet, condus de L. Kossuth; abdicarea împăratului Ferdinand și proclamarea ca împărat a lui Francisc Iosif I). Ține o cuvântare la adunarea de la Orlat (10-11 septembrie), după care s-a deplasat la Blaj cu o mulțime de circa 50.000 de persoane, obținând din partea autorităților eliberarea altor revoluționari din închisoare (S. Balint, Fl. Micaș). Alături de S. Bărnuțiu și A. Papiu Ilarian, ține un discurs în satul Mănărade (15 septembrie). La adunarea de la Blaj (16-30 septembrie), citește o moțiune prin care poporul român respinge uniunea Transilvaniei cu Ungaria; cere recunoașterea comitetului național român, alegerea unei diete cu reprezentare a românilor, maghiarilor și sașilor, proporțională cu numărul locuitorilor; guvern propriu, după aceeași regulă; încetarea terorii și a abuzurilor; înființarea gărzilor românești înarmate; înființarea unei comisii urbariale în care să fie reprezentate toate naționalitățile și stările sociale, în vederea cercetării și soluționării litigiilor existente.

Ține un nou discurs cu ocazia înființării gărzii din Blaj (la 28 septembrie). Alături de ceilalți reprezentanți ai adunării (în frunte cu Bărnuțiu, Papiu și Buteanu), îi înmânează generalului Puchner la Sibiu petiția pentru Viena (3 octombrie); totodată, la inițiativa sa, este redactat și un memoriu către parlamentul austriac, cu orientare liberală. Puchner recunoaște comitetul român (la 4 octombrie), având-l ca președinte pe S. Bărnuțiu și din care făceau parte A.T. Laurian, N. Bălășescu, T. Cipariu, Fl. Micaș, I. Bran.

În numele comitetului, Laurian redactează textul a două manifeste (publicate la 8/20 octombrie), unul către români, iar celălalt către maghiari; primul exprima chemarea patriotică a conaționalilor la luptă hotărâtă pentru obținerea drepturilor și recunoașterea ca națiune, iar cel de al doilea reitera dorința colaborării pașnice, frățești sau, cel puțin, respectul reciproc. Tot Laurian semnează, împreună cu Bărnuțiu, o nouă proclamație către români (21 octombrie), cerând cu fermitate respectarea persoanei și avutului tuturor celor de altă naționalitate, în virtutea dreptului natural.

După înfrângerea revoluției din Țara Românească, Bălcescu și ceilalți revoluționari munteni au plecat la Sibiu, unde au avut discuții cu Laurian și colegii săi pe tema tacticii viitoare. După congresul de la Sibiu (28 decembrie), în contextul intrării armatei lui Bem în Transilvania și ocupării Clujului, s-a stabilit trimiterea lui Laurian și Popasu în delegație la Viena, pentru prezentarea cererilor românilor noului împărat.

Din Sibiu pleacă din nou la Viena – prin Lugoj și Zagreb – împreună cu I. Popasu (14 ianuarie 1849), unde ajunge la 11 februarie. Împreună cu alți delegați (printre care episcopul Șaguna, I. Bologa, Gr. Pantazi, I. Stoica), alcătuiește o nouă petiție, pe baza celei de la Blaj și a ultimelor discuții de la Sibiu, care conținea următoarele deziderate: toți românii din Imperiul Habsburgic să formeze o singură națiune; aceștia să aibă o organizare politică și bisericească independentă, un senat românesc (consiliu național) și un șef al națiunii, numit de împărat. Semnată și de reprezentanții Banatului și Bucovinei, petiția a fost predată împăratului la audiența din 25 februarie, care a formulat un răspuns protocolar și neutru. Întrucât rezolvarea practică depindea de miniștri, delegația redactează și un memoriu explicativ, predat de Șaguna și Laurian principelui F. Schwarzenberg, președintele consiliului de miniștri (la 2 martie).

Delegații s-au reîntors la Viena (18 martie) pentru noi audiențe la Schwarzenberg, Stadion, Bach și alți miniștri. După sosirea la Viena (23 iunie) a lui Bărnuțiu (președintele comitetului), delegația solicită și primește o nouă audiență la împărat, în castelul Schönbrunn (18 iulie), cu același rezultat – declarații protocolare, fără consecințe practice.

*

Sfârșitul revoluției îl găsește pe Laurian tot la Viena, unde continuă discuțiile cu miniștrii, împreună cu Bărnuțiu și Popasu. Alcătuiesc un nou memoriu privitor la înființarea unor noi școli românești, printre care liceul din Brașov (27 august). Deoarece miniștrii condiționau răspunsurile de avizul feldmareșalului L. Wohlgemuth, noul guvernator al Transilvaniei,

Laurian, Bărnuţiu şi Popasu se întorc în Transilvania pentru a discuta cu acesta. Ajung la Sibiu (18 septembrie) şi au o întrevedere cu acesta, în atmosfera sumbră a stării de asediu.

A avut loc o consfătuire a revoluţionarilor care a decis trimiterea altei delegaţii la Viena (17 noiembrie), cu aceeaşi componenţă, pe ruta Sibiu – Arad – Szolnok – Pesta – Bratislava; aceasta a ajuns la Viena la 2 decembrie. Deoarece Bărnuţiu s-a îmbolnăvit, misiunea de a-l prezenta pe A. Iancu împăratului i-a revenit lui Laurian; la datele de 8 şi 11 martie, acesta se prezintă la curte, însoţit de Laurian, Balint şi Maior. Nici de această dată nu s-a obţinut nimic concret, iar Iancu, dezamăgit, s-a întors în munţi.

La începutul anului 1850 se obţine doar aprobarea deschiderii liceului din Braşov şi înfiinţarea unei comisii pentru traducerea legilor în limba română (din care făceau parte A.T. Laurian, I. Maiorescu, A. Florian, E. Hurmuzaki, V. Babeş, P. Mocioni şi I. Dobran).

Un nou memoriu, semnat de Laurian, Bărnuţiu, Şaguna, Sterca-Şuluţiu, Cipariu şi Iancu, a fost prezentat guvernului austriac (30 decembrie 1850), protestând împotriva împărţirii administrative a Transilvaniei şi Banatului, respectiv reactualizând vechile doleanţe de recunoaştere a naţiunii române şi a teritoriului său. Şi acest memoriu a rămas fără rezultat.

În pofida atenţionării din partea poliţiei în sensul părăsirii Vienei în termen de 8 zile (9 februarie 1851), Laurian reuşeşte să îşi amâne plecarea, în principal din motive ştiinţifice. A ţinut la Academia de Ştiinţe o conferinţă despre *Împărţirea Daciei vechi* (6 noiembrie 1850), contribuind la comisia pentru stabilirea terminologiei juridice româneşti. Reia activitatea la „Magazinul istoric pentru Dacia", realizează expunerea *Die Rechte der Romanischen Nation* (*Drepturile naţiunii române*), (1850) şi publică în limba germană bogata colecţie de documente privitoare la revoluţia de la 1848-1849 din Transilvania *Die Romänen der Österreichischen Monarchie* (*Românii din monarhia austriacă*), (3 volume, 1849-1851). Aceasta din urmă reprezintă „cea mai bogată culegere de documente cu privire la revoluţia de la 1848 din Transilvania" (I. Popescu Teiuşan, V. Netea). Laurian a întreprins şi cercetări de istorie economică antică, medievală şi modernă (publicate sub titlul *Cercetări economice* la „Foaia" lui Bariţ, în 1852 şi 1858). Părăseşte Viena în luna aprilie 1852, la chemarea domnitorului Gr. Ghica, pentru a ocupa la Iaşi postul de inspector general al şcolilor din Moldova, pe care l-a deţinut între anii 1852-1858.

Pe plan ştiinţific s-a distins la Iaşi prin pregătirea editării *Cronicii* lui Gh. Şincai (aprobată la 28 iunie 1852 şi apărută la 1 februarie 1854, în 3 volume); concomitent, a scris şi o biografie a lui Şincai. Ediţia nu reproduce textul integral al manuscrisului, ci doar „prescurtările"

(abrevierile) întocmite de autor pentru uşurarea muncii proprii şi evitarea conflictelor cu cenzura.

Acţionând în litera şi spiritul legii „Aşezământului pentru reorganizarea învăţăturilor publice" din Moldova (sancţionată de domnitor şi pusă în aplicare la 1 ianuarie 1851), Laurian a inspectat cu exigenţă localurile şcolare, relevând în rapoartele sale către domnitor atât neregulile constatate de inspectorul predecesor (Gh. Seulescu) cât şi altele noi: lipsa disciplinei, atât din partea profesorilor cât şi a elevilor, carenţele grave de pregătire ştiinţifică şi psihopedagogică ale unor profesori, funcţionarea ilegală a şcolilor particulare, caracterul impropriu al metodologiei didactice, lipsa manualelor şi programelor ş.a. (de ex. raportul din 5 august 1852). Drept răspuns, domnitorul a dispus luarea măsurilor necesare, fiind formată o comisie de cercetare şi propuneri în domeniul alcătuirii manualelor şcolare (din care mai făceau parte, printre alţii, Gh. Asachi, S. Rosetti, C. Hurmuzaki, D. Bojincă, M. Kogălniceanu, V. Alecsandri). Laurian a elaborat el însuşi manualul de *Istoria românilor* (1853), luând măsuri severe împotriva indisciplinei şcolare; a revizuit programa şcolară şi compoziţia normelor didactice, operând modificări drastice.

Pentru strădaniile sale primeşte din partea domnitorului rangul de agă (17 ianuarie 1855). Este trimis, alături de C. Negri, la Viena, pentru a participa la lucrările conferinţei deschise în urma războiului Crimeii. Apoi, călătoreşte în Germania (vizitează Dresda în aprilie, iar Academia din Hanovra îi conferă titlul de doctor, la 20 iulie), Franţa, Anglia şi Italia (Roma, de unde îi scrie lui Bariţ, la începutul lunii septembrie).

Intransigenţa sa de inspector a atras adversitatea unor profesori, care au înaintat domnitorului diverse denunţuri, pamflete şi reclamaţii. Odată cu încetarea domniei lui Gr. Ghica, conducător al Departamentului cultului şi al învăţăturilor publice a fost numit, de către caimacamul T. Balş, Gh. Asachi – antiunionist declarat. În spirit de protest, Laurian şi Papiu Ilarian îşi prezintă demisiile (19 noiembrie 1856). Perturbările din învăţământ şi indignarea opiniei publice l-au determinat pe Balş să-l constrângă pe Asachi la demisie, în favoarea lui P. Balş, care i-a rechemat pe cei doi transilvăneni în posturi.

O nouă reclamaţie, în termeni foarte duri, la adresa lui Laurian, este înregistrată la 18 septembrie 1857 (printre semnatari numărându-se şi S. Bărnuţiu!). Autorii acesteia condiţionau reluarea activităţii la catedră de destituirea sa. Caimacamul N. Vogoride instituie o comisie de cercetare a situaţiei (Gr. Cuza, C. Negri, M. Kogălniceanu, A. Panu şi C. Hurmuzaki), ai cărei membri au avut păreri contrare. Într-o atmosferă încărcată de noi ameninţări şi scandalurile izbucnite la internatul de băieţi, Laurian demisionează irevocabil (finele lunii ianuarie 1858).

Pleacă la Bucureşti (1859), unde rămâne până la sfârşitul vieţii (1881) şi desfăşoară cea mai intensă, diversă şi bogată activitate. Aici colaborează cu oameni inspiraţi de idei asemănătoare, inclusiv privind reforma învăţământului A fost numit membru al Eforiei şcoalelor alături de P. Poenaru, A. Ghica, Gh. Costa-Foru şi V. Boerescu – director), profesor de limba şi literatura latină la clasele superioare ale Colegiului „Sf. Sava" (22 iulie), redactor al revistei „Instrucţiunea publică" (24 octombrie) şi director al Bibliotecii Naţionale (31 august 1859). Devine membru al Consiliului superior al Instrucţiunii publice (13 iulie 1862), alături de A. Florian, C. Davila, P. Poenaru, V. Boerescu, Gh. Costa-Foru şi M. Kogălniceanu, care a elaborat legea instrucţiunii publice (25 noiembrie 1864); este numit profesor de istoria literaturii clasice la Şcoala Superioară de Litere şi director al şcolii (31 august 1863); după înfiinţarea Universităţii din Bucureşti (4 iulie 1864) este ales decan al Facultăţii de Litere, funcţie pe care a îndeplinit-o până la finele anului şcolar 1877/1878.

Din cauza aceleiaşi intransigenţe, ajunge în conflict deschis cu vicepreşedintele consiliului, înaintându-şi demisia (29 octombrie 1859) şi fiind apoi rechemat (12 septembrie 1866) în noul consiliu, alcătuit din A. Florian, A. Marin, S. Marcovici, I. Zalomit, unde rămâne până în luna martie 1869, când au demisionat cu toţii din cauza unui conflict cu ministrul. În dezbateri, Laurian a ridicat mereu problema conţinutului şi orientării învăţământului, a pregătirii cadrelor didactice, pledând pentru studiul mai intens şi amănunţit al ştiinţelor în şcoală. La solicitarea Ministerului, preia şi funcţia de director al Bibliotecii naţionale (iunie 1877). Este ales preşedinte de onoare al Societăţii patriotice „Transilvania" (înfiinţată la 3/15 mai 1867); de la 8 decembrie 1877 până la sfârşitul anului 1879 – preşedinte activ.

În anii 1842-1869 a elaborat numeroase manuale şcolare meritorii (de istorie – *Istoria românilor*, geografie – *Geografia modernă a Daciei*, biografii ale unor personalităţi istorice), impregnate de concepţia sa latinistă ferventă – considera că istoria poporului român este continuarea organică a istoriei poporului roman pe teritoriul Daciei , precum şi remarcabile materiale auxiliare studiului geografiei: *Charta Daciei* (1867) şi *Atlasul geografic* (1868). Concepţia sa situa cercetarea istoriografică pe terenul faptelor, care trebuie urmate în mod obiectiv; sublinia relaţia strânsă dintre studiul istoriei şi studiul geografiei; valoriza istoria ca mijloc de educaţie naţională şi acţiune politică patriotică. În pofida exagerărilor sale latinizante şi a excesului de amănunte (criticate intens în epocă şi mai târziu), manualele sale au prezentat pentru prima dată istoria românilor din toate provinciile istorice, în contextul istoriei regionale şi universale.

A contribuit la înfiinţarea „Societăţii Academice Române", fiind numit membru al acesteia pentru Ţara Românească, împreună cu I. H. Rădulescu, I.C. Massim şi C.A. Rosetti (2/14 iunie 1867). A fost apoi ales membru în comisia pentru redactarea statutelor societăţii (8 august), secretar general al societăţii (31 august). În colaborare cu I. C. Massim realizează, printr-un efort comun excepţional, *Dicţionarul limbii române* (1871-1873), elaborat în acelaşi spirit latinist exagerat (conţinea termeni şi expresii ale unei limbi române „purificate" de toate elementele considerate neromanice), ceea ce a determinat critici şi încercări de revizuire în cadrul Academiei – în acest sens, la 14/26 august 1874 a fost aleasă o comisie alcătuită din G. Bariţ, N. Ionescu, Al. Odobescu, A.D. Sturdza şi V.A. Urechia. Concluzia a fost aceea a restructurării lucrării într-o nouă redactare (15 septembrie 1877), scop în care s-a format o nouă comisie, alcătuită din G. Bariţ, B. P. Haşdeu, Al. Odobescu, Gh. Sion, P.S. Aurelian.

Încetează din viaţă la 26 februarie/10 martie 1881, la Bucureşti. A fost înmormântat cu solemnitate, fiind rostite discursuri din partea reprezentanţilor tuturor instituţiilor în care a activat (G. Sion – Academia Română; P. Cernătescu – în numele foştilor colegi ai Universităţii; T. Ionescu – Liceul Sf. Sava; în faţa mormântului, au vorbit Gh. Missail şi C. Davila). Sculptorul C. Storck i-a ridicat un monument de marmură în cimitirul Bellu.

BIBLIOGRAFIE:

Cărţi despre August Treboniu Laurian:

DRAGOMIR, S.; HULEA, E; NICHI, L. *Studii şi documente privitoare la revoluţia românilor din Transilvania în 1848-1849*, vol. II. IORGA, Nicolae. *Istoria literaturii româneşti în veacul al XIX-lea*, Bucureşti, 1909; Idem. *Oameni care au fost*, Vălenii de Munte, 1911; LUPAŞ, Ioan. *Cronicari şi istorici români din Transilvania*, Craiova, 1941; MARICA, Em, G.; HAJOS, I.; MARE, C; RUSU, C. *Ideologia generaţiei române de la 1848 din Transilvania*, Bucureşti, 1968; PETRESCU-Petra, H. *A. T. Laurian*, Românul, Arad, 1911; POPESCU, Teiuşan, I; NETEA, V. *August Treboniu Laurian. Viaţa şi activitatea sa*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1970; SPINENI-Popescu, M. *Contribuţiuni la istoria învăţământului superior*, Bucureşti, 1928; SECHE, M. *Schiţă de istorie a lexicografiei române*, Bucureşti, 1966.

I.I.

LEMENYI, Ioan

(n. 25 aprilie 1780, Dezmir, jud. Cluj – m. 29 martie 1861, Viena, Austria)

Ioan Lemenyi descinde dintr-o familie nobiliară românească, locuitoare la Dezmir, în comitatul Clujului. Tatăl său era funcționar al comitatului și dorea ca fiul său să urmeze o carieră în administrația publică ori în justiție.

A făcut studiile primare și gimnaziale, apoi cele filosofice și juridice la Școala catolică din Cluj (absolvite în 1800). La invitația medicului Ioan Piuariu Molnar, călătorește la Viena, unde se decide asupra carierei de preot. Refuză invitația de a rămâne la Cancelaria Aulică.

Continuă studiile teologice la Seminarul din Blaj, fiind transferat de către episcopul Ioan Bob la Oradea (1801-1805). A fost profesor de filosofie la liceu și istorie bisericească la Seminarul teologic din Blaj (1805-1807). Calitățile sale intelectuale, precum și pregătirea sa temeinică au fost remarcate și bine apreciate. În 1821 a devenit secretarul episcopului Bob (până la moartea acestuia, în octombrie 1830).

Lemenyi a deținut, succesiv, toate funcțiile bisericești, începând cu aceea de subdiacon (1805), apoi paroh și protopop în Cluj (1807-1819), canonic la Blaj (1819-1832), vicar general și, în final, episcop unit, fiind ales de sinodul electoral din 3/15 mai 1832, cu mare majoritate de voturi.

Pentru desemnarea în funcție a fost în audiență la curtea imperială și a depus jurământul de credință față de împărat la Cancelaria Aulică transilvăneană. În urma confirmării primite din partea Curții de la Viena (23 august 1832) și a Sfântului Scaun (16 aprilie 1833), Lemenyi a fost hirotonit episcop de Oradea de către Samuil Vulcan, la 9 iunie 1833. A fost instalat la 14 iulie, în același an, în scaunul de la Blaj.

Prima perioadă a episcopatului său (1832-1834) conține câteva realizări pozitive, importante, legate mai ales de reformarea sistemului de învățământ (angajarea unor cadre didactice noi la nivelul gimnazial și liceal, creșterea salariilor profesorilor, introducerea istoriei școlare în curricula liceului). A doua perioadă a mandatului său (1834-1850) a înregistrat unele aspecte atribuite ca ambigue sau negative (administrarea defectuoasă și delapidarea fondurilor, simonie, nepotism, înfometarea clericilor și profesorilor ș.a.).

În calitate de episcop, I. Lemenyi a întreprins o serie de măsuri, pe linia tradiției apostolatului nemijlocit, a vizitelor canonice pentru cunoașterea „la sursă" a stării de lucruri din parohii (în Țara Hațegului, Zarand și comitatul Alba). Astfel, a modernizat Catedrala de la Blaj și a restaurat castelul mitropolitan (1837); a suplimentat cursurile la învățământul teologic de la 3 la 4 ani, având în vedere o școală profesională pentru fiii țăranilor români. De asemenea, a reorganizat tipografia de la Blaj, care, sub directoratul lui T. Cipariu, cunoaște o dezvoltare la nivelul modern.

Împreună cu episcopul ortodox Vasile Moga de la Sibiu, Lemenyi a înaintat memorii către Curtea de la Viena (în 1834, 1837 și 1842), solicitând

recunoaşterea românilor ca naţiune distinctă în Transilvania şi acordarea de drepturi politice şi confesionale pentru aceştia.

La 1834, cei doi episcopi au reactualizat, prin memoriul lor comun, doleanţele exprimate în *Supplexul* de la 1791 (rămas încă de atunci fără răspuns), cerând ca „naţiunea română, care întrece în număr pe celelalte naţiuni ale Transilvaniei şi poartă în măsură mai mare toate greutăţile războiului şi ale păcii, fără a avea totuşi vreun drept cetăţenesc, *să se recunoască de naţiune de sine stătătoare şi întru toate egală celorlalte trei naţiuni recepte*". Sunt utilizate, alături de argumente de ordin istoric, argumentele dreptului natural.

Lemenyi s-a alăturat iniţiativei episcopului Moga, în sensul emancipării românilor care trăiau pe aşa-numitul „Pământ crăiesc" (domeniul coroanei), prin acordarea drepturilor constituţionale egale cu ale reprezentanţilor „naţiunilor" recunoscute oficial.

Ca răspuns la proiectul introducerii obligativităţii limbii maghiare în aparatul statal-administrativ şi întreaga societate transilvăneană a timpului, Lemenyi a redactat în limba latină *Protestul Consistoriului din Blaj contra limbii maghiare* (15/27 februarie 1842), precum şi o scrisoare personală (*Remonstraţia*) adresată împăratului Ferdinand I (24 februarie/8 martie), în care pleda, cu argumente, pentru respingerea proiectului, respectiv menţinerea limbii române în cadrul clerului greco-catolic, a şcolii şi culturii. În cele din urmă, Curtea imperială a respins proiectul de lege (prin rezoluţia de la 1 august 1842), limba română fiind menţinută în continuare la corespondenţa bisericească şi ca limbă maternă în învăţământul elementar.

Anii 1843-1846 reprezintă perioada controversată, încă insuficient lămurită în toate detaliile, a aşa-numitului „proces lemenian". Preambulul acestuia a fost anunţat de acuzaţiile lui S. Bărnuţiu la adresa episcopului Lemenyi pentru două tentative de atentat la persoana sa, în 4/5 ianuarie 1843 (atunci a avut loc o tentativă de pătrundere prin efracţie în locuinţa sa a unor necunoscuţi), respectiv, în 21 septembrie 1843 (când 4 persoane necunoscute l-au agresat pe Bărnuţiu după orele 9 seara pe stradă, imobilizându-l şi ameninţându-l cu o măciucă; la intervenţia mulţimii, aceştia au declarat că erau în slujba episcopului, având misiunea de a-i prinde pe cei care circulau fără felinar).

Relaţiile lui Bărnuţiu cu Lemenyi se tensionaseră şi deterioraseră progresiv în anii precedenţi – cu deosebire din toamna anului 1840 – din diferite motive („războiul limbilor" şi problema naţională, inactivitatea sinodului bisericesc şi problema preoţilor „moralişti" sau *popanduşii*, precum şi diversele aspecte ale vieţii şcolare). Exigenţele episcopului Lemenyi, exprimate prin ordinele sale privind regulamentul interior al mănăstirii şi liceului, au fost atacate de Bărnuţiu în spiritul unui raţionalism în spiritul principiilor şi ideilor timpului, fiind solicitate schimbări instituţionale la

modul structural (cu deosebire, prin respingerea ordinelor călugăreşti în general, critica şi acuzarea bazilitanilor şi iezuiţilor, pentru subminarea Sinodului Mare, respectiv solicitarea convocării anuale a sinodului diecezan – „săborul cel mare al Episcopiei Făgăraşului" – cu rolul de veritabilă adunare naţională generală, având atribuţii atât bisericeşti cât şi politice).

Revolta studenţească a început în ajunul sărbătorii de Paşti a anului 1843. Într-o primă instanţă, studentul I. Körösi a fost exclus din rândul alumnilor care urmau să participe la ceremonialul mistic al „spălării picioarelor" din Joia Mare, fiind surprins consumând o mâncare pregătită cu carne. Alţi 12 studenţi teologi blăjeni – viitori lideri ai revoluţiei de la 1848 (Alexandru Bătrâneanu, Alexandru Pop, Vasile Puian, Grigore Gherman, Ioan Mărginean, Ştefan Pop, Ioan Axente Sever, Petru Brad, Vasile Erdeli, Ioan Groze, Constantin Romanu Vivu şi Gavril Man) au refuzat supunerea la ordin. Toţi aceştia, împreună cu alţi 27 de tineri blăjeni care le-au luat apărarea, au fost exmatriculaţi.

Drept consecinţă, la 23 februarie 1845, episcopul catolic de Esztergom József Kopácsi îi destituire de la catedră atât pe Bărnuţiu cât şi pe ceilalţi profesori implicaţi (Demetriu Boer şi Grigore Moldvai).

În luna mai 1845 se desfăşoară la Blaj investigaţiile comisiei condusă de episcopul Vasile Erdeli de Oradea, pentru stabilirea vinovăţiei în procesul lemenian. O a doua comisie de anchetă, condusă de episcopul greco-catolic de Munkács, Iosif Gaganetz, soseşte la Blaj în luna septembrie 1845. Acum, Bărnuţiu şi colegii săi sunt judecaţi în calitate de vinovaţi şi calomniatori împotriva episcopului Lemeni.

La data de 26-27 martie 1846, forul primaţial de la Esztergom va confirma sentinţa dată la Blaj împotriva lui Bărnuţiu şi a celorlalţi profesori, aceştia fiind scoşi definitiv din rândurile clerului diecezei greco-catolice de Alba Iulia şi Făgăraş şi predaţi autorităţilor civile pentru judecată.

Episcopul Lemenyi a fost declarat nevinovat. Dar, în urma acestui proces şi, în genere, a evenimentelor diverse, şocante, pe alocuri comice ori tragice, consumate între clericii blăjeni (scandalul imoralităţii şi incestului Anicăi Mureşan în relaţia sa cu unchiul său Vasile Raţiu, rectorul seminarului; acuzaţiile de homosexualitate la adresa episcopului Lemenyi; atentatul cu pistolul a lui Nicolae Marcu împotriva lui Iosif Pop în ziua de 17/29 ianuarie 1845 şi sinuciderea acestuia din urmă; bătăi în stradă sau în interiorul seminarului ş.a.), imaginea sa se schimbă radical, dintr-un episcop generos şi competent, el începea să fie perceput ca un personaj negativ, un simbol al răului.

*

Atitudinea generală a lui Lemenyi faţă de mersul evenimentelor revoluţionare a fost aceea de „receptivitate la ideile veacului revoluţionar în

plan politic, a respins doar folosirea metodelor violente şi a dorit desfăşurarea înnoirilor într-un ritm mai lent, cu respectarea fondului tradiţional în viaţa Bisericii" (M. Ştirban). El a rămas statornic şi tributar exclusiv căilor paşnice şi petiţionare de realizare a dezideratelor poporului român. Spre deosebire, însă, de Şaguna, pentru care revoluţia a fost poarta de intrare în viaţa politică, pentru Lemenyi, aceasta a constituit, la finalul ei, sfârşitul demnităţilor sale.

După începerea revoluţiei de la 1848-1849, episcopul Lemenyi a fost solicitat de către guvernatorul Transilvaniei Teleki, să împiedice sau, cel puţin, să domolească elanul revoluţionar al românilor. La data de 1 aprilie 1848, Lemenyi a expediat o circulară preoţilor, pledând pentru supunerea faţă de împărat şi urmarea căii paşnice în realizarea dezideratelor românilor. El a încercat să zădărnicească desfăşurarea Adunării de la Blaj din 18/30 aprilie 1848 sau, cel puţin, să o restrângă la un număr redus de reprezentanţi ai elitei, printr-o altă circulară trimisă vicarilor episcopali, protopopilor şi administratorilor protopopiatelor unite.

Hotărârea mulţimilor şi a liderilor revoluţionari l-a constrâns, însă, pe episcop să accepte ţinerea adunării, scop pentru care a expediat circularele necesare la protopopi.

La 14/26 aprilie, Lemenyi şi Şaguna au primit din partea Guberniului Transilvaniei răspunsul afirmativ pentru ţinerea adunărilor la Blaj şi Sibiu. Guvernatorul îşi exprima dorinţa ca la acestea să participe „un număr redus de persoane inteligente" (cu excluderea „oamenilor de rând"), solicitând episcopilor asigurarea liniştii publice şi limitarea discuţiei la subiectul petiţiei care urma să fie adresată Dietei – „moderată, atât în conţinut cât şi în formă". Ordinea perfectă în care a avut loc această adunare de la Blaj, a făcut de prisos încercarea premeditată a autorităţilor de a o dizolva, Lemenyi însuşi fiind împiedicat de mulţime – care i-a intuit subterfugiile – să vorbească, sub acuzaţia că ţine cu „domnii ţării".

Pentru a zădărnici Adunarea Naţională de la Blaj din 3-5/15-17 mai, autorităţile au încercat să-i împiedice pe „tribuni" să ajungă la locul desfăşurării, preconizând restrângerea cât mai mare cu putinţă a participării – la persoanele protopopilor şi preoţilor. Şi acum, episcopul Lemenyi a afirmat în corespondenţa cu guvernatorul Teleki ideea că poporul român îl consideră „trădătorul naţiunii" şi i-a „recomandat" pe profesorul S. Bărnuţiu („cel mai mare agitator al poporului român") şi „tribunul" Al. Papiu-Ilarian ca fiind persoane „periculoase", a căror participare la Blaj să nu fie admisă.

La data de 3/15 mai 1848, trecându-se peste diferenţele de ordin confesional, asupra cărora autorităţile insistau, spre unitatea de vederi a tuturor românilor din Transilvania, episcopul Lemenyi a fost ales co-preşedinte (împreună cu episcopul ortodox Andrei Şaguna) al Adunării

Naționale de la Blaj. Alături de Șaguna, el a participat la oficierea slujbei religioase din catedrală, după care au ieșit în fața mulțimii, declarându-se „frați întru Hristos" și i-au chemat pe români la unitate și frăție după modelul lor. Totuși, Lemenyi a adoptat o atitudine echivocă față de programul mișcării revoluționare (obiectând asupra conținutului unor puncte din program), ceea ce a stârnit nemulțumirea participanților.

După încheierea adunării, episcopul Lemenyi a fost ales președintele delegației române (120 de persoane) la Dieta de la Cluj, convocată pe data de 17/29 mai, în vederea transmiterii hotărârii Adunării de la Blaj. Comitetul permanent l-a desemnat pe G. Barit în calitate de „ajutor" al episcopului în conducerea delegației la dietă. Dar, Dieta hotărâse sancționarea uniunii Transilvaniei cu Ungaria, totul fiind pregătit pentru această decizie. Autor al unui amendament anti-săsesc, alcătuit, probabil, în vederea captării bunăvoinței nobilimii maghiare, episcopul Lemenyi s-a considerat la Cluj a fi dezlegat de programul adoptat la Blaj, votând anexarea, în unanimitate cu întreaga dietă. Apoi, s-a deplasat la Pesta, pentru aceeași misiune. Uniunea a fost sancționată și de împărat, la 10/22 iunie, la Innsbruck.

În luna noiembrie a anului 1848, episcopul Lemenyi a fost suspendat din funcție de către generalul Puchner, pentru atitudinea de partizanat deschis față de revoluția maghiară și guvernul de la Pesta. Locul său la conducerea diecezei a fost ocupat de prepozitul S. Crainic.

*

După încheierea revoluției, episcopul Lemenyi și-a reocupat locul, dar nu pentru mult timp; în luna martie a anului 1850, la cererea guvernatorului militar Wohlgemuth, a fost obligat să-și înainteze demisia și să se retragă în mănăstirea franciscană din Viena. Atitudinea sa de sprijinire a guvernului lui Kossuth a fost amintită în perioada recluziunii în mănăstire, într-un dialog pe care Lemenyi l-a avut cu episcopul V. Erdelyi de Oradea. „Prin formația și prin acțiunile sale, Ioan Lemenyi se încadrează, totuși, în rândurile elitei noastre clericale și laice, pătrunsă de spiritul și dragostea față de limba și națiunea română, față de valorile spirituale și el a luptat pentru apărarea drepturilor lor... A rămas tributar vechilor căi și vechilor mijloace de luptă cunoscute de elita politică și clericală europeană, până la revoluția franceză. A crezut, în același timp, că în acțiunile sale trebuie să pornească de la statutul său de înalt ierarh al unei Biserici creștine ce considera că îi impunea, în lupta națională pentru îndreptarea lucrurilor, alegerea căilor considerate legale și pașnice" (M. Știrban).

Lemenyi şi-a continuat existenţa la mănăstire până la încetarea din viaţă (29 martie 1861), fiind înmormântat în cimitirul Simmering, la Viena.

BIBLIOGRAFIE:

Cărţi despre Ioan Lemenyi:

BOGDAN, C. *Lupta românilor pentru unitatea naţională, 1834-1849*, Editura Academiei RSR, Bucureşti, 1967; DETEŞAN, Daniela. *Procesul lemenian – fenomen cultural din Transilvania prepaşoptistă* (teză de doctorat), Cluj-Napoca, 2007; DUICĂ-Bogdan, G. *Episcopul Ioan Lemenyi şi Gregoriu Moldvai*, în „Anuarul Institutului de Istorie Naţională", III, 1924-1925, Cluj, 1926; GHIŞA, Ciprian. *Biserica greco-catolică din Transilvania (1700-1859). Elaborarea discursului identitar*, Cluj-Napoca, 2006; GYÉMÁNT, L. *Mişcarea naţională a românilor din Transilvania între anii 1790 şi 1848*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986; HITCHINS, K. *Conştiinţă naţională şi acţiune politică la românii din Transilvania, 1700-1868*, vol. I, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1987; PĂCURARIU, M. *Istoria bisericii româneşti din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş*, Cluj-Napoca, 1992; PERVEIN, I. *Ceva despre relaţiile lui Bariţ cu episcopul Lemeni (1835-1842). Un funcţionar bătăuş: Kayser*, în „Studii de literatură română", Cluj, 1971; POPEA, N. *Memorialul Arhiepiscopului şi Mitropolitului Andreiu baron de Şaguna sau Luptele naţionale-politice ale românilor (1846-1873)*, tomul I, Sibiu, 1889; ŞTIRBAN, M. *Episcopul Ioan Lemeni (1832-1850) şi problemele epocii sale*, în „Sargetia", XXX, 2002;

Opera de autor:

MURGU, E. *Scrieri*, ediţie îngrijită de I.D. Suciu, Bucureşti, 1969.

I.I.

LONOVICS, József

(n. 31 ianuarie 1793, Miskolc – m. 13 martie 1867, Pesta)

A fost episcop romano-catolic de Cenad, membru al Academiei Maghiare de Ştiinţe şi unul cei mai erudiţi prelaţi ai bisericii romano-catolice din Banat. Şi-a făcut studiile de teologie la Eger, s-a dovedit a fi un student eminent, atrăgând atenţia asupra sa încă din vremea când era simplu teolog de seminar.

În anul 1817 este hirotonit preot, iar după aceasta, cunoscându-i talentele şi puterea extraordinară de lucru, arhiepiscopul de Eger, Fischer István, l-a luat lângă el, oferindu-i funcţia de notar consistorial şi secretar arhiepiscopal.

Îşi câştigă un mare respect prin intermediul a două discursuri, cel pe care îl rosteşte la moartea prefectului de Borsod, respectiv la înscăunarea succesorului acestuia.

În anul 1829 este numit canonic de Eger, ocazie cu care i se cere să predea teologie la seminarul arhiepiscopiei de Eger. Trimis de către capitlul arhidiecezei sale, József Lonovics participă la lucrările dietei din anii 1830-1833, făcându-se din nou remarcat prin elocvenţa, erudiţia şi cultura sa politică remarcabilă.

Pe data de 3 martie 1834 devine episcop de Cenad, iar patru ani mai târziu i se oferă şansa deosebită de a fi prelat în cadrul Tablei Regale. Odată numit episcop romano-catolic în Banat, Lonovics József se preocupă tot mai mult de organizarea şcolilor catolice, motiv pentru care decide să deschidă la Timişoara un liceu cu specializare pe drept şi filosofie.

Cunoscându-i-se competenţele diplomatice şi cunoştinţele vaste de drept canonic, corpul episcopal maghiar l-a însărcinat, în anul 1840, cu dificila misiune de a merge la Roma, pentru a negocia în problema delicată a căsătoriilor mixte. Succesul său răsunător l-a consacrat în rândul celor mai bine cotaţi prelaţi din Ungaria. Astfel, în anul 1843, este înnobilat.

Odată cu începerea revoluţiei, în ziua de 18 martie 1848, în numele corpului episcopal maghiar, a anunţat că biserica romano-catolică renunţă la zeciuială. Împăratul Ferdinand al V-lea l-a numit pe Lonovics József arhiepiscop de Eger, dar acesta nu a mai apucat să îşi preia funcţia. În ziua de 2 iunie 1849 este arestat în localitatea Lazendorf cu acuzaţia că a luat parte la dietele rebele, trădând cauza şi interesele curţii imperiale. Nu va sta mult în închisoare, fiind eliberat, dar pe data de 1 octombrie este arestat din nou. De data aceasta este întemniţat la Pesta, obligat fiind să renunţe la funcţiile sale.

În ziua de 5 noiembrie, noul primat al Ungariei, Scitovszky János, a protestat faţă de felul cum autorităţile imperiale se purtau cu episcopul de Cenad, astfel că, din acest motiv, se decide eliberarea lui pe data de 3 ianuarie 1850. Dar chiar şi în aceste condiţii, a fost obligat să părăsească Ungaria. Va sta în exil până în anul 1860, când reuşeşte finalmente să revină acasă, aderând la programul deakist.

În anul 1866 este numit arhiepiscop de Kalocsa, dar nici de data aceasta nu reuşeşte să îşi preia funcţia arhiepiscopală, întrucât, din cauza unei grave boli de gât, se stinge din viaţă în ziua de 13 martie.

BIBLIOGRAFIE:

Arhiva Episcopiei Romano-Catolice de Timişoara. Fond personal Lonovics József, vezi şi Jurnalul de călătorie al episcopului la Roma din anul 1840. Új Magyar Életrajzi Lexikon, Magyar Könyvklub, 2001; Pallas Nagy Lexikona; Révai Lexikon; BONA, Gábor. *Az 1848-*

1849-as honvédsereg vezetői, Budapest, Rubicon,1999; *Magyarország hadtörténete két kötetben*, Zrinyi Katonai Kiadó, 1985; HERMANN, Róbert. *1848-1849. A szabadságharc hadtörténete*, Korona Kiadó, Budapest, 2001.

V.A.

MAIORESCU, Ion

(n. 28 ianuarie 1811, Bucerdea Grânoasă, Jud. Alba – m. 24 august 1864, Bucureşti)

Este fiul lui Ioan şi al Mariei Trifu, nume pe care îl poartă până în 1837, când se semnează Maiorescu, pentru a sublinia înrudirea mamei sale cu Petru Maior. Tatăl său era ţăran iobag pe moşia de la Bucerdea Grânoasă, în apropierea Blajului. Fraţii săi, Vasile şi Eva, sunt născuţi după el.

Clasele primare le face în satul natal. Între anii 1824 şi 1829 urmează cursurile gimnaziului din Blaj, unde îl cunoaşte pe G. Bariţ, cu care leagă o strânsă prietenie. Acolo îi citeşte pe Spinoza, Herder şi Krug, fiind unul din admiratorii filosofiei clasice germane. În urma examenelor, este declarat elev eminent (*primum eminens*).

Studiază filosofia la Liceul Piarist din Cluj, însă după o lună pleacă la Oradea (cu recomandarea episcopului Ioan Lemeni către episcopul Samuil Vulcan), unde îşi continuă învăţătura filosofică. Vulcan îl trimite pe cheltuială proprie la Budapesta (toamna anului 1831), unde urmează teologia. Absolvă în 1835, cu cele mai înalte calificative.

La 24 octombrie 1835, după primirea subdiaconatului şi diaconatului, este hirotonit de episcopul Vulcan, la Oradea. Episcopul Lemeni îl autorizează pentru cariera preoţească şi îi acordă o bursă de studii la Viena, pentru finalizarea doctoratului în teologie la „Augustineum". În Viena face cunoştinţă cu mai mulţi tineri români aflaţi la studii şi se împrieteneşte cu aceştia (I. Pop, P. Topian, I. Popasu, fraţii Hurmuzachi ş.a.). Acolo mai studiază istoria, filologia, cunoaşte iluminismul german şi organizarea învăţământului austriac. Asemenea majorităţii colegilor săi de generaţie, îl preocupă studiul latinităţii limbii române şi romanităţii poporului român, fapt obiectivat în lucrarea *Istoria romanilor* (neterminată), publicată în „Biblioteca Românească" a lui Zaharia Carcalechi, sub semnătura Ion Trifu. Preocupările sale lingvistice datează din 1831, când începuse să scrie *Studii asupra limbii române*.

În pofida rezultatelor excepţionale la studiile doctorale obţinute în 1836, a respectului şi preţuirii de care se bucura atât la Viena cât şi în Transilvania, Maiorescu se hotărăşte să abandoneze doctoratul, pentru a urma cariera didactică în Ţara Românească.

Călătoreşte în Ţara Românească (vara anului 1836), împreună cu Cipariu şi Bariţ, unde se întâlneşte cu membri ai intelectualităţii, vizitează monumentele istorice din Bucureşti, Giurgiu, Curtea de Argeş, Târgovişte. Îşi începe cariera didactică pe post de învăţător la şcoala primară din Cerneţi, Mehedinţi (1836-1837), unde obţine rezultate meritorii, iar în anul următor se stabileşte la Craiova, fiind numit director şi inspector al Şcolii centrale (1837-1838). În capitala Olteniei a funcţionat în perioada 1837-1848, cu excepţia anului şcolar 1842-1843, când, din motive independente de voinţa sa, s-a mutat la Iaşi.

Maiorescu pledează pentru înnoirea învăţământului în spiritul unei sinteze între ideile vechi şi cele noi, îşi exprimă încrederea în puterea educaţiei ca factor al progresului social şi pretinde o strânsă colaborare a şcolii cu familia. După cum s-a remarcat, „ ... de la bun început Maiorescu s-a dovedit a fi un dascăl destoinic, un excelent pedagog şi educator, înarmat cu o concepţie pedagogică înaintată, ale cărei baze au fost puse în perioada studiilor şi pe care şi-a îmbogăţit-o chiar din primul an de activitate la catedră, aşa cum va face pe tot parcursul carierei sale didactice" (Nicolae A. Andrei, Paul-Emanoil Barbu).

Elaborează un manual de *Istorie universală* şi face numeroase propuneri în urma inspecţiilor şcolare, privind programa şcolară, statutul instituţiilor de învăţământ şi al cadrelor didactice. Colaborează cu articole la „Foaia pentru minte, inimă şi literatură" a lui G. Bariţ, dar se implică şi în distribuirea acesteia în Oltenia, prin sistemul „prenumeranţilor". Dezbate probleme filologice şi istorice, publicând uneori articole şi studii polemice, bine argumentate (de ex. în 1842, împotriva istoricului sas M. Schnell, care contestase originea daco-romană a poporului român, publică studiul *Despre vechimea românilor din Ardeal şi deosebit în pământul ce-i zice „Fundus regius", adică „Pământul săsesc"*; în 1843, respingând critica excesivă a lui Gr. Papadopoulo la adresa *Lexiconului de la Buda*, scrie articolul *Disertaţie pregătitoare la Dicţionarul românesc, latinesc şi elinesc*; tot în 1843, dă replica la un articol al lui J. K. Schuller, care susţinea teza originii germane a limbii române, prin *Refutarea părerii d-lui J. K. Schuller despre germana origine a limbii române*).

Asemenea fiului său, Titu, Ion Maiorescu critică – într-o formă preliminară – „formele fără fond", se pronunţă pentru respingerea mediocrităţii, promovarea talentelor şi valorilor, respectiv pentru promovarea culturii în cadrul şcolii, corespunzător aspiraţiilor naţionale. Pune bazele unei „Societăţi literare" la Craiova, cu participare numeroasă şi activitate foarte bogată.

În 1837 se căsătoreşte cu Maria Popazu, cu care are doi copii: Emilia şi Titu Maiorescu.

Adept al progresului, critică defectele clasei boiereşti, ceea ce îi aduce repetate neajunsuri pe plan profesional (este suspendat din învăţământ în perioada mai–iulie 1838, iar în martie 1842, fiind bănuit de implicare într-un pretins complot împotriva domnitorului Al. D. Ghica, este destituit).

Pleacă la Braşov (1842), fiind curând chemat la Iaşi pentru anul şcolar 1842-1843, ca profesor de istorie, retorică şi de „aplicaţie la facerea cuvintelor bisericeşti", la seminarul din Socola. Intră în conflict cu rectorul Neofit Scriban, Maiorescu fiind acuzat de „idei necuviincioase", pentru a demisiona în momentul când – la intervenţia aceluiaşi rector – seminarul teologic a fost scos de sub autoritatea Epitropiei Învăţăturilor Publice şi atribuit lui Al. Sturza (2 iunie 1843). Deşi profesor demisionar, el se dedică acţiunii de reorganizare a învăţământului din Moldova (vara anului 1843).

La insistenţele locuitorilor Craiovei, care făceau demersuri pe lângă noul domnitor Gh. Bibescu, Maiorescu revine la Craiova (13 august 1843), unde este reîncadrat la Şcoala centrală. Constatând regrese ale pregătirii învăţătorilor, face demersuri pentru perfecţionarea acestora; de asemenea, se ocupă de organizarea corpului de subrevizori la şcolile din mediul rural. În discursurile sale insistă asupra studiului limbilor clasice (mai ales a limbii latine) în formarea personalităţii umane şi a scopului educaţiei, care trebuie să fie unul conform exigenţelor sociale noi (1846). Are mereu în atenţie planul reformei învăţământului, care urma să fie înaintat domnitorului.

Maiorescu era membru activ al societăţii „Frăţia". El a menţinut permanent legături cu Gh. Magheru şi C.A. Rosetti, pregătind declanşarea revoluţiei în Oltenia.

În toamna anului 1847, este numit revizor şcolar în judeţele Olteniei (Dolj, Gorj, Mehedinţi, Romanaţi şi Vâlcea), preocupându-se de îmbunătăţirea metodologiei didactice şi a mediului şcolar (elevi şi profesori), inclusiv privind aspectele dotării materiale. Urmare a inspecţiilor din decembrie 1847 şi aprilie 1848, alcătuieşte *Reguli şi chibzuiri pentru şcoalele elementare şi comunale* (1848). În acelaşi an începe publicarea *Studiilor asupra limbii române*.

*

Maiorescu este unul din autorii principali ai *Programului revoluţionar* şi ai proclamaţiei *Românii din Principatele Moldavia şi România*, redactate la începutul revoluţiei, în Craiova (cel mai probabil, în ultima decadă a lunii martie 1848). Aceste documente se refereau la românii din toate provinciile istorice de centru, vest şi nord (Banat, Crişana, Maramureş, Transilvania), conţinând, printre altele, revendicarea restaurării mitropoliilor româneşti, cu

limba română în biserică şi învăţământ; emanciparea ţărănimii prin desfiinţarea robotei, cu despăgubire plătită de stat către boieri; crearea unui front comun de acţiune politică între Ţările Române şi Ungaria, prin formarea unui „regat neatârnat”, rezultat al uniunii Moldovei şi Valahiei (cu alipirea Basarabiei); libertatea comerţului Principatelor Române cu Austria; recunoaşterea de către Imperiul Habsburgic a naţiunii române din Ardeal şi Banat ca având existenţă politică proprie, respectiv independenţa bisericii româneşti.

În politica externă, documentele pledează pentru alianţa cu Ungaria („pentru totdeauna”) Austria şi Germania, chiar atragerea Porţii otomane, ultimele fiind garante ale apărării contra posibilelor pretenţii ale puterii protectoare (Rusia). Invocându-se trecutul istoric glorios, populaţia Principatelor (în particular a Craiovei) era chemată să se dedice întru totul ţelurilor revoluţionare.

La finele lunii martie – începutul lunii aprilie 1848, Maiorescu a fost primit în audienţă de către domnitorul Bibescu, căruia îi expune un program de revendicări, precum şi un memoriu privind restaurarea Daciei (crearea unui stat „dacoromân”); după audienţă, el s-a întâlnit cu Axente Sever, informându-l pe acesta despre conţinutul întrevederii şi anunţând o scrisoare către Bărnuţiu în acest sens.

Maiorescu a solicitat Eforiei şcolilor permisiunea de a pleca în Transilvania (acordată la 28 aprilie/10 mai 1848), dar a rămas, totuşi, în Craiova pentru a pregăti insurecţia populară. Totodată, el se preocupa de organizarea Adunării naţionale de la Blaj.

Generalul Gh. Magheru l-a vizitat timp de o săptămână (ultima decadă a lunii martie), pregătind în comun „ridicarea” Olteniei, lui Maiorescu revenindu-i misiunea mobilizării populaţiei Craiovei, de care s-a achitat excelent. El a atras populaţia oraşului de partea revoluţiei – înfrângând ostilitatea lui Iancu Bibescu (fratele domnitorului) şi a comandantului trupelor locale, maiorul Ştefan Vlădoianu – şi a citit Proclamaţia de la Izlaz către mulţimea adunată în faţa Şcolii centrale din Craiova.

Guvernul provizoriu i-a încredinţat câteva misiuni importante. Mai întâi, Maiorescu a fost trimis la Bucureşti, pentru a trata cu domnitorul Bibescu în sensul ca acesta să recunoască documentele revoluţiei; domnitorul, însă, se refugiase la Braşov, astfel încât întâlnirea nu a mai avut loc.

Apoi, Maiorescu a fost solicitat să reprezinte guvernul revoluţionar pe lângă autorităţile imperiale de la Sibiu. El era împuternicit să ducă tratative cu comandantul A. Puchner privind atitudinea Austriei în ipoteza unei intervenţii ţariste în Principate, respectiv să discute cu fruntaşii ardeleni modalitatea apărării revoluţiei române împotriva intervenţiei militare străine – organizarea unei rezistenţe comune, de ambele părţi ale Carpaţilor.

În drum spre Sibiu, Maiorescu se poposeşte la Braşov, în casa cumnatului său, I. Popasu (26 iunie/8 iulie). Acolo se întâlneşte cu reprezentanţi ai intelectualităţii transilvănene şi bănăţene, prieteni ai săi (G. Bariţ şi P. Vasici). De asemenea, s-a întâlnit cu comisarul extraordinar al guvernului ungar pentru Transilvania la Şercaia (27 iulie/9 august), căruia i-a pledat pentru drepturile românilor din Transilvania şi necesitatea formării unei alianţe anti-ţariste şi anti-habsburgice cu maghiarii, în consonanţă cu ideile *Programului* de la Craiova.

Se întâlneşte la Sibiu cu locţiitorul generalului Puchner, generalul Pfersmann (28 iunie/10 iulie), care iniţial a promis sprijinul militar şi diplomatic al Austriei faţă de Principate, pentru ca două zile mai târziu (30 iunie/12 iulie) atitudinea sa să devină evazivă, indicând drept soluţie alipirea teritoriilor româneşti la Germania. Pleacă o săptămână la Braşov, după care revine la Sibiu (10/22 iulie), unde mai rămâne încă 10 zile, în aşteptarea răspunsului Curţii imperiale. Acesta a sosit după plecarea lui Maiorescu (20 iulie/1 august), fiind unul nefavorabil cererilor româneşti – practic, se dădea mână liberă Turciei pentru intervenţia în Principate.

Pentru reuşita scopurilor revoluţiei, Maiorescu afirma necesitatea realizării misiunilor diplomatice la Sibiu, Pesta, Viena şi Frankfurt prin reprezentanţi abili şi negociatori pricepuţi, de dorit a proveni dintre românii transilvăneni stabiliţi în Principate. Vizitează regimentul românesc de la Orlat, convingând ofiţerii să mobilizeze armata pentru a trece munţii în Muntenia, la momentul potrivit. La iniţiativa sa şi a lui A.G. Golescu, se organizează „Corpul comisarilor de propagandă” al românilor transilvăneni în Ţara Românească.

După ce guvernul de la Bucureşti l-a rechemat, iniţial pentru a ocupa un post important în administraţia din Craiova, s-a stabilit trimiterea lui ca agent diplomatic plenipotenţiar la Dieta din Frankfurt (23 iulie/3 august), unde a susţinut interesele naţionale ale poporului român. Misiunea sa era aceea de a obţine sprijinul „lumii germane” atât pentru apărarea revoluţiei române faţă de intervenţia străină, cât şi pentru ideea unirii „tuturor românilor”.

Maiorescu pleacă din Bucureşti (28 iulie/9 august), trece prin Braşov, ajunge la Sibiu grav bolnav. Plănuieşte să participe la întrunirea de protest contra „uniunii” de la Orlat, care însă nu a mai avut loc. Aflat împreună cu A.T. Laurian şi N. Bălăşescu (6/18 august), protestează împotriva arestării acestora, fiind el însuşi aproape să fie arestat. Confiscarea corespondenţei lui Laurian dezvăluie autorităţilor maghiare şi austriece planurile româneşti, Maiorescu fiind din acel moment suspectat.

Ajunge la Pesta (12/24 august), unde se întâlneşte cu E. Murgu. Şeful poliţiei maghiare face o descindere la locuinţa sa, confiscându-i corespondenţa.

A doua zi a fost interogat, fiind acuzat de legături permanente cu membrii Comitetului de la Sibiu, respectiv de implicare personală în proiectele edificării unui stat român „nou”. Reuşind să rămână liber prin uzul calităţii sale de agent diplomatic şi abilitatea de a interpreta scopul corespondenţei interceptate ca fiind unul privat, atât faţă de şeful poliţiei cât şi faţă de L. Kossuth şi B. Szemere.

La 23 august/3 septembrie soseşte la Frankfurt, în momentul reprimării revoluţiei în Muntenia. Preşedintele von Gagern citeşte documentul său de acreditare la data de 26 august/6 septembrie, recunoscându-i-se calitatea de agent diplomatic al Ţării Româneşti.

Activitatea lui Maiorescu la Frankfurt s-a concentrat asupra sensibilizării membrilor Cabinetului şi Dietei faţă de revendicările româneşti: unirea Principatelor Moldova şi Ţara Românească, iar apoi făurirea unei „Românii întregi” (cu toate provinciile istorice); eliberarea principatelor româneşti de sub ocupaţia străină; numirea unui prinţ al Casei de Habsburg pe tronul statului naţional, stat aparţinător unei confederaţii austriece liberale, situat sub protectoratul Germaniei.

Astfel, el a depus două memorii (la 17/29 septembrie, respectiv 4/16 noiembrie 1848), către Guvern şi Parlament; a avut întrevederi cu arhiducele Ioan de Austria, locţiitorul împăratului, Anton von Schmerling, preşedintele guvernului şi Heinrich Wilhelm von Gagern, preşedintele Parlamentului. Totodată, a publicat pe această temă numeroase articole în „Augsburg Allgemeine Zeitung”. A primit asigurarea sprijinului a numeroşi membri ai Dietei germane (E. von Richthofen, J.P. Fallmerayer, Schultz, Förster, Eisenmann ş.a.), precum şi punctul de vedere favorabil al presei germane.

Alături de A.G. Golescu (aflat în trecere prin Germania în drum spre Anglia) redactează un amplu memoriu către Adunarea Naţională a Franţei, cerând sprijin diplomatic în momentele critice pe care le trăia revoluţia română. De asemenea, cei doi revoluţionari determină iniţierea din partea guvernului central al Germaniei a unei conferinţe diplomatice între Anglia, Franţa şi Germania, „pentru cauza Principatelor”.

Maiorescu a rămas la Frankfurt până spre mijlocul lunii decembrie 1848, aşteptând un răspuns la cererile sale, care însă, nu a mai venit, datorită imposibilităţii Dietei de la Frankfurt de a-şi impune deciziile în întreaga Germanie şi Austria. Totuşi, străduinţele sale au avut rezultatul meritoriu de a face cunoscute problemele Principatelor române în Germania şi în întreaga Europă.

La 10/22 decembrie 1848, considerându-şi misiunea la Frankfurt încheiată, merge la Viena. Familia sa se refugiază, succesiv, la Bucureşti, Braşov şi Sibiu (până la sfârşitul lunii februarie 1849), apoi la Blaj, Braşov şi Viena, unde se întâlnesc cu toţii (toamna anului 1851).

Îl vizitează pe Christian Tell la Triest (ianuarie 1849), unde discută problema organizării emigrației, cu o conducere asigurată de un comitet mixt. Totodată, stabilesc trimiterea reprezentanților la guvernele puterilor europene, Maiorescu fiind agent de legătură între Magheru și exilații români din Paris.

La Viena este integrat în conducerea delegației române, în numele căreia redactează numeroase memorii adresate miniștrilor și împăratului. Inițiază demersuri personale pe lângă miniștrii Kulmer și Bruck, pe care îi informează asupra misiunii sale în Dieta de la Frankfurt pe Main. Maiorescu alcătuiește un memoriu în numele tuturor românilor din monarhie, însoțit de referiri la rolul Principatelor în Europa răsăriteană, pe care îl înaintează Cabinetului de la Viena (18 ianuarie 1849).

Împreună cu A.T. Laurian, este mandatat să redacteze *Memoriul națiunii române din Marele Principat al Ardealului, din Banat, din părțile vecine ale Ungariei și din Bucovina*, bazat pe principiul egalei îndreptățiri a naționalităților, care este înaintat împăratului la data de 13/25 februarie 1849, în audiența de la Olmütz. Maiorescu mai redactează un memoriu explicativ al celui din februarie – argumentându-l punct cu punct - înaintat președintelui Consiliului de miniștri (5 martie). Din nefericire, memoriile nu au avut rezultatul dorit, întrucât politica imperială viza alte scopuri.

Răspunde polemic denigrărilor din presa austriacă conservatoare, car și celor emise de nobilimea din Ungaria și Transilvania, prin articole succesive publicate în Austria și Germania („Die Presse", „Allgemeine Zeitung" și „Korespondent").

Maiorescu alcătuiește alte memorii: protestează împotriva „Sachsenlandului" (atribuirea teritoriului locuit de români, sașilor) – memoriu prezentat împăratului la 12 martie 1849; la Viena, pledează din nou pentru cererile românești, remite și Cabinetului petiția anterioară către împărat (23 martie); realizează o înțelegere cu reprezentanții sârbilor, croaților și slovacilor, redactând un memoriu comun pentru recunoașterea de către împărat a drepturilor tuturor acestor naționalități și reconsiderarea teritoriilor ocupate de acestea (26 aprilie). Împreună cu alți membri ai delegației române se prezintă în audiență imperială la palatul Schönbrunn (18 iulie) și protestează contra proclamațiilor guvernatorului Transilvaniei, Gallas, către sași, respectiv numirea de comisari maghiari în Banat (1 septembrie). Și aceste memorii au rămas fără consecințe practice.

*

După sfârșitul revoluției, se întoarce în Transilvania, unde pleacă în Munții Apuseni pentru a strânge documente și mărturii ale războiului condus de Avram Iancu, al cărui memoriu în traduce în limba germană (septembrie–noiembrie 1849). Ajunge la Sibiu (3/15 noiembrie 1849), unde

traduce în limba germană şi rapoartele lui Balint şi Axente Sever, pentru a le prezenta la Viena. Are două întrevederi cu guvernatorul Wohlgemuth, pentru a-i prezenta scopul călătoriei sale în Austria; acesta nu a reacţionat în nici un fel.

Delegaţii de la Viena – mai puţin Bărnuţiu, plecat la tratament – redactează o nouă petiţie, înaintată la 10 ianuarie preşedintelui Consiliului de Miniştri Schwartzenberg (10 ianuarie), iar apoi împăratului Franz Joseph (14 martie); practic, este o reluare amplificată a memoriului din 25 februarie 1849, protestând faţă de ignorarea politică a românilor de către Curtea imperială.

Maiorescu li se alătură la 3 februarie, exprimându-şi adeziunea la acest nou document. În Viena, el cercetează şi descoperă documente referitoare la rolul revoluţionarilor români. Împreună cu G. Bariţ şi A. Florian, iniţiază editarea a două noi ziare (unul în ţară, altul la Viena), care să sprijine delegaţia şi interesele poporului român.

Din Viena, Maiorescu se implică în susţinerea activităţilor comerciale în Transilvania; se deplasează la Praga pentru achiziţionarea a două tipografii, în Sibiu şi Braşov. Susţine înfiinţarea Fabricii de hârtie de la Zărneşti. Pentru toate acestea depune memorii la Ministerul Comerţului din Viena (3/15 mai) şi la guvernul Transilvaniei, obţinând deschiderea la Braşov a filialei Băncii Comerciale din Viena (iulie 1850) şi înfiinţarea camerelor orăşeneşti de comerţ şi industrie (decembrie 1850).

La finele lunii decembrie, alcătuieşte ale două memorii, în care delegaţii români îşi exprimă nemulţumirea faţă de organizarea judecătorească a ţării şi noua împărţire administrativă a Transilvaniei şi Banatului.

Alte memorii alcătuite de Maiorescu (împreună cu T. Cipariu şi A.T. Laurian), pe linie confesională, se referă la reactivarea Mitropoliei greco-catolice de Alba Iulia şi Făgăraş, pledând pentru colaborarea între clerul ortodox şi cel unit (5 septembrie 1850); împreună cu T. Cipariu, A.T. Laurian şi V. Ciupe, înaintează Ministerului Cultelor şi Învăţământului un memoriu referitor la numirea unui reprezentant român pe lângă comisarul imperial al Transilvaniei (12 aprilie 1850), o cerere pentru sprijinirea studenţilor români (16 august 1850), precum şi o altă cerere de înfiinţare a unei facultăţi româneşti de filosofie şi drept (29 decembrie). Mai întocmeşte două memorii către împărat pentru recunoaşterea naţiunii române şi a teritoriului ocupat de aceasta (31 decembrie).

A ocupat funcţia de translator la Ministerul Justiţiei din Austria, la Viena, realizând traducerea în limba română a Codului penal, Codului civil şi Tarifului vamal. Alături de A.T. Laurian, A. Florian, V. Babeş, Al. Mocioni şi I. Dobran, Maiorescu a făcut parte din „comisia terminologică" a

guvernului austriac (activă până în 1856), cu scopul redactării unui dicţionar de termeni din domeniile economico-financiar, tehnic, juridic etc. traduşi din limba germană în limba română. Participă la alcătuirea *Dicţionarului germano-român*, apărut la Braşov (1852).

Călătoreşte la Istria (22 iunie-22 iulie 1857 şi 1861), unde studiază dialectul istro-român, tradiţia şi obiceiurile româneşti locale. Se afirmă ca reputat cercetător dialectolog.

Desfăşoară o intensă activitate pro-unionistă, pledând în faţa contelui B. Schauenstein, ministrul de externe al Austriei, pentru cauza unirii Principatelor, sub protectoratul Germaniei şi Austriei (24 august 1854). Discuţii pe această temă are cu prinţul Barbu Ştirbei (începând cu luna septembrie, 1854), cu C. Hurmuzaki, la Pesta (8-14 noiembrie) şi cu marele logofăt Gheorghe Sturza. Preconizează acţiuni diplomatice româneşti concertate pe lângă ambasadele Angliei, Franţei şi Turciei, întâlnindu-se personal cu ambasadorii acestor ţări la Viena (John Westmoreland, François-Adolphe Bourgueney şi Arif Effendi). Publică în „Ostdeutsche Post" cinci articole pe tema cauzei româneşti, preluate de „Gazeta Transilvaniei".

Călătoreşte la Bucureşti (18 martie-20 aprilie 1855), la chemarea lui Barbu Ştirbei, discutând problemele revenirii exilaţilor în ţară şi alegerii viitorului domnitor al Principatelor. Se reîntoarce la Viena şi călătoreşte la Cracovia, unde îi revede pe fraţii Constantin şi Eudoxiu Hurmuzaki şi cu care elaborează un memoriu pentru apărarea drepturilor Principatelor (20-26 noiembrie 1855).

Urmare a unor plângeri de la Sibiu (A. Şaguna) şi Iaşi (domnitorul Gr. Ghica) adresate autorităţilor austriece, I. Maiorescu este pensionat (1 iunie 1856). Este invitat la Bucureşti să ocupe un post la Arhivele statului, începând cu 1 august 1856. Împreună cu C. Hurmuzai, publică în limbile franceză şi română lucrarea *Dezvoltarea drepturilor Principatelor moldo-române în urma tratatului de la Paris din 30 martie 1856* (Bruxelles, 1857). Redactează un program unionist, înainte de începerea adunărilor ad-hoc, în care pledează pentru larga autonomie administrativă şi legislativă a Principatelor.

După multiple probleme cu actele (dorea să se întoarcă în ţară cu paşaport românesc, de Bucureşti, nu cu cel austriac) revine în Transilvania (începutul lunii septembrie, 1858), de unde pleacă la Iaşi (11 septembrie), iar apoi ajunge la Bucureşti (13 octombrie).

Urmare a Unirii Principatelor Moldova şi Ţara Românească, Maiorescu intră în cercul select de colaboratori ai domnitorului Al. I. Cuza. Este numit, succesiv, într-o serie de funcţii importante: preşedintele „Obşteştii Epitropii" (mai-iunie); secretarul Comisiei centrale de la Focşani (iunie-septembrie); profesor de istorie critică şi statistică la gimnaziul

Colegiului din Bucureşti (1 septembrie); director al Eforiei Instrucţiunii Publice din Ţara Românească (la 14 octombrie 1859, post pe care îl deţine până la 10 iulie 1861), unde colaborează cu P. Poenaru, I. Heliade-Rădulescu, A.T. Laurian, V. Boerescu, S. Marcovici ş.a. Publică *Instrucţiuni pentru directricele şi institutorii externatelor de fete*, respectiv *Instrucţiuni pentru inspectorii generali de judeţe, subinspectorii de plăşi şi plaiuri şi pentru învăţători comunali* (1860).

În anul 1863, este profesor de istoria românilor la Facultatea de Litere din Bucureşti; publică lucrarea *Reflexiuni fugitive asupra modificărilor şi reformelor ce se introduc în ramul instrucţiunii publice prin bugetul pe anul 1863*. Ideile pedagogice expuse în această lucrare au fost folosite pentru alcătuirea proiectului la legea instrucţiunii publice din 1864.

Ideile sale pedagogice sunt inspirate din operele lui J.A. Comenius, I.H. Pestalozzi, J.J.-Rousseau, H. Niemeyer, Fr. Guizot, J. Felbiger, iar pe plan intern, scrierile Şcolii ardelene, precum şi vasta sa experienţă didactică nemijlocită.

În opinia sa, principiile organizării învăţământului în instituţiile şcolare trebuie să fie: accesibilitatea acestuia pentru masele populare; existenţa învăţământului de toate gradele în limba naţională; caracterul de stat al învăţământului; egalitatea la învăţătură a tinerilor de ambele sexe; caracterul unitar al învăţământului; obligativitatea şi gratuitatea învăţământului elementar.

Maiorescu a acţionat mereu pentru transformarea învăţământului în spiritul principiilor şi exigenţelor noii societăţi burgheze în formare, pledând în mod deosebit pentru următoarele aspecte: „Reorganizarea şi dezvoltarea învăţământului de toate gradele prin înfiinţarea de noi şcoli, orientarea realist-practică a conţinutului procesului de învăţământ, organizarea inspecţiei şcolare, alcătuirea de manuale şcolare la nivelul dezvoltării ştiinţei şi culturii timpului, pregătirea cadrelor didactice şi unificarea învăţământului naţional din cele două ţări [Muntenia şi Moldova – n. ns.]... Ion Maiorescu a rezolvat în mare parte aceste probleme, dând soluţii practice cerinţelor impuse de dezvoltarea şcolii" (M. Stoica).

Este ales în comisia de redactare a unei istorii naţionale (noiembrie 1860); alţi membri: I. Heliade-Rădulescu, A. Florian, I. C. Brătianu, P. Cernătescu, Al. Odobescu. Împreună cu A.T. Laurian, Al. Odobescu, P.I. Cernătescu şi Fl. Aaron, alcătuieşte Proiectul de statut pentru înfiinţarea „Societăţii Academice Române" (în cursul anului 1860).

Maiorescu face parte dintre întemeietorii ASTREI, la Sibiu (octombrie 1861).

Încheie munca la vocabularele iliro-român şi traco-român (vara anului 1862). Se angajează sau este desemnat la proiecte de anvergură, pe care nu le mai poate finaliza – editarea operelor lui N. Bălcescu şi cercetări istorice diverse (1863-1864). Obţine subvenţii din partea statului român pentru Gimnaziul românesc din Braşov (1863).

Se stinge din viață la 24 august/5 septembrie 1864, în București, măcinat de boli și privațiuni. A fost înmormântat la Cimitirul „Bellu"; discursuri funebre: episcopul Dionisie, preotul Veniamin (fost elev al lui Maiorescu) și Al. Papiu-Ilarian, care a reliefat zestrea excepțională de idei și fapte a lui Ion Maiorescu, în contrast cu starea sa materială foarte modestă.

BIBLIOGRAFIE:

Cărți despre Ion Maiorescu:

ANDREI, Nicolae, A.; BARBU, Emanoil-Paul. *Ioan Maiorescu*, Editura Alma, Craiova, 2003; BĂNESCU, N.; MIHĂILESCU, V. *Ioan Maiorescu, scriere comemorativă cu prilejul centenarului nașterii lui (1811-1911)*, București, 1912; GION-Ionescu, G. *Portrete istorice*, București, 1894; STOICA, M. *Ion Maiorescu*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1967; SYLAGY, Mihai, C. *Ioan Maiorescu ilustru fiu al satului Bucerdea Grânoasă*, Editura Aridia, Blaj, 2004. TEIUȘAN, Popescu, I. *Contribuții la studiul legislației școlare românești. Legea instrucțiunii publice din 1864*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1964.

Alte lucrări:

Instrucțiuni pentru directricele și institutorii externatelor de fete, 1860; *Instrucțiuni pentru inspectorii generali de județe, subinspectorii de plăși și plaiuri și pentru învățători comunali*, 1860; *Reflexiuni fugitive asupra modificărilor și reformelor ce se introduc în ramul instrucțiunii publice prin bugetul pe anul 1863*, Imprimeria Națională Șt. Davidescu, București, 1863; *Reguli și chibzuiri pentru școalele elementare comunale*, 1847; *Starea instrucțiunii publice din România de Sus la finitul anului scolastic 1859-1860*, București, 1860; *Starea instrucțiunii publice din România de Sus la finitul anului scolastic 1860-1861*, București, 1861.

I.I.

MARLIN, Joseph
(n. 27 august 1824, Sebeș – m. 30 mai 1849, Bratislava)

A fost poet, scriitor, ziarist, autorul manifestului unionismului săsesc (27 aprilie 1848, în *Satellit des Siebenbürger Wochenblatts*), comisar provincial maghiar, face parte din comitetul de siguranță instituit la Deva de generalul Bem (februarie 1849), la 25 de ani moare de holeră la Bratislava (30 mai 1849).

Este singurul fiu al lui Joseph Marlin sr., perceptor regesc (königlicher Steuer-Einnehmer) și funcționar cercual evanghelic, la 1849 comisar provincial c.c., în 1851 fiind numit referent la Comisariatul suprem al țării, iar la 1854 consilier financiar, mort la Sibiu, în anul 1874. Marlin urmează gimnaziul evanghelic la Sibiu. După încheierea studiilor filosofice, nu alege

studiul dreptului la Academia din Sibiu – conform dorinței tatălui său, ci pornește spre Viena, urmând a se întreține singur.

În septembrie 1845 este admis ca auditor și audiază prelegerile Facultății Teologice Protestante din Viena, intră în cercul tinerelor talente oblăduite de Adrian Schmidl, editorul *Österreichischer Blätter für Literatur und Kunst*. La 1844 sau 1845 ori la 1846 (*Trausch*, II/394), în această revistă apare primul studiu al lui Marlin „Ueber den Ursprung und die Literatur der walachischen Sprache" (Despre originea și literatura limbii române).

Îngrijorat de caracterul bolnăvicios al fiului său și de amiciția cu polonezi revoltați, tatăl își cheamă fiul acasă. Nu mult timp petrece la Sebeș. La începutul anului 1847, Marlin pleacă la Pesta, unde se angajează ca redactor la „Pesther Zeitung". Scrie o dramă, „Klara von Visegrad", pe care directorul teatrului german din Pesta acceptă să o pună în scenă, când incendiul care arde clădirea teatrului îi năruiește speranțele.

Îi apare o culegere de poezii, bine primită de critică, care îi aduce prietenia librarului Gustav Heckenast. La 1847 apare romanul lui Marlin „Attila", la editura lui Heckenast din Pesta. Trăiește din onorariul primit de la editor pentru acest roman și pentru articolele din *Pesther Zeitung*. Urmează, la scurt timp, romanul „Sulamith" și două volume de nuvele.

În martie 1848 are loc izbucnirea revoluției la Pesta. Kossuth și Klapka devin idolii lui Marlin. Intră în garda națională, „predicând evanghelia lui Kossuth în *Pesther Zeitung*", cum scrie Wurzbach. Unul din articole este manifestul unionismului săsesc, apărut la Brașov, în foaia lui Johann Gött, *Satellit des Siebenbürger Wochenblatts*, nr. 34 din 27 aprilie 1848, p. 171. Articolul reprezintă o chemare înfocată, adresată sașilor, de a se alătura revoluției ungare. Efectul obținut este contrar celui scontat.

Propriul lui tată îl contracarează cu un răspuns deschis în același ziar brașovean (nr. 34, p. 172), combătându-și fiul cu propriile lui argumente. Uciderea contelui Lamberg, la 28 septembrie 1848 la Pesta, îi deschide ochii lui Marlin asupra fanatismului lui Kossuth. Revine acasă în cele din urmă.

Însă în octombrie 1848 Heckenast îi propune postul de redactor secund la *Pesther Zeitung*. În aprilie 1849, când insurgenții mărșăluiesc spre Pesta, Marlin părăsește orașul, plecând la Viena, unde lucrează un timp la redacția ziarului *Wanderer*, trimițând și rapoarte despre revoluția maghiară ziarului *Augsburger Allgemeine Zeitung*. Apoi se alătură armatei c.c. pe insula Schütt. De aici pleacă la Bratislava, unde, la 30 mai 1849, se îmbolnăvește de holeră.

În aceeași zi, în câteva ore moare, la vârsta de numai 25 de ani. Odată cu el se stinge un talent literar de excepție, care ar fi putut aduce glorie culturii săsești.

Opere în volume publicate:

„Politische Kreuzzüge im Sachsenland", tipar şi editură de Theodor Steinhaußen, Sibiu, 1847, 74 p.; „Geschichten des Ostens" (cu povestiri precum „Das einsame Haus", „Baba Noak, der Walache"), părţile 1-3 „Attila, Zuchtruthe Gottes, Beben der Welt", 3 volume, editura Heckenast, Pesta, 1847, I. 232 p., II. 216 p., III. 224 p.; părţile 4-5 „Sulamith", 2 volume, Heckenast, Pesta, 1848, 380 p.; părţile 6-7 „Jenseit der Wälder. Siebenbürgische Erzählungen", 2 volume, Heckenast, Pesta, 1850; „Magister Jeremias Zwieblein. Eine siebenbürgische Geschichte aus dem 17. Jahrhundert", în *Sächsischer Hausfreund auf das Jahr 1869,* Braşov, 1869, p. 1-24; „Ausgewählte Schriften", ed. A. Connerth, Bucureşti 1958. Lirica sa adoptă un ton nou în literatura săsească. În ea se recunosc accente ale cântecului popular, dar şi ale poeziei politice a luptei de eliberare. Prin „Cruciadele politice pe Pământul Săsesc", apărute cu un an înainte de izbucnirea revoluţiei, Marlin şochează şi zguduie inerţia. Romanele şi povestirile din ciclul „Poveşti ale Orientului" trimit la atmosfera exotică, colorată, multinaţională a Europei de Est. Postum se publică un fragment din romanul său „Horra, Kriegs- und Friedensbilder aus dem Volksleben der Rumänen oder Walachen in Siebenbürgen". Deşi trăieşte şi scrie atât de puţin, Marlin lasă în urmă una din cele mai valoroase opere poetice din literatura saşilor transilvăneni.

BIBLIOGRAFIE:

VON FRIEDENFELS, Eugen Joseph Bedeus von Scharberg. *Beiträge zur Zeitgeschichete Siebenbürgens aus dem 19. Jh.*, vol. II, Viena, 1877, p. 90, 170, 171, 184, 257, 274; *Die Siebenbürger Sachsen. Lexikon*, Ed. Walter Myss, Thaur bei Innsbruck, 1993, p. 322; TRAUSCH, Joseph. *Schriftsteller Lexikon oder biographisch-litterarische Denk-Blätter der Siebenbürger Deutschen*, Braşov, vol. II, 1870, p. 394-396.

E.C.

MAYERHOFER VON GRÜNBÜHL, Ferdinand
(n. 16 mai 1798, Viena – m. 1867, ?)

A fost consul în Serbia, la Belgrad (1843-1848), la 18 noiembrie 1848 este numit şef al ţării (Landeschef) în Voievodina sârbească şi Banatul timişan, avându-l alături pe comisarul ministerial civil Eduard Griez von Ronsé.

În anul 1815, intră cadet la colegiul de marină şi participă la expediţia din Brazilia, în suita arhiducesei Leopoldine. La întoarcere este utilizat în Marea Ionică şi în insulele adriatice.

În aprilie 1821 este stegar pe vas; participă la operaţiunile maritime împotriva rebelilor din regatul Napoli. În timpul războiului grec de eliberare, îndeplineşte misiuni în arhipelag, în Siria, Egipt şi Turcia. Apoi participă la

reorganizarea marinei de război la Viena. În 1825 e transferat la armata de uscat, ca locotenent major la regimentul de infanterie nr. 20, fiind concomitent profesor de matematică la Academia militară din Wiener-Neustadt.

În anii 1828 şi 1829 este angajat ca geometru şi triangulator la preluarea Iliriei. În 1830 lucrează la statul major. În 1831 devine locotenent căpitan, iar 7 luni mai târziu căpitan de regiment. În 1836-1840 activează cu rangul de căpitan şi îndeplineşte funcţia de comandant (Platzcommandant) la Cracovia.

În 1841 avansează la rangul maior de regiment. În anii 1843-1848 este consul c.c. la Belgrad. La 1845 devine locotenent-colonel la regimentul de infanterie „Baron Haynau" nr. 57, iar în 1848 avansează la gradul de colonel.

În lunile iunie–octombrie 1848, Mayerhofer se implică, fără un ordin precis, în lupta antimaghiară, organizează populaţia grănicerească din Banat într-o forţă de peste 30.000 oameni cu multe tunuri, a cărei comandă o preia. În octombrie 1848, predă comanda trupei general-maiorului Supplikać, care, însă, moare la 27 decembrie 1848. Preia din nou comanda corpului, aflat atunci într-o situaţie precară şi periculoasă.

La 2 ianuarie 1849, are loc atacul oraşului Panciova de către trupele maghiare. Panciova, cu 12 mii de locuitori şi 40 tunuri, este un punct important pentru austrieci şi sârbi. Contribuie decisiv la alungarea duşmanului.

În 21 ianuarie 1849, reuşete să smulgă Vârşeţul din mâinile armatei maghiare. La 26 martie 1849 este promovat general-maior, pentru victoria de la Panciova. Mayerhofer luptă până la sfârşitul războiului din 1849, ca general de brigadă în armata de sud, comandată de banul Jellaćić.

Cu data de 1 noiembrie 1849 intră în vigoare noua împărţire militară, în urma căreia Mayerhofer devine comandantul districtului militar al Timişoarei, apoi şef provizoriu (provisorischer Landeschef) al Voievodinei şi Banatului, până la 16 august 1851 – la înlocuirea sa prin feldmareşalul Coronini.

În anul 1854, i se încredinţează o misiune la Berlin. La 1856 iese la pensie cu gradul de feldmareşal locotenent. Îşi dedică, în continuare, viaţa unor scopuri bisericeşti, ca membru şi prefect al Congregaţiei mariane (o asociaţie laică a ordinului iezuit) din Viena. Obţine numeroase ordine: Coroana de fier cl. a II-a; Crucea cavalerească a Ordinului Maria Theresia. În 1850 este ridicat la rangul de baron. S-a căsătorit la 11 februarie 1832 cu Anna Hönig, născută la 27 august 1804, având doi copii: Maria, născută la 9 aprilie 1835, şi Emil Franz Ferdinand, născut la 17 iulie 1841.

BIBLIOGRAFIE:

VON WURZBACH, Constant. *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich enthaltend die Lebenskizzen der denkwürdigen Personen, welche 1750 bis 1850 im Kaiserstaate und in seinen Provizen gelebt haben*, Viena, 1865, 17/174-178; COSMA, Ela. *Presa săsească şi revoluţia în Transilvania la 1848-1849*, Cluj, P.U.C., 2002; Idem, *Revoluţia de la 1848-1849. Un catalog de documente şi regeste*, Cluj, Ed. Argonaut, 2005.

E.C.

MĂRGINEAN, Ioan

S-a născut în satul Dateş (azi Dătăşeni din judeţul Mureş) care până în a doua jumătate a secolului al XIX a făcut parte din comitatul Turda.

Data naşterii se poate deduce din lista intelectualilor români înaintată autorităţilor habsburgice în toamna anului 1849 de către comitetul naţional de la Sibiu pentru a ocupa funcţii în aparatul de stat din Transilvania după înfrângerea revoluţiei.

În această listă Ioan Mărginean figurează în rândurile intelectualilor din comitatul Turda. Despre el se menţionează că: era originar din Dateş; susţinuse cenzura de avocat; avea 26 de ani, ceea ce înseamnă că se născuse în 1823. Pentru a ajunge avocat a urmat şcoala primară şi gimnaziul la Târgu-Mureş, care era relativ apropiat de localitatea lui de baştină. După absolvirea gimnaziului a frecventat cei doi ani postgimnaziali de filozofie de la Blaj şi apoi s-a înscris la Seminarul teologic din acest orăşel, cu intenţia de a deveni preot. Dar, ca teolog s-a implicat în conflictul izbucnit în 1843 între profesorul Simion Bărnuţiu şi episcopul Ioan Lemeni, împreună cu alţi 11 colegi, printre care se aflau Alexandru Bătrâneanu, Constantin Roman Vivu, Ioan Axente Sever, Petru Brad, Grigore Gherman etc. Drept urmare toţi cei 12 contestatari au fost eliminaţi din Seminarul teologic în 1845.

Ioan Mărginean a fost obligat astfel să se înscrie la liceul academic cezaro-crăiesc din Cluj cu profil juridic, pe care l-a absolvit în preajma anului 1848. Pentru a putea susţine examenul de avocat a trebuit să facă practica de cancelist la Tabla regească din Târgu Mureş, cum i se spunea tribunalului suprem al Transilvaniei. Aici va fi coleg cu Avram Iancu, Al. Papiu Ilarian, Ioan Pinciu, Vasile Dragoş etc. Împreună vor susţine cenzura sau examenul de avocat înainte cu câteva săptămâni de declanşarea revoluţiei la mijlocul lui martie 1848.

Prezenţa lui I. Mărginean între canceliştii de la Târgu-Mureş la începutul revoluţiei reiese din raportul înaintat guvernatorului Teleki József, la 29 martie 1848, de către asesorul Szentivány Dániel de la Tabla regească. Raportul semnala intervenţia lui Al. Papiu Ilarian cu prilejul unei consfătuiri a canceliştilor maghiari, secui şi români, prin care a condiţionat iscălirea petiţiei comune de: instaurarea dreptăţii şi egalităţii pentru toţi locuitorii Transilvaniei; garantarea existenţei naţionale şi a dreptului de a folosi limba maternă pentru toate naţionalităţile; asigurarea eliberării ţăranilor de obligaţiile iobăgeşti fără nici o despăgubire din partea lor; extinderea şi asupra acestora a drepturilor cetăţeneşti.

Canceliştii români, deci şi I. Mărginean, s-au solidarizat cu revendicările formulate de Al. Papiu, ceea ce a provocat suspiciunea colegilor maghiari şi secui, precum şi a autorităţilor locale. De aceea, rând pe rând au părăsit Târgu-Mureşul şi s-au îndreptat spre localităţile în care se aflau familiile lor.

În raportul său, asesorul menționat arăta că plecaseră deja din Târgu-Mureş canceliştii: Vasile Buteanu şi Vasile Dragoş din districtul Chioar, Ioan Pinciu din Răşinari, Petru Roşca din Săliştea Sibiului, Petru Popovici din Abrud, Avram Iancu din Vidra şi Ioan Mărginean din Dateş. Despre Al. Papiu preciza că se pregătea să urmeze exemplul colegilor lui.

La canceliştii Avram Iancu şi I. Mărginean, dar şi la Al. Bătrâneanu, se referea I. Axente Sever într-o scrisoare trimisă din Bucureşti lui S. Bărnuțiu la 18 aprilie 1848 în perspectiva întreprinderii unor acțiuni pentru câştigarea drepturilor de care românii ardeleni erau lipsiți. În această perspectivă îl atenționa pe S. Bărnuțiu că se putea conta pe Al. Bătrâneanu în Câmpia Transilvaniei, pe I. Mărginean în satele situate pe Mureş din jos de Târgu-Mureş până spre Bogata şi Luduş, pe Avram Iancu în localitățile de pe Valea Ampoiului, pe Elia Molnar în districtul Făgăraş. I. Axente Sever îl asigura pe S. Bărnuțiu că el însuşi era dispus să acționeze în regiunea Alba Iulia, de unde era originar.

Previziunile lui I. Axente Secer se vor adeveri în luna aprilie a anului 1848, când I. Mărginean din Dateş se va întâlni cu colegul şi prietenul său Al. Papiu Ilarian din Budiul învecinat, la preotul Nicolae Vlăduțiu din Bogata de Mureş. Aici se vor sfătui asupra mijloacelor necesare antrenării țăranilor din satele plăşii Bogata de Mureş în sprijinirea revendicărilor sociale şi naționale, inclusiv prin participarea delegaților lor la Adunarea de la Blaj. La întâlnirile şi consfătuirile lui I. Mărginean, Al. Papiu Ilarian şi N. Vlăduțiu, făceau referiri 23 de mici nobili din Bogata în sesizarea pe care i-au prezentat-o la 22 mai solgăbirăului sau judelui nobiliar al acestei plăşi. Semnatarii îi învinuiau pe cei trei prieteni că ar fi tulburători ai păcii şi ordinii instituite, precum şi instigatori antiguberniali.

Unul din cei 23 de semnatari cu numele de Fulei Ádám a înaintat aceluiaşi solgăbirău al plăşii Bogata de Mureş o sesizare personală în ziua următoare. Sesizarea privea pe de o parte acțiunea lui N. Vlăduțiu din 21 mai, când, fiind duminecă, a convocat la biserica sa nu numai enoriaşii greco-catolici, ci şi maghiarii reformați din Bogata, iar la sfârşitul slujbei religioase i-a pus pe toți să presteze jurământul că vor rămâne credincioşi împăratului de la Viena. Pe de altă parte, nemeşul Fulei preciza că N. Vlăduțiu s-a întâlnit cu Ioan Mărgineanu nu numai după a doua Adunare națională de la Blaj ci şi înainte de prima, în preajma Paştelui care au avut loc în 23 Aprilie. Din sesizările nemeşilor se poate deduce că N. Vlăduțiu şi I. Mărgineanu au participat atât la prima, cât şi la a doua Adunare de la Blaj, ca şi Al. Papiu Ilarian.

Prezența lui I. Mărginean la a doua Adunare națională de la Blaj din 15-17 mai este confirmată de procesul verbal al desfăşurării ei. Din el rezultă alegerea sa în delegația desemnată pentru a prezenta programul

adoptat la Blaj apropiatei diete ce se va întruni la Cluj. Ca membru al delegației el a asistat la deschiderea lucrărilor Dietei nobiliare de la Cluj la 29 mai. Dar după ce şi-a îndeplinit misiunea s-a înapoiat acasă şi şi-a continuat activitatea de consolidare a conştiinţei şi solidarității naţionale nu numai în satul natal, ci şi în localitățile învecinate Lechința de Mureş, Chimitelnic şi Dileu Vechi. Prezența lui la Dileu Vechi este semnalată în raportul casierului Boér Lajos din Căpuşu de Câmpie înaintat la 20 mai comitelui suprem al comitatului Turda. Semnatarul raportului atenţiona dregătoria comitatensă că starea de agitație de la Dileu Vechi era întreţinută de participanţii la a doua Adunare națională de la Blaj, după ce au revenit la casele lor. El continua cu precizarea că activitatea agitatorică a acestora era încurajată de tânărul I. Mărginean din Dătăşeni.

Sesizarea casierului din Căpuşu de Câmpie a determinat dregătoria comitatensă să-i trimită pe comisarii Kemény Farkas şi Boér Simon pentru a ancheta situația din Dileu Vechi şi din alte localități ale plăşii Bogata de Mureş. Rezultatul anchetei l-au prezentat comitelui suprem la 24 mai. În procesul verbal care consemna ancheta, ei au insistat mai întâi asupra acţiunii preotului N. Vlăduţiu din Bogata care a reuşit să-i convingă atât pe ţăranii români, cât şi pe cei maghiari să presteze jurământul de fidelitate față de împărat. Apoi au semnalat disensiunile de la Lechința de Mureş dintre ţăranii români şi cei maghiari colonizați recent de curtea nobiliară pe pământul ei nobiliar. În partea finală a raportului lăsau să se înțeleagă că la frământările de la Dileu Vechi, Lechința şi Bogata au contribuit şi N. Vlăduţiu, I. Mărginean şi Al. Papiu prin activitatea lor din primăvara anului 1848. Pe baza raportului celor doi comisari comitatensi, comitele suprem al comitatului Turda a informat, în aceeaşi zi, Guberniul nobiliar de la Cluj despre agitațiile semnalate de ei pentru a solicita menţinerea unei unități militare de represiune în satele plăşii Bogata de Mureş. Fără îndoială, activitatea lui Al. Papiu Ilarian, I. Mărginean, N. Vlăduţiu şi a altor tineri intelectuali, precum şi a participanţilor la prima şi la a doua Adunare de la Blaj în lunile aprilie şi mai explică de ce în vara anului 1848 unele documente conţin informaţia că în satele plăşii Bogata s-a răspândit printre ţăranii români ideea unirii Transilvaniei nu cu Ungaria, ci cu Țara Românească şi cu Moldova.

Un document care se referă la încercarea lui Alexandru Bătrâneanu de a organiza în satele Câmpiei Transilvaniei gărzi naţionale sau cetățeneşti sub forma unei prefecturi la începutul lui octombrie 1848, conform hotărârii celei de a treia Adunări naţionale de la Blaj, relevă că şi la ea a participat Ioan Mărgineanu. Întrucât această legiune sau prefectură urma să cuprindă 120 de sate, Al. Bătrâneanu a hotărât să le organizeze în 12 tribunale şi în fruntea lor a numit 12 tribuni. Al 12-lea tribunat trebuia să cuprindă satele

din plasa Bogata de Mureş şi să aibă centrul la Budiu de Câmpie, satul lui Al. Papiu Ilarian. La conducerea acestui tribunal l-a nominalizat pe fostul lui coleg de la Blaj Ioan Mărgineanu din Dateş. E adevărat în document apare în mod greşit Vasile Vespremean, dar el nu era din Dătăşeni aşa cum apare în document. Din Dateş era I. Mărginean, care a figurat, ca şi Al. Bătrâneanu, printre cei 12 studenţi eliminaţi din Seminarul teologic de la Blaj din 1845.

Dar arestarea lui Al. Bătrâneanu şi a tribunului Vasile Simonis la Bărăi, urmată de judecarea şi condamnarea lor la moarte de către un tribunal statarial improvizat la Cluj în 30 octombrie, l-a convins pe I. Mărginean că era mai consult să părăsească temporar satul natal şi să se adăpostească la Blaj şi la Sibiu până în pragul primăverii anului 1849. De aici se pare că a primit din partea Comitetului naţional misiunea să întreprindă o călătorie de documentare în Banat ca însoţitor al locotenentului de grăniceri Constantin Stezar. Un jurnal despre această însărcinare a fost publicat în revista Astrei *Transilvania* din decembrie 1878 cu titlul: *Observări dintr-o călătorie în Banat a lor doi ardeleni.* El este iscălit de Constantin Stezar şi Ioan Mărginean şi are data de 8 martie 1849.

Jurnalul începe cu precizarea că semnatarilor li s-a trasat misiunea de a lua legătura cu Comandamentul armatei imperiale din Banat care avea sediul la Timişoara. Descriind călătoria, ei arătau că în drum spre Banat au trecut prin Orăştie şi Deva în zilele imediat următoare bătăliei din 9 februarie de la podul Simeriei, susţinută de unităţi de grăniceri şi de glotaşi, comandate de căpitanul Cernoevici şi respectiv de prefectul legiunii hunedorene Nicolae Solomon, cu armata revoluţionară a lui Iosif Bem. Amândoi le-au relatat despre amploarea confruntării. De altfel, semnatarii jurnalului au văzut pe drumul parcurs sute de cadavre în putrefacţie, dar şi pierderile suferite de satele româneşti prin care au trecut insurgenţii maghiari.

Ajungând în Banat au constatat că ţăranii români de acolo aveau sentimente naţionale mai puţin dezvoltate în comparaţie cu semenii lor ardeleni. La grăniceri şi la intelectualii bănăţeni au remarcat însă o conştiinţă naţională asemănătoare cu a celor din Transilvania. În rândurile acestora îi menţionează pe fraţii Mocioni şi pe Petru Cermena ajuns comandant al cetăţii Timişoara. De la Timişoara s-au îndreptat spre Lugoj. Acolo au asistat la înmormântarea unor husari şi au constatat că slujba religioasă se efectua în limba sârbă şi nu româneşte. Protopopul greco-catolic Ştefan Barcianu şi preotul ortodox Ştefan Ionescu i-au lămurit despre starea de inferioritate în care i-au ţinut ierarhii bisericii sârbeşti pe românii ortodocşi din punct de vedere religios şi cultural. Au aflat de ce în rândurile ţăranilor români bănăţeni erau mai accentuate resentimentele faţă de clerul sârbesc decât faţă de nobilii unguri.

În legătură cu acest jurnal de călătorie trebuie precizat că semnatarul Ioan Mărginean nu e în mod cert identic cu cel din Dătăşeni, deoarece în nomenclatorul menţionat cu privire la propunerile pentru ocuparea unor funcţii publice după revoluţie mai apare un tânăr cu acelaşi nume originar din Vestem (scaunul Sibiu). Despre acesta se spune că avea tot 26 de ani, însă era absolvent al unei şcoli militare. Cert este că sfârşitul revoluţiei şi al războiului civil din 1848-1849 l-a găsit pe I. Mărginean din Dătăşeni la Blaj. În deceniul post-revoluţionar a ocupat ca jurist diferite funcţii în aparatul de stat. Un şematism al funcţionarilor publici din 1860 îl nominalizează ca notar sau secretar al dregătoriei micului scaun Arieş carea avea centrul administrativ la Vinţul de Sus (azi Unirea de lângă Aiud). Nu se ştie şi anul decesului său.

BIBLIOGRAFIE:

DRAGOMIR, S.; HULEA, E.; NICHI, L. *Studii şi documente privitoare la revoluţia românilor din Transilvania în anii 1848-1849,* vol. II; *Documente privind revoluţia de la 1848 în Ţările Române. C. Transilvania,* vol. II-IV; CHINDRIŞ, I. *Începuturile Prefecturii Câmpiei la 1848* în: *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie Cluj-Napoca,* XXVIII, 1987-1988; Revista *Transilvania* din decembrie 1878.

L.B.

MIKÓ, Imre

(n. 4 septembrie 1805, Zăbala – m. 16 septembrie 1876, Cluj)

În galeria personalităţilor maghiare din vremea sa, Mikó Imre s-a distins ca un veritabil istoric, om politic, dar mai ales ca un fin şi talentat om de cultură. A studiat, iniţial, în cadrul Şcolii Superioare „Bethlen" din Aiud. După terminarea acesteia a început practica de cancelist în cadrul Tablei Regale din Târgu-Mureş, pregătindu-se pentru cariera de avocat.

În anul 1825 şi-a susţinut, în mod strălucit, toate examenele de drept, motiv pentru care, în anul următor, a fost pus să activeze ca notar în cadrul Scaunului gubernial regal. Odată cu trecerea timpului, recunoscându-i-se talentul, este avansat, ocupând diferite funcţii importante: în anul 1830 este numit concepist, apoi în anul 1835 devine secretar aulic, iar în anul 1837, ca urmare a alegerii din cadrul Dietei Transilvaniei, i se conferă marea onoare de a ocupa funcţia de consilier gubernial.

Pe lângă funcţiile politice şi administrative, Mikó Imre s-a implicat mult şi în viaţa internă a bisericii reformate din Transilvania, fiind numit în anul 1840 prim-curator al Statusului Reformat.

În anii 1841-1843, Dieta Transilvaniei i-a încredinţat direcţiunea Teatrului Naţional din Cluj. Revine însă mai hotărât în viaţa politică a vremii, participând, în luna octombrie a anului 1848, la adunarea secuilor de la Lutiţa în calitate de comisar regal. Aici, mai mult de 30.000 de persoane l-au ales preşedinte al adunării.

Pe 2 decembrie 1848, Guberniul ardelean, la sugestia baronului Kemény Ferenc, a trimis o petiţie împăratului, atrăgându-i atenţia asupra problemelor care, în Ungaria, puteau conduce la conflicte majore. Sarcina înmânării acestei petiţii i-a revenit lui Mikó Imre. După ce şi-a încheiat misiunea la Olmütz, Mikó Imre a revenit în Transilvania şi a îndeplinit funcţia de guvernator în locul lui Teleki József, până la sfârşitul războiului civil.

În anul 1861 are loc restaurarea temporară a Guberniului nobiliar al Transilvaniei, iar Mikó Imre redevine preşedinte al acestuia, cu titlul de guvernator. Îşi va continua strălucita carieră politică şi după anul 1867, atunci când va participa la lucrările Dietei de la Cluj, fiind trimis apoi ca deputat la Pesta. Aici, în anul 1867, ocupă portofoliul comunicaţiilor, după care îşi dedică întreaga sa activitate diferitelor aspecte sociale: a inaugurat Societatea de Binefacere şi Cultură, s-a ocupat personal de buna conducere şi administrare a Teatrului Naţional din Cluj, căreia i-a lărgit incinta, apoi a acordat un sprijin generos şcolilor din Orăştie şi Sf. Gheorghe, pentru aceasta din urmă donându-i suma de 60.000 de forinţi. Pentru Şcoala Superioară Reformată din Cluj a oferit 4.000 de forinţi, iar marea sa contribuţie financiară s-a raportat la deschiderea Muzeului Ardelean, de care s-a ocupat încă în cadrul lucrărilor Dietei din anii 1841-1843. În favoarea acestui muzeu a decis să doneze castelul său de vară, împreună cu grădina cea mare.

Şi-a legat numele şi de activitatea universităţii din Cluj, iar, din anul 1867, a fost ales preşedintele Societăţii Istorice, funcţie pe care a deţinut-o până la moarte. A mai sprijinit cu foarte mare interes şi Societatea Economică Ardeleană, pe care a reorganizat-o în anul 1854, sporindu-i veniturile cu încă 3.000 de forinţi.

Înainte de izbucnirea revoluţiei, s-a consacrat cercetării istoriei, petrecând mult timp în diferite arhive şi biblioteci unde a copiat manuscrise preţioase.

În plan publicistic a sprijinit, cu mare interes, înfiinţarea ziarului „Kolozsvári Közlöny”.

Recunoscându-i meritele incontestabile pe plan cultural, pe data de 15 august 1858, Academia Maghiară i-a conferit titlul de membru de onoare. Nu mult timp după aceasta, a donat, în beneficiul Academiei, generoasa sumă de 4.000 de forinţi.

Ultimii ani de viaţă i-a dedicat bisericii reformate ardelene. A trecut prin momente grele atunci când şi-a pierdut unicul fiu, iar fiica sa a devenit văduvă. Şi-a depăşit greutăţile cu succes, remarcându-se ca una din figurile

proeminente din viaţa politică şi culturală a Ungariei. În ultima parte a vieții i s-a conferit înalta distincție „Marea Cruce a Ordinului Sf. Leopold."

Dintre lucrările sale cele mai semnificative, sunt demne de amintit următoarele: *Erdély különválása Magyarországtól,* Buda, 1860; *Gróf Kemény József emlékezete,* Buda, 1860; *Bod Péter élete és munkái,* Buda, 1864; *Magyarország vasúthálózata,* Pest, 1867.

BIBLIOGRAFIE:

Új Magyar Életrajzi Lexikon, Magyar Könyvklub, 2001; *Pallas Nagy Lexikona*; *Révai Lexikon*; BONA, Gábor. *Az 1848-1849-as honvédsereg vezetői,* Budapest, Rubicon, 1999; *Magyarország hadtörténete két kötetben,* Budapest, Zrinyi Katonai Kiadó, 1985; HERMANN, Róbert. *1848-1849- A szabadságharc hadtörténete,* Budapest, Korona Kiadó, 2001. SZINNYEI, József. *Magyar irok élete és munkái,* Budapest, 2000.

V.A.

MIKÓ, Mihály
(n. 29 septembrie 1817, Joseni – m. 25 februarie 1881, Miercurea Ciuc)

S-a remarcat în timpul Revoluției de la 1848 în calitate de deputat, respectiv ca şi comisar gubernial. Studiile primare le efectuează la Joseni, apoi decide să le continue la Miercurea Ciuc, respectiv la Liceul Regal din Cluj pe care îl absolvă cu succes în anul 1837.

În anul 1839 susține examenul de avocatură la Târgu-Mureş, după care este numit notar al scaunului Ciuc. Activează un timp în această funcție, până în momentul în care decide să se implice mai mult în viața politică. În anul 1841 este ales deputat în cadrul Dietei de la Cluj, ocazie cu care începe să pledeze puternic pentru cauza secuilor. Face o impresie deosebită în cadrul lucrărilor şedinţei, dar mai ales în rândul secuilor, astfel că reuşeşte să îşi păstreze această funcție inclusiv în preajma revoluției.

Odată cu derularea evenimentelor este numit în cadrul comisiei regnicolare care s-a ocupat în detaliu de chestiunea Uniunii Transilvaniei cu Ungaria. Recunoscându-i meritele în cadrul activității politice, Dieta din Pesta l-a numit, pe data de 27 septembrie, în funcția de comisar gubernial pentru scaunul Ciuc. Va deține această funcție până la momentul capitulării armatei maghiare la Şiria.

După acest moment dificil a hotărât să se ascundă o perioadă, dar, în ciuda acestui fapt, a fost capturat şi condamnat la Pesta, pe data de 5 mai 1852, la 4 ani de închisoare. Va fi eliberat pe data de 4 mai 1856, ocazie cu care decide să se căsătorească şi să facă avere. Un timp renunță la viața politică, revenind însă în anul 1861, atunci când i se conferă funcția de procuror al scaunului Ciuc.

Peste doi ani este ales deputat la Dieta de la Sibiu din partea circumscripţiei Ditrău, funcţie pe care o redobândeşte şi în anul 1863 când va participa la lucrările Dietei de la Cluj.

În anul 1866 este trimis la Pesta, tot în calitate de deputat, pentru ca la revenire să i se confere o înaltă demnitate, ce reprezenta încununarea carierei sale politice. Mikó Mihály s-a numărat printre cei mai eficienţi prefecţi ai comitatului Ciuc, funcţie pe care o ocupă până în momentul în care se apropie de sfârşitul carierei politice. Se stinge din viaţă la Miercurea Ciuc, pe data de 25 februarie 1881.

BIBLIOGRAFIE:

Új Magyar Életrajzi Lexikon, *Magyar Könyvklub*, 2001; *Pallas Nagy Lexikona*; *Révai Lexikon*; BONA, Gábor. *Az 1848-1849-as honvédsereg vezetői*, Budapest, Rubicon, 1999; *Magyarország hadtörténete két kötetben*, Budapest, Zrinyi Katonai Kiadó, 1985; HERMANN, Róbert. *1848-1849- A szabadságharc hadtörténete*, Budapest, Korona Kiadó, 2001. SZINNYEI, József. *Magyar irok élete és munkái*, Budapest, 2000.

V.A.

MOLDOVAN, Dimitrie
(n. 1811, Deva – m. 1889)

Dimitrie (Demetriu sau Dumitru) Moldovan s-a născut în 1811 la Deva într-o familie înstărită de negustori şi proprietari ai unor exploatări miniere. A frecventat Şcoala primară „de normă" din Zlatna, Gimnaziul german din Sibiu şi Institutul Minier din Schemnitz, cunoscut sub denumirea de Academie Montanistică.

Treptele învăţământului parcurse i-au dat posibilitatea să-şi însuşească latina, germana şi maghiara, iar absolvirea Academiei Montanistice i-a adus diploma de inginer minier. Două documente din martie şi aprilie 1848 relevă că în anii premergători revoluţiei s-a dedicat administrării exploatării miniere a familiei sale de la Băiţa. Ambele se referă la implicarea lui în redactarea unor memorii înaintate comisiei de recrutare în cauza unui miner, tatăl mai multor copii, acuzat de vagabondaj.

Izbucnirea revoluţiei la mijlocul lui martie 1848 la Viena şi Pesta şi extinderea ei în întreaga monarhie habsburgică a creat perspective pentru eliberarea socială şi pentru emanciparea naţională a românilor din Transilvania. Aceste perspective l-au determinat şi pe D. Moldovan să se implice în acţiunile ce vizau cucerirea unor drepturi politice, asemenea celorlalţi intelectuali români ardeleni.

Implicarea lui s-a concretizat în participarea la cea de a doua Adunare Națională de la Blaj din 15-17 mai 1848. Însuflețit de ideile expuse de S. Bărnuțiu în cuvântările lui din 14 mai și din prima zi a Adunării și el va rosti jurământul prin care, la fel ca ceilalți participanți, se va angaja să rămână toată viața fidel năzuințelor de emancipare ale națiunii sale. În a treia zi a Adunării va fi cooptat între membrii delegației desemnată să prezinte împăratului de la Viena, sub forma unei petiții, programul în 16 puncte adoptat de ea.

Sosit la Viena, D. Moldovan s-a alăturat celorlalți delegați. Împreună au constatat că monarhul și Curtea imperială se refugiaseră în Tirol, la Innsbruck, din cauza avântului revoluționar care a cuprins populația vieneză. Întrucât Andrei Șaguna, conducătorul delegației, a fost nevoit să meargă mai întâi la Carloviț pentru a fi sanctificat ca episcop de mitropolitul Rajači, delegații sosiți în capitala Imperiului Habsburgic au hotărât, într-o consfătuire din 25 sau 26 mai, să-i trimită la Innsbruck pe T. Cipariu, I. Popasu, A.T. Laurian și I. Bran Pap de Lemeni pentru a-i prezenta împăratului petiția. Ei vor fi primiți în audiență la 5 iunie, însă nu de monarh, ci de împuternicitul Guvernului ungar pe lângă Curtea imperială, prințul Eszterházi Pál, căruia vor fi nevoiți să-i înmâneze petiția. Eszterházi a profitat de împrejurare și, în colaborare cu premierul Guvernului de la Pesta, Batthyányi Lajos, sosit și el la Innsbruck, au manevrat astfel jocul politic din culise, încât împăratul Ferdinand nu i-a primit în audiență pe cei patru delegați pentru a le da răspunsul la petiție decât în 11 iunie, adică a doua zi după ce a semnat legea uniunii. După primirea răspunsului monarhului, la Innsbruck a rămas numai A.T. Laurian, ceilalți trei revenind la Viena. Revenirea lor a coincis cu sosirea în capitala monarhiei a episcopului Andrei Șaguna.

Informat despre răspunsul evaziv al monarhului, A. Șaguna s-a hotărât să se deplaseze el însuși la Innsbruck, însoțit de 12 delegați. Împreună au prezentat împăratului, la 16 iunie, un protest contra legii uniunii, cu semnăturile lor. Între cei 13 semnatari ai protestului figura și D. Moldovan. De altfel, el și-a manifestat dezaprobarea față de înmânarea petiției la 5 iunie prințului Eszterházi și nu direct monarhului, într-un articol publicat în ziarul „Wienner Zeitung", care va fi reprodus apoi de „Siebenbürger Bote" și de „Budapesti Hirlap". Semnatarul articolului justifica astfel protestul contra legii uniunii aprobată de împărat.

După ce monarhul a răspuns protestului la 23 iunie, promițând că Guvernul ungar va propune Dietei pestane un proiect de lege privind recunoașterea românilor ca națiune, delegații au pornit spre casele lor. La Pesta s-au oprit Timotei Cipariu, Paul Dunca, Ioan Bran, Iosif Ighianu și Dimitrie Moldovan, deoarece episcopul Șaguna i-a propus Guvernului maghiar ca membri suplimentari ai comisiei regnicolare, desemnată de Dieta nobiliară de la Cluj pentru a definitiva legea uniunii împreună cu guvernamentalii pestani.

Şaguna şi-a motivat propunerea cu argumentul că în comisia regnicolară românii nu erau reprezentaţi decât de el, de episcopul Lemeni şi de deputatul Al. Bohăţel, fiind deci în netă inferioritate comparativ cu cei 23 de maghiari, secui şi saşi. Guvernul pestan a fost de acord cu propunerea lui Şaguna şi a admis chiar ca lista să fie completată cu alţi câţiva români, pe care urma să-i nominalizeze episcopul Lemeni. Dar conducătorul comisiei regnicolare, care era însuşi guvernatorul Teleki József, s-a opus iniţial, susţinând că decizia Dietei de la Cluj nu putea fi modificată nici măcar de cel mai înalt for administrativ al Ungariei. Până la urmă, contele Teleki József a admis totuşi un compromis, în sensul că cei propuşi de Şaguna puteau participa la dezbaterile din comisia regnicolară ca supleanţi, însă fără dreptul de a vota hotărârile ce se vor adopta. În această postură cei cinci supleanţi propuşi de Şaguna vor contribui prin intervenţiile lor la elaborarea proiectului de lege care prevedea recunoaşterea românilor ca naţionalitate distinctă, inclusiv acordarea dreptului de a-şi folosi limba maternă în biserici, şcoli şi în administraţia locală. Proiectul legii nu va mai ajunge însă să fie luat în dezbaterea Dietei Ungariei, deoarece în luna septembrie evenimentele se vor precipita şi în octombrie vor contribui la transformarea revoluţiei în război civil.

Încheindu-se misiunea, membrii comisiei regnicolare vor părăsi Pesta şi vor reveni în Transilvania spre mijlocul lunii septembrie, deci în preajma celei de a treia Adunări Naţionale de la Blaj.

Cea de a treia Adunare Naţională a durat din 15 până în 27 septembrie 1848. Ea s-a soldat cu constituirea unui nou Comitet naţional care-l va înlocui pe cel ales la Adunarea din mai şi, totodată, cu formularea unor noi revendicări adresate de această dată Comandamentului armatei imperiale de la Sibiu. Comandamentul militar l-a trimis la Blaj pe acelaşi general Schurter care a fost prezent şi la a doua Adunare, pentru a discuta revendicările formulate, inclusiv problema recunoaşterii noului comitet.

Între revendicări a figurat şi aceea a organizării unor gărzi cetăţeneşti în comitatele şi districtele unde românii formau majoritatea populaţiei, pentru a se putea apăra împotriva abuzurilor şi silniciilor comise de cele înfiinţate încă din primăvara anului 1848 sub patronajul nobilimii maghiare. Gărzile urmau să fie constituite sub forma unor legiuni sau prefecturi. Acestea vor fi alcătuite din tribunate, tribunatele din centurii, iar centuriile din decurii. Toate trebuiau să fie subordonate noului Comitet naţional oficial numit de pacificaţiune.

Câteva zile comandantul suprem al armatei de la Sibiu, feldmareşalul Puchner, a ezitat să primească propunerile Comitetului naţional, întrucât nu-l acceptase oficial. Totuşi, fiindcă după omorârea generalului Lamberg, împuternicitul împăratului în Ungaria, de către mulţimea întărâtată de la Pesta, devenise clar că evenimentele evoluau spre un război civil, Puchner s-a decis să poarte tratative cu Comitetul Naţiunii Române. A condiţionat

însă recunoaşterea acestuia de restrângerea lui la şase persoane care să cunoască bine limba germană şi să se stabilească la Sibiu, pentru a putea colabora cu ei rapid şi eficient. Iniţial cele şase persoane acceptate au fost: A.T. Laurian T. Cipariu, N. Bălăşescu, Fl. Micaş, I. Bran şi S. Bărnuţiu, acesta ca preşedinte. Curând li se va alătura însă şi G. Bariţiu. Din cele relatate de Bariţiu rezultă că chiar de la început ţăranii români au considerat comitetul ca „Guberniu românesc".

La scurt timp după ce a fost recunoscut, paralel cu organizarea legiunilor sau prefecturilor, noul Comitet a procedat la instalarea unor noi autorităţi administrative civile în câteva comitate şi districte. Noile oficialităţi administrative vor fi parţial româneşti. Ele le vor înlocui pe cele nobiliare până la 1 decembrie 1848, pe măsură ce trupele imperiale, secondate de voluntarii sau „glotaşii" români, vor dezarma gărzile cetăţeneşti maghiare din oraşele Deva, Hunedoara şi Haţeg.

În cazul comitatului Hunedoara perspectiva înlocuirii rezultă din raportul înaintat la 16 octombrie baronului Vaj Miklos, împuternicitul Guvernului ungar în Transilvania, de către contele Kuun Gothárd. El a îndeplinit funcţia de jude şi de administrator suprem comitatens din primăvara anului 1848, când Vasile Nopcea a demisionat din dregătoria de comite. Kuun Gothárd recunoştea în raportul său că în noua conjunctură a preferat să se refugieze în Ungaria, împreună cu subalternii săi.

Instituirea noilor oficialităţi administrative s-a realizat în comitatele Alba de Jos şi Târnava, precum şi în districtul Făgăraş, pe baza unui scrutin electoral, la care au participat alegători români, maghiari şi saşi. Dar extinderea mai timpurie a războiului civil în comitatele Zarand şi Hunedoara a împiedicat efectuarea unor alegeri libere asemănătoare cu cele menţionate. În aceste două comitate noii funcţionari sau dregători comitatensi vor fi numiţi de Comitetul Naţiunii Române şi de Comandamentul suprem al armatei de la Sibiu. Cei desemnaţi de Comandamentul militar proveneau din rândurile ofiţerilor pensionaţi.

Lor le vor reveni prerogativele comiţilor supremi. Cei numiţi de Comitetul de pacificaţiune vor prelua atributele vicecomiţilor şi vor fi consideraţi coadministratori. De fapt, ca şi în cazul vicecomiţilor, ei vor coordona aparatul administrativ comitatens. În comitatul Zarand, prim administrator a devenit căpitanul Turbat, iar coadministrator prefectul legiunii zărândene, Ioan Buteanu. În comitatul Hunedoara demnitatea de administrator suprem i s-a atribuit maiorului Johann Cserbes (Czerbes, Zerbes, Ţerbes), iar aceea de adjunct sau coadministrator lui Dimitrie Moldovan. În ordinile primite de la Comitetul de pacificaţiune şi în rapoartele pe care i le-au adresat funcţionarii subordonaţi existenţi la nivelul cercurilor, plăşilor şi comunelor din comitatul Hunedoara, lui D. Moldovan i se spunea fie coadministrator, fie jude suprem sau prim-jude. Ultima titulatură se explică prin faptul că până în 1848 comiţii supremi şi

vicecomiții aflați la cârma comitatelor îndeplineau pe lângă funcții administrative și prerogative juridice.

Numirea noilor dregători ai comitatului Hunedoara rezultă din apelul adresat de Comitetul de pacificațiune tatălui lui D. Moldovan, la 11 noiembrie 1848, prin care îl ruga să asigure maiorului Czerbes o cazare corespunzătoare, când va sosi la Deva. Czerbes a sosit la Deva și a preluat funcția de administrator comitatens la 15 noiembrie, însoțit de adjunctul său D. Moldovan, după cum afirmă el într-un memoriu înaintat în 1850 Cancelariei aulice a Transilvaniei de la Viena.

Zece zile mai târziu, la 25 noiembrie, în numele Comitetului de pacificațiune de la Sibiu, S. Bărnuțiu ca președinte și A. Florian ca secretar au semnat scrisoarea trimisă lui D. Moldovan, prin care îi mărturiseau satisfacția la aflarea veștii privind instalarea administrației românești în comitatul Hunedoara, primită de la I. Bran. Semnatarii îl atenționau pe D. Moldovan că era necesar să se îngrijească de salarizarea funcționarilor subordonați pentru a-i cointeresa să-și îndeplinească îndatoririle fără a comite abuzuri. Ei recomandau ca salariile să varieze între 200 și 800 de florini.

O scrisoare primită de D. Moldovan de la I. Pipoș la 26 noiembrie relevă dificultățile pe care le-a avut de înfruntat în acțiunea de recrutare a unor funcționari cu experiență în aparatul administrativ comitatens. I Pipoș se scuza că nu putea accepta propunerea de a deveni inspector comitatens provizoriu, deoarece îndeplinea funcția de controlor minier erarial care-i impunea să administreze cu grijă fondul montanistic de 250.000 de florini destinat exploatării miniereului fieros.

Printr-o adresă anterioară din 22 noiembrie, semnată de S. Bărnuțiu și A. Florian, Comitetul de pacificațiune atenționa noua administrație asupra necesității asigurării ordinii publice. Ea conținea pe de o parte indicația de a se ancheta ciocnirea dintre țăranii „glotași" din 16 sate hunedorene și gardiștii maghiari de la Geoagiu de Jos, soldată cu morți și răniți. Pe de altă parte i se pretindea lui D. Moldovan să verifice în ce măsură corespundea adevărului informația dată Comandamentului suprem de către maiorul Teuchert în legătură cu amenințarea ce ar plana asupra nobililor din Zarand și din „Țara Hațegului" care s-au refugiat la Orăștie.

Ancheta de la Geoagiu a efectuat-o la 6 decembrie 1848 controlorul erarial I. Pipoș la intervenția prefectului P. Dobra. Despre rezultatele anchetei, I. Pipoș l-a informat pe D. Moldovan la aceeași dată. Cu ocazia anchetei i-a audiat pe Servian Popovici, pe George Damian și pe căpitanul Nalik.

Din relatările lor reieșea că unul din membrii gărzii maghiare a tras asupra „glotașilor" trimiși de prefectul Ioan Buteanu să-i dezarmeze și să efectueze treieratul cerealelor de la curțile nobiliare, care urmau să fie trimise la Zlatna și Abrud. De aceea glotașii au răspuns la provocare și astfel

ciocnirea s-a încheiat cu morţi şi răniţi. Autorul raportului lasă să se înţeleagă că informaţia maiorului Teuchert reflecta influenţa patriciatului săsesc din Orăştie, care se afla în divergenţă cu românii şi maghiarii din scaunul cu aceeaşi denumire.

I. Pipoş îl asigura pe D. Moldovan că românii nu intenţionau să atace oraşul Orăştie, unde ei formau majoritatea populaţiei. Dând crezare insinuărilor Magistratului sau Consiliului Orăştiei, maiorul Teuchert s-a deplasat cu unitatea pe care o comanda în acest oraş, lăsând fără apărare graniţa dinspre Zam. Insurgenţii maghiari au avut astfel posibilitatea să pătrundă în comitatul Hunedoara pe valea Mureşului mijlociu, provocând mari pagube satelor din zonă. Incursiunea acestora s-a produs la începutul lui noiembrie 1848.

Pe baza notei informative primite de la I. Pipoş, tot la 6 decembrie, D. Moldovan a raportat Comitetului de la Sibiu consecinţele nefaste ale acţiunii maiorului Teuchert care s-au abătut asupra satelor româneşti din Zarand şi de pe Mureşul mijlociu. Pentru a se evita repetarea evenimentelor, el sublinia necesitatea înarmării „glotaşilor" români, precizând că numai 60 dintre ei dacă ar fi dispus de arme, ar fi putut să-i oprească pe jefuitori la Zam. „Glotaşii" trebuiau să lupte însă slab înarmaţi şi echipaţi. Sugera Comitetului să intervină la comandantul armatei spre a asigura cu forţe înarmate, inclusiv cu tunuri, căile de acces de la Dobra şi Hălmagiu spre Lugoj, Arad şi Oradea. În raportul său, D. Moldovan mai înştiinţa Comitetul că maiorul Teuchert, în trecerea prin Deva, a adus câţiva români arestaţi de el, pe care i-a lăsat sub pază într-o casă fără geamuri, periclitându-le astfel sănătatea. De aceea a intervenit la Comandamentul garnizoanei din Deva şi a obţinut eliberarea lor.

În exercitarea atribuţiilor sale, D. Moldovan se va baza pe colaborarea cu Nicolae Solomon, prefectul legiunii hunedorene şi pe sprijinul grănicerilor români ce staţionau în „Ţara Haţegului".

La 7 decembrie 1848, maiorul J. Czerbes şi D. Moldovan au semnat un apel adresat românilor din comitatul Hunedoara. Invocând proclamaţia feldmareşalului Puchner din 26 octombrie, semnatarii apelului le cereau să respecte averile celor dezarmaţi şi-i îndemnau la convieţuire paşnică cu aceştia, deoarece nu vor mai avea posibilitatea să-i asuprească. Totodată le aduceau la cunoştinţă că de la curţile nobiliare părăsite de proprietarii lor se vor strânge 120.000 de porţii „cătăneşti" de grâu, ovăz şi fân, precum şi 400 de stânjeni de lemne, conform ordinului „comisarului împărătesc".

Celelalte provizii care vor rămâne după colectarea porţiilor necesare aprovizionării armatei urmau să fie distribuite familiilor celor răniţi şi căzuţi în luptele cu insurgenţii. În schimbul respectării îndemnurilor şi măsurilor iniţiate de Comandamentul suprem al armatei, autorii apelului promiteau

țăranilor din satele hunedorene că li se va asigura necesarul de lemne de foc pentru a depăși rigorile iernii. Li se promitea, de asemenea, că se vor restitui pământurile de care au fost deposedate unele comunități sătești înainte de revoluție. În partea finală a apelului semnatarii îi asigurau pe hunedoreni că noua administrație se va strădui să facă dreptate celor care până acuma au fost asupriți. La 12 decembrie, D. Moldovan a expediat apelul la Comitetul de pacificațiune de la Sibiu și i-a solicitat sprijinul pentru a fi tipărit în cât mai multe exemplare.

Din analiza apelului rezulta că, în afara misiunii de a menține ordinea publică, o sarcină importantă revenea noii administrații în asigurarea aprovizionării armatei imperiale cu alimente și lemne de foc pentru soldați și cu furaje pentru caii acestora. Asupra greutăților pe care le întâmpina în îndeplinirea sarcinilor sale administrative insista D. Moldovan și în raportul trimis Comitetului național la 15 decembrie. Prin acest raport răspundea reproșurilor pe care Comitetul i le-a adresat în urmă cu o săptămână. Reproșurile se refereau la modalitatea angajării funcționarilor subalterni.

D. Moldovan informa Comitetul că, începând cu 15 noiembrie, când a ajuns la Deva, împreună cu maiorul Cserbes, a luat măsuri pentru stoparea tulburărilor prin apeluri adresate populației și prin solicitarea unor intelectuali să colaboreze la pacificarea satelor. A constatat însă cu regret că unii au refuzat să-i dea concursul pentru a asigura noului aparat administrativ o eficiență cât mai mare. Estima că rezerva acestora se putea datora neîncrederii în posibilitatea unei victorii în cauza emancipării naționale.

Până la redactarea raportului doar inspectorii comitatensi s-au arătat dispuși să colaboreze. În lipsa colaboratorilor era obligat să depună zi de zi eforturi pentru a îndeplini nu numai atribuțiile ce-i reveneau ca jude suprem și coadministrator, ci și munca de concepist, de secretar și de expeditor al corespondenței.

Cu câteva zile înainte de 15 decembrie a încercat să-i vină în ajutor N. Solomon care i-a propus mai multe persoane de încredere pentru funcții administrative. În aceeași zi de 15 decembrie, D. Moldovan a atenționat Comitetul național asupra încercărilor Guberniului de la Cluj, condus de noul guvernator Mikó Imre, de a restabili pacea și de a-și recâștiga autoritatea.

De fapt, cei doi noi dregători principali au administrat comitatul Hunedoara în lunile noiembrie și decembrie ale anului 1848 în mod provizoriu. Comandamentul suprem al armatei imperiale îi va confirma, împreună cu 40 de subalterni, numai la 12 ianuarie 1849, printr-un decret semnat de feldmareșalul Pfersmann, locțiitorul lui Puchner care era bolnav.

Între cei 40 de funcţionari subordonaţi lui D. Moldovan figurează: Petru Damian, Anton Grigorescu, George Tăbăcariu, prefectul Nicolae Solomon, Iosif şi Petru Moldovan, arhidiaconii Orbonaş, Pipoş şi Crainic, prim-notarul Nicolae Barb, protocolistul Victor Pipoş etc. Confirmarea era însoțită de jurământul pe care funcționarii comitatensi au fost obligaţi să-l presteze.

Prelungirea războiului civil a făcut ca la începutul anului 1849 aprovizionarea armatei imperiale şi a unităților de voluntari să se deterioreze. De aceea, Comitetul național a transmis administraţiei comitatului Hunedoara, la 9 ianuarie, ordinul Comandamentului militar, dat în urmă cu câteva zile, prin care se interzicea folosirea cerealelor şi cartofilor la fabricarea rachiului. Ordinul trebuia vestit de preoți în biserici, concomitent cu avertismentul că cei ce nu-l vor respecta vor suporta amenzi de 12 florini şi li se vor confisca principalele componente ale cazanelor folosite la producerea băuturilor spirtoase. Atenționarea transmisă de Comitetul național era semnată acum de S. Bărnuțiu şi de G. Barițiu.

Dificultățile au sporit deoarece detaşamente ale revoluţionarilor maghiari, după incursiunea devastatoare de la începutul lui noiembrie 1848, în ianuarie 1849 au intrat din nou în Zarand şi s-au apropiat de comitatul Hunedoara. D. Moldovan informa la 11 ianuarie Comitetul de pacificaţiune că insurgenții au ajuns la Hălmagiu şi căutau să-i aresteze mai ales pe intelectuali, pentru a-i lipsi pe luptătorii români de conducători. Totodată avertiza că împiedicarea „rebelilor" de a pătrunde în comitatul Hunedoara nu va fi posibilă în lipsă de arme de foc şi de muniție. Satele hunedorene vor fi astfel expuse la noi jafuri care se vor solda cu „bucate prădate", ceea ce va echivala cu reducerea posibilităților de aprovizionare cu alimente şi furaje.

La 13 ianuarie tribunul Avram Suciu din Zarand îi aducea la cunoştinţă inspectorului Anton Grigorescu, subordonatul lui D. Moldovan, că insurgenţii au ajuns până în Vălişoara şi Dealu Mare. O informație asemănătoare oferea lui D. Moldovan şi viceprefectul Zarandului Aviron Teleki, tot în 13 ianuarie. El preciza că „rebelii" au ajuns până în Crâştior şi umblau din sat în sat, însuşindu-şi produse alimentare, îmbrăcăminte, încălțăminte, eventual bani etc.

Două zile mai târziu, în 15 ianuarie, parohul Alexe Olariu şi notarul Iosif Panaiot îl înştiinţau pe D. Moldovan că insurgenţii au cucerit Bradul şi de aici se pregăteau să se îndrepte spre Băița, iar de acolo spre Deva. Avertismentul era însoțit de informația potrivit căreia inspectorul Anton Grigorescu a plecat în Banat şi a ajuns la Făget. De acolo intenționa să se îndrepte spre Lugoj, pentru a solicita un ajutor regimentului de grăniceri români de la Caransebeş.

Despre ocuparea Hălmagiului, Băii de Criş şi Bradului de către revoluţionarii unguri îl informa pe D. Moldovan, la 21 ianuarie 1849, viceadministratorul comitatului Zarand, Ioan Buteanu. Efectivul forţelor de ocupaţie a celor mai importante localităţi din comitatul Zarand, I. Buteanu îl aprecia la 2.000 de oameni. Potenţialul lor militar sporea prin cele cinci tunuri de care dispuneau. De aceea s-a retras pentru a putea apăra „strâmtorile de către Zlatna şi Abrud". Posibilităţile de a rezista unor atacuri ale insurgenţilor îi erau limitate din cauza atitudinii zărăndenilor înclinaţi spre supunere în faţa acestora. Îşi punea speranţe în „bravii munteni" din zona Câmpeni. Prezenţa „rebelilor" maghiari în Zarand făcea posibilă pătrunderea lor şi în comitatul Hunedoara. În această perspectivă îl sfătuiau pe D. Moldovan să facă „proviziuni de bucate".

Scrisoarea lui I. Buteanu din 21 ianuarie conţine referiri şi la pătrunderea revoluţionarilor maghiari în Blaj, precum şi la retragerea grănicerilor năsăudeni conduşi de colonelul Urban în Bucovina. Interesantă poate fi considerată destăinuirea autorului epistolei despre întâlnirea şi consfătuirea cu revoluţionarii munteni Golescu şi Ionescu. Aceştia au insistat asupra necesităţii trimiterii unor delegaţi la Congresul german de la Frankfurt, pentru a face cunoscute Europei năzuinţele naţionale ale românilor.

Informaţiile despre prezenţa „rebelilor" unguri în Zarand sunt completate şi de epistolele primite de D. Moldovan de la inspectorii Anton Grigorescu şi George Tăbăcariu la 23 şi respectiv 27 şi 29 ianuarie 1849. G. Tăbăcariu i-a relatat despre pătrunderea a 50 de insurgenţi cavalerişti husari în Vălişoara şi despre încercarea lor de a-i captura pe preotul şi pe birăul sau judele primar din localitate. Aceştia au reuşit să scape, deoarece au fost avertizaţi de avanpostul de la Dealu Mare. De altfel, informaţia i-a fost oferită autorului scrisorii chiar de birăul sau primarul din Vălişoara.

În cele două epistole inspectorul A. Grigorescu îl punea la curent pe D. Moldovan cu pregătirile pe care forţele insurgenţilor de la Zam le făceau pentru a intra în Ardeal. Totodată îi aducea la cunoştinţă că aceştia, fiind numeroşi, prefectul N. Solomon nu era în stare să li se opună în lipsa sprijinului soldaţilor din armata imperială şi a înzestrării cu tunuri.

Unităţi ale revoluţionarilor maghiari comandate de generalul Iosif Bem au pătruns în comitatul Hunedoara la începutul lunii februarie. La fel ca şi în Zarand, intrarea lor în comitatul Hunedoara a fost însoţită de jafuri, incendieri, impuneri de contribuţii băneşti şi în natură în satele prin care au trecut.

Scrisorile pe care D. Moldovan le-a primit de la căpitanul Turbat între 9 şi 14 februarie 1849 relevă că încă înainte de bătălia de la podul Simeriei au fost incendiate localităţile Sântandrei, Sântuhalm şi Rapolt din apropierea Devei. Corespondenţa provenită de la căpitanul Turbat dezvăluie că armata generalului Iosif Bem a pătruns în Deva după înfruntarea de la podul Simeriei cu un efectiv de 7.800 de oameni care dispunea de 15 tunuri.

Relatările despre bătălia de la podul Simeriei din 9 februarie şi despre intrarea insurgenţilor în Deva conţine şi raportul prefectului N. Solomon, redactat după terminarea războiului civil. Participant la această luptă împreună cu legiunea sa, el menţionează că în desfăşurarea ei s-au înfruntat trupele lui Bem şi două companii ale regimentului de grăniceri din Banat, comandate de căpitanul Csernoevits (Černoevič). Bătălia s-a încheiat cu sute de morţi şi de răniţi.

Referitor la intrarea revoluţionarilor maghiari în Deva, N. Solomon evidenţia pe de o parte insuccesul acestora în asedierea cetăţii apărată cu îndârjire de căpitanul Runcan, care dispunea doar de 60 de soldaţi şi de două tunuri. Pe de altă parte menţiona că insurgenţii au devastat îndeosebi prăvăliile şi pivniţele cu vinuri din Deva, între care şi acelea ale familiei lui D. Moldovan. Neputând cuceri cetatea, armata lui Bem a părăsit centrul de reşedinţă al comitatului Hunedoara şi a pornit spre Orăştie, dedându-se şi acum la jefuirea şi incendierea satelor dintre cele două oraşe. De la Orăştie „rebelii" s-au îndreptat spre Sibiu şi astfel au părăsit temporar comitatul Hunedoara.

Evoluţia defavorabilă a operaţiunilor militare în prima jumătate a lui februarie 1849 a pus administraţia comitatului Hunedoara într-o situaţie critică, asemănătoare cu aceea a învecinatului Zarand din luna precedentă. D. Moldovan şi maiorul Czerbes au fost nevoiţi să părăsească Deva înainte de a fi ocupată, pentru a nu fi capturaţi de insurgenţi. Menţionata corespondenţă a căpitanului Turbat dovedeşte că D. Moldovan s-a retras la Peşteana, iar Czerbes s-a refugiat la Caransebeş, în Banat.

Retragerea celor doi dregători ai comitatului Hunedoara n-a fost, deocamdată, decât de scurtă durată, deoarece, după părăsirea Devei de către armata lui Bem, stăpână a oraşului va deveni legiunea prefectului N. Solomon. La 18 februarie, acesta i-a adresat lui D. Moldovan invitaţia de a reveni la Deva, argumentând că prezenţa lui în centrul administrativ al comitatului devenise „foarte de trebuinţă".

Pentru a-l convinge să dea curs invitaţiei, semnatarul epistolei îl înştiinţa că şi maiorul Czerbes se reîntorsese deja la Deva. Îi aducea, de asemenea, la cunoştinţă că şi I. Buteanu a revenit la Brad, iar Avram Iancu se afla la Câmpeni. Un îndemn asemănător îi adresase de altfel şi căpitanul Turbat încă la 14 februarie. Invitaţiile ce i-au fost adresate l-au convins p D. Moldovan să se înapoieze la Deva în preajma datei de 20 februarie.

Cu revenirea lui Czerbes şi a lui D. Moldovan la Deva şi respectiv a lui I. Buteanu la Brad, dificultatea administrării comitatelor Hunedoara şi Zarand nu s-a diminuat ci, dimpotrivă, s-a accentuat spre sfârşitul lunii februarie în condiţiile amplificării războiului civil. În Zarand greutăţile erau

mai persistente datorită pe de o parte faptului că acolo continuau să pătrundă detaşamente ale insurgenţilor dinspre Arad şi Ungaria, iar pe de altă parte din cauză că populaţia Zarandului era mai puţin dispusă să suporte sacrificii. Aceste neajunsuri se reflectă în două scrisori pe care I. Buteanu i le-a trimis lui D. Moldovan la 17 şi 19 februarie.

În prima epistolă îi relata că la Baia de Criş s-au înstăpânit 42 de insurgenţi care au instalat un nou primar şi i-au pretins să le asigure cazare şi să le furnizeze 300 porţii de fân şi ovăz, precum şi doi boi. O contribuţie asemănătoare au impus şi locuitorilor din Ribiţa, după ce mai întâi le-au cerut să le spună unde se afla „lagărul" lui Avram Iancu. La Ribiţa au pretins în plus să li se dea îmbrăcăminte de iarnă. Buteanu îşi încheia prima epistolă cu exprimarea sentimentului de nemulţumire faţă de înclinaţia locuitorilor de a se supune şi de a suporta contribuţiile ce li se impuneau, acceptând să primească în schimbul lor „bani koşutiani de hârtie".

A doua scrisoare este mult mai lungă. În prima ei parte revine asupra atitudinii necombative a zărăndenilor, exprimându-şi regretul că toate strădaniile lui de a le insufla sentimentul solidarităţii naţionale n-au dat rezultatele scontate. L-au decepţionat în mod deosebit locuitorii din Băiţa, unde se afla exploatarea minieră care era proprietatea familiei lui D. Moldovan.

Băiţenii nu numai că l-au sfidat, dar s-au dedat la intrigi şi la bârfeli împotriva noii administraţii. În plasa intrigilor a căzut şi căpitanul Turbat care, fiind lipsit de experienţă în astfel de situaţii, i-a provocat şi el neajunsuri în exercitarea atribuţiilor sale. De aceea îl ruga pe D. Moldovan să nu dea crezare intrigilor şi colportărilor, ci să intervină pentru a-i uşura exercitarea prerogativelor administrative ce-i reveneau. Totodată îi garanta că dificultăţile nu l-au descurajat, ci l-au îndârjit, fiind hotărât să-şi facă în continuare datoria faţă de propria lui naţiune, chiar cu preţul vieţii.

El era conştient că pericolul plana asupra lui, deoarece nu dispunea decât de forţe reduse pentru a se apăra la Brad, putând fi capturat de rebelii aflaţi în vecinătate. Forţele minime de care dispunea rezultau mai ales din cele câteva rânduri adresate lui D. Moldovan în februarie, prin care îl anunţa că se afla „la strâmtoarea" sau defileul Bucesului cu numai 120 de puşcaşi pentru a respinge eventuala încercare a secuilor de a înainta spre Zarand dinspre Arad. Sfârşitul scrisorii din 19 februarie dezvăluie presentimentul pericolului ce-l stăpânea pe I. Buteanu că putea fi capturat şi executat de cei împotriva cărora lupta, ceea ce se va întâmpla nu peste mult timp.

Prin două epistole din 26 februarie 1849, inspectorul G. Tăbăcariu îi confirma şi el lui D. Moldovan că revoluţionarii unguri pătrunseseră din nou în Zarand. În cea dintâi se referea la înaintarea unui detaşament al insurgenţilor spre Baia de Criş, pe care luptătorii din tabăra de la Şoimuş l-au atacat şi l-au forţat să se retragă.

La această confruntare au participat şi „iagării" aduşi din Haţeg de un tribun. Prin a doua scrisoare îi furniza informaţii despre „lagărul" de la Dealu Mare, pe care i le-a oferit tribunul Avram Suciu. Efectivul redus de numai „100 feciori puşcaşi" din tabăra de la Dealu Mare nu i-a permis să se opună unui alt detaşament de insurgenţi care a făcut incursiuni în satele din apropiere, aşa cum au reuşit „iagării" de la Şoimuş. Satele respective au fost nevoite astfel să suporte rechiziţii de cereale şi de alimente.

Pentru a completa efectivul voluntarilor de la Dealu Mare îl ruga pe D. Moldovan să mai trimită de la Haţeg cel puţin vreo 70-80 de puşcaşi. Ajutorul era necesar pentru apărarea localităţii Podeni din apropiere care, spre deosebire de satele învecinate, fusese ameninţată cu represalii de către „rebeli", fiindcă a refuzat să li se supună. La 27 februarie, G. Tăbăcaru a repetat cererea de a i se trimite în ajutor „iagării" de la Haţeg.

Amploarea operaţiunilor militare din luna martie va amplifica dificultăţile administraţiei româneşti din comitatele Zarand şi Hunedoara. Despre pericolul prezentat de operaţiunile militare pentru el şi subalternii săi a scris D. Moldovan prefecţilor N. Solomon şi I. Buteanu. Aceştia i-au răspuns la 13 martie. În răspunsul lor recunoşteau iminenţa pericolului, însă afirmau că în Zarand era mai grav, comparativ cu comitatul Hunedoara. În Zarand insurgenţii şi-au sporit efectivele militare.

Numai la Hălmagiu staţionau patru companii de puşcaşi, una de lăncieri şi 50 de husari care, împreună, dispuneau şi de patru tunuri. În plus puteau primi sprijin dinspre Arad şi Oradea. Pentru a preveni pericolul atacului prin surprindere au trimis patrule de recunoaştere în toate părţile. Îi recomandau să procedeze la fel şi să trimită patrule de recunoaştere spre Orăştie şi spre Zam. Spre finalul scrisorii lor, cei doi prefecţi îi exprimau lui D. Moldovan regretul că n-au reuşit să-i convingă pe comandanţii trupelor imperiale să dea împreună un atac împotriva insurgenţilor din Hălmagiu.

În ziua următoare, la 14 martie, D. Moldovan a primit câteva rânduri şi de la căpitanul Turbat, retras la Haţeg. Acesta îl atenţiona că armata lui Bem a fost obligată să părăsească Sibiul fiind posibil să se îndrepte iarăşi spre Deva pe drumul cel mai scurt. Într-o atare eventualitate îl sfătuia să se retragă şi el la Haţeg. Îşi motiva propunerea cu speranţa că Bem va ocoli „Ţara Haţegului", deoarece se învecina cu „Porţile de Fier" ale Transilvaniei, unde staţionau importante forţe militare ale armatei imperiale.

Dintr-o scrisoare trimisă de I. Buteanu de la Baia de Criş inspectorului G. Tăbăcariu la 15 martie reiese că până la această dată efectivul trupelor insurgenţilor de la Hălmagiu ajunsese la 700 de oameni. A încercat să le atace, dar fără succes, întrucât n-a avut la dispoziţie decât două detaşamente reduse numeric, unul de numai 65, iar celălalt de „100 feciori". Insurgenţii au ripostat, trăgând asupra taberei de la Vaţa patru obuze, ceea ce a provocat împrăştierea ei.

La rândul său, inspectorul G. Tăbăcariu îl înştiinţa de la Şoimuş pe D. Moldovan în 23 martie că din efectivul „rebelilor" de la Hălmagiu 500 de infanterişti şi 90 de husari, înzestraţi cu două tunuri, au atacat şi au cucerit localitatea Brad. Fiindcă de la Brad era posibil să se îndrepte spre Deva, a apelat la tribunul Avram Suciu şi i-a cerut să mobilizeze sătenii de pe văile celor două Caianuri pentru a trimite ajutoare „lagărului" de la Dealu Mare. S-a adresat, de asemenea, şi prefectului N. Solomon şi căpitanului unei unităţi a armatei imperiale Csernoevics (Černoevič).

N. Solomon i-a răspuns că Csernoevics plecase deja cu unitatea lui spre Alba Iulia, iar oamenii detaşamentului său se împrăştiaseră, astfel că nu-i putea trimite ajutor deocamdată. Un răspuns asemănător a primit şi de la prefectul I. Buteanu, aflat la Buceş. În aceeaşi zi, căpitanul Turbat i-a repetat zvonul potrivit căruia „ungurii rebeli" înaintau spre Dealu Mare şi Vălişoara, de unde intenţionau să se îndrepte spre Deva. Ştirile primite de D. Moldovan la 23 martie în legătură cu operaţiunile militare ale insurgenţilor le-a completat prefectul N. Solomon. Din relatarea lui rezultă că în zilele anterioare aceştia au susţinut lupte cu unităţi ale armatei imperiale la Săvârşin, Sântana şi Baia de Criş. La ciocnirea de la Baia de Criş, alături de o unitate venită de la Alba Iulia, a participat şi legiunea lui I. Buteanu.

La fel ca în februarie, operaţiunile militare din martie 1849 au fost însoţite de incendierea unor sate şi de sechestrări de animale, furaje, cereale şi de diferite produse alimentare. Localităţile care au suportat astfel de prejudicii n-au mai fost în stare să contribuie la procurarea aşa numitelor „porţii cătăneşti" pentru aprovizionarea armatei imperiale.

Îndeplinirea acestei obligaţii rezulta din cererea pe care căpitanul Csernoevics i-a adresat-o lui D. Moldovan la 6 martie 1849. Venit cu unitatea sa din Banat, Csernoevics se găsea la această dată în „lagărul" de la Dealu Mare. De acolo i-a solicitat pâine pentru soldaţii săi şi ovăz pentru caii acestora. D. Moldovan i-a dat dispoziţie subordonatului său, inspectorul G. Tăbăcariu, să îndeplinească cerinţa căpitanului.

Inspectorul G. Tăbăcariu i-a raportat la 14 martie că toate mijloacele folosite pentru a strânge „porţiile" pentru armată au rămas fără rezultat, pe de o parte fiindcă satele incendiate, ca cele de pe văile Caianului, nu mai dispuneau de cereale pentru a-şi îndeplini obligaţia.

Pe de altă parte, sătenii nu mai puteau face faţă contribuţiei, deoarece cei tineri capabili s-o onoreze „mai toată vremea stau la forşponturi şi la lagăr". Numai acolo unde nu au fost prădate curţile nobiliare existau posibilităţi de procurare a alimentelor pentru armată şi pentru „glotaşi". Un exemplu în acest sens îl oferea cazul menţionat de la Geoagiu de Jos. Probabil că la fel a procedat şi inspectorul G. Tăbăcariu, deoarece la 23 martie l-a înştiinţat pe D. Moldovan că a trimis totuşi făină de la Şoimuş la Dealu Mare cu doi oameni de încredere.

Transportul pâinii, făinii, alimentelor şi furajelor, ca şi acela al armamentului şi muniţiei se asigura prin cărăuşii impuse gospodăriilor ţărăneşti înzestrate cu animale de tracţiune şi cu atelaje. Pentru stimularea tinerilor să se înroleze în „lagăre”, dregătorii comitatului Hunedoara au dat dispoziţii inspectorilor subordonaţi să scutească de povara cărăuşiei acele familii care aveau „feciori soldaţi”.

Acelaşi inspector G. Tăbăcariu îl înştiinţa pe D. Moldovan la 16 martie că nu putea respecta dispoziţia, deoarece „în multe sate sunt câte 6 gazde cu câte 4 boi care au feciori în cătănie şi forşponturile vin în fiecare zi”, iar uneori din câte un sat ies până la 8 şi chiar 12 care. Or, corvezile, fiind grele, la efectuarea lor nu-i putea trimite „pe cei cu vaci şi cu boi mai slabi”.

Multiplele obligaţii pe care D. Moldovan le-a avut de îndeplinit în conjunctura deosebit de defavorabilă din a doua jumătate a lunii martie nu l-a împiedicat să-şi exercite autoritatea pentru a evita lezarea intereselor vicarului Constantin Papfalvi. Întrucât acesta fusese ales deputat în Dieta ungară în circumscripţia electorală Haţeg cu ocazia scrutinului din vara anului 1848, curatorul ce-i administra averea a intervenit la D. Moldovan şi i-a solicitat să-i confirme împuternicirea pe care o avea din partea proprietarului. La 22 martie, el a răspuns solicitării şi a decis că atâta timp cât vicarul nu se va solidariza cu adversarii „cauzei împărăteşti”, averea lui mobilă şi imobilă va rămâne în grija curatorului George Cassian, conform împuternicirii ce i s-a acordat.

În administrarea comitatului Hunedoara D. Moldovan a depus eforturi constante pentru a-i mobiliza pe tineri să lupte sub conducerea prefecţilor şi tribunilor. Concomitent s-a străduit să obţină pentru ei armament, muniţie, îmbrăcăminte şi încălţăminte. În procurarea armamentului şi muniţiei posibilităţile i-au fost limitate, deoarece furnizarea lor depindea de bunăvoinţa Comandamentului suprem al armatei imperiale.

Încă din ianuarie, în înţelegere cu I. Buteanu, D. Moldovan a informat Comitetul Naţional de la Sibiu că a trimis o delegaţie la Comandamentul cetăţii de la Alba Iulia cu misiunea de a-i solicita muniţie, însă fără rezultat deosebit. Insuficienţa armamentului şi a muniţiei figurează frecvent în rapoartele inspectorilor subordonaţi din intervalul ianuarie-martie 1849. G. Tăbăcaru, de exemplu, în menţionatul său raport din 26 februarie îi atrăgea atenţia lui D. Moldovan că puşcaşii din „lagărul” de la Şoimuş aveau urgentă nevoie de muniţie şi de aceea îl ruga s-o procure şi s-o trimită acolo.

Tot atât de limitate s-au dovedit şi posibilităţile de a procura tinerilor luptători îmbrăcăminte şi încălţăminte. În general ei au fost obligaţi să-şi asigure echipamentul prin mijloace proprii. Autoînzestrarea cu îmbrăcăminte şi încălţăminte a provocat mari neajunsuri, ca în cazul oricărei armate populare, deoarece „glotaşii” au fost obligaţi să părăsească periodic „lagărele” pentru a merge la casele lor să se primenească şi să ia cu ei provizii pe două-trei săptămâni.

În pragul primăverii anului 1849 se va acutiza şi problema asigurării cu alimente atât a „iagărilor", cât şi a unităţilor de grăniceri sosite din Banat, în condiţiile revenirii armatei lui Bem în comitatul Hunedoara, soldată cu reocuparea Devei. La această revenire se referă căpitanul Turbat în două epistole adresate lui D. Moldovan la 18 şi 26 martie 1849.

Ambele scrisori prezintă importanţă, fiindcă permit să se reconstituie traseul armatei generalului I. Bem, după ce a fost nevoită să părăsească Sibiul sub presiunea armatelor imperiale ajutate de unităţi ruseşti din Ţara Românească.

În retragerea ei, armata lui Bem a obligat întâiul regiment al grănicerilor români să-şi abandoneze sediile de la Orlat, Săcel, Sălişte şi Apoldu Mare şi să se retragă mai întâi la Şinca în districtul Făgăraş, apoi la Cugir şi în cele din urmă la Grădiştea, în apropierea Porţilor de Fier ale Transilvaniei. Aici va poposi temporar, până la 28 martie, statul major al regimentului format din căpitanii Tartler, Runcan, inclusiv Turbat, locotenenţii Stanislav, Păsărar şi Hencs, precum şi inspectorii Cazan şi Popescu. Numele lor figurează în epistola pe care A. Balint i-a trimis-o lui D. Moldovan în 28 martie, invitându-l şi pe el să se refugieze la Grădiştea. Cu patru zile mai devreme, la 24 martie, căpitanul Turbat îl avertizase pe D. Moldovan: „În câteva zile toată Transilvania va fi ocupată de unguri; cine vrea să-şi salveze viaţa şi averea trebuie să se refugieze". Avertismentul îl însoţea cu sfatul de a fi pregătit în orice moment să părăsească sediul de la Deva.

Din corespondenţa lui Turbat cu D. Moldovan mai rezultă că statul major al regimentului de la Orlat a discutat problema retragerii din faţa armatei lui Bem fie în Ţara Românească, prin pasul Vulcan, fie în Banat, prin Porţile de Fier. Întrucât Ţara Românească fusese ocupată de trupele ţariste, s-a optat mai întâi pentru retragerea în Banat. Fiindcă armata lui Bem va urma acelaşi traseu, în 29 martie s-a decis ca toţi bărbaţii de la 18 până la 60 de ani „să fugă" în Banat.

Decizia reiese din scurta epistolă pe care tribunul Ştefan Traian i-a adresat-o prefectului Solomon la această dată. D. Moldovan va fi nevoit să părăsească din nou Deva în jurul datei de 1 aprilie, acum pe timp mai îndelungat. El se va refugia mai întâi în Banat şi de acolo în Ţara Românească. De altfel, ultima scrisoare îi va fi adresată cu data de 1 aprilie de către casierul comisiei militare a cercului Haţeg, A. Balint. Tot el îi recomandase la 28 martie să vină la Haţeg pentru a pleca împreună la Caransebeş.

Corespondenţa primită de la A. Balint prezintă importanţă, deoarece relevă că D. Moldovan răspundea şi de visteria şi de arhiva comitatului Hunedoara, precum şi de averea erarială din cuprinsul acestuia. Arhiva şi visteria comitatensă a reuşit să le salveze, trimiţându-le în Banat. Averea erarială era formată dintr-o magazie cu diferite produse necesare industriei

siderurgice care se afla la Hunedoara. De asemenea, din 20 de plute încărcate cu sare care staţionau pe malul Mureşului. Cu asentimentul generalului Leiningen, D. Moldovan a decis ca produsele din magazia de la Hunedoara să fie mutate la Dobra. În ceea ce priveşte sarea a dispus vânzarea ei, iar referitor la cele 20 de plute a dat ordin să fie scufundate în Mureş pentru a nu fi folosite de generalul Iosif Bem la trecerea trupelor lui peste râu.

Cu data de 1 aprilie corespondenţa adresată lui D. Moldovan se va întrerupe pe o perioadă de cinci luni, cât va sta în refugiu. Ea nu se va relua decât cu data de 30 august 1849, când va reapare o epistolă a prefectului N. Solomon. Acesta îl punea la curent cu atmosfera tensionată din Deva după încheierea războiului civil, pe care o atribuia intrigilor nemeşimii maghiare ce colporta tot felul de acuze şi de jigniri la dresa românilor.

Prezenţa lui D. Moldovan în Ţara Românească în vara anului 1849 rezultă dintr-un memoriu pe care-l va înainta la 1 iunie comandantului armatei imperiale din Transilvania. În memoriu el reclama că la 31 mai căpitanul Rafalsberg, comandantul regimentului Bianchi, a proferat injurii la adresa sa şi a românilor, în timp ce se plimba pe străzile din Turnu Severin, împreună cu căpitanul Turbat. Întrucât el şi-a îndeplinit cu conştiinciozitate datoria faţă de monarhie şi Imperiul Habsburgic în împrejurări deosebit de grele, iar naţiunea sa şi-a apărat cu demnitate onoarea în timpul luptelor, considera atitudinea ofiţerului austriac condamnabilă. De aceea cerea să i se dea satisfacţie prin pedepsirea detractorului său.

Scrisoarea lui N. Solomon din 30 august 1849 dovedeşte că până la această dată D. Moldovan încă nu revenise la Deva. În schimb, o altă epistolă primită tot de la N. Solomon cu data de 22 septembrie demonstrează că D. Moldovan se afla deja în centrul de reşedinţă al comitatului Hunedoara. Revenirea a coincis cu instalarea generalului Ludwig Wolgemuth ca guvernator al Transilvaniei şi cu înlocuirea temporară a vechii ei organizări administrative în comitate, scaune şi districte cu şase regiuni sau provincii militare, având centrele la Sibiu, Braşov, Odorhei, Făgăraş, Cluj şi Alba Iulia. Noua organizare administrativ-teritorială marca instaurarea dictaturii militare care va preceda neoabsolutismul habsburgic ce va domina primul deceniu postrevoluţionar. La cârma fiecăreia din cele şase regiuni militare va fi numit câte un general austriac. Acestuia i se va ataşa câte un adjunct civil pentru rezolvarea problemelor administrative.

La cârma districtului militar Alba Iulia care va îngloba comitatele Alba de Jos, Târnava, Zarand, Hunedoara şi scaunul Orăştie va fi instalat generalul Adolf Kriegsau, căsătorit cu o soră a ministrului de interne Alexander von Bach. Adjunctul civil al lui Kriegsau va deveni D. Moldovan, fostul coadministrator şi jude suprem al comitatului Hunedoara. El va prelua noua funcţie la 17 septembrie, după cum va preciza în menţionatul memoriu din 1850 înaintat Camerei Aulice a Transilvaniei de la Viena.

Prin numirea în noua dregătorie i se recunoşteau meritele pentru serviciile aduse Comandamentului armatei imperiale în timpul războiului civil. Totodată ea echivala cu avansarea sa în categoria celor mai înalţi funcţionari din Transilvania. Noua funcţie i-a sporit prestigiul nu numai printre foştii săi colaboratori din timpul războiului civil, ci şi în rândurile intelectualilor şi ţăranilor români din localităţile întinsei regiuni militare.

Cu toţii şi-au pus în el speranţa că le va apăra interesele şi va interveni pentru a li se repara nedreptăţile ce le suportau în condiţiile dictaturii militare instaurate. Dovadă în această privinţă poate fi considerată corespondenţa pe care a primit-o după 17 septembrie până la sfârşitul anului 1849 de la căpitanul Turbat, prefectul N. Solomon, inspectorii G. Tăbăcariu, A. Grigorescu, V. Maior şi chiar de la Al. Papiu Ilarian. Majoritatea acestora i-au fost colaboratori şi subordonaţi în timpul războiului civil şi i-au solicitat concursul pentru a fi promovaţi în funcţii în condiţiile noului regim militar.

În noua dregătorie D. Moldovan va ajunge să-i aibă subordonaţi şi pe foştii administratori comitatensi din timpul războiului civil, respectiv pe căpitanul Turbat şi pe maiorul Czerbes.

Căpitanul rezervist Turbat i-a trimis o amplă scrisoare la 27 octombrie 1849. Ca vechi colaborator, el a ţinut să-l informeze că a redevenit administrator al comitatului Zarand, cu atribuţiile asemănătoare din timpul războiului civil. Dar cu salariul pe care-l primea doar pentru competenţele militare făcea cu greu faţă preţurilor ridicate ale produselor de strictă necesitate în condiţiile distrugerilor şi ruinei pricinuite de recent încheiatul război civil.

De aceea îl ruga pe D. Moldovan să-l sprijine în demersul său care viza aprobarea cumulului prerogativelor militare cu acelea ale funcţiei civile. Înainte de a încheia epistola, căpitanul Turbat îi aducea la cunoştinţă ştirea că şi maiorul Czerbes a fost reinvestit în funcţia de administrator al comitatului Hunedoara şi deci va reveni la Deva.

În epistolele lor, N. Solomon, Al. Papiu şi V. Maior au abordat probleme referitoare la intrigile unor nobili maghiari şi la servilismul unor funcţionari români faţă de aceştia. N. Solomon, de pildă, în scrisoarea din 22 septembrie 1849, formula acuze la adresa unor preoţi şi mai ales la comportamentul inspectorului Teofil Hossu şi la acela al fostului deputat al Orăştiei în Dieta ungară din 1848, Nicolae Sentivani.

Dacă inspectorului Teofil Hossu îi reproşa doar servilismul faţă de nemeşime, lui Sentivani îi imputa atitudinea arogantă pe care o adopta în cazul ţăranilor români de la Rapolt. Arogându-şi titlul de prefect şi după încheierea războiului civil, el pretindea sătenilor să-i satisfacă grandomania asemenea unui aristocrat maghiar. El n-a ezitat să aresteze câţiva ţărani şi să-i ducă la temniţa din Orăştie fără a dovedi că ar fi comis vreo ilegalitate. Invocând zvonul privind numirea a doi aristocraţi în funcţii importante, N. Solomon îi sugera lui D. Moldovan spre sfârşitul epistolei lui să se străduiască

să promoveze în aparatul administrativ români, „încât va fi cu putință" și nu nobili maghiari care „ne-ar batjocori și ne-ar apăsa cu mâna lor blăstămată".

Al. Papiu Ilarian și V. Maior, în scrisorile lor din 26 septembrie și respectiv 26 octombrie 1849, îl reclamau lui D. Moldovan pe căpitanul George Popa, administratorul cercului Blaj, care aparținea regiunii militare ce avea centrul la Alba Iulia. Al. Papiu Ilarian, de exemplu, îi reproșa căpitanului G. Popa că a acceptat condiția pusă de ofițerii Eisler și Melzer de a se numi în funcții numai cunoscători ai limbii germane.

Tânărul tribun argumenta că cercul de la Blaj avea o populație majoritar românească și de aceea la numirea funcționarilor lui ar trebui să primeze limba română și nu germana. El însuși, cu cât știa nemțește, considera că putea fi numit comisar cercual, ținând seama de activitatea depusă în lunile premergătoare războiului civil și în timpul acestuia. Potrivit opiniei lui, toți inspectorii din timpul războiului civil meritau să devină comisari cercuali în noua conjunctură.

La rândul său, tânărul V. Maior îi aduce acuze căpitanului G. Popa în primul rând pentru bruscarea tribunului Al. Papiu Ilarian, precum și pentru arestarea prefectului Axente Sever și a apropiaților lui, pe care i-a trimis sub escortă la Sibiu sub pretextul că n-ar fi predat la termen armele. În schimb n-a întreprins nicio măsură împotriva foștilor insurgenți maghiari care se distrau zilnic trăgând cu armele.

În al doilea rând îi imputa căpitanului G. Popa că nu lua apărarea primarilor arestați și întemnițați nejustificat, astfel că poruncile forurilor administrative nu mai aveau cine să le îndeplinească la sate. În ceea ce-i privea pe țărani, G. Popa manifesta bunăvoință față de pretențiile unor nemeși ca foștii lor iobagi să le presteze zilele de robotă din prima jumătate a anului 1848 cu care ar fi rămas datori, fiindcă nu le-au îndeplinit.

Întrucât a dat ordin țăranilor respectivi să efectueze robotele restante, aceștia au ajuns să se teamă că se încuraja restaurarea iobăgiei. V. Maior își încheia lunga scrisoare cu rugămintea adresată lui D. Moldovan de a interveni la autoritățile competente pentru a li se plăti salariile tinerilor inspectori, deveniți comisari, pentru serviciile prestate gratuit în timpul războiului civil.

V. Maior a mai intervenit cu câteva rânduri la D. Moldovan în 6 decembrie 1849 în favoarea medicului Schrader pentru a i se acorda un ajutor bănesc ca răsplată pentru zelul depus în combaterea holerei și la îngrijirea răniților din timpul războiului civil, motivând că avea o familie numeroasă de întreținut. Semnatarul a încercat și cu această ocazie să-l convingă pe D. Moldovan să susțină îndepărtarea căpitanului G. Popa din funcția de administrator al cercului Blaj.

La 5 noiembrie i-a scris lui D. Moldovan și inspectorul G. Tăbăcariu pentru a-i adresa rugămintea de a nu-l uita cu ocazia numirii foștilor inspectori din timpul războiului civil în noile funcții create prin

reorganizarea administrativă în regiuni militare. Totodată a ținut să-i mulțumească pentru binefacerile și protecția pe care i le-a acordat. În sfârșit, cu data de 17 decembrie 1849, D. Moldovan a primit o scurtă scrisoare de mulțumire de la inspectorul Nicolae Grigorescu.

D. Moldovan a rămas adjunctul generalului Kriegsau din noiembrie 1849 până spre sfârșitul anului 1854, când regiunile militare s-au desființat și s-a revenit la vechea organizare administrativă în comitate, scaune și districte. În anii 1855-1856 a făcut parte dintr-o comisie care a avut misiunea de a elabora o constituție nouă a Transilvaniei. Comisia a întocmit proiectul noii constituții, dar el va fi abandonat fără a mai fi discutat și adoptat. Din 1857 până în 1860 va figura între membrii tribunalului urbarial de la Orăștie. Apogeul carierei sale l-a atins în perioada regimului liberal-constituțional dintre 1861 și 1865. În 1861-1862 a fost numit secretar și apoi consilier al Cancelariei aulice a Transilvaniei de la Viena.

În 1863 va fi ales deputat în Dieta Transilvaniei de la Sibiu, iar în intervalul dintre sesiunile din acest an și din 1864 a făcut parte din reprezentanții ei în Parlamentul imperial lărgit de la Viena. A refuzat însă să participe la Dieta de la Cluj din 1865 care a adoptat legea uniunii din 1848, prefigurând încheierea dualismului austro-ungar din 1867. Odată cu încheierea dualismului, cancelaria aulică s-a desființat, iar D. Moldovan a fost trecut în rândurile pensionarilor.

După ce s-a pensionat s-a mutat la Sibiu și s-a implicat în problemele Bisericii ortodoxe și în acțiunile Partidului Național Român. De numele lui D. Moldovan se leagă și un proiect pentru construirea căii ferate până la Brad care să fie legată de aceea ce venea de la Timișoara și Arad spre Oradea. A încetat din viață în 1889, fiind regretat de contemporanii săi.

În concluzie, D. Moldovan s-a afirmat printre cei mai de seama intelectuali români care în timpul revoluției din 1848-1849 s-au înrolat în lupta de emancipare națională a propriei etnii. Înrolarea s-a produs la a doua Adunare Națională de la Blaj, unde a îmbrățișat programul adoptat și a rostit jurământul prin care împreună cu ceilalți participanți s-a angajat să rămână fidel toată viața națiunii sale.

În condițiile deosebit de dificile ale desfășurării războiului civil pe teritoriul comitatului Hunedoara și în strânsă colaborare cu dregătorii comitatului învecinat Zarand, D. Moldovan s-a străduit să facă față sarcinilor ce i-au revenit în mobilizarea tinerilor pentru a se înrola ca voluntari în vederea colaborării cu unități ale armatei imperiale contra insurgenților maghiari.

Concomitent a fost nevoit să-și înzecească eforturile pentru asigurarea aprovizionării tinerilor luptători și a detașamentelor de grăniceri cu

armament, muniție, alimente, îmbrăcăminte şi încălțăminte, iar pentru cai cu furaje. Atât colaborarea cu administratorii comitatului Zarand, cât şi cu funcționarii subordonați se reflectă în bogata corespondență întreținută de ei cu D. Moldovan în intervalul de timp menționat.

Corespondența constituie o bogată sursă documentară pentru studierea desfăşurării războiului civil pe teritoriul comitatelor Zarand şi Hunedoara în ultimele săptămâni ale anului 1848 şi în primele luni din 1849. Ea reflectă, de asemenea, complexitatea sarcinilor administrative ce i-au revenit lui D. Moldovan şi pericolul la care s-a expus în timpul îndeplinirii lor. Prin modul cum le-a rezolvat a dovedit şi o înaltă conştiință națională.

Pentru serviciile aduse Comandamentului armatei imperiale, după încheierea războiului civil D. Moldovan va fi promovat în rândul celor mai înalți dregători din Transilvania. Într-adevăr, din toamna anului 1849, el va deveni adjunctul generalului Kriegsau, numit comandantul uneia din cele şase regiuni militare care vor înlocui temporar comitatele, scaunele şi districtele şi anume ale aceleia care va avea sediul în cetatea de la Alba Iulia.

Va îndeplini această înaltă funcție până în 1854, când se va reveni la veche împărțire administrativă. Din 1855 va face parte dintr-o comisie ce va elabora o constituție a Transilvaniei, iar între 1857 şi 1860 va figura printre membrii tribunalului urbarial de la Orăştie.

În anii 1861-1862 va fi întâi secretar şi apoi consilier al Cancelariei Aulice a Transilvaniei de la Viena, iar între 1863 şi 1865 a fost şi deputat în Dieta de la Sibiu. Se va pensiona în 1867, odată cu încheierea dualismului şi va înceta din viață în 1889, regretat de contemporani.

BIBLIOGRAFIE:

DIACONOVICH, C. *Enciclopedia română*, tomul III, Sibiu, 1900 p. 314; DRAGOMIR, S.; HULEA, E.; NICHI, L. *Studii şi documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848-1849*, vol. II, Sibiu, 1944, p. 34-147; ARHIVELE NAȚIONALE, FILIALA CLUJ-NAPOCA, Fond: Arhiva familiei D. Moldovan, ms. nr. 15. *Documente privind revoluția de la 1848 în Țările Române C. Transilvania*, vol. VI, Bucureşti, 1998, p. 596-600; BARIȚIU, G. *Părți alese din istoria Transilvaniei*, vol. II, Sibiu, 1890, p. 169-170; George Barit şi contemporanii săi, vol. V, Bucureşti, 1981, p. 123-124. BARIȚIU, G. *Părți alese din istoria Transilvaniei*, vol. II, p. 169-170; BOTEZAN, Liviu., *Dimitrie Moldovan – fiu al Devei. Rolul lui în viața politică a Transilvaniei din perioada 1848-1867*, în: *Sargetia*, XXV, 1992-1994, p. 567-569; „Transilvania" (revista Astra), nr. 23 din 1 decembrie 1872, p. 267-269. ARHIVELE NAȚIONALE, FILIALA CLUJ-NAPOCA, Fond: Arh. Fam. D. Moldovan, ms. 27, 30 şi 39-42; L. Botezan, *Dimitrie Moldovan şi rolul său în revoluția română de la 1848-1849 din Transilvania*, în *Biografii Paşoptiste*, Bucureşti, 2006, p. 102-127.

L.B.

MOLDOVAN, Ştefan
(n. 6 august 1813, Ţicudu de Câmpie – m. 1900)

S-a născut la 6 august 1813 în familia preotului Nestor Moldovan din Ţicudu de Câmpie (Mezöczikud, comitatul Turda) care acum se numeşte Valea Largă şi aparţine judeţului Mureş, fiind situată în vecinătatea Luduşului şi a Zaului de Câmpie.

Şcoala primară şi gimnaziul le-a urmat la Cluj, iar cei doi ani postgimnaziali de filozofie şi cei patru ani ai seminarului teologic i-a absolvit la Blaj în 1836. Şcolarizarea l-a ajutat să-şi însuşească maghiara, germana şi latina care se foloseau atunci în administraţia şi justiţia din Transilvania. Totodată a acumulat şi cunoştinţe temeinice de filozofie, teologie, literatură, matematică şi din alte discipline specifice învăţământului vremii sale.

Cunoştinţele acumulate i-au asigurat lui Şt. Moldovan o cultură generală caracteristică elitei intelectuale ce s-a format în deceniile premergătoare anului 1848. Un rol important în modelarea lui intelectuală au îndeplinit profesorii pe care i-a avut la Blaj. În rândurile lor au ajuns să se remarce prin prestigiul dobândit înainte de revoluţie Timotei Cipariu, Simion Bărnuţiu, Ioan Rusu etc., consideraţi reprezentanţi ai celei de a doua generaţii a Şcolii ardelene. Ei au contribuit la definitivarea şi consolidarea ideologiei naţionale ce va fi însuşită de liderii revoluţiei paşoptiste.

De altfel şi unii dintre colegii lui Şt. Moldovan îşi vor aduce aportul la propagarea ideologiei naţionale în rândurile ţăranilor prezenţi la cele trei Adunări consultative care se vor întruni în 1848 la Blaj. Între ei mai cunoscuţi vor rămâne George Bariţ, Andrei Mureşianu şi Iacob Mureşianu.

Remarcat în timpul studiilor prin inteligenţa şi cunoştinţele lui, la absolvire în 1836, episcopul Ioan Lemeni îl va numi pe Şt. Moldovan profesor de matematică la gimnaziul blăjean. Nu va rămâne profesor la Blaj decât până în 1838, când se va căsători. Întrucât înainte de revoluţie la şcolile blăjene nu puteau exercita această profesie decât cei necăsătoriţi, Şt. Moldovan a trebuit să opteze pentru o parohie. I s-a oferit parohia din Câmpia Turzii (fostă Ghirişu Arieşului), situată nu departe de satul natal, unde se aflau părinţii săi.

La Câmpia Turzii a stat din 1838 până în 1847. În acest interval de timp a îndeplinit pe lângă atribuţiile specifice preotului şi pe cele administrative ale protopopiatului de care aparţinea parohia sa cu sediul în localitatea Beiu, învecinată cu Cianu Mare. Preocupările lui intelectuale îl vor determina în aceşti ani să solicite şi să obţină aprobarea baronului Kemény de a-i cerceta biblioteca şi arhiva cu documente păstrate în castelul de la Luncani (Aranyosgerend). Deoarece localitatea Luncani se afla în

vecinătatea Câmpiei Turzii s-a străduit şi a reuşit să copieze documente importante pentru istoria medievală a Transilvaniei, pe care le va publica în anii de după revoluţie.

Experienţa acumulată în administrarea protopopiatului Beiului, dar şi cunoaşterea limbii germane, îl vor determina pe episcopul Lemeni în 1847 să-l numească pe Şt. Moldovan protopop al Mediaşului.

El va părăsi Câmpia Turzii şi se va stabili la Mediaş în primăvara acestui an. La scurt timp după ce se va instala la noul domiciliu, el va sesiza diferenţa dintre starea materială şi culturală a saşilor şi aceea a românilor. De aceea, în august 1847 i-a propus episcopului I. Lemeni să intervină la împăratul de la Viena pentru a impune Dietei Transilvaniei, ce-şi desfăşura activitatea la Cluj, adoptarea unor legi referitoare la: ameliorarea stării materiale a preoţilor români prin donarea unei părţi a dijmelor ca şi celor saşi, precum şi prin numirea din rândurile lor a capelanilor pentru soldaţii ucrainieni greco-catolici din unităţile militare galiţiene; uşurarea obligaţiilor ţăranilor iobagi faţă de stăpâni şi sprijinirea înfiinţării de şcoli comunale, în vederea îmbunătăţirii stării materiale şi culturale în lumea satelor; accesul fiilor de preoţi şi de ţărani la burse de studii din fundaţia romanţiană ş.a.m.d. În sprijinul propunerilor sale, Şt. Moldovan invoca o recomandare a Guberniului de la Cluj, făcută recent comunităţii săseşti din Agârbiciu, de a împărţi dijma obţinută prin arendarea unei moşii cu consătenii lor români.

Vestea declanşării revoluţiei în Imperiul Habsburgic la mijlocul lui martie 1848 i-a insuflat lui Şt. Moldovan speranţa că principiile referitoare la libertate, egalitate şi frăţietate vor avea o influenţă benefică şi asupra românilor. Această speranţă rezultă din scrisoarea, pe care el i-a adresat-o la 29 martie episcopului Lemeni.

O punea însă sub semnul întrebării deoarece depindea de atitudinea patriaciatului săsesc care a întreprins măsuri pentru a-şi păstra poziţia de stare privilegiată şi doar parţial în favoarea românilor. O astfel de iniţiativă o considera concretizată în organizarea de către patriciat a gărzii cetăţeneşti, pentru care a procurat arme.

Recunoştea totuşi că şi românilor proprietari care nu erau iobagi li s-a adresat îndemnul de a se înrola în rândurile gardiştilor. Îl nemulţumea în special iniţiativa Magistratului sau Consiliului scăunal şi orăşenesc al Mediaşului de a-i asigura paza pe timpul nopţii fără a-l consulta. Nemulţumirea o motiva cu argumentul că supravegherea sa şi a învăţătorului a generat zvonul iniţierii ei cu scopul de preveni eventuala intenţie a românilor de a se răscula împotriva saşilor. De aceea îl ruga pe episcopul Lemeni să intervină la oficialităţile competente pentru a anihila posibilele acţiuni ale patriciatului săsesc contra românilor.

La 1 aprilie comandantul poliției medieșene Friedrich Biedersfeld l-a informat pe Șt. Moldovan despre organizarea gărzii civile din Mediaș. Informația se referea la constituirea unui comitet care avea îndatorirea de a-i înscrie în rândurile gardiștilor pe toți locuitorii cu drepturi cetățenești fără deosebire de naționalitate, cu condiția să fie capabili să mânuiască arme. În încheierea intervenției sale Biederfeld îl ruga pe Șt. Moldovan să vestească de pe amvon enoriașilor că măsurile luate pentru organizarea și înarmarea gărzii aveau scopul de a apăra viața și averea tuturor locuitorilor din Mediaș prin menținerea ordinii publice.

Șt. Moldovan l-a înștiințat, în 3 aprilie, pe episcopul Lemeni, printr-o epistolă, despre adresa comandantului poliției din Mediaș, prin care-i cerea să vestească în biserică înființarea gărzii civile, precum și condițiile impuse celor ce voiau să devină gardiști. Prin aceeași scrisoare îi aducea la cunoștință dorința comunității românilor din cele șapte vecinătăți ale Mediașului de a primi îndrumări privind invitația de a se înrola în garda civilă cei îndreptățiți.

Îi justifica episcopului transmiterea acestei doleanțe cu argumentul ponderii deținute de români în ansamblul populației din Mediaș, comparativ cu alte orașe. Referitor la uniunea Transilvaniei cu Ungaria, autorul scrisorii îi împărtășea lui Lemeni convingerea că sașii vor ajunge la o înțelegere cu maghiarii și astfel nu se vor înfăptui transformări radicale de pe urma cărora să beneficieze și românii, dacă nu va interveni bunăvoința împăratului. Încheia epistola cu exprimarea speranței că noua uniune nu-i va neîndreptăți pe români ca și aceea din 1437.

Șt. Moldovan anexa scrisorii trimise episcopului Lemeni un manifest apărut înainte de 3 aprilie care se adresa tuturor românilor din Transilvania. Manifestul aborda cele 12 puncte ale proclamației tineretului pestan de la începutul revoluției și însera o serie de condiții, pe care românii ardeleni trebuiau să le formuleze pentru a accepta uniunea Transilvaniei cu Ungaria. Cele mai importante se refereau la: anularea privilegiilor feudale; reorganizarea administrativă a Transilvaniei în unități teritoriale de câte 80-100 000 de locuitori pe naționalități; ele să se bucure de o largă autonomie și să aibă dreptul de a-și alege reprezentanți atât în organele locale ale puterii de stat, cât și deputați pentru parlamentul central de la Pesta; în noile districte administrative limba oficială să fie aceea a majorității populației ș.a.m.d.

Sub influența manifestului, reprezentanții comunității românilor din Mediaș au formulat, la 4 aprilie, următoarele condiții pentru a se înrola în garda cetățenească: a) reprezentarea lor în dietă și în Magistratul sau Consiliul orășenesc proporțional cu ponderea deținută în ansamblul populației medieșene; b) alocarea unei părți din veniturile municipalității

pentru bisericile şi şcolile româneşti „după numărul sufletelor"; c) preoţilor români să li se dea loturi bisericeşti ca şi celor luterani. Condiţiile au fost sintetizate de Şt. Moldovan. În preambul s-a îngrijit să proclame ataşamentul românilor faţă de împărat şi să asigure Consiliul orăşenesc că ei erau dispuşi să participe la suportarea sarcinilor publice în cazul îndeplinirii doleanţelor lor.

La 7 aprilie, Şt. Moldovan i-a trimis episcopului Lemeni o scrisoare mult mai lungă, în comparaţie cu epistolele anterioare. O începea cu exprimarea recunoştinţei pentru îndrumările pe care i le-a dat spre sfârşitul lunii martie. Va folosi însă prilejul pentru a-l informa pe episcop în legătură cu atitudinea saşilor faţă de condiţionările românilor din 4 aprilie.

Deşi revendicările de la această dată au fost subscrise nu numai de românii din Mediaş, ci şi de cei din Aţel, Biertan, Moşna, Şeica Mare şi Şeica Mică, Magistratul orăşenesc şi scăunal nu le-a agreat, ci le-a tratat cu indiferenţă. Ca o dovadă în acest sens Şt. Moldovan evidenţia că chiar în ziua redactării epistolei lui saşii s-au întrunit în mijlocul pieţei Mediaşului şi şi-au înfiinţat garda civilă proprie din aproximativ 100 de persoane, fără participarea românilor.

El motiva că românii au refuzat să facă front comun cu saşii, deoarece nu erau mulţumiţi de situaţia în care se aflau. Refuzul îl considera şi o atenţionare a saşilor că românii n-au renunţat la revendicările formulate în memoriul episcopilor Moga şi Lemeni, înaintat Dietei Transilvaniei din 1841 cu privire la situaţia celor ce locuiau pe „pământul crăiesc" sau săsesc.

În continuarea epistolei sale Şt. Moldovan s-a străduit să-l convingă pe Lemeni că, dacă românii ar fi acceptat să facă front comun cu saşii fără condiţionări, aceştia ar fi putut invoca la viitoarea dietă că ei ar fi renunţat la revendicările din 1841. Totodată, la apropiata dietă reprezentanţii particiatului săsesc, invocând perspectiva solidarităţii cu românii, vor avea posibilitatea să exercite presiuni asupra deputaţilor nobiliari pentru a renunţa la constituţia aristocratică. Acelaşi argument putea servi patriciatului săsesc pentru a pretinde că instituţiile de pe „pământul crăiesc" nu ar fi necesar să se reformeze, deoarece, prin participarea românilor la gărzile comune, ei ar dovedi că ar fi mulţumiţi cu ele.

Pentru a contracara politica patriciatului săsesc, Şt. Moldovan îi sugera episcopului Lemeni să iniţieze până la 23 aprilie o petiţie în sprijinul revendicărilor din 1841 care să fie susţinută cu sute şi chiar mii de semnături ale românilor din toate scaunele şi districtele „pământului crăiesc". Semnăturile pentru întărirea petiţiei recomanda să fie strânse şi trimise la Blaj în termen de opt zile. El se angaja să obţină semnături din toate localităţile scaunelor Sighişoara şi Mediaş. Petiţia considera că trebuia dusă nu la dieta de la Cluj, ci la împăratul de la Viena de către o delegaţie

formată din două sau patru persoane cu prestigiu. Dintr-o scrisoare primită de la cumnatul său din Braşov a dedus că delegaţii puteau fi braşovenii I. Popasu şi I. Bran de Lemeni, cărora li s-ar fi putut alătura Turcu de la Blaj şi Balomiri de la Orăştie. Cumnatul său afirma că braşovenii ar fi fost dispuşi să suporte cheltuielile de călătorie ale delegaţiei. Înainte de a încheia epistola, Şt. Moldovan îi exprima episcopului opinia ca petiţia să cuprindă şi revendicarea ameliorării situaţiei iobagilor, inclusiv a acelora de pe „Fundo regio", cum se mai numea teritoriul scaunelor şi districtelor săseşti. Delegaţia era de dorit să ajungă la Viena înainte de Paşti care coincidea cu 23 aprilie.

La prima Adunare naţională din 30 aprilie Şt. Moldovan n-a participat, deoarece era un apropiat al episcopului Lemeni care a respectat ordinul gubernial ce interzicea întrunirea ei. A fost prezent însă la a doua Adunare din 15-17 mai, pe baza invitaţiei episcopului. Alături de ceilalţi participanţi în timpul desfăşurării Adunării a rostit şi el jurământul de fidelitate faţă de împărat şi propria naţiune. A votat, de asemenea, programul revoluţionar în 16 puncte care urma să fie prezentat împăratului şi respectiv apropiatei Diete nobiliare de la Cluj de către o delegaţie.

În delegaţia ce urma să prezinte programul revoluţionar sub forma unei petiţii Dietei ce se va întruni în 29 mai figura şi numele lui Şt. Moldovan. Mai importantă poate fi considerată desemnarea sa între cei 25 de membri ai Comitetului naţional, căruia i s-a stabilit sediul la Sibiu. La alegerea lui în Comitet a contribuit domicilierea sa la Mediaş, dar mai ales prestigiul de care a ajuns să se bucure între conaţionali ca intelectual şi luptător pentru cauza emancipării naţionale.

Despre activitatea sa în intervalul dintre a doua şi a treia Adunare naţională de la Blaj, Şt. Moldovan relatează în *Memoriile* ce se vor publica sub forma unui jurnal în revista *Transilvania* din 1875. Prioritate va acorda pentru lunile din vara anului 1848 relaţiilor dintre saşii şi românii din Mediaş şi din scaunul cu aceeaşi denumire. N-a neglijat însă nici evenimentele tragice ce s-au produs în aceste luni, cum au fost masacrele ţăranilor români de la Mihalţ şi Luna Arieşului, înfăptuite de grănicerii secui.

În legătură cu relaţiile dintre saşii şi românii din Mediaş, Şt. Moldovan menţionează în *Memorii* că ele s-au menţinut tensionate din iunie până în august 1848. Atmosfera s-a datorat suspectării românilor că ar atenta la drepturile saşilor, întrucât au continuat să refuze participarea la garda civilă comună. Relaţiile tensionate au determinat reinstituirea pazei locuinţei protopopiale. Ea va fi însoţită de zvonul plănuirii unui atentat la viaţa lui şi a familiei sale.

De aceea, la 7 august se va prezenta la Magistratul sau Consiliul orăşenesc pentru a-l atenţiona asupra pericolului la care era expus. Cu această ocazie i-a garantat judelui primar Grässer că-şi lua răspunderea pentru menţinerea unui comportament paşnic în comunităţile românilor din Mediaş şi din localităţile scaunului, fie ei greco-catolici, fie ortodocşi. Grässer a folosit prilejul pentru a-l asigura pe Şt. Moldovan că va pune capăt pazei locuinţei sale, de asemenea, că va adresa saşilor un îndemn să convieţuiască în armonie cu românii. Zece zile mai târziu, la 17 august, autorul *Memoriilor* precizează că i-a făcut o nouă vizită primarului pentru a-l informa despre un alt zvon, potrivit căruia saşii ar intenţiona să se înţeleagă cu ungurii pentru a-i alunga pe românii de pe „pământul crăiesc". Sesizat, Grässer a întreprins o anchetă care a dovedit că ameninţarea se datora unui beţiv aflat în stare de ebrietate.

Evoluţia evenimentelor în pragul toamnei anului 1848 a favorizat o estompare a resentimentelor din timpul verii şi a facilitat o apropiere şi un început de colaborare între românii şi saşii din oraşul şi scaunul Mediaş. Ameliorarea relaţiilor cu saşii a devenit posibilă în urma unei consfătuiri a românilor medieşeni care a avut loc la 10 septembrie în faţa unei biserici. Cu această ocazie s-a reînnoit jurământul de fidelitate datorat împăratului şi s-a adoptat o declaraţie, prin care participanţii s-au angajat să manifeste o atitudine de respect şi de încredere faţă de naţionalităţi şi în primul rând faţă de saşi.

Întrunirea a fost urmată la 15 septembrie de o propunere a intelectualilor medieşeni Teodor Calboreanu şi Ioan Trifa, înaintată Magistratului din Mediaş, referitoare la acceptul românilor de a deveni membri ai gărzii orăşeneşti. Întrucât propunerea a fost formulată în termeni prea elevaţi, primarul Grässer i-a solicitat protopopului Şt. Moldovan s-o refacă în aşa fel încât să fie mai uşor înţeleasă. Protopopul a reformulat-o într-un limbaj popular şi în această formă a fost acceptată de oficialitatea scăunală cu satisfacţie. Drept urmare, în zilele următoare, 180 de români s-au înrolat în propria lor gardă civilă. Comandant al gărzii l-au ales pe Achim Bunea cu rangul de căpitan şi sub comanda lui au început să efectueze exerciţii cu armele.

Ziua de 15 septembrie a coincis cu începutul celei de a treia Adunări naţionale de la Blaj. Istoricilor le este cunoscut că ea s-a încheiat cu alegerea unui nou Comitet naţional şi cu hotărârea ca românii să-şi formeze gărzi cetăţeneşti şi să se înarmeze pentru a-şi apăra propriile interese, asemenea maghiarilor şi saşilor. Întrucât în septembrie revoluţia a evoluat înspre un război civil, mareşalul Puchner, comandantul armatei imperiale de la Sibiu, s-a emancipat de sub autoritatea Guvernului ungar şi a preluat guvernarea Transilvaniei.

În noile condiţii a recunoscut noul Comitet naţional spre mijlocul lunii octombrie şi i-a permis să formeze gărzi cetăţeneşti în comitatele şi districtele unde românii reprezentau majoritatea populaţiei. Ele se vor organiza în legiuni sau prefecturi, iar în cadrul lor se vor constitui tribunate şi decurii. În scaunele Mediaş şi Sighişoara organizarea unei legiuni a fost grăbită de încercarea unui detaşament de grăniceri secui de a le străbate teritoriul pentru a ajunge la Blaj. Încercarea s-a produs după ce grănicerii secui au obţinut, în a doua jumătate a lunii octombrie, victoria de la Sântioana de lângă Reghin contra grănicerilor din regimentul năsăudean şi a gardiştilor români din legiunea a II-a comandaţi de locotenent-colonelul Urban.

Coloanei de circa 6000 de grăniceri secui care a înaintat spre Târnava Mică i s-a opus, spre sfârşitul lui octombrie, o unitate a armatei imperiale condusă de maiorul Kleiser, secondată de două companii de grăniceri din scaunele Mediaş şi Sighişoara, precum şi din cei ce au mai rămas în legiunea a III-a din comitatul Târnava, după dezastrul de la Sântioana. Înfruntarea s-a produs în hotarul Şarosului Mic. Ea s-a soldat cu obligarea grănicerilor secui să se retragă spre Târgu-Mureş, lăsând pe câmpul de luptă numeroşi morţi şi răniţi. În retragerea lor au incendiat şi jefuit câteva sate, după cum rezultă din jurnalul lui Şt. Moldovan.

Operaţiunile militare din a doua jumătate a lunii octombrie au grăbit conscrierea celor capabili să devină gardişti în localităţile scaunelor Mediaş şi Sighişoara. Aşa se explică de ce, la sfârşitul lui octombrie, când generalul Gedeon a sosit la Mediaş cu 6000 de ostaşi ai armatei imperiale, lor li se vor alătura 3000 de gardişti sau „glotaşi" cum li se spunea în limbajul epocii. Împreună se vor îndrepta spre Târgu-Mureş pentru a se înfrunta cu „rebelii" secui. Lupta s-a dat în hotarul comunei Niraşteu (azi Ungheni) în 3 noiembrie şi s-a încheiat cu înfrângerea secuilor, deşi efectivul lor a fost superior numeric.

De fapt, înainte de venirea generalului Gedeon cu detaşamentul său, „glotaşii" recrutaţi din satele celor două scaune au prestat jurământul de fidelitate în faţa maiorului Clococeanu care era comandantul garnizoanei din Mediaş. Jurământul a fost citit de protopopul Şt. Moldovan, iar gardiştii l-au repetat după el. În urma victoriei de la Ungheni maiorul Clococeanu va prelua comanda garnizoanei din Târgu-Mureş şi o va deţine până la sfârşitul anului 1848.

La 3 noiembrie 1848, deci în aceeaşi zi în care s-a produs înfruntarea de la Ungheni, Comitetul naţional l-a numit pe protopopul Şt. Moldovan viceprefect al legiunii menţionate din scaunele Mediaş şi Sighişoara, cărora li s-au alăturat gardiştii proveniţi din 32 de sate ale comitatului Alba de Sus. Ca prefect a rămas căpitanul Ackner, participant la lupta de la Ungheni.

Inițial misiunea încredințată noului viceprefect a fost de a coordona complearea efectivului gărzilor cu noi recruți. În vederea îndeplinirii misiuni i s-a dat dreptul de a numi comisari cu care să colaboreze, aceştia urmând să fie retribuiți pentru activitatea lor cu 1 florin pe zi din bugetele satelor vizitate.

Dar, la 8 noiembrie, Comitetul național i-a indicat să se deplaseze la Târgu-Mureş pentru a afla cauza dezertării majorității „glotaşilor", originari din scaunul Mediaş, după bătălia de la Ungheni. Lăsând în sarcina comisarilor conscrierea şi recrutarea de noi gardişti, Şt. Moldovan a plecat în 10 noiembrie spre Târgu-Mureş, însoțit de trei gardişti înarmați pentru a-i asigurasecuritatea până acolo.

La Târgu-Mureş i-a consultat pe cei 300 de gardişti pe care i-a mai găsit acolo şi a constatat că principala cauză a dezertării s-a datorat dezinteresului față de aprovizionarea lor cu alimente, îmbrăcăminte şi încălțăminte. Cei cu care s-a consultat i-au relatat că, spre deosebire de gardiştii români, cei saşi primeau împreună cu hrana şi 15 creițari pe zi. Îndeplinindu-şi misiunea, Şt. Moldovan s-a reîntors la Mediaş în 13 noiembrie, iar trei zile mai târziu a raporta Comitetului național cele constatate.

Şt. Moldovan n-a putut să stea la Mediaş cu familia decât până în 19 noiembrie, când Comitetul național i-a ordonat să trimită spre Blaj şi Mihalț 1400 de „glotaşi", asigurați cu pâine şi sare pe trei zile. Ei urmau să-i secondeze pe ostaşii cu care generalul Gedeon se deplasa de la Târgu-Mureş spre Aud, urmând cursul Mureşului superior. Însă tribunii din fruntea gardiştlor i-au declarat lui Şt. Moldovan că nu vor porni la drum dacă nu-i însoțea fiindcă nu mai voiau să ajungă în situația de la Târgu-Mureş, unde nimeninu s-a îngrijit de ei.

A acceptat condiționarea şi i-a însoțit pe cei 1400 „glotaşi" până la Blaj. Acolo i-a încredințat tânărului tribun Ioan Maior care a acceptat să-i conducă până la Aiud. Deoarece generalul Gedeon a pacificat Aiudul în 20 noiembrie, în ziua următoare cei 1400 de gardişti de la Mediaş au fost învoițisă plece spre casele lor. La 22 noiembrie sub semnăturile lui A. T. Laurian şi A. Florian, Comitetul național l-a înştiințat pe Şt. Moldovan că i-a primit raportul din 16 noiembrie referitor la cele constatate în tabăra de la Târgu-Mureş şi în cele 13 sate vizitate. Pentru informațiile raportate Comitetul îi exprima mulțumiri şi-i exprimau convingerea că şi pe viitor va accepta misiunile ce-i vor fi încredințate în folosul emancipării naționale.

După reîntoarcerea de la Blaj Comitetul național i-a cerut mai întâi să se deplaseze în satele din vecinătatea Ibaşfalăului (azi Dumbrăveni), pentru a constata care era proporția dintre români şi saşi în ansamblul populației. I s-a încredințat această sarcină, deoarece acolo acționa preotul Ştefan Ludwig Roth pentru a le anexa scaunului Mediaş în perspectiva desființării comitatului Alba de Sus.

La 23 noiembrie însă, Şt. Moldovan a fost înştiinţat de Comitetul naţional despre decizia Comandamentului suprem al armatei de la Sibiu de a-l numi vicecomite sau coadministrator civil al comitatului Târnava pentru satele româneşti. Aceeaşi funcţie i s-a încredinţat preotului luteran de Moşna Stefan Ludwig Roth pentru localităţile săseşti. Amândoi urmau să se subordoneze comandantului militar Comendo care era căpitan pensionar şi formal îndeplinea atribuţiile comitelui suprem. Numirea lui Şt. Moldovan şi St. Ludwig Roth se explică prin încercarea Comandamentului armatei de a reinstaura o administraţie civilă, considerând că a restabilit pacea în urma dezarmării gărzilor civile maghiare din comitate.

Şt. Moldovan a încercat să evite titularizarea ce i s-a propus, dar Comitetul naţional i-a impus s-o accepte. Iată de ce a încredinţat atribuţiile de viceprefect al legiunii tribunului Nicolae Medieşan, iar cele ale protopopiatului preoţilor Ioan cel Bătrân din Şomoştelnic şi Ambrozie Blăjan din Proştea Mare. După îndeplinirea acestor formalităţi, în 25 noiembrie l-a însoţit pe căpitanul Comendo pentru a prelua noua funcţie administrativă în comitatul Târnava (sau Cetatea de Baltă cum i se spunea atunci). Ei vor fi secondaţi de Şt. Ludwig Roth. De la 26 noiembrie cei trei demnitari au început să-şi exercite prerogativele în aparatul administrativ comitatens, dând în acest sens o circulară pentru informarea populaţiei comitatului. Prin intermediul ei au motivat că şi-au stabilit temporar sediul la Cetatea de Baltă, fiindcă la Târnăveni clădirea consiliului comitatens suferise deteriorări din partea grănicerilor secui. Pentru a constata ce reparaţii trebuiau efectuate la această clădire, în 27 noiembrie Şt. Moldovan şi St. Ludwig Roth s-au deplasat la Târnăveni.

La începutul lui decembrie noii dregători au convocat o şedinţă a Consiliului comitatens. Ea s-a ţinut în 4 decembrie în prezenţa lui Ioan Bran de Lemeni, trimis de Comitetul naţional de la Sibiu ca împuternicit al acestuia. Consfătuirea s-a încheiat cu hotărârea de a se proceda la înlocuirea funcţionarilor maghiari şi secui care au aderat la guvernarea antihabsburgică a lui Kossuth. Înlocuirea lor fiind necesară mai ales la nivelul plăşilor s-a recomandat recrutarea lor din rândurile tinerilor intelectuali români şi saşi, de preferinţă teologi.

După cum relatează în *Memoriile* sale, lui Şt. Moldovan în funcţia de vicecomite i-au revenit sarcini multiple. Unele din ele s-au dovedit deosebit de dificile, solicitându-i continuu eforturi fizice şi intelectuale. Dificultăţi i-a provocat de pildă chestiunea delimitării teritoriului legiunii din scaunele Mediaş şi Sighişoara şi comitatul Alba de Sus de cele ale prefecţilor Vasile Moldovan şi I. Axente Sever. Vasile Moldovan organizase la începutul lui octombrie în partea comitatului Târnava dinspre râul Mureş şi oraşul Târgu-Mureş legiunea a III-a cu centrul la Chirileu. Legiunea a suferit mari

pierderi spre sfârşitul lui octombrie cu ocazia bătăliei de la Sântioana şi apoi a incursiunii grănicerilor secui în satele situate pe partea stângă a râului Mureş până la Iernut. Dar în noiembrie V. Moldovan şi-a refăcut efectivele legiunii prin recrutarea noilor gardişti din satele aflate înspre Târnava Mică. De aceea spre sfârşitul lui noiembrie V. Moldovan îşi va stabili temporar sediul legiunii sale la Cetatea de Baltă. La rândul ei legiunea I fusese organizată de Axente Sever cu sediul la Blaj, în partea de şes a comitatului Alba de Jos. Ea se învecina cu comitatul Târnava înspre Iernut, precum şi cu scaunul Mediaş înspre Copşa Mică. Vecinătatea a provocat inevitabil interferenţe între obiectivele legiunii din scaunele Mediaş şi Sighişoara şi acelea ale prefecţilor V. Moldovan şi I. Axente Sever.

O importanţă aparte prezintă misiunea încredinţată lui Şt. Moldovan de Timotei Cipariu, membru al Comitetului naţional, de a cerceta distrugerile provocate de grănicerii secui în satele situate în jos de Târgu-Mureş, pe partea stângă a râului Mureş până la confluenţa lui cu Arieşul. De fapt, Timotei Cipariu i-a trasat în mod special, în cadrul misiunii, îndatorirea de a descinde şi la Luncani, unde se afla arhiva şi biblioteca baronului Kemény, pe care Şt. Moldovan a cercetat-o înainte de revoluţie, cât timp a fost preot la Câmpia Turzii.

El a pornit la drum în 20 decembrie şi până în preajma Crăciunului a ajuns la Luncani. Acolo a constatat cu amărăciune că în timpul operaţiunilor militare de la începutul războiului civil biblioteca a suferit pierderi irecuperabile, deoarece cea mai mare parte a cărţilor fuseseră arse într-un incendiu. Pierderi similare s-au înregistrat şi la arhiva baronului, din cauza analfabetismului ţăranilor. Ei au aruncat în Arieş multe documente, crezând că reprezentau contracte pentru împrumuturile în bani, cereale şi furaje, pe care le-au încheiat înainte de revoluţie cu fostul stăpân feudal.

Comuna Luncani fiind situată în apropiere de Câmpia Turzii, Şt. Moldovan a sărbătorit prima şi a doua zi de Crăciun împreună cu părinţii săi. Aici a aflat de pătrunderea în Transilvania a unor importante forţe militare venite din Ungaria sub comanda generalului de origine polonă, Iosif Bem. Întrucât în 25 decembrie acesta a ajuns cu armata lui la Cluj, ungurii din Turda au început să se agite şi să pună la cale atacuri împotriva satelor româneşti din Câmpia Transilvaniei. Fiind informat că viaţa lui şi a familiei sale puteau fi periclitate, în seara celei de a doua zi a Crăciunului a hotărât să plece împreună cu părinţii.

Tatăl său a refuzat să-l însoţească, însă mama sa a acceptat şi cu o căruţă trasă de cai a trecut prin Luncani, Hădăreni, Cheţani, Luduş, Cuci, Iernut, Cipău, Ogra, Şăulia, Sânpaul, Vidrasău, Chirileu şi Adămuş şi a ajuns în preajma Anului Nou la Cetatea de Baltă. Ajuns aici i s-a adus la cunoştinţă că forţele militare ale lui Bem înaintau spre Târnava Mică. De

aceea s-a sfătuit cu St. Ludwig Roth şi cu căpitanul Comendo. Acesta a fost de acord cu Şt. Moldovan să părăsească Cetatea de Baltă şi să plece la Mediaş. Pe St. Ludwig Roth n-au reuşit să-l convingă să-i urmeze. El a invocat cavalerismul nobilimii maghiare şi relaţiile ei cu patriciatul săsesc, afirmând că nu se temea de insurgenţi. Refuzul de a-i însoţi pe Şt. Moldovan şi căpitanul Comendo se va dovedi fatală pentru viaţa lui St. Ludwig Roth. Când „rebelii" unguri au intrat în Cetatea de Baltă, l-au arestat, l-au dus la Cluj, iar acolo un tribunal statarial l-a comandat la moarte prin împuşcare. Sentinţa va fi executată în primăvara anului 1849 pe dealul Cetăţuiei. Înainte de a fi executat i-a mărturisit ginerelui său regretul că nu i-a urmat sfatul lui Şt. Moldovan. În amintirea acestui sfat i-a cerut ginerelui să-i cedeze din biblioteca sa *Noul Testament* tipărit la Smirna.

De fapt, după discuţia cu Şt. Ludwig Roth, Şt. Moldovan a plecat în grabă spre Mediaş, deoarece adjunctul său Ioan Pop i-a trimis, printr-o ştafetă, o scrisoare, prin care-l informa că soţia lui era grav bolnavă. Anul Nou l-a petrecut astfel acasă împreună cu soţia care, datorită prezenţei lui, s-a însănătoşit în câteva zile. La 2 ianuarie 1849 însuşi feldmareşalul Puchner a poposit temporar la Mediaş, ceea ce i-a oferit prilejul lui Şt. Moldovan de a-i face o vizită şi de a întreţine cu el o scurtă conversaţie.

După plecarea feldmareşalului Puchner, comandantul cetăţii Mediaş, baronul Uracea, i-a cerut să trimită prefecţilor Vasile Moldovan, I. Axente Sever şi Nicolaie Vlăduţiu invitaţia de a se deplasa cu legiunile lor (a I-a, a III-a şi a V-a) spre Cetatea de Baltă. Deplasarea o considera necesară pentru a seconda armata lui Puchner în încercarea de a opri înaintarea insurgenţilor comandaţi de generalul Bem spre Sibiu.

Înainte de a pătrunde oştirea lui Bem în Cetatea de Baltă, St. Ludwig Roth i-a adresat lui Şt. Moldovan o epistolă, prin care-l invita să revină alături de el. În condiţiile plecării armatei lui Puchner din Mediaş şi a stabilirii temporare a cartierului său general la Jidvei, Şt. Moldovan a avut intuiţia de a nu da ascultare chemării lui St. Ludwig Roth. Refuzul s-a dovedit inspirat, deoarece forţele militare ale lui Puchner se vor confrunta cu acele ale lui Bem în 15 ianuarie la Gonfalău, în 16 ianuarie la Târnăveni şi în 17 ianuarie la Şomfalău, ultima localitate aflându-se în apropierea Mediaşului. Pericolul pătrunderii insurgenţilor victorioşi în Mediaş l-a determinat pe maiorul Cloceanu, revenit şi el în acest oraş, să-l sfătuiască pe Şt. Moldovan să se refugieze cât mai grabnic, pentru a se pune la adăpost împreună cu familia sa.

Şt. Moldovan a ţinut seama de îndemnul lui Cloceanu. Profitând de faptul că protopopul Ilie Farago din Târgu-Mureş îi oferise adăpost şi-a pus soţia şi copiii, împreună cu câteva provizii, în căruţa acestuia şi în plină noapte au părăsit Mediaşul. Împreună s-au îndreptat spre Agârbiciu, unde

preotul Nicolae Pop a acceptat să le ofere adăpost. Părăsirea grabnică a Mediaşului s-a dovedit oportună, deoarece în 5/17 ianuarie insurgenţii lui Bem au pătruns în oraş. Şt. Moldovan a putut astfel sărbători Boboteaza împreună cu cei doi parohi şi cu familiile lor la Agârbiciu.

La Agârbiciu n-a stat decât câteva zile, deoarece oştirea lui Bem se afla în apropiere. Împreună cu Farago au părăsit tot în plină noapte această localitate şi s-au îndreptat spre Şeica Mare, iar de acolo spre Sibiu, unde au ajuns în 18 ianuarie. La Sibiu au făcut o vizită Comitetului naţional. Cu sprijinul Comitetului au obţinut de la Comandamentul suprem al armatei paşapoarte cu care s-au dus în 21 ianuarie la Racoviţă. Aici au stat aproape o lună la o preoteasă văduvă, deoarece lui Şt. Moldovan i-a născut soţia un băiat. La 18 februarie, comandantul grănicerilor din Racoviţă, locotenentul Ursu (viitorul baron de Marginea) i-a ajutat să se adăpostească, între 18 februarie şi 8 martie, în clădirea şcolii din această localitate.

Între timp, în ultimele zile ale lunii februarie şi la începutul lui martie, au venit din Ţara Românească unităţi militare ruseşti în sprijinul armatei imperiale habsburgice. Colaborând, au reuşit să provoace o înfrângere insurgenţilor lui Bem în lupta din 4 februarie de la Ocna Sibiului. Înfrângerea l-a obligat pe Bem să părăsească în următoarele două zile Sighişoara şi Mediaşul. Fiind informat de cumnatul său printr-o epistolă despre înfruntarea de la Ocna Sibiului, la 8 martie Şt. Moldovan s-a sfătuit cu protopopul Farago şi au părăsit localitatea Racoviţă, îndreptându-se spre Slimnic, unde preotul local le-a oferit adăpost pentru o noapte.

La Slimnic a aflat că în 10 martie Bem a reuşit să întoarcă soarta războiului în favoarea sa printr-o victorie obţinută la Mediaş contra armatei austriece. Victoria i-a deschis calea spre Sibiu pe la Şeica Mare. În noua conjuctură, Şt. Moldovan s-a decis să-şi lase soţia şi copiii la preotul Ioan Decei din Slimnic, iar el, împreună cu Farago, au pornit în grabă cu căruţa spre Sibiu. Întrucât aici nu şi-au putut procura furaje pentru caii lui Farago, s-au deplasat într-un sat învecinat. Încercând să revină la Sibiu au găsit porţile cetăţii închise, deoarece insurgenţii lui Bem se aflau în apropiere. Bararea intrării în oraş s-a dovedit salvatoare pentru ei, fiindcă în timpul nopţii Bem a forţat intrarea în cetatea sibiană. Bubuitul tunurilor i-au convins pe Şt. Moldovan şi Farago să renunţe la intenţia lor şi să se refugieze în Ţara Românească, după ce au trecut prin Şelimbăr, Tălmaciu şi Boiţa. Trecerea graniţei au realizat-o prin pasul Turnu Roşu. De fapt, ei s-au alăturat armatei austriece care a fost obligată de succesele lui Bem să treacă şi ea în Ţara Românească pe la Câineni. De aici s-au îndreptat spre Râmnicu Vâlcea. unde au ajuns în 17 martie. Dar în acest oraş n-au găsit nici adăpost, nici hrană. De aceea şi-au continuat drumul pe la mănăstirea Cozia până la Călimăneşti, în anturajul feldmareşalului Pfersmann.

La Călimăneşti, Şt. Moldovan şi Ilie Farago şi-au putut procura temporar adăpost şi hrană. Aici au avut surpriza de a se întâlni cu George Bariţ care se refugiase ca şi ei. N-au stat totuşi decât o noapte la Călimăneşti. În 18 martie au revenit la Râmnicu Vâlcea, însă nici acum nu li s-a oferit cazare şi alimente. Au fost nevoiţi astfel să pornească spre Piteşti, unde au sosit în 21 martie.

Iniţial nici piteştenii n-au înclinat să le ofere protecţie sub pretextul că erau greco-catolici. I-a salvat totuşi unul dintre ei şi anume Ghe. Petrescu care a declarat că-i primeşte să locuiască la el. El şi-a motivat decizia cu argumentul că refugiaţii ardeleni au luptat pentru libertatea patriei lor, indiferent de confesiunea căreia îi aparţineau. Asemenea acestora şi el a avut de suferit, cât timp a fost prizonier, pentru libertatea patriei sale.

Cu data de 21 martie 1849 încetează relatările din jurnalul-memoriu al lui Şt. Moldovan despre evenimentele la care a participat şi despre peregrinările lui din timpul revoluţiei paşoptiste. O ultimă menţiune se referă la revenirea lui şi a familiei sale la Mediaş în august 1849. N-a ajuns bine acasă şi i s-a comunicat trista veste că tatăl lui a fost omorât de insurgenţii ce se retrăgeau după înfrângerea de la Sighişoara în urma instigării acestora de către un maghiar din Câmpia Turzii.

Prin conţinutul şi veridicitatea informaţiilor pe care le oferă, jurnalul-memoriu lăsat de Şt. Moldovan poate fi considerat o importantă sursă documentară pentru istoria revoluţiei din 1848-1849.

Din august 1849 Şt. Moldovan şi-a reluat atribuţiile de protopop al Mediaşului şi le-a îndeplinit cu demnitate şi perseverenţă până în 1852. În acest an locţiitorul episcopului de la Blaj şi viitorul mitropolit Al. Sterca-Şuluţiu, l-a transferat de la protopopiatul Mediaşului la vicariatul Haţegului. A îndeplinit prerogativele de vicar episcopal al Haţegului până în 1857. În acest interval de timp s-a străduit să stimuleze înfiinţarea de şcoli săteşti în localităţile ce aparţineau vicariatului, pentru a contribui la ridicarea nivelului cultural al ţăranilor, paralel cu progresul lor economic după desfiinţarea iobăgiei în 1848. Eforturi deosebite a depus pentru a obţine aprobarea înfiinţării şi subvenţionării unei preparandii la Haţeg din partea autorităţilor locale. O preparandie era necesară pentru calificarea învăţătorilor ce urmau să predea la şcolile elementare săteşti.

Strădania vicarului Şt. Moldovan de a înfiinţa preparandia de la Haţeg pentru formarea învăţătorilor şi asigurarea lor cu manuale se reflectă în cele nouă scrisori trimise directorului tipografiei blăjene Timotei Cipariu, între 27 decembrie 1853 şi 9 martie 1857. În cea dintâi îl informa pe Cipariu că a apelat la primarii şi preoţii satelor pentru a colecta şi trimite bani în vederea achiziţionării unei clădiri necesară funcţionării preparandiei de la Haţeg, şi o alta ca locuinţă pentru cadrele didactice. Dar, fiindcă cei mai mulţi dintre

tinerii doritori să urmeze preparandia nu erau ştiutori de carte, Şt. Moldovan îl ruga pe Cipariu să-i trimită 50 de *Abecedare* tipărite la Blaj pentru ca ei să-şi însuşească scrisul şi cititul.

Pe lângă *Abecedare* mai solicita 50 de exemplare ale *Gramaticii române*. Preţul lor urma să-l achite până în primăvara anului 1854. Dacă în epistola din 7 mai 1854 Şt. Moldovan îl informa pe Cipariu despre hotărârea consiliului vicarial de a începe întâiul an de funcţionare a preparandiei de la 1 noiembrie, chiar fără aprobare oficială, în următoarele două din acelaşi an implora să i se trimită manuale. Astfel în scrisoarea din 21 noiembrie, după ce îi vestea că a reuşit să cumpere casa pentru preparandia care era frecventată de 100 de şcolari, pretindea să i se expedieze la Haţeg 30 *Abecedare*, 50 *Gramatici*, 50 *Istorii naturale* şi 50 *Istorii biblice*.

La 8 decembrie 1854 Şt. Moldovan îl înştiinţa pe Cipariu că a primit cele 30 de *Abecedare* şi 50 *Istorii naturale* comandate şi-i mai solicita, pe lângă cele 50 *Gramatici* pe care încă nu le primise, alte 100 de *Abecedare*. El argumenta că avea nevoie de acest număr de *Abecedare*, deoarece preoţii din parohii s-au angajat să suplinească lipsa învăţătorilor până la formarea lor de către preparandie. Cererea de manuale figurează constant şi în scrisorile din 1855-1857. În mod firesc alături de manuale a solicitat şi cărţi de cult religios. Corespondenţa privind preparandia de la Haţeg se încheie cu o scrisoare trimisă de la Lugoj în 27 iunie 1857. Din ea rezultă că Guberniul nu a aprobat finanţarea nici a preparandiei, nici a unui gimnaziu la Haţeg. Din această cauză profesorii-învăţători ai preparandiei Simion Ulpianu şi Beniamin Densuşianu se luptau cu o sărăcie lucie. Aceeaşi cauză a făcut ca, pentru a supravieţui, ei să folosească banii, pe care ar fi trebuit să-i trimită la Blaj în contul manualelor. Şt. Moldovan îl asigura pe Cipariu că, după ce i se va ameliora situaţia materială, va achita el sumele datorate, în cazul că nu se vor putea colecta din districtul Haţegului. Din epistolă reiese dezamăgirea autorului privind perspectiva desfiinţării preparandiei pentru care a militat cu abnegaţie ca vicar episcopal.

Şt. Moldovan i-a adresat lui Cipariu scrisoarea din 27 iunie de la Lugoj, fiindcă la această dată se stabilise în acest oraş cu familia. Plecarea de la Haţeg s-a datorat avansării lui la rangul de canonic şi deci de membru al Capitlului noii episcopii greco-catolice care şi-a stabilit sediul la Lugoj. De altfel noua episcopie cuprindea şi fostele sate grănicereşti din districtul Haţegului, alături de acelea bănăţene care avuseseră comandamentul la Lugoj.

De la Lugoj noul canonic a continuat să corespondeze cu Timotei Cipariu din 1857 până în 1872. În scrisorile din 1857 şi 1858 abordează pe de o parte problema achitării datoriilor pentru cărţile şi manualele primite de la tipografia blăjană, cât timp a fost vicar la Haţeg. Pe de altă parte, ele reflectă strădaniile de a-i procura lui Cipariu cărţi şi manuscrise vechi din

unele sate hunedorene, necesare pentru studiile sale filologice. De pildă, în epistola din 9 decembrie 1857 îi oferă filologului blăjan: *Cazania* tipărită în 1580 la Braşov; un manuscris cu litere slovene din 1651 copiat de el; *Învăţături creştineşti*; *Cărare spre fapte bune*. *Cazania* a găsit-o la Boiţa, iar *Cărare spre fapte bune* şi *Învăţăturile creştineşti* la biserica din Fărcădin, căreia i-au fost donate de baronul Nopcea. Spre finalul scrisorii Şt. Moldovan îl informa pe Cipariu că-i putea procura *Ciaslovul de la Bălgrad* din Peşteana şi *Tipicul liturgiei* din Corceşti, pe care avea posibilitatea să i le trimită printr-un teolog moralist din Păuceneşti, când se va întoarce din vacanţă la Blaj. Referiri la *Învăţăturile creştineşti* face şi în epistola din 16 martie 1858, acum precizând că a fost tipărită în 1700 la Snagov. De fapt, prin această scrisoare Şt. Moldovan îl anunţa pe Cipariu că a pus deja la poştă *Învăţăturile creştineşti*, împreună cu *Cărare pe scurt*. Într-o altă epistolă din 24 august 1858 îl înştiinţa că vicarul Haţegului dispunea de *Pravila de la Orăştie* din 1641 şi dacă o considera necesară i se va expedia la Blaj.

Scrisorile din martie şi august 1858 relevă că Şt. Moldovan era abonat la *Cristomaţia sau Analele literare* a lui Cipariu şi se angaja că-i va achita cei 95 de florini în contul abonamentului. Pentru el şi ceilalţi membri ai Capitlului îi comanda lui Cipariu 10 exemplare din *Cristomaţie* la 8 septembrie. În epistola cu această dată menţiona că superiorul său, episcopul de la Lugoj l-a însoţit pe nunţiul apostolic cu ocazia vizitei lui la Blaj. În ultima scrisoare din 1858, cu data de 2 decembrie, Şt. Moldovan s-a străduit să justifice din nou întârzierea achitării datoriilor pentru manualele şi cărţile bisericeşti primite când a fost vicar la Haţeg. Dar această epistolă şi scrisorile din 1859 şi 1872 reflectă intervenţia lui la Cipariu pentru a-l supraveghea şi îndruma pe fiul său Alimpiu, aflat la studiu în şcolile blăjene.

În anii când a fost canonic la Lugoj, Şt. Moldovan a contribuit substanţial la consolidarea noii episcopii greco-catolice. Totodată a demonstrat preocupări pentru o susţinută activitate ştiinţifică şi culturală. Începutul l-a făcut în 1853-1854 la Haţeg, când a publicat în *Foaie pentru minte, inimă şi literatură* de la Braşov: *Documente vechi pentru istoria naţională transilvăneană*. Mult mai ample şi mai variate au fost realizările lui ştiinţifice la Lugoj. Ele s-au concretizat în publicarea, mai întâi în revista Astrei *Transilvania* din 1868-1870 a unei lucrări intitulate *Registre istorice din colecţia comitelui Josif Kemény*. Opere valoroase i-au apărut în *Transilvania* din 1875 şi anume: *Anotaţiuni din Ţieara Haţegului. Studiu arhiologico-istoric*; *Indice cronologic de documente bisericeşti de la 1688-1792*; *Statutul istoric al oraşului Haţiegu. Monografia oraşului şi Ţării Haţiegului. Monografia istorico-economică*; *Extras din ziarul vieţii mele de la 15 martie 1848 până ianuarie 1849. Documente historice din 1848-1849.* Din 1862 datează *Descrierea Lugojului. Istorică, geografică şi statistică.*

Şt. Moldovan a încetat din viaţă în 1900 la vârsta de 86 de ani. Contemporanii lui l-au considerat un intelectual de mare valoare şi un luptător pentru emanciparea naţiunii sale. De aceea a rămas un model de urmat, nu numai pentru contenporanii săi, ci şi pentru generaţiile următoare până la al Doilea Război Mondial. Prin prestigiul şi activitatea lui a fost şi este respectat până în zilele noastre în cadrul Bisericii greco-catolice pentru contribuţia sa la consolidarea protopopiatelor Mediaşului şi Haţegului şi îndeosebi a episcopiei Lugojului.

BIBLIOGRAFIE:

Documente privind revoluţia din 1848 în ţările române. C. Transilvania; vol. I-IV; DRAGOMIR, S.; HURLEA, E.; NICHI, L. *Studii şi documente privitoare la revoluţia românilor din Transilvania în anii 1848-1849*, vol. II; GIURA, L., RACOVIŢĂ, M. *Fruntaşul revoluţionar de la 1848 Ştefan Moldovan*, în *Sargetia*, XIV, 1979;

L.B.

MOLDOVAN, Vasile
(n. Sânpaul, 1824 – m. 1 ianuarie 1895)

S-a născut în 1824, la Sânpaul, într-o familie de iobagi ai contelui Haller Ignác care era comitele suprem al comitatului Târnava, cunoscut până la reforma administrativă din 1876 cu denumirea de Cetatea de Baltă.

Potrivit obiceiului moştenit din Evul Mediu, contele, ca stăpân feudal, i-a mutat familia în localitatea învecinată Chirileu, unde avea nevoie de braţe de muncă. La Chirileu şi-a petrecut V. Moldovan copilăria şi tinereţea împreună cu fraţii săi Ioan şi Isaia. Comuna Chirileu, deşi aparţinea din punct de vedere administrativ comitatului Târnava, se afla în apropierea oraşului Târgu-Mureş, ca şi Sânpaul.

Apropierea de Târgu-Mureş, precum şi o situaţie materială de nivel mijlociu, a permis părinţilor să-i trimită în acest oraş pentru a urma şcoala primară şi gimnaziul, pe toţi cei trei fraţi. Frecventarea gimnaziului la Târgu-Mureş i-a ajutat să-şi însuşească limba maghiară şi relativ temeinic latina. Treapta intermediară dintre învăţământul mediu şi cel superior, constituită din doi ani de filozofie postgimnazială au absolvit-o la Blaj. Tot la Blaj cei doi fraţi mai mari au terminat Seminarul Teologic, înainte de 1848 ei fiind deja preoţi. Cel mai mic dintre fraţi, Vasile, va deveni student la teologia blăjană în toamna anului 1845. Declanşarea revoluţiei la mijlocul lui martie 1848 îl va găsi student în anul III. La Blaj i-a avut ca profesori pe

Simion Bărnuţiu, Timotei Cipariu şi Aaron Pumnul, toţi trei reprezentanţi ai celei de-a doua generaţii a Şcolii ardelene. Împreună cu ceilalţi profesori, aceştia i-au insuflat ideile iluministe şi cele ale raţionalismului neokantian care, dublate de argumentele privind descendenţa romanică a românilor şi a limbii lor, l-au ajutat să-şi formeze conştiinţa naţională.

Contribuţia profesorilor şi îndeosebi a lui Aaron Pumnul la formarea conştiinţei sale naţionale se reflectă în *Memorii din 1848-1849*, publicate la Braşov în 1895, după moartea sa, de către Traian Pop. În partea întâia a Memoriilor, V. Moldovan descrie entuziasmul care i-a cuprins pe toţi colegii de la Seminarul Teologic şi speranţele ce i-au copleşit în primele zile ale revoluţiei după aflarea veştilor privind evenimentele de la Viena, Pesta şi Bratislava, inserate în *Gazeta de Transilvania* de la Braşov şi de *Organul luminării* de la Blaj. El relatează că frământările din rândurile tinerilor studioşi i-au determinat pe profesorii blăjeni să purceadă la o primă consfătuire, ce a avut loc la 25 martie în casa canonicului Timotei Cipariu.

La propunerea lui A. Pumnul, consfătuirea a continuat în după amiaza aceleiaşi zile la gimnaziu şi a prilejuit rostirea unor cuvântări înflăcărate din partea câtorva profesori. Vorbitorii au insistat asupra întreprinderii unor acţiuni care să contribuie la formularea revendicărilor ce vizau eliberarea socială şi emanciparea naţională. Consfătuirile au continuat şi în zilele următoare până la sfârşitul lunii martie, după cum reiese din scrisoarea pe care i-a trimis-o Cipariu lui Bariţiu în 5/17 aprilie.

La ele au participat şi teologii şi tinerii ce frecventau cei doi ani de filozofie postgimnazială. În aceeaşi epistolă Cipariu se referă şi la cunoscuta proclamaţie, pe care A. Pumnul a formulat-o sub influenţa canceliştilor de la Târgu Mureş. Prin conţinutul ei îndemna la întrunirea protopopilor şi preoţilor, împreună cu câte doi delegaţi din fiecare sat, în prima duminecă de după Paşti, la Blaj, într-o adunare care să dezbată şi să aprobe hotărâri de interes naţional.

V. Moldovan confirmă în *Memorii* că la Blaj au venit, la 1 aprilie, de la Târgu-Mureş, canceliştii Avram Iancu, Al. Papiu Ilarian, Samuil Poruţiu şi avocatul Florian Micaş. Confirmă, de asemenea, că în urma consultării cu aceştia, profesorii şi canonicii au îmbrăţişat pentru prima dată ideea unei Adunări naţionale a reprezentanţilor tuturor românilor din Transilvania. Autorul *Memoriilor* mai precizează că după consfătuire Avram Iancu i-a vizitat pe seminarişti. La propunerea sa, tinerii studioşi l-au asigurat că vor cutreierea toate satele ardelene, pentru a-i convinge pe ţărani să-şi trimită delegaţi la Adunare. După ce Avram Iancu şi însoţitorii săi au părăsit Blajul, profesorul A. Pumnul a redactat menţionata proclamaţie. În proclamaţie insista asupra nesecităţii ca românii să-şi croiască o soartă mai bună prin

desfiinţarea iobăgiei şi prin recunoaşterea lor ca naţiune egal îndreptăţită cu maghiarii, secuii şi saşii.

Întrucât Cipariu a refuzat să tipărească proclamaţia în tipografia blăjeană pe care o conducea, cu motivaţia că Adunarea n-avea aprobare oficială, în 6 şi 7 aprilie, teologii au copiat-o în 42 exemplare, iar elevii au multiplicat-o în alte 400. A doua zi, în 8 aprilie, începând vacanţa de Paşti, teologii şi elevii au răspândit-o în toate satele Transilvaniei, însoţind-o de explicaţii verbale pentru a fi înţeleasă de ţărani.

În Memorii, V. Moldovan evidenţiază contribuţia sa la răspândirea şi explicarea proclamaţiei în drumul parcurs de la Blaj până la Chirileu. Pornind din Blaj, la 8 aprilie, împreună cu amicul său Ilie Moldovan au trecut mai întâi prin Sâncel şi Pănade fără a se opri, deoarece locuitorii lor fuseseră informaţi despre Adunarea din Duminica Tomei. La Alecuş au stat de vorbă cu sătenii întâlniţi pe câmp şi le-au comunicat noutăţile de la Blaj.

Drept urmare, după ce au ajuns la preotul Molnar, întreg satul s-a adunat la casa parohială. Autorul *Memoriilor* relatează că în cuvântarea pe care le-a rostit-o i-a asigurat că iobagia se va desfiinţa şi astfel vor deveni oameni liberi şi proprietari pe propriile sesii, fără a mai fi obligaţi să presteze stăpânilor zile de muncă gratuită şi să le mai dea dijmă. Totodată vor avea posibilitatea să-şi lucreze mai bine intravilanele şi extravilanele proprietăţilor lor, să-şi amelioreze posibilităţile de trai şi să contribuie la edificarea bisericilor şi a şcolilor săteşti. Cuvântarea i-a entuziasmat pe auditori care i-au garantat că în prima duminică de după Paşti vor fi prezenţi la Blaj.

A doua zi, la plecarea din Alecuş, V. Moldovan s-a despărţit de colegul care s-a îndreptat spre satele Herepea, Şilea şi Sâniacob pentru a ajunge acasă. El a pornit spre Uioara sau Ocna Mureş, unde fratele său Ioan era preot. A ajuns la fratele lui înainte de a începe slujba religioasă, fiind duminica.

La terminarea ei a expus enoriaşilor idei asemănătoare cu acelea de la Alecuş. Ascultătorii s-au însufleţit şi aici ca şi cei din Alecuş, promiţând şi ei că în 30 aprilie vor sosi la Blaj pentru a-i proteja pe tinerii ce le voiau binele împotriva eventualelor încercări ale autorităţilor nobiliare de a-i aresta. De la Uioara s-a deplasat la Nojlac şi apoi a străbătut toate satele situate pe malul stâng al Mureşului superior. La Bogata a trecut pe partea dreaptă a acestui râu pentru a-i face o vizită tânărului paroh Nicolae Vlăduţiu. Nu a stat mult la Bogata, deoarece Vlăduţiu l-a asigurat că va pleca spre Blaj însoţit de delegaţi ai iobagilor români şi ai consătenilor lor unguri.

Cu trăsura pusă la dispoziţie de preotul din Bogata a mers mai întâi la Luduş şi de acolo la Cuci din nou pe partea stângă a Mureşului până la Iernut. Aici l-a întâlnit pe cancelistul Vasile Vespremeanu care i-a

comunicat că l-a vizitat pe preotul Lazăr din Dateş şi l-a informat despre Adunarea de la Duminica Tomei. Întâmplător sau deliberat preotul Lazăr se afla şi el la Iernut. Împreună s-au dus la cantorul Ioan Săucean. În scurtul răstimp cât au stat la cantor, în curtea acestuia au pătruns 30-40 de români şi unguri care i-au cerut informaţii despre noutăţile din Blaj. Preotul Lazăr le-a citit şi explicat proclamaţia lui Pumnul, astfel că V. Moldovan le-a adresat doar câteva cuvinte.

De la Iernut V. Moldovan a trecut iarăşi în dreapta Mureşului superior la Lechinţa, unde bătrânul protopop Ioan Boieriu a adoptat o atitudine rezervată faţă de acţiunile tinerilor intelectuali. El i-a exprimat temerea că după Adunarea de la Blaj riscau să fie arestaţi şi spânzuraţi. Protopopul i-a cerut să nu se adreseze lechinţenilor pentru a nu-i agita. I-a îndeplinit voinţa, însă fiul protopopului de 17 ani i s-a alăturat şi nu l-a mai părăsit până la sfârşitul revoluţiei şi a războiului civil. Între Lechinţa şi Chirileu a dus vestea Adunării din 30 aprilie şi a explicat proclamaţia în satele Oarba, Iclandu Mare, Iclănzel, Vaidei, Căpuş, Petea şi Săuşa.

Ajuns la Chirileu, V. Moldovan n-a stat mult acasă, ci s-a hotărât să facă o vizită la Târgu-Mureş. Acolo s-a întâlnit mai întâi cu canceliştii Avram Iancu şi Ioan Mărginean din Deteşeni şi apoi cu Ioan Oros din Vidrasău. Le-a povestit despre itinerarul parcurs şi despre atmosfera creată în satele străbătute. Cu ocazia acestei întâlniri şi a discuţiilor pe care le-au întreţinut a legat o strânsă prietenie cu Avram Iancu. Pe ceilalţi doi i-a cunoscut şi i-au devenit amici înainte de revoluţie. După ce s-au sfătuit timp de o oră, Avram Iancu s-a îndreptat spre Munţii Apuseni. El şi ceilalţi doi interlocutori au părăsit, de asemenea, Târgu-Mureşul şi împreună au ajuns la Chirileu. După plecarea lui I. Mărginean şi I. Oros spre satele lor, V. Moldovan a vizitat localităţile Bernadia, Lepindea, Daia, Laslău, Şoimuş, Odrihei şi Văidăcuta situate înspre Târnava Mică. În total a străbătut circa 50 de sate. Peste tot a vestit Adunarea din Duminica Tomei şi a dat explicaţii referitoare la conţinutul proclamaţiei lui A. Pumnul. La Tirimia Mare s-a întâlnit cu protopopul Fogaraşi care l-a informat despre decretul gubernial din 17 aprilie privitor la interzicerea Adunării din Duminica Tomei. Vestea i-a provocat o mare îngrijorare, datorită entuziasmului cu care ţăranii din satele parcurse şi-au exprimat hotărârea de a se duce la Blaj.

El însuşi a fost derutat în primele momente de decretul gubernial, însă până la urmă i-a mărturisit protopopului Fogaraşi că el se va duce totuşi la Adunarea din 30 aprilie. Recunoştea însă că, după ce i s-a adus la cunoştinţă decretul gubernial interdicţional, a încetat să mai viziteze satele din comitatul Târnava. Retras la Chirileu s-a sfătuit cu prietenul său Ioan Oros şi au decis să-i facă o vizită lui Al. Papiu Ilarian din Budâi. Intenţia n-au mai dus-o la îndeplinire, deoarece Papiu l-a trimis la Chirileu pe I. Nistor din Dileu Român.

Acesta le-a comunicat sfatul ca ei să se deplaseze la Blaj pe 30 aprilie, dar fără ţărani însoţitori, întrucât vor fi suficienţi cei ce vor veni la Adunare din localităţile aflate în apropierea Blajului. Pe consătenii lui din Chirileu şi pe locuitorii din satele învecinate i-a liniştit, promiţându-le că vor merge împreună la Adunarea din 3/15 mai care avea aprobarea gubernială.

În continuare V. Moldovan relatează despre peripeţiile pe care el şi I. Oros le-au întâmpinat pe drumul parcurs până la Blaj din cauza precarităţii mijloacelor de transport. Datorită faptului că după ce au trecut de Ogra, de la Cucerdea au fost nevoiţi să meargă mai mult pe jos, n-au ajuns la Blaj decât în după-amiaza zilei de 30 aprilie, când Simion Bărnuţiu era adus în triumf de la Sâncel. Odată ajunşi la Blaj s-au întâlnit cu Avram Iancu, Ioan Buteanu, Al. Papiu şi Eliseu Armatu.

Deoarece V. Moldovan era student în anul III, când a intrat în seminar colegii lui l-au informat despre atmosfera creată de atitudinea rectorului Sereni şi a profesorului Manu. Printre noii cunoscuţi în Duminica Tomei îl menţionează pe profesorul de muzică Begnescu, de la care a auzit pentru prima dată melodia şi versurile imnului *Deşteaptă-te române*. Nu s-a stabilit bine în seminar, şi în 2 mai profesorul Simion Filip le-a adus la cunoştinţă teologilor hotărârea episcopului I. Lemeni de a le programa examenul de sfârşit de an şcolar peste două zile. La 4 mai li s-au cerut răspunsuri la trei întrebări. Considerându-le satisfăcătoare, episcopul i-a anunţat că pot pleca acasă. Măsura era motivată de necesitatea asigurării cazării unor participanţi la Adunarea din 15 mai, însă ea se datora şi intenţiei episcopului I. Lemeni de a-i îndepărta pe tinerii teologi şi pe elevii din Blaj înaintea acestei date.

Anul şcolar fiind încheiat, în seara de 4 mai teologii din cei patru ani de studii s-au întâlnit în sala de mese a Seminarului, unde a avut loc petrecerea de despărţire. Ea s-a încheiat cu hotărârea de a reveni la Adunarea naţională programată peste 11 zile. A doua zi au pornit cu toţii spre casele lor. V. Moldovan, împreună cu şase colegi au luat-o pe Târnava Mică în sus şi au făcut un prim popas la Teisa. Sătenii i-au ospătat şi le-au oferit trei căruţe pentru a ajunge mai repede acasă.

Pe drum s-au despărţit, fiecare îndreptându-se spre propriul sat. V. Moldovan, după ce a înoptat la un han din Crăieşti, a ajuns la Chirileu în după-amiaza zilei de 6 mai. Acolo a aflat despre proclamarea statariului sau a stării excepţionale şi a asistat în 8 mai la venirea solgăbirăului Madarász Gábor pentru a-i porunci primarului să ridice stâlpii unei spânzurători la marginea satului. În ziua următoare i-a făcut o vizită prietenul său I. Oros din Vidrasău pentru a-l invita să meargă împreună la Târgu-Mureş. Starea sufletească în care l-a adus dispoziţia Madarász l-a determinat să refuze invitaţia.

În dimineaţa de 10 mai I. Oros a revenit la Chirileu pentru a-l informa pe V. Moldovan că în ziua precedentă a fost la Târgu-Mureş. Acolo a asistat

la sosirea caleştii care l-a adus pe Florian Micaş de la Cluj. Văzându-l, când a coborât din trăsură nu s-a putut abţine să-l îmbrăţişeze şi să-l sărute. Fapta lui a indignat mulţimea de secui adunată în piaţa oraşului. Unii s-au repezit la el şi numai cu greu a reuşit să scape din învălmăşeala pe care a produs-o. Ajuns pe o stradă lăturalnică un amic l-a sfătuit să părăsească imediat Târgu-Mureşul, ceea ce el a şi făcut.

Episodul i-a amintit lui V. Moldovan că în 9 mai a trecut prin Chirileu caleaşca ce-l transporta pe Florian Micaş. De aceea i-a mărturisit lui I. Oros regretul că nu a oprit trăsura pentru a verifica cine era înăuntrul ei, fiindcă l-ar fi putut salva pe Micaş. De teama de a nu fi arestat, I. Oros a rămas peste noapte la V. Moldovan. Împreună au văzut pe „drumul ţării" un călăreţ care ducea poşta de la Târgu-Mureş la Cluj. Au încercat să-l oprească, însă acesta speriat a dat pinteni calului şi a făcut cale întoarsă. În panica lui, călăreţul a pierdut sacul poştal care a fost găsit de un sătean, iar el li l-a adus lor. Controlându-l, au constatat că în corespondenţă se afla şi informaţia privind îmbrăţişarea de către I. Oros a lui Florian Micaş în piaţa din Târgu-Mureş. Întâmplarea i-a determinat pe cei doi prieteni să fie precauţi şi să pregătească plecarea la Adunarea din 15 mai cu prudenţă.

În *Memorii*, V. Moldovan relatează că în dimineaţa de 12 mai au început să sosească la Chirileu oameni din satele învecinate, ca urmare a propagandei desfăşurate în zilele anterioare prin grai viu şi prin intermediul scrisorilor. Celor sosiţi le-a adresat îndemnul de a porni spre Blaj, deoarece el, fraţii săi şi I. Oros vor merge cu o trăsură şi-i vor ajunge pe drum. Dar cu toţii au răspuns că vor să-i însoţească. Nu au putut străbate decât la pas până la mijlocul satului din cauza mulţimii oamenilor.

A oprit trăsura şi a rostit o scurtă cuvântare, în care l-a luat pe Dumnezeu ca martor că românii nu nutreau duşmănie împotriva naţiunilor conlocuitoare, ci doreau doar să-şi câştige libertatea şi drepturile naturale. În sprijinul acestor revendicări l-a invocat din nou pe Dumnezeu care nu i-a creat pe unii oameni privilegiaţi, iar pe ceilalţi să le fie sclavi. Când era să pornească la drum, câţiva iobagi unguri din Sânpaul şi din Valea Izvoarelor (fostă Beşineu) au mărturisit în auzul mulţimii că au fost trimişi de stăpânii lor pentru a-i spiona, motivând că românii ar avea de gând să le ia bunurile. Ascultând cuvântarea s-au convins că ţăranii români nu aspirau decât să devină oameni liberi, ceea ce doreau şi ei. De aceea au declarat că vor merge acasă, îşi vor lua merinde şi înaintea celor ce porneau din Chirileu vor fi la Blaj.

După declaraţia iobagilor maghiari mulţimea s-a pus în mişcare spre Sânpaul, formând o coloană care se întindea de la Chirileu până la marginea acestei comune. Mulţimea i-a determinat pe cei din trăsură să meargă şi ei la pas. De la Sânpaul au înaintat pe „drumul ţării" numit şi „Drumul lui Traian". Acolo au întâlnit cete ce veneau din alte părţi. Când au ajuns la

Şăulia, V. Moldovan povesteşte că s-a suit pe o colină. De acolo a văzut că din satele Dăteşeni, Oarba şi Lechinţa, situate pe partea dreaptă a Mureşului, coborau la vale numeroşi oameni îmbrăcaţi în haine albe ca de sărbătoare. După ce au mers toată noaptea, în dimineaţa zilei de 13 mai au văzut dealul pe care se afla Cetatea de Baltă aşezată pe Târnava Mică. De pe acest deal şi de pe colinele învecinate „curgea” spre valea Târnavei un număr impresionant oameni. De la Cetatea de Baltă au urmat cursul Târnavei spre Blaj, toţi cei întâlniţi în cale fiind convinşi că acolo se va proclama desfiinţarea iobăgiei. Au intrat în Blaj dinspre Sâncel în seara zilei de 13 mai. La Sâncel a avut surpriza de a fi oprită trăsura în care se afla autorul *Memoriilor* de către 5-6 moţi din zona Câmpenilor cu feţe ameninţătoare. Atitudinea moţilor s-a datorat zvonului că la Blaj vor veni şi vreo 40 de tineri maghiari, conduşi de fiul protopopului din Crăieşti, pentru a face propagandă prounionistă. Până la urmă incidentul s-a aplanat, după ce moţii s-au lămurit că nu era vorba de prounionişti.

În 14 mai mulţimea venită din toate satele Transilvaniei s-a strâns în piaţa din faţa catedralei. În timp ce clericii şi intelectualii mai vârstnici ascultau în catedrală celebrul discurs al lui Bărnuţiu, tinerii se adresau mulţimii de pe terasa acesteia cu cuvântări însufleţitoare. Alături de Avram Iancu, Al. Papiu Ilarian, Eliseu Tudoran, Vasile Nemeş, V. Moldovan relatează că a rostit un discurs şi el.

La 15 mai, în prima zi a Adunării propriu-zise, V. Moldovan s-a deplasat împreună cu ceilalţi participanţi pe Câmpia Libertăţii. Acolo a contribuit ca şi ceilalţi tineri intelectuali la organizarea mulţimii pe coloane şi la explicarea discursurilor lui S. Bărnuţiu şi a altor vorbitori. Între aceştia îl menţionează pe viitorul mitropolit Alexandru Şuluţiu, în 1848 vicar al Şimleului, care a încercat să abordeze în cuvântarea sa problema uniunii. În a doua zi s-a corectat însă prin propunerea ca pe viitor românilor să nu li se mai spună valahi sau olahi. V. Moldovan nu insistă asupra problemelor dezbătute în primele două zile ale Adunării, motivând că ele fuseseră abordate de Al. Papiu în lucrarea sa dedicată istoriei revoluţiei.

Se referă doar la plecarea spre casă în a treia zi a Adunării, făcând drumul invers în fruntea celor pe care i-a mobilizat pentru a fi prezenţi la Blaj. Reveniţi în satele lor, participanţii la Adunare vor împărtăşi consătenilor ideile pe care şi le-au însuşit acolo. În acest fel vor contribui la cultivarea mândriei de a fi români, precum şi la începutul procesului de formare a conştiinţei naţionale în lumea satelor. Ei îşi vor aduce aportul şi la întărirea convingerii că desfiinţarea iobăgiei printr-o lege, ce va fi votată de apropiata dietă de la Cluj, nu va întârzia mult.

În săptămânile care au urmat după a doua Adunare naţională de la Blaj, V. Moldovan a urmărit informaţiile apărute în *Gazeta de Transilvania*

despre pregătirea întrunirii Dietei Stărilor privilegiate de la Cluj. Iar după începerea lucrărilor acesteia la sfârşitul lunii mai a dat atenţie dezbaterii şi adoptării legilor care vor fi publicate în menţionata *Gazetă* de la Braşov şi în *Organul luminării* de la Blaj. Întrucât Dieta nu a ţinut seama de revendicările formulate la Adunarea de la Blaj, ci a adoptat legea uniunii Transilvaniei cu Ungaria fără participarea reprezentanţilor românilor, V. Moldovan, ca şi ceilalţi conaţionali, a dezaprobat-o.

În schimb, faţă de legea desfiinţării iobăgiei a adoptat o atitudine pozitivă. Dovadă în acest sens sunt informaţiile cuprinse în *Memoriile* fratelui său Isaia. Întrucât după publicarea legii în ziarele menţionate s-a vestit că ea va intra în vigoare la 18 iunie de ziua Sfintei Treimi, Isaia menţionează că fratele său Vasile, împreună cu Ioan Oros din Vidrasău şi cu capelanul Iosif Tămaş din Sânmarghita au întocmit un plan privind sărbătorirea importantului eveniment la Chirileu.

Potrivit planului, în preziua Sfintei Treimi, pe câmpul de la marginea satului, numit de atunci al libertăţii, V. Moldovan a dirijat ridicarea unei veritabile porţi de triumf împodobită cu covoare şi cu crengi de copac. Pe această poartă de triumf au pătruns în 18 iunie cei 600-700 de participanţi, veniţi, alături de cei din Chirileu, din satele învecinate Vidrasău, Sânmarghita, Şăuşa de Câmpie, Ungheni, Cerghizel, Mureşeni şi Moreni. Serbarea a început cu o slujbă religioasă, urmată de stropirea cu apă sfinţită a legii desfiinţării iobăgiei. Ea s-a încheiat cu mâncare şi băutură care au creat o bună dispoziţie, susţinută de lăutari şi însoţită de jocuri populare. Tot Isaia relatează că în timpul serbării a venit în Chirileu solgăbirăul Madarász Gábor, însă în sat n-a mai găsit decât bătrâni şi copii. De aceea a renunţat să mai anunţe oficial desfiinţarea iobăgiei şi a plecat fără a se deplasa la locul petrecerii.

Lunile iulie şi august s-au scurs într-o atmosferă încordată, din cauza măsurilor provocatoare ale autorităţilor locale care îl supravegheau cu atenţie pe V. Moldovan. Atmosfera se va agrava la începutul lui septembrie din cauza hotărârii Guvernului ungar de a recurge la recrutări pentru a întări potenţialul militar al honvezilor. Cu acest scop va veni la Chirileu o comisie de recrutare în după-amiaza zilei de 2 septembrie, în frunte cu vicecomitele şi cu solgăbirăul.

Sosirea comisiei a avut loc în condiţiile unei stări de agitaţie şi de încordare în rândurile sătenilor care au aflat înainte de masă de misiunea ei. Moldovan a încercat să-i liniştească pe consăteni sfătuindu-i să nu se opună intrării comisiei în comună, fiindcă oricum românii nu vor da recruţi armatei lui Kossuth. Dar cu toate strădaniile lui, când comisia a început înscrierea recruţilor, un sătean a strigat că românii nu vor da soldaţi ungurilor, ci numai împăratului. La auzul strigătului, solgăbirăul Madarász Gábor s-a

simţit sfidat şi în loc să adopte o atitudine de toleranţă, enervat a ieşit afară şi a încercat să-l pălmuiască pe primul tânăr întâlnit în calea sa. Tânărul s-a apărat, îmbrâncindu-l pe solgăbirău care şi-a pierdut echilibrul şi a căzut.

Ţinând seama de întâmplare, membrii comisiei şi-au strâns actele şi au părăsit în grabă satul. Întâmplarea l-a afectat pe V. Moldovan, deoarece era conştient că pe el îl vor învinui de incident. De aceea, în zilele următoare n-a mai stat în casa părintească, ci în hotarul satului. Măsura de prevedere s-a dovedit întemeiată, deoarece peste câteva zile în Chirileu a sosit o unitate militară de represiune, pe care sătenii au fost obligaţi s-o întreţină cu hrană.

Primul lucru pe care soldaţii l-au îndeplinit a fost căutarea lui V. Moldovan pentru a-l aresta şi duce la tribunalul statarial din Târgu Mureş. Prevenit de consăteni, în noaptea de 7 septembrie, îmbrăcat în haine ţărăneşti, s-a strecurat la podarul satului care l-a trecut pe celălalt ţărm al Mureşului. El a ajuns astfel în hotarul Săuşei din Câmpia Transilvaniei, unde a căutat stâna ciobanului, a cărui soţie era din Chirileu. Stâna a găsit-o părăsită şi fiindcă între timp a început o ploaie interminabilă, până la urmă a fost nevoit să-l caute pe ciobanul care locuia la marginea Şăuşei.

Soţia acestuia l-a recunoscut şi i-a oferit adăpost şi hrană. Totuşi, nu s-a liniştit, ci s-a decis să se reîntoarcă pe malul Mureşului, pentru a-şi da seama ce se petrecea în Chirileu. Ploaia nu mai contenea însă, provocând o ceaţă densă care l-a determinat să revină la ciobanul din Şăuşa. De astă dată l-a găsit la casa ciobanului pe viitorul tribun Vasile Pop din Nazna care s-a refugiat şi el pentru a nu fi arestat. După ce au stat de vorbă câteva ore s-au hotărât să se reîntoarcă temporar la casele lor, cu scopul de a se pregăti să plece fie la Blaj, fie la Sibiu. V. Moldovan a reuşit cu greu să treacă cu barca lăsată de podar din cauză că debitul Mureşului a crescut considerabil. Nu va sta acasă ascuns în podul şurii, deoarece a constatat că soldaţii au încercat de mai multe ori să-l caute pentru a-l aresta. A reuşit să evite arestarea cu ajutorul socrului fratelui său. Acesta l-a scos din Chirileu, ascunzându-l într-un car şi punând peste el fân. A scăpat de controlul soldaţilor, spunându-le că duce fânul la vânzare. Episodul s-a petrecut în 10 septembrie şi astfel V. Moldovan a putut pleca spre Blaj.

La Blaj a ajuns în preajma celei de a treia Adunări naţionale care a avut loc în a doua jumătate a lunii septembrie. N-a stat la Adunare decât în primele cinci zile, deoarece de la Chirileu a primit vestea că soldaţii au părăsit satul. A revenit la Blaj spre sfârşitul Adunării, când s-a ales un nou comitet naţional în frunte cu S. Bărnuţiu, care a hotărât să înfiinţeze gărzi naţionale.

Acestea urmau să fie organizate pe comitate în legiuni sau prefecturi şi să cuprindă tineri între 18-38 de ani. Ei trebuiau să se înarmeze şi să efectueze exerciţii militare, în vederea apărării populaţiei româneşti

împotriva abuzurilor autorităţilor nobiliare şi ale gărzilor maghiare constituite în primele săptămâni ale revoluţiei. Ruptura care s-a produs în septembrie între Curtea imperială de la Viena şi Guvernul ungar de la Pesta prevestea transformarea revoluţiei în război civil. Perspectiva a determinat Comandamentul armatei austriece de la Sibiu să iasă de sub tutela Guberniului de la Cluj şi să nu-i mai recunoască autoritatea în Transilvania.

În noua conjunctură, la începutul lui octombrie, Comandamentul armatei imperiale a recunoscut noul Comitet naţional ales la a treia Adunare de la Blaj cu condiţia să se stabilească la Sibiu. Totodată a încuviinţat şi înfiinţarea gărzilor naţionale româneşti, precum şi înarmarea lor pentru a colabora cu unităţile armatei imperiale contra insurgenţilor maghiari.

Având aprobarea Comandamentului armatei, noul Comitet numit de pacificaţiune a hotărât să înfiinţeze 15 legiuni conduse de prefecţi şi viceprefecţi. La rândul lor, legiunile trebuiau formate din tribunate, conduse de tribuni şi vicetribuni sau căpitani, iar acestea din decurii comandate de decurioni sau caporali.

Lui Vasile Moldovan i s-a încredinţat misiunea de a înfiinţa legiunea a III-a în comitatul Târnava sau Cetatea de Baltă, cu centrul la Chirileu. Revenit acasă a întreprins primele acţiuni pentru organizarea ei, numind cinci tribuni şi anume pe Ioan Tămaşiu din Sânmărghita, Iacob Olteanu din Vaidei, Alexandru Pop din Sânpaul şi Petru Bonta din Şăuşa. Ca adjuncţi sau viceprefecţi i-a desemnat mai întâi pe Florin Lăscudean din Cucerdea, iar ulterior pe I. Oros.

A continuat acţiunea de organizare la începutul lui octombrie, deplasându-se din sat în sat până la Cetatea de Baltă pentru constituirea decuriilor şi numirea în fruntea lor a decurionilor cu rang de caporal. Drept urmare a putut conta pe un efectiv de 5000 de oameni la nivelul întregului comitat. Înarmarea lor s-a dovedit o misiune greu de îndeplinit. Pentru cei ce dispuneau de puşti, l-a trimis pe tribunul Petru Bonta la Mediaş pentru a cumpăra praf de puşcă şi capse în timpul drumului de reîntoarcere de la Cetatea de Baltă la Chirileu. Revenit la Chirileu cu „glotaşii" săi, cum se numeau membri gărzilor cetăţeneşti, s-a deplasat în Sânpaulul învecinat la curtea grofului Haller Ignatz care se refugiase la Târgu Mureş ca de altfel majoritatea foştilor stăpâni feudali din satele comitatului Târnava. A ajuns acolo când armele comitelui păzite de cinci husari şi de plebanul Kolozsi erau pe punctul de a fi scoase din Sânpaul.

La vederea numeroşilor gardişti, care-l însoţeau pe V. Moldovan, husarii s-au grăbit să plece din Sânpaul, fără a opune rezistenţă. Singurul care a încercat să se apere a fost preotul Kolozsi. La refuzul său de a da mâna cu el în semn de împăcare, preotul a îndreptat asupra lui pistolul de care dispunea şi a încercat de două ori să-l împuşte. Norocul lui V. Moldovan a fost

că pistolul nu s-a descărcat. „Glotaşii" l-au dezarmat pe pleban şi apoi i-au confiscat armele găsite la el acasă. Armele confiscate le-a încărcat pe două care şi le-a trimis la Iernut unde se afla sediul legiunii a II-a a lui Florian Micaş cu care s-a înţeles să colaboreze. Armamentul rămânând neîndestulător a decis ca pentru gardişti să se confecţioneze lănci. La confiscarea armamentului contelui Haller Ignác au fost prezenţi şi foştii iobagi maghiari ai acestuia, însă ei n-au manifestat nici un semn de împotrivire. Preocupat cu confiscarea armelor, V. Moldovan recunoaşte cu regret că n-a putut interveni la timp pentru a împiedica prădarea curţii grofului Haller Lajos.

Dar în prima jumătate a lunii octombrie s-au înrăutăţit relaţiile dintre satele româneşti din comitatul Târnava şi cele secuieşti din scaunul învecinat Mureş. La 4 octombrie de exemplu, comunele Tirimia Mare şi Tirimia Mică au fost atacate de secuii din Satu Nou şi Lunca (azi Gheorghe Dózsa). Atacul s-a soldat cu moartea unui român şi a unui secui. După această ciocnire V. Moldovan povesteşte că s-a dus la Iernut. N-a apucat bine să se aşeze la masă şi dinspre Târgu-Mureş s-a văzut un incendiu. I s-a adus la cunoştinţă că secuii au incendiat Ungheni (fostul Niraşteu). A dat alarma şi cu „glotaşii" s-a reîntors la Chirileu iar de acolo s-a dus la Ungheni, unde a constatat că numai câteva case au rămas neincendiate.

Între timp s-a produs şi tragedia tribunului Vasile Pop, fiul preotului din Nazna, cu care se întâlnise în timpul refugiului la ciobanul din Şăuşa. Tânărul tribun se afla la începutul lui octombrie în tabăra lui V. Moldovan de la Chirileu. La un moment dat s-a decis să plece la părinţii lui din Nazna. V. Moldovan şi cei din jurul său au încercat să-l convingă să nu părăsească Chirileul, fiindcă se expunea pericolului. N-a ţinut însă seama de avertisment, ci s-a dus la Nazna. Acolo, îmbrăcat în haine ţărăneşti, a făcut imprudenţa de a se plimba pe uliţa satului împreună cu tineri consăteni de vârsta lui. În Nazna locuiau însă şi maghiari care erau calfe la diferiţi patroni de ateliere meşteşugăreşti din Târgu-Mureş. Aceştia l-au capturat în timpul nopţii şi l-au dus la Târgu-Mureş, unde i s-a înscenat un proces la tribunalul statarial.

Auzind de păţania tribunului său, V. Moldovan şi-a mobilizat gardiştii şi a plecat spre Târgu-Mureş cu intenţia de a încerca să-l elibereze. Ajungând la Ungheni, autorul *Memoriilor* povesteşte că la un moment dat s-a semnalat venirea pe „drumul ţării" dinspre Vidrasău a unor caleşti însoţite de 24 de husari. Când au ajuns la Ungheni, un tânăr a reuşit să oprească prima caleaşcă, prinzând frâiele cailor. Din trăsură s-a ridicat o persoană care a declarat că era guvernatorul Mikó Imre. Văzând că husarii nu reacţionează, de trăsură s-au apropiat mai mulţi oameni care i-au mărturisit guvernatorului că intenţionau să meargă la Târgu-Mureş pentru a-l elibera

pe Vasile Pop. Guvernatorul i-a asigurat că îl va elibera el pe tânăr, imediat ce va ajunge în oraş.

V. Moldovan menţionează în *Memorii* că el n-a fost de faţă la întâlnirea cu Mikó Imre. Îşi eprimă însă părerea că s-a pierdut ocazia de a-l salva pe V. Pop, argumentând că dacă guvernatorul ar fi fost reţinut la Ungheni s-ar fi putut condiţiona eliberarea lui în schimbul celui deţinut la Târgu-Mureş. Ajungând în oraş Mikó nu numai că nu s-a ţinut de cuvânt, dar şi-a continuat drumul spre Lutiţa, pentru a participa la Adunarea secuilor programată pe 15 octombrie de către Berzenczey, trimisul lui Kossuth. Judecat de tribunalul statarial din Târgu-Mureş şi spânzurat, V. Pop a devenit unul din primii eroi care şi-a sacrificat viaţa pentru emanciparea naţiunii sale.

Adunarea de la Lutiţa s-a ţinut de fapt, în 16-17 octombrie şi la ea au participat peste 25000 de secui. Între vorbitori s-a aflat şi guvernatorul Mikó. El le-a cerut auditorilor să se pregătească pentru a apăra patria de pericolul care o ameninţa din partea „reacţiunii". După el a luat însă cuvântul Berzenczey care i-a îndemnat să nu mai ţină seama nici de dispoziţiile guvernatorului, nici de ordinele Comandamentului armatei. Dimpotrivă, grănicerii secui să se constituie în gardă naţională pentru a porni imediat contra românilor. Propunerea lui a fost primită cu entuziasm de participanţi care l-au ales comandant suprem al forţelor secuieşti pe colonelul de husari Zsombori Sándor.

Un consiliu prezidat de guvernatorul Mikó a încercat să se opună, propunând ca adunarea să se dizolve şi să se redacteze o proclamaţie către maghiari şi români. Dar Berzenczey a intervenit din nou şi i-a convins pe grănicerii secui să se pună în mişcare a doua zi spre Reghin, Târgu-Mureş şi Aiud. Împărţiţi în patru coloane a câte 4000 de grăniceri fiecare, a doua zi, în 18 octombrie au coborât spre Valea Mureşului şi înainte de apropierea de Reghin au incendiat nouă sate româneşti.

Împotriva secuilor a venit dinspre Năsăud locotenent-colonelul Carol Urban cu batalioane ale celui de-al doilea regiment de grăniceri români, al cărui comandant devenise după plecarea colonelului croat Iovici. Misiunea lui a fost de a apăra Reghinul de atacul secuilor. În sprijinul său a venit şi prefectul legiunii a III-a, V. Moldovan, cu două companii sau tribunate. Împreună au participat la înfruntarea cu secuii de la Sântioana de lângă Reghin.

Între cele două tabere combatante exista o evidentă disproporţie de forţe, grănicerii secui fiind în număr de 16000 iar efectivele lui Urban de numai 3000 de oameni. În plus, „glotaşii" lui V. Moldovan erau înarmaţi în majoritatea lor numai cu lănci. Se adăuga neajunsul că nu erau disciplinaţi ca militarii de profesie. V. Moldovan recunoaşte că oamenii lui au intrat în

panică la primele salve şi lovituri de tunuri, fugind de pe câmpul de luptă. În învălmăşeala produsă, „glotaşii" s-au amestecat cu grănicerii şi i-au împiedicat astfel să opună rezistenţă în mod organizat, determinându-i şi pe ei să se retragă în debandadă.

Consecința a fost că bătălia de la Sântioana s-a pierdut, obligându-l pe Urban să se retragă cu grănicerii lui. Pierderea luptei i-a provocat acestuia amărăciune şi l-a determinat ulterior să manifeste rezerve faţă de colaborarea cu „glotaşii" români. În retragerea sa, Urban a sfătuit consiliul oraşului Reghin să nu se opună secuilor, ci să negocieze o înțelegere cu comandantul acestora. Îndemnul a fost respectat, consiliul orăşenesc acceptând să răscumpere pacea cu o importantă sumă de bani. Cu toate acestea Reghinul n-a fost scutit de jaf şi de incendiere.

Cu legiunea dezorganizată după înfrângerea de la Sântioana, V. Moldovan n-a putut opune rezistență secuilor nici în zona centrală din jurul Chirileului. Aceştia au coborât pe Valea Mureşului şi în 27 octombrie au atacat şi incendiat Vidrasăul, Chirileul, Sânpaulul şi Ogra. În dimineaţa zilei următoare secuii şi-au continuat înaintarea prin Cipău spre Iernut, unde au surprins tabăra legiunii a II-a a lui Florian Micaş, provocându-i grele pierderi. Secuii au fost opriți abia la Ațintiş, unde voluntarii strânşi de Constantin Romanu Vivu şi de Nicolae Vlăduțiu le-au provocat o înfrângere în 30 octombrie, obligându-i să revină la Iernut şi apoi să se retragă spre Târgu-Mureş şi secuime.

Începutul lui noiembrie a marcat o contraofensivă a armatei imperiale care, în colaborare cu legiunile româneşti, a reuşit să dezarmeze gărzile maghiare din aproape toate comitatele Transilvaniei.

În noua conjunctură V. Moldovan şi-a putut reorganiza legiunea până la 20 noiembrie. Acum sediul ei l-a stabilit la Cetatea de Baltă, iar gardiştii săi i-a cazat la curțile nobiliare din această localitate şi din satele învecinate Bobohalma, Veseuş şi Şilea. Până la sfârşitul lunii noiembrie se părea că liniştea şi ordinea s-au restabilit în cea mai mare parte a Ardealului.

Aparenta restabilire a ordinii a încurajat revenirea unor mari proprietari la curțile lor nobiliare, între ei fiind amintit şi comitele suprem Haller Ignátz. Totodată au revenit la funcțiile lor şi dregătorii ai aparatului administrativ din comitate şi din scaunele săseşti. V. Moldovan îi menționează pe unii demnitari din scaunele săseşti Sighişoara şi Mediaş învecinate cu comitatul Târnava cu care a stabilit o colaborare temporară. Între ei îi menționează pe căpitanul Friedrich Roth, pe preotul luteran Stefan Ludwig Roth din Moşna, pe protopopul Mediaşului Ştefan Moldovan şi pe Krammer, noul comite suprem al comitatului Târnava care l-a ajutat să-şi reorganizeze legiunea şi să-i stabilească sediul la Cetatea de Baltă.

Aparenta restabilire a ordinii a determinat Comandamentul armatei imperiale să solicite Comitetul Național să inițieze dezarmarea legiunilor româneşti şi trimiterea „glotaşilor" acasă. Dar, la începutul lunii decembrie, a intrat în Transilvania pe la Ciucea cu o armată venită din Ungaria, generalul de origine polonă Iosif Bem.

Din cauza trădării generalului Wardener, unitățile armatei imperiale, secondate de legiunile româneşti ale prefecților Axente Sever, Nicolae Solomon, Nicolae Vlăduțiu, Florian Micaş şi Simion Balint, au pierdut bătălia de la Ciucea şi au fost obligate să se retragă spre cetatea de la Alba Iulia şi spre Munții Apuseni. De la Ciucea armata ungară a lui Bem a înaintat spre Huedin şi Cluj, unde a ajuns la sărbătorile Crăciunului. De la Cluj, în ianuarie şi februarie 1849, o parte a ei s-a îndreptat spre Câmpia Transilvaniei pentru a-şi uni forțele cu ale secuilor, iar o altă parte a pornit spre Alba Iulia şi Sibiu. Succesele lui Bem, deşi deocamdată schimbătoare, i-au stimulat pe secui care au coborât din nou pe Mureş spre comitatul Târnava, punându-l iaraşi pe V. Moldovan în dificultate, mai ales că iarna s-a dovedit deosebit de aspră.

În *Memoriile* lui relatează că la 9 ianuarie a lăsat o parte a gardiştilor la Cetatea de Baltă sub comanda viceprefectului Lăscudeanu, iar el s-a stabilit cu grosul legiunii sale la curtea lui Beregszászi de la Vesăuş. N-a stat însă la Vesăuş decât până în 17 ianuarie, când s-a deplasat cu „glotaşii" săi la Şilea, unde de pe un deal a auzit bubuituri de tunuri, ceea ce însemna că insurgenții lui Bem nu erau departe. De la Şilea V. Moldovan a trecut prin Herepea şi a ajuns la Crăieşti, unde a văzut o mulțime de oameni ce se refugiau de frica insurgenților, căutând adăpost în localitățile învecinate.

La Crăieşti n-a riscat confruntarea cu insurgenții, ci a preferat să se reîntoarcă la Cetatea de Baltă. Acolo nu i-a mai găsit pe Krammer, Roth şi Moldovan, deoarece între timp plecaseră într-o zonă mai sigură. Dispunând de efective reduse şi slab înarmate a părăsit Cetatea de Baltă şi prin Alecuş s-a retras spre Blaj, urmărit îndeaproape de insurgenții unguri. Trecând prin Blaj a mers la Mănărade şi de acolo la Cenad.

În pădurea Cenadului a scăpat de încercuire cu ajutorul a 12 oameni ai săi de la Cetatea de Baltă care, dispunând de arme de foc, au tras asupra urmăritorilor. Spre sfârşitul lunii februarie 1849 a ajuns la Sibiu, însoțit doar de tribuni şi de fratele său Isaia, deoarece în retragere oamenii din legiunea lui s-au risipit, preferând să plece la casele lor. La 26 februarie, împreună cu 12 tovarăşi de suferință, travestiți, au sosit la Chinciş. Aici s-a despărțit de fratele lui Isaia care a mai rămas câteva săptămâni la curtea nemeşului Gálfi. A doua zi, în 27 februarie a pornit spre Alba Iulia şi, după ce s-a întâlnit la Sântimbru cu Axente Sever, s-a îndreptat spre tabăra lui Avram Iancu.

Acolo, încă din 18 ianuarie 1849, sosise şi prietenul său Nicolae Vlăduţiu din Bogata de Mureş. Dacă Vasile şi Isaia au reuşit să supravieţuiască în timpul războiului civil, în schimb, cel de al treilea frate, Ioan, preot la Ocna Mureş, va fi executat prin împuşcare de un ofiţer al insurgenţilor maghiari.

În *Memorii*, V. Moldovan oferă informaţii interesante despre participarea sa la luptele pentru apărarea Munţilor Apuseni contra insurgenţilor maghiari din primăvara anului 1849, precum şi la tratativele cu I. Dragoş şi apoi cu N. Bălcescu. *Memoriile* reflectă, de asemenea, prietenia lui îndeosebi cu I. Buteanu cu care a colaborat până la moartea tragică a acestuia. De altfel, relatarea despre activitatea sa în Munţii Apuseni începe cu menţionarea primirii de către Buteanu, în sectorul pe care-l apăra în defileul dintre Strâmţi şi Mihăileni, a scrisorii deputatului I. Dragoş, trimisul lui Kossuth, cu data de 19 aprilie. Era epistola prin care îi propunea o întâlnire pentru a purta tratative în vederea încetării ostilităţilor dintre românii din Munţii Apuseni şi trupele trimise împotriva lor de către deţinătorii puterii de la Pesta. Propunerea a fost acceptată de I. Buteanu şi astfel I. Dragoş a sosit în 25 aprilie la Mihăileni.

Autorul *Memoriilor* precizează că la această întâlnire a participat şi el, alături de prefecţii Avram Iancu, I. Buteanu, P. Dobra, N. Vlăduţiu şi viceprefectul Boeriu. Întâlnirea s-a desfăşurat sub forma unui dialog între I. Dragoş şi I. Buteanu, cel dintâi aducând laude guvernării lui Kossuth, iar cel de-al doilea condiţionând încetarea ostilităţilor de recunoaştere a drepturilor naţionale ale românilor. După cum se ştie, întâlnirea s-a terminat cu acceptarea tratativelor de către prefecţi, însă cu garanţia că în timpul lor trupele insurgenţilor din Zarand nu-i vor ataca pe români. I. Dragoş urma să meargă la Kossuth în Debreţin pentru a-i raporta despre întâlnirea de la Mihăileni şi a-i cere să decidă condiţiile pe care să le prezinte interlocutorilor.

În continuare, V. Moldovan relatează că, după plecarea lui Dragoş, I. Buteanu i-a cerut să se ducă la Abrud şi acolo să afle unde se află Axente Sever, pentru a-l informa despre întâlnirea de la Mihăileni. De la Abrud, în 20 aprilie s-a dus în satul Petroşeni de lângă Zlatna, unde l-a găsit pe Axente Sever, luând masa cu ofiţerul Mânzat. S-a înfruptat şi el din ciorba de miel, astâmpărându-şi astfel foamea. Apoi l-a chemat pe Axente de-o parte şi i-a comunicat informaţiile despre întâlnirea cu Dragoş de la Mihăileni. Axente i-a spus să se reîntoarcă la Buteanu şi Iancu şi să-i atenţioneze că el nu avea încredere în liderii revoluţiei ungare.

V. Moldovan s-a reîntors la Mihăileni, unde în 3 mai a revenit Dragoş şi le-a citit interlocutorilor manifestul lui Kossuth din 26 aprilie. În manifest promitea românilor că, în schimbul depunerii armelor, le va acorda aceleaşi drepturi ca şi ale maghiarilor şi ale celorlalte naţionalităţi. Promisiunea era însoţită însă de ameninţarea că românii vor fi expuşi suferinţelor în eventualitatea că nu vor capitula. De această dată întâlnirea va fi dominată

de dialogul dintre Avram Iancu şi I. Dragoş. În timpul dialogului, autorul *Memoriilor* mărturiseşte că s-a apropiat de Buteanu şi l-a atenționat că prezenţa lui Dragoş îi inspiră teamă şi neîncredere. A doua întâlnire s-a încheiat cu hotărârea de a continua tratativele cu Dragoş la Abrud. Într-adevăr, în dimineaţa zilei de 4 iunie s-au reluat discuţiile la locuinţa administratorului montanistic Nicolae Boer din Abrud. În ziua următoare au avut loc două adunări populare: una la Cornu, situat la periferia Abrudului şi cealaltă la Câmpeni. La Câmpeni i s-a dat posibilitatea lui Dragoş să se adreseze de două ori participanţilor, aducând de fiecare dată laude înfăptuirilor revoluţiei din Ungaria şi denigrări la adresa Curţii imperiale. În 6 mai s-a revenit la Abrud. Acum, în timpul convorbirilor s-a răspândit zvonul că trupe ale insurgenţilor maghiari se apropiau de Abrud şi de Câmpeni.

Consfătuirea din 6 mai s-a ţinut după-amiază, din cauza întârzierii lui Avram Iancu, care în ziua precedentă a participat la adunarea de la Câmpeni. La această consfătuire au fost prezenţi şi maghiarii din Abrud care, în frunte cu preotul reformat, au încercat să impună românilor dezarmarea fără condiţii.

Încercarea a provocat o dispută între preot pe de o parte şi Iancu de altă parte. V. Moldovan care a fost de faţă emite ipoteza că prin comportamentul lor maghiarii abrudeni ar fi fost informaţi de venirea lui Hatvani şi ar fi urmărit ca acesta să-i găsească pe români dezarmaţi. În timp ce discuţiile s-au animat în biserica reformată, unde se ţinea întrunirea, a pătruns o servitoare care i-a făcut semn lui Iancu să plece. Iancu a ieşit din biserică neobservat, fiind urmat de fraţii Corcheş şi de Clemente Aiudeanu.

Văzând că Iancu a plecat V. Moldovan afirmă că i-a făcut semn lui Buteanu şi au ieşit şi ei din biserică. Când au ieşit se însera şi au văzut oameni alergând şi strigând că „vin ungurii". Şi într-adevăr în scurt timp în Abrud a pătruns Hatvani în fruntea unui detaşament de 1500 de oameni înarmaţi, dispunând şi de trei tunuri. Lor li s-au alăturat circa 500 de maghiari abrudeni şi împreună au început să-i dezarmeze pe români.

Simţind primejdia, V. Moldovan şi I. Buteanu s-au dus la locuinţa acestuia. Acolo servitorul lui Buteanu i-a informat că Iancu l-a luat cu el şi pe ofiţerul Ioanovici, delegat al Comandamentului armatei. Urcaţi pe cai, împreună cu fraţii Corcheş şi cu Aiudeanu ei au pornit în galop spre Câmpeni. I. Buteanu a reacţionat, propunându-i lui V. Moldovan să procedeze la fel şi să se facă nevăzuţi. V. Moldovan recunoaşte cu regret că i-a cerut lui Buteanu să aştepte până va merge la locuinţa unde era încartiruit, pentru a-şi lua armele şi scrisorile de acolo.

Solicitarea lui V. Moldovan se va dovedi fatală pentru I. Buteanu, deoarece acesta ca bun prieten l-a aşteptat să se reîntoarcă. A reuşit să revină

şi împreună cu I. Buteanu şi cu servitorul acestuia Iacob au încălecat pe cai. N-au trecut însă decât de cinci-şase case şi au auzit strigătele soldaţilor lui Hatvani care se încartiruiau, după ce au pătruns în Abrud pe valea Cerniţei. De aceea au făcut cale întoarsă şi au decis să se ducă la locuinţa lui N. Boieru, unde se afla Dragoş, cu speranţa că acesta îi va salva.

Acolo i-au întâlnit pe prefectul Petru Dobra, pe viceprefectul Nicolaie Mureşan, pe tribunii N. Begnescu, Al. Arpadi, S. Moga, precum şi pe doi tineri boieri din Ţara Românească. Supărat, I. Buteanu l-a apostrofat pe I. Dragoş cu calificativul de trădător. Abia au ajuns la Boieru şi în casa lui au intrat cinci ofiţeri maghiari. V. Moldovan a profitat că era îmbrăcat în haine ţărăneşti şi a izbutit să părăsească locuinţa, împreună cu N. Mureşianu şi Al. Arpadi. Ajunşi în stradă s-au îndreptat spre casa lui I. Buteanu cu speranţa că şi el îi va urma.

Aşteptându-l pe I. Buteanu au dezbătut planul plecării spre Câmpeni la Avram Iancu. I Buteanu a sosit către amiază şi i-au împărtăşit planul evadării din Abrud. El i-a atenţionat că ar fi avut şanse de a scăpa numai dacă ar fi putut să meargă spre Roşia. Dar accesul spre Roşia era blocat şi păzit de soldaţii lui Hatvani. Au fost nevoiţi astfel să-şi petreacă noaptea într-o stare de descurajare şi de agitaţie.

În dimineaţa zilei următoare a venit un locuitor din Abrud şi i-a comunicat lui I. Buteanu că trebuia să se prezinte în faţa lui Hatvani. Acesta l-a atenţionat că trebuia să trimită doi oameni la Avram Iancu cu o scrisoare, prin care să-i ceară să vină la Abrud. Reîntorcându-se peste o jumătate de oră I. Buteanu i-a comunicat lui V. Moldovan că s-a gândit să plece el cu scrisoarea, însoţiţi de Andreica. Însă în locul său, împreună cu Andreica s-a dus N. Begnescu. V. Moldovan a rămas astfel alături de I. Buteanu. Discutând, au hotărât ca la venirea nopţii să încerce să evadeze. Dar n-au trecut decât câteva ore şi Hatvani l-a chemat din nou pe I. Buteanu în faţa lui printr-un soldat. La reîntoarcere i-a comunicat avertismentul lui Hatvani că, dacă în timp de o oră, Iancu nu va veni la Abrud va suporta consecinţele. Îngrijorat, I. Buteanu s-a dus la protopopul Tobias şi i-a încredinţat spre păstrare ceasul cu lanţul de aur precum şi două „stufe" în valoare de câte 60 de galbeni fiecare. N-a revenit bine de la Tobias şi la locuinţa lui Buteanu au sosit trei soldaţi trimişi de Hatvani pentru a le confisca armele şi a-i supraveghea să nu fugă. Cu toate acestea n-au renunţat la planul evadării în timpul nopţii chiar cu riscul de a-i suprima pe soldaţii care-i păzeau. Cu planul evadării s-au declarat de acord şi N. Mureşianu şi Al. Arpadi. Din păcate, în timpul nopţii a fost lună plină care lumina ca ziua şi de aceea n-au riscat să încerce să evadeze.

Avram Iancu nu numai că nu s-a prezentat în faţa lui Hatvani, ci a doua zi în 8 mai şi-a mobilizat luptătorii şi i-a împărţit în şase coloane, fiecăreia

fixându-i poziţia pe care să o ocupe pentru a încercui Abrudul. O deosebită importanţă a dat văii Cerniţa, plasându-i pe înălţimile ce o străjuiau de o parte şi de alta pe tribunul Corches şi respectiv pe Andreica, secondat de Rusu şi de oamenii lor. Apărarea centrului văii Cerniţa a încredinţat-o viceprefectului N. Vlăduţiu şi căpitanului Ioanovici.

Hatvani şi-a dat seama că era încercuit. De aceea a încercat să forţeze ieşirea, atât înspre Brad pe valea Cerniţei, cât şi spre Roşia. Încercarea a eşuat în ambele direcţii până spre seara zilei de 8 mai, forţele trimise de el fiind respinse de luptătorii menţionaţi de pe Valea Cerniţei şi de cei dinspre Roşia unde a acţionat tribunul Andreica. V. Moldovan afirmă că a văzut pe fereastră cetele lui Iancu ce atacau Abrudul. Luptele au continuat în 9 mai, ceea ce l-a înfuriat pe Hatvani care l-a împuşcat pe tribunul Molnar, iar pe I. Buteanu l-a pus în lanţuri. Seara, Iacob, servitorul lui Buteanu, le-a adus vestea morţii tragice a prefectului Petru Dobra.

Intensitatea luptelor de pe valea Cerniţei a provocat panică între soldaţii care continuau să-i păzească pe V. Moldovan, N. Mureşianu şi Al. Arpadi, după escortarea lui I. Buteanu la ordinul lui Hatvani. Soldaţii priveau cu nelinişte vâlvătaia de către Roşia, neglijându-i pe cei trei prizonieri. De această stare de spirit a paznicilor a profitat Iacob, servitorul lui Buteanu care, pe la 11 noaptea, a venit la fereastra unde se găseau, a deschis-o şi i-a ajutat să evadeze. Apoi le-a dat o pâine cu ceva dulceaţă de prune trimise de preotul Tobias care le-a permis să-şi astâmpere foamea.

Văzându-se liberi au plecat în direcţia din care veneau luptătorii lui Avram Iancu. Gloanţele ce treceau pe lângă ei i-au obligat să fie precauţi. Din locul unde se aflau au auzit discursul de îmbărbătare adresat lui Hatvani maghiarilor din Abrud. Acestora le-a propus să-l însoţească, promiţându-le că-i va scoate din încercuire spre Zarand, de unde se va întoarce cu forţe sporite la Abrud. Plecarea spre Zarand a facilitat pătrunderea în Abrud a luptătorilor lui Avram Iancu. Intrarea acestora a provocat panică între maghiarii rămaşi în Abrud, deoarece erau atacaţi, iar casele lor erau incendiate. În atmosfera de panică, V. Moldovan şi N. Mureşianu şi-au procurat câte un par şi au reuşit să dezarmeze câţiva dintre maghiarii abrudeni, luându-le armele. În timpul acestor acţiuni a venit la un moment dat la ei I. Dragoş. V. Moldovan i-a propus să-l adăpostească împreună cu unul din soldaţii care i-au păzit. I. Dragoş a manifestat neîncredere în propunerea făcută, preferând să se ascundă în pivniţa lui Simion Şuluţiu. Acolo l-au găsit lăncierii lui Iancu şi l-au omorât, considerându-l vinovat că nu i-a informat pe abrudeni despre atacul lui Hatvani. Iancu a aflat cu regret de tragedia lui Dragoş. El n-a putut împiedica nici excesele lăncierilor săi până la venirea lui Vlăduţ şi Balint cu cetele lor. De fapt, răzbunării lăncierilor contra maghiarilor rămaşi în Abrud nu i s-a pus capăt decât în momentul sosirii lui Axente Sever cu oamenii lui.

Câteva zile mai târziu, după ce l-a spânzurat pe I. Buteanu, Hatvani, retras la Brad, a reuşit să revină la Abrud cu forţe proaspete, formate din două batalioane ce staţionaseră în Zarand, precum şi din companii de secui. Iancu şi-a mobilizat luptătorii de care dispunea şi conform planului său, V. Moldovan, C. Aiudean şi Rusu vor coordona apărarea de către Cerniţa, iar N. Vlăduţiu şi Simion Groza dinspre Buciumani şi Cornu. Luptele cu trupele lui Hatvani au durat până în 19 mai, când acesta a fost obligat să se retragă spre Zlatna, efectivele lui suferind pierderi însemnate mai ales în defileele înguste din hotarul localităţii „După Piatră".

În *Memorii,* V. Moldovan oferă informaţii despre participarea lui la luptele cu insurgenţii conduşi de baronul Kemény Farkas, Acesta a pornit din Brad spre Abrud la 8 iunie 1849 cu forţe mai numeroase decât acelea de care a dispus Hatvani. Conform planului adoptat, lui V. Moldovan, secondat de Al. Boieriu, i s-au pus la dispoziţie 80 de gardişti înzestraţi cu arme de foc şi 100 de luptători din Albac, unii din ei dispunând de puşti, iar alţii de lănci. Ulterior li se vor alătura cete din Sohodol şi din satele apropiate. Misiunea lor a constat din bararea accesului lui Kemény spre Câmpeni dinspre Vulcan şi Blăjeni. Albăcenii s-au postat la stânca numită Vulcan, iar V. Moldovan şi Al. Boieriu cu oamenii lor mai spre nord. De acolo au putut observa înaintarea detaşamentului lui Kemény cu un efectiv de 10-12 000 de soldaţi. Gardiştii lui V. Moldovan şi Al. Boieriu, ascunşi după stânci, iar albăcenii după copaci, au atacat avangarda lui Kemény cu foc încrucişat. Ulterior, V. Moldovan si-a dat seama că prezenţa avangărzii în sectorul pe care-l apăra a fost de fapt o diversiune pentru a facilita pătrunderea grosului trupelor lui Kemény în Abrud pe valea Cerniţei. În 9 iunie, înspre stânca Vulcan în ajutorul lui V. Moldovan şi Al. Boieriu au venit întăriri. Au putut astfel susţine de-a lungul acestei zile lupte cu armata comandată de Kemény. A doua zi fiind duminică, operaţiunile militare s-au redus în intensitate, Kemény deţinând o poziţie destul de favorabilă la Ciurileasa. Abia în 11 iunie el a izbutit să intre în Abrud profitând de faptul că forţele pe care le comandau V. Moldovan şi Al. Boieriu au ocupat poziţii mai mult de apărare decât de atac.

Kemény a găsit Abrudul în mare parte distrus de incendii şi cu posibilităţi de aprovizionare minime. Pentru a-l forţa şi pe el să se retragă s-a adoptat un plan de luptă asemănător cu cel folosit împotriva lui Hatvani. Potrivit acestui plan gardiştii lui V. Moldovan şi Al. Boieriu au făcut un marş forţat de la Sohodol până la Suhar. Acolo s-au alăturat cetelor de luptători comandate de N. Vlăduţiu, S. Balint şi tribunul Ciurileanu. Către amiază au deschis focul contra trupelor lui Kemény, obligându-le să se retragă la Abrud. Poziţiile deţinute de luptătorii români i s-au făcut cunoscute lui Kemény de către un sas care a dezertat. Informaţia trădătorului i-a permis să dezlănţuie un atac înspre aripa stângă comandată de Ciurileanu. Numai intervenţia lui N. Vlăduţiu care a sesizat pericolul l-a salvat pe Ciurileanu. Împreună vor reuşi să se retragă spre Sohodol.

În 12 iunie s-a ţinut o consfătuire la Câmpeni, unde s-au adoptat noi măsuri pentru a se face faţă pericolului prezentat de oastea lui Kemény de la Abrud. Cu această ocazie s-a respins scrisoarea trimisă de Kemény lui Iancu, prin care-i pretindea ca românii să depună armele. Refuzul a determinat, după o scurtă acalmie, reluarea ostilităţilor. V. Moldovan arată că în după-amiaza zilei de 12 iunie şi în dimineaţa următoare Kemény a izbutit să respingă atacurile împotriva avanposturilor lui şi să treacă la contraofensivă. Autorul *Memoriilor* recunoaşte că a treia zi, după ce a intrat în Abrud, Kemény nu numai că a anihilat atacul dinspre Câmpeni, de la Căpruţa, al detaşamentului în care lupta el, ci a contraatacat, obligându-l să se replieze spre „piciorul de munte numit Poduri". De aceea cei mai mulţi dintre luptătorii detaşamentului s-au reîntors la Câmpeni. Între aceştia a constatat că, în afara lui, se aflau: N. Vlăduţiu din Bogata, Ioan Rusu din Budâi, Alexandru Boieriu din Lechinţa şi Iacob Olteanu din Vaidei cu zece gardişti ai săi. Toţi reprezentau localităţi de pe valea Mureşului superior.

La 14 iunie 1849 Kemény Farkas a mai făcut o încercare de înţelegere cu tabăra lui Avram Iancu, trimiţând câte o scrisoare lui S. Balint şi lui N. Vlăduţiu. Cu acesta se cunoscuse în vara anului 1848, în timpul unei anchete întreprinse la Bogata. Atât Balint cât şi Vlăduţiu au respins propunerea de a se întâlni la Abrud pentru tratative. Ei au motivat că nu mai aveau încredere în promisiunile liderilor maghiari după atacurile lui Hatvani soldate cu distrugeri şi cu moartea prefecţilor P. Dobra şi I. Buteanu, a tribunului Molnar şi a multor altora. Încercările lui Kemény de a ajunge la tratative se explică prin starea disperată a soldaţilor lui care în Abrudul distrus nu găseau hrană, iar alimentele trimise din Ungaria au fost capturate printr-un atac al gardiştilor tribunului S. Groza.

Consfătuirea din 14 iunie s-a încheiat cu hotărârea prefecţilor şi tribunilor de a-l ataca cu forţe sporite pe Kemény, pentru a-l sili să părăsească Abrudul. Atacul urma să se producă în 15 iunie. Însă în această zi Kemény a hotărât să ia el iniţiativa. Şi Într-adevăr, în dimineaţa zilei de 15 iunie el a trimis 1000 de oameni în sectorul Buciumani, unde se găseau „glotaşii" lui S. Balint bine înarmaţi. Atacând cu disperare, soldaţii lui Kemény au avut la început şansa de a ieşi învingători.

În ajutorul lui S. Balint a venit însă dinspre Roşia detaşamentul tribunului Ciurileanu. Împreună au reuşit să respingă atacatorii şi să-i forţeze să revină la Abrud. Tot în 15 iunie, după-amiaza, gardiştii lui N. Vlăduţiu şi V. Moldovan care apărau centrul şi aripa dreaptă a defensivei au obţinut un succes asemănător, ca de altfel şi cei ai viteazului preot S. Grozea dinspre Sturţ. Respins din toate direcţiile Kemény a hotărât să părăsească şi el Abrudul după nouă zile de lupte. În 16 iunie, după simularea unui atac în

sectorul apărat de S. Grozea, a reuşit să plece din Abrud, ajutat de o ceaţă densă, şi astfel a putut să se îndrepte spre Zlatna.

În zilele următoare tabăra lui Iancu s-a bucurat de o relativă linişte şi de o hrană mai abundentă oferită de capturarea de către tribunul Grozea a transportului alimentelor trimise din Ungaria pentru Kemény. Totuşi, spre sfârşitul lui iunie au mai trebuit susţinute confruntări cu insurgenţii veniţi dinspre Huedin şi la Fântânele comandaţi de Vasvári. Cei 3000 de insurgenţi ai lui Vasvári au lăsat pe câmpul de luptă aproape 900 de morţi. La aceste lupte V. Moldovan precizează că n-a luat parte, el aflându-se în compania lui Avram Iancu la Câmpeni, împreună cu N. Vlăduţiu şi cu I. Rusu. Spre sfârşitul *Memoriilor* lui, V. Moldovan mai aminteşte că a luat parte, alături de Iancu, Balint, Axente, Vlăduţiu şi alţii, la consfătuirea cu Nicolae Bălcescu de la Zlatna. Menţionează, de asemenea, că după consfătuirea de la Zlatna l-a însoţit pe N. Bălcescu până la Ighiu.

Asupra evenimentelor care s-au produs de la mijlocul lui iunie până în august 1849, V. Moldovan nu mai insistă, motivând că ele au devenit cunoscute datorită operei lui Al. Papiu Ilarian dedicată revoluţiei şi războiului civil. Intervenţia armatei ţariste a grăbit sfârşitul războiului civil şi al revoluţiei.

După revoluţie, V. Moldovan n-a mai reluat studiile la Teologia din Blaj, ci a preferat să ocupe diferite funcţii publice. În 1851, de exemplu, a fost numit, pentru meritele lui din timpul revoluţiei, adjunct al comisarului imperial de la Târnăveni. În 1862 a devenit vicenotar comitatens, iar în 1867 a ajuns vicecomite al comitatului Târnava, demnitate pe care a deţinut-o până în 1872. Din 1872 până în 1891 a îndeplinit funcţia de preşedinte al Sedriei orfanale din acelaşi comitat. În 1891 a fost pensionat şi a mai trăit până la 1 ianuarie 1895. El a rămas în memoria contemporanilor săi ca unul din cei mai de seamă luptători pentru cauza emancipării naţionale în timpul revoluţiei paşoptiste din comitatul Târnava care astăzi face parte din judeţul Mureş.

BIBLIOGRAFIE:

Deşi *Memoriile* lui V. Moldovan au văzut lumina tiparului după moartea sa, ele constituie o importantă sursă documentară pentru istoria revoluţiei românilor ardeleni din 1848-1849, ca de altfel şi acelea ale fratelui său Isaia. Ele vor fi folosite de istorici care vor studia revoluţia în perioada dintre cele două războaie mondiale, dar şi în a doua jumătate a secolului al XX-lea. O menţiune specială merită istoricul Silviu Dragomir. Printre cei ce i-au dedicat studii privind contribuţia sa la revoluţia paşoptistă se situează I. Chioreanu şi Petre Baciu. Cel dintâi şi-a publicat analiza vieţii lui V. Moldovan în *Studii şi materiale*, Târgu-Mureş, din 1972, iar al doilea în *Apulum* din acelaşi an. Lor li se poate alătura Paul Abrudan cu studiul intitulat: *Prefectul paşoptist Vasile Moldovan.*

L.B.

MUREŞANU, Andrei

(n. 19 noiembrie/1 decembrie 1816, Bistriţa, jud. Bistriţa-Năsăud – m. 11/23 octombrie 1863, Braşov, jud. Braşov)

Este fiul lui Toader Mureşanu, întreprinzător la Bistriţa, şi al Eftimiei Sereţeanu.

Pentru educaţia lui Andrei şi a fraţilor săi (Ştefan şi Vasile), Toader Mureşanu îl angajează pe grănicerul Dănilă Doboş din Valea Rodnei – cântăreţ la biserica românească.

La vârsta de 9 ani este înscris la Şcoala normală săsească din Bistriţa (1825-1826), apoi la Gimnaziul piarist (1827-1832). Încheie toţi anii de studiu cu calificativele *primus* (purtare) şi *eminens* (studii şi religie), dar îl dezamăgeşte metodologia didactică scolastică, rigidă. Manifestă o mare pasiune pentru lectură, îndeosebi faţă de poetul german G.F. Klopstock. Conform unor biografi ai poetului, invocând tradiţia locală, în perioadă gimnaziului, Mureşanu ar fi scris primele sale versuri, în limba germană sau maghiară (cu traducerea în română).

Cu sprijinul protopopului Bistriţei, Ioan Marian, Mureşanu îşi continuă studiile la Liceul Greco-Catolic din Blaj (1832-1838), avându-i ca profesori pe S. Bărnuţiu (filosofie), T. Cipariu (teologie-dogmatică), I. Rus (istorie universală), N. Marcu (fizică), G. Bariţ (fizică). Perioada blăjeană a avut un rol foarte important în formarea sa intelectuală, debutul său literar şi actoricesc fiind cel mai probabil acum. A obţinut la toate disciplinele de studiu calificativele *primus*, *eminens* şi *optimus*. „Seriozitatea şi temeinicia unei pregătiri umaniste, preţuirea folclorului şi atracţia spre teatru, cinstirea trecutului istoric şi adânca iubire de neam sunt prefigurate în profilul moral şi spiritual al poetului paşoptist transilvan prin anii de studiu în şcolile Blajului" (I. Buzaşi).

După absolvirea liceului din Blaj, Mureşanu se stabileşte la Braşov (1838-1850) fiind chemat prieteneşte de G. Bariţ pentru a-i fi colaborator, atât în calitate de profesor la şcoala naţională a negustorilor din localitate, cât şi ca redactor la publicaţiile „Foaia literară" şi „Gazeta de Transilvania". Publică *Stihurile rostite de un şcolar la examenul din şcoala românească în Braşov la anul 1839*, în care înfăţişează viitorul fericit al naţiunii prin forţa regeneratoare a învăţământului naţional.

Deşi a avut o activitate didactică fructuoasă la şcoala de negustori, Mureşanu solicită transferul la gimnaziul romano-catolic (20 mai 1840), sub posibila motivaţie a unei remuneraţii superioare, dar mai ales a dorinţei de implicare în formarea viitorilor intelectuali români, la data respectivă – elevi pe băncile gimnaziului. După 1840 devine inspector şcolar, funcţie în care

remarcă, dezamăgit, numărul redus al instituţiilor şcolare şi dezinteresul autorităţilor faţă de soarta acestora.

Se căsătoreşte în luna august 1842 cu Susana Greceanu. Au avut 8 copii, dintre care au supravieţuit numai George şi Eleonora.

Publică o serie de articole pe teme de pedagogie în „Foaie pentru minte, inimă şi literatură", precum şi traducerea lucrării germane a lui Saltzmann şi C. Hahn, *Krebsbüchlein*, cu titlul *Icoana creşterii celei rele*. Scrierile sale pedagogice (traduceri, comentarii, prelucrări, adaptări), inspirate din autori străini precum Niemeyer, Saltzmann, Aimé, Martin, Schnell ş.a., sunt destinate preponderent educării tineretului în spiritul neîncetatei perfecţionări morale şi intelectuale, în primul rând prin combaterea ignoranţei.

Renunţă la plecarea spre o şcoală din Craiova, rămânând la Braşov. Colaborează intens cu Bariţ şi Iacob Mureşanu la activitatea „Casinei române" (organizarea bibliotecii şi a sălii de lectură), precum şi ca actor, la realizarea unor spectacole de teatru. Aflat în prima sa perioadă, a căutărilor poetice. Mureşanu publică poezii erotice (până în 1844), mai puţin reuşite dar, după ce şi-a însuşit limba italiană şi a citit poezie italiană, realizează câteva din reuşitele sale poetice certe (*Aşa mi-a fost ursita*, *O privire de pe Carpaţi*, *Glasul unui român*).

Călătoreşte în Ţara Românească în compania lui G. Bariţ (1844), scriind la îndemnul acestuia o odă ocazională dedicată domnitorului Bibescu, la înscăunare. În timpul călătoriilor lui Bariţ în străinătate, Mureşanu îşi asumă (fiind „redactor secundar") întreaga muncă editorială a celor două publicaţii.

*

Participă la declanşarea Revoluţiei de la 1848-1849, devenind „poetul generaţiei paşoptiste transilvane". Face parte (împreună cu I. Popasu, I. Mureşanu şi I. Bran) din delegaţia braşovenilor la Adunarea naţională de la Blaj din 3/15 mai 1848. Între 1843 şi 1848, Mureşanu se găseşte în forma maximă a inspiraţiei şi creativităţii sale poetice. În miezul evenimentelor revoluţionare a scris mai multe poezii, printre care *Răsunetul* (cunoscută apoi sub titlul *Deşteaptă-te române*), „... poezia ce-i asigură nemurirea şi care, încă de la apariţie, a cunoscut o popularitate fără precedent în conştiinţa românească" (I. Buzaşi), actualul imn naţional al României. Supranumită „Marseilleza românilor" (N. Bălcescu), *Răsunetul* a fost publicată în „Foaie pentru minte, inimă şi literatură", nr. 25, 21 iunie 1848, cunoscând mai multe traduceri, în limbile germană (1865 şi 1880), franceză

(1893) şi italiană (1900). A fost comparată cu *Discursul* lui S. Bărnuţiu din Catedrala Blajului şi caracterizată drept o formă versificată a acestuia.

Se afirmă şi prin articolele sale de teorie literară, critică şi estetică (*Arţile sau măiestriile cele frumoase*; *Măiestria tiparului*; *Câteva reflexii asupra poeziei noastre*; *Duplică*; *Răspuns la articolul „Versuri albe"*), pe o gamă foarte largă de teme: literatura universală, artele frumoase, sursele de inspiraţie ale artistului, relaţia poezie – societate şi politică, semnificaţia tiparului, reguli de prozodie etc.

Mureşanu se preocupă şi de literatura populară, apreciind-o pozitiv, în spirit herderian, ca mijloc necesar al revigorării literaturii. El a încercat definirea specificului naţional prin poezie (*Românul şi poezia lui*), muzică (*Românul în privinţa muzicii*) şi pictură (*Românul în privinţa picturii*), pledând pentru luminarea poporului. De asemenea, publică scrieri umoristice şi traduceri din poeţi şi prozatori maghiari (Kisfaludi Sándor), germani (Schiller, Wieland) şi englezi (Young).

În perioada octombrie 1848 – martie 1849 îl supleneşte pe G. Bariţ la redacţia celor două periodice („Foaia" şi „Gazeta"), asigurând periodicitatea apariţiei acestora. După ocuparea Sibiului şi Braşovului de trupele lui Bem, se refugiază în Muntenia prin vama Timiş, fiind jefuit pe drum. Ajunge la Ploieşti, unde rămâne o jumătate de an, îngrijindu-se atât de familia sa cât şi de cea a lui Bariţ, care fusese arestat de trupele ţariste, dus sub escortă şi închis la Cernăuţi. Revine la Braşov în august 1849.

La revenirea lui Bariţ în Braşov (18 noiembrie), Mureşanu propune un recviem de cinstire a memoriei românilor căzuţi în lupte (*Un apel pentru cei morţi*), scrie oda funerară *Către martirii români* şi o odă dedicată familiei Hurmuzachi din Bucovina (*Un devotament familiei Hurmuzachi, din partea tinerimei române din Transilvania*).

*

Sfârşitul revoluţiei marchează declanşarea unor momente de incertitudine în viaţa lui Mureşanu. Este cercetat de poliţie (posibil arestat); în „Siebenbürger Bote" se publică un articol calomnios la adresa revoluţionarilor transilvăneni, în replică la un alt articol al lui Bariţ, care critica abuzurile inspectorilor saşi în rechiziţionarea de lemne de la populaţie în numele armatei imperiale, ceea ce îi induce o stare de anxietate (decembrie 1849 – ianuarie 1850). Refuză să facă parte din delegaţia care prezintă împăratului la Viena petiţia poporului român, apoi părăseşte Braşovul.

În perioada 1850-1861 desfăşoară o activitate de funcţionar şi ziarist, la Sibiu. Ocupă postul de translator la guvernul Transilvaniei, având atribuţia traducerii în limba română a legilor, decretelor şi ordonanţelor imperiale şi guvernamentale. Interdicţia colaborării la publicaţiile româneşti a marcat declinul poetic al lui Mureşanu (1850-1857), obligat să accepte compromisuri administrative în scopul întreţinerii familiei. Notabilă este acum activitatea sa publicistică în paginile „Telegrafului român" (circa 20 de articole), semnate cu iniţiale sau apărute fără semnătură.

Suspectat atât de prieteni cât şi de autorităţi, trece prin mari încercări de ordin personal începând cu anul 1854, când soţia sa îi impune trecerea copiilor la confesiunea ortodoxă. Apoi, publicarea de către Mureşanu a unei satire în urma unui eveniment monden (alegerea reginei balului tinerilor studenţi jurişti de la Sibiu), are drept consecinţă suprimarea postului său, fiind nevoit să accepte o nouă funcţie (la 20 mai 1854): „concipist gubernial şi translator pentru limba română la locotenenţa chesaro-crăiască transilvană". Apare şi se amplifică boala sa psihică.

Sub diverse motive, refuză numeroase oferte de a ocupa posturi diverse în diferite locuri: chemarea lui Bărnuţiu (toamna anului 1855) de a ocupa un post de profesor la Iaşi; traducător la Sibiu; transferul la Cluj, ca secretar ori în calitate de deputat în Dieta Transilvaniei (1860-1861). Demisionează din post (19 mai 1861), în ideea stabilirii în Principate, la care, însă, renunţă curând. Revine la Braşov cu un certificat de serviciu, semnat de guvernatorul Lichtenstein, care atesta calităţile sale personale deosebite, în timpul şi în afara serviciului.

Ultimii ani ai vieţii (1861-1863) i-a petrecut la Braşov, având manifestări tot mai puternice de monomanie, mizantropie şi autism. În pofida publicării într-un volum a poeziilor sale şi a acordării unui premiu stabilit în şedinţa ASTRA Braşov (30 iulie 1862) – la iniţiativa şi cu participarea lui G. Bariţ, A. Şaguna, T. Cipariu, P. Vasici şi S. Popovici – Mureşanu se adânceşte în suferinţă, cu simptome foarte asemănătoare cu cele ale lui A. Iancu şi M. Eminescu. Se stinge din viaţă la 11/23 octombrie 1863, fiind înhumat în cimitirul bisericii „Sf. Treime" din Şcheii Braşovului, apoi reînhumat în cimitirul Groaveri (Braşov). Au rostit discursuri funebre I.V. Rusu şi I. Mureşanu, au fost publicate elegii funebre (Z. Antinescu, I. Popfiu), s-au oficiat servicii funebre şi parastase la Bistriţa, Blaj, Năsăud şi Sibiu.

BIBLIOGRAFIE:

Lucrări despre Andrei Mureşanu:

ALBU, N. *Istoria şcolilor româneşti din Transilvania între 1800-1867*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1971; BOGDAN, M. *Andrei Mureşanu. Contribuţiuni biografice*, Braşov, 1942; BOITOŞ, O. *Poezia lui Andrei Mureşanu*, Braşov, 1943; BREAZU, I. *Literatura Transilvaniei*, Bucureşti, 1944; BUZAŞI, I. *Andrei Mureşanu: omul şi opera*, teză de doctorat, Universitatea „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca, 1981; BUZAŞI, I. *Andrei Mureşanu*, monografie, Editura Eminescu, Bucureşti, 1988; BUZAŞI, I. *Andrei Mureşanu: biografia imnului naţional*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1996; IVAŞCU, G. *Din istoria teoriei şi criticii literare româneşti 1812-1866*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1967; IORGA, N. *Istoria literaturii române. Introducere sintetică*, Editura Minerva, Bucureşti, 1977; MASOFF, I. *Teatrul românesc – privire istorică*, Bucureşti, 1961; MARICA, Em, G. *Foaie pentru minte, inimă şi literatură*, Editura Pentru Literatură, Bucureşti, 1969; PAPADIMA, O. *Ipostaze ale iluminismului românesc în Transilvania*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; RAŢIU, I. *Viaţa şi operile lui Andrei Mureşanu*, Blaj, 1900;

Ediţii critice din opera lui Andrei Mureşanu:

LUPAŞ, I. *Din activitatea ziaristică a lui Andrei Mureşanu*, Bucureşti, 1925; *Poezii şi articole* (ediţie îngrijită de D. Păcurariu), Editura Pentru Literatură, Bucureşti, 1963; *Reflexii*, (ediţie îngrijită, prefaţă, note şi glosar de Livia Grămadă), Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1977.

Opera de autor în volume (selectiv):

Din poesiele lui Andreiu Murăşanu, Braşov, 1862; *Din poeziile lui Andrei Mureşianu*, ediţia a doua, Sibiu, 1881; *Poezii*, Biblioteca „Semănătorul", Editura Librăriei Diecezane, Arad, 1920.

I.I.

MURGU, Eftimie

(n. 28 decembrie 1805, sat Rudăria, astăzi Eftimie Murgu, jud. Caraş-Severin – m. 12 mai 1870, Budapesta, Ungaria)

Este fiul lui Simu şi Cumbria Murgu (n. Pungilă) din Rudăria. Tatăl său servea ca militar în regimentul român de graniţă de la Caransebeş. Fraţii săi sunt Versavia (1808-1887), Nicolae (1812-1848) şi Ilie (1815-1847).

Locul unde a urmat clasele primare nu se cunoaşte cu exactitate; unele surse menţionează că a studiat la Rudăria, ulterior Bozovici şi Mehadia, fiind mai probabil să-şi fi început învăţătura la Caransebeş, unde se stabilise tatăl său în 1815. Cu certitudine, el a fost elevul unor şcoli grănicereşti.

Astfel, a învăţat scrisul cu caractere chirilice, aritmetica, istoria şi religia, precum şi limba germană, pe care şi-a însuşit-o excelent.

În 1826, audiază filosofia la Seghedin, după care va absolvi cu rezultate excepţionale Facultatea de Filosofie a Universităţii din Pesta (1827), precum şi Facultatea de Drept a aceleiaşi universităţi (1830), fiind menţionat ca un „bun student cu o purtare ordonată". Efectuează studii postuniversitare, obţinând în 1834 titlul de doctor în drept al Universităţii din Pesta. Pe întreg parcursul studiilor a dovedit calităţi intelectuale, morale şi volitive deosebite.

Aflat în capitala Ungariei, împreună cu tineretul român studios, se integrează în atmosfera politică a epocii, antifeudală şi anti-absolutistă. Asemenea întregii intelectualităţi româneşti de acolo, îl marchează profund *Istoria pentru începutul românilor în Dacia* a lui Petru Maior. Se împrieteneşte cu D. Bojincă şi E. Gojdu, principalii colaboratori ai Revistei „Biblioteca românească", tipărită de Z. Carcalechi. Asemenea congenerilor săi, urmăreşte cu mare atenţie şi interes polemica timp de 5 ani dintre Sava Tököly şi Damaschin Bojincă, pe tema broşurii publicate de primul în 1823 la Halle, cu titlul *Erweis dass Walachen nicht römischer Abkunft sind* (*Dovadă că românii nu sunt de origine romană*), contestând romanitatea poporului român şi latinitatea limbii române. Murgu publică în 1830, în limba germană, o scriere polemică împotriva lui Tököly, intitulată *Widerlegung oder Abhandlung welche unter dem Titel vorkommt: Erweis dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind, und diess nicht aus ihrere italienisch-slavischen Sprache folgt* (*Combaterea dizertaţiei apărută sub titlul: Dovadă că românii nu sunt de origine romană şi că acest lucru nu reiese din limba lor italiano-slavă*); aceasta se baza pe 60 de lucrări, contraargumentând cu ironie şi vervă la adresa afirmaţiilor adversarului său. Cartea susţine ideea originii romane a românilor, demonstrată de limbă, obiceiuri şi datini; a continuităţii şi unităţii poporului român, din toate regiunile sale istorice; românii „nu caută nici glorie, nici mărturie prin faptul că se consideră romani, ci numai adevărul istoric", scrie autorul.

În 1834, Murgu pleacă de la Pesta la Iaşi, pe urmele prietenului său Damaschin Bojincă, având şi el conştiinţa menirii spre apostolat. Deoarece din 1832 Eforia şcolilor din Iaşi anunţase o serie de posturi vacante (filosofie, logică, metafizică, etică, dreptul natural), Murgu face o solicitare (12 aprilie 1832), primind un an mai târziu răspuns favorabil (28 iulie 1833).

A predat primul curs de filosofie din Moldova în limba română în clădirea Gimnaziului Vasilian – edificiul Academiei Mihăilene nu era încă terminat – propunând logica. Foloseşte în acest scop tratatul în limba latină a fostului său profesor Imre Janos, pe care l-a tradus în limba română.

Premiera nu era doar una a disciplinei filosofice în româneşte, ci şi una a metodologiei didactice, Murgu renunțând la acele „săci învățături de rost şi deşerte frământări ale ţinerii aminte" (memorarea mecanică) pentru „înţălegerea bărbătească şi judecata pătrunzătoare" (memorarea logică).

Aceste cursuri au avut un mare impact, nu doar intelectual, ci şi afectiv asupra elevilor săi, după cum rezultă din însemnările unora dintre aceştia (D. Gusti, I. Ionescu de la Brad, Gh. Stihi). Stimularea gândirii libere deranja boierimea şi pe domnitorul Mihail Sturdza; de asemenea şi faptul că în 1835, Murgu refuză să ţină cursurile în noul local al Academiei, pe motiv că nu doreşte să predea nobililor. Devenind incomod şi indezirabil – Gh. Asachi îl denunţă ca fiind membru al complotului opoziției boierilor liberali – anunţă Eforia şcolilor că nu mai poate rămâne în Moldova (11 mai 1836) şi pleacă la Bucureşti, unde se găseşte în luna septembrie. În vara aceluiaşi an se va întâlni la Bucureşti cu T. Cipariu şi G. Bariţ, mărturisindu-le nemulţumirea cvasigenerală faţă de domnitorul Moldovei. Încadrarea sa a fost, însă, amânată de P. Poenaru şi Eforia şcolilor, fiind nevoit să dea lecții particulare – cu mare audienţă la tineretul studios – până în luna august 1837, când a fost numit „vremelniceşte" profesor de logică şi drept roman la Colegiul „Sfântul Sava". În capitala Munteniei îi are printre audienți pe C.A. Rosetti şi N. Bălcescu; îl reîntâlneşte pe Z. Carcalechi şi face cunoştinţă cu Fl. Aaron.

Pe data de 8 decembrie, Murgu demisionează de la catedră, implicându-se alături de N. Bălcescu, C. Bolliac, D. Macedonski, M. Serghiescu, C. Telegescu ş.a. în mişcarea revoluționară de la 1840. Ancheta a stabilit că „adunările de chibzuire" ale conspiratorilor au avut loc în numeroase rânduri în locuinţele lui D. Filipescu şi E. Murgu. Pus în faţa descoperirii unor probe compromiţătoare în timpul arestului, Murgu dă dovadă de o mare tărie de caracter, nedeconspirându-şi comilitonii. El preconiza o serie de măsuri revoluționare, printre care merită amintite următoarele: înfiinţarea gărzii naţionale şi a armatei naţionale; cererea protecției din partea puterilor europene; opunerea rezistenței la eventualele intervenţii străine; denumirea țării urma să fie „România nouă". În calitate de supus străin, a fost expulzat din ţară înainte de finalizarea procesului, fiind trimis sub escortă în Banat pe ruta Turnu Roşu-Sibiu-Caransebeş.

Datorită unei încercări de eliberare a sa de către soldaţii români din Caransebeş, este transferat la Lugoj pentru alte câteva luni. Face apel la împărat pentru „eliberarea pe chezăşie"; aprobarea soseşte doar la 21 septembrie 1841. Revine la Caransebeş, de unde, datorită unei altercații cu consulul austriac Timoni în urma confiscării sumei de 2800 de florini, este evacuat la Lugoj, plecând apoi la Viena. Acolo face o plângere împăratului faţă de tratamentul la care a fost supus, solicitând o schimbare a politicii imperiale faţă de Principatele Române.

Revine în Banat, unde se erijează în apărătorul cauzei țăranilor iobagi contra abuzurilor proprietarilor funciari şi a stăpânirii maghiare, în special în urma incendiului din 21 iulie 1842 de la Lugoj, când ajutoarele au fost distribuite de autoritățile comitatense în detrimentul românilor – cel mai greu afectaţi. A înaintat un memoriu împăratului, care a stârnit o mare iritare în rândul funcţionarilor comitatului şi oraşului. S-a deplasat şi la Bratislava (23 august 1844) pentru a contacta opoziția liberală din dieta maghiară în vederea unei acţiuni împotriva politicii externe a cancelarului austriac Metternich.

Murgu a adunat în secret semnături la petiții pentru cauza mişcării româneşti („dacoromânismul"), acţiunea sa cuprinzând întreg Banatul. Denunţat de preotul I. Blidariu din Găvojdia, este din nou arestat în primăvara anului 1845, casa lui fiind percheziționată şi confiscându-i-se mai multe scrisori. Mama sa face o petiţie către împărat cerând eliberarea, fără rezultat. Dosarul său ajunge la cancelaria regală, apoi la palatinul de la Buda, care dispune desfăşurarea judecății în Ungaria. Instrumentarea anchetei arată că revoluţionarul bănățean a fost arestat şi închis pentru vina de „răsculare a poporului" şi „agitații periculoase" ale iobagilor împotriva proprietarilor de pământ. E suspectat de tentative în vederea eliberării naţionalității româneşti, rapoartele autorităţilor învinuindu-l şi de încercarea „întemeierii unui stat românesc".

Este transferat sub escortă la închisoarea „Neugebäude" din Buda, iar procesul său începe la tribunalul regal din Pesta (27 aprilie 1846). Refuză să se apere, incriminând arestarea ilegală (teritoriul regimentului român de graniță nefiind parte a statului maghiar) şi cerând să fie eliberat pentru a se apăra în fața împăratului. Aceeaşi atitudine o are şi la 6 februarie 1848, data reluării procesului.

*

Izbucnirea revoluţiei din Ungaria (15 martie 1848) va prilejui eliberarea lui Murgu din închisoare (8 aprilie), în urma unei energice acţiuni inițiate de tineretul român din Pesta, în frunte cu S. Pop, demers însuşit de autoritățile maghiare, ezitante datorită cunoaşterii activității sale anterioare.

Rămâne la Pesta până la începutul lunii iunie, timp în care făureşte planuri de călătorie în Transilvania (scrisoare către Cipariu) în vederea participării la evenimentele revoluționare de acolo, precum şi în Banat, unde intenționa organizarea unei puternice armate revoluționare cu nucleul în regimentul de graniță de la Caransebeş.

Este ales (în lipsă), cu cel mai mare număr de voturi, membru al comitetului care urma să reprezinte interesele românilor bănățeni la adunarea din Lugoj (desfăşurată în zilele de 4/16-5/17 mai), alcătuit, printre alții, de E. Gojdu, I. Vuia, V. Fogarasi, N.T. Velia, A. Bojincă. „Se poate urmări tendința adunării de a alege personalitățile reprezentative, indiferent de ideologia sau curentul pentru care militau. Era dorința de unire a tuturor intelectualilor români spre a putea câştiga drepturile politice şi bisericeşti" (I.D. Suciu).

Poartă tratative cu ministrul de interne maghiar Szemere, în vederea convocării unei adunări populare la Lugoj. Vicecomitele Jakabffy îl avertizează pe comisarul guvernului maghiar, Vukovics Sebó, să îl urmărească pe Murgu, întrucât acesta este „un om fantast şi periculos". Murgu adresează românilor un manifest în care subliniază cuceririle revoluției din Ungaria, cerând libertate socială pentru țărani şi înarmarea poporului în vederea apărării drepturilor sale legitime.

În primele zile ale lunii iunie călătoreşte în Banat, face un scurt popas la Timişoara, unde îl vizitează pe comisarul guvernului, Vukovics Sebó, pentru a sosi apoi la Lugoj (8 iunie), unde i se face o primire triumfală prin manifestație populară. Acolo rosteşte un discurs în favoarea colaborării revoluționare româno-maghiare. Se îndreaptă spre Caransebeş, cu intenția să contacteze ofițerii români din regimentul de graniță pentru a-i atrage de partea sa, dar autoritățile fac tot posibilul (prin pază militară la domiciliu) pentru a-l împiedica să-şi realizeze planul organizării armatei revoluționare, obligându-l să părăsească oraşul chiar a doua zi.

Revine la Lugoj, unde lansează manifestul convocării adunării din 15/27 iunie 1848, semnat de reprezentanți ai diferitelor categorii sociale (meseriaşi, intelectuali, funcționari). Merge în sate, unde este primit cu entuziasm, încercând să câştige țăranii de partea revoluției. Comisarul guvernului îl avertizează asupra caracterului adunării (durata unei zile; alcătuirea de petiții către minister şi dietă; neadoptarea de hotărâri; recunoaşterea Banatului ca parte integrantă a Ungariei). Concomitent, este convocată garda națională maghiară înarmată (inclusiv cu tunuri) pentru „asigurarea liniştii şi siguranței publice".

La adunare au participat circa 10.000 de oameni, inclusiv revoluționari moldoveni (M.C. Epureanu, L. Rosetti, A. Russo). Murgu este ales preşedinte al adunării, secretari fiind aleşi A. Vlad şi Şt. Ioanescu, notarul din Lugoj. Au fost formulate revendicări importante: înființarea armatei populare cu Murgu „mai mare căpitan"; limba română ca limbă oficială în Banat şi limbă de comandă în armata populară (maghiara urmând a fi folosită doar în corespondența cu guvernul maghiar); independența bisericii

române prin alegerea unor episcopi români la Timişoara şi Vârşeţ în locul episcopilor sârbi.

Scrutinul electoral din vara anului 1848 s-a desfăşurat tensionat, prestigiul lui Murgu înclinând balanța în favoarea victoriei deplină a candidaţilor români în comitatul Caraş – situaţie particulară față de alte comitate, unde preponderența au deţinut-o candidaţii maghiari. Tactica sa a fost candidatura în 4 circumscripţii electorale (Lugoj, Oraviţa, Făget şi Zorlenţ), pentru a contracara, prin popularitatea sa, candidaţii guvernului; de asemenea, avea speranţa ca marele său succes (obţinut în Lugoj, Oraviţa şi Făget) să oblige guvernul la mai multă receptivitate față de propunerile sale în dietă. După confirmarea alegerii sale, a sprijinit candidaţii români în celelalte circumscripţii, rămase vacante (Oraviţa şi Făget). Programul electoral românesc conţinea soluţionarea problemei agrare, idee transmisă maselor ţărăneşti prin campanii la sate.

Murgu se deplasează la Pesta (2 iulie 1848) pentru a lua parte la sesiunea noului parlament, unde colaborează cu A. Vlad şi A. Bojincă. În calitate de deputat al Lugojului, urmăreşte câteva ţeluri importante: aprobarea revendicărilor celei de a doua adunări de la Lugoj; realizarea unităţii naţionale a poporului român („dacoromânismul"); unitatea mişcării revoluţionare în lupta împotriva absolutismului habsburgic şi ţarist. Remarcabil este faptul că acest plan includea buna colaborare a mişcării revoluţionare româneşti cu cea maghiară.

Aflat la Pesta, Murgu se întâlneşte şi întreţine strânse relaţii cu revoluţionarii munteni: cu N. Bălcescu – prin intermediul avocatului lugojan V. Maniu, stabilit la Bucureşti şi implicat în revoluţia munteană –, corespondează în problema armatei naţionale (8/20 iulie), fiind profund impresionat de succesul revoluţiei în Ţara Românească; cu D. Brătianu poartă tratative pentru o înţelegere româno-maghiară; împreună cu ceilalţi deputaţi, are discuţii şi cu A.G. Golescu (10/22-14/26 iulie) în vederea unui sprijin acordat revoluţiei muntene cu trupe, artilerişti, ofiţeri genişti şi diverse materiale militare, în perspectiva intervenţiei ţariste; recomandă guvernului de la Bucureşti să ceară recunoaşterea suveranităţii Ţării Româneşti din partea Franţei şi Germaniei, precum şi menţinerea relaţiilor cu Turcia, în vederea evitării intervenţiei trupelor ţariste. Se întâlneşte ocazional cu I. Maiorescu – agentul guvernului revoluţionar din Bucureşti la parlamentul din Frankfurt –, aflat în trecere prin Pesta; în ciuda unor mai vechi divergenţe, cei doi împărtăşeau ideea comună a unirii tuturor românilor. Rapoartele autorităţilor arată că Murgu plănuia statornic transformarea Banatului într-o regiune românească şi unificarea acestuia cu Muntenia, Moldova şi Ardealul, el urmând a fi ales şeful statului.

Inițiativele sale parlamentare se lovesc, una câte una, de opoziția guvernului, fiind respinse sau amânate. Proiectul înființării armatei populare naționale de 20.000 de oameni, sub pretextul luptei contra sârbilor, inițial aprobat în adunarea comitatului Caraş, este respins la intervenția comisarului guvernamental Vukovics.

De asemenea, proiectul de lege privind organizarea bisericească a românilor din Banat, prin recunoaşterea destituirii episcopilor de Vârşeț şi Timişoara (expus inițial la 26 august) este receptat nefavorabil de Szemere şi Kossuth, fiind amânat mereu, *sine die*, de către preşedintele parlamentului, Pazmandy. Se realizează relativa unitate de vederi şi acțiune a reprezentanților românilor din Banat, Ardeal şi Bucovina, concretizată în petiția generală înaintată împăratului la 13/25 februarie 1849, care prevedea (la punctul 1) „unirea tuturor românilor din Imperiul Austriac într-o singură națiune de sine stătătoare".

În toamna anului 1848 izbucneşte revolta țărănimii bănățene împotriva abuzurilor nobiliare, în principal privind legea recrutării în armata maghiară (11 iulie 1848). Asociată mişcărilor din Transilvania, situația administrației maghiare se agravează prin ofensiva trupelor imperiale, care ocupă, cu largul şi entuziastul concurs al populației româneşti, toate localitățile importante din Banat (octombrie-decembrie 1848). Prin intervenția armatei conduse de generalul Bem, acesta va ocupa, la rândul său, cea mai mare parte a Transilvaniei (ianuarie-martie 1849), şi tot Banatul, cu excepția Timişoarei (aprilie-mai), a cărei garnizoană a rezistat până la contraofensiva trupelor austriece şi despresurarea acesteia (9 august) de către generalul Haynau.

Alături de ceilalți deputați, Murgu votează detronarea habsburgilor (13 aprilie 1849), îndreptându-se apoi spre Caraş, pentru a realiza o colaborare cu revoluția maghiară. S-a întâlnit cu generalul Bem, ajungând, probabil, la o înțelegere cu acesta. La finele lunii iunie revine la Pesta, unde se întâlneşte cu Bălcescu (31 iunie).

Pleacă din nou în Banat şi convoacă o adunare populară la Caransebeş (la 17 iulie) – care nu va mai avea loc – în speranța colaborării cu revoluționarii maghiari. După votul în parlamentul maghiar a proiectului de lege care recunoştea unele drepturi pentru români (28 iulie 1849), Murgu primeşte misiunea să ducă legea la A. Iancu, în Munții Apuseni, respectiv să-i propună acestuia alianța cu Bem. Face călătoria însoțit de C. Florescu, un reprezentant al revoluționarilor munteni. Trece prin Ilia, unde primeşte un bilet de la Iancu, care îl înştiința că drumul e liber.

Ajunge la Iancu şi tribunii săi, după care, însoțit de C. Florescu şi I. Gozman, deputatul de Bihor, se întâlneşte cu generalul Bem (Făget, 14-15 august), comunicându-i răspunsul rezervat al românilor: 30 de zile de

gândire. Generalului i s-a propus planul de a răscula Ţara Românească şi Moldova şi a ocupa Transilvania, lui Murgu revenindu-i îndatorirea pregătirii insurecţiei generale a românilor. „... până în ultima clipă, Murgu nu a renunţat la cele două ţeluri ale lui: unirea forţelor revoluţionare pentru înlăturarea Habsburgilor şi unirea tuturor românilor în hotarele Daciei" (I.D. Suciu). Intenţiile sale au fost, însă, anulate de intervenţia masivă a trupelor habsburgice şi ţariste.

*

Spre finele revoluţiei şi imediat după încheierea acesteia, Murgu este urmărit mereu de autorităţi, arestat şi eliberat în repetate rânduri (în comuna Luncani, apoi la Lugoj, în 22 august şi la începutul lunii septembrie). Pe numele său se emite un mandat din partea autorităţilor militare din Viena (împreună cu St. Batthany, fostul comisar guvernamental şi ministru de externe, respectiv L. Meszaros, fostul ministru de război), fiind considerat foarte periculos. La 1 septembrie a fost denunţat de către Teodor de Petrovics, prim-vicecomite al Caraşului. Este din nou arestat, fiindu-i confiscaţi banii şi obiectele personale, dus în anchetă la Lugoj, iar de acolo la Arad, în închisoarea cetăţii.

În data de 3 septembrie s-a declanşat ancheta sa. I se înaintează acuzaţii multiple contra activităţilor sale revoluţionare, la care răspunde prin incriminarea politicii imperiale faţă de români. Rămâne în închisoare la Arad până în 1850, când este transferat la Pesta, pentru judecată.

Acuzat de înaltă trădare faţă de monarhia habsburgică, Murgu este condamnat la moarte prin spânzurătoare şi confiscarea averii; pedeapsa a fost comutată prin decret imperial (25 august 1850) în închisoare pe durata a 4 ani – efectuată în închisoarea Josefstadt din Boemia. Detenţiile repetate i-au înrăutăţit starea sănătăţii. S-au făcut demersuri în vederea eliberării sale (S. Pop, I. Maiorescu, S. Bărnuţiu); este eliberat în toamna anului 1853, fiind obligat să-şi scoată la licitaţie obiectele personale rămase şi să solicite ajutorul prietenilor pentru îmbrăcăminte.

Ideile sale au rămas actuale în conştiinţa mişcării româneşti, întrucât la adunarea naţională de la Timişoara (18-19 noiembrie 1860), printre celelalte revendicări – autonomia Banatului, limba română ca limbă oficială, funcţionari aleşi de popor şi confirmaţi de împărat ş.a. – figurează cerinţa transformării Banatului într-un „căpitănat românesc", condus de un „căpitan român".

Revenirea lui Murgu în viaţa politică are loc la 21 aprilie 1861, cu ocazia alegerilor pentru noul parlament maghiar, în urma anexării Banatului

la Ungaria prin decretul imperial din 27 decembrie 1860. Candidează în circumscripţia Lugoj, dar este înfrânt de A. Mocioni, cu o mare diferenţă de voturi.

În 29 aprilie candidează în circumscripţia Moraviţa şi câştigă; la 2 aprilie alegerea sa se validează în parlament. Totuşi, din motive de sănătate şi decepţionat, s-a retras treptat din viaţa politică, rezumându-se la publicarea unor articole în ziarul „Concordia" în sensul autonomiei bisericii române; în 1865, publică la Pesta broşura *Über das Serben Congress Memorandum* (*Despre memorandumul congresului sârbesc*). Nu mai candidează la alegerile parlamentare din acelaşi an.

Încetează din viaţă la 12 mai 1870, fiind înmormântat în cimitirul Kerepesy din Budapesta. Testamentul său menţionează puţinătatea mijloacelor sale materiale, în mod deosebit casa cumpărată cu ajutorul financiar al mamei, decedată şi ea în acelaşi an. Rămăşiţele sale trupeşti au fost aduse în ţară în anul 1932 şi depuse la capela din Lugoj, în apropiere de Câmpul Libertăţii.

BIBLIOGRAFIE:

Cărţi despre Eftimie Murgu:

BOROŞ, I. *Evenimentele revoluţiei de libertate din anii 1848/49 desfăşurate la Lugoj*, Lugoj, 1927; DUICĂ-Bogdan, G. *Eftimie Murgu*, Bucureşti, 1937; NEMOIANU, P. *Sârbii şi Banatul*, Craiova, 1930; POPA, I.; ZABERCA, V. *Eftimie Murgu*, Muzeul de Istorie al Judeţului Caraş-Severin, Reşiţa, 1976; POPOVICIU, G. *Istoria românilor bănăţeni*, Lugoj, 1904; SUCIU, I., D. *Revoluţia de la 1848-1849 în Banat*, Bucureşti, 1968; TOPLICEANU, T. *Eftimie Murgu. Un capitol din istoria politică naţională a Banatului*, Timişoara, 1938; ŢÂRCOVNICU, V. *Contribuţii la istoria învăţământului românesc din Banat (1780-1918)*, Bucureşti, 1970;

Ediţii critice din opera lui Murgu:

Curs de filosofie ţinut la Academia Mihăileană (1834-1836), Editura Facla, Timişoara, 1986, ediţie îngrijită de V. Ţîrcovnicu

I.I.

NEGRUŢIU-FECHETE, Ioan

(n. 27 ianuarie 1817, Sucutard, jud. Cluj – m. 4 decembrie 1888, Blaj)

Ioan Fechete s-a născut la 27 ianuarie 1817 în familia preotului greco-catolic din localitatea Sucutard (actualul judeţ Cluj). Tatăl său l-a trimis să frecventeze clasele primare sau elementare la Cluj, unde şi-a însuşit limba

maghiară. Dar gimnaziul, cu o durată de cinci ani, urmat de doi ani postliceali de filozofie şi Teologia cu patru ani de studii, le-a absolvit cu succes la Blaj.

Aici a reuşit să stăpânească latina şi germana, precum şi limba română cultă. Aptitudinile demonstrate în timpul studiilor pentru limba şi literatura română au contribuit la numirea lui, după absolvirea teologiei, ca profesor pentru a preda aceste discipline şcolare la gimnaziul blăjean, al cărui elev a fost. A îndeplinit funcţia de profesor la Blaj între 1842 şi 1847. Întrucât era retribuit cu un salar modest, în 1847 a preferat să opteze pentru demnitatea ecleziastică de protopop al Clujului.

Declanşarea revoluţiei în martie 1848 l-a găsit astfel în noua capitală a principatului Transilvaniei, după mutarea ei de la Sibiu spre sfârşitul secolului al XVIII-lea. În protopopiatul său, la preotul din Mănăştur s-a ţinut, la 27-28 martie, consfătuirea tinerilor intelectuali români Ioan Buteanu, Francisc Florian Micaş, Ioan Suciu, Al. Papiu Ilarian etc. Consfătuirea s-a încheiat cu formularea unei petiţii în opt puncte pentru a fi înaintată Guberniului şi Dietei Transilvaniei, cu iscălituri cât mai multe consemnate în cadrul unor întruniri populare. Prin petiţie se revendica recunoaşterea românilor ca naţiune politică egal îndreptăţită, ceea ce ar fi echivalat cu accesul reprezentanţilor lor la funcţii în organele centrale şi locale ale puterii de stat, alături de maghiari, secui şi saşi.

Împreună cu manifestul redactat de Aron Pumnul, prin care românii erau îndemnaţi să-şi trimită delegaţi la o Adunare naţională preconizată pentru 30 aprilie la Blaj, petiţia a alarmat Guberniul nobiliar de la Cluj, mai ales că ea va fi discutată, aprobată şi iscălită de participanţii întrunirilor populare ce vor avea loc la Abrud şi Câmpeni, prezidate de avocatul Ioan Buteanu şi de preotul Simion Balint. Guberniul a reacţionat pe de o parte prin arestarea şi interogarea avocatului Florian Micaş la Cluj, iar pe de altă parte prin interzicerea altor întruniri în Munţii Apuseni, ca şi a Adunării din 30 aprilie de la Blaj. Totuşi, pentru a calma spiritele, Guberniul va aproba o consfătuire restrânsă a protopopilor şi a unor intelectuali, anunţată de episcopul Lemeni pe data de 15 mai la Blaj.

Consfătuirea tinerilor intelectuali de la Mănăştur din 27-28 martie a coincis cu vizita la Cluj a episcopului Lemeni, însoţit de canonicul Timotei Cipariu, la invitaţia guvernatorului Teleki, pentru convorbiri cu principalii lideri ai nobilimii. Dintr-o scrisoare trimisă lui G. Bariţiu de către Cipariu rezultă că acesta s-a întâlnit cu I. Buteanu care i-a prezentat petiţia. Cipariu lasă să se înţeleagă că faţă de unele din prevederile ei a manifestat rezerve, fără a preciza în ce au constat ele. Acel care a intermediat întâlnirea dintre I. Buteanu şi Cipariu a fost protopopul Ioan Fechete. Tot el s-a îngrijit de

primirea, cazarea şi întrevederea cu guvernatorul a episcopului Lemeni şi a lui Cipariu.

Probabil că prezenţa protopopului Fechete în anturajul episcopului său l-a determinat pe guvernatorul Teleki să-i solicite colaborarea la liniştirea ţăranilor români din satele aflate în apropierea Clujului. Aceştia refuzau să-şi mai îndeplinească obligaţiile în muncă, numite robote sau slujbe iobăgeşti, datorate stăpânilor lor, după ce au aflat că în Ungaria au fost desfiinţate începând cu 10-11 aprilie. Într-adevăr, spre sfârşitul lunii aprilie va fi numit într-o comisie, alături de concepistul gubernial Makoldi Sámuel, cu misiunea de a vizita satele respective şi a încerca să-i convingă pe iobagi să-şi mai îndeplinească obligaţiile feudale până la întrunirea Dietei ardelene, programată deja pentru 29 mai la Cluj.

Din raportul pe care ei l-au prezentat Guberniului reiese că s-au străduit să-şi îndeplinească misiunea în zilele de 7-8 mai. Cea dintâi localitate, pe care au vizitat-o, a fost Sâncraiu Almaşului. Eforturile depuse pentru a-i determina pe ţărani să renunţe la împotrivirea contra robotelor n-au dat nici un rezultat, deşi Ioan Fechete a beneficiat de sprijinul preoţilor locali. Sătenii au declarat că vor rămâne fideli împăratului, însă, fiindcă „în Ungaria nu se mai prestau robote, orice s-ar întâmpla, nici ei nu mai slujeau, chiar dacă ar pieri cu toţii". Ei au mărturisit în acest sens că au prestat un jurământ, pe care erau decişi să-l respecte. Raportorii au subliniat că, sub influenţa celor din Sâncraiu Almaşului, au încetat să mai îndeplinească muncile domneşti gratuite şi cei din satul învecinat Topa Mică.

La Berindu cei doi semnatari ai raportului au constatat o stare de spirit şi mai tensionată. Ea se reflecta în jurământul depus de săteni care prevedea că oricare dintre ei ar îndrăzni să mai efectueze slujba iobăgească, va fi legat de un stâlp timp de trei zile şi i se vor administra 25 de lovituri cu beţe. Totodată au avertizat că oricine va mai veni în comuna lor să-i convingă să reia lucrul domnesc, îşi va risca viaţa.

O situaţie asemănătoare au înregistrat Fechete şi Makoldi la Popeşti. Şi aici locuitorii au jurat fidelitate împăratului şi au hotărât să nu mai lucreze la domni. La fel au decis să procedeze şi iobagii din Mihăieşti, Sânpaul, Zimbor şi din celelalte localităţi situate de-a lungul "drumului ţării" spre Zalău, până la marginea Sălajului.

Guberniul va discuta raportul semnat de Fechete şi Makoldi în 9 mai şi va decide să numească un comisar gubernial în persoana contelui Karacsai Sándor. Punându-i-se la dispoziţie o unitate militară, el va reprima mişcările ţărăneşti din satele menţionate de cei doi raportori până spre sfârşitul lunii mai, înainte de întrunirea Dietei de la Cluj.

Unii istorici din perioada istoriografiei marxiste, români şi maghiari, i-au reproşat lui Fechete colaborarea cu Guberniul nobiliar şi cu reprezentantul

său Makoldi la încercările de liniştire a mişcărilor ţărăneşti din vecinătatea Clujului şi de evitare a amplificării lor la scara întregii Transilvanii în conjunctura revoluţionară creată. Reproşul poate fi doar parţial întemeiat, deoarece Ioan Fechete va demonstra, prin activitatea lui ulterioară, că se va încadra în eforturile depuse de elita intelectuală a românilor ardeleni pentru afirmarea şi obţinerea unor drepturi naţionale. Astfel, el va face parte din rândurile participanţilor la consfătuirea din 14 mai din catedrala de la Blaj în faţa cărora a rostit Simion Bărnuţiu celebrul său discurs. La 15 mai, în prima zi a Adunării a prestat jurământul, împreună cu ceilalţi participanţi, prin care se angajau să fie fideli naţiunii proprii şi să-i promoveze drepturile şi interesele. La fel va aproba, în a doua zi a Adunării, adoptarea programului naţional în 16 puncte, ce urma să fie înaintat, sub forma unei petiţii, prin două delegaţii, împăratului de la Viena şi apropiatei diete nobiliare de la Cluj.

Membrii celor două delegaţii vor fi aleşi în ultima zi a Adunării din 17 mai. Ioan Fechete va figura între membrii celei de a doua delegaţii care avea misiunea de a înainta dietei programul naţional. Desemnarea lui în această delegaţie apare firească, ţindând cont că el era protopop la Cluj. Iscălitura lui I. Fechete se află, alături de ale altor 48 membri ai delegaţiei, pe petiţia suplimentară cu data de 28 mai, pe care conducătorul ei episcopul I. Lemeni urma s-o prezinte aceleiaşi diete.

Prin conţinutul ei, petiţia relua revendicările celei înaintate în 1842 Dietei din acel an, care se refereau la drepturile românilor de pe „pământul crăiesc" sau săsesc. Formularea ei semnatarii o justificau cu argumentul că respectivele revendicări n-au fost introduse în cele 16 puncte ale programului adoptat de a doua Adunare de la Blaj, deoarece s-a considerat că la apropiata dietă se va desfiinţa „unio trium nationum" şi astfel românii vor deveni egali în drepturi cu saşii din scaunele şi districtele săseşti. Sosind la Cluj. membrii delegaţiei au aflat însă că deputaţii saşi intenţionau să condiţioneze votarea legii uniunii de menţinerea vechii autonomii şi deci a privilegiilor de care au dispus pe „pământul crăiesc".

De aceea s-au hotărât să prezinte dietei petiţia pentru a o discuta şi a elabora o lege specială, prin care românilor din scaunele şi districtele săseşti să li se garanteze: a) alcătuirea unei comisii mixte cu misiunea de a cerceta cazurile de deposedare de către patriciatul săsesc a satelor româneşti de munţi, păduri şi mori în vederea restituirii lor în acele cazuri în care li se va dovedi ilegalitatea; b) cercetarea abuzului privind iobăgirea satelor plăşii Tălmaciu, sub pretextul că nu mai îndeplineau paza graniţei dinspre Moldova; întrucât paza graniţei a revenit regimentelor grănicereşti şi nu saşilor, din sumele primite de ei în contul lor o parte să revină comunităţilor săteşti menţionate; c) împărţirea în mod egal cu parohiile românilor a

suprafeţelor însuşite în hotarele comunelor româneşti de Biserica luterană; restituirea acelor părţi ale hotarelor satelor româneşti preluate ilegal de cele săseşti învecinate.

La a treia Adunare naţională de la Blaj din septembrie 1848 I. Fechete va lipsi, după cum rezultă din relatarea trimisă lui G. Bariţiu în 1875. Relatarea a început-o cu precizarea că n-a participat la procesul de la Cluj înscenat în prima jumătate a lunii octombrie 1848 lui Alexandru Bătrâneanu şi Vasile Simonis. Ei fuseseră arestaţi în satul Bărăi de un detaşament de gardişti clujeni conduşi de vicecomitele Inczedi Zsigmond pentru vina de a fi încercat să organizeze gărzi naţionale în satele româneşti din Câmpia Transilvaniei sub forma unei legiuni sau prefecturi, conform hotărârii celei de a treia Adunări de la Blaj care le-a încredinţat această misiune, numindu-l pe cel dintâi prefect, iar pe al doilea viceprefect. Procesul s-a încheiat cu condamnarea la moarte prin spânzurătoare a celor doi arestaţi de către un tribunal statarial improvizat. Sentinţa s-a executat în 13 octombrie 1848 în hotarul dinspre Someşeni.

Autorul relatării motiva că n-a asistat la procesul şi execuţia acestora, fiindcă a lipsit din Cluj de la sfârşitul lui septembrie până în 20 octombrie. În tot acest interval de timp a vizitat satele protopopiatului său, pentru a conscrie porţiile canonice, prin care se înţelegeau posesiunile parohiilor. Când a revenit la casa parohială din curtea bisericii greco-catolice l-a găsit acolo pe episcopul Ioan Lemeni care participase la Dieta ungară de la Pesta. A doua zi, în 21 octombrie, de dimineaţă au început să se tragă clopotele în semn de pericol la toate bisericile din Cluj. Sunetul clopotelor a provocat o mare agitaţie în rândurile locuitorilor oraşului, întrucât a fost însoţit de strigătul: „Vin valahii!” Până la amiază s-a dovedit că alarma fusese falsă şi astfel spiritele înfierbântate s-au liniştit temporar.

Dar în ziua următoare s-a răspândit un alt zvon, potrivit căruia în casa parohială din curtea bisericii greco-catolice s-ar fi adăpostit locotenent-colonelul Urban, comandantul regimentului grăniceresc năsăudean, devenit cunoscut ca adversar al independenţei Ungariei. Zvonul îi va provoca suferinţele despre care protopopul I. Fechete va relata într-un memoriu ce va fi publicat în revista Astrei *Transilvania* nr. 6 din 15 martie 1875.

Într-adevăr pe actuala stradă I. Bob îşi vor face apariţia husarii kossuthieni şi membrii ai gărzii cetăţeneşti clujene care vor pătrunde în curtea bisericii. Comandantul husarilor a scos sabia şi pe un ton ridicat l-a întrebat pe protopop, dacă-l adăpostea pe Urban. I-a răspuns că în casa parohială se afla episcopul Lemeni revenit de la Dieta pestană, împreună cu doi vizitatori. Atunci i-a cerut să-i spună dacă Urban nu se refugiase în biserică. Fiindcă şi la această întrebare răspunsul a fost negativ, i-a pretins cheile de la uşa bisericii. După primirea cheilor husarii şi gardiştii au

controlat toate ungherele bisericii, fără a găsi ce căutau. Cu toate acestea l-au declarat arestat pe autorul relatării şi l-au oprit să mai intre în casa sa. Nu peste mult timp au sosit membrii „Comitetului apărării patriei" (Honvédelmi bizotmány) din Cluj care l-au supus unui interogatoriu agresiv şi umilitor. În timpul interogatoriului unul din copiii urcaţi în turla bisericii a strigat: „Itt van Urbán". Atunci unul din cei aflaţi în apropierea interogatului l-a lovit cu o bâtă în cap spunând: „Vezi tâlharule că este aici!" Lovitura s-a repetat când copilul a afirmat din nou că Urban se afla acolo. După interogatoriu l-au dus la închisoarea comitatensă. Pe drum a continuat să fie insultat şi maltratat de cei ce-l însoţeau, aruncând în el cu bucăţi de lemne. Unul din ei l-a lovit în cap cu o sabie, provocându-i o rană ce sângera, iar un altul s-a repezit la el cu un pistol şi a tras pentru a-l răpune. L-a salvat, prin devierea mâinii agresorului, funcţionarul gubernial Makoldi, cel cu care a efectuat în primăvară ancheta în satele din apropierea Clujului. Aruncat într-o celulă a închisorii, spre seară l-a vizitat birăul sau primarul Clujului, Grois Gusztáv.

Din spusele acestuia a dedus că zvonul despre adăpostirea lui Urban s-a datorat bucătăresei parohiei care a afirmat că i-ar fi gătit acestuia mesele timp de o săptămână. Anchetatul l-a lămurit pe primar că el a lipsit din parohie timp de aproape o lună de zile şi nu s-a reîntors la Cluj decât în 20 octombrie. În săptămâna ce a precedat această dată angajata parohiei i-a pregătit mâncarea episcopului Lemeni venit de la Dieta pestană. Totuşi primarul Grois nu l-a eliberat imediat din închisoare, motivând că, dacă l-ar vedea ieşit, mulţimea întărâtată care se mai afla în apropierea temniţei l-ar fi putut linşa. Cu ajutorul unui funcţionar gubernial român, ce asistase la maltratarea lui, a reuşit să-l înştiinţeze pe episcopul Lemeni. Acesta l-a vizitat în dimineaţa de 23 octombrie la închisoare. Însă cu toată intervenţia episcopului la primarul Grois nu i s-a permis să părăsească temniţa decât în 25 octombrie.

Profitând de discuţia dintre Lemeni şi Grois, autorul memoriului mărturiseşte că i-a cerut primarului să-i elibereze un permis pentru a pleca la părinţii săi din Sucutard. Primarul nu s-a opus solicitării, însă l-a avertizat că risca să fie omorât, când va părăsi oraşul. Pentru acelaşi motiv s-a opus şi intenţiei episcopului de a se duce la Blaj.

Spre finalul relatării sale I. Fechete atestă că a participat la procesul intentat preotului Vasile Turcu din Cătina, arestat fiindcă i-a adăpostit în casa sa pe Al. Bătrâneanu şi V. Simonis. Judecat de acelaşi tribunal statarial de la Cluj, V. Turcu va fi condamnat şi el la moarte prin spânzurătoare. Înainte de a fi executat I. Fechete i-a făcut o vizită preotului la închisoare. Cu această ocazie l-a rugat să intervină la vicecomitele Inczedi pentru a-l graţia. I-a îndeplinit dorinţa, însă vicecomitele a refuzat să-i acorde graţierea. I. Fechete încheie memoriul cu precizarea că a reuşit să obţină de

la comitele suprem Matskási Pál scutirea de a-l însoţi pe V. Turcu la locul execuţiei. L-a înlocuit preotul Alexandru Arpadi din Baciu. Acesta i-a confirmat că şi execuţia condamnatului V. Turcu s-a efectuat în acelaşi loc, unde au fost spânzuraţi Al. Bătrâneanu şi V. Simonis, dar la trei săptămâni după ei, deci la începutul lui noiembrie 1848.

Coincidenţa a făcut ca, aproximativ în acelaşi timp cu execuţia lui V. Turcu, I. Fechete să participe la slujba de înmormântare a preotului Ioan Vlăduţiu, răpus de holeră, care nu trebuie confundat cu prefectul cu acelaşi nume din Bogata de Mureş Cu acest prilej au sunat clopotele la biserica greco-catolică, dar fiindcă răposatul i-a asistat pe Al. Bătrâneanu şi V. Simonis la execuţia lor, autorităţile locale i-au reproşat că s-ar fi tras clopotele în onoarea acestora. Episodul s-a adăugat evenimentelor precedente şi a contribuit la perpetuarea stării sale de nesiguranţă de-a lungul iernii anilor 1848-1849, pe care a trebuit s-o petreacă la Cluj. Condiţiile în care I. Fechete a fost nevoit să supravieţuiască în vara anului 1849 n-au diferit de cele din iarnă.

După înfrângerea revoluţiei, Ioan Fechete va reveni la Cluj şi-şi va îndeplini în mod lăudabil îndatoririle de protopop timp de 12 ani, până în 1862. Merită apreciată implicarea lui în sprijinirea învăţământului confesional românesc din Cluj şi din satele învecinate ce aparţineau protopopiatului pe care-l administra. Implicarea s-a concretizat în elaborarea şi tipărirea, în 1852-1853, a manualelor necesare şcolilor elementare şi anume: *Abecedarul, Aritmetica* şi *Catehismul.* Concomitent a sprijinit şi învăţământul gimnazial, predând limba şi literatura română elevilor români ce frecventau gimnaziul „cezaro-crăiesc” clujan. Din 1850 până în 1862 tot lor le-a pus la dispoziţie o *Gramatică română* proprie.

Preocuparea pentru procurarea manualelor necesare şcolilor din protopopiat a continuat în anii următori şi ea se reflectă în corespondenţa pe care a purtat-o cu Timotei Cipariu din 1851 până în 1861.

Partea cea mai interesantă a corespondenţei o formează acele epistole care demonstrează că Ioan Fechete aprecia activitatea ştiinţifică a lui Cipariu şi o susţinea, procurându-i de la Cluj şi împrejurimi documente edite şi inedite, precum şi cărţi necesare studierii evoluţiei limbii şi istoriei românilor. Edificatoare în acest sens poate fi considerată scrisoarea din 12 ianuarie 1857, prin care îl vestea că i-a achiziţionat de la parohia din Feleac vechile cărţi religioase solicitate şi i le expedia. În ordinea apariţiei lor aceste cărţi aveau titlurile: *Evanghelia sârbească* din 1487; *Evanghelia* din 1682; *Apostoleriul* tipărit în 1683 de Mitropolia de la Bucureşti; *Biblia sacră* care a văzut lumina tiparului tot la Bucureşti în 1688; *Liturgia de la Târgovişte* din 1713; *Psaltirea de la Bălgrad* (Alba Iulia) fără dată; o *Evanghelie* veche lipsită şi de datare şi de locul apariţiei. În schimbul lor,

parohia Feleacului pretindea cărţi de cult echivalente mai noi. Totodată parohul îl ruga pe Cipariu să-i restituie o diplomă veche, pe care i-a trimis-o anterior, motivând că era necesară comunei pentru a dovedi că în perioada medievală Feleacul a beneficiat de privilegii asemănătoare cu acelea ale Clujului.

De la librăria clujană a lui Burián Pál, I. Fechete i-a cumpărat lui Cipariu opere antice şi medievale. Răspunzând unei solicitări a filologului blăjan, el îl informa, la 10 ianuarie 1858, că la această librărie se găsea spre vânzare lucrarea lui Bethlen János, *De rebus Transylvaniae,* la preţul de 2 florini, precum şi volumele medievistului francez Charles du Fresne du Cange intitulate *Glossarium ad scriptores mediae,* însă acestora nu le preciza valoarea. Opera lui Benkö József, *Transilvania*, lipsea deocamdată, dar Burián i-a promis că va scrie la Budapesta să i se trimită şi imediat ce o va primi i-o va expedia. Despre *Istoria Ardealului* a lui Kövári László i s-a comunicat că încă n-a fost dată la tipar. A achiziţionat, în schimb, de acelaşi autor, *Erdély saládó,* pentru care a achitat 4 florini, conform chitanţei anexate. Câteva zile mai târziu, la 28 ianuarie 1858, I. Fechete îi confirma lui Cipariu că i-au parvenit cei 10 florini pentru cărţile pe care i le-a procurat. Scrisoarea cu această dată relevă că el i-a mai achiziţionat de la librăria clujeană alte cărţi, pe care recunoaşte că n-a reuşit să le expedieze prin teologul Popescu de la Feleac, fiind zi de târg. Îl asigura însă că i le va trimite cu prima ocazie.

La 5 iunie 1859, I. Fechete îi aducea la cunoştinţă lui Cipariu că a reuşit să-i cumpere cărticica lui Fasching Ferenc cu titlul *Dacia vetus*, precum şi manuscrisele regretatului Vasile Pop de la văduva acestuia. Fiindcă împreună ar fi alcătuit un pachet voluminos care ar fi costat prea mult dacă le-ar fi expediat prin poştă, se va strădui să le încredinţeze unui cărăuş pentru a-l duce la Blaj pe bani mai puţin sau chiar gratis. O zi mai târziu, la 6 iunie 1859, Fechete îl atenţiona pe Cipariu că la librăria lui Burián a sosit opera *Ortus et progressus variorum,* pe care a cumpărat-o şi i-o va aduce personal, când se va deplasa la Blaj pentru a-şi încasa salariul. Ultima referire la librăria lui Burián Pál o face I. Fechete în epistola din 29 septembrie 1861. Prin ea îl anunţa pe Cipariu că librăria nu dispunea de opera lui Johann Christian Engel, *De expeditione Traiani ad Danubium.* Îl înştiinţa însă că l-a abonat la publicaţiile clujene „Korunk" şi „Kolozsvári Közlöny". În partea finală îi confirma lui Cipariu primirea celor 42 florini aduşi de teologul Farago, în contul cărţilor pe care i le-a cumpărat de la librăria clujeană.

O epistolă din 25 ianuarie 1857 dezvăluie că I. Fechete i-a intermediat lui Cipariu stabilirea unei colaborări reciproc avantajoase cu Erdélyi Museum (Muzeul Ardelean) din Cluj, condus de contele Mikó Imre.

Autorul scrisorii îi comunica lui Cipariu că s-a conformat dorinţei sale, exprimată în urmă cu zece zile, de a-l contacta personal pe conte. Cu această ocazie i-a transmis dorinţa lui Cipariu de a dona Muzeului cărţi şi manuscrise proprii, precum şi de a subscrie la „collecta” acestuia. Mikó îi mulţumea atât pentru subscriere, cât şi pentru oferta de cărţi şi manuscrise. Mai mult, i-a sugerat ca oferta făcută Muzeului să fie anunţată şi în „Gazeta Transilvaniei”. Din mărturisirea făcută de I. Fechete în finalul scrisorii reiese că subscrierea la „collecta” Muzeului echivala cu o cotizaţie de 5 florini anual. Această sumă a prenumerat-o şi el, deşi veniturile îi erau modeste.

Devenind cotizanţi, atât Cipariu, cât şi Fechete au dobândit accesul la arhiva Muzeului Ardelean. Accesul rezultă din epistola menţionată cu data de 5 iunie 1859 care conţinea referiri la *Dacia vetus* şi la *Manuscrisele* lui Vasile Pop. Din cuprinsul ei reiese că autorul scrisorii a intenţionat să-i copieze personal manuscrisele existente în Arhiva Muzeului, pe care i le-a solicitat, dar canceliştii ce lucrau acolo au propus ca transcrierea s-o efectueze ei, pentru a obţine în schimbul muncii lor un venit bănesc minim. Documentele se refereau, se pare, la unirea cu Biserica Romei şi deci la greco-catolici, deoarece I. Fechete preciza că, dacă Cipariu voia să dispună şi de manuscrisele ce-i priveau pe ortodocşi, costul transcrierii va creşte.

În menţionata epistolă din 25 ianuarie 1857, I. Fechete a abordat şi problema documentelor pierdute de Cipariu în timpul războiului civil din 1848-1849. A încercat să afle informaţii despre ele de la redactorul ziarului clujean „Curierul maghiar”, Vida Peter, care a primit o diplomă ce i-a aparţinut lui Cipariu. Redactorul Vida i-a dezvăluit că diploma i-a înmânat-o baronul Huszár János. Acesta i-a declarat că a găsit-o pe o stradă în primăvara anului 1849, când a trecut prin Blaj cu trupele insurgenţilor maghiari, al căror comandant era. Baronul i-a dat asigurări că nu ştia nimic despre documentele ce i-au aparţinut lui Cipariu. A obţinut totuşi de la redactorul Vida promisiunea că va publica un anunţ în „Curierul maghiar”, prin care va promite o recompensă de 10 florini aceluia ce-i va aduce manuscrisele sau îi va oferi informaţii pentru recuperarea lor.

Comentând informaţia lui Vida, I. Fechete aprecia că documentele lăsate de Cipariu la Blaj nu erau identice cu cele duse de el la Sibiu, când s-a stabilit acolo ca membru al noului Comitet naţional, desemnat după a treia Adunare de la Blaj din septembrie 1848. De fapt, documentele duse la Sibiu, Cipariu le va abandona în iarna 1848-1849, când va fi nevoit să se refugieze peste munţi în Ţara Românească, pentru a nu fi luat prizionier de armatele generalului Iosif Bem cu ocazia ocupării temporare a Sibiului.

De altfel, I. Fechete a apreciat pozitiv şi activitatea politică a lui Cipariu din timpul revoluţiei paşoptiste, după cum rezultă din prima epistolă

cu care începea corespondenţa cu acesta. Ea are data de 5 decembrie 1851 şi prin felul cum o formulează se erijează în purtătorul de cuvânt al intelectualilor români din Cluj şi împrejurimi. În numele lor exprima dorinţa ca Cipariu să reia editarea "Organului naţional" din 1848, pentru a putea profita de cunoştinţele lui şi de orientarea pe care el le-o putea indica în noua conjunctură politică creată prin instaurarea neoabsolutismului habsburgic postrevoluţionar.

Informaţii politice propriu-zise conţine scrisoarea din 29 septembrie 1861. Ele se referă la consfătuirile liderilor nobilimii maghiare de la Cluj şi la decizia acestora de a adopta o rezistenţă pasivă faţă de intenţia Curţii imperiale de a aproba alegeri pentru o Dietă a Transilvaniei, pe baza unei legi electorale modificate în comparaţie cu cea adoptată în primăvara anului 1848. Noua lege urma să consfinţească trecerea de la neoabsolutismul postrevoluţionar la un regim politic ce se voia liberal şi constituţional, odată cu începutul anului 1861.

Totodată modificarea legii din 1848 viza includerea în sensul electoral pe lângă impozitul după avere şi capitaţia sau darea după persoană. Ea nu convenea nobilimii, deoarece capitaţia era în multe cazuri mai mare decât impozitul după avere şi astfel românilor li se oferea şansa de a-şi trimite în dietă mai mulţi deputaţi decât maghiarii şi secuii împreună, ceea ce le-ar fi deschis prespective de a ocupa funcţii în aparatul de stat în detrimentul acestora. Informaţia politică se completa cu ştirea că la Guberniu sosise deja rescriptul imperial privind convocarea dietei.

Cu epistola din 29 septembrie 1861 se încheie corespondenţa lui I. Fechete cu T. Cipariu începută spre sfârşitul anului 1851. Formată din 16 scrisori, 15 din ele reflectă diferite aspecte ale activităţii autorului lor ca protopop greco-catolic al Clujului, puse în slujba progresului învăţământului şi a culturii românilor ardeleni.

Încetarea corespondenţei s-a datorat faptului că I. Fechete se va muta de la Cluj la Blaj şi va deveni coleg cu Cipariu în cadrul Capitlului arhidiecezan.

Stabilindu-se la Blaj, după ce a devenit canonic, lui I. Fechete i s-a încredinţat atât funcţia de director al preparandiei blăjene, cât şi aceea de inspector al şcolilor primare confesionale din arhidieceza greco-catolică. Ca director al preparandiei i-a mai adresat o scrisoare lui Cipariu cu data de 13 mai 1869. Prin intermediul ei i-a solicitat să intervină la noul mitropolit pentru a obţine aprobarea achitării din fondul gimnazial a salariilor brutarilor care coceau aşa-zişii ţipăi, de fapt un fel de franzele, destinate elevilor blăjeni. La subsolul acestei scrisori există o anexă care conţine propuneri pentru reorganizarea mai eficientă a administrării fondurilor băneşti arhidiecezane, inclusiv pentru înfiinţarea cu acest scop a unui exactorat.

Între timp, cu prilejul scrutinului electoral din primăvara anului 1863, I. Fechete va candida şi va fi ales în circumscripţia Gilău deputat în Dieta Transilvaniei. Aceasta îşi va desfăşura activitatea la Sibiu până în 1865, când va fi desfiinţată printr-un decret al împăratului de la Viena, pentru a se deschide calea instaurării dualismului austro-ungar. Ca deputat va vota legile adoptate de Dieta sibiană, între care o importanţă deosebită părea să aibă aceea referitoare la recunoaşterea românilor ca naţiune politică egal îndreptăţită cu naţionalităţile maghiarilor, secuilor şi saşilor. În intervalul sesiunilor Dietei din 1863 şi 1864, I. Fechete a figurat printre delegaţii pe care ea i-a trimis la Senatul imperial lărgit de la Viena. După dizolvarea Dietei de la Sibiu, el a devenit secretarul mitropolitului Şuluţiu în ultimii ani de viaţă ai acestuia. La moartea lui Şuluţiu a candidat la demnitatea de mitropolit şi s-a clasat pe locul al treilea între concurenţi, obţinând 36 de voturi. De altfel, el a concurat şi la scaunul episcopal al diecezei Gherlei, mai întâi în 1865 şi apoi în 1870, dar fără succes.

Paralel cu activitatea ecleziastică, didactică şi temporar politică, I. Fechete s-a implicat începând cu 1862 şi în susţinerea Asociaţiei Culturale ASTRA. Revista Astrei „Transilvania", apărută sub redacţia lui George Bariţ, consemna, de pildă, în primele numere din ianuarie 1868, prezenţa activă a lui I. Fechete la adunarea generală a Asociaţiei care a avut loc în august 1867 la Cluj. Chiar în prima şedinţă a acestei adunări anuale s-a ales o comisie pentru administrarea fondului de 1000 de florini, donat de Iacob Mureşianu, redactorul „Gazetei Transilvaniei", pentru înfiinţarea unei „academii de drepturi", de fapt a unei facultăţi cu profil juridic. Între membri aleşi ai comisiei se găsea şi noul mitropolit Ioan Vancea. Pentru suplinirea mitropolitului în cazurile când el nu putea participa la şedinţele comisiei, a fost cooptat ca supleant I. Fechete.

Procesul verbal al şedinţelor comitetului Astrei din iulie 1872 dezvăluie că I. Fechete prezida subcomitetul despărţământului Asociaţiei din Blaj. Din partea membrilor despărţământului, el a trimis comitetului 38 de florini pentru fondul stipendiilor şcolare şi pentru abonamente la revista Asociaţiei. În anul următor a expediat pe adresa comitetului Astrei 100 de florini care reprezentau cotizaţia anuală a celor 19 membri ai despărţământului blăjean.

La 13 aprilie 1877 membrii aceluiaşi despărţământ au desemnat o comisie lărgită, căreia i s-a încredinţat pregătirea adunării generale anuale a Astrei, programată în august 1877 la Blaj. Alături de I. Fechete, din comisia pregătitoare făceau parte: Ioan Antonelli, Alimpiu Blăjan, Ioan Raţiu, Ştefan Pop, Elia Chirilă şi Ludovic Ciato. În numele acestei comisii, I. Fechete a trimis comitetului Astrei, la 17 iulie 1877, o informare referitoare la pregătirile ce s-au efectuat la Blaj pentru adunarea generală din luna următoare.

Adunarea generală a Astrei, ţinută la Blaj în 5-7 august 1877, a fost deschisă printr-o scurtă cuvântare rostită de I. Fechete, în numele comsiei organizatoare. În alocuţiunea sa a subliniat importanţa înfiinţării Asociaţiei pentru dezvoltarea culturii şi a învăţământului românesc, insistând îndeosebi asupra progresului limbii române în şcolile elementare confesionale şi în cele gimnaziale. El a evidenţiat de asemenea: contribuţia mitropoliţilor Şaguna şi Şuluţiu la constituirea Astrei; rolul jucat de membrii comitetului Asociaţiei la consolidarea şi extinderea ei prin înfiinţarea despărţămintelor pe comitate şi oraşe; aportul adunărilor generale anuale din diferite localităţi urbane la educarea participanţilor; publicarea hotărârilor adunărilor generale anuale în ziarele româneşti şi mai ales în revista Astrei „Transilvania". I. Fechete şi-a încheiat discursul, mulţumind pentru prezenţă participanţilor veniţi din toată Transilvania, însă şi blăjenilor pentru sprijinul acordat la pregătirea şi reuşita adunării generale a Astrei.

Adunarea generală a Astrei de la Blaj prezintă o importanţă aparte, deoarece a hotărât să înfiinţeze trei secţii ştiinţifice pentru promovarea studiilor filologice, istorice şi de ştiinţe naturale. După cum se ştie, la preşedinţia secţiei filologice a fost ales Timotei Cipariu, la cea istorică, George Bariţ, iar la aceea de ştiinţe naturale, Paul Vasici.

Tot cu prilejul adunării generale de la Blaj preşedinte al Astrei a fost proclamat Timotei Cipariu, predecesorul său interimar, Iacob Bologa, acceptând să devină vicepreşedinte. Întrucât Cipariu n-a participat la şedinţa în care i s-a conferit onoarea de preşedinte, participanţii au ales o delegaţie care să-l anunţe şi să-l roage să accepte preşedinţia oferită. Din delegaţie au făcut parte I. Fechete, împreună cu Alexandru Bohăţel, Paul Dunca şi Anania Trombiţaş. Cipariu s-a lăsat convins şi a participat la ultima şedinţă a adunării. Cu acest prilej a făcut Asociaţiei o donaţie de 5000 de florini, sub forma unui loz la loteria de stat.

La încheierea adunării generale s-a împuternicit o comisie de cinci persoane pentru verificarea şi aprobarea proceselor verbale întocmite la sfârşitul fiecăreia din cele trei zile cât au durat întrunirile ei. Şi în această comisie figurează I. Fechete, alături de I. Antonelli, E. Vlasa, N. Stroia şi Şt. Pop.

Ioan Fechete-Negruţiu a continuat să fie un canonic activ încă aproximativ un deceniu după adunarea generală a Astrei de la Blaj. A încetat din viaţă la 4 decembrie 1888, deci la cinci ani după Cipariu, fiind înmormântat ca şi acesta la Blaj. La moartea sa n-a lăsat o fundaţie bănească pe seama parohiilor şi a şcolilor confesionale patronate de Mitropolia blăjeană, cum se obişnuia din partea canonicilor. Nu a avut posibilitatea să facă o asemenea donaţie, deoarece pe parcursul vieţii a subvenţionat

întreținerea la diferite instituții de învățământ a mai multor nepoți. Unul din acești nepoți, având același nume, a reușit să-și asigure o solidă bază materială și din veniturile realizate a înființat o fundație de 4200 de florini în memoria unchiului său, destinată ajutorării prin burse sau stipendii a unor elevi și studenți săraci, dar merituoși.

În concluzie, atât T. Cipariu, cât și I. Fechete Negruțiu au contribuit la progresul învățământului și al culturii din Transilvania în deceniile prerevoluționare și postrevoluționare. Amândoi au elaborat manuale școlare și au desfășurat o activitate didactică la nivelul gimnaziilor din Blaj și Cluj. Cipariu a adus servicii învățământului românesc și prin funcția de director al tipografiei arhidiecezane, unde se tipăreau manualele școlare, iar I. Fechete prin procurarea acestora de la Blaj și înzestrarea cu ele a școlilor din satele protopopiatului pe care-l păstorea.

În paralel, ei și-au adus aportul prin funcțiile deținute și la tipărirea cărților de cult necesare consolidării bisericii din care făceau parte, respectiv la înzestrarea parohiilor cu ele.

BIBLIOGRAFIE:

DIACONOVICS, C. *Enciclopedia română*, tom II, Sibiu, 1900, p. 397; COMȘA, N. *Dascălii Blajului*, Blaj, 1940, p. 78-79. *Revoluția de la 1848 din Transilvania* (Documente din intervalul 2 martie-12 aprilie 1848), vol. I, București, 1977, p. 150-152; *Documente privind Revoluția de la 1848 în Țările Române. C. Transilvania,* vol. II (12-26 aprilie 1848), București, 1979, p. 13-15, 107-111 și 208; *George Barițiu și contemporanii săi,* vol. IV, București, 1978, p. 299-300. *Documente privind revoluția de la 1848 în Țările Române. C. Transilvania,* vol. III (30 aprilie-14 mai 1848), București, 1982, p. 371-374 și 424-426. *Documente privind revoluția de la 1848 în Țările Române. C. Transilvania* (14-25 mai), vol. IV, București, 1988, p. 39, 46; *Documente privind revoluția de la 1848 în Țările Române. C. Transilvania,* vol. V (26 mai – 4 iunie 1848), București, p. 85-89; *Suferințele protopopului greco-catolic din Cluj în timpul bellului civile 1848-1849,* în: Revista Astrei „Transilvania", nr. 6 din 15 martie 1875, p. 61-64. BOTEZAN, Liviu; BOTEZAN, Ioana; CUIBUȘ, Ileana. *Timotei Cipariu. Corespondența primită,* București, 1992, p. 360-364. ARHIVELE NAȚIONALE, FILIALA CLUJ-NAPOCA Fond: Arhiva personală Timotei Cipariu, doc. nr. 1906, 1908, 1898 și 1912. *Transilvania,* nr. 1-4, din intervalul 1 ianuarie–1 februarie 1868, p. 1-34. *Idem*, nr. 14 din 15 iulie 1872 și nr. 19 din 10 octombrie 1873. *Idem*, nr. 9 din 1 mai 1877 și nr. 15 din 1 august 1877. *Idem*, nr. 18 din 15 septembrie 1877 și nr. 19 din 10 octombrie 1877. *Gazeta Transilvaniei* din 1858, nr. 88-94; Ioana Botezan (jr) și Liviu Botezan, *Ioan Fechete Negruțiu și relațiile lui cu Timotei Cipariu*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, *Theologia catolică*, 2006, nr. 4, p. 69-85.

I.I.

POPOVICI, Dionisie Marțian
(n. 1829, Ponoru Abrudului, Alba de Jos – m.1865, München, Germania)

S-a născut în 1829 la Ponoru Abrudului din comitatul Alba de Jos, căruia îi corespunde actualul județ Alba. După V. Slăvescu, tatăl său era preot în Ponor. Acesta a preferat să-și școlarizeze fiul la Sibiu, deși în apropiere, la Zlatna, se afla un gimnaziu, pe care l-a absolvit și Avram Iancu. Menționatul Slăvescu, în discursul său din 1940 rostit la Academie a susținut că D.P. Marțian ar fi frecventat la Sibiu gimnaziul ortodox.

Mai verosimilă poate fi considerată varianta că la Sibiu el a fost elev al gimnaziului cu limba de predare germană. Ea îi deschidea perspectiva de a deveni funcționar al domeniului erarial din Munții Apuseni și de a-și perfecționa studiile la Universitatea din Viena. Așa se explică de ce, după absolvirea gimnaziului din Sibiu, D. P. Marțian s-a dus la Blaj, unde a urmat cei doi ani postgimnaziali de filozofie.

Acești doi ani îi vor permite, pe de o parte să se deprindă cu limba română literară, iar pe de altă parte să-și însușească ideologia națională la lecțiile predate de profesorii blăjeni care reprezentau a doua generație a Școlii Ardelene în frunte cu Timotei Cipariu. Drept urmare, la începutul anului școlar 1847-1848 s-a decis să se înscrie în anul întâi al Seminarului teologic din Blaj.

Însușirea ideologiei naționale l-a determinat pe tânărul D.P. Marțian să participe cu însuflețire la discuțiile și manifestațiile care au avut loc la Blaj în primele săptămâni după declanșarea revoluției la mijlocul lui martie 1848, împreună cu ceilalți studenți teologi din cei patru ani de studii ai Seminarului și cu profesorii lor. Despre aceste discuții și manifestații l-a informat Timotei Cipariu pe George Barițiu, redactorul *Gazetei de Transilvania*, în corespondența întreținută cu el în acel interval de timp.

Manifestațiile au încetat temporar la mijlocul lunii aprilie, când teologii și elevii școlilor blăjene au plecat în vacanța de Paști. Înainte de a părăsi Blajul, D. P. Marțian, la fel ca ceilalți tineri studioși, a copiat manuscrisul *Proclamației* sau *Manifestului* întocmit de profesorul Aaron Pumnul, ducându-l și el în Munții Apuseni.

Prin răspândirea proclamației de către tineri, locuitorii din satele domeniului erarial erau îndemnați să-și trimită delegați sau împuterniciți la Adunarea Națională ce urma să se întrunească la Blaj în 30 aprilie care coincidea cu prima duminică de după Paști, numită și a Tomei. Referitor la răspândirea *Proclamației* de către tineri îi raporta comitelui suprem al comitatului Turda, judele nobiliar Pápai Lajos din Sălciua de Jos, la 25 aprilie. În raportul său arăta că l-a somat pe preotul greco-catolic Ioan Molnar din Iara să-i predea tipăriturile „răzvrătitoare în limba română". Preotul i-a mărturisit că a primit astfel de „tipărituri" de la trei studenți care au trecut prin Iara în drumul lor spre Abrud. Unul din ei se numea Popovici

şi era nepotul protopopului ortodox din Abrud. Ceilalţi doi erau nepoţi ai vicarului episcopal Sterca-Şuluţiu de la Şimleu Silvaniei.

Întrucât data de 30 aprilie a coincis cu sfârşitul vacanţei de Paşti, D.P. Marţian a revenit la această dată la Blaj. Revenirea la Blaj îi va permite să participe la prima Adunare naţională din 1848, asemenea celorlalţi teologi şi elevi blăjeni.

Pentru a evita prezenţa elevilor şi studenţilor la a doua Adunare naţională, aprobată oficial, episcopul Ioan Lemeni le-a impus un examen formal de sfârşit de an la începutul lunii mai şi i-a trimis acasă. Însă în preajma zilei de 15 mai mulţi teologi au revenit la Blaj şi au participat la a doua Adunare. Printre ei s-a aflat şi D. Popovici. Împreună vor contribui la lămurirea ţăranilor prezenţi pe Câmpia Libertăţii despre principalele idei ale discursului rostit de Simion Bărnuţiu. Iar alături de ceilalţi participanţi va presta şi el jurământul de credinţă faţă de împărat şi propria naţiune. Va aproba, de asemenea, programul revoluţionar în 16 puncte adoptat de Adunare care urma să fie prezentat, sub forma unei petiţii, atât împăratului de la Viena, cât şi apropiatei Diete ardelene, de câte o delegaţie. Între delegaţii aleşi de Adunare pentru a înainta Dietei nobiliare de la Cluj petiţia se consemnează şi numele tânărului teolog D[ionisie] [Popovici] Marcian.

După ce va părăsi Clujul, el va petrece în comuna natală vara anului 1848. Va fi astfel martor şi participant la acţiunile şi frământările moţilor din localităţile ce aparţineau domeniului minier erarial al Zlatnei. La mijlocul lunii septembrie, D. Popovici va reveni la Blaj cu prilejul începerii noului an şcolar, ceea ce-i va permite să ia parte şi la a treia Adunare naţională. Ea se va încheia, după cum se ştie, cu desemnarea unui nou Comitet naţional care-l va avea ca preşedinte pe Simion Bărnuţiu.

Noului Comitet i se va trasa îndatorirea de a înfiinţa gărzi naţionale înarmate, după modelul celor maghiare şi săseşti, apărute în primele săptămâni ale revoluţiei. Iniţial s-a preconizat să se constituie cinci legiuni sau prefecturi care să cuprindă toate satele cu o populaţie românească, organizate în decurii şi centurii.

Însă, datorită rupturii ce s-a produs în septembrie între Guvernul revoluţionar de la Pesta şi Curtea imperială de la Viena, evenimentele vor evolua spre un război civil. În noua conjuctură, Comandamentul armatei imperiale de la Sibiu se va emancipa de sub autoritatea guvernamentală de la Pesta şi va prelua puterea politică din Transilvania. Drept urmare, comandantul suprem al armatei habsburgice, feldmareşalul Puchner, va recunoaşte, la 18 octombrie, noul Comitet naţional, cu condiţia reducerii numărului membrilor săi la cinci persoane cunoscătoare a limbii germane şi a stabilirii acestora la Sibiu. Totodată va accepta şi propunerea noului Comitet de a înfiinţa legiuni sau prefecturi, dar de trei ori mai multe decât s-a preconizat la sfârşitul celei de a treia Adunări naţionale de la Blaj. Puchner a aprobat constituirea legiunilor cu scopul ca ele să secondeze unităţile

armatei regulate la dezarmarea gărzilor maghiare şi secuieşti şi chiar de a participa la operaţiunile militare contra insurgenţilor unguri.

Se impune să se precizeze că planul iniţial de organizare a 15 legiuni sau prefecturi în toate comitatele şi districtele cu populaţie românească nu s-a putut îndeplini decât parţial. De pildă, în comitatele Alba de Jos, Hunedoara şi Zarand ele vor fi active şi vor participa la operaţiunile militare contra insurgenţilor maghiari până spre sfârşitul războiului civil în vara anului 1849.

În comitatele Cluj şi Dăbâca, cu populaţie mixtă, unde nobilimea maghiară deţinea importante pârghii ale puterii politice, încercările de înfiinţare a legiunilor vor fi ori anihilate, ori vor avea o existenţă de scurtă durată. O astfel de încercare a făcut prefectul Alexandru Bătrâneanu în prima jumătate a lunii octombrie în Câmpia Transilvaniei, care era inclusă în comitatele Cluj şi Turda şi avea o populaţie românească majoritară. Prefectul va fi însă arestat împreună cu adjunctul său de vicecomitele comitatului Cluj şi dus în oraşul de reşedinţă comitatens.

La Cluj va fi judecat de un tribunal statarial improvizat care îl va condamna la moarte prin spânzurătoare. Sentinţa a fost executată în 13 octombrie. În noiembrie, Constantin Romanu Vivu a reuşit să organizeze o legiune în partea de est a Câmpiei Transilvaniei din zona Reghinului. Ea va supravieţui până la începutul anului 1849, când va fi desfiinţată, iar prefectul ei va împărţi aceeaşi soartă ca şi Al. Bătrâneanu. Spre sfârşitul lui noiembrie 1848, preotul Nicolae Vlăduţiu din Bogata de Mureş se va strădui să pună bazele unei prefecturi în partea Câmpiei Transilvaniei dinpre Sărmaş şi Luduş, dar nici ea nu va vieţui decât până la sfârşitul anului 1848. O existenţă provizorie va avea şi legiunea înfiinţată de prefectul Vasile Moldovan în partea comitatului Târnava dinspre Târgu-Mureş. Participarea gardiştilor ei la înfruntarea cu secuii de lângă Reghin şi contribuţia lor la înfrângerea grănicerilor năsăudeni conduşi de colonelul Urban a deschis calea învingătorilor înspre satele din jos de Târgu-Mureş care constituiseră principalul fief al legiunii lui Vasile Moldovan. De aceea şi existenţa ei va deveni precară din luna noiembrie 1848. Aceiaşi secui vor suprinde şi principalele efective ale prefecturii lui Florian Micaş de la Iernut care vor suferi mari pierderi şi vor face ca existenţa ei să devină efemeră chiar de la înfiinţare.

Conturarea unora din dificultăţile apărute încă din luna octombrie au determinat Comitetul naţional să iniţieze înfiinţarea altor legiuni în zonele mai favorabile, unde n-au fost planificate iniţial. Astfel de zone constituiau scaunele săseşti Mediaş, Sighişoara, Miercurea Sibiului, Sebeş şi Orăştie cu populaţie românească. Primele două scaune, împreună cu comitatul Alba de Sus şi cu părţi din comitatul Târnava, urmau să suplinească legiunea lui Vasile Moldovan. Celelalte trei erau vizate să constituie o prefectură care să facă legătura cu legiunile din comitatele Alba de Jos şi Hunedoara.

La conducerea legiunii din scaunele Miercurea Sibiului, Sebeş şi Orăştie, Comitetul naţional anunţa la 19/31 octombrie că l-a numit pe Dionisie Popovici, deşi nu împlinise nici 20 de ani. Anunţul era însoţit de apelul adresat locuitorilor din cele trei scaune de a colabora cu tânărul prefect şi de a-l ajuta să-şi îndeplinească misiunea încredinţată. Dacă până atunci D. Popovici obişnuia să-şi adauge numelui său apelativul anticului Grachus, după desemnarea lui ca prefect va reveni la adausul numelui său de Marcianus sau Marţian. Cu această poreclă i se va adresa un prieten din Blaj, I. V. Fabian, la 17/28 octombrie 1848.

Faptul că I.V. Fabian i s-a adresat ca prefect în epistola sa înaintea datei anunţului Comitetului naţional, demonstrează că lui D. Popovici Marţian i se încredinţase înalta responsabilitate cu cel puţin câteva zile mai devreme. La desemnarea sa ca prefect a contribuit şi aprecierea activităţii lui de către Avram Iancu, datorită sprijinului pe care i l-a dat la organizarea legiunii „auraria gemina".

La această contribuţie se referă Avram Iancu în raportul înaintat Curţii imperiale după revoluţie despre luptele din Munţii Apuseni contra insurgenţilor maghiari. Iancu preciza că în faza iniţială a constituirii legiunii sale i-a fixat trei centre principale la Câmpeni, Bistra şi Bucium. La organizarea centrului de la Câmpeni s-a bazat pe tribunul Nicolae Corcheş, la Bistra pe centurionul Alexandru Bistrai-Bistreanul, iar la Bucium pe vicetribunul Dionisie Popovici.

Prezenţa lui D.P. Marţian în anturajul lui Avram Iancu la începutul războiului civil explică de ce August Treboniu Laurian, membru al Comitetului naţional, într-o primă epistolă din 19/31 octombrie, îi destănuia că a fost căutat în ultimele două săptămâni în toată Transilvania. Prin aceeaşi scrisoare îi comunica decizia Comitetului naţional de a-i desemna ca subordonaţi pe: Ioan Papp din Sebeş ca viceprefect; tânărul Ilie Măcelariu din Miercurea Sibiului ca tribun, iar ca vicetribun al acestuia pe Moise Tănase; Vasile Tomaşi cu misiunea de a organiza garda naţională din scaunul Orăştie ca tribun.

În a doua parte a epistolei din 19/31 octombrie, A.T. Laurian îi recomanda să colaboreze în problemele de natură militară cu locotenentul Winkler, iar prin intermediul acestuia să stabilească legături cu comandantul cetăţii de la Alba Iulia. Totodată îl atenţiona că autoritatea locotenentului Winkler trebuia respectată în toate cele trei scaune. Recomandarea şi atenţionarea erau însoţite de menţionarea îndatoririlor pe care le avea ca prefect. Acestea se refereau la: convingerea cât mai multor tineri să accepte încorporarea în unităţi ale armatei imperiale pe trei ani; iniţierea acţiunii de dezarmare a gărzii secuilor din Vinţul de Sus (azi Unirea de lângă Aiud); recrutarea gardiştilor cu precădere din rândurile celor cu posibilităţi de a se

echipa şi a-şi asigura hrana, eventual de a se autoînarma; solicitarea comandantului garnizoanei din cetatea de la Alba Iulia de a i se furniza legiunii arme şi muniţii etc.

Tot cu data de 19/31 octombrie A.T. Laurian îi adresa o a doua scrisoare lui D.P. Marţian, prin care-l înştiinţa că locotenentul Winkler a înaintat Comitetului naţional un plan de acţiune ce viza dezarmarea acestui oraş. Planul locotenentului Winkler l-a determinat pe A.T. Laurian să-i trimită lui D.P. Marţian o a treia epistolă în ziua următoare, în numele Comitetului naţional.

Prin intermediul ei i se poruncea ca, imediat ce va primi scrisoarea, să mobilizeze cel puţin 4000 de gardişti ai legiunii sale şi cu ei să pornească spre Alba Iulia, iar de acolo spre Aiud, pentru a colabora cu generalul Gedeon la capitularea aiudenilor. În îndeplinirea misiunii sale trebuia mai întâi să asigure cu gardiştii sau „glotaşii" paza malului stâng al Mureşului, pentru a înlesni trecerea peste acest râu a luptătorilor ce vor veni dinspre Blaj. De la Mediaş şi Blaj se spera să se aducă şi tunuri.

D.P. Marţian s-a străduit să se conformeze ordinului Comitetului naţional la întâi noiembrie, când le-a poruncit tribunilor şi centurionilor să vină la Sebeş cu o zi mai devreme decât le-a comunicat iniţial, împreună cu „glotaşii" lor, cum li se spunea în limbajul epocii gardiştilor. Mobilizarea o considera necesară, deoarece Comitetul a ordonat deplasarea lor spre Alba Iulia şi Aiud. În timpul deplasării trebuiau respectate însă indicaţiile căpitanului Grätze care coordona acţiunile legiunilor.

Lui A.T. Laurian, D.P. Marţian i-a raportat despre îndeplinirea misiunii ce i s-a încredinţat la 10 noiembrie. În acest sens preciza că a pornit spre Alba Iulia la 6 noiembrie, alături de locotenentul Winkler. La Alba Iulia s-au întâlnit cu gardiştii care au venit din „Ţara Haţegului". Împreună cu aceştia s-au deplasat spre Aiud, unde au ajuns într-o jumătate de oră. Efectivele haţeganilor însumau peste 3000 de oameni, acelea ale lui Winkler 1000, iar rezerva pe care o comanda el depăşea 6800 de gardişti.

Aceste efective urmau să fie completate cu 4500 de membri ai legiunii lui Avram Iancu. Întrucât aiudenii fuseseră părăsiţi de comitele suprem, baronul Kemény, ei nu au opus rezistenţă, ci au capitulat, acceptând să răscumpere pacea cu 40.000 de arginţi. Semnatarul raportului sugera că o parte din această sumă să revină Comitetului naţional. În încheiere el îşi manifesta nemulţumirea faţă de tribunii, vicetribunii şi viceprefectul care i s-au impus de către Comitet, considerându-i „foarte slabi".

Nemulţumirea s-a concretizat în refuzul de a colabora cu viceprefectul şi cu o parte din tribunii numiţi de Comitet. Excepţii se pot considera tânărul tribun Ilie Măcelariu şi adjunctul acestuia din scaunul Miercurea Sibiului. În locul celor refuzaţi, D. P. Marţian a numit alţi tribuni şi chiar vicetribuni şi

centurioni. Printre ei merită să fie menționați: tribunul Constantin Stezar din Jina, tribunul Mihai Danciu şi vicetribunul Ioan Cristea din Sebeş, tribunul Dionisie Coste din Lancrăm, centurionul Sofronie Bogdan din Deal, Nicolae Steţ din Băcăinţi, Petru Iţu din Vurpăr, Ioan Cornea din Vinţu de Jos, Onu Laţc din Sibişel etc. Ultimii doi i-au trimis lui D. P. Marţian trei instructori pentru gardişti la 19 noiembrie. Pentru aceşti colaboratori D. P. Marţian a redactat instrucţiuni care începeau cu precizarea că ei trebuiau să se considere nu numai aleşi ai gărzilor ci şi tribuni ai poporului, datori să depună şi să respecte jurământul de la Blaj. Odată cu prestarea jurământului se vor îndatora: 1) să conscrie în toate satele bărbații destoinici între 17 şi 40 de ani şi să-i organizeze câte zece în decurii conduse de decuriani, iar zece decurii în centurii comandate de centurioni; misiunea lor va fi de a lămuri oamenii despre utilitatea gărzilor naționale şi de a-i instrui pe gardişti în mânuirea armelor; 2) să consemneze în fiecare localitate numărul armelor de foc, iar acolo unde lipseau să convingă țăranii mai înstăriți să-şi procure puşti sau pistoale, încât cel puțin zece să dispună de ele; 3) să inițieze înființarea unor decurii de călăreți înzestrați cu pistoale şi lănci, acolo unde existau cai; 4) să explice gardiştilor problemele de natură politică; 5) să trimită periodic la sediul prefecturii câte zece oameni pentru a asigura paza acesteia; 6) să dispună în fiecare comună de câte o ştafetă pentru a se efectua comunicarea cu prefectura etc.

Cei mai mulți dintre tribunii, vicetribunii, centurionii şi vicecenturionii recrutaţi de D.P. Marţian s-au străduit să colaboreze cu el la organizarea legiunii şi la îndeplinirea sarcinilor ce le-au revenit. De pildă, Petru Iţu din Vurpăr i-a raportat, la 21 noiembrie, că în centuria pe care o comanda a organizat nouă decurii, după ce i-a luat în evidență pe toți cei capabili să mânuiască arme şi i-a mobilizat să-şi aleagă decurionii.

Dar spre sfârşitul lui noiembrie şi începutul lui decembrie 1848 prefectul D.P. Marţian va avea de înfruntat o serie de dificultăți. Unele din ele au fost generate de însăşi modul de organizare şi funcţionare a legiunilor, în condițiile desfăşurării războiului civil şi ale subordonării lor Comandamentului suprem al armatei imperiale. Întrucât pe parcursul lunii noiembrie gărzile maghiare au fost desființate în aproape toate comitatele prin colaborarea unităților militare cu legiunile românilor, Comandamentul armatei a considerat că se poate restaura administrația civilă.

În consecință a recomandat Comitetului național să-i trimită pe gardişti sau „glotaşi" la casele lor. Dispoziția a facilitat revenirea vechilor funcţionari, îndeosebi a celor din Magistratele sau consiliile scaunelor şi oraşelor săseşti. Într-o atare situaţie s-a aflat scaunul şi oraşul Orăştie, unde, până la declanşarea revoluţiei, s-a manifestat o continuă rivalitate între patriciatul săsesc şi cel maghiar. Încă la 8 mai judele orăşenesc şi scăunal

Franz Bruss raporta Guberniului Transilvaniei că la Orăştie s-a înfiinţat o gardă civilă şi cerea pentru înarmarea ei 500 de puşti. Revenirea vechilor funcţionari a fost însoţită de reluarea abuzurilor în satele româneşti ale scaunului Orăştie. Ele s-au concretizat în trimiterea în aceste sate a unor comisii scăunale care să cerceteze faptele ţăranilor români din primele săptămâni ale războiului civil. Despre sosirea unei astfel de comisii la Băcăinţi însoţită de 40 de militari, îl informa centurionul localităţii, Nicolae Şteţ pe D.P. Marţian la 27 noiembrie. Centurionul îl invita pe prefect să se deplaseze la Băcăinţi pentru a verifica dacă această comisie avea autorizaţia Comandamentului armatei de a efectua o anchetă.

În fruntea comisiei sosită la Băcăinţi se afla funcţionarul Magistratului Orăştiei Halic, însă din ea făcea parte şi preotul Iochim Băcilă. Acesta va înainta Comitetului naţional un raport despre activitatea comisiei la 6 decembrie din Pâclisa. El îşi începea raportul cu precizarea că, după ce în 28 noiembrie şi-a vizitat familia la Alba Iulia, în ziua următoare a sosit la Băcăinţi, unde i-a întâlnit pe ceilalţi membri ai comisiei, între ei menţionându-l şi pe D.P. Marţian.

În timp ce luau masa au fost deranjaţi şi apostrofaţi de tribunii Dionisie Coste şi Mihai Danciu, cel dintâi venit din Lancrăm, iar al doilea din Sebeş. Principalul lor reproş s-a referit la soldaţii ce asigurau paza comisiei, pe care îi bănuiau că erau maghiari. Curând după sosirea celor doi tribuni, de comisie s-a apropiat o mulţime de oameni întărâtaţi din Băcăinţi, înarmaţi cu puşti, lănci şi furci. Şi ei şi-au exprimat nemulţumirea că soldaţii ce însoţeau comisia erau maghiari din Orăştie. O epistolă ce i-a fost înmânată de un om din Răcătău l-a lămurit că întărâtarea celor doi tribuni şi a oamenilor din Băcăinţi s-a datorat unui apel al prefectului D.P. Marţian. Apelul le sugera să iniţieze măsuri pentru a se apăra împotriva eventualelor abuzuri ale „cătanelor” ce însoţeau comisia. Încercările raportorului şi ale comisarului Halic de a detensiona atmosfera încordată n-au fost încununate de succes. De aceea Halic a cerut Magistratului din Orăştie să-i suplimenteze forţa militară care-l apăra. Magistratul s-a conformat şi i-a trimis însă 40 de soldaţi.

Asigurarea membrilor comisiei cu o astfel de forţă militară le-a permis în zilele următoare să viziteze şi alte localităţi din scaunul Orăştie. Semnatarul raportului menţionează între ele satele Valea Mare şi Curpeni-Bulbuc, situate într-o zonă deluroasă şi săracă. Datorită sărăciei n-au avut posibilitatea să contribuie la asigurarea hranei soldaţilor ce însoţeau comisia. Circumstanţa a provocat nemulţumirea comisarului Halic care a ameninţat că va informa Comandamentul armatei despre atitudinea obstrucţionistă a românilor. Ioachim Băcilă şi-a încheiat raportul către Comitetul naţional cu formularea unor calomnii la adresa tribunilor şi centurionilor, pe care-i acuza că erau beţivi şi de aceea contribuiau la răspândirea a tot felul de zvonuri şi bârfe la adresa lor.

Raportul preotului comisar Ioachim Băcilă va fi contrazis de tribunul Mihai Danci în scrisoarea pe care i-a înaintat-o prefectului D.P. Marţian la 13/25 decembrie. Referindu-se la comisia trimisă la Băcăinţi şi în alte sate ale scaunului Orăştie, tribunul îl acuza pe preot de complicitate cu funcţionarii scăunali. Îi reproşa mai ales că a acceptat să facă parte din comisia însoţită de soldaţii maghiari care în primele săptămâni ale războiului civil au contribuit la jefuirea ţăranilor români şi la siluirea femeilor acestora. Jaful a constat din impunerea satelor româneşti şi îndeosebi comunei Băcăinţi să le furnizeze între 1000 şi 2000 de porţii de fân.

Pentru transportarea lor la Orăştie au rechiziţionat şi căruţele şi caii oamenilor, încât comuna a rămas fără furaje pe seama animalelor. Au lăsat numai stogurile de grâu neîmblătite şi „cucuruzul sub formă de ciucalăi". În a doua parte a scrisorii sale, el a insistat ca prefectul să intervină la Comitetul naţional pentru a-l informa că pe capul oamenilor din satele româneşti se trimiteau prea mulţi comisari şi comandanţi de unităţi militare. Aceştia le pretindeau ţăranilor contribuţii exagerate şi revoltătoare.

O reclamaţie asemănătoare cu aceea a locuitorilor din Băcăinţi contra abuzurilor dregătorilor unguri din Orăştie i-a înaintat lui D.P. Marţian la 19 noiembrie/1 decembrie 1848 şi centurionul Ioan Nicolae Popa din Binţinţi. Abuzurile au constat din trimiterea la Binţinţi a unor împuterniciţi scăunali. Aceştia, fiind însoţiţi de soldaţi, le confiscau sătenilor grâu, cucuruz, diferite alte bucate, fân şi chiar lăzi cu îmbrăcăminte, pe care le duc la Orăştie. De aceea semnatarul raportului îl ruga, ca şi omologul său din Băcăinţi, să se deplaseze la Binţinţi pentru a verifica dacă funcţionarii respectivi acţionau cu aprobarea Comandamentului armatei. Iar pe baza celor constatate să intervină la autorităţile competente pentru a curma abuzurile.

Dificultăţi i-au creat în unele sate şi instrucţiunile date tribunilor şi centurionilor. Instrucţiunile i-au determinat pe unii să-şi depăşească atribuţiile prin intervenţii în constituirea aparatului administrativ local şi prin încercări de i se suprapune. Obştea comunei Sibişel, de exemplu, s-a plâns lui D.P. Marţian că la alegerea noilor „tisturi" sau administratori locali au fost favorizate nouă „gazde", prin care se înţelegeau ţărani înstăriţi. De aceea îi solicita intervenţia pentru a se efectua o nouă alegere care să ţină seama de interesele întregii comunităţi. Numai aşa obştea satului va respecta „noua tistie" şi va colabora cu ea la îndeplinirea sarcinilor comune.

Totuşi, cele mai frecvente neajunsuri i-au provocat tânărului tribun D.P. Marţian poziţia ambiguă a Comandamentului în problema perpetuării ori desfiinţării gărzilor naţionale şi a „lagărelor" sau taberelor unde gardiştii se instruiau în mânuirea armelor şi a impunerii unei discipline cvasimilitare. Deficienţele s-au manifestat fie sub forma insubordonării şi dezertării din taberele de antrenament, fie prin refuzul unor locuitori de a fi încorporaţi în gărzi.

Astfel, încă de la începutul lunii noiembrie D.P. Marţian a fost informat de Ioan Balomir că în Balomiri cei ce erau „gazde singure" intenţionau să i se adreseze cu rugămintea de a nu fi obligaţi să se deplaseze în afara scaunului lor Sebeş. La 27 noiembrie Comitetul naţional i-a adus la cunoştinţă lui D.P. Marţian că patru locuitori din Lancrăm au reclamat Comandamentului armatei că feciorii lor ar fi fost duşi în tabăra de la Vinţu de Jos pe nedrept. De aceea au pretins să li se dea drumul acasă. Comandamentul a respins solicitarea şi, în consecinţă, îi recomanda prefectului legiunii să-i anunţe pe cei patru despre decizia luată.

La 4 decembrie, centurionul Ioan Cornea îl ruga pe D.P. Marţian să se deplaseze la Vinţu de Jos, deoarece centurionul Onu Lasc şi decurionul Iacob Şinca îi contestau autoritatea, iar împreună cu trei consăteni îi instigau pe ceilalţi locuitori la insubordonare. Mai mult, sub influenţa băuturii, contestatarii şi-au arogat dreptul de a numi primarul şi juraţii consiliului comunal.

Trei zile mai târziu, la 7 decembrie Comitetul naţional îi indica să ţină seama de raportul tribunului Mihai Danciu care îl reclama pe Mihai Sântei din Sebeş că şi-a călcat jurământul prin părăsirea taberei. Prin fuga lui i-a influenţat şi pe alţi gardişti care i-au urmat exemplul. Împreună îi batjocoreau pe „cei rămaşi credincioşi", adică pe aceia care n-au părăsit „lagărul" şi-şi îndeplineau conştiincios îndatoririle. De aceea, indicaţiile Comitetului se încheiau cu ordinul de a-l ancheta pe Sântei şi de a-l trage la răspundere, împreună cu imitatorii săi.

Sub influenţa cârtitorilor ce contestau prerogativele şi activitatea tânărului tribun D.P. Marţian, la 15/27 noiembrie A.T. Laurian l-a atenţionat că nu era destul de flexibil şi de înţelegător cu colaboratorii lui, inclusiv cu prefecţii legiunilor învecinate. Reproşul era însoţit de sfatul de a evita relaţiile tensionate cu tribunii şi centurionii legiunii sale şi îndeosebi cu locotenentul Winkler. În încheiere îi cerea să-l informeze despre stadiul înfiinţării şi organizării tribunatului din scaunul Orăştie.

Însă, în zilele următoare, Comitetul naţional a analizat atitudinea manifestată de D.P. Marţian faţă de dificultăţile pe care le avea de întâmpinat şi strădania lui de a le rezolva. Pentru a-i uşura munca, la 8 decembrie, Comitetul i-a trimis instrucţiuni speciale privind îndeplinirea misiunii sale. Instrucţiunile îi recomandau să nu ţină seama decât de dispoziţiile pe care le va primi din partea Comandamentului suprem al armatei şi a Comitetului.

Prioritate i se cerea să acorde supravegherii gărzilor şi gardiştilor ce alcătuiau prefectura, precum şi funcţionării în condiţii optime a taberelor sau „lagărelor" denumite uneori şi castre. Instrucţiunile se încheiau cu indicaţia de a porunci tribunilor şi centurionilor să nu se mai implice în problemele administraţiei comunale reprezentată de primar şi de juraţii ce constituiau consiliile locale.

În răstimpul de confuzie de la sfârşitul lui noiembrie şi începutul lui decembrie, creat de intenţia Comandamentului armatei de a desfiinţa gărzile naţionale ale românilor, D.P. Marţian a fost pus în situaţia de a aplana şi rezolva şi unele probleme cu caracter local. O primă categorie de probleme s-a referit la aprobarea de către Comitetul naţional a valorificării bunurilor confiscate din gospodăriile insurgenţilor care le-au părăsit. Astfel de bunuri au constituit stogurile de grâu, „ciucalăii" de cucuruz şi alte cereale.

Tribunul Mihai Danciu, de pildă, i-a cerut prefectului D.P. Marţian să obţină aprobarea îmblătirii spicelor de grâu din stogurile de la Băcăinţi. Totodată propunea ca grâul astfel obţinut să fie împărţit locuitorilor săraciţi ai satelor care au suportat rechiziţii şi jafuri săvârşite de insurgenţi în prima fază a războiului civil. Acelaşi tribun a solicitat Comitetului, câteva zile mai târziu, încuviinţarea pentru îmblătirea stogurilor de grâu nu numai de la Băcăinţi, ci şi de la Sărăcăsău.

În intervenţia sa M. Danciu cerea lămuriri Comitetului şi în legătură cu eventuala valorificare a celor 460-500 stânjeni de lemne de la Acmariu, prin comercializarea lor. La rândul lor centurionul Onu Laţc şi adjunctul său Gheorghe Voinea i-au raportat lui D. P. Marţian că „tisturile" şi bătrânii satului Sibişel i-au îndeplinit porunca şi au vândut prin licitaţie vitele aduse în „lagăr". Din banii astfel obţinuţi $^{1}/_{3}$ s-a dat celor ce au adus vitele, iar $^{2}/_{3}$ în valoare de 120 florini, s-au înmânat vicetribunului Ghe. Voinea pentru a-i trimite Comitetului naţional.

La începutul lunii decembrie Comitetul naţional, sub semnătura lui A.T. Laurian, i-a pretins prefectului D.P. Marţian să rezolve petiţia nemeşului Szilági István din Săsciori referitoare la asigurarea averii sale. Pentru a i se da satisfacţie îl invita pe prefect să se deplaseze de la Sebeş la Săsciori pentru a-i obliga pe săteni să-i restituie bunurile luate şi să suporte despăgubirea pentru pierderile suferite. Dispoziţia Comitetului se încheia cu împuternicirea dată lui D.P. Marţian ca la Săsciori să poruncească locuitorilor să nu mai jinduiască la bucatele, vitele, morile şi pădurile nemeşului, fiindcă altfel „vor cădea sub cea mai aspră pedeapsă".

O altă categorie de probleme de care D.P. Marţian a trebuit să se intereseze s-a referit la aplanarea şi soluţionarea diferendelor dintre unele localităţi învecinate, cauzate de posesiunea comună a hotarelor lor. În scaunul Orăştie asemenea conflicte s-au manifestat mai ales între satele româneşti şi cele săseşti. În această situaţie se aflau localităţile Deal şi Câlnic. La 23 noiembrie, primarul şi membrii consiliului din Deal l-au informat pe D.P. Marţian despre conflictul mai vechi dintre ei şi saşii din Câlnic. Ei îi arătau că încă din 1846 au înaintat Curţii imperiale de la Viena un memoriu privind hotarul comun al celor două localităţi.

Rezoluţia semnată de împărat recomanda împărţirea frăţească a hotarului între ele. Dar comisia trimisă pentru a ancheta diferendul a fost constituită numai din reprezentanţi ai saşilor. De aceea, în mod firesc i-a

părtinit pe cei din Câlnic. Considerându-se singurii proprietari ai hotarului comun, saşii din Câlnic le confiscau animalele trimise la păşunat şi le pretindeau celor din Deal să le răscumpere.

Aşa au procedat recent, când le-au confiscat 49 de boi şi pentru restituirea lor au pretins 300 de oi, precum şi slănină şi cojoace, pe care ei le confecţionau pentru a le valorifica la piaţă. În jalba lor, reprezentanţii localităţii Deal insistau mai ales să li se restituie pădurea cu microtoponimicul Hebedeu. Petiţia se încheia cu rugămintea ca D.P. Marţian să intervină pentru a se evita defrişarea pădurii de către saşii din Câlnic în perspectiva restituirii ei.

Tot la începutul lui decembrie, D.P. Marţian a fost solicitat să intervină pentru a rezolva neînţelegerile dintre comunele Şugag şi Săsciori. În intervenţia lor, sătenii din Şugag îi reclamau pe cei din Săsciori că intenţionau să le interzică să-şi mai trimită vitele la păşunat pe Muntele Ivănişu, deşi l-au folosit în comun vreme îndelungată. Interdicţia viza arendarea pajiştei de pe acest munte. Petiţionarii îi învinuiau pe cei din Săsciori că ar fi plănuit să-i deposedeze şi de pădurea de pe Valea Nedeiului şi de pe Muchea Bătăii. Probabil că din cauza acestei rivalităţi primarul şi consilierii săi din Şugag vor insinua, spre sfârşitul lunii decembrie, printr-o anonimă primită de D.P. Marţian, că locuitorii din Săsciori ar intenţiona să devasteze pentru a doua oară curtea nobiliară din comuna lor. D.P. Marţian s-a sesizat şi l-a atenţionat pe tribunul Ladislau Pop pentru a preveni o atare intenţie, dar acesta i-a comunicat că era vorba de un simplu zvon, lansat cu scop politic.

Între timp, spre sfârşitul ultimei decade a lunii decembrie 1848 vestea pătrunderii în Transilvania pe la Ciucea a unor importante forţe militare din Ungaria sub conducerea generalului Iosif Bem, a determinat Comandamentul armatei imperiale de la Sibiu să-şi schimbe atitudinea faţă de gărzile româneşti. Într-adevăr, în noua conjunctură a împuternicit Comitetul naţional să reia conscrierea recruţilor şi organizarea taberelor sau „lagărelor" în vederea instruirii lor în mânuirea armelor pentru a colabora cu unităţile armatei regulate. Comitetul s-a conformat şi la 15 decembrie a informat prefecţii legiunilor despre înaintarea insurgenţilor lui Bem spre Cluj.

În epistola adresată lui D.P. Marţian, Comitetul îi atrăgea atenţia că, întrucât armata imperială acţiona înspre Huedin pentru a i se opune lui Bem, era posibil ca legiunea lui să fie trimisă contra secuilor, în eventualitatea că vor încerca să înainteze spre Cluj, pe la Dej, cu scopul de a-şi uni forţele cu ale insurgenţilor veniţi din Ungaria. De aceea îi poruncea să intreprindă urgent măsuri pentru a-şi concentra gardiştii sau „glotaşii" în tabăra de la Sebeş.

În acest sens va ordona tribunilor şi centurionilor să mobilizeze din fiecare sat bărbaţi bine echipaţi şi înarmaţi cu hrană pe cel puţin 5-6 zile. După ce se vor aduna la Sebeş va pleca în fruntea lor spre Alba Iulia, pentru a se pune la dispoziţia generalului Horak care le va da un ofiţer comandant

şi instructor. Dacă hrana cu care vor veni gardiştii se va consuma, pentru aprovizionarea lor va putea efectua „rechiziţii strict necesare", evitând „prădăciuni inutile şi periculoase". În eventualitatea prelungirii termenului mobilizării gardiştilor din cauza participării la operaţiuni militare de durată, aceştia urmau să fie schimbaţi cu alţii.

Pentru a-i ajuta pe prefecţi să-şi îndeplinească misiunea cât mai eficient, Comitetul le-a trimis noi instrucţiuni adecvate fazei critice a războiului civil care se va prelungi din decembrie 1848 până în primăvara anului 1849. La rândul său, D.P. Marţian a transmis noile instrucţiuni tribunilor şi centurionilor săi. Din intervenţia centurionului Ioan Balomir la D.P. Marţian, în a doua jumătate a lunii decembrie, rezultă că instrucţiunile nu erau destul de clare în privinţa conscrierii recruţilor.

De aceea îi cerea lămuriri în legătură cu: modalitatea selectării recruţilor; consemnarea numelui şi a numărului acestora; durata participării lor la „lagăre" şi la acţiunile militare. În intervenţia sa la prefectul D.P. Marţian, I. Balomir îi semnala dificultatea de a-i conscrie pe toţi bărbaţii din Balomiri în vârstă de 17 până la 45 de ani, cauzată de lipsa unui registru al botezaţilor înainte de 1813. Dificultăţi întâmpina şi în trimiterea recruţilor în tabăra de la Sebeş. El le motiva cu argumentul că satul era mic şi, fiind situat în apropierea „drumului ţării", locuitorilor li se impuneau mereu corvezi la transporturi militare până la Sebeş, Alba Iulia, Orăştie, Deva, Hunedoara şi chiar până la Sibiu. În tot cazul în Balomiri nu existau gardişti cu arme de foc şi cu cai, ci numai lăncieri pedeştri.

Menţionarea lipsei cailor demonstrează că în instrucţiunile Comitetului se prevedea şi înfiinţarea unor detaşamente de gardişti călăreţi. Dovadă în acest sens este ordinul Comitetului naţional trimis lui D.P. Marţian cu data de 16 decembrie. Ordinul prevedea constituirea unui detaşament de gardişti cavalerişti din cele trei scaune ale legiunii sale. Dacă era necesar, recrutarea cavaleriştilor se putea extinde şi în satele din comitatele Alba de Jos şi Hunedoara care se învecinau cu cele trei scaune.

Dionisie Pop Marţian s-a străduit să îndeplinească ordinul Comitetului naţional de a-i mobiliza pe gardişti în vederea reconstituirii taberei de la Sebeş, aducându-l la cunoştinţa tribunilor şi centurionilor în săptămânile ce au urmat după 10 decembrie. Unul din aceştia a fost învăţătorul Constantin Ştezar din Jina. El va deveni principalul colaborator şi sfătuitor al lui D.P. Marţian. Încă înainte de această dată, C. Ştezar îi dădea asigurări că va acţiona pentru constituirea unui tribunat. Drept urmare, la 13 decembrie, D.P. Marţian i-a cerut să se prezinte cu oamenii săi la „lagărul" de la Sebeş. O informaţie liniştitoare i-a parvenit la mijlocul lunii decembrie din partea tribunului Mihai Danciu. Ea se referea la conscrierea gardiştilor cavalerişti. Conscrierea a decurs în linişte şi ea va permite constituirea detaşamentului de călăreţi în scurt timp.

Un răspuns parţial pozitiv a primit D.P. Marţian şi din partea tribunului Ilie Măcelariu la ordinul său din 15 decembrie. Ordinul viza mobilizarea, cu ajutorul centurionilor Dionisie Coste şi Dimitrie Măcelariu, a 1500 de lăncieri şi cât mai mulţi puşcaşi, cu care să pornească spre Ocna Sibiului şi nu spre Sebeş, pentru a face joncţiunea cu cavaleria venită din tabăra de la Blaj.

Indicaţia explică de ce la 22 decembrie tribunul Ilie Măcelariu l-a informat pe D.P. Marţian că nu-i putea îndeplini invitaţia de a merge cu „glotaşii" săi la Sebeş. El motiva că anterior invitaţiei lui a primit ordinul Comandamentului armatei de a se prezenta în 28 decembrie la Sibiu. Măcelariu va profita de ocazie pentru a-i dezvălui lui D.P. Marţian că-i va fi foarte greu să-şi mobilizeze „glotaşii", dacă nu va interveni la Comandamentul armatei pentru a li se distribui şi românilor lemne de foc ca şi saşilor.

Documentele ilustrează că şi după 10 decembrie D. P. Marţian a trebuit să facă faţă unor dificultăţi multiple ca şi în luna precedentă. O categorie a acestor dificultăţi s-a datorat stării materiale precare a ţăranilor apţi de a deveni gardişti. Ea rezultă din raportul centurionului Ioan Cornea din Vinţul de Jos înaintat în preajma Crăciunului din 1848. Semnatarul raportului îi comunica lui D.P. Marţian că gardiştii recrutaţi erau dispuşi să-şi îndeplinească îndatoririle, însă plecarea lor la „lagăre" era pusă sub semnul întrebării, deoarece erau „goi de haine".

Dar cele mai multe neajunsuri i-au creat lui D.P. Marţian cazurile de: contestare a recrutării gardiştilor şi de refuzare a plecării în taberele de antrenament; dezertare din lagăre şi instigarea la părăsirea acestora; insubordonare faţă de tribuni şi centurioni şi contestare a atribuţiilor lor; sfidare a celor ce îşi făceau datoria în tabere de către cei rămaşi acasă, prin impunerea în consiliile comunale a propriilor candidaţi etc. De pildă, la 11 decembrie, centurionul Sofronie Bogdan din Deal îl infoma pe D.P. Marţian că a reuşit să-i conscrie pe cei apţi să devină recruţi fără incidente. Dar la ordinul privind deplasarea acestora la Sebeş în ziua următoare, părinţii lor s-au opus, motivând că recrutarea ar fi trebuit să se efectueze cu prioritate în familiile cu 3-4 feciori. Autorul raportului menţiona însă că în satul Deal nu existau decât familii cu cel mult 2-3 flăcăi. El încheia arătând că n-a ţinut seama de opoziţia părinţilor, ci le-a poruncit recruţilor ca în ziua următoare să se prezinte la sediul legiunii. Două zile mai târziu, la 13 decembrie, centurionul Ioan Morar, împreună cu preotul Ioan Breaz şi cu primarul Avram Cucuan din Laz i-au adus la cunoştinţă că în comuna lor conscrierea recruţilor a produs încurcături din cauza locuitorilor cătunului Valea Mărtinii. Aceştia aparţineau din punct de vedere administrativ de comuna Laz, însă când a venit vorba despre recruţi ei s-au ataşat celor din Şugag. Doar unul dintre mărtineni s-a oferit să devină recrut în contul comunei Laz, în schimbul unei retribuţii. El fusese servitor înainte de 1848.

La 14 decembrie, cinci locuitori din Gelmar s-au plâns lui D.P. Marţian că, în timp ce ei îşi îndeplineau îndatoririle de gardişti în „lagăr", o

parte din cei rămaşi acasă au impus propriul centurion în persoana preotului. Dar satul, având doar 50 de case, la formarea centuriei l-a acceptat în această funcţie pe un locuitor din Binţinţi, de care depindea din punct de vedere administrativ.

Ceilalţi consăteni care s-au opus au fost ameninţaţi cu dărâmarea caselor lor şi chiar le-au spart ferestrele, iar pe unii dintre ei, între care şi învăţătorul bolnav, i-au maltratat. Contestatarii i-au reclamat pe recalcitranţi că au fost instigaţi de nemeşii maghiari care le-au pus la dispoziţie băutură, astfel că erau mereu beţi. De aceea îl rugau pe prefect să vină la Gelmar pentru a supraveghea alegerea unor noi „tisturi" sau membri ai consiliului sătesc care să le facă dreptate.

O plângere nedatată împotriva preotului a primit D.P. Marţian din partea săteanului Adam Iacob din comuna Pianu de Jos. Reclamantul îl învinuia pe preot de săvârşirea unui abuz silindu-i fiul să devină recrut, deşi rândul lui ar fi trebuit să vină după alţi patru consăteni. El declara că nu se va sustrage datoriei de a-l servi pe împărat, însă pretindea ca feciorul lui să nu fie neîndreptăţit.

Tot la o dată neprecizată tribunul Ioan Cărpinişan îl înştiinţa pe D.P. Marţian că la Răhău oamenii nu voiau să-şi dea „feciorii cătane". Ei argumentau că mai întâi ar fi trebuit recrutaţi tinerii de 18-19 ani prin tragere la sorţi. Invocând atitudinea sătenilor ca dovadă că nu aveau încredere în el şi-i contestau atribuţiile, tribunul îl ruga pe prefectul său să trimită o comisie neutră la Răhău care să efectueze recrutarea „glotaşilor". La rândul său, primarul şi centurionul Onu Laţc din Sibişel îl informa pe D.P. Marţian că sătenii Petru Roş şi Nicolae Ivan refuzau să plece în „lagăr". Mai mult, îi instigau şi pe alţii să le urmeze exemplul, proferând înjurături la adresa lui şi a consilierilor comunali. Referitor la dezertorii din Sibişel, dar şi la aceia din Răchită, semnificativ poate fi considerat reproşul pe care li l-a adresat tribunul Dionisie Coste că s-au făcut de ruşine fugind din tabăra de la Sebeş. Pentru a-şi repara greşeala, el îi anunţa că şi-a stabilit „lagărul" la Ghirbov şi le cerea să se prezinte acolo. Un alt tribun, menţionatul Mihai Danci, a sesizat chiar Comitetul naţional că un sas din Sebeş a plecat din tabăra de la Sebeş împreună cu cei trei fii ai săi şi i-a îndemnat şi pe alţi gardişti s-o părăsească. În intervenţia sa tribunul cerea Comitetului să-i recomande cum să procedeze cu „fugitivii şi dezertorii".

Comitetul se pare că a ţinut seama de solicitarea tribunului, deoarece există un document ce conţine o poruncă dată tribunilor şi centurionilor. Ea prevedea să ia cu ei câte zece gardişti, cu care să meargă din casă în casă, pentru a-i depista pe dezertori, a le aplica amenzi şi a-i trimite la sediul prefecturii. Amenzile aplicate celor mai înstăriţi se fixau la 1 florin. Numai celor foarte săraci amenda se putea reduce la 2 sfanţi.

Unele dificultăţi s-au prelungit şi la începutul anului 1848. Ele transpar din epistola pe care centurionul Ioan Cristea i-a trimis-o în 9 ianuarie lui D.P. Marţian aflat la Sălişte. Semnatarul scrisorii îl sfătuia să revină urgent

la Sebeş, pentru a aplana diferendele dintre tribuni şi locuitori. Diferendele reflectau neliniştea acestora la aflarea veştii apropierii insurgenţilor lui Bem de cele trei scaune care au furnizat gardiştii legiunii prefectului D.P. Marţian. Perspectiva venirii insurgenţilor a determinat o apropiere între saşii şi românii din aceste scaune. Aşa rezultă din informaţia primită de D.P. Marţian, la 13 ianuarie, de la preotul Viorel Avram din Şibot, locţiitorul protopopului Orăştiei.

În schimb, maghiarii din Orăştie şi-au manifestat adversitatea faţă de români şi saşi, când au aflat de apropierea insurgenţilor generalului Iosif Bem. Un martor ocular relatează că încă de la intrarea lui Bem în Cluj la sfârşitul anului 1848, maghiarii din Orăştie au afişat pe biserica lor lozinca: „uniune sau moarte”. Iar la începutul anului 1849, când Comandamentul suprem al armatei a poruncit detaşamentelor de gardişti să se deplaseze spre Alba Iulia, maghiarii din Orăştie au declarat că ei nu vor da ascultare ordinului, deoarece sperau să plece cu toţii la Sibiu. La sfârşitul relatării se află consemnate cu creionul numele tribunilor D. Coste, Ilie Măcelariu şi I. Cărpinişan, ceea ce înseamnă că lor li s-a adus la cunoştinţă informaţia.

Sursele documentare care reflectă multiplele dificultăţi întâmpinate de D.P. Marţian spre sfârşitul lui 1848 şi la începutul anului următor nu conţin decât puţine informaţii despre participarea lui şi a legiunii sale la operaţiunile militare. Doar Axente Sever menţionează în raportul său că în lupta din 17 ianuarie contra insurgenţilor lui Csetz de la Aiud şi Vinţu de Sus a participat şi prefectul D. P. Marţian în fruntea unui detaşament de călăreţi.

Totuşi, indirect unele documente permit să se deducă implicarea lui în evenimentele din ianuarie şi februarie până în pragul primăverii anului 1848. La 13 ianuarie, de exemplu, Comitetul naţional îi aducea la cunoştinţă lui D.P. Marţian că „trupele împărăteşti” au intrat în Buda şi Pesta fără împotrivire, Kossuth şi colaboratorii săi retrăgându-se la Seghedin. La 7 februarie, Comandantul suprem al armatei imperiale anunţa înfrângerea temporară a insurgenţilor lângă Sebeş. De această luptă D.P. Marţian desigur că n-a fost străin.

Lupta de lângă Sebeş s-a dat cu două zile înainte de înfruntarea din 9 februarie 1849 de la podul Simeriei. După această dată, documentele vorbesc despre lupta de la Câlnic, la care au participat şi detaşamente ale prefecţilor români. La Câlnic s-a reuşit să se încercuiască circa 700 de insurgenţi care au fost nevoiţi să se predea. Între prizonieri au figurat şi 17 oficiali maghiari, precum şi doi adjuncţi ai generalului Iosif Bem. Aceleaşi surse documentare relevă că luptele ce s-au dat până la începutul lunii martie au fost urmate de părăsirea temporară a scaunului Orăştie a comitatului Hunedoara de către „rebelii” unguri.

Informaţii despre modul în care D.P. Marţian a supravieţuit din primăvara lui 1849, când generalul Iosif Bem a devenit temporar stăpân pe situaţie în Transilvania, până la sfârşitul războiului civil în vara acestui an

lipsesc în documentele studiate. V. Slăvescu în menționatul său discurs emite ipoteza că el s-ar fi refugiat în Țara Românească împreună cu familia sa.

În tot cazul, după revoluție n-a mai revenit la Seminarul teologic din Blaj. În 1853 i s-a oferit posibilitatea de a pleca la Universitatea din Viena cu o bursă. Acolo va frecventa cursurile Facultății de Drept, iar paralel și cele politice, filozofice, de istorie, de geografie și de statistică. Facultatea o va absolvi în 1857. Întâmplarea a făcut ca în ultimul an de studenție să participe la Congresul de statistică de la Viena. Cu această ocazie a constatat că la congres participau reprezentanți ai statelor europene, inclusiv ai Turciei. Numai cei ai țărilor române lipseau, ceea ce l-a determinat ca la terminarea facultății să treacă în Țara Românească pentru a pune bazele unei instituții statistice. Așa rezultă din volumul lui Al. Puiu Tacu și I. Saizu dedicat acestei activități, care a apărut relativ recent.

De fapt acești doi autori dedică volumul lor, ca și V. Slăvescu discursul său din 1940, activității organizatorice și științifice a lui D.P. Marțian în domeniul statisticii, pe care el a depus-o în 1858 în Țara Românească, iar între 1859-1865 în Principatele Unite. Pentru perioada din anii premergători revoluției și din timpul derulării ei, informațiile celor trei oameni de știință sunt lacunare, inclusiv în problema numelui celui studiat.

Inexactitatea numelui folosit de ei s-a datorat faptului că statisticianul studiat obișnuia să se semneze cu inițialele D.P.M. sau D.P. Marțian. Numele lui real a fost însă Dionisie Popovici Marțian și nu Dionisie Pop Marțian, după cum rezultă din documentele revoluției din 1848-1849 și din *Dicționarul enciplopedic* al lui Diaconovici.

D.P. Marțian și-a început activitatea științifică în 1858 când a publicat prima parte a lucrării cu titlul: *Studii sistematice în economia politică. Economia socială.* Cu ea s-a prezentat la concursul din septembrie 1858 pentru ocuparea unui post de profesor la catedra de economie politică a viitoarei Universități bucureștene. Concursul s-a amânat până în 1859, când s-a înfăptuit unirea Moldovei cu Țara Românească sub domnia lui Alexandru Ioan Cuza.

Cu sprijinul ministrului N. Crețulescu care i-a apreciat studiul publicat, la 28 aprilie 1859, Al. I. Cuza a semnat decretul de înființare a unui „Birou de statistică" subordonat Ministerului de interne, implicit bugetul pentru funcționarea lui anuală. Oficiul de statistică a început să funcționeze în iulie 1859, iar la conducerea lui a fost numit D.P. Marțian. El va avea 5 funcționari colaboratori și câte un raportor statistic în fiecare județ. Din această funcție va sprijini reformele lui A. I. Cuza.

Va contribui la efectuarea primului recensământ al populației în 1859-1860 și apoi a inventarelor statistice pe ramurile economiei. Un sprijin substanțial va da înfăptuirii reformei agrare prin studii și articole publicate în *Analele statistice* care au apărut începând cu 1860. Tot din 1860 a patronat *Analele economice* considerate anexe ale celor statistice. În *Analele*

economice a abordat teme privind necesitatea industrializării, a organizării comerţului şi a băncilor, precum şi a modernizării agriculturii după înfăptuirea reformei agrare. Despre activitatea pe care o desfăşura în Principatele unite, D.P. Marţian l-a informat pe George Bariţiu, după cum rezultă din cele şase scrisori dintre 1860 şi 1864, publicate de V. Slăvescu.

Atât V. Slăvescu în discursul său, cât şi cei doi autori ai volumului dedicat operei economistului D.P. Marţian evidenţiază rolul de deschizător de iniţiative referitoare la modernizarea economiei Principatelor unite. Totodată insistă asupra tenacităţii dovedită de el în strădania de a promova nu numai progresul economic ci şi cel ştiinţific şi cultural prin instituţiile şcolare şi academice.

Din păcate privaţiunile pe care a trebuit să le suporte în timpul războiului civil din 1848-1849 şi în anii studenţiei, precum şi eforturile depuse în activitatea sa din 1858-1859 la Bucureşti i-au şubrezit sănătatea. El a contractat o tuberculoză pulmonară, pe care a încercat s-o învingă, mergând la tratamente în străinătate timp de câteva săptămâni în fiecare an din 1860 până în 1864. Ultima tentativă a făcut-o în 1865 la München, dar acolo a încetat din viaţă la vârsta de 36 ani, unde a fost înmormântat anonim, fără a i se putea identifica mormântul, ca şi în cazul lui Nicolae Bălcescu.

Documentele pe baza cărora s-a schiţat activitatea revoluţionară a lui D.P. Marţian pentru emanciparea naţiunii sale şi pentru a impune egalitatea ei în drepturi cu naţionalităţile conlocuitoare, reflectă dificultăţile deosebite pe care le-a avut de înfruntat, în comparaţie cu ceilalţi prefecţi şi subordonaţii lor. O asemănare cu situaţiile dificile cărora a trebuit să le facă faţă, documentele reflectă doar în cazul prefecţilor Ioan Buteanu şi Constantin Romanu Vivu.

De aceea strădaniile şi valoarea activităţii puse de tânărul D.P. Marţian în slujba propriei naţiuni merită să fie recunoscute şi apreciate de istoricii Revoluţiei din 1848-1849, cel puţin în aceeaşi măsură ca şi însufleţirea dovedită de el în 1858-1865 în sprijinirea reformelor şi a progresului Principatelor unite ale Moldovei şi Ţării Româneşti, îndeosebi în prima parte a domniei lui Alexandru Ioan Cuza.

BIBLIOGRAFIE:

Documente privind Revoluţia de la 1848 în Ţările Române. C. Transilvania, vol. II-IV; DRAGOMIR, S.; HULEA, E.; NICHI, L. *Studii şi documente privitoare la revoluţia românilor din Transilvania în anii 1848-1849*, vol. II; SLĂVESCU, V. *Viaţa şi opera lui Dionisie Pop Marţian. Discurs rostit la 31 mai 1940 în şedinţa publică solemnă (a Academiei)*; PUIU, TACU, AL.; SAIZU, I. *Statistica în opera economistului Dionisie Pop Marţian*, Iaşi, 1999.

L.B.

PORUȚIU, Samuil
(n. 1819, Cianu Mic, fostul comitat Turda – m.)

S-a născut în anul 1819 în localitatea Ceanul Mic, care atunci făcea parte din Comitatul Turda. Faptul că satul Cianu Mic aparține comunei Tureni, situată în apropierea Clujului, explică de ce Samuil Poruțiu a putut să urmeze, la Cluj, atât gimnaziul, cât și cei doi ani de filosofie post-gimnazială, respectiv liceul cu profil juridic.

Practica necesară susținerii examenului de avocat a efectuat-o la Tribunalul Suprem din Târgu-Mureș, în preajma anului 1848. Samuil Poruțiu a făcut parte, astfel, din pleiada de 27 de canceliști români pe care declanșarea revoluției i-a surprins acolo. Între acești canceliști mai cunoscuți, au rămas Avram Iancu și Alexandru Papiu Ilarian.

Dintr-o epistolă înaintată de Alexandru Papiu Ilarian redacției ziarelor românești din Brașov, cu data de 25 martie, publicată integral patru zile mai târziu, în *Foaie pentru minte inimă și literatură,* rezultă că tinerii canceliști români au participat la consfătuirile colegilor maghiari și secui, prilejuite de izbucnirea revoluției de la Pesta. Cu ocazia consfătuirilor s-a hotărât să se întocmească o petiție care să fie înaintată monarhului de la Viena. Subscrierea ei de către canceliștii celor patru cancelarii ale Tribunalului Suprem s-a hotărât să se efectueze chiar în ziua de 25 martie, într-o ședință comună prezidată de un protocolist. S-a pus problema desființării iobăgiei fără nici o despăgubire din partea țăranilor, proclamarea egalității în drepturi civile și politice pentru toți locuitorii țării, recunoașterea și respectarea specificului național al tuturor naționalităților din Ungaria și Transilvania, inclusiv al limbilor. Alexandru Papiu Ilarian mai preciza că, după el, a luat cuvântul colegul său Samuil Poruțiu care a declarat, înainte de a semna petiția că și el a subscris la ideea libertății universale, nu la cea unilaterală.

Potrivit documentelor, pe data de 1 aprilie 1848, Avram Iancu a pornit spre Blaj, fiind însoțit de Alexandru Papiu Ilarian, Florican Micaș și Samuil Poruțiu. Au rămas aici până la finele lunii, când a avut loc prima Adunare Națională. Samuil Poruțiu a participat și la aceasta, respectiv la a doua adunare, depunând jurământul de credință față de împărat și propria națiune. Prezența sa la adunarea din 15/17 mai este atestată de menționarea cancelistului Samuil Poruțiu între delegații desemnați să prezinte dietei care se va întruni la Cluj, programul revoluționar în 16 puncte.

La Cluj, Samuil Poruțiu se va dovedi pentru Comitetul Național de la Sibiu un valoros corespondent, prin informațiile pe care i le va furniza despre lucrările Dietei stărilor privilegiate. O primă informare a expediat-o Comitetului Național, cu data de 31 mai 1848. Ea se referea la sosirea

delegației conduse de episcopul Lemeni la Cluj, în preziua deschiderii lucrărilor Dietei, respectiv la activitatea acesteia din 29 și 30 mai. Referitor la atmosfera creată de către episcopul Lemeni după sosirea sa la Cluj, S. Poruțiu semnala că acesta, susținut de Dumitru Moga de la Sibiu, a încercat să impună delegaților unele modificări în programul revoluționar adoptat de către a doua Adunare de la Blaj, ce urma să fie înaintat dietei sub forma unei petiții. Majoritatea delegaților s-au opus. În timpul discuțiilor, unul dintre delegați a atras atenția că, din punctul 11, lipsea aproape o pagină întreagă ce-i privea pe sași. Ea urma să fie completată printr-un supliment adăugat petiției. Semnatarul informării preciza că a încercat să se opună suplimentului la petiție, argumentând că nu trebuia să dea atenție amănuntelor, însă fără succes.

În continuare, Samuil Poruțiu relata că delegația a făcut vizite în 28 mai, mai întâi feldmareşalului Puchner ca împuternicit al împăratului la dietă, iar apoi guvernatorului Teleki József, precum și președintelui dietei. Dacă Puchner i-a primit pe delegați cu onoruri, guvernatorul le-a reproşat că, la a doua adunare de la Blaj, nu s-a respectat ordinul guvernial privind desfăşurarea ei. După ce președintele dietei i-a lămurit „despre aspirațiile ungurilor", le-a pretins să-i înmâneze lui petiția. În felul acesta, el a putut să pună petiția „ad acta", fără a mai prezenta spre dezbaterea dietei, ceea ce a provocat o mare nemulțumire în rândurile delegaților.

În legătură cu începerea activității dietei, în dimineața zilei de 29 mai, Samuil Poruțiu informa că, în timpul discuțiilor, a luat cuvântul și deputatul Bohățel care a propus să fie dezbătută și petiția românilor pentru a li se acorda statutul de națiune egal îndreptățită. Deşi propunerea a fost susținută de către episcopul Lemeni, a intervenit baronul Wesselényi Miklós, care a declarat că „de aici înainte, nu vor mai exista națiuni ale maghiarilor și sașilor, ci numai cetățeni liberi ai unei mari Ungarii". Poruțiu și-a încheiat raportul cu informarea votării de către dietă a legii electorale pe baza căreia ardelenii urmau să-și trimită deputații în viitoarea dietă a Ungariei. Formal, ea permitea ca viitoarea dietă să fie o reprezentanță populară. În realitate, ea dădea dreptul de a deveni alegători numai acelor iobagi care, după eliberarea din dependența feudală, vor plăti un impozit de 8 florini de argint după propria avere. Înainte de a încheia, Samuil Poruțiu avertiza Comitetul de la Sibiu că mai ales Alexandru Papiu Ilarian și Ioan Buteanu erau vizați de autoritățile guberniale să fie arestați pentru a fi judecați de tribunale stataríale.

Pe data de 6 iunie 1848, Samuil Poruțiu a înaintat Comitetului Național de la Sibiu un raport despre legile votate de dieta de la Cluj în zilele anterioare. A insistat și acum asupra legii electorale, dezvăluindu-i dezavantajele pentru românii ardeleni, comparativ cu aceea din Ungaria. În

acest sens, el îl cita pe profesorul Szász Károly care a afirmat că dieta nobiliară de la Cluj, sub masca democrației, vânează interesele sale aristocratice. În această categorie îi încadrează chiar şi pe deputații cu pretenţii liberale Teleki László şi Jósika Miklós, inclusiv pe împuternicitul guvernului ungar la dieta de la Cluj, baronul Perényi Zsigmond.

În altă ordine de idei, el va fi din nou prezent la Blaj, cu ocazia celei de-a treia adunări din luna septembrie. După cum se ştie, ea s-a încheiat cu alegerea unui nou Comitet Național, sub preşedinţia lui Simion Bărnuțiu. Acestuia i s-a încredinţat misiunea de a recurge la înarmarea poporului, sub forma gărzilor naţionale organizate în legiuni sau prefecturi. Potrivit informaţiei istoricului Silviu Dragomir, la finele lui noiembrie 1848, Samuil Poruţiu a încercat să organizeze o legiune în satele din vecinătatea oraşului Turda. El a reuşit să încropească o tabără a legiunii sale pe câmpia unde a fost asasinat Mihai Viteazul. Va renunța însă la iniţiativa sa când va afla că o armată condusă de către generalul Iosif Bem a pătruns, din Ungaria în Transilvania, pe la Ciucea şi se îndrepta spre Cluj.

Implicarea lui Samuil Poruțiu în încercarea de a organiza o legiune în vecinătatea oraşului Turda poate explica de ce, pe data de 1 decembrie 1848, Comitetul Naţional i s-a adresat lui Axente Sever, cerându-i informații despre domiciliul lui Poruțiu. Comitetul Național voia să-l înştiinţeze pe Poruţiu să meargă urgent la Sibiu, întrucât fusese numit co-administrator al comitatului Alba de Jos. Apelarea la serviciile lui Poruțiu se înscria în acțiunea de recrutare a unor noi funcționari ai administraţiilor comitatense. Ea a fost determinată de iluzia comandamentului armatei de la Sibiu, că ar fi reuşit să restabilească ordinea în comitate şi districte. Datorită evenimentelor provocate de pătrunderea dinspre Ungaria în Transilvania a forțelor militare comandate de către generalul Bem, la cârma Albei Inferioare au rămas doi co-administratori: Samuil Poruțiu şi colegul său, J. Fink. Ei şi-au exercitat atribuţiile de la începutul lui ianuarie până pe data de 21 martie 1849, semnând împreună documentele emise.

Sarcinile lor au fost multiple şi, în general, greu de rezolvat, datorită condițiilor vitrege generate de operațiunile militare. Una dintre ele, privind instaurarea organelor administrative locale din oraşe şi sate, ei au înfăptuit-o până la mijlocul lunii ianuarie. Instituirea primarilor şi a consiliilor orăşeneşti şi comunale s-a realizat prin alegeri libere, la care au participat toți locuitorii maturi. Dificultăți au întâmpinat şi în rezolvarea problemelor privind aprovizionarea armatei, aplanarea disputelor dintre foştii iobagi şi proprietari, dar şi dintre comunitățile săteşti învecinate. Dar cel mai serios neajuns a constat în exercitarea funcţiilor fără resurse financiare, ei neprimind salarii din decembrie 1848 până în martie 1849, cu toate că au făcut o serie de apeluri la forurile competente.

Activitatea Comitetului Național Român, care l-a delegat pe Poruțiu în funcția de co-administrator, a încetat la 11 martie, datorită succeselor militare ale trupelor lui Bem; în aceste condiții, a fost nevoit să se refugieze în Țara Românească, împreună cu armata imperială, comandată de feldmareşalul Puchner.

După reinstaurarea dominației habsburgice în Transilvania, noile autorități vor cere co-administratorilor Samuil Poruțiu şi J. Fink să înceapă dezarmarea şi desființarea gărzilor de „glotaşi" români din Munții Apuseni, încă din luna august. Ordinul se va reînnoi la începutul lui septembrie, odată cu instalarea noului guvernator al Transilvaniei, Ludwig Wolgemuth.

Preluarea guvernării de către acest general a coincis cu înlocuirea temporară a vechii organizări administrative în comitate, scaune şi districte, cu 6 regiuni sau provincii militare, care-şi vor avea centrele la: Sibiu, Braşov, Odorhei, Făgăraş, Cluj şi Alba Iulia. Noua organizare administrativ-teritorială va marca instaurarea dictaturii militare care va preceda neo-absolutismul din primul deceniu post-revoluționar.

În noua organizare administrativă, J. Fink şi Samuil Poruțiu vor deveni subordonații lui A. Kriegsau şi D. Moldovan, la nivelul cercului sau districtului Alba de Jos, cu denumirea de comisari. În competența lor au intrat şi oraşele: Alba Iulia, Aiud, Zlatna şi Câmpeni.

Apreciindu-i competența, D. Moldovan îl va numi pe Samuil Poruțiu, împreună cu judele primar al oraşului Alba Iulia, Gheoghe Pâclişan, în comisia care-l va ancheta pe fostul vice-prefect, Simion Prodan-Probu, în ultimele luni ale anului 1849.

Cei doi comisari îşi vor păstra prerogativele până în anul 1854, când se va reveni la vechea organizare administrativă a Transilvaniei, în comitate, scaune şi districte. În anii de după 1854, Samuil Poruțiu va figura printre funcționarii guberniali, inclusiv în perioada aşa-zisului regim liberal-constituțional dintre anii 1860-1867.

Nu se cunoaşte data decesului său.

BIBLIOGRAFIE:

Documente privind revoluția de la 1848 în Țările Române. C. Transilvania, vol. I-VI; DRAGOMIR, Silviu; HULEA, E.; NICHI, D. *Studii şi documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania*, vol. II; PLEŞA, I.; PALIHOVICI, L. *Administratura comitatului Alba Inferioară, organ al administrației româneşti din Transilvania în timpul revoluției de la 1848-1849*, în: „Apulum", 1979.

L.B.

VON PUCHNER, Anton – baron
(n. 11 noiembrie 1779, Schemnitz – m. 28 decembrie 1852, Viena)

A fost comandantul suprem al armatei c.c. din Transilvania, cu sediul la Sibiu, considerat în mare parte răspunzător pentru dezastrul armatei austriece în Transilvania în 1848-1849. Este fiul unui nobil ungar, provenind dintr-o familie naturalizată în Ungaria în secolul al XVII-lea.

Îşi petrece copilăria la Schemnitz, vădind preocupări pentru botanică. În anul 1799, la 20 ani, intră locotenent în garda nobiliară ungară din Viena, care la vremea aceea era un fel de şcoală pregătitoare pentru ofiţeri.

La 1801, după încheierea cursului, este repartizat la regimentul de cavalerie uşoară Kinsky nr. 5. În data de 17 octombrie 1805 participă, ca locotenent major, la bătălia de la Nördlingen, împotriva francezilor.

În 1809 e avansat căpitan de cavalerie la regimentul „Ducele Braunschweig-Oels"; se evidenţiază în bătăliile de la Nachod şi Znaim, la fel în campania din septembrie–octombrie 1813, în bătălia decisivă de la Leipzig, bravura fiindu-i răsplătită cu Crucea cavalerească a Ordinului Maria Theresia.

În 1814 ajunge maior la legiunea germană, apoi la cuirasierii Lothringen. Ca locotenent-colonel la regimentul Bianchi soseşte la Neapole în 1821. După înăbuşirea revoluţiei napoletane, în 1824 devine colonel, tot aici. În anul 1827 revine la Padova. La 1832 este avansat general maior.

În 1834 activează ca şi comandant al trupelor austriece în statul papal Bologna, ocupând un post militar-diplomatic. Meritele sale îi aduc Crucea comandorului a Ordinului c.c. Leopold şi Marea cruce a unui ordin papal. În 1840 devine al doilea titular al regimentului de infanterie Arhiducele Karl. Decesuri în familie îl aduc la Viena, unde stă până în 1846, ca feldmareşal-locotenent şi consilier aulic de război.

În 1846 este numit consilier secret; la vârsta de 67 de ani pleacă în Transilvania, ca guvernator militar şi civil. În dieta ardeleană din 1846-1847 este numit comisar plenipotenţiar, care reprezintă persoana monarhului. În aprilie 1848, Ministerul ungar de război îi solicită lui Puchner inventarul materialelor de război de care dispune, toate speciile de arme, uniforme, echipament, cai şi provizii, şi îi cere subordonarea Comandamentului militar c.c. al Transilvaniei aceluiaşi minister.

La 2 mai 1848, guvernatorul transilvan Teleki József întreprinde la Sibiu o vizită, pentru a cădea la înţelegere cu Puchner atât asupra împărţirii armelor din arsenalele c.c., cât şi asupra regimentelor secuieşti, pe care Teleki vrea să le disloce în regiunile locuite de români. În cursul întrevederii, el îi dă de înţeles guvernatorului că atunci îi va da cele o mie de puşti promise din magazia regimentului grăniceresc nr. 2 de la Năsăud, când

Teleki va înapoia cele 1515 puşti, răpite cu violenţă de secui în timpul unui transport. Guvernatorul şi comandantul suprem se despart în termeni reci.

Puchner primeşte însărcinarea de a deschide lucrările dietei de la Cluj. De îndată îl trimite pe secretarul său de război, Florian Glanz, la Viena, în audienţă la împărat, spre a obţine răspunsul limpede la întrebarea: dacă maiestatea sa acceptă sau nu uniunea Transilvaniei cu Ungaria Secretarul Glanz însă, sosit la Viena, constată că împăratul s-a retras la Innsbruck. Fiind primit aici în audienţă, Glanz revine la Sibiu cu rezoluţia imperială ca Puchner să nu împiedice votarea uniunii în dietă, deoarece miniştrii maghiari şi palatinul Ştefan l-au asigurat pe împărat de lealitatea ungurilor.

Glanz merge şi la Buda, unde obţine aceleaşi asigurări din partea arhiducelui palatin, pe care le transmite apoi lui Puchner. La deschiderea dietei, la 29 mai, comandantul suprem citeşte discursul inaugural de pe o foaie, în limba maghiară, limbă pe care nu o cunoaşte.

În 30 mai, Puchner îi convoacă la sine pe deputaţii sibieni la dietă, a căror atitudine antiunionistă este prea bine cunoscută, sfătuindu-i să nu se opună proclamării uniunii. Ba mai mult, Puchner porunceşte ca în Cluj, pentru a nu contraria opinia publică fanatizată, să se coboare culorile Austriei şi să se arboreze tricolorul maghiar.

Ordinele primite de la împărat sunt acelea ca Puchner în calitate de comandant militar suprem al trupelor c.c. din Transilvania, să se supună ordinelor arhiducelui palatin, iar ca administrator al armamentului şi al materialului belic să se subordoneze colonelului Meszáros, ministrul ungar de război.

Puchner nu urmează nici exemplul banului Croaţiei Jellačič, care se opune declaraţiilor autoproclamatului guvern ungar; nici pe cel al generalului Rukawina de la Timişoara, care, nici el, nu se subordonează ministerului considerat ilegal. Solicitările cărora le face faţă îi macină sănătatea. Wurzbach scrie: „Prevederea lui credincioasă a împiedicat în anul 1848 înfăptuirea deja decisei uniuni a Ungariei cu Transilvania". Şi Friedenfels apără onoarea bătrânului general, asupra căruia planează vina de a fi fost un conducător prea slab al armatei c.c. din Transilvania în timpul revoluţiei. Are la dispoziţie un corp de doar 8.000 de oameni, apud Friedenfels şi Wurzbach, fiindu-i tăiată legătura cu restul armatei c.c.. Bariţ, cunoscându-l personal, îl descrie însă pe Puchner din perspectivă uşor diferită: „B[aronul] Puchner trebuia să se simtă în acea epocă înfricoşată foarte nefericit. Om septuagenar, suferea între altele cumplit de durerea picioarelor. Prea adesea primea pe oameni răsturnat pe canapea, alteori şi stând pe picioare, însă numai în pantofi de noapte, căci încălţăminte mare şi obişnuită nu putea purta. Să ne cugetăm un general, de altminteri genial, pe

care-l apucă durerile de podagră tocmai în furiile luptei, între ploaia de gloanțe".

Măsurile adoptate de Puchner în primăvara şi toamna lui 1848 sunt defensive şi contradictorii, pentru înlăturarea pericolul imediat, fără a se putea desprinde din ele o strategie clară.

În august 1848, datorită agitațiilor izbucnite în mijlocul românilor, Puchner intervine personal pe lângă comisarul regesc ungar Vay Miklós pentru eliberarea din arest a lui August Treboniu Laurian şi Nicolae Bălăşescu, membri ai Comitetului național român. Puchner aprobă desfăşurarea adunării româneşti a regimentului grăniceresc nr. 1 de la Orlat, în data de 10 septembrie.

La 17 septembrie, cedând presiunilor guvernatorului Teleki, Puchner ordonă comandantului cetății de la Alba Iulia trimiterea la Cluj a unei baterii c.c., escortate de câteva companii de infanterie şi de cavalerie. Scopul expres al utilizării acestor forțe este îndreptat împotriva țăranilor români, dar ordinul este revocat tot din cauza românilor, care se adună înarmați la Blaj.

La adunarea de la Blaj din 25–29 septembrie, Puchner îl trimite pe generalul Schurtter, comandant de brigadă în cadrul Comandamentului militar transilvan, pentru a intra în tratative cu românii. Prima proclamație a Comandamentului militar suprem al Transilvaniei emană la 9 octombrie, fiind adresată numai poporului român, ca răspuns la memoriul adoptat la ultima adunare de la Blaj.

La 16 octombrie, Puchner confirmă Comitetul național român, reales la Blaj. Între timp, Guberniul decretase ca Tezaurariatul şi perceptorii să transporte cât mai grabnic toate casele publice de bani de la Sibiu la Cluj.

În aceste condiții, la 17 octombrie, Puchner confiscă toate cheile caselor de bani şi trece la dezarmarea locuitorilor maghiari ai Sibiului. În aceeaşi zi face publică mobilizarea generală şi înarmarea poporului. Şi abia acum, prin proclamația de la 18 octombrie 1848, Puchner anunță deschis „întoarcerea armelor" împotriva rebelilor maghiari, împotriva comisarului regesc Vay, declarând preluarea puterii militare în Transilvania. La 19 octombrie Comitetul român de pacificațiune adresează românilor o proclamaţie, în care îi cheamă la arme împotriva vrăjmaşilor, sub conducerea comandanților militari austrieci.

La 21 octombrie Puchner aprobă înființarea şi înarmarea celor 15 legiuni româneşti, cu un efectiv de 195.000 oameni. La 24 octombrie se constituie Comitetul de apărare a țării (Landesvertheidigungsauschuß), sub preşedinția locțiitorului comandantului militar suprem, generalul Pfersmann, comitet mixt româno-săsesc, cu misiunea organizării recrutării pentru întregirea regimentelor țării, a înființării unui batalion voluntar săsesc de vânători.

La 25 octombrie Puchner semnează un decret, în care oferă Comitetului de apărare a țării instrucțiuni cu privire la modalitatea de plată a transporturilor, cvartirelor, alimentelor, iar în lipsă de bani prin efectuarea de rechiziții pe bază de chitanțe, ce urmează a fi decontate ulterior.

La 30 octombrie, Puchner dispune organizarea de tribunale militare ad-hoc pentru judecarea cazurilor de crimă. Tot în această zi, apare și manifestul imperial, prin care Ungaria și țările învecinate acesteia sunt puse sub legea marțială, astfel că Puchner este îndreptățit legal a supune toate autoritățile ardelene și a lua frânele din mâinile Guberniului de la Cluj.

Din 18 octombrie 1848 până la 11 martie 1849, la cucerirea Sibiului de către Bem, când începe ocupația maghiară a Transilvaniei cu excepția Munților Apuseni, întreaga putere militară și civilă de pe teritoriul principatului se concentrează în mâinile lui Puchner. Spre onoarea sa, politica sa este aceea că „rebelii sunt tot așa fii ai patriei, supuși ai maiestății sale c.c., ca și toți ceilalți patrioți, români și sași, care au rămas credincioși dinastiei și monarhiei, prin urmare rebelii să nu fie exterminați, ci numai învinși, umiliți și pacificați". Unitățile comandate de Puchner sunt insuficiente, sărăcăcios echipate și prost dotate cu bani și provizii de război. Din acest motiv, rupe, din proprie inițiativă, orice legătură cu Ungaria revoluționară, asumându-și sarcina de a-i supune pe maghiarii răsculați și pe secuii din Transilvania.

La 14 noiembrie împăratul Ferdinand semnează un bilet de mână, prin care restabilește Guberniul transilvan, în fruntea căruia îl numește președinte ad interim pe contele Mikó Imre. Guberniului i se interzice să mai primească ordine de la guvernul ungar, în schimb, îi cere să îndeplinească dispozițiile primite de la feldmareșalul Windischgrätz și de la generalul Puchner.

Împăratul mai cere Guberniului de la Cluj să îl susțină pe Puchner în acțiunea sa de dezarmare, pentru ca întreaga putere armată să se concentreze sub comanda acestuia. Toate naționalitățile Ardealului protestează împotriva măsurii restaurării Guberniului: maghiarii nevoind a renunța la supunerea față de guvernul ungar, românii și sașii considerându-l trădător pe Mikó, ca președinte al adunării secuilor de la Lutița.

Din luna noiembrie 1848, evenimentele militare se succed cu repeziciune. Confruntărilor din zona Clujului, unde acționează colonelul c.c. Urban, li se adaugă cele din Țara Bârsei. Practic până în decembrie trupele imperiale combat atacurile secuilor în regiunile amintite. După sosirea lui Bem în Transilvania, în fruntea armatei revoluționare maghiare, inițiativa acțiunilor militare o are generalul polonez.

La finele anului 1848, Puchner apelează la soluția salvatoare a ajutorului țarist. Bariț notează: „În acea situațiune, b[aronul] Puchner, după

ce întârziase toată vara cu pregătirile absolut necesare, nu văzu alt mijloc de a conserva principatul Transilvaniei pentru dinastie şi monarhie decât chemarea trupelor ruseşti în ajutor". Puchner îi raportează lui Windischgrätz că în cazul aproape sigur, în care îi va fi imposibil să asigure paza oraşelor săseşti şi va fi obligat să părăsească teritoriul, va cădea la înțelegere cu comandantul trupelor ruseşti aflate aproape de graniță.

Puchner nu obține răspuns de la Windischgrätz. Totuşi, îl contactează pe generalul țarist Lüders, comandantul rus al Munteniei. Lüders trimite un curier la Sankt Petersburg, cerând instrucțiuni precise. La inițiativa militarilor imperiali, la 30 decembrie 1848 este convocată la Sibiu o conferință mixtă, sub preşedinția generalului Pfersmann, cu scopul de a se trimite la Bucureşti o delegație, pentru a cere ajutor lui Lüders, în numele națiunilor română şi germană. Pfersmann face o propunere paradoxală, deoarece comandantul c.c. suprem Puchner urmează a protesta oficial împotriva intrării trupelor străine în Transilvania. O delegație, compusă din episcopul ortodox Şaguna, August Treboniu Laurian şi comitele saşilor Salmen, se deplasează la sediul lui Puchner aducând promisiunea acestuia că va renunța la orice protest după chemarea lui Lüders.

Protocolul încheiat consemnează că nu țara, nu cele două națiuni, ci doar municipiile Sibiu şi Braşov solicită ajutorul rus. Cele două deputății, una de sibieni, iar alta de braşoveni, trimise la Lüders, se întorc fără nici un rezultat. Timoni, consulul c.c. de la Bucureşti, îl informează pe Puchner că Lüders nu va interveni decât la cererea expresă a comandantului militar austriac. Inițiativa lui Puchner instrumentată de Pfersmann prin conferința din 30 decembrie, îi apare lui Barit drept „curat o comedie, jucată însă rău".

În această situație neechivocă, la 1 februarie 1849, Puchner întruneşte un consiliu de război, care decide a le cere ruşilor „ajutor momentan" pentru cetățile Sibiu şi Braşov. Generalii Pfersmann şi Schurtter îi scriu lui Lüders, iar ajutorul nu se lasă aşteptat. La 1 şi 4 februarie, trupele țariste intră în cele două oraşe.

Bătrânul semiparalizat înregistrează două victorii însemnate împotriva lui Bem la Sibiu, 21 ianuarie 1849, şi Ocna Sibiului, 4 februarie 1849. Boala lui avansează, iar nevoia de ajutor militar creşte. Bătălia de la Simeria, din 9 februarie, este pierdută de imperiali. Puchner aşteaptă zadarnic ajutorul promis de comandantul suprem al trupelor c.c. din Ungaria, prințul Windischgrätz.

Conform planului secret convenit de cei doi feldmareşali, Puchner trebuia să se țină pe urmele lui Bem, înghesuindu-l spre Banat, unde urma să fie strivit de corpul comandat de generalii Theodorovics şi Gläser. Numai că în sânul acestui corp, format din sârbi, are loc o rebeliune, soldații refuzând să se deplaseze departe de casă, temându-se că între timp maghiarii ar năvăli asupra conaționalilor lor.

După înfrângerea de la Simeria, Puchner merge la Orăştie. Pe lângă boala de picioare de care suferă, cade şi în friguri nervoase. Se retrage la Tălmaciu, lângă Turnu Roşu, pentru a se reface. Revenindu-şi în puteri, decide să deschidă ofensiva împotriva lui Bem. Puchner se îndreaptă spre Sighişoara, dar Bem, prin spatele său, ajunge la Sibiu. La 11 martie 1849, are loc a doua bătălie de la Sibiu, în care generalul rus Skariatin părăseşte oraşul şi se retrage în Muntenia. Bem îl sileşte pe Puchner să ia aceeaşi cale, a refugiului. Bolnav, el încredinţează comanda militară generalului Kalliany. Lăsându-şi trupa în tabăra de la Cerneț, în 22 iulie 1849, Puchner ajunge la Bucureşti, apoi aleargă la Viena, să se justifice pentru dezastrul campaniei din Transilvania.

I se conferă Crucea comandorului a ordinului Maria Theresia şi este mutat pe postul de căpitan 2 de gardă, fiind numit guvernator al Veneției. I se decernează Ordinul Coroanei de fier cl. I. În urma unui atac de apoplexie trebuie să se retragă din viața activă, în toamna anului 1850. Pe prima soție o pierduse încă în 1822, în Italia. O prietenă a fiicei lui decedate, contesa Lucrezia von Salis-Zizers, se dedică îngrijirii bătrânului erou. Acesta mai pierde un fiu, în vârstă de 22 ani.

La 28 decembrie 1852, Puchner moare în urma unui nou atac, fatal de data aceasta. În ajun de Revelion 1852, este înmormântat pe moşia sa de la Bikal, lângă Fünfkirchen. Dintre cei patru copii ai săi, îi supraviețuieşte doar fiul său Hannibal, general maior, ceilalți trei murind prematur, înaintea tatălui lor. Titlul complet: „Excelența sa, domnul baron Anton von Puchner, adevărat consilier secret c.c., comandor al ordinului austriac Leopold şi cavaler al ordinului militar Maria Theresia, apoi al ordinului rusesc Sf. Gheorghe şi al ordinului Sf. Vladimir clasa a patra, Marea Cruce a ordinului papal Sf. George şi comandor al ordinului militar sicilian Sf. George al reunificării, locotenent-feldmareşal c.c. şi comandant adjunct al regimentului de infanterie de linie Arhiducele Karl nr. 3”.

Friedenfels dezminte o acuză, „o bănuială cu adevărat răspândită în cercurile ungare, anume că Puchner ar fi fost un patron orb al românilor şi prin urmare un duşman al națiunii maghiare. Puchner cu proprietăți în Ungaria şi născut acolo, se simțea general imperial, dar şi nobil maghiar şi avea cea mai mare considerație pentru tot ceea ce privea nobilimea ungară. Totuşi, el nu avea nici un fel de înțelegere față de şovinismul național, aşa cum acesta s-a impus în anul 1848, şi era şi convins că trebuia să se dea satisfacție presiunii națiunii române printr-o deplină îndreptățire conformă timpului. Însă a i se pune în cârcă tot ceea ce s-a întâmplat cu sau s-a spus despre armata populară română, căreia el a considerat că trebuie să-i permită a se constitui, în baza sentimentului slăbiciunii numerice a corpului său de armată, nu este nici logic, nici echitabil”.

BIBLIOGRAFIE:

BARIŢ, George. *Părţi alese din istoria Transilvaniei. Pe două sute de ani în urmă*, Braşov, 1994, p. 121, 139, 143-149, 217, 220, 286-291, 331-341, 347, 377, 378, 388, 415-418, 423-426, 441-444, 447-450, 458, 468; COSMA, Ela. *Presa săsească şi revoluţia din Transilvania la 1848-1849*, Cluj, P.U.C. p. 123-126; *Idem, Revoluţia de la 1848-1849. Un catalog de regeste şi documente* II, Cluj, Ed. Argonaut, p. 276-277; von FRIEDENFELS, Eugen, *Joseph Bedeus von Scharberg. Beiträge zur Zeitgeschichte Siebenbürgens im 19 Jahrhundert*, Viena, vol. II, 1877, p. 418-426; von WURZBACH, Constant. *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche 1750 bis 1850 im Kaiserstaate und in seinen Provinzen gelebt haben*, vol. 24, Viena, 1872, p. 49-52.

E.C.

PUMNUL, Aron

(n. 27 noiembrie 1818, Cuciulata, jud. Braşov – m. 12 ianuarie 1866, Cernăuţi, Bucovina)

S-a născut într-o familie de ţărani săraci, ca fiu al lui Ioan şi Maria Pumnul, de rit greco-catolic. Numele său original (Arune Pumnulu) s-a modificat în timp prin diverse transcrieri (Aron, Arun, Arune), pentru ca, în cele din urmă, biografii să se fixeze asupra lui *Aron*.

Din cauza dificultăţilor materiale ale familiei şi a stării precare de sănătate, este înscris doar la vârsta de 14 ani (în 1832) la şcoala primară din Odorhei, pe care o urmează până în 1836, dovedindu-se sârguincios la învăţătură şi manifestând atracţie pentru şcoală.

În anii 1836-1840 frecventează cursurile gimnaziului greco-catolic din Blaj, unde urmează şi cursul de filosofie ţinut de S. Bărnuţiu (în anul şcolar 1840-1841). Alţi profesori ai săi au fost: T. Cipariu (română), Iosif Pop (religie), N. Marcu (fizică), I. Rusu (geografie şi istorie).

La îndemnul lui Bărnuţiu, Pumnul se înscrie în 1841 la liceul piarist din Cluj, unde urmează cursul de filosofie (1841-1843), finalizat cu succes. Ca urmare, primeşte o bursă a Fundaţiei Ramonţai pentru a studia filosofia şi teologia la Colegiul „Sfânta Barbara” din Viena (1843-1846). Acolo excelează în limbile germană şi latină, în care erau predate cursurile, însuşindu-şi şi limba franceză. A făcut câteva traduceri din lucrări străine, printre care un tratat de fizică al lui Fr. Chr. Baumeister şi cartea lui F. Colson, *Despre Principatele Române*. Aprofundează studiul istoriei tuturor principatelor române. Totodată, se afirmă ca animator cultural al tineretului studios român din Viena, înfiinţând societatea „Românimea cea tânără”. În anul 1845 publică în „Foaie pentru minte inimă şi literatură” articolul *Literele corespunzătoare firii limbii româneşti şi încă ceva*.

Reîntors în Transilvania, este numit în 1846, de către episcopul I. Lemeni, profesor de filosofie la gimnaziul din Blaj. Cursurile sale se inspiră – ca, de altfel, toate lucrările româneşti ale timpului – din manualele şi tratatele lui W.T. Krug, *Sistemul filosofiei teoretice*, *Sistemul filosofiei practice* şi *Filosofia fundamentală*.

În 1847, Pumnul colaborează cu T. Cipariu la revistele *Organul luminării* şi *Învăţătorul poporului*. Este numit redactor, împreună cu I. Mani, la aceste publicaţii, pentru care redactează articole pe teme diverse (pedagogice, morale, filosofice), de ex. *Viaţa naţiunii române, dulceaţa limbii şi a simţămintelor ei* (1848).

*

La începutul revoluţiei din Transilvania, după proclamaţiile lui S. Bărnuţiu, A. Pumnul se întâlneşte cu A. Iancu şi cu Al. Papiu Ilarian (1 aprilie), pentru a planifica adunarea de la Blaj. Pumnul redactează *Proclamaţiunea* pentru români (10/22 aprilie), chemându-i la Adunarea naţională în ziua de 18/30 aprilie 1484 (Duminica Tomei), documentul fiind răspândit de elevi şi clerici în satele lor, la plecarea în vacanţa de Paşti. Documentul pleda pentru dorinţa românilor de colaborare paşnică cu celelalte „naţiuni", în vederea asigurării triumfului revoluţiei în beneficiul tuturora. Episcopul Lemeni îl denunţă pe Pumnul în calitate de „şef al tinerilor revoluţionari" guvernatorului Transilvaniei Jozsef Teleki, care îl caută în vederea arestării.

Activează în vederea Adunării naţionale de la Blaj din 3/5 mai 1848, în scris şi prin viu grai; desfăşoară o muncă intensă de pregătire a tinerilor revoluţionari în vederea informării maselor populare despre scopurile revoluţiei. Împreună cu S. Bărnuţiu şi Gh. Bariţ, Pumnul se află permanent în vizorul autorităţilor maghiare, arătat ca „tulburător al ordinii". Pe capul său se pune o recompensă.

La Adunarea naţională de la Blaj, A. Pumnul este ales membru în Comitetul naţional român de la Sibiu şi unul din secretarii acestui organism. Fiind căutat de autorităţi, casa sa din Blaj este percheziţionată şi incendiată, iar Pumnul, în cele din urmă, a fost arestat. Este dus sub escortă la Făgăraş, evadează în apropierea frontierei cu Muntenia. Pleacă în exil în Muntenia (1 august 1848), pe la Vama Cucului, deghizat în cioban, împreună cu alţi prieteni revoluţionari (Al. Papiu Ilarian, N. Găetan, Al. Bătrâneanu, I. Puşcariu, Gh. Roman, I. Petru, E. Verza, E. Armatu).

Alături de tovarăşii săi, se înrolează în calitate de comisar cu propaganda al guvernului revoluţiei muntene, fiindu-i atribuit judeţul Râmnicu-Sărat. La Bucureşti, se îmbolnăveşte grav de holeră. Scapă cu viaţă, fiind ajutat de câţiva necunoscuţi.

*

După înfrângerea revoluţiei valahe (13/25 septembrie), este arestat şi trimis sub pază la Iaşi. Reuşeşte să scape şi acum din detenţie şi se refugiază în Bucovina (octombrie), unde este primit călduros de E. Hurmuzachi şi I. Porumbescu. Acolo rămâne pentru restul vieţii sale. Devine redactor-colaborator al lui Hurmuzachi la ziarul „Bucovina", pentru articolele româneşti (ziarul a apărut până la 2 octombrie 1850).

Pentru a evita posibilele vexaţii ale administraţiei imperiale, Pumnul se declară „supus credincios" al împăratului Franz Josef I, reînnoind jurământul de supunere anterior faţă de împăratul Ferdinand şi explicându-şi situaţia ca fiind prigonit de guvernatorul Transilvaniei, Jozsef Teleki.

În urma unui examen, devine primul profesor de limba şi literatura română al Liceului (*Ober-Gymnasium*) din Cernăuţi, unde inaugurează cursurile la 28 februarie 1849. Funcţionează ca profesor suplinitor (din februarie 1849) până în 1852, când este definitivat. Se împrieteneşte cu directorul liceului, St. Wolff şi cu profesorul de istorie E.R. Neubauer.

Publică lucrarea *Convorbire între un tată şi între fiul lui asupra limbii şi literelor româneşti* (1850). Elaborează numeroase lucrări didactice şi ştiinţifice, majoritatea rămase în manuscris.

În 1852, Pumnul îi ţine în gazdă pe fraţii Eminovici (Şerban, Nicolae, Gheorghe şi Ilie). Se căsătoreşte cu Catinca (1852), relaţia lor fiind greu încercată după moartea fiului lor Ioan (1856) şi agravarea bolii lui A. Pumnul. Din septembrie 1858 îl găzduieşte şi pe Mihai Eminescu („copilul de suflet"), iar din 28 octombrie, pe Emilian Porumbescu.

Este invitat în repetate rânduri ca profesor la Universitatea din Iaşi, cu un salariu net superior celui primit la Cernăuţi, dar refuză, dedicându-se activităţii liceale bucovinene.

În 1857 întemeiază, împreună cu Al. Hurmuzachi, „Biblioteca învăţăceilor gimnaziaşti".

La apropierea alegerilor pentru dietă (1861), Pumnul răspândeşte manifeste la sate, ca odinioară la Blaj, prin intermediul elevilor săi. Aceştia au fost prinşi şi arestaţi de autorităţi, fiind nevoiţi să-şi continue studiile, după exmatriculare, în oraşe din Transilvania.

Primeşte concediu de boală (aprilie), cu suplinirea lui M. Călinescu (până în luna septembrie), apoi I.G. Sbiera (1861-1866).

În vara anului 1861 călătoreşte la Iaşi, unde solicită ministrului A. Panu cărţi pentru bibliotecă şi burse pentru elevi.

Publică *Lepturariul rumânesc* în 4 tomuri şi 6 părţi (1862-1865) – un corpus de manuale şcolare pentru clasele de gimnaziu, în care Pumnul a realizat o „antologie reprezentativă a întregii literaturi româneşti până la acea dată” (P. Rezuş), cuprinzând peste 100 de autori din toate provinciile româneşti. Utilizat atât de către elevi cât şi de intelectualii bucovineni, adecvat condiţiilor locale ale învăţământului cernăuţean, *Lepturariul* a fost criticat de T. Maiorescu şi D. Petrino. Manualul nu a putut pătrunde în Transilvania ori în Moldova.

A fost puternic influenţat de curentul latinist al lui I.C. Massim şi A.T. Laurian, optând pentru un sistem de scriere mixt latin-chirilic, diferit de cel integral chirilic de până atunci, şi introducând în ortografie sistemul fonetic, opus etimologismului. Exagerările sale în formarea cuvintelor prin introducerea unor sufixe, în vederea eliminării neologismelor, au fost vehement criticate de aceiaşi T. Maiorescu şi D. Petrino.

Deşi bolnav, Pumnul depune eforturi, împreună cu fraţii Hurmuzachi, pentru înfiinţarea unei societăţi culturale a românilor din Bucovina, respectiv a unei reviste. Faptul devine posibil după promulgarea constituţiei imperiale din 26 februarie 1861, care a proclamat definitiv autonomia regiunii. După obţinerea acordului din partea guvernatorului provinciei, Fr. Schmück, de înfiinţare a unui Muzeu naţional al Bucovinei, este întemeiată „Reuniunea română de leptură din Cernăuţi” (19 aprilie/1 mai 1862), cu scopul formal declarat al lecturii ziarelor, revistelor şi cărţilor româneşti.

Adunarea generală constitutivă din 19 aprilie 1865 alege comitetul de conducere, cu M. Zotta preşedinte, Al. Hurmuzachi vicepreşedinte, iar printre membri se număra şi A. Pumnul. Titulatura a fost ulterior schimbată în „Soţietatea pentru cultura şi literatura română din Bucovina în Cernăuţi”, inaugurată în 11/23 ianuarie 1865, sub preşedinţia lui Gh. Hurmuzachi. După puţin timp (martie) a apărut şi „Foaia” acestei societăţi, condusă mai întâi de A. Dumitroviţă, iar apoi (3/15 iulie 1866) de I.G. Sbiera, urmaşul la catedră al lui A. Pumnul. Predă Biblioteca învăţăceilor gimnaziaşti suplinitorului său I.G. Sbiera (1863).

Publică *Grammatik der Rumänischen Sprache für Mittelschulen* (Viena, 1864), apoi *Privire repede peste două sute şasezeci şi şapte din proprietăţile aşa numite moşiile mănăstireşti* (Cernăuţi, 1865). În luna noiembrie 1865, M. Eminescu revine la Cernăuţi, este găzduit de Pumnul şi îngrijeşte Biblioteca învăţăceilor gimnaziaşti.

Bolnav de cancer de multă vreme, A. Pumnul încetează din viață la 12/24 ianuarie 1866, vegheat de soția Catinca și de M. Eminescu. În această împrejurare, Eminescu publică poezia sa de debut, *La mormântul lui Aron Pumnul*. S-a desfășurat o ceremonie funebră la Catedrala din Cernăuți, unde au ținut cuvântări M. Călinescu, Al. Pleșca și Al. Hurmuzachi (la mormânt).

Membrii „Soțietății pentru cultura și literatura română din Bucovina în Cernăuți" au întemeiat „Fundațiunea Pumnuleană" (aprobată de autorități în 1874), care a funcționat din 1867, cu scopul instituirii unor burse de studii și ridicării unui monument în memoria lui A. Pumnul.

BIBLIOGRAFIE:

Ediții din opera lui Aron Pumnul:

SBIEREA, I.G. *Aron Pumnul, Voci asupra vieții și însemnătății lui, dimpreună cu documentele relative la înființarea catedrei de limba și literatura românească la gimnaziul superior din Cernăuți, precum și scrierile lui mărunte și fragmentare. Cu portretul lui Pumnul*, Tipografia Arhiepiscopală, Cernăuți, 1889.

Lucrări despre Aron Pumnul (selectiv):

ALBU, Nicolae. *Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800-1867*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1971; BODNĂRESCUL, L. *1850-1910. 60 de ani de scriere cu litere latine. O pagină întru amintirea lui Aron Pumnul*, Tip. Blondowski, Rădăuți, 1911; BULAT, T. *Aron Pumnul, candidat la Universitatea din Iași*, în „Neamul românesc literar", III, 11, Vălenii de Munte, 1911; BULGĂRE, Gh. *Problemele limbii literare în concepția scriitorilor români*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1966; DOMȘA, A. C. *Aron Pumnul*, în „Familia", nr. 29-30, 1889; LEU, P. *O carte uitată – Lepturariu rumânesc*, Bacău, 1972; LOGHIN, C. *M. Eminescu și A. Pumnul*, în „Revista Bucovinei", nr. 1, Cernăuți, 1942; MACREA, D. *Opera culturală și lingvistică a lui Aron Pumnul*, în *Studii de lingvistică română*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1970; PETRESCU, Ioana, M. *Un discipol pașoptist al lui W.T. Krug: Aron Pumnul*, în STUDIA Universitatis „Babeș-Bolyai", Series Philologia, 1, 1968; REZUȘ, P. *Aron Pumnul*, Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 1994; SBIERA, I. G. *Aron Pumnul*, în *Enciclopedia română*, tom III, 1904.

Lucrări personale:

Extract de literatura română; *Limba română*; *Ochire fugitivă asupra limbii și istoriei române*; *Privire fugitivă asupra istoriei romanilor și romănilor din timpurile cele mai vechi până-n zilele noastre*; *Privire fugitivă preste istoria romănilor de la întemeierea Principatelor române dunărene până la anul 1858*; *Retorica*; *Studiul de filosofie al lui Arune Pumnul...*, tomul I, *Filosofia fundamentală și logica*. Descris la Blaj la începutul anului scolastic 1841; *Tractat de filosofie*, prelucrat după kantianul Wilhelm Traugott Krug (1848).

I.I.

ROMANU-VIVU, Constantin
(n.1821, Pintic, jud Cluj – m. Sângeorgiu, jud. 1849)

S-a născut în 1821 în satul Pintic situat în acea parte a Câmpiei Transilvaniei care aparţine actualului judeţ Cluj. Rămas în copilărie orfan, va fi ajutat să urmeze şcoala primară şi gimnaziul la Târgu-Mureş de unchiul său Ştefan Moldovan care era preot în comuna lui natală.

La vârsta de 21 de ani, în 1842 va fi înscris la Seminarul teologic din Blaj de celălalt unchi al său, Grigore Moldovan, care era profesor în acest orăşel. Dar, în 1843 se va implica, împreună cu alţi 11 colegi, în conflictul dintre profesorul Simion Bărnuţiu şi episcopul Ioan Lemeni.

Drept urmare, va fi eliminat din Seminarul teologic în 1845, alături de colegii lui. Întrucât în acest conflict se vor manifesta solidari cu S. Bărnuţiu şi cei doi unchi, vor fi sancţionaţi şi ei. Grigore va fi destituit din funcţia de profesor şi va fi nevoit să se ducă la Braşov, unde, fiind lipsit de mijloace materiale, îşi va petrece ultimii ani din viaţă în sărăcie.

La rândul său, Ştefan va fi suspendat temporar din preoţie. Tânărul Constantin Romanu nu va mai putea fi, de aceea, ajutat să se înscrie, ca alţi colegi eliminaţi, la liceul cezaro-crăiesc cu profil juridic din Cluj pentru a deveni avocat. Iată de ce în 1846 sau 1847 se va decide să plece la Bucureşti, unde va reuşi să fie anagajat cu o funcţie didactică la un pension particular, ca şi fostul lui coleg de la Blaj, Ioan Axente Sever. Pe amândoi îi va surprinde declanşarea revoluţiei în primăvara anului 1848 în capitala Ţării Româneşti. În condiţiile frământărilor ce s-au produs la Bucureşti sub influenţa evenimentelor din apusul şi centrul Europei, C. Romanu-Vivu va avea prilejul să-i întâlnească pe fraţii Goleşti şi pe Nicolae Bălcescu după revenirea lui din Franţa. Îndeosebi sub influenţa unui articol al lui Hippolite Deprez despre necesitatea reînvierii Daciei, adus de N. Bălcescu de la Paris, C. Romanu-Vivu va deveni adept al idealului înfăptuirii unirii provinciilor cu o populaţie majoritară românească într-un stat naţional.

Informaţiile din presa bucureşteană despre întrunirile de la Abrud şi Câmpeni şi despre convocarea unei Adunări naţionale la Blaj l-au determinat pe C. Romanu-Vivu să părăsească Ţara Românească şi să revină în Ardeal. La 1 mai a sosit la Braşov, unde a stat câteva zile lângă unchiul său muribund Grigore Moldovan. Despre sosirea lui C. Romanu-Vivu la Braşov, împreună cu câţiva refugiaţi din Ţara Romăească şi despre intenţia acestora de a participa la Adunarea de la Blaj, însuşi feldmareşalul Puchner l-a informat pe guvernatorul Teleki Józséf la 6 mai. În drum spre Blaj, C. Romanu-Vivu s-a oprit în 8 mai la Sibiu pentru două-trei zile. Aici a discutat cu clerici şi intelectuali ortodocşi. De la ei a aflat că au decis să

sisteze disputele cu greco-catolicii, pentru a participa împreună în mod solidar la Adunarea națională de la Blaj, aprobată oficial la data de 15 mai.

La Adunarea de la Blaj, C. Romanu-Vivu a audiat discursurile lui S. Bărnuțiu și a altor oratori, iar împreună cu ceilalți participanți a prestat jurământul de fidelitate față de împăratul de la Viena și de propria națiune.

În ultima zi a Adunării va fi ales între cei 25 membri ai Comitetului național care-și va stabili sediul la Sibiu, având-l ca președinte pe episcopul Andrei Șaguna și ca vicepreședinte pe Simion Bărnuțiu. Stabilindu-se la Sibiu, C. Romanu-Vivu se va implica în activitatea Comitetului, alături de ceilalți membri, în rândurile cărora se aflau Avram Iancu, Ioan Buteanu, Ioan Suciu, Alexandru Papiu Ilarian, Alexandru Bătrâneanu, Francisc Florian Micaș, Ioan Pipoș, Nicolae Bălășescu etc.

O primă acțiune importantă a Comitetului național s-a concretizat în contestarea legii uniunii Transilvaniei cu Ungaria, votată de Dieta Stărilor privilegiate de la Cluj la 30 mai, fără a ține seama de revendicările românilor formulate la Adunarea națională de la Blaj. Contestarea s-a manifestat la începutul lunii iunie, concomitent cu protestul contra masacrului țăranilor români de la Mihalț, de către grănicerii secui detașați la Aiud. Tot în primele zile ale lunii iunie membri ai Comitetului național au participat în comun cu sașii din Sibiu la manifestații antiunioniste.

La aceste acțiuni, Guberniul nobiliar de la Cluj a reacționat prin declararea Comitetului național ilegal. Pentru a-i interzice orice activitate, Guberniul va trimite la Sibiu doi comisari guberniali cărora le-a dat și împuternicirea de a-i aresta pe membrii Comitetului. Printre motivele invocate pentru a justifica ilegalizarea acestuia figura și prezența între membrii lui a doi „străini" veniți din Țara Românească. Cei doi „străini" erau Nicolaie Bălășescu și Constantin Romanu-Vivu. De altfel, Guberniul considera că printre instigatorii țăranilor din Mihalț de a se opune intenției grănicerilor secui să pătrundă în comuna lor, se afla și C. Romanu-Vivu, alături de S. Bărnuțiu, Avram Iancu, Al. Papiu Ilarian etc. La 5 iunie, doi informatori, unul maghiar și celălalt român, semnalau Guberniului că la manifestațiile antiunioniste ale sașilor de la Sibiu au participat dintre membrii Comitetului național și Al. Bătrâneanu, Al. Papiu Ilarian, Elișeu Armatu și C. Romanu-Vivu. Totodată îi acuzau pe acești tineri că desfășurau o propagandă antiunionistă și printre grănicerii români din vecinătatea Sibiului.

La data de 26 iunie 1848, C. Romanu-Vivu i-a trimis lui Alecu Golescu o epistolă, prin care-și exprima satisfacția că și în Țara Românească a triumfat revoluția, ceea ce a permis constituirea unui Guvern provizoriu la București. Scrisoarea o însoțea de un apel intitulat: *Fraților români de peste Carpați.*

În apel analiza situația românilor ardeleni din săptămânile care au urmat după a doua Adunare națională de la Blaj. Situația o considera critică, pe de o parte din cauza refuzului Dietei nobiliare de la Cluj de a le acorda românilor drepturile solicitate cu ocazia votării legii uniunii, iar pe de altă parte datorită răspunsului evaziv al monarhului habsburgic dat delegației pe care a primit-o la Innsbruck.

Îl îngrijora și atitudinea ezitantă a unor intelectuali români în problema susținerii revendicărilor naționale. Invocând conjunctura defavorabilă, autorul apelului afirma că „toată mântuirea românilor atârna de unirea și bunăstarea principatelor" pe care le condiționa de „victoria revoluției și în Moldova". Unirea celor două principate dunărene trebuia să constituie premisa pentru viitoarea integrare într-un stat propriu a tuturor românilor din granițele vechii Dacii. În acest sens susținea că românii puteau urma exemplul italienilor, germanilor și slavonilor care luptau pentru a-și forma state naționale. În vederea reconstituirii vechii Dacii considera că era necesar să se apeleze la toate mijloacele, inclusiv la lupta armată. Numai astfel ar fi crescut șansele de a se evita pericolul slavizării românilor din Țara Românească și Moldova, precum și cel al maghiarizării fraților lor din Transilvania. În post-scriptumul Apelului îl anunța pe Alecu Golescu că, după venirea lui Ioan Maiorescu în 28 mai la Sibiu, el se arăta dispus să meargă la București, împreună cu alți membri ai Comitetului național, pentru a se pune la dispoziția Guvernului provizoriu.

La începutul lui iulie 1848, C. Romanu-Vivu se afla la București, unde Guvernul provizoriu l-a numit inițial într-un comitet al presei și i-a încredințat misiunea de a se îngriji de corespondența cu tinerii intelectuali ardeleni. Ulterior, după ce N. Bălcescu a inițiat constituirea unui corp de comisari de propagandiști ai țelurilor revoluției, a acceptat să facă parte din rândurile acestuia.

Despre activitatea Guvernului provizoriu de la București, C. Romanu Vivu i-a informat pe S. Bărnuțiu și pe August Treboniu Laurian printr-o scurtă scrisoare la 17 iulie. La 20 iulie a trimis *Gazetei de Transilvania* un entuziast articol referitor la cuvântarea rostită de Ioan Brătianu pe „Câmpul libertății" de lângă București.

În zilele următoare, deși bolnav, le-a expediat colegilor din Comitetul de la Sibiu, Al. Bătrâneanu, Al. Papiu Ilarian, I. Buteanu, Aaron Pumnul și chiar lui S. Bărnuțiu, invitația lui Ștefan Golescu de a veni la București pentru a completa corpul de propagandiști. Tot spre sfârșitul lunii iulie informa Comitetul de la Sibiu că s-a îmbolnăvit și, fiindcă i s-a oferit adăpost la o familie fără resurse financiare, a fost obligat să apeleze la ajutorul lui N. Bălcescu.

După ce s-a însănătoşit, la începutul lui august şi-a reluat activitatea de propagandist pe valea Teleormanului, fiind însoţit de trei tineri ardeleni. La 10 august a iscălit şi el rezoluţia ce i s-a înmânat reprezentantului Porţii otomane, Suleiman Paşa, din partea Guvernului provizoriu. Nu peste mult timp se vor produce însă confruntările de la Dealu Spiru care, împreună cu arderea Regulamentului organic la 6 septembrie, vor marca sfârşitul revoluţiei paşoptiste din Ţara Românească.

C. Romanu-Vivu a revenit în Transilvania după încheierea celei de a treia Adunări naţionale de la Blaj care a ales un nou Comitet naţional zis de pacificaţiune, iar ca preşedinte al acestuia pe Simion Bărnuţiu. După ce noul Comitet va fi recunoscut la 3 octombrie de către Comandamentul armatei imperiale habsburgice de la Sibiu, va fi încurajat să continue acţiunea de instituire a unor gărzi naţionale înarmate în satele româneşti, conform hotărârii luate la sfârşitul Adunării de la Blaj. Gărzile urmau să se organizeze sub forma unor legiuni sau prefecturi. Comitetul naţional îi va încredinţa lui C. Romanu-Vivu misiunea organizării legiunii sau prefecturii a XII-a în estul Câmpiei Transilvaniei. El va primi decretul numirii sale ca prefect „al gărzilor naţionale" din ţinutul Mureşului superior cu centrul la Reghin, în 18 octombrie 1848. Data va coincide cu adunarea grănicerilor secui de la Lutiţa care vor fi convinşi să se angreneze în acţiuni militare împotriva armatei imperiale, sprijinită de legiunile româneşti în curs de constituire. De la Lutiţa grănicerii secui vor porni spre Mureşul Inferior şi în apropiere de Reghin vor ataca batalioanele celui de al doilea regiment de grăniceri români comandate de locotenent-colonelul Urban, silindu-le să se retragă.

De la Reghin o coloană de grăniceri infanterişti secui care era însoţită şi de un detaşament de husari cavalerişti, va coborî pe partea stângă a Mureşului superior, sub comanda contelui Lázár, cu intenţia de a ajunge la Aiud. Din jos de Târgu-Mureş, la 27 octombrie, se va înfrunta la Sânpaul cu voluntarii sau „glotaşii" legiunii a II-a în curs de constituire sub comanda lui Vasile Moldovan din Chirileu. Slab înarmaţi şi insuficient instruiţi, aceştia vor fi nevoiţi să se împrăştie şi astfel nu vor putea împiedica atacatorii să le incendieze satele care făceau parte din comitatul Târnava. De la Sânpaul grănicerii secui îşi vor continua marşul pe Mureş în jos şi, după ce vor trece prin Ogra şi Cipău, în dimineaţa zilei de 28 octombrie vor ataca prin surprindere efectivele legiunii a III-a de la Iernut a lui Francisc Florian Micaş, provocându-le mari pierderi.

Desfăşurarea operaţiunilor militare din ultima decadă a lui octombrie l-a obligat pe C. Romanu-Vivu să amâne deplasarea la Reghin pentru a organiza legiunea a XII-a. La sfatul unor ofiţeri austrieci de la Alba Iulia el a început să-şi recruteze voluntari mai întâi la Mihalţ, unde Târnavele

unificate se varsă în Mureş. De aici s-a deplasat la Aţintiş, situat pe meandrul sau curbura Mureşului superior, care înconjoară comuna Bogata. Din Aţintiş, Sâniacob, Petrilaca, Cecălaca şi din alte sate aflate la limita Albei de Jos aflate în vecinătatea comitatului Târnava, C. Romanu-Vivu a izbutit să mobilizeze circa 1500 de voluntari înarmaţi cu lănci şi puşti. Cu aceşti voluntari s-a opus la Aţintiş grănicerilor secui ai contelui Lázár, veniţi dinspre Iernut în urmărirea glotaşilor lui Florian Micaş. În confruntarea din 30 octombrie, secuii au fost învinşi şi obligaţi să se retragă de unde au venit. Timp de trei zile, contele Lázár a încercat să revină la Aţintiş cu secuii pentru a forţa deschiderea căii de acces spre Aiud.

După trei zile, C. Romanu-Vivu a contraatacat şi la 5 noiembrie a reuşit să-i încercuiască el pe secui la Iernut, cu ajutoarele aduse de tribunii I. Bianu şi N. Popa din satele comitatului Târnava aflate în apropiere. Ajutoarele i-au venit datorită insistenţelor lui I. Axente Sever, după cum rezultă din trei scrisori, pe care el i le-a trimis lui C. Romanu-Vivu la începutul lunii noiembrie. Corespondenţa lor relevă totodată că ei s-au sprijinit reciproc în acţiunile de la sfârşitul lui octombrie şi începutul lui noiembrie. De altfel, după victoria de la Iernut, C. Romanu-Vivu s-a dus pentru câteva zile la Blaj, unde I. Axente Sever l-a ajutat să-şi refacă forţele şi sănătatea. Cooperarea lor a fost facilitată de faptul că legiunea lui I. Axente Sever, care avea sediul la Blaj, se baza pe satele româneşti din întinsul comitat Alba de Jos.

Despre succesul din 30 octombrie de la Aţintiş şi din zilele următoare de la Iernut, C. Romanu-Vivu a informat Comitetul naţional în 16 noiembrie. Cu această ocazie a reînnoit propunerea de a pleca la Reghin pentru a organiza propria legiune. Sub semnătura lui S. Bărnuţiu, Comitetul i-a dat un răspuns aprobator la 19 noiembrie, recomandându-i ca pe cei 1500 de luptărori să-i lase lui Florian Micaş. Aprobarea era însoţită de câteva recomandări care se refereau la: a) întocmirea unui raport despre evenimentele ce s-au produs în regiunea Reghin – Târgu-Mureş începând cu luna septembrie, care urma să fie publicat în presă şi să fie tradus în limba germană; b) numirea tribunilor din rândurile persoanelor care se angajau să-şi asume îndatoririle ce le reveneau; c) dispoziţiile Comandamentului suprem al armatei privind restaurarea aparatului administrativ local, întrucât se simţea stăpân pe situaţie după dezarmarea gărzilor maghiare şi retragerea grănicerilor secui la ei acasă.

Aceste recomandări au fost precedate de altele care au vizat, pe de o parte recrutarea membrilor gărzilor naţionale, inclusiv selectarea din rândurile lor a celor ce vor accepta să fie încorporaţi ca soldaţi în unităţile militare. Pe de altă parte conţineau instrucţiuni pentru inventarierea armelor şi a bunurilor materiale de la curţile nobiliare ai căror stăpâni le-au părăsit.

Armele trebuiau confiscate şi folosite pentru înarmarea gărzilor, iar bunurile materiale destinate fie aprovizionării gardiştilor, fie donării lor familiilor ţărăneşti ale căror gospodării au fost incendiate de grănicerii secui.

Un fragment de schiţă privind organizarea prefecturii a XII-a relevă că era alcătuită din tribunate, tribunatele din centurii şi centuriile din decurii, la fel ca şi celelalte legiuni. Totodată dezvăluie atribuţiile comandanţilor acestora. De pildă, atribuţiile tribunilor se referă la: ţinerea evidenţei gardiştilor şi a armelor lor; valorificarea parţială a bunurilor confiscate de la curţile nobiliare prin vânzarea lor în vederea constituirii unui fond bănesc al Comitetului naţional; formarea, unde era posibil, a unor detaşamente de călăreţi; participarea la operaţiunile militare, alături de unităţi ale armatei imperiale, împreună cu centurionii şi decurionii.

În schimb, în timpul operaţiunilor militare, vicetribunii, vicecenturionii şi vicedecurionii trebuiau să rămână la reşedinţele lor pentru a se îngriji de rezolvarea problemelor juridice şi economice curente. Vicecenturionii, recomandaţi de subofiţeri ai armatei, mai aveau îndatorirea de a dirija şi controla conscrierea bărbaţilor cu vârste cuprinse între 18 şi 38 de ani. De asemenea, să efectueze tragerea la sorţi a tinerilor ce urmau să fie încorporaţi în armata regulată pe timp de trei ani, atunci când nu se manifestau intenţii de înrolare benevolă.

În cazul legiunii a XII-a s-au păstrat registrele cu conscrierile bărbaţilor ce aveau 18-38 de ani în 19 sate din tribunatele Uriuşiului şi Sânmărtinului. În dreptul fiecărui conscris figurau vârsta, naţionalitatea şi situaţia familială (dacă erau căsătoriţi ori necăsătoriţi şi dacă mai aveau alţi fraţi cu etatea de la 18 până la 38 de ani). Pe un registru separat s-a consemnat cu numele pe localităţi numărul celor ce au acceptat voluntar să devină soldaţi în unităţile armatei imperiale.

C. Romanu-Vivu a început să organizeze legiunea a XII-a la 22 noiembrie 1848, când a sosit la Teaca, după ce în prealabil l-a vizitat pe unchiul său, preotul Ştefan Moldovan de la Pintic, pe care l-a convins să-i fie adjunct ca viceprefect. Începând cu 25 noiembrie 1848 C. Romanu-Vivu va redacta un jurnal în care va consemna zilele cu evenimentele mai importante până la 1 ianuarie 1849. Jurnalul prezintă o importanţă documentară deosebită, deoarece reflectă multitudinea problemelor pe care le-a avut de rezolvat prefectul şi marile dificultăţi ce le-a întâmpinat în strădania lui de a le îndeplini. De pildă, pentru data de 25 noiembrie va menţiona că a ţinut seama de dispoziţiile Comandamentului armatei imperiale privind restaurarea aparatului administrativ local. În acest sens preciza că le-a propus să accepte funcţii: solgăbirăului Gabriel Dorgo, intelectualilor Vasile Pop, Ioan Pop Maior, Teodor Pop, Mihail Orbonaş şi Ioan Bardoşiu, comisarului provincial Ioan Cot, notarului Ladislau Dorgo

etc. Le aştepta răspunsul pentru a informa Comitetul naţional care a reuşit să instituie o administraţie românească în Făgăraş, la Blaj şi la Alba Iulia.

La data de 26 noiembrie figurează înştiinţarea comandantului companiei întâia a regimentului grăniceresc năsăudean de la Monor că va întreţine legătura cu „lagărul” sau tabăra Legiunii a XII-a de la Toaca până la noi dispoziţii. Pentru aceeaşi zi va menţiona că i-a cerut judelui nobiliar Gabriel Dorgo să se îngrijească de ajutorarea familiilor cărora le-au fost incendiate casele sau li s-au confiscat bunurile de către grănicerii secui. S-a angajat, de asemenea, să informeze Comitetul naţional despre comportamentul corect şi conştiincios al caporalului Vasile Pop care a devenit învăţător la şcoala din Teaca.

Consemnări mult mai numeroase şi mai importante se găsesc la data de 29 noiembrie. Într-adevăr, pentru această zi C. Romanu-Vivu menţionează că a informat Comitetul naţional despre: acceptarea de către Gabriel Dorgo şi de ceilalţi intelectuali propuşi a funcţiilor oferite în aparatul administrativ; numirea pentru satele săseşti a unui comisar în persoana maestrului poştaş din Teaca, Georg Müller; desemnarea lui Erkedi ca secretar al legiunii; tot comisari pe câte zece sate i-a instalat pe preotul din Budiu de Câmpie şi pe un cleric din Sânpetru; indicaţiile date comisarilor de a efectua confiscarea bunurilor mobile şi imobile ale „rebelanţilor”; măsurile întreprinse pentru asigurarea retribuţiei tribunilor; confirmarea unor primari, viceprimari şi juraţi ai consiliilor săteşti din Şopteriu şi Sărăţel; precizarea că Ioan Moldovan din ultima localitate era şi primar şi centurion sau căpitan; stabilirea limitelor teritoriale ale legiunii a XX-a; revenirea unor „rebelanţi” unguri la casele lor şi revendicările formulate de ei privind despăgubirile pretinse ţăranilor pentru pagubele ce le-au suferit; satisfacerea cererilor unora din ei în sensul asigurării protecţiei lor şi al restituirii animalelor de tracţiune şi a atelajelor agricole ş.a.m.d. Revendicări ale unor nemeşi reveniţi la conacele lor apar şi în însemnările din 30 noiembrie, dar şi reclamaţii ale câtorva comunităţi săteşti privind jefuirea pădurilor şi prădarea stogurilor de la curţile nobiliare.

Însemnările din 1 decembrie 1848 încep cu ordinul pe care C. Romanu-Vivu l-a dat atât primarilor, cât şi căpitanilor sau centurionilor din Sânmihai, Sânmărtin şi Râciu de a rechiziţiona animalele şi îndeosebi caii „rebelanţilor” şi de a le asigura întreţinerea până la noi dispoziţii. Ordinul se referea şi la obligaţia de a păzi pădurile alodiale.

La data de 1 decembrie apare cea dintâi semnalare a conflictului prefectului legiunii a XII-a cu comandantul unei companii ce aparţinea celui de al doilea regiment de grăniceri români de la Năsăud. În epistola adresată acestuia, C. Romanu-Vivu îi exprima indignarea prilejuită de arestarea fiului

preotului din Bileag, pentru că a pus îmblătitori la stogurile de la curtea contelui Lázar Mauriciu.

Protestatarul pretindea eliberarea tânărului, motivând că n-a făcut altceva decât să-i execute ordinul pe care i l-a dat ca prefect al legiunii a XII-a, numit de Comitetul Național şi confirmat de Comandamentul suprem al armatei. C. Romanu-Vivu motiva deci că a dat ordinul de a se îmblăti stogurile nemeşeşti conform instrucţiunilor primite de la Comitetul naţional. Cerealele obținute astfel erau destinate aprovizionării „lagărului" sau taberei legiunii a XII-a.

Problema îmblătirii stogurilor de la conacele nobiliare se reia în însemnările din 2 decembrie, acum fiind vorba de ordine date în acest sens primarilor şi centurionilor din Visua şi Herina. În cazul comunei Galtiu, C. Romanu-Vivu s-a adresat preotului local pentru a-i cere să trimită lagărului prefecturii de la Teaca cei cinci boi „domneşti" rechiziționați. Locuitorilor din Dipşa le-a comunicat însă că li se permitea să se aprovizioneze cu lemne din pădurea pe care au cumpărat-o de la groful Korniş.

În consemnările din 3 decembrie, C. Romanu-Vivu a revenit pe larg la dificultățile pe care i le creau comandanții militari. El considera că la baza acestor dificultăți stătea ordinul recent al Comandamentului suprem al armatei de a nu se mai face rechiziționări de bunuri ale nobililor, chiar dacă ei au făcut parte din rândurile insurgenților. Greutăți întâmpina şi datorită atitudinii sfidătoare a unor ofițeri ce comandau unități ale armatei. Ca exemplu îl dădea pe locotenent colonelul Urban, pe care l-a informat la 22 noiembrie despre misiunea ce i-a încredințat-o Comitetul național de a organiza „landsturmul" de la Teaca, dar n-a primit nici un răspuns la propunerea lui de a colabora. N-a primit răspuns nici din partea Comitetului național la apelul său din 29 noiembrie. Drept urmare, a ajuns să fie sfidat nu numai de ofițerii regimentului grăniceresc năsăudean, ci şi de comandanții de la Gherla şi Târgu-Mureş care nu-i recunoşteau responsabilitatea de prefect. În această privință aborda din nou chestiunea arestării fiului preotului din Bileag. Fără a ține seama de precizarea tânărului că a executat un ordin al prefectului legiunii a XII-a, ofițerul care l-a arestat l-a acuzat că el ar fi fost voluntar (önkentes) în armata insurgenților, iar tatăl său partizan al acestora.

În fața comisiei militare sosită în 2 decembrie la Pintic s-a prezentat personal şi i-a arătat împuternicirea Comitetului național de a confisca cerealele şi animalele „rebelilor". Comandantul comisiei militare i-a replicat că şi el dispunea de un ordin al Comandamentului regimentului său de a rechiziționa bunurile insurgenților, inclusiv a vitelor de la Budac, unde secuii au jefuit gospodăriile românilor. Mai mult, conducătorul comisiei a afirmat că el avea dreptul de a controla întreg teritoriul legiunii a XII-a şi chiar a aceleia de la Blaj.

Invocând episodul, C. Romanu-Vivu formula ideea că atitudinea comandantului comisiei şi a altor ofiţeri reflecta sentimentele lor duşmănoase faţă de români şi de toleranţă în ceea ce-i privea pe nobilii unguri. Pornind de la această constatare, el considera înclinaţia ofiţerilor spre restituirea bunurilor confiscate nemeşimii un act de trădare. Ca exemplu îl dădea pe groful Gyulai căruia i s-au restituit bunurile rechiziţionate de la conacul său din Şopteriu, deşi se ştia că făcea parte din rândurile „rebelanţilor".

Atitudinea ofiţerilor l-a determinat pe C. Romanu să anunţe Comitetul naţional că intenţiona să-şi deplaseze tabăra de la Teaca la Brâncoveneşti şi Gurghiu fără a mai aştepta dispoziţiile locotenent-colonelului Urban. Acolo avea de gând să organizeze şi un detaşament de călăreţi cu caii ce i se vor aduce de la Posmuş (districtul Bistriţa) cu care să poată întreprinde dezarmarea secuilor din satele învecinate. Referitor la secui sublinia că presa nu le reproşa incendierea şi jefuirea satelor româneşti. În schimb, prefecţii şi tribunii legiunilor româneşti erau ameninţaţi că vor fi făcuţi răspunzători pentru faptele lor.

C. Romanu-Vivu atenţiona Comitetul naţional că menajarea secuilor nu va aduce nimic bun pentru români, deoarece în Trei Scaune continuau să confecţioneze tunuri, iar în scaunul Gheorgheni, care se învecina cu teritoriul legiunii a XII-a, nu erau încă dezarmaţi. De aceea, românii slab înarmaţi nu aveau posibilităţi reale de a li se opune eficient. La fel nu fuseseră dezarmaţi nici secuii din scaunul Mureş. Întrucât ţăranii români din 15 sate, situate în nord-estul Câmpiei Transilvaniei, i s-au plâns că au fost atacate de către secuii din stânga Mureşului care le-au provocat mari daune, va încerca să procedeze la dezarmarea atacatorilor.

La data de 4 decembrie, C. Romanu-Vivu reproducea răspunsul pe care l-a dat comandantului grănicerilor de la Monor. În răspuns, el a reluat tema lipsei unei colaborări din partea locotenent-colonelului Urban, menţionând că acesta i s-a adresat ultima dată la 18 octombrie, când i-a sugerat să se reîntoarcă la Sibiu, dacă nu va putea acţiona cu succes contra grănicerilor secui.

De atunci a provocat acestora înfrângerea de la Aţintiş şi a procedat la organizarea legiunii a XII-a, începând cu 22 noiembrie. Deşi l-a anunţat pe Urban că şi-a stabilit tabăra legiunii la Teaca, acesta n-a catadicsit să-i răspundă. Avea nevoie de aprobarea lui pentru a i se trimite un militar care să-l ajute la instruirea „glotaşilor" sau gardiştilor în mânuirea armelor. Antrenamentul ostăşesc al acestora îl considera necesar, deoarece nu avea încredere în promisiunile grănicerilor secui şi ale comandanţilor lor până nu-i va vedea dezarmaţi. De aceea intenţiona să purceada la dezarmarea secuilor din satele scaunului învecinat Mureş.

Disensiunile de la începutul lui decembrie 1848 dintre C. Romanu-Vivu şi comandanţii unităţilor armatei imperiale, inclusiv cu ofiţeri ai regimentului grăniceresc năsăudean, se explică pe de o parte prin succesul acţiunii de dezarmare a gărzilor maghiare din majoritatea comitatelor Transilvaniei, ca urmare a colaborării cu legiunile româneşti pe parcursul lunii noiembrie. Pe de altă parte, neînţelegerile s-au datorat faptului că, pe parcursul lunii noiembrie şi la începutul lui decembrie, acţiunile grănicerilor năsăudeni comandaţi de locotenent-colonelul Urban pentru dezarmarea gărzilor maghiare şi apoi împotriva incursiunilor insurgenţilor lui Bem s-au desfăşurat pe teritoriul Câmpiei Transilvaniei.

Succesul acţiunii de dezarmare a gărzilor maghiare a făcut posibilă instalarea la comanda garnizoanei din Târgu-Mureş a maiorului Clococeanu. Dar n-a putut evita interferarea intereselor „glotaşilor" legiunii lui C. Romanu-Vivu cu acelea ale grănicerilor care şi-au asigurat aprovizionarea cu alimente tot din satele prefecturii a XII-a. Crezându-se stăpân pe situaţie, Comandamentul armatei habsburgice de la Sibiu a considerat că nu mai avea nevoie de colaborarea „glotaşilor" sau gardiştilor români. De aceea i-a cerut Comitetului naţional să-i dezarmeze şi să-i trimită la casele lor. Totodată a ordonat ofiţerilor să supravegheze rechiziţionarea bunurilor de la curţile nobililor şi chiar să li se restituie cele confiscate, în speranţa că se vor resemna şi vor accepta să se supună autorităţilor imperiale. S-a neglijat însă dezarmarea secuilor, la care s-a referit C. Romanu-Vivu.

Comitetul naţional s-a conformat indicaţiilor Comandamentului armatei, după cum rezultă din răspunsul dat lui C. Romanu-Vivu în aceeaşi zi de 4 decembrie la raportul său din 29 noiembrie. Sub semnătura lui S. Bărnuţiu şi Aaron Florian, Comitetul îl sfătuia: să renunţe la termenul de „confiscaţiune a averilor mobile şi imobile ale rebelilor" şi să pretindă şi subalternilor să-l abandoneze; să ia măsuri severe pentru evitarea jafurilor, deoarece pătau onoarea naţiunii; să intervină pentru a pune capăt aprovizionării cu lemne din păduri fără o aprobare oficială; să se efectueze rechiziţii de alimente de la curţile nobiliare numai în limitele strictei necesităţi, pentru a se preveni foamea până la noua recoltă; să evite confruntarea cu autorităţile militare, prezentându-le confirmarea lui ca prefect de către comandantul suprem al armatei; să nu se opună ordinelor ofiţerilor de a li se restitui insurgenţilor bunurile confiscate; să se ferească de a formula învinuiri la adresa comandanţilor militari; să sisteze deocamdată recrutările; să nu-şi impună autoritatea peste localităţile ce aparţineau altor prefecturi; să convingă locuitorii satelor româneşti să aştepte anchetarea de către autorităţile militare a execuţiilor unor consăteni înfăptuite de insurgenţi ş.a.m.d.

În partea finală, Comitetul național îl confirma pe preotul Ștefan Moldovan din Pintic ca subprefect al legiunii a XII-a și recomanda ca atribuțiile lui să se rezume la rezolvarea problemelor administrative, civile și economice. Pentru celelalte persoane propuse să îndeplinească funcții, Comitetul lăsa la latitudinea lui C. Romanu-Vivu de a decide.

În jurnalul său, C. Romanu-Vivu menționează pentru 5 decembrie numai ordinul Comandamentului armatei imperiale de a nu se mai efectua rechiziții, decât la acele conace nemeșești care au rămas părăsite de stăpânii lor.

La data de 7 decembrie, C. Romanu-Vivu se referă la răspunsul primit din partea Comitetului național la raportul trimis în urmă cu cinci zile. Comitetul reia cele mai multe din dispozițiile cuprinse în indicațiile oferite anterior și-i aprobă inițiativele întreprinse. Noutatea o reprezintă atenționarea Comitetului de a nu îndeplini eventualele îndrumări, pe care le-ar primi de la Guberniul nobiliar de la Cluj, refuzul motivându-l cu argumentul că românii îi contestau autoritatea, deoarece nici el nu le recunoștea națiunea. Românii acceptau doar autoritatea Guvernului de la Viena și ordinele Comandamentului armatei de la Sibiu, subordonat acestuia.

Situația dificilă în care au ajuns tribunii legiunii a XII-a la începutul lui decembrie din cauza noilor dispoziții ale Comandamentului suprem al armatei se reflectă în raportul înaintat lui C. Romanu-Vivu de către Petru Pop și Gheorghe Fodoreanu din Sânpetru. În raportul lor din 7 decembrie, cei doi tribuni îi aduceau la cunoștință că s-au străduit să-i îndeplinească îndrumările privind: numirea vicetribunilor, conscrierea recruților și rechiziționarea bunurilor „rebelilor". I-au numit vicetribuni pe Georg Müller și pe Simion Chețan, pe care i-au trimis în partea de sus a tribunatului, iar ei s-au deplasat în partea de jos.

Aici au constatat că la Budiu de Câmpie comisarii efectuaseră deja rechiziții la curțile nobiliare. De aceea au început să-i conscrie pe recruți. Dar cu consternare au constatat că notarii comunali afișau pajura imperială pentru a se opune îndeplinirii misiunii lor. În unele localități, ca Pogaceau, centurionul sau căpitanul, primarul și jurații au fost convocați împreună cu notarul la Târgu-Mureș, pentru a fi informați că nu aveau dreptul de a-i opri pe nemeși să transporte bucatele de la conacele lor unde voiau. O atare perspectivă făcea ca dispozițiile privind rechiziționările să devină de prisos.

De aceea îl rugau pe C. Romanu-Vivu să solicite lămuriri Comitetului național pentru a fi înștiințați ce atitudine să adopte. Solicitau o astfel de informație cu atât mai mult, cu cât la Pogaceau, Grebeniș, Râciu și în alte sate din zonă, grănicerii secui au prădat nu numai curțile nobiliare, ci și gospodăriile țărănești, agravând pauperizarea locuitorilor.

Tot la 7 decembrie C. Romanu a revenit la scrisoarea pe care i-a adresat-o locotenent-colonelului Urban la 22 noiembrie. Acum relata în plus că în acea scrisoare i-a cerut precizări referitoare la ordinul pe care i l-a trimis prin Ioan Rus de a se deplasa la Someşeni şi oriunde i se va indica să se ducă. Răspunsul i s-a comunicat însă numai verbal, nu şi în scris. Prin el i se recomanda să aştepte noi dispoziţii. Întrucât ele nu i-au parvenit, s-a adresat comandantului grănicerilor de la Monor care l-a sfătuit să rămână la Teaca, până va veni ordinul aşteptat. Dar, între timp s-a înstăpânit iarna şi l-a obligat să plece de la Teaca la Brâncoveneşti. Nu va sta mult aici, deoarece n-avea unde să-şi cazeze oamenii. De la Brâncoveneşti avea de gând să-şi mute tabăra la Reghin şi împrejurimi, mai ales că nu dispunea de puterea militară pentru a-i dezarma pe secuii din scaunele Gheorgheni şi Ciuc.

În însemnările din 9 decembrie se rezumă la noile instrucţiuni ale Comitetului naţional, în care se repetă recomandările anterioare referitoare la conscrierea în toate satele a celor ce puteau fi recrutaţi; de asemenea, la grija ce trebuia acordată rechiziţionărilor de cereale, inclusiv a acelora ce se aflau sub formă de stoguri. În plus se recomanda tribunilor să ţină evidenţa morilor şi a pădurilor, precum şi a achitării impozitelor ce trebuiau trimise Comitetului naţional.

Recomandările Comitetului naţional privind rechiziţiile, conscrierea viitorilor recruţi, relaţiile cu comandanţii militari au continuat în 10-20 decembrie 1848. Dar în acelaşi interval de timp s-au menţinut şi chiar amplificat dificultăţile, pe care C. Romanu-Vivu a trebuit să le înfrunte în prag de iarnă. Principala lor cauză s-a datorat tot neînţelegerilor cu comandanţii militari, pricinuite de intervenţiile acestora în favoarea nemeşilor şi a secuilor şi în defavoarea „glotaşilor" români, ameninţaţi cu înfometarea prin restrângerea posibilităţilor de aprovizionare cu alimentele necesare. Acum C. Romanu-Vivu a trebuit să suporte nu numai reproşurile Comitetului naţional presat de Comandamentul armatei, ci şi ale maiorului Clococeanu, comandantul garnizoanei din Târgu-Mureş.

Greutăţi i-au creat şi unii tribuni, cum a fost cazul lui Grigore Bătrâneanu de la Balda care, prin comportamentul lui, a provocat nemulţumirea Comitetului şi l-a determinat să-i ceară destituirea. O problemă pe care C. Romanu-Vivu a trebuit s-o rezolve a fost aceea a obţinerii de la Comandamentul armatei a unui ofiţer pentru instruirea „glotaşilor". Până la urmă i-a fost trimis locotenentul Bozga. La sfatul lui Bozga, C. Romanu-Vivu i-a scris maiorului Clococeanu în 21 şi 24 decembrie, pentru a-i cere să asigure cazarea la Târgu-Mureş a celor 3000 gardişti ai legiunii sale cu ocazia sărbătorilor de iarnă. După ce a intrat în Târgu-Mureş, C. Romanu-Vivu a adresat secuilor o proclamaţie, la 26 decembrie 1848, în care îndemna la convieţuirea paşnică.

Primele două zile ale Crăciunului din 1848 C. Romanu-Vivu şi gardiştii săi le-au petrecut la Târgu-Mureş. Dar a treia zi, în 27 decembrie, Comitetul naţional l-a înştiinţat că armata revoluţionară venită din Ungaria sub comanda generalului polon Iosif Bem a pătruns în Transilvania pe la Ciucea şi a ajuns la Cluj. De la Cluj o parte a armatei lui Bem intenţiona să se îndrepte, prin Gherla şi Dej, spre ţinutul grănicerilor secui, pentru a-şi uni forţele cu ei.

În noua conjunctură, Comandamentul armatei imperiale de la Sibiu şi-a amintit de colaborarea cu legiunile româneşti din octombrie-noiembrie. Aşa se explică de ce s-a adresat Comitetului naţional român şi i-a solicitat să-i mobilizeze pe recruţi, pentru ca împreună cu grănicerii năsăudeni să încerce să împiedice joncţiunea trupelor lui Bem cu grănicerii secui. Comitetul naţional a răspuns solicitării şi i-a pretins lui C. Romanu-Vivu să mobilizeze toţi bărbaţii deprinşi cu mânuirea armelor, echipaţi corespunzător pentru iarnă şi cu merinde pe 5-6 zile. Îl atenţiona însă că în marşul spre câmpul de luptă să vegheze să nu se producă jafuri şi să se păstreze disciplina. Îi recomanda, de asemenea, ca, în cazul inevitabilităţii luptelor cu insurgenţi, să atace îndeosebi pe timpul nopţii, când se puteau utiliza mai eficient lăncile. Dacă participarea la operaţiuni militare dura mai mult de trei saptamâni C. Romanu era sfătuit să-i înlocuiască pe luptători cu alţii.

Pe baza recomandărilor Comitetului naţional, la 29 decembrie 1848 viceprefectul Ştefan Moldovan a adresat un apel tribunilor, centurionilor şi decurionilor din legiunea a XII-a să trimită în tabăra de la Teaca toţi bărbaţii apţi de luptă cu vârste între 18 şi 40 de ani. Aceştia trebuiau să vină bine echipaţi şi cu hrană pe şase zile, pentru ca împreună cu grănicerii năsăudeni ai locotenent-colonelului Urban să pornească împotriva insurgenţilor. Ordinul de mobilizare se motiva cu argumentul că în ziua precedentă, la 28 decembrie, maiorul Clococeanu de la Târgu-Mureş a primit ştirea despre plecarea de la Bistriţa a lui Urban cu grănicerii săi şi sosirea sa la Lechinţa Săsească. Ştirea era însoţită de zvonul reîntoarcerii insurgenţilor de la Dej şi Gherla la Cluj însă şi de informaţia retragerii generalului Wardener cu ostaşii săi în cetatea de la Alba Iulia.

Ultima însemnare din jurnalul lui C. Romanu-Vivu datează din ianuarie 1849. Ea consemnează trimiterea la locotenent-colonelul Urban a 88 de tineri care au acceptat să se înroleze voluntar în „armata împăratului" pe o durată de trei ani. Odată cu trimiterea voluntarilor, îl înştiinţa pe Urban despre refuzul maghiarilor din satele mixte de a-şi respecta angajamentul anterior, privind participarea la „lagărul" sau tabăra de la Teaca, după ce au aflat că armata generalului Iosif Bem a ocupat Clujul, Gherla şi Dejul.

Data de 1 ianuarie 1849 coincide cu ordinul dat de Comandamentul armatei imperiale locotenent-colonelului Urban şi maiorului Clococeanu de a evita confruntarea directă cu insurgenţii lui Bem. Drept urmare, maiorul Clococeanu şi ostaşii săi vor părăsi Târgu-Mureşul fără luptă, iar locotenent-colonelul Urban va fi nevoit să se retragă cu grănicerii lui în plină iarnă spre Bucovina.

Plecarea maiorului Clococeanu l-a obligat şi pe C. Romanu-Vivu să părăsească Târgu-Mureşul şi să-şi trimită „glotaşii" la casele lor. Împreună cu viceprefectul Ştefan Moldovan, el a plecat în satul Gudea, unde au fost adăpostiţi în casa tribunului Contai. Despre acest episod relatează la 12 ianuarie comisarul Gabriel Dorgo, devenit între timp membru al Comitetului naţional de la Sibiu. Toţi cei adăpostiţi în casa tribunului Contai din Gudea vor fi capturaţi de secuii din Ditrău în noaptea de 21 spre 22 ianuarie printr-un atac efectuat prin surprindere. De la Gudea vor fi escortaţi legaţi în obezi de cai până la Târgu-Mureş. Acolo vor fi întemniţaţi în aceeaşi închisoare din cetate, unde fusese deţinut şi Florian Micaş în vara anului 1848. Întemniţarea a durat şase săptămâni, până ce li s-a pregătit procesul de către tribunalul statarial. Tribunalul şi-a formulat acuzele bazându-se îndeosebi pe însemnările zilnice din jurnalul lui C. Romanu-Vivu, capturat odată cu autorul acestuia şi a însoţitorilor săi.

Procesul s-a încheiat cu condamnarea la moarte prin spânzurătoare atât a prefectului C. Romanu-Vivu, cât şi a viceprefectului Ştefan Moldovan, la fel ca în cazul tribunului lor Vasile Pop din Nazna, executat cu câteva săptămâni mai devreme şi într-un mod asemănător cu Al. Bătrâneanu, Vasile Simionis şi Vasile Turca, spânzuraţi la marginea Clujului în toamna anului 1848. De fapt, C. Romanu-Vivu şi Ştefan Moldovan nu vor ajunge să fie spânzuraţi deoarece, după ce au fost condamnaţi la moarte s-a simulat escortarea lor spre Cluj şi de acolo spre Debreţin.

La ieşirea din Târgu-Mureş escorta nu s-a îndreptat însă spre Cluj, ci spre Reghin, însoţită de o mulţime fanatizată care fusese informată despre traseu. Escortarea a fost încredinţată unor grăniceri secui. Însă, când au ajuns în hotarul comunei Sângeorgiu, aceştia n-au schiţat nici un gest de apărare a condamnaţilor împotriva călăilor desprinşi din mulţimea care le-au aplicat lovituri cu ciomege, până s-au prăbuşit plini de sânge în pulberea drumului. Acolo vor rămâne câteva zile desculţi şi dezbrăcaţi, până când cadavrele lor vor fi înmormântate în şanţul de la marginea drumului, fără vreun semn pe baza căruia să se poată identifica în anii de după revoluţie. Astfel au murit cei doi luptători pentru cauza emancipării naţionale, asemenea altor sute de eroi care au fost executaţi pe teritoriul Transilvaniei, Banatului, Crişanei şi Maramureşului de-a lungul războiului civil din 1848-1849. Îndeosebi C. Romanu-Vivu va rămâne în memoria generaţiilor post-paşoptiste care-l vor cinsti pentru convingerile lui referitoare la posibilitatea înfăptuirii unirii tuturor provinciilor lor cu o populaţie majoritară românească într-un stat naţional. Înfăptuirea unităţii naţionale va fi posibilă însă numai la sfârşitul Primului Război Mondial, în 1918.

BIBLIOGRAFIE:

Documente privind revoluţia de la 1848 în Ţările Române. C. Transilvania, vol. III-VII; DRAGOMIR, Silviu; HULEA, E.; NICHI, L. *Studii şi documente privitoare la revoluţia românilor din Transilvania în anii 1848-1849,* vol. II; DRAGOMIR, S. *Studii şi documente*

privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848-1849, vol. III; DRAGOMIR, S. *Studii și documente privind istoria revoluției române de la 1848* (sub îngrijirea lui Pompiliu Teodor); URSUȚIU, L. *Un document privind organizarea administrativă a românilor în revoluția de la 1848-1849 din Transilvania*, în: *Acta Musei Napocensis*, VI, 1969.

L.B.

ROTH, Stephan Ludwig
(n. 24 noiembrie 1796, Mediaș – m. 11 mai 1849, Cluj)

A fost preot evanghelic sas în Moșna, pedagog, scriitor, politician, reformator, martir al Revoluției de la 1848 în Transilvania. Este singurul fiu al lui Stephan Gottlieb Roth. Tatăl său, la nașterea fiului său conrector (vicedirector) al gimnaziului evanghelic de la Mediaș, apoi preot în Șeica Mică, mort la 16 decembrie 1847, la vârsta de 87 de ani, îi acordă educația primară, continuată cu absolvirea, în 1816, a gimnaziului evanghelic de la Sibiu, sub oblăduirea cumnatului tatălui, Michael Bergleiter. La 17 octombrie 1817, începe studiile de teologie la Universitatea din Tübingen, având însă predilecție pentru studiul disciplinelor filosofice, predate de profesorul Eschenmeyer. În vacanțe întreprinde călătorii de studii în Germania, care îi lărgesc orizontul în ce privește progresele din agricultură și industrie.

După 2 ani la Tübingen, Roth merge la Nverdon/Ifferten (1818-1820), la Pestalozzi, unde se distinge într-atât, încât marele pedagog îl angajează la institutul său și îi încredințează o clasă, însărcinându-l cu elaborarea unui proiect pentru predarea latinei în învățământul elementar. Aici elaborează proiectul studiului „Der Sprachunterricht", dar se îmbolnăvește grav.

Roth rămâne aici până în aprilie 1820, când se reîntoarce la Tübingen. În drum spre Tübingen, poposește la Freiburg, la Girardisches Institut, și la Hofwyl, unde face cunoștință cu dascălii Institutului Fellenberg. La Tübingen își redactează teza de doctorat în filologie, „Esența statului ca instituție de învățământ în destinul omului" (Das Wesen des Staates als Erziehungsanstalt für die Bestimmung des Menschen), devenind și magistru în arte libere (Magister der freien Künste). Apoi revine la casa părintească, la 23 septembrie 1820. Activează ca învățător (1822-1834), editează ziarul școlar săsesc *Der sächsische Schulfreund. Eine väterländische Zeitung für Erziehung und Unterricht*, propune un proiect de reformare a învățământului și de creare a unui seminar pedagogic independent de gimnaziul evanghelic, după principiile lui Pestalozzi, dar nu reușește să miște spiritele în sens reformator, atrăgându-și, în schimb, neplăceri, fiind inclusiv chemat în instanță.

În anul 1822, este angajat ca învățător la gimnaziul inferior, iar în 1823 ca profesor la gimnaziul superior din Mediaș. Predă, concomitent, și sport și muzică. În luna mai a anului 1831 este ales rector al gimnaziului din

Mediaş; introduce în curriculum gimnastica şi muzica. Scrie în trei volume „Geschichte von Siebenbürgen".

În anii 1834-1837, schimbă haina laică cu rasa, devenind profesor de religie şi predicator orăşenesc la Mediaş. Cântă el însuşi la orgă, vioară; culege partituri liturgice. În 1837-1847, comuna Nemşa îl alege preot. Joseph Trausch susţine că Roth este chemat preot la Nemşa în 1832 şi la Moşna în 1842. Aici se iniţiază în agricultură, zootehnie, pomicultură. La 1842 publică la editura lui Johann Gött, de la Braşov, „Bătălia limbilor în Transilvania" (Der Sprachkampf in Siebenbürgen), 75 p., care îi atrage duşmănia maghiarilor.

În această lucrare, scrisă în genul lui Jean Paul, Roth atinge deseori limitele libertăţii cenzurii, admise la vremea aceea. De aceea, la porunca emisă de Cancelaria aulică de la Viena, prin nota din 5 octombrie 1842 Guberniul transilvan cere relaţii Magistratului Braşovului: oare împăratul, care a permis publicarea cărţii, o va fi citit? Şi: cine este autorul, care se intitulează doctor şi magistru, când ştiut este că e interzisă acceptarea diplomelor doctorale şi magistrale din partea universităţilor străine?

Un an mai târziu, în 1843, Roth se numără printre întemeietorii Asociaţiei săseşti transilvănene de agricultură (Siebenbürgisch-sächsischer Landwirtschaftsverein). La 1843 publică „Bittschrift fürs Volk", în care propune înfiinţarea unei gazete de agricultură. Nici iniţiativa lui din 1845, de a chema în Transilvania colonişti germani din Württemberg (din zona dintre Bodensee şi Heilbronn, emigranţi în America), nu deşteaptă simpatie.

Astfel, în vara lui 1845, realizează o călătorie la Württemberg. Ajuns aici, publică în *Schwäbischer Merkur* şi *Beobachter* chemări adresate coloniştilor. De îndată ce iniţiază colonizarea, Roth se întoarce degrabă acasă, la finele anului 1845, lăsându-l drept mână dreaptă a sa la Württemberg pe candidatul în teologie Peter Wolff. Acesta are misiunea de a continua acţiunea de organizare a coloniştilor şi de a-i trimite lui **R.** rapoarte scrise.

În ţară, susţine prin intermediul comitetelor Asociaţiei de agricultură pe lângă forurile cercuale, colonizarea. Încă din 1845 sosesc în Transilvania colonişti germani izolaţi, dar în primăvara lui 1846 valul cuprinde 307 familii din Württemberg. Imigrarea masivă întrece şi aşteptările, şi posibilităţile de absorbţie. De aceea, Roth se vede nevoit să îi comunice lui Wolff să sisteze colonizarea, care deşteaptă contrareacţie negativă nu doar la nivelul Guberniului transilvan, ci şi în cadrul Cancelariei aulice de la Viena. Colonizarea nu aduce rezultatele scontate.

Între colonişti se numără multe persoane neavenite, necunoscute în ale agriculturii şi puţin dispuse să muncească din greu, care îl acuză pe Roth în scris şi în presă de promisiuni false. La 1846, el militează pentru construcţii feroviare şi industriale, ameliorarea situaţiei breslelor şi a drumurilor, se ridică împotriva inegalităţilor sociale şi naţionale, manifestându-se în favoarea egalei îndreptăţiri a românilor cu celelalte populaţii ale Transilvaniei.

La 4 iunie 1846, în cadrul adunării anuale a Asociației pentru cultură transilvană (Verein für siebenbürgische Landeskunde), ținută la Sebeş, Roth închină un toast pentru „burghezia liberă, Starea la care trebuie să coboare cei nobili să urce cei supuşi" (dem freien Bürgerthume, als dem Stande, zu welchem der Adel herab- und die Unterthanen hinaufsteigen müßten, wenn das Vaterland der Segnungen der stets fortschreitenden Bildung theilhaftig werden wolle").

Ziarul maghiar de la Cluj *Erdélyi Hiradó* publică o notă atât de răuvoitoare asupra acestui toast – de fapt, un pretext pentru a-l acuza cu orice chip pe indezirabilul Roth încât Guberniul transilvan ordonă superintendentului (episcopului) evanghelic al saşilor, prin dispoziția din 13 iulie 1846, să îi aducă lui Roth o mustrare oficială.

În 1847, continuându-şi inițiativele novatoare, Roth întemeiază la Mediaş prima asociație de gimnastică (Turnverein) din Ardeal, iar la 1848 devine preşedintele Uniunii tineretului săsesc german (Siebenbürgisch-sächischer Jugendbund).

Tot în 1847, comuna Moşna îl alege preot. La 1848, aproape neglijându-şi cei cinci copii, orfani de mamă, Roth se angajează activ în lupta pentru poporul său, ca reprezentant şi delegat de Mediaş în adunarea națională săsească extraordinară de la Sibiu. Ca recunoaştere a poziției şi influenței sale, baronul Anton Puchner, comandantul suprem al forțelor militare c.c. din Transilvania, în proclamația sa din 18 octombrie 1848, îl desemnează şi pe Roth în rândul membrilor comitetului de pacificare de la Sibiu. La începutul lui noiembrie 1848, Roth este însărcinat cu funcția de purtător de afaceri al administrației provizorii a comitatului Târnava, fiind numit de către Puchner comisar imperial, având în supraveghere 13 localități, unde reuşeşte să evite unele violențe, exercitând administrația provizorie alături de căpitanul c.c. Commendo şi de preotul român Ştefan Moldovan. Roth cere poziția egală a limbilor (maghiară, română, germană) în viața oficială, asistă la adunarea națională românească de la Blaj (3/15 mai 1848), reuşeşte să elibereze de iobăgie 13 sate săseşti, prin încorporarea lor în circumscripția Sighişoarei. Roth deplânge însă domnia anarhiei: „Orice se poate înlocui mai uşor: bani şi averi, case şi îmbrăcăminte, doar morala zguduită foarte greu. Respect pentru proprietatea străină, respect pentru dreptul străin, unde este acest respect în cea mai mare parte a țării? Răzbunarea şi jaful sunt furiile domnitoare!" (Alles läßt sich leichter ersetzen, Geld und Gut, Häuser und Kleider, - aber die erschütterte Moralität sehr schwer. Die Achtung fremden Eigenthums, die Achtung für fremdes Recht überhaupt, wo ist sie im größeren Theile des Landes? Rache und Raub sind die herrschenden Furien!)

Din acest respect, Roth intervine, printre altele, în sensul cruțării averii şi vieții unor nobili maghiari amenințați de răzvrătiți, obținând mulțumiri din partea Magistratului târgului Dumbrăveni ori chiar din partea

comandantului militar suprem, Puchner. Activitatea de comisar imperial o desfăşoară, astfel, până la 17 ianuarie 1849, când are loc bătălia de la Galfalău, în urma căreia o parte a Pământului Săsesc cade în mâinile armatei revoluţionarilor maghiari.

La 18 ianuarie 1849, comandantul Bem ocupă oraşul şi scaunul Mediaş. Roth refuză să plece în refugiu, deşi ar fi putut. El preferă să se întoarcă la parohia sa de la Moşna, obţinând de la Bem un aviz de liberă trecere (eine Schutz- und Sicherheitskarte). Prietenii şi cunoştinţele caută să-l convingă să plece, dar el declară: „Eu am căutat să-mi îndeplinesc doar datoria de supus şi de cetăţean, n-am făcut rău nimănui şi, deci, nici nu trebuie să mă tem de nimeni." (Ich habe stets nur meine Unterthanen- und Bürgerpflicht zu erfüllen gesucht, Niemandem Etwas Böses gethan und also auch Niemandem zu fürchten.)

Cât timp Bem rămâne în Ardeal, soarta lui Roth nu este în pericol, dar de îndată ce Bem se îndreaptă spre Banat, Roth cade pradă urii naţionaliste. La 21 aprilie 1849, un ofiţer din armata revoluţionară maghiară, însoţit de 12 oameni, îl ridică pe Roth din casa sa parohială de la Moşna, din mijlocul copiilor săi.

O zi mai târziu, Roth este transportat, prin Mediaş, la Sighişoara, unde ajunge la 22 aprilie, legat cu lanţuri la mâini şi picioare. După câteva zile de arest, din care – datorită pazei puţin numeroase – ar fi putut evada, dar nu a vrut, este transportat prin Târgu-Mureş la închisoarea orăşenească din Cluj. Aici petrece zile lungi şi grele în izolare şi lipsuri, obţinând permisiunea de a fi vizitat doar în două rânduri, de prietenul său braşovean, Carl Maager, şi de preotul evanghelic de la Cluj, Georg Hintz. La 11 mai 1849, la propunerea avocatului orăşenesc Nikolaus Krisbay de condamnare la moarte a preotului evanghelic-luteran Roth ca duşman al patriei, tribunalul orăşenesc mixt din Cluj emite sentinţa de condamnare, cu aprobarea comisarului gubernial maghiar Ladislaus Csány. Sentinţa este anunţată la 11 mai, orele două p.m., şi executată la orele 5 p.m., pe dealul cetăţuii din Cluj.

După anunţarea sentinţei, Roth îl cheamă pe preotul Hintz la el şi îl roagă să îi rămână alături până la ultima suflare, pentru a-l îmbărbăta în spiritul dragostei întru Hristos.

Din pricina grabei cu care a fost pronunţată sentinţa, Roth nu are vreme să se îngrozească în faţa morţii, doar gândul la copiii săi, care vor rămâne pe drumuri, îi iscă lacrimi în ochi. Preotul Hintz cere în mod repetat milă de la comisarul maghiar Csány, dar acesta îi răspunde sec că Roth şi-a meritat moartea şi, pe de altă parte, nici Kossuth însuşi n-ar mai putea suspenda executarea sentinţei.

În timp ce Hintz se află la Csány, Roth scrie vestita sa scrisoare către cei cinci copii ai săi şi copilul ungur orfan, pe care îl creştea Roth. În finalul scrisorii, Roth revine asupra ideii de toleranţă şi de dragoste creştinească faţă de toate naţiunile ardelene: „Trebuie să mai arăt că nici în viaţă, nici în moarte nu am fost un duşman al naţiunii ungare. Să mă creadă [naţiunea ungară], pe cuvântul meu de muribund, acum, în clipa în care piere orice

fățărnicie." (Nachträglich muß ich noch ansetzen, daß ich weder im Leben noch im Tode ein Feind der ungarischen Nation gewesen bin. Mögen sie dieses mir, als dem Sterbenden, auf mein Wort glauben, in dem Augenblicke, wo alle Heuchelei abfällt.)

La execuție, Roth rostește câteva cuvinte pline de har, apoi este ciuruit de trei gloanțe de pușcă, primele două lovindu-l în braț și în partea stângă, iar al treilea glonț lovindu-l în cap și curmându-i viața. Abia un an mai târziu, resturile sale pământești sunt aduse de rudele sale la Mediaș și înmormântate acolo la 19 aprilie 1850. Din două căsătorii – prima cu Sophie, fiica preotului evanghelic din Copșa Mică, G.G. Auner, iar a doua cu Karoline, fiica preotului din Bogaci, Henter – Roth a lăsat în urmă cinci copii, dintre care cei patru minori au primit, prin biletul de mână din 26 august 1849 adresat de Franz Joseph ministrului de interne Bach, din partea statului c.c. și a împăratului fiecare suma de 200 guldeni până la majoratul lor, la împlinirea vârstei de 24 de ani.

***Scrieri*:**

Publică numeroase articole în presa săsească de la Brașov și Sibiu. Ca lucrări de sine stătătoare au apărut: „An den Edelsinn und die Menschenfreundlichkeit der sächsischen Nation in Siebenbürgen, eine Bitte und ein Vorschlag", Editura Hochmeister, Sibiu,1821, 54 p.; „Ode honoribus Spectabilis ac Generosi Domini Andreae Krauss de Ehrenfeld, Urbis sedisque Mediensis Consulis, Installationis die dicata", Sibiu, 1833; „Rede am Sarge der Frau Sophia Regina vermählten Friedrich Carl Zoppelt, Gymnasial-Lehrers, und erstgebornen Tochter des Herrn Apothekers Traugott Theiß in Mediasch, gestorben den 10. August 5 Uhr Vormittags am Nervenfieber und begraben de 12. D.M. (1836). Zum Andenken der Seeligen für Theilnehmende und Leidtragende in Druck gegeben", Sibiu, 1836, 15 p.; „Der Sprachkampf in Siebenbürgen. Eine Beleuchtung des Woher und Wohin?", editură și tipar Johann Gött, Brașov, 1842, 75 p.; „Die Zünfte. Eine Schutzschrift", Hochmeister´sche Buchdruckerei, Sibiu, 1842 (1843 cf. *Trausch*, III/ 152); „Wünsche und Rathschläge. Eine Bittschrift für´s Landvolk. Vom Verfasser der Zünfte und des Sprachkampes", Editura Hochmeister´sche Erben, Sibiu, 1843, 99 p. (conținut: „Allgemeines, p. 1; Dreifelder- oder Wechselbau, p. 12, die Zerbisselung, p. 32, Musterwirthschaft, p. 46, Weinbau, p. 56, Straßenbau, p. 84); „Der Geldmangel und die Verarmung in Siebenbürgen, besonders unter den Sachsen", Editură și tipar Johann Gött, Brașov, 1843, 112 p. (conținut: „Vorrede, p. III-XVI, „Einleitung, p. 3-6, Erste Abtheilung: Der Geldmangel. 1. Allgemeines, p. 7-10, 2. Papiergeld, p. 10-13, 3. Geldabschlag, p. 14-18, 4. Wirthschaftsart, p. 18-24, 5. Gläubigerschaft, p. 23-30, 6. Gerichtswesen, Rechtsschulen, p. 30-52, 7. Christliche Anstalten, p. 52-61. Zweite Abtheilung: Die Verarmung, 1. Grund und Boden, p. 62-68, 2. Bewegliches Vermögen, p. 68-80, 3. Eheliche Verhältnisse, p. 80-89, 4. Nachkommenschaft, p. 88-105, 5. Politik, p. 105-112); „Standrede vor dem Sarge des Superintendenten Johann

Bergleiter in Birthälm gehalten", Editura Hochmeister´sche Buchdruckerei, Sibiu, 1843, 19 p.; „Der Birthälmer Pfarrer und der lutherische Superintendent. Praevisa minus nocent", Editură şi tipar Johann Gött, Braşov, 1843, 28 p.; „An mein Volk, ein Vorschlag zur Herausgabe von drei absonderlichen Zeitungen für siebenbürgisch-deutsche Landwirthschaft, Gewerbe, Schul- und Kirchensachen", Editura lui Samuel Filtsch, Sibiu, 1843, 34 p.; „Aufklärungen über die Auswanderung nach Siebenbürgen und zwar in denjenigen Theil des Landes, welchen die Deutschen insgemein Sachsen genannt, seit mehr als 700 Jahren eingenthümlich besitzen. Herausgegeben von der Oberverwaltung des siebenbürgisch-sächsischen Vereins zur Hebung der Landwirtschaft", in Commission in der L.Fr. Fues´schen Sortiments-Buchhandlung (Franz Fues), Tübingen, 1847, 80 p.; „Freiheit, Gleichheit und Brüderlichkeit. In Anwendung auf Wahl und Besoldungen der sächsischen Geistlichkeit", Editură şi tipar Johann Gött, Braşov, 1848, 8 p.; „Programm der zu erscheinenden Schul- und Kirchenzeitung für die evangelischen Glaubens-Genossen in Siebenbürgen", Sibiu, 1848, 8 p.; „Der deutsche Jugendbund in Siebenbürgen. 1. Dessen Verhandlungen in Mediasch am 13., 14., 15. Und 16. August 1848. 2. Dessen Gesetz. 3. Verzeichniß der Mitglieder", Editură şi tipar Johann Gött, Braşov, 1848, 35 p.; „Untersuchungen und Wohlmeinungen über Ackerbau und Nomadenwesen. Aus dem Nachlasse St.L. Roth´s mitgetheilt von Franz Obert", broşură separată din *Kronstädter Zeitung,* Editură şi tipar Johann Gött, Braşov, 1872, 28 p.. În manuscris a lăsat: „Dissertatio de divisione historiae in genere et Transilvanicae in specie", 1826, precum şi o traducere din limba română a istoriei credinţelor românilor de Iosif Pap-Söleschau de Ilyesfalva: „Kurze Geschichte des Glaubens der Romänen, aus den heiligen Schriften und sicheren Quellen verfaßt von Josef Pap Selöschan von Ilyésfalva, Blasendorf 1845, aus der Druckerei des Seminariums"; „Bruchstücke aus der Geschichte von Siebenbürgen"; „Einzelne Aufsätze über siebenbürgische Feldwirthschaft"; „Geschichte Siebenbürgens bis zum Jahre 1699". Otto Folberth a editat opera completă şi corespondenţa lui **R.**, în: „Stephan Ludwig Roth. Gesammelte Schriften und Briefe", vol. 1-7, ed. a doua, Sibiu, Braşov, Berlin, 1921-1970. Lucrări despre **R.**: Otto Folberth, „Stephan Ludwig Roth. Sein Leben und seine Schriften", vol. 1-2, Berlin, 1896; Otto Folberth, „Der Prozeß Stephan Ludwig Roths", Graz/Köln, 1959; Otto Folberth, „Stephan Ludwig Roth. Bibliographie", în: *Siebenbürgisches Archiv,* vol. 10, 1974; Michael Kroner, „Stephan Ludwig Roth. Ein Leben für Fortschritt und Völkerverständigung", Cluj, 1977; M. Wellmann, „Kirche und Pfarramt bei Stephan Ludwig Roth", Köln/Wien, 1970.

BIBLIOGRAFIE:

VON FRIEDENFELS, Eugen. *Joseph Bedeus von Scharberg. Beiträge zur Zeitgeschichete Siebenbürgens im 19. Jh.*, Viena, vol. II, 1877, p. 413-418; *Die Siebenbürger Sachsen. Lexikon*, Ed. Walter Myss, Thaur bei Innsbruck, 1993, p. 416-417; TRAUSCH, Joseph. *Schriftsteller-Lexikon*, Braşov, vol. III, 1874, p. 138-154.

E.C.

VON SALMEN, Franz Joseph – baron
(n. 9 ianuarie 1801, Sibiu – m. 24 martie, 1875, Sibiu)

A fost comite al națiunii săsești, jude regesc în Sibiu, consilier gubernial transilvan regesc. Provine dintr-o veche familie de sași ardeleni, atestată documentar încă din sec. XV (Nicolaus Salman de oppido Cincu, 1488). Tatăl său, Stephan Samuel von Salmen, a fost castelan la Turnu Roșu, jude al scaunului filial Tălmaciu. Salmen, al doilea fiu născut, copilărește la Turnu Roșu, unde în 1817 familia sa găzduiește perechea imperială, cu prilejul circuitului efectuat de împărat prin Transilvania.

După încheierea la Sibiu a studiilor gimnaziale, în 1820 merge să studieze dreptul la colegiul reformat din Târgu-Mureș, unde intră concomitent în serviciul de stat, ca și cancelist la Tabla regească.

Din 1823 slujește o scurtă perioadă la Guberniul transilvan din Cluj, trecând apoi la Comisariatul suprem al țării de la Sibiu.

În primăvara anului 1825 întreprinde o călătorie îndelungată (Pesta, Viena, Alpi, Italia meridională, Elveția, sudul Germaniei), iar la întoarcerea acasă, în toamna aceluiași an, se căsătorește cu verișoara sa, Karoline Salmen von Kriegsheim.

În 1832 e chemat la Cancelaria aulică transilvană la Viena, în 1834 – numit concipist gubernial regesc la Cluj (fără salariu). Anul 1836 îl află secretar gubernial regesc supranumerar la Cluj și locțiitor-șef al secției ce administra impozitarea directă și chestiunile militare din Transilvania. La 1839 e referent în chestiunea comesului. În 1841, cu un salariu considerabil, este repartizat în serviciul baronului Jósika. În 1843, **S.** e numit adevărat secretar gubernial.

Ca regalist, participă la dietele transilvane din 1837-1838 și 1841-1843. În timpul primeia dintre dietele menționate se situează pe o poziție opusă conaționalilor săi, referitor la întrebarea dacă episcopul romano-catolic are dreptul din oficiu să se numere printre consilierii guberniali.

Sub influența cancelarului provincial, Salmen susține această cauză, contrară dreptului transilvan. Tot aici, în intervenția sa din 29 ianuarie 1835, **S.** se ridică în favoarea restituirii permisiunii ca reprezentantul Universității Naționale Săsești, comesul sașilor, să fie ales, iar nu numit.

În cea de-a doua dietă menționată, Salmen este secretarul prezidial al comisarului dietal, baronul Jósika. După mai mulți ani de luptă, prin înaltul rescript din 31 decembrie 1845, împăratul Ferdinand aprobă alegerea comitelui de către națiunea săsească prin reprezentanții ei. Prin moartea ultimului comes numit, Wachsmann, care își câștigase merite contribuind la înființarea Academiei Juridice de la Sibiu, postul de comite săsesc devine vacant și este ocupat prin alegeri conform noii reguli.

La 16 februarie 1846 **S.** este ales comite al națiunii săsești și consilier gubernial, funcții care îl îndreptățesc să ocupe și scaunul judelui regesc din Sibiu. Diploma imperială din 12 iulie 1846 confirmă numirea sa, iar instalarea în funcția de comes este efectuată de guvernatorul Jozsef Teleki, în prezența comisarului suprem al țării, baronul Jósika Lajos, la 26 august, același an. Instalarea ocazionează o mare festivitate, la care guvernatorul cuvântează în limba germană. [1]

---

[1] Se pare că de la începuturile istoriei lor pe acest pământ, coloniștii sași au adus cu ei funcția comesului. Conducătorii localităților săsești străvechi erau comites (Grafen, Gräfen).

La 1224 regele Andrei al II-lea unifică toate coloniile săsești într-un singur teritoriu, în fruntea căruia îl numește pe comesul regesc de Sibiu ca jude și conducător al provinciei cibinense.

Două secole mai târziu, la anul 1464, regele Matei Corvin acordă dreptul alegerii judelui regesc sibian comunității orașului Sibiu. Ca urmare a diplomei din 1464, Laurenz Hahn este pe dată ales și confirmat în funcție.

De-a lungul secolului XVI se menține alegerea judelui regesc sibian, în calitate concomitentă de Comes Universitatis Saxonicae, de către comunitatea orașului Sibiu, principii Transilvaniei confirmând alegerile.

La 1697 Guberniul cere ca Sibiul să nu anunțe un ales, ci să trimită 3 candidați spre confirmare gubernială. În pofida protestului depus, comunitatea orașului se supune la 1699, anunțând alături de comesul ales, primarul Johann Sachs von Harteneck, încă doi candidați.

Guberniul nu mai intervine o perioadă, alegerile fiind în continuare apanajul comunității de la Sibiu.

La moartea comesului ales Simon Baussner, la 1742, printr-un rescript aulic se impune numirea unui sighișorean romano-catolic, Stephan Waldhütter von Adlershausen, ca jude regesc, comes și consilier gubernial. Când și acesta moare la 1761, Curtea poruncește reluarea vechilor alegeri de comes.

După un episod conflictual, desfășurat în 1762-1768, rescriptul aulic de la 14 septembrie 1768 îl confirmă pe Samuel Baussner în funcția de comes. La moartea sa, în 1780, funcția comesului cade în desuetudine timp de mai mulți ani, abia la 26 aprilie 1790 împăratul Iosif al II-lea recunoaște prin decret dreptul comunității sibiene de a alege comesul, în același an fiind ales și confirmat în funcție Michael von Brukenthal.

În pofida protestelor Universității Naționale Săsești, Curtea decide separarea funcției judelui regesc de cea a comesului națiunii (18 ianuarie 1796).

După moartea lui Brukenthal la 1813, atât comunitatea sibiană, cât și reprezentanții celorlalte jurisdicții săsești cer permisiunea exercitării dreptului de a efectua alegeri de comes, cu rugămintea ca acest drept să fie extins asupra întregii națiuni săsești. Răspunsul aulic solicită desemnarea a trei candidați, dintre care rescriptul aulic din 8 martie 1816 îl numește pe consilierul gubernial Johann Tartler în funcția de comes al națiunii săsești.

În 1825 moare Tartler, moment în care Universitatea săsească își reînnoiește cererea de a efectua alegeri ale comesului. Totuși, prin rescriptul aulic din 5 februarie 1826 este numit comes consilierul gubernial Johann Wachsmann. În cadrul Dietelor din 1834-1835 și 1837-1838, Starea sașilor cere din nou confirmarea dreptului electoral pentru stabilirea comesului de către națiunea săsească.

Franz von Salmen, pe vremea aceea secretar gubernial, depune la Guberniu un memoriu, în care – în baza argumentării istorice – solicită împuternicirea comunității orașului Sibiu și a Universității Naționale cu alegerea comesului sașilor. Guberniul răspunde la 21 august 1839, delegând acest drept exclusiv asupra Universității Naționale Săsești. Se încheie un pact mutual între comunitatea orașului Sibiu și Universitatea Națională, ce prevede restabilirea demnității judelui regesc sibian și alegerea acestuia din rândul candidaților propuși de cele 11 jurisdicții săsești, judele regesc ales urmând a fi considerat și comes al națiunii.

În anii 1846-1847 participă la lucrările dietei transilvane, militând pentru folosirea limbii germane ca limbă oficială pe Pământul Crăiesc.

După mulţi ani în care activează în aceste poziţii, devine consilier aulic şi referent la Cancelaria aulică din Viena.

În anii 1848-1849, respectiv încă de la izbucnirea revoluţiei, are o atitudine fermă prodinastică, cum se vădeşte din adresa trimisă împăratului de către Universitatea Naţională Săsească (29 martie), semnată de **S.** şi toţi membrii Universităţii. În adresă se arată: „Îndrăznim să declarăm deschis că poporul liber şi de neam înrudit al saşilor transilvani, fidel vechiului său crez neîncălcat niciodată, nu va înceta să îşi îndeplinească misiunea *ad retinendam coronam,* cu averea şi sângele său (mit Gut und Blut), şi cu supunere nesfârşită faţă de preaînalta Casă imperială." Răspunsul de mulţumire al împăratului, din 26 aprilie, va ajunge la cunoştinţa Universităţii săseşti abia patru ani mai târziu.

Între timp, la 11 aprilie, împăratul sancţionează hotărârile dietei de la Bratislava şi implicit aprobă în principiu articolul VII privitor la uniunea Transilvaniei cu Ungaria, ceea ce determină, pe de o parte, entuziasm sălbatic în presa şi apariţiile publice maghiare, pe de altă parte radicalizarea stării de spirit în sânul naţiunii săseşti.

În cursul vizitei guvernatorului Teleki la Sibiu, la începutul lui mai 1848, acesta declară că problema uniunii ar trebui considerată ca decisă deja. Sibiul răspunde prin arborarea steagurilor negru-galbene, simboluri ale Austriei.

La Cluj se proferează, în presă, ameninţări la adresa comitelui, al cărui portret este ars. Reacţia Universităţii Naţionale Săseşti, sub conducerea lui Salmen constă în trimiterea la Viena, la 10 mai, a unei delegaţii săseşti de protest împotriva uniunii. Delegaţia, condusă de episcopul luteran Binder şi de profesorul Zimmermann, nu întâlneşte Curtea, care – sub impactul evenimentelor revoluţionare – se refugiase la 17 mai de la Viena la Innsbruck. Acolo, la 11 iunie, la orele 12 ale amiezii, are loc întrevederea şi înmânarea protestului, dar împăratul declară că numai cu o zi înainte sancţionase legea uniunii Transilvaniei cu Ungaria, care însă nu va aduce atingere nici naţionalităţii, nici libertăţilor supuşilor saşi.

Universitatea depune propunerea de mai sus la 4 octombrie 1844. În 1845 survine moartea comesului Johann Wachsmann, ceea ce face cu atât mai necesar un grabnic răspuns prea-înalt. Răspunsul soseşte la 31 decembrie 1845, arătându-se următorii paşi de urmat: 1. Universitatea naţională să aleagă într-un conflux lărgit 6 din bărbaţii de nădejde ai naţiunii; 2. dintreaceştia să fie aleşi trei, cu majoritate de voturi, de către comunitatea şi Magistratul oraşului Sibiului; 3 numele celor trei candidaţi să fie înaintate împăratului, care va numi pe unul dintre ei comes al naţiunii săseşti.

Prin procedeul descris are loc alegerea comesului Franz von Salmen, confirmat prin decretul aulic din 12 iulie 1846. (Friedenfels, I/245-255) Alegerea sa este considerată o mare victorie, iar festivitatea de instalare este descrisă cu lux de amănunte în *Schiller* 81-94.

Între timp, la 29 mai, şi dieta transilvană întrunită la Cluj decisese uniunea, sub presiunea evenimentelor deputaţii dietali saşi încălcându-şi instrucţiunile şi dându-şi votul pentru uniune.

Salmen prezidează şedinţele Universităţii Naţionale deschise la 3 iulie, care dezbate şi condamnă atitudinea deputaţilor dietali saşi, dar care stabileşte şi condiţiile ce se cer îndeplinite pentru ca naţiunea săsească să accepte uniunea.

Dar tot la începutul lui iulie îşi deschide lucrările parlamentul de la Pesta, care promovează uniunea Transilvaniei cu Ungaria. La recomandările arhiducelui palatin Ştefan, şi Transilvania este reprezentată în parlamentul pestan.

Prin dispoziţia din 31 iulie 1848, ministrul maghiar de interne Szemere Bertalan îl ameninţă pe **S.** cu suspendarea din funcţia de comite; vizita lui **S.** la Pesta nu îmbunătăţeşte situaţia.

Parlamentul de la Pesta nu reuşeşte să creeze baza legislativă pentru înfăptuirea uniunii Transilvaniei cu Ungaria.

La 18 octombrie, comandantul militar suprem al Transilvaniei, generalul Puchner ordonă completarea efectivelor militare şi cere naţiunii săseşti constituirea unui batalion de vânători de 1253 de oameni. Comitele **S.** susţine organizarea batalionului săsesc de voluntari, în noiembrie 1848, pentru apărarea cauzei imperiale. Acesta este organizat şi echipat în scurtă vreme, pe cheltuiala naţiunii săseşti, din rândurile sale făcând parte studenţi, tineri funcţionari, tineri din familii avute.

La 30 noiembrie 1848, printr-unul din ultimele sale acte de guvernare, împăratul Ferdinand aprobă constituirea batalionului săsesc. Două zile mai târziu, la 2 decembrie, el abdică la tron în favoarea nepotului său Franz Joseph I. Acesta transmite salutări „credinciosului meu popor săsesc", prin manifestul din 21 decembrie 1848. Rescriptul imperial din 22 decembrie prevede înscrierea juridică şi administrativă a Pământului Săsesc în rândul ţărilor constituţionale austriece, atribuind puterea executivă Universităţii Naţionale Săseşti şi comisarului plenipotenţiar imperial.

Războiul spulberă cursul paşnic al evenimentelor. În martie 1849, trupele c.c. sunt silite să părăsească Transilvania. La 11 martie 1849 Sibiul este ocupat de armata revoluţionară maghiară. **S.** se refugiază în Muntenia, unde stă scurt timp, apoi pleacă la lagărul imperial de la Olmütz şi la Viena.

În august 1849, după restabilirea liniştii, revine în Transilvania, aflată încă, împreună cu Pământul Crăiesc, sub incidenţa legii de război. Sub noul guvernator militar şi civil al ţării, Wohlgemuth, din 18 iulie 1849 **S.** e numit comisar districtual suprem al proaspătului district militar Sibiu, avându-l alături ca şi comandant militar de district pe general maiorul Chavanne.

Pământul Săsesc trebuie să suporte singur costurile administrației, în vreme ce celelalte districte sunt administrate din banii statului. De aceea, ca urmare a cererii lui **S.** din 9 august 1849, împăratul aprobă la 29 septembrie același an acordarea unui împrumut aerarial de 1,5 milioane de guldeni pentru refacerea Pământului Săsesc.

La finele lui 1849, **S.** convoacă Universitatea Națională, care se întrunește la 17 decembrie 1849 la Sibiu, acceptând oficial rescriptul imperial din 22 decembrie 1848, constituția octroată din 4 martie 1849 și preaînaltul rescript din 19 iulie 1849.

Sub președinția și cu implicarea lui **S.**, Universitatea trimite la 7 ianuarie 1850 o adresă Ministerului de Interne austriac, în care își afirmă intenția de a lupta pentru menținerea drepturilor juridice ale națiunii săsești și elaborează mai multe proiecte referitoare la Pământul Săsesc (proiect de constituție, electoral, de organizare a autorităților administrative, politice și juridice, cel al codului de drept comun), dar prin declanșarea erei absolutiste aceste proiecte nu mai ajung să prindă viață.

La 21 august 1850 i se decernează Crucea comandorului a Ordinului Leopold.

Salmen intră în tratative cu consistoriul evanghelic suprem din Transilvania, elaborând proiectul dotațiunii. La 22 august 1850 Universitatea Națională Săsească, sub conducerea lui **S.**, aprobă *marea dotațiune națională*, respectiv crearea unei fundații care să aloce anual, din averea națiunii săsești, suma de 50.000 de guldeni pentru promovarea școlilor și, în special, a gimnaziilor evanghelice săsești. La 16 august 1851 ministrul cultelor Leo Thun sancționează, din porunca împăratului, marea dotațiune națională.

După moartea lui Wohlgemuth (18 aprilie 1851), prințul Karl von Schwarzenberg este numit guvernator militar și civil al Transilvaniei. Cu toate că acesta recunoaște meritele lui **S.**, afirmând că „a fost un susținător temeinic al preînaltului tron, cu un excepțional spirit de autosacrificiu și dăruire în perioada plină de pericole a anilor 1848 și 1849", prin decizie împărătească, la 1 februarie 1852 **S.** e rechemat la Viena, ca și consilier la Curtea Supremă de Justiție, unde slujește până în 1861.

La 9 mai 1852, Salmen protestează printr-o petiție, adresată guvernatorului Transilvaniei, împotriva îndepărtării lui din Ardeal, realizând că este vorba despre desființarea instituției comesului, totuși în iunie 1852 se supune, plecând la Viena. Efectiv, prin reorganizarea Transilvaniei, unitatea Pământului Săsesc este ruptă, iar constituția și națiunea săsească în sens juridic sunt desființate.

La 6 aprilie 1854 **S.** devine baron.

Diploma imperială din 20 octombrie 1860 şi patentul imperial din 14 martie 1861 deschid o nouă eră, fiind reînfiinţate Cancelaria aulică transilvană şi Guberniul transilvan.

La 24 martie 1861, prin preaînaltă decizie, **S.** e trimis iar în Transilvania, pentru reorganizarea Universităţii săseşti, dar întreprinderea lui eşuează – cu toate că Universitatea se întruneşte la 5 iunie, iar prin adresa din 2 iulie 1861 **S.** exprimă bucuria refacerii vechii instituţii săseşti. Încă din noiembrie 1861 e convocat telegrafic şi revine la Viena, drept consilier aulic şi referent al Cancelariei transilvane, lăsându-l pe Konrad Schmidt locţiitor de comes.

La începutul anului 1863 baronul von **S.** iese la pensie, la cererea sa, după 41 de ani de activitate. Ulterior pensionării locuieşte la Sibiu. Ultima sa apariţie politică este în dieta transilvană din 1863-1865, la şedinţele căreia participă ca regalist.

După 1867, patriotismul şi simţul echităţii îl îndeamnă pe cel care până atunci niciodată în viaţa sa nu se ocupase cu jurnalistica, să publice mai multe articole în foi vieneze, articole rămase desigur fără ecou în noile împrejurări.

Moare la 24 martie 1875, iar la 27 martie este înmormântat, cu numeroasă participare a conaţionalilor săi, în cavoul familial de la Sibiu.

Din 1825 este căsătorit cu fiica unchiului său, maiorul Gottfried Samuel Salmen von Kriegsheim, Karolina Katharina, născută la 12 iulie 1807, din căsătorie rezultând un fiu şi o fiică: Eugen Franz, născut la 17 martie 1828, concipist ministerial la Ministerul c.c. de finanţe, şi Hermine Ottilie, născută la 6 februarie 1842, căsătorită la 8 iunie 1859 cu Adolph von Rosenfeld, maior c.c. la regimentul voluntar de ulani nr. 2.

BIBLIOGRAFIE:

COSMA, Ela. *Revoluţia de la 1848-1849. Un catalog de regeste şi documente,* Cluj, Editura Argonaut, 2005, p. 285-287; von FRIEDENFELS, Eugen. *Joseph Bedeus von Scharberg. Beiträge zur Zeitgeschichte Siebenbürgens im 19 Jahrhundert,* II/468-471; von WURZBACH, Constant. *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche 1750 bis 1850 im Kaiserstaate und in seinen Provinzen gelebt haben,* 24/260-279.

E.C.

SCHULLER, Johann Karl

(n. 16 martie 1794, Sibiu – m. 10 mai 1865, Sibiu)

A fost istoric, etnograf, dialectolog, profesor la Sibiu. Tatăl său, Johann Georg Schuller, preot evanghelic la Şura Mare, este considerat unul din cei mai educaţi bărbaţi din rândul clerului săsesc al vremii sale. Născut

la 6 decembrie 1763 la Băgaciu, mort la 13 ianuarie 1830, cu studii la Erlangen şi Göttingen, tatăl lui **S.** este profesor privat în casa baronului Andreas von Rosenfeld la Unghvár, apoi profesor de filosofie la gimnaziul din Leutschau.

La desfiinţarea postului, după moartea împăratului Iosif al II-lea, Schuller senior revine în Germania, unde se dedică studiului filosofiei critice la Universitatea din Leipzig. Este chemat profesor de filosofie la Sibiu, unde predă timp de 7 ani.

În decembrie 1797 este ales preot la Cisnădie, iar la începutul lui iunie 1810 preot la Şura Mare. Pe acest post, în 1817-1825, îndeplineşte concomitent şi funcţia de administrator al decanatului capitlului Sibiu. Din opera sa ştiinţifică nu s-au păstrat, în manuscris, decât două lucrări: un plan pentru gimnaziile săseşti din Transilvania – plan aprobat şi aplicat, cu mici modificări – şi un „Siebenbürgisch-sächsiches Idiotikon", utilizat la editarea, după moartea fiului său, a „Beiträge zu einem Wörterbuche der sieberbürgisch-sächsischen Mundart".

Schuller este fiul cel mare al părinţilor săi. Din anul 1805 urmează gimnaziul din Sibiu. În mai 1812, la 18 ani, studiază la Leipzig. Războiul franco-rus îi întrerupe studiile. În iunie 1813 se duce la Viena, unde reia studiile la universitate. În septembrie 1814 revine în patrie.

În noiembrie 1814 este angajat profesor la gimnaziul din Sibiu. La 1821 ajunge conrector (vicedirector) al aceluiaşi gimnaziu. În 1831 devine rector al gimnaziului din Sibiu.

La 1836 părăseşte rectoratul, din motive de boală, dar rămâne profesor stabil acolo până în martie 1849. Din casieria Universităţii Naţionale Săseşti i se atribuie însă o sumă anuală de 400 florini.

La 1839 este ales membru onorific al Societăţii pentru limba germană din Berlin (Berliner Gesellschaft für deutsche Sprache), iar Muzeul Germanic din Nürnberg îl numără în consiliul învăţaţilor săi.

Se află printre întemeietorii Asociaţiei pentru cultura transilvană (Verein für siebenbürgische Landeskunde), la 1840. În acelaşi an începe la Sibiu editarea magazinului de istoria Transilvaniei *Archiv für die Kenntnis von Siebenbürgens Vorzeit und Gegenwart.*

Din 1848 este membru corespondent al Academiei Imperiale de Ştiinţe de la Viena.

La 11 martie 1849, Sibiul este ocupat de trupele maghiare. Chiar înainte de pătrunderea insurgenţilor în oraş, aflat în pericol, Schuller – ale cărui opinii politice erau prea bine cunoscute, datorită articolelor sale din presă – se refugiază. prin Cisnădie şi Râmnic, la Bucureşti, împreună cu Victor, fiul său de 11 ani, unde se întreţine din predat.

Nici în perioada refugiului, nici în anii următori nu renunţă la preocupările ştiinţifice, culegând folclor românesc, pe care îl va publica, prelucra şi interpreta ulterior în studiile despre poeziile populare, proverbele, legendele şi colindele româneşti. Se pare că **S.** este primul traducător în limba germană al legendei meşterului Manole („Kloster Argisch, eine romänische Volkssage. Urtext, metrische Uebersetzung und Erläuterung. Sylvestergabe”, Sibiu 1858).

Câteva săptămâni după aceea, în luna mai 1848, Ministerul c.c. al învăţământului îl convoacă la Viena, pentru consfătuiri în problema reorganizării învăţământului transilvan. Lăsându-şi fiul la Bucureşti, în grija unor prieteni, care – după intrarea trupelor ruseşti în Sibiu – îl aduc acasă, la mama sa, **S.** se pregăteşte din nou de drum.

S. ajunge pe ocolite, prin Cernăuţi şi Cracovia, la 23 iulie 1849 la Viena. Acolo îşi realizează slujba pentru care fusese chemat, între timp ocupându-se şi cu cercetări istorice în arhivele secrete de la Haus-, Hof- und Staatsarchiv, adâncindu-se în special în cercetarea istoriei voievodatului transilvan.

În anturajul comisarului ministerial însărcinat cu transpunerea în viaţă a noului sistem de învăţământ, cavalerul Ludwig von Heufler, **S.** se reîntoarce la Sibiu la 4 aprilie 1850, lucrând în următorii patru ani la Guberniul transilvan pe probleme de învăţământ.

În 1851 este colaborator al ziarului vienez *Lloyd*, transmiţând ştiri din Sibiu departamentului condus de Dux, ce vizează Ungaria, Transilvania şi Voivodina; redactor-şef al marelui ziar vienez este Warrens.

În 1852 i se decernează Crucea cavalerească a Ordinului Franz Joseph.

La 1854 este secretar al Statthalterei.

În decembrie 1855 funcţionează ca şi consilier şcolar al confesiunii evanghelice din Transilvania.

La 31 octombrie 1859 cere să iasă la pensie, după o activitate de 45 de ani, cu rangul de consilier al Statthalterei. Totuşi activează până la 23 aprilie 1861, când este desfiinţată Statthalterei.

La 10 mai 1865 moare în mijlocul familiei sale, la vârsta de 71 de ani. La 12 mai este înmormântat fără festivităţi, conform dorinţei sale.

Contribuţiile sale aduse la întocmirea unui dicţionar al graiului săsesc din Transilvania, publicate postum la Praga (1865), prestează o muncă de pionierat pentru viitorul „Siebenbürgisch-sächsisches Wörterbuch”. Publică poezii proprii (1862) şi traduce versuri din română şi engleză.

Singurul său fiu, Victor Schuller, este angajat concipist în domeniul finanţelor şi moare la doi ani după dispariţia tatălui său, la 16 octombrie 1865, se spune în urma şocului provocat de atacul unor lupi.

Opere:

„Der Seher. Franz und Augusta, dem bestem Fürstenpaar am Tage ihrer Abreise aus Hermannstadt geweiht”, Sibiu, 1817 (poezie cu notații istorice și cu referire la sașii transilvăneni); „Historia critica Reformationis Ecclesiarum V. Capituli Cibiniensis. Prolusio prima Origines restauratae doctrinae ad cladem usque Mohacsensem enarrans”, Sibiu, 1819, 60 p.; „Der Sachsen Gefühle. Dem Gubernialrath Johann Wachsmann am Tage der Bestättigung zum Grafen der sächsischen Nation gewidmet”, Sibiu, 1826, 19 iunie (15 strofe a 6 rânduri); „Gedichte aus dem Englischen des Thomas Moore übersetzt”, Sibiu, 1829 (câștigul din vânzare este destinat locuitorilor din Neppendorf – cartier sibian, aduși la sapă de lemn de incendiul din 12 septembrie 1829; cele o mie de exemplare se vând rapid, de aceea la 1830 apare a doua ediție îmbunătățită; în acest scop filantropic sunt colectați 2 mii florini v.v.); „Das Lied vom Pfarrer. Parodie auf Schiller´s Lied von der Glocke”, Sibiu, 1831 (câștigul e destinat achiziționării de premii pentru elevii eminenți ai gimnaziului evanghelic din Sibiu; apare și în culegerea „Kinder der Muße”, Alrosen, 1829; ediția a doua, prelucrată, dedicată contelui Teleki Ferenc von Szék, iese la Sibiu, 1841); „Argumentorum pro latinitate linguae Valachicae s. Rumunae epicrisis”, Sibiu, 1831 (conține la p. 78-87: „Vocabulorum cum lingva celtica, anglosaxonica, gallica, frisica, gothica, reliquis stripis germanicae dialectis comparatorum delectus”); „Chronologisches Verzeichniß der Beherrscher Siebenbürgens und der merkwürdigsten Ereignisse im Lande während ihrer Regierung”, Sibiu, 1833; „Fackellied am Abende der Ankunft des Durchlauchtigsten Herrn Erzherzogs Ferdinand von Oesterreich Este, gesungen von den Studierenden des Gymnasiums A.C. in Hermannstadt 1834 den 7. Mai”, Sibiu, 1834; „Am Grabe weil. Sr. Majestät Haiser Franz I.”, Sibiu, 1835 (elegie, 29 strofe, publicată în scop filantropic); „Lehrbuch der allgemeinen Geschichte, für Gymnasien entworfen”, 1. Heft „Alte Geschichte”, 62 p., 2. Heft „Mittlere Geschichte”, 59 p., Sibiu, 1837; „Chronologische Uebersicht vorzüglich merkwürdiger Ereignisse der allgemeinen Geschichte”, Sibiu, 1837; „Prolog zur Eröffnung des ersten von dem Hermannstädter Musik-Vereine gegebenen Gesellschafts-Konzertes am 17. Februar 1839”, Sibiu, 1839; „Mein Leben, kritisch bearbeitet von meiner Schreibfeder. Ein Ferienscherz”, Sibiu, 1839; „Handbuch der allgemeinen Geschichte von Siebenbürgen. Mit erläuternden Anmerkungen und einem Urkundenbuche”, Sibiu, 1837; reluat sub titlu nou: „Umrisse und kritische Studien zur Geschichte von Siebenbürgen, mit besonderer Berücksichtigung der Geschichte der deutschen Colonisten im Lande”, 3 vol., Sibiu, vol. I, 1840, 102 p. + anexe documentare 31 p., vol. II, 1851,

dedicat lui Ludwig von Rosenfeld, 151 p. + adaos la vol. I 20 p. + anexe documentare 20 p., vol. III 1872, 71 p.; împreună cu Michael Ackner, „Der Hermannstädter Stuhl im Grossfürstenthum Siebenbürgen (Land der Sachsen). Mit einer Karte und fünf Chromolithographien nach Originalhandzeichnungen des A. Trichtl", Viena, 1840; „Gedichte in siebenbürgisch-sächsischer Mundart. Gesammelt und erläutert...", Sibiu 1840 (dedicată Berliner Gesellschaft für deutsche Sprache); „Archiv für die Kenntniß von Siebenbürgens Vorzeit und Gegenwart. In Verbindung mit mehreren Mitarbeitern und in zwanglosen Heften herausgegeben", Sibiu, 1840 (studiile lui **S.** din acest volum tratează: la p. 24-68 – invazia mongolă în Transilvania, la p. 97-130 – specificul graiului săsesc şi raporturile sale cu limba germană, la p. 161-213 – cavalerii germani în Ţara Bârsei; alte studii semnează M. Ackner la p. 69-96, 297-331, 332-376, Joseph Bedeus la p. 1-23, Joseph Benigni la p. 131-153, Martin Reschner la p. 263-296, Valentin Seraphin la p. 147-153); „Beleuchtung der Klageschrift gegen die sächsische Nation, welche die beiden walachischen Bischöfe auf dem Landtage von 1841/1843 den Ständen des Grossfürstenthums Siebenbürgen überreicht haben", Sibiu, 1844 (pentru această lucrare, autorul primeşte din casieria Universităţii naţionale 40 ducaţi, precum şi tipărirea ei, fiind distribuită gratis de către Universitate abonaţilor ziarelor germane la finele lui septembrie 1844!; Trausch susţine că **S.** a preluat copios informaţie din studiul său propriu, „Bemerkungen über die Bittschrift des wal. Bischof Moga", predat de el Universităţii naţionale spre utilizare în ianuarie 1844, fără ca **S.** să îl citeze în studiul său ori măcar să menţioneze numele lui Trausch, v. *Trausch*, III/254); „Der Freiherr Nikolaus Wesselenyi, A. de Gerondo und die Sachsen in Siebenbürgen", Sibiu, 1846; „Ueber die schauderhafte Verschwörung der sächsischen Nations-Universität. Zu aller Welt Schrecken gemacht und beleuchtet...", Sibiu, 1848; „Ueber den gegenwärtigen Zustand der historischen Studien in Siebenbürgen", Viena, 1849; „Das k.k. geheime Haus-, Hof- und Staatsarchiv in Wien, als Quelle siebenbürgischer Fürstengeschichte", Sibiu, 1850 (câştigul e destinat sprijinirii cercetării istoriei transilvane la Viena); „Ueber die Leistungen des Vereins für siebenbürgische Landeskunde", Viena 1850; „Das Gymnasialwesen in Siebenbürgen", apare în: *Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien*, anul I, Viena 1850, p. 61-74, 125-133, 218-225; „Aus der Walachei. Romänische Gedichte und Sprichwörter, während des Aufenthaltes in Bukarest gesammelt und übersetzt", Sibiu, 1851 (corectură de dr. Paul Wassich, directorul contumanţei; câştigul este dăruit transilvănenilor păgubiţi de inundaţiile din 1851, editorul Steinhaußen oferind gratis hârtia şi tiparul); „Bericht über die neuesten Erscheinungen der siebenbürgisch-deutschen

Literatur, welche die Landeskunde zum Gegenstande haben, und über den gegenwärtigen Zustand des Vereins für siebenbürgische Landeslunde", Viena, 1852; „Zur Geschichte der Ringmauern von Hermannstadt. Sylvestergabe", Sibiu, 31 decembrie 1853; „Schulreden, während seines Conrectorates am evang. Gymnasium in Hermannstadt gehalten" Sibiu, 1854 (câştigul integral e dedicat renovării bisericii evanghelice mari din Sibiu); „Zur Frage über den Ursprung der Romänen und ihrer Sprache. Sylvestergabe", Sibiu, 1855; „Siebenbürgen vor Herodot und in dessen Zeitalter", Viena, 1855; „Zur Frage über die Herkunft der Sachsen in Siebenbürgen. Sylvestergabe", Sibiu, 1856 (ediţia a doua îmbunătăţită, Praga, 1866); „Ueber einige merkwürdige Volkssagen der Romänen. Sylvestergabe", Sibiu, 1857; „Aus Siebenbürgens Vorzeit und Gegenwart. Mitteilungen von Fr. Fronius, J. Haltrich, V. Kästner, M. Malmer, Franz Obert, S. Schiel, G. Schuller, J.C. Schuller, W. Schuster, R. Schwarz, Fr. Von Sternheim, G.D. Teutsch, H. Wittstock", Sibiu, 1857 (editată în folosul bistriţenilor victime ale incendiilor din 15 octombrie 1836, 4 ocombrie 1840, 5 septembrie 1842, 15 octombrie 1843 şi 18 aprilie 1857, când au ars un total de 525 case cu daune de 1,105 milioane guldeni m.c.; Steinhaußen editează gratuit o mie de exemplare din acest volum de comunicări); „Kloster Argisch, eine romänische Volkssage. Urtext, metrische Uebersetzung und Erläuterung. Sylvestergabe", Sibiu, 1858; „Dem Nestor deutscher Forschung in Siebenbürgen, Johann Michael Ackner... zur Feier des 50jähriegen Dienstjubiläums gewidmet", Sibiu 1858; „Herodes, ein deutsches Weihnachtsspiel aus Siebenbürgen. Mit einleitenden Bemerkungen über Festgebräuche der Sachsen in Siebenbürgen", Sibiu, 1859; „Georg Reicherstorffer und seine Zeit. Ein Beitrag zur Geschiche von Siebenbürgen in den Jahren 1527-1536", Viena, 1859; „Romänische Volkslieder. Metrisch übersetzt und erläutert", Sibiu, 1859 (cuvânt înainte XX p., poezii: p. 1-94, note p. 95-112); „Ein Traum. Zur Schillerfeier in Hermannstadt geschrieben", Sibiu, 1859; „Kolinda. Eine Studie über romänische Weihnachtslieder. Neujahrsgabe", Sibiu, 1860 (tipărită separat de către *Transsilvania,* nr. 1, p. 1-8, Sibiu, 1860); „Aus meinem Leben", în: *Sächsischer Hausfreund* (Kronstädter Kalender), Braşov, 1861; „Das Todaustragen und der Muorlef. Ein Beitrag zur Kunde sächsischer Sitte und Sage in Siebenbürgen", Sibiu, 1861; „Zur Kunde siebenbürgisch-sächsischer Spottnamen und Schelten. Sylvestergabe", Sibiu, 1862 (1861); „Aus den Papieren eines alten Versemannes...", Sibiu, 1862 (dedicat principesei Sophie von Liechtenstein, născută Löwe; câştigul ese donat orfelinatului evanghelic din Sibiu); „Die Verhandlungen in Mühlbach im Jahre 1551 und Martinuzzi's Ende", Sibiu, 1862; „Aus vergilbten Papieren.

Ein Beitrag zur Geschichte von Hermannstadt und der sächsischen Nation in den Jahren 1726 und 1727. Sylvestergabe", Sibiu, 1863; „Maria Theresia und Freiherr Samuel von Bruckenthal. Eine Studie", Sibiu, 1863; „Magister Hissmann in Göttingen. Ein Beitrag zur siebenbürgisch-sächsischen Gelehrten-Geschichte", Braşov, 1863; „Aus alten Stammbüchern von Siebenbürger Sachsen. Sylvestergabe", Sibiu, 1864; „Zur Geschichte der Familie Zahanius Sachs von Karteneck. Sylvestergabe", Sibiu, 1864; „Gedichte aus dem Englischen des Charles Baner", Sibiu, 1864 (câştigul e donat victimelor incendiului din Neppendorf).

I se publică postum „Beiträge zu einem Wörterbuche der siebenbürgisch-sächsischen Mundart", Praga, 1865. În introducere, autorul opinează asupra germanităţii cuvintelor şi formelor lexicale ale graiului saşilor transilvăneni, arătând că planul întocmirii acestui lexicon aparţine tatălui său, Johann Georg Schuller. S-au adăugat între timp contribuţiile lui Leonhard, Trausch, Thalmann, Kraus şi Steinburg. Alături de literele alfabetului latin, **S.** foloseşte pentru transcrierea particularităţilor fonetice ale cuvintelor săseşti regulile ortografice stabilite de Joseph Haltrich.

Multe articole publicate în: *Transylvania, Beilage zum Siebenbürger Boten* din Sibiu, *Blätter für Geist, Gemüth und Vaterlandskunde* din Braşov, *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, Magazin für Geschichte u.s.w. Siebenbürgens.*

Din înşiruirea titlurilor rezultă multitudinea preocupărilor ştiinţifice, de istorie şi etnografie, ale lui Schuller. Remarcăm câteva direcţii:

- istoria saşilor de la colonizarea începutului de Ev mediu (1840, 1851, 1872) la Reformă (1819); împreună cu Michael Ackner, o istorie a „Scaunului Sibiu din marele principat Transilvania", Viena, 1840; „Despre problema originii saşilor în Transilvania. Ediţie de revelion", Sibiu, 1856; „Baronul Nikolaus Wesselenyi, A. de Gerondo şi saşii din Transilvania", Sibiu, 1846; „Despre îngrozitoarea conjuraţie a Universităţii Naţionale Săseşti. Spre spaima şi lămurirea întregii lumi...", Sibiu, 1848; „Din hârtii îngălbenite. O contribuţie la istoria Sibiului şi a naţiunii săseşti în anii 1726 şi 1727. Ediţie de revelion", Sibiu, 1863; „Maria Theresa şi baronul Samuel von Brukenthal. Un studiu", Sibiu, 1863; „Magistrul Kissmann la Göttingen. O contribuţie la istoria literaţilor transilvano-saşi", Braşov, 1863; istoria familiei Zahanius Sachs von Karteneck (1864);
- istoriografie şi istoria Asociaţiei pentru cultura transilvană (Verein für siebenbürgische Landeskunde): „Despre starea actuală a studiilor istorice în Transilvania", Viena 1849; „Despre realizările Asociaţiei pentru cultura transilvană", Viena 1850; „Raport despre cele mai

recente apariţii ale literaturii transilvano-germane, care au drept obiect etnografia, şi despre starea actuală a Asociației pentru cultura transilvană", Viena, 1852; un articol dedicat „Nestorului cercetării germane din Transilvania", Johann Michael Ackner (1858);

- manuale, lucrări generale, arhivistică: „Manualul istoriei generale, întocmit pentru gimnazii", caietul I. „Istorie veche", caietul II. „Istorie medie", Sibiu, 1837; o cronologie şi o istorie a domnitorilor Transilvaniei, Sibiu, 1833; „Privire cronologică asupra evenimentelor ieşite din comun ale istoriei universale", Sibiu 1837; „Arhiva secretă - k.k. Haus-, Hof- und Staatsarchiv din Viena, ca izvor al istoriei princiare transilvănene", Sibiu, 1850; „Transilvania înainte de Herodot şi pe timpul acestuia", Viena 1855;
- „Cuvântări din perioada conrectoratului său la gimnaziul evanghelic din Sibiu" (1854);
- etnografie şi dialectologie săsească: „Poezii în graiul transilvano-săsesc", Sibiu, 1840; „Irozii, un joc de Crăciun german din Transilvania. Cu observaţii introductive despre sărbătorile saşilor din Transilvania", Sibiu, 1859; „Ieşirea mortului şi *Muorlef* [moroiul!!!!]. O contribuţie la ştiinţa obiceiurilor şi credinţelor din Transilvania", Sibiu, 1861; „Despre poreclele şi invectivele transilvano-săseşti. Ediţie de revelion", Sibiu 1862; postum „Contribuţii la un dicționar al graiului transilvano-săsesc", Praga, 1865;
- istoria românilor: „Argumentorum pro latinitate linguae Valachicae s. Rumunae epicrisis", Sibiu, 1831 (aici consideră că românii sunt neîndoielnic de neam germanic – viziune infirmată de **S.** ulterior); „Explicaţie în legătură cu plângerea împotriva naţiunii săseşti, înaintată Stărilor marelui principat al Transilvaniei la Dieta din 1841/1843 de către cei doi episcopi valahi", Sibiu, 1844; „Despre problema originii românilor şi a limbii lor. Ediţie de Revelion", Sibiu, 1855 (în această lucrare corectează părerea expusă la 1831, pledând pentru latinitatea lor, cu adaos de elemente slave);
- etnografie şi dialectologie românească: „Din Muntenia. Poezii şi proverbe româneşti, culese şi traduse în timpul şederii la Bucureşti", Sibiu, 1851; „Despre câteva legende populare stranii ale românilor. Ediţie de revelion", Sibiu, 1857; „Mănăstirea Argeşului, o legendă populară românească. Text original, traducere metrică şi explicaţii. Ediţie de revelion", Sibiu, 1858; „Cântece populare româneşti. Traduse metric şi explicate", Sibiu, 1859; „Colinda. Un studiu despre cântecele de Crăciun româneşti. Ediţie de Anul Nou", Sibiu, 1860.

Schuller are şi preocupări literare, publicând

- versuri proprii: „Din hârtiile unui bătrân versificator...", Sibiu, 1862;

– parodii: după Schiller (1831);
– autobiografia „Viața mea, prelucrată critic de către pana mea. O glumă de vacanță", Sibiu, 1839
– și traducerea din engleză a versurilor lui Thomas Moore (1829) și Charles Baner (1864).

BIBLIOGRAFIE:

VON FRIEDENFELS, Eugen. *Joseph Bedeus von Scharberg Beiträge zur zeitgeschichete Siebenbürgens im 19. Jh.*, Viena, vol. II, 1877, p. 54, 126, 164, 298, 314, 325, 346, 443; *Die Siebenbürger Sachsen Lexikon*, Ed. Walter Myβ, Thaur bei Innsbruck, 1993, p. 445: SCHULLER, Johann Karl. *Aus meinem Leben*, în *Sächsischer Hansfreud*, Brașov, 1860; TRAUSCH, Joseph. *Schriftsteller-lexikon*, Brașov, vol. III, 1874, p. 248-261.

E.C.

SEVER AXENTE, Ioan

(n. 3 aprilie 1821, Frâua – m. 13 august 1906, Brașov)

A văzut lumina zilei pe data de 3 aprilie 1821, în comuna Frâua din fostul scaun Mediaș. Provine dintr-o familie modestă, tatăl său fiind Iacob Axente, iar mama sa se numea Ana Axente, născută Maxim.

Familia Axente Sever a avut cinci copii, patru băieți: Ioan, Gheorghe, Ariton, Iacob și o fată pe nume Anica. Toți cinci au fost dați la școală, în centrele culturale din apropiere, ambii părinți sperând că, după terminarea studiilor, se vor întoarce acasă. Așa s-a întâmplat cu Gheorghe și Anica, atașați locurilor natale până la finele vieții. Ceilalți trei au devenit foarte cunoscuți în zonă. Ioan a devenit prefect de armată la 27 de ani, iar Ariton conducătorul unui tribunat, la numai 17 ani.

Ioan Axente începe să studieze la Blaj, în perioada 1831-1835, trecând apoi la Sibiu, un alt important centru cultural al vremii, urmând cursurile celor cinci clase ale gimnaziului catolic. S-a dovedit a fi un elev eminent, atras de studierea științelor umaniste. În anul 1840, Ioan Axente Sever a revenit la Blaj pentru a-și desăvârși studiile. Aici a avut ocazia să audieze cursul de filosofie predat de către Bărnuțiu. Alături de alți 55 de colegi, jumătate din elevii înscriși la acea dată la liceul din Blaj, Ioan Axente a urmat cursurile de nivel superior în domeniul filosofiei (primii doi ani) și teologiei (următorii patru ani).

Odată cu scandalul din anul 1845, Axente Sever este eliminat din școală împreună cu alți 11 colegi, continuă însă să creadă cu tărie în ideile lansate, de la tribună, de către Bărnuțiu privind libertatea socială și dreptul

la liberă afirmare a fiecărui cetăţean. A început să călătorească, ajungând, în final, la Cluj unde i-a reîntâlnit pe foştii săi colegi de la Blaj, Găvrilă Man, fraţii Hodoş şi Alexandru Pop.

Se pare că a asistat şi la unele cursuri de la liceul piarist din Cluj, prilej de a-i cunoaşte pe Avram Iancu, Ioan Raţiu şi alţi tineri români, viitori conducători de frunte ai revoluţiei române de la 1848.

Datorită activităţii protestatare, desfăşurată între anii 1845-1847, pledând pentru cauza românilor şi a desfiinţării iobăgiei, Axente Sever a devenit indezirabil autorităţilor, motiv pentru care a fost obligat să treacă Carpaţii, stabilindu-se la Bucureşti. Aici, prin mijlocirea lui Aron Florian şi August Treboniu Laurian, numiţi la 29 septembrie 1847 revizori şcolari pe câte şase judeţe, Ioan Axente a activat ca profesor de literatură, limba română şi limba latină la o şcoală particulară, la pensionul lui R. Janeloni. A ajuns însă în conflict cu proprietarul, care era supus austriac. Controversele au durat până în momentul începerii revoluţiei, fiind reluate spre finele anului 1851 când Axente Sever, după ce participase la revoluţia din Transilvania, a revenit în capitala Munteniei.

Integrarea lui Ioan Axente în mişcarea revoluţionară de la sud de Carpaţi a fost necesară şi firească. A stabilit legătura cu „Frăţia", societatea politică secretă întemeiată din iniţiativa lui Nicolae Bălcescu, aflat deja la Paris. Legătura a stabilit-o prin Aron Florian, alături de care Axente Sever va activa şi în timpul revoluţiei. A contribuit, aşadar, într-o măsură importantă la pregătirea revoluţiei de la 1848 pe întreaga arie locuită de români.

În deplină concordanţă cu circuitul de idei europene din perioada revoluţiei, Axente a redactat, în a doua jumătate a lunii martie 1848, articolul studiu: „Românii să facă ce fac şi alţii". El a insistat asupra „fierberei" şi a „suflului nou" care caracterizau întreaga Europă. El susţinea idei avansate în legătură cu necesitatea statornicirii libertăţii de acţiune a tuturor românilor, apoi transformarea adunării clerului unit într-un sinod al tuturor românilor, dezvoltarea sinodului general într-un forum naţional, fapt care însemna trecerea la ampla acţiune de restructurare a vieţii naţiunii române din Transilvania.

Elementul cel mai dinamic al gândirii militante a lui Ioan Axente, sintetizată în articolul-studiu „Românii să facă ce fac şi alţii" îl constituia ideea organizării acţiunii prin contribuţia tuturor forţelor înaintate de pe întreg teritoriul locuit de români. În concepţia sa, exponenţii naţiunii române aveau datoria „să pună jos toate celălalte interese particulare şi să îmbrăţişeze toţi ca unul simţia naţională". Cu alte cuvinte a susţinut, cu toată tăria, ideea revoluţiei române unitare, ca şi chezăşie a rezolvării juste a problemelor românilor.

Ideea cea mai valoroasă, cuprinsă în scrisoarea trimisă de Axente Sever lui Simion Bărnuţiu, este aceea privind modalitatea concretă de acţiune revoluţionară. El s-a declarat deschis pentru insurecţie. Prin precizarea necesităţii atragerii maselor în revoluţie, Ioan Axente se situa alături de tinerii militanţi: Avram Iancu, Papiu Ilarian, Aron Pumnul, Ioan Buteanu care, de la începutul evenimentelor, au chemat poporul la luptă.

Viziunea Dacoromânismului, care l-a mobilizat pe Ioan Axente în activitatea pe care o va desfăşura până la finele vieţii, este prezentă în reflecţiile sale din primăvara anului 1848. Sunt, de fapt, reflecţiile unui tânăr revoluţionar care îşi formase magistral sentimentul naţional. A accentuat acel sentiment puternic şi statornic aşa cum constatase „în toate părţile României, de când istoria a început a ne spune câte ceva despre Dacia."

Axente Sever a participat la cele trei adunări naţionale care au avut loc la Blaj, în lunile aprilie, mai şi septembrie 1848. Datorită hotărârii guvernului de la Pesta condus de către Kossuth de a nu mai recunoaşte autoritatea curţii imperiale de la Viena, revoluţia din Imperiu se va transforma în război civil. În noua conjunctură, comandamentul armatei imperiale de la Sibiu se va subordona numai guvernului de la Viena. Drept urmare, acesta va permite românilor să se organizeze în gărzi naţionale sub forma legiunilor sau a prefecturilor, aşa cum s-a decis la a treia adunare de la Blaj. Pe baza acestei hotărâri, Axente Sever a purces la organizarea unei legiuni cu centrul la Blaj, aceasta încă înainte de aprobarea comandamentului de la Sibiu. Împreună cu celălalte legiuni ce se vor înfiinţa, vor participa la dezarmarea gărzilor naţionale maghiare din comitatele Transilvaniei, alături de unităţi ale armatei imperiale conduse de feldmareşalul Puchner.

De la jumătatea lunii martie 1849, cu excepţia punctului întărit de la Alba-Iulia, teritoriul Transilvaniei a fost abandonat de armatele habsburgice. Românii au continuat să acţioneze sub conducerea lui Avram Iancu şi Ioan Axente Sever, deschizând un nou capitol în istoria confruntărilor revoluţionare. Prefectul de Blaj a continuat să rămână în prim planul acţiunii revoluţionare, participând la campaniile organizate la Alba Iulia, pe valea Ampoiului şi în munţii Apuseni.

După capitularea armatei maghiare la Şiria, Axente Sever s-a retras pe colinele de la Cricău de unde urmărea desfăşurarea activităţii depuse de către noile autorităţi de la Alba-Iulia.

În toamna anului 1900, boala lui Axente Sever s-a agravat, fiind spitalizat la Braşov. Se va stinge din viaţă pe data de 13 august 1906. Cu această ocazie, Gheorghe Pop de Băseşti a rostit la adresa sa cuvinte admirabile, afirmând că: „(...) a fost cea din urmă columnă paşoptistă care a ridicat pe umerii săi de uriaş nădejdea de mai bine a unui neam întreg".

BIBLIOGRAFIE:

ADAMESCU, Gheorghe. *Luptele pentru naționalitate ale românilor de peste munți în 1848-1848,* București, 1982; DĂIANU, Elie. *Cronica anului 1848,* Sibiu, 1898; PASCU, Adrian. *Ioan Axente Sever,* Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1985; *Din scrisorile lui Ioan Axente Sever* în: „Convorbiri literare", București, LXXIII (1940), nr. 2; *Mărturii inedite din 1849 despre Axente Sever* în: „Revista Arhivelor", XLI, București, 1979; VARTIC-Colescu, C. *Zile revoluționare,* București, 1898;

V.A.

SOLOMON, Nicolae
(n. 1820, Șpring, com. Alba de Jos – m. 1875, București)

S-a născut în 1820 într-o familie de țărani din comuna Șpring, comitatul Alba de Jos. Deși iobagi, părinții lui dispuneau de un potențial economic cel puțin mediu la nivelul lumii satelor vremii, din moment ce au avut posibilitatea să-i școlarizeze și pe el și pe un frate al său.

Școala primară a urmat-o la Alba Iulia, gimnaziul la Sibiu, iar filozofia postgimnazială la Blaj. Spre deosebire de fratele său care a absolvit teologia la Blaj și a devenit preot, el s-a simțit atras de științele exacte și anume de fizică și chimie. După terminarea studiilor s-a stabilit temporar la Brașov, unde a făcut practică de farmacist. În 1846 s-a stabilit la București unde i s-a oferit posibilitatea de a practica îndeletnicirea în care s-a specializat. Acolo a rămas până la izbucnirea revoluției din Țara Românească și a asistat la evenimentele pe care ea le-a declanșat. Dar după înăbușirea ei, datorită intervențiilor rușilor și turcilor, în septembrie 1848 a revenit în Transilvania.

N. Solomon a participat la a treia Adunare de la Blaj din 15-27 septembrie care s-a încheiat cu alegerea unui nou Comitet Național. Comitetul își va stabili sediul în Sibiu la începutul lunii octombrie, după ce va fi recunoscut de Comandamentul suprem al armatei imperiale austriece de aici.

Cu ocazia tratativelor, Comandamentul a admis ca românii să-și înființeze gărzi naționale de voluntari ce se vor organiza în legiuni sau prefecturi în comitatele și districtele ardelene în care formau majoritatea populației. Înființarea și organizarea lor a devenit posibilă în condițiile profilării transformării revoluției în război civil, după ruptura ce s-a produs între autoritatea imperială de la Viena și Guvernul revoluționar ungar de la Pesta.

Printre intelectualii desemnați ca prefecți ai legiunilor de către Comitetul Național de la Sibiu s-a numărat și N. Solomon. La numirea lui a contribuit faptul că dispunea de o anumită experiență datorită participării

sale la revoluţia din Ţara Românească, la fel ca şi Axente Sever. Lui N. Solomon i-a revenit misiunea de a organiza legiunea a V-a în Ţara Haţegului, care se va extinde în tot comitatul Hunedoara până la Zam, în scaunul Orăştie şi chiar în câteva sate din Alba de Jos.

N. Solomon şi-a stabilit sediul legiunii la Haţeg, deoarece aici se aflau unităţi ale întâiului regiment de grăniceri români cu ofiţerii cărora va stabili o strânsă colaborare. Unul din ei, locotenentul Kermpotich îl va ajuta la organizarea şi instruirea gardiştilor lui. Organizarea a început-o cu numirea viceprefectului Antonie Grigorescu care va deveni adjunctul său.

Împreună vor recruta comandanţii tribunatelor ce vor forma legiunea. Denumiţi tribuni, dar şi inspectori, fiecare din ei răspundea de câte 10-11 sate. Majoritatea tribunilor recrutaţi erau tineri care nu împliniseră 20 de ani. Dintre ei mai cunoscut va rămâne preotul Beniamin Densuşeanu. Gardiştii care în limbajul epocii se numeau „glotaşi" vor fi înarmaţi îndeosebi cu lănci. Locotenentul Kermpotich va ajuta la constituirea unui detaşament dintre vânătorii care dispuneau de flinte sau puşti de vânătoare. Iniţial detaşamentul a avut 100 de vânători, însă în curând efectivul lui va ajunge la 200.

Pe măsură ce se vor înfiinţa şi organiza tribunatele prefecturii lui N. Solomon, efectivele lor vor colabora cu grănicerii la dezarmarea gardiştilor maghiari. O primă colaborare în acest sens s-a produs în 9 octombrie, când „glotaşii" au participat la dezarmarea celor 300 de gardişti maghiari din Deva care au opus rezistenţă, fiind ajutaţi de cei 200 de grăniceri secui de la Răcăştia. Grănicerii români au luptat sub comanda ofiţerilor Runcan şi Hiemiesch. Înfruntarea s-a încheiat cu 5 morţi şi 9 răniţi din rândurile gardiştilor maghiari fără ca autorităţile nobiliare de la Deva să capituleze deocamdată.

Aportul „glotaşilor" lui N. Solomon la înfruntarea de la Deva îl va determina pe locotenentul Kermpotich să ceară arme pentru ei de la Alba Iulia. Solicitarea locotenentului l-a determinat pe comandantul cetăţii de la Alba Iulia să trimită un transport de arme. Detaşamentul care le însoţea va fi atacat de gardiştii unguri de la Orăştie în 13 octombrie. Împotriva lor va acţiona cavaleria din acest oraş care îi va dezarma. În ziua următoare va porni spre Deva un batalion de grăniceri români de la Haţeg sub comanda maiorului Riebel. El va fi însoţit de efective importante ale gardiştilor lui N. Solomon.

Cu scopul de a evita o nouă confruntare, locţiitorul comitelui suprem al comitatului Hunedoara, groful Kuun Gothard, a trimis la maiorul Riebel o delegaţie pentru tratative. Acesta a cedat propunerii grofului de a nu ocupa Deva şi de a-i trimite pe „glotaşii" români la casele lor. Drept urmare, gardiştii lui N. Solomon se vor împrăştia, dar vor contribui în satele lor la convingerea consătenilor tineri să accepte recrutarea lor ca lăncieri. Întrucât

în 15 octombrie Kuun Gothard şi funcţionarii săi vor părăsi Deva şi se vor retrage spre Zarand, Solomon va deveni stăpân pe situaţie şi va avea posibilitatea să-şi completeze legiunea care până la începutul lunii noiembrie va ajunge la un efectiv de 4000 de lăncieri.

Cu acest efectiv se va prezenta N. Solomon în 6 noiembrie la Alba Iulia şi în zilele următoare va participa, împreună cu legiunile prefecţilor Avram Iancu, Ioan Buteanu, I. Axente Sever şi Dionisie Pop Marian la dezarmarea gărzilor maghiare de pe traseul Aiud-Turda-Cluj. După îndeplinirea acestei misiuni până la sfârşitul lunii noiembrie gardiştii lui N. Solomon vor dezarma toate gărzile maghiare din comitatul Hunedoara. Trebuie precizat că în acest comitat prefectul, viceprefectul şi tribunii legiunii vor fi subordonaţi noilor dregători comitatensi J. Czerbes şi D. Moldovan. Cel dintâi, ofiţer pensionat, va fi numit de către Comandamentul suprem al armatei, iar al doilea de Comitetul Naţional. Sub cârmuirea lor, comitatul se va împărţi în 11 cercuri care vor corespunde în mare cu cele 11 tribunate ce vor forma legiunea hunedoreană. Această subordonare rezultă din rapoartele pe care prefectul, viceprefectul şi tribunii le vor adresa lui D. Moldovan în ultimele două luni din 1848 până în primăvara anului 1849. Corespondenţa relevă că D. Moldovan a îndeplinit atribuţiile foştilor vicecomiţi, iar J. Czerbes formal pe acelea ale comiţilor supremi. Numai din punct de vedere militar inspectorii sau tribunii cercurilor au fost subordonaţi prefectului N. Solomon.

În ianuarie 1849 lui N. Solomon i s-a trimis din partea Comandamentului armatei imperiale de la Timişoara în ajutor o unitate de grăniceri condusă de căpitanul Cernoevici cu misiunea de a-l sprijini în organizarea legiunii sale în vederea unei acţiuni spre Zarand unde pătrunseseră unităţi ale armatei revoluţionare ungare. Într-un raport înaintat comandamentului suprem al armatei de la Timişoara la 30 ianuarie 1849, căpitanul Cernoevici oferă informaţii despre organizarea şi efectivele legiunii lui N. Solomon. Din raport reiese că la Deva Solomon dispunea de 2000 de lăncieri şi 230 de puşcaşi. Alte câteva sute de lăncieri se aflau la Ilia şi pe văile celor două Căianuri, unde supravegheau înaintarea insurgenţilor maghiari spre Zam.

În februarie 1849 vor intra în comitatul Hunedoara trupele maghiare ale generalului Iosif Bem care reuşiseră în decembrie să pătrundă în Transilvania şi să înainteze pe la Huedin până la Cluj. Într-un raport adresat Comitetului Naţional, N. Solomon descrie luptele de pe teritoriul comitatului Hunedoara dintre 4 şi 14 februarie 1849 adică din preajma şi din zilele imediat următoare bătăliei de la podul Simeriei care fusese precedată de pătrunderea trupelor colonelului Kemény Farkas în Deva. Despre Kemény relatează că a venit dinspre Simeria în fruntea a 15000 de

infanterişti şi husari şi a pătruns în Deva în dimineaţa zilei de 6 februarie. Ajunşi în piaţa din centrul Devei, soldaţii lui Kemény au rupt steagul împărătesc. Kemény a fost refuzat de către căpitanul Runcan să-i predea cetatea Devei, deşi nu dispunea decât de 60 de luptători şi de două tunuri. Ca ripostă ostaşii lui Kemény s-au dedat în după-amiaza zilei de 6 februarie la atacarea magaziilor şi mai ales a pivniţelor cu vinuri, inclusiv acelea ale familiei lui D. Moldovan, după care au chefuit până noaptea târziu.

N. Solomon care se retrăsese în zilele anterioare cu glotaşii săi de la Deva la Haţeg a pus la cale atacarea insurgenţilor cheflii ai lui Kemény în noaptea de 6 spre 7 februarie. Pornind de la Haţeg în 5 februarie cu 1800 de lăncieri şi cu 200 de puşcaşi, el s-a apropiat de Deva prin viile din vecinătatea ei pe trei coloane şi a aşteptat venirea nopţii. Pe la 11 noaptea, după ce s-au stins luminile în oraş, o coloană a înaintat spre clădirea camerară, iar celelalte spre edificiul dregătoriei comitatense. Lăncierii au început atatcul prin strigăte, surprinzând ostaşii lui Kemény. S-a produs o mare învălmăşeală însă în toiul luptei au fost incendiate două căpiţe de fân şi câteva edificii, ceea ce a permis trupelor lui Kemény să determine poziţiile luptătorilor conduşi de N. Solomon. Dispunând de armament superior, ostaşii lui Kemény i-au obligat pe luptătorii prefectului să se retragă spre viile de unde au pornit atacul şi datorită nopţii n-au mai putut fi urmăriţi.

Pe străzile Devei au rămas în urma atacului 180 de lăncieri morţi şi răniţi. Din rândurile soldaţilor şi ofiţerilor lui Kemény au rămas numai 43. Insuccesul atacului l-a determinat pe căpitanul Cernoevici să raporteze superiorului său de la Timişoara, în 7 noiembrie, că N. Solomon a plănuit atacul Devei fără ştirea şi consimţământul său. Pentru a insinua că nu era vinovat de eşuarea atacului, Cernoevici informa că i-a dat ordin lui N. Solomon să nu mai întreprindă vreo acţiune asemănătoare fără a se consulta.

Dar dintr-un alt raport înaintat Comandamentului armatei de la Timişoara tot în 7 februarie de un camarad al lui Cernoevici, căpitanul Tartler, reiese că acesta fusese informat de N. Solomon despre planul atacului. Tartler mai preciza că Solomon a pregătit cu grijă atacul prin surprindere al inamicului, însă superioritatea acestuia a provocat eşecul. Adevărul e că atacul a eşuat pentru că atât căpitanul Cernoevici, cât şi comandantul Cetăţii Deva au refuzat să-l sprijine.

Atacul luptătorilor lui Solomon l-a determinat pe Kemény să părăsească oraşul Deva în aceeaşi zi de 7 februarie, împreună cu trupele sale. De la Deva s-a îndreptat spre Orăştie, iar în înaintarea lor au incendiat satele Sântuhalm şi Sântandrei. În retragerea lor, trupele lui Kemény au fost însoţite de câteva sute de maghiari din Deva încărcaţi pe 300 de care. Acestea vor crea greutăţi generalului I. Bem care se retrăgea din faţa

armatelor austriece şi ruseşti în apropierea podului Simeriei, unde va avea loc lupta din 9 februarie. După bătălia de la Simeria, generalul Bem a ocupat şi el temporar Deva cu care ocazie a dat ordin devenilor să evite să-l mai însoţească fiindcă îi încurca deplasarea armatei sale. Bem a trimis devenii maghiari ce voiau să se refugieze spre Oradea însoţiţi de un detaşament de militari. Coloana va fi atacată însă de legiunea prefectului Ioan Buteanu în Zarand şi împrăştiată.

N. Solomon a participat cu „glotaşii" săi la lupta de la podul Simeriei, alături de unităţi ale armatei imperiale, din care făceau parte şi grănicerii veniţi din Banat sub comanda lui Cernoevici. În raport el vorbeşte şi de folosirea a două tunuri pentru armatele lui Bem. O informaţie interesantă furnizată de Solomon se referă la faptul că în preajma bătăliei de la podul Simeriei, Bem, aflând de atacul îndrăzneţ asupra Devei, i-a trimis 1000 de florini. Banii au fost însoţiţi de promisiunea că va fi făcut general în cazul că va trece de partea insurgenţilor şi i se va asigura un salariu lunar de 120 de florini. Totodată „glotaşilor" lui care-l vor însoţi li se promitea o retribuţie lunară de 30 de florini. Solomon asigura Comitetul naţional că nu s-a lăsat amăgit de propunerea lui Bem.

În răspunsul pe care i l-a dat lui Bem i-a declarat că nu există „comoară pe pământ pentru care aş fi în stare să trădez aspiraţiile neamului meu şi încrederea cu care poporul român m-a onorat; român m-am născut şi ca român vreau să mor". El îşi însoţea declaraţia cu argumentul trimiterii celor 1000 de florini primiţi de la Bem Comitetului naţional pentru a-i folosi în rezolvarea dificultăţilor financiare.

În aceeaşi zi cu răspunsul lui N. Solomon, lui Bem i-au venit în ajutor 3000 de husari şi infanterişti care-l vor ajuta să obţină victoria de la podul Simeriei. În preajma bătăliei Bem a trimis şi el un ultimatum căpitanului Runcan să-i predea cetatea Devei, dar a primit acelaşi răspuns ca şi colonelul Kemény. După bătălia de la podul Simeriei Bem s-a îndreptat cu grosul armatei lui pe valea Mureşului spre Alba Iulia şi de acolo spre Sibiu. La Deva şi Orăştie, Bem a lăsat aproximativ 200 de soldaţi, pe care Solomon i-a dezarmat cu glotaşii lui şi astfel, spre mijlocul lunii februarie, a ajuns iarăşi stăpân pe situaţia din comitatul Hunedoara.

Într-adevăr la 16 februarie 1849 N. Solomon se afla la Ilia, iar două zile mai târziu la Deva. De aici va scrie lui D. Moldovan să se reîntoarcă şi el la Deva, deoarece prezenţa lui ca viceadministrator comitatens era de „foarte mare trebuinţă". Pentru a-l convinge să revină îi dădea asigurări că din comitatul Hunedoara insurgenţii maghiari au plecat. Insurgenţii se mai aflau însă în Zarandul învecinat. De aceea N. Solomon a răspuns la apelul lui I. Buteanu de a-l ajuta cu lăncierii şi puşcaşii lui pentru a-i forţa să părăsească şi Zarandul. La 26 februarie se afla alături de I. Buteanu în apropierea Hălmagiului. La 9 martie I. Buteanu îl informa pe D. Moldovan

despre sosirea lui N. Solomon şi despre hotărârea de a acţiona împreună cu A. Grigorescu pentru a-i forţa pe insurgenţi să se retragă din Hălmagiu.

Din scrisoarea comună trimisă de I. Buteanu şi N. Solomon lui D. Moldovan cu data de 13 martie 1849 reiese că la această dată se mai găseau la Hălmagiu patru companii de puşcaşi, o companie de lăncieri şi 50 de husari maghiari care dispuneau împreună de patru tunuri. În plus corespondau continuu cu revoluţionarii unguri de la Arad şi Oradea şi cu cei din Ardeal. Cei doi folosesc prilejul pentru a-i exprima regretul că ofiţerii armatei imperiale nu le-au acceptat propunerea de colaborare la alungarea „rebelilor" unguri de la Hălmagiu.

În epistola lor din 13 martie, N. Solomon şi I. Buteanu îl atenţionau pe D. Moldovan că era posibil ca armata insurgenţilor lui Bem, după ce a cucerit Mediaşul, să se întoarcă în comitatul Hunedoara. De aceea, pentru a preveni orice surpriză, îi propuneau lui D. Moldovan să mijlocească trimiterea unor patrule de recunoaştere spre Orăştie şi Zam. Dacă primejdia devenea reală să fie informaţi la timp pentru a nu fi luaţi prin surprindere. Cu acelaşi scop ei au pus străji şi au trimis patrule de recunoaştere în toate părţile. În încheiere se refereau iarăşi la încetineala cu care ofiţerii unităţilor armatei regulate acţionau.

Se pare că în zilele imediat următoare N. Solomon a aflat despre ocuparea temporară a Sibiului, în 11 martie, de către armata revoluţionară a lui Bem. Întrucât era posibil ca de acolo să revină în comitatul Hunedoara, N. Solomon s-a despărţit de I. Buteanu şi a revenit la Deva. De aici i-a scris în 16 martie lui D. Moldovan, retras la Haţeg, pentru a-i mărturisi că la revenirea sa la Deva nu a mai găsit nici un funcţionar. În frunte cu maiorul pensionar Czerbes toţi plecaseră probabil spre Dobra. În încheiere îl vestea că la plecarea lui din Baia de Criş, I. Buteanu a rămas acolo împreună cu căpitanul Cernoevici. A doua zi, în 17 martie, N. Solomon i-a mai adresat lui D. Moldovan câteva rânduri pentru a-l înştiinţa că a trimis patrule de recunoaştere înspre Zam, Criş şi Sebeşul Săsesc.

La 23 martie N. Solomon se mai găsea la Deva, deoarece de aici i-a scris din nou lui D. Moldovan pentru a-i transmite informaţia primită de la tribunul Nicolae Pop din Zam, conform căreia insurgenţii maghiari erau înconjuraţi în acea zonă de unităţi ale armatei regulate. Tot de la tribunul N. Pop a aflat că la Săvârşin, unde s-a mutat vechea dregătorie a comitatului Arad, a avut loc o luptă în care „rebelii" au fost învinşi şi datorită colaborării sârbilor cu unităţile armatei imperiale.

De la Săvârşin insurgenţii s-au retras spre Baia de Criş, unde în 22 martie s-au angrenat iarăşi într-o luptă cu unităţi regulate ale armatei imperiale venite de la Alba Iulia, alături de care au participat şi lăncierii lui I. Buteanu. În această luptă insurgenţii maghiari au fost învingători, după

cum rezultă dintr-o scurtă scrisoare trimisă de căpitanul Turbat (administratorul Zarandului) lui D. Moldovan tot la 23 martie. Turbat îl înştiinţa pe D. Moldovan că insurgenţii au ajuns până la Dealu Mare şi Vălişoara şi de acolo se vor îndrepta probabil spre Deva. Avertismentul lui Turbat se va adeveri, deoarece spre sfârşitul lunii martie armata lui Bem va ocupa din nou Deva, forţându-i pe N. Solomon şi D. Moldovan ca, împreună cu subordonaţii lor, să se retragă din Deva, mai întâi la Haţeg şi apoi prin Porţile de Fier ale Transilvaniei în Banat, iar de acolo în Ţara Românească.

Ca şi D. Moldovan, N. Solomon va rămâne în Ţara Românească până la sfârşitul lui august 1849. De la Deva, după o întrerupere de cinci luni, i s-a adresat aceluiaşi D. Moldovan, căruia îi era subordonat ca inspector al cercului Haţeg, la 30 august. În epistolă îl punea la curent cu atmosfera pe care a găsit-o la Deva după încheierea războiului civil. Atmosfera se caracteriza prin intrigi ale foştilor stăpâni feudali, care îi învinuiau pe ţăranii români, pe de o parte pentru că le-ar fi prădat curţile nobiliare în timpul războiului civil. Pe de altă parte pretindeau ţăranilor români să le presteze zilele de robote cu care ar fi rămas restanţi din prima jumătate a anului 1848, înainte de desfiinţarea iobăgiei. Ultima parte a scrisorii arată că la reîntoarcerea la Deva mai era considerat prefect, întrucât comandantul Kacskevits i-a ordonat să se îngrijească de procurarea hranei pentru soldaţii armatei imperiale care treceau prin comitatul Hunedoara.

La 22 septembrie 1849, N. Solomon i-a scris lui D. Moldovan pentru a-i raporta că a întreprins cercetări în legătură cu cheltuirea a 456 de florini de către un funcţionar în timpul războiului civil. În această scrisoare revine asupra nemulţumirilor din satele româneşti, subliniind că ele se datorau nu numai nemeşilor, ci şi unor preoţi, cum a constatat Biscaria, precum şi unor funcţionari români ca Sentivani. Acesta arogându-şi şi acum titlul de prefect pretindea sătenilor din Rapolt să-l trateze ca pe un baron, obligându-i la contribuţii alimentare când îl vizitau. Mai mult, a arestat câţiva ţărani şi i-a dus legaţi la Orăştie, acuzându-i că ar fi participat la un omor fără a avea dovezi privind vinovăţia lor. De o atitudine servilă faţă de nemeşii maghiari îl acuza şi pe Teofil Hossu, fostul subordonat al lui Avram Iancu.

Între timp, la 17 septembrie 1849 s-a introdus un regim de dictatură militară care a adus dezarmarea „glotaşilor" români, precum şi înlocuirea vechii împărţiri administrative în comitate, scaune şi districte cu şase provincii sau regiuni. Comitatele Hunedoara, Zarand, Alba de Jos, Târnava şi scaunul Orăştie au fost incluse în regiunea militară care avea centrul în cetatea de la Alba Iulia. În fruntea acestei provincii a fost numit generalul austriac Kriegsau, iar ca adjunct al acestuia, Dimitrie Moldovan.

Pentru meritele lui din timpul războiului civil acesta a fost avansat astfel în rândurile celor mai înalţi funcţionari din Transilvania. Românii şi-au pus în el speranţa că le va lua apărarea împotriva abuzurilor favorizate de dictatura militară. Îndeosebi cei ce i-au fost colaboratori în timpul războiului civil vor apela la el să-i menţină în vechile funcţii sau să-i promoveze în cele noi ce se vor introduce în cadrul întinselor regiuni militare. Aşa se explică de ce N. Solomon i-a cerut în postscriptumul de la scrisoarea din 22 septembrie să se străduiască să numească în noile funcţii dregători români şi nu nemeşi maghiari care „ne-ar batjocori şi ne-ar apăsa cu mâna lor blăstămată".

În luna următoare D. Moldovan a mai primit o scrisoare de la N. Solomon. După ce îi mărturisea că primea petiţii din toate părţile şi că pentru cercetarea plângerilor a străbătut cercul Haţegului şase zile la rând, autorul epistolei intervenea la superiorul său în favoarea soţiilor unor nemeşi ai căror soţi erau cercetaţi şi acuzaţi de abuzuri din timpul războiului civil. El nominalizează în acest sens soţiile nemeşilor Pui Elek, Pui Daniel şi Kenderesi, declarând că ar „sta bun pentru toţi", dacă i-ar fi în putinţă.

Cu sprijinul lui D. Moldovan care i-a apreciat colaborarea şi prietenia din timpul războiului civil, în 1850, la 30 de ani N. Solomon a fost numit conducătorul comisiei cadastrale de la Şimleu Silvaniei. La numirea lui a contribuit şi faptul că în şcoală şi-a însuşit limbile germană şi maghiară. Cinci ani mai târziu, în 1855, s-a căsătorit cu fiica negustorului român din Braşov, Anton Balomiri, ceea ce-i va permite să revină la ocupaţia lui de farmacist. Între 1861 şi 1869 a luat parte la activitatea politică a românilor ardeleni, el numărându-se printre participanţii din 1869 la consfătuirea care a pus bazele Partidului Naţional Român. Dar şicanările la care va fi supus după încheierea dualismului austro-ungar îl vor determina să plece din nou la Bucureşti unde va servi ca farmacist la Spitalul Brâncovenesc cu un salariu modest. Va deceda în 1875 şi va fi înmormântat în cimitirul Bellu cu banii proveniţi dintr-o colectă publică.

BIBLIOGRAFIE:

ANGHEL, Gh. *N. Solomon, prefect de Haţeg şi Hunedoara*, în *Apulum*, X, 1972; BODEA, Cornelia. *Lupta românilor pentru unitatea naţională, 1834-1849*, Bucureşti, 1967; DIACONOVICS, C. *Enciclopedia română*, vol. III.

L.B.

STOICHESCU PETROVICI, Dimitrie
(n. 1794,-Belinţ, jud. Timiş – m. ?)

S-a născut în 1794 în comuna Belinţ, situată în actualul judeţ Timiş. După absolvirea gimnaziului a frecventat seminarul teologic ortodox de la Vârşeţ care din 1822 a avut şi o secţie românească. La această secţie va deveni profesor în 1836, unde va rămâne până în preajma anului 1848, când va fi numit protopop presbiter al protopopiatului Lipovei.

Aici va afla vestea despre declanşarea revoluţiei la Viena şi Pesta în pragul primăverii anului 1848. Însufleţit de idealul emancipării naţionale va participa la Adunarea românilor bănăţeni din 27 iunie de la Lugoj, prezidată de Eftimie Murgu. Acesta fusese eliberat recent din închisoarea de la Pesta de Guvernul provizoriu ungar, instaurat la putere după victoria revoluţiei. Condiţia eliberării a fost asumarea obligaţiei convingerii românilor bănăţeni de a susţine noua politică guvernamentală reformistă. Întrucât sârbii din Voievodina, întruniţi la Carloviţ în 13 iunie, n-au recunoscut autoritatea Guvernului de la Pesta, în discursul său, Eftimie Murgu i-a dezaprobat şi a propus destituirea episcopilor de la Timişoara şi Vârşeţ, precum şi înlocuirea lor cu clerici români. Propunerea lui Murgu va fi recepţionată de participanţii la Adunarea de la Lugoj. Între ei se aflau şi vreo 200 de preoţi tineri care i-au fost studenţi lui D. Petrovici Stoichescu în perioada când el a funcţionat ca profesor la Seminarul teologic de la Vârşeţ. Însuşindu-şi sugestia lui Murgu, ei s-au pronunţat pentru desemnarea ca vicari episcopali a lui Ignaţie Vuia la Vârşeţ şi a lui D. Petrovici la Timişoara. Tot tinerii i-au sugerat ultimului să renunţe la numele de Petrovici, pe care i l-a impus episcopul sârb de la Vârşeţ şi să revină la acela de Stoichescu purtat în tinereţe, înainte de a deveni preot.

Episodul este relatat de D. Stoichescu în memoriul înaintat autorităţilor habsburgice după înfrângerea revoluţiei. În memoriul său va susţine că a considerat propunerea tinerilor ca o glumă şi de aceea a refuzat-o, invocând vârsta înaintată pe care o avea. De altfel, Guvernul provizoriu ungar nu a aprobat deocamdată propunerea, pe de o parte fiindcă episcopul Jivcovici de la Timişoara l-a susţinut cu ocazia Dietei de la Bratislava şi în plus spera să-l sprijine în rândurile sârbilor care-i contestau autoritatea. Pe de altă parte, atitudinea Guvernului de la Pesta a putut fi influenţată şi de opoziţia comisarului guvernamental Vucovici din Banat, în faţa căruia Stoichescu a criticat cuvântarea denigratoare la adresa românilor rostită de Kossuth într-o şedinţă a dietei.

Propunerea tinerilor preoţi cu prilejul Adunării de la Lugoj va fi interpretată de episcopul Jivcovici ca o tentativă a lui D. Petrovici Stoichescu de a-l înlocui în scaunul episcopal de la Timişoara, deşi el s-a

străduit să-l convingă că-i rămânea fidel. Drept consecință, pe parcursul verii anului 1848 episcopul l-a șicanat cu tot felul de acuze și de insinuări.

În pragul toamnei anului 1848 evoluția evenimentelor va provoca transformarea revoluției în război civil. Din septembrie, la Lipova s-au stabilit peste 1000 de soldați unguri, determinând întreruperea oricăror legături cu Timișoara. De aceea manifestul imperial din 3 octombrie n-a putut ajunge până la Lipova. Manifestul va fi urmat de operațiuni militare care vor cauza refugierea unor locuitori din Lipova peste Mureș la Radna și Păuliș, îndeosebi femei, copii și bătrâni. Între aceștia s-a aflat și autorul memoriului cu familia sa, întrucât dispunea de o casă și de o vie la Păuliș.

Soldații unguri vor fi învinși de trupele imperiale din Banat în primele săptămâni ale războiului civil și vor fi obligați să se retragă de la Lipova. Aici va fi trimis sârbul Stoianovici cu împuternicirea de comisar împărătesc. Acesta îl va deposeda pe Stoichescu de protopresbiteriatul Lipovei și apoi îl va aresta și întemnița împreună cu alți șase români. După ce l-a întemnițat pe Stoichescu, Stoianovici a reintrodus limba sârbă în școlile și bisericile românești din protopopiatul Lipovei. Autorul memoriului a trimis episcopului Jivcovici un protest împotriva ilegalităților suferite. Însă acesta le-a justificat cu învinuirea că prin refugierea lui în stânga Mureșului ar fi fugit din fața trupelor imperiale.

Situația se va modifica în primăvara anului 1849, când stăpân al Banatului a devenit temporar Guvernul revoluționar ungar. Excepție a făcut numai cetatea Timișoarei, care a rezistat asediului insurgenților maghiari. În timpul asediului în incinta cetății s-a adăpostit și episcopul Jivcovici.

Operațiunile militare au fost însoțite de distrugeri și de pierderi de vieți omenești, îndeosebi în comitatul Torontal dintre Tisa și Dunăre care azi aparține Banatului sârbesc. De aceea protopopii și mulți dintre preoții sârbi s-au refugiat peste Dunăre. Drept urmare, parohiile mai multor sate au rămas fără preoți și astfel n-a mai avut cine să oficieze botezurile și înmormântările.

Pentru a răspunde solicitărilor, Guvernul de la Pesta și-a amintit de propunerile formulate la Adunarea de la Lugoj din iunie 1848 și s-a decis să-i numească vicari episcopali provizorii pe Traian Vuia la Vârșeț și pe D. Stoichescu la Timișoara. Despre aceste numiri cei doi nominalizați au fost informați de ministrul cultelor Horváth Mihály la 31 martie 1849. Amândurora li se recomanda să întocmească evidențe ale preoților din dieceze, iar pe baza lor să decidă ca din parohiile cu mai mulți preoți care știau sârbește pe unii să-i transfere acolo unde lipseau.

Două săptămâni mai târziu, ministrul Horváth i s-a adresat din nou lui D. Stoichescu pentru a-l informa că avea de gând să înființeze un departament în ministerul pe care-l conducea pentru Biserica Ortodoxă

recunoscută oficial. În vederea constituirii departamentului ministerial îi cerea să-i trimită o listă cu propuneri privind funcțiile de consilieri, de concepiști și de secretari. D. Stoichescu s-a conformat și i-a propus ca și consilieri pe: Sigismund Pop, deputat dietal, Andrei Vasici, primar al Vârșețului, Gheorghe Atanasievici, solgăbirău în comitatul Timiș. Pentru funcțiile de concepiști și de secretari a recomandat atât români, cât ș sârbi. O ultimă epistolă a primit D. Stoichescu de la ministrul Horváth cu data de 18 iunie 1849. Prin ea îi aducea la cunoștință că i s-a atribuit un salariu anual de 1200 de florini, pe care putea să-l încaseze la Vârșeț, ca și Ignatie Vuia.

Dar în a doua jumătate a lunii iunie, datorită intervenției rusești se va profila înfrângerea revoluției ungare. Dându-și seama că pericolul arestării lui devenise iminent, D. Stoichescu va redacta un memoriu pentru a se apăra de învinuirile ce i se vor aduce. În acest memoriu el mărturisea că epistola ministrului Horváth din 31 martie 1849, prin care era numit vicar episcopal provizoriu al diecezei Timișoarei, nu i-a făcut plăcere. A acceptat-o însă pentru a pune capăt abuzurilor solgăbirăilor și viceșpanilor care numeau după bunul plac parohi în astfel de localități sau permiteau preoților romano-catolici să oficieze înmormântări și botezuri în locu celor ortodocși.

Primind funcția nu numai că a pus capăt anarhiei din biserică generată de abuzuri, dar a reușit să-i ferească pe preoți de pericolul arestării și întemnițării și chiar a execuției lor. În acest sens evidenția că în scurtul răstimp cât a păstorit dieceza, pe întinsul ei nu s-au mai întâmplat execuții de preoți și de dregători civili. El își justifica acceptarea ordinului ministrului cultelor cu situația excepțională specifică războiului civl, când refuzul unei dispoziții ministeriale putea determina măsuri represive, inclusiv arestări și condamnări la moarte.

Autorul memoriului menționa, de asemenea, că nu s-a rezumat doar la vizitarea satelor diecezei pentru a avea evidența celor rămase fără preoți, ci a intervenit la autorități în sprijinul acelora ce nu și-au părăsit parohiile pentru a fi retribuiți și a face astfel față mai ușor sărăciei și lipsurilor provocate de războiul civil. Pentru a se apăra de acuzațiile ce i se aduceau el va demonstra că în toate pastoralele și epistolele trimise preoților în timpul mandatului său nu a făcut nici o aluzie la prerogativele imperiale. Mai mult, a reușit să strângă 500 de florini donație pentru acoperirea lipsurilor.

Cu toate acestea, după înfrângerea revoluției ungare și instaurarea în toamna anului 1849 a dictaturii militare, în loc să fie lăsat să prezinte episcopului dovezile privind activitatea sa în slujba Bisericii, nou venitul protopop al Lipovei, Veselinovici (trimis de Jivcovici) l-a deposedat de protopresbiteriat. În plus, la 10/22 septembrie 1849 noul protopresbiter al

Lipovei, Ioan Țăran, l-a înștiințat că era convocat în fața consistoriului diecezan pentru a-și justifica activitatea. Acolo i s-au adus o serie de învinuiri și anume că: și-ar fi însușit puterea episcopală; n-ar fi fost credincios împăratului; ar fi cheltuit banii episcopiei etc. Pentru aceste învinuiri va fi trimis în fața tribunalului militar care ar fi putut pronunța împotriva sa pedeapsa capitală. Încercările lui de a se justifica n-au fost luate însă în considerare.

Dimpotrivă, inițial, împreună cu alți cinci preoți, va fi arestat și întemnițat la închisoarea din cetatea Timișoarei. A fost deținut acolo temporar 2 luni și 19 zile fără a se interesa cineva de el și de ceilalți preoți, al căror număr a sporit cu alți 28, toți români. Audierea sa în fața tribunalului militar a început în 29 noiembrie 1849, când i s-au imputat mai ales două circulare trimise în dieceză: una prin care cerea preoților să nu-l mai pomenească pe împărat cu ocazia slujbelor religioase și nici a episcopului sârb; cealaltă prin care i-a îndemnat pe sârbi și pe români să fie solidari cu ungurii în lupta lor pentru libertate.

Acuzatul a încercat să se apere, arătând că demnitarul care i-a poruncit să publice circularele l-a dat ca exemplu pe vicarul Caransebeșului Ignatie Vuia care făcea propagandă proguvernamentală cutreierând satele diecezei Vârșețului. D. Stoichescu a mai adăugat că dacă n-ar fi îndeplinit ordinele împuternicitului Guvernului ungar ar fi riscat să fie trimis la Oradea unde funcționa un tribunal statarial pentru preoți.

Judecarea lui D. Stoichescu de către tribunalul militar s-a încheiat cu condamnarea lui la închisoare pe timp de 12 ani și cu confiscarea averii pentru că a colaborat cu Guvernul ungar considerat „rebel”.

Condamnarea o va isprăvi în vestita închisoare Kufstein începând cu 1850. Totuși nu va suporta detenția decât până în 1854, când noul împărat îl va grația printr-un decret împreună cu alți condamnați. Fiind grațiat s-a putut întoarce la Lipova ca protopresbiter, însă averea confiscată nu i s-a restituit. La eliberare avea 60 de ani. A mai servit protopopiatul Lipovei câțiva ani, unde va fi înmormântat după ce va deceda, fiind considerat de contemporani ca un luptător pentru drepturile naționale și bisericești. În amintirea lui merită să se consemneze următoarea declarație cuprinsă în memoriul său: „Eu nici o proclamație de ale maghiarilor n-am citit, nici nu am expediat; nici o comunitate nu am răsculat; nici un cuget hulitor asupra puterii împăratului nu a ieșit din gura mea; totuși am fost pedepsit greu în vârsta bătrâneții mele... Apoi fie voia atotștiutorului Dumnezeu”.

BIBLIOGRAFIE:

Memoriul lui D. Petrovici Stoichescu, publicat în: „Drapelul" nr. 61-64 din 1901; CIUHANDU, G. *Şase documente şi câteva cuvinte despre protopopul Dimitrie Stoichescu-Petrovici,* în: „Analele Banatului", nr. II, ianuarie-iunie 1829; vezi şi BODEA, Cornelia. *1848 la români,* vol. III, 1988, p. 169-176.

L.B.

ŞAGUNA, Andrei
(n. 1 ianuarie 1809, Miskolc, Ungaria – m. 28 iunie 1873, Sibiu, jud. Sibiu)

Este fiul unui negustor aromân – Naum Şaguna – şi al Anastasiei Mutsu, fiica unui negustor aromân; familia sa îşi avea originile în Moscopole (sudul Albaniei), de unde a emigrat în Ungaria. Surorile sale se numeau Avretha şi Catharina.

În urma divorţului părinţilor săi, se stabileşte cu mama sa în casa bunicului, la Miskolc, iar în octombrie 1815, s-au mutat la Pesta, în casa unchiului mamei sale, Anastasie Grabovszki, negustor bogat şi lider al comunităţii aromâne. Acolo, el a urmat şcoala grecească, fiind crescut în religia ortodoxă şi frecventând biserica greco-valahă. Revine temporar la Miskolc, iar din 1823 se reîntoarce la Pesta, în familia Grabovszki.

Studiază la gimnaziul catolic (absolvit în 1826), obţinând rezultate foarte bune la teologie şi limba maghiară. Pe diplomă, Şaguna figurează ca fiind de naţionalitate maghiară şi religie catolică. Educaţia oferită de mama sa a fost, însă, în spiritul religiei ortodoxe, ceea ce l-a determinat să solicite Locotenenţei Regale a Ungariei acordarea permisiunii de reîntoarcere la Biserica Ortodoxă, primită cu anumite rezerve birocratice (2 septembrie 1828).

Absolvă cursul de 3 ani de filosofie şi drept la Universitatea din Pesta (1829), optând pentru a deveni preot. Este pătruns atât de un foarte mare respect pentru ortodoxie, cât şi de o credinţă foarte puternică în misiunea spirituală a clerului, respectiv un acut sentiment al misiunii sale sociale. La Pesta a venit în contact cu scrierile corifeilor Şcolii Ardelene, cunoscând îndeaproape activitatea bisericii ortodoxe în comunitatea aromână şi faptele conducătorilor acestei comunităţi.

Şaguna şi-a început studiile la Institutul Teologic din Vârşeţ, la secţia română (toamna lui 1829), la îndemnul episcopului Vârşeţului, Maxim Manuilović. Mitropolitul de la Karlowitz, Ştefan Stratimirović, l-a îndemnat să intre în viaţa monahală; după un an de şedere în mănăstirea Hopovo,

lângă Karlowitz, este primit în ordinul Sf. Vasile, cu numele de călugărie Andrei (24 octombrie 1833).

Este ales profesor de teologie la seminarul din Karlowitz, iar din 1835 secretarul lui Stratimirović pentru problemele bisericeşti româneşti. Calităţile sale personale şi eficienţa în activitate l-au impus şi în faţa mitropoliţilor Ştefan Stancović şi Iosif Raiačić, care l-au preferat unor persoane mai vârstnice. Urcă toate treptele ierarhiei monahale, de la postul de diacon (2 februarie 1834) la acela de arhimandrit al mănăstirii de la Hopovo (26 octombrie 1842).

Experienţa sa administrativă a devenit şi mai amplă datorită calităţii sale de membru al consistoriului arhidiecezan din Karlowitz şi al consistoriului diecezan din Vârşeţ. În urma slăbirii disciplinei morale şi financiare a călugărilor sârbi, persoana sa a constituit elementul principal al reformei conduitei în viaţa mănăstirească, prin funcţia sa de egumen al mănăstirii Bešenova (13 ianuarie 1841). Totodată, a fost profesor de teologie la institutul din Vârşeţ (1843-1845), contribuind decisiv la aplicarea politicii de apropiere între ierarhia bisericească sârbă şi români. „La începutul anilor '40, folosind poziţia sa de profesor la Institutul Clerical şi de membru al consistoriului eparhial din Vârşeţ, el a promovat politica de reconciliere a lui Raiačić, încurajând folosirea într-o mai mare măsură a limbii române în bisericile locale şi îmbunătăţind calitatea educaţiei candidaţilor români la preoţie" (K. Hitchins).

În urma decesului episcopului Vasile Moga (1845), la propunerea mitropolitului Raiačić, Cancelaria Transilvaniei recomandă numirea lui Şaguna ca vicar; sancţiunea imperială s-a acordat la 27 iunie 1846. Soseşte la Sibiu (2 septembrie), după care pleacă la Cluj (4 septembrie), pentru prezentarea scrisorilor de acreditare guvernatorului Transilvaniei, József Teleki. Şaguna s-a confruntat cu starea îngrijorătoare pe plan financiar, educaţional şi moral-spiritual a parohiilor şi preoţilor, însă mai ales cu atitudinea Curţii de la Viena şi a guvernului Transilvaniei, care oscila între ostilitate şi indiferenţă; Biserica Ortodoxă era considerată o instituţie tolerată, „ne-receptă".

Nemulţumit de condiţiile foarte restrictive în care trebuia să îşi desfăşoare activitatea, precum şi de starea credincioşilor săi, s-a străduit să-şi susţină punctul de vedere (în scrisoarea de la 1 iulie 1847 cerea drepturi egale pentru preoţi şi credincioşi, protestând împotriva unor denumiri defăimătoare pentru aceştia în documentele oficiale şi în presă). S-a implicat personal în toate aspectele reorganizării şcolii teologice ortodoxe (condiţiile de admitere, programa şcolară, metodologia didactică, durata studiilor, burse ş.a.), dar şi în problemele sociale din acei ani, mai ales cu ocazia misiunii de mediere – la cererea guvernatorului Teleki – a conflictelor

sociale din Munții Apuseni, inflamate de intervențiile Ecaterinei Varga (septembrie 1846 – ianuarie 1847). Propunerile sale de îmbunătățire a situației țăranilor prin reforme și pedepsirea abuzurilor funcționarilor, au rămas fără ecou la guvernul Transilvaniei.

În pofida unei opoziții foarte puternice, susținut de o minoritate de protopopi cu vederi novatoare și cu un puternic sprijin în rândurile intelectualilor laici (uniți și ortodocși), Șaguna a fost desemnat câștigătorul alegerilor din sinodul electoral ortodox (2 decembrie 1847), contra lui Ioan Moga și Moise Fulea. Este recomandat oficial (14 ianuarie 1848) și confirmat în funcția de episcop prin semnătura imperială a lui Ferdinand (5 februarie).

În prima jumătate a lunii aprilie (5-12) – tot din însărcinarea guvernatorului Teleki – efectuează o nouă misiune de vizite în peste 50 de sate din Hunedoara, Apuseni, Arad și Caraș, în scopul calmării spiritelor agitate de acolo. Și de data aceasta, din relatările țăranilor, culege informații despre abuzurile proprietarilor feudali, pe care le transmite apoi lui Teleki.

Șaguna nutrea convingerea promovării ideii de naționalitate, respectiv a sprijinirii aspirațiilor românilor de a-și alcătui o biserică independentă de cea sârbă. La 13 aprilie a plecat la Karlowitz, fiind hirotonit în catedrala de acolo, în Duminica Tomei (30 aprilie), dată coincidentă cu începutul revoluției din Transilvania.

*

La sfârșitul ceremoniei de hirotonire, lui Șaguna i s-a prezentat o delegație de intelectuali români din Transilvania, care l-a informat despre evenimentele interne și i-a cerut să revină imediat acasă. Revine la Sibiu (8 mai) și are o serie de discuții cu conducătorii revoluției, în primul rând cu Bărnuțiu, asupra programului revendicărilor, pe care îl acceptă (respingerea uniunii Transilvaniei cu Ungaria; crearea unei națiuni române autonome, ca parte constitutivă a Transilvaniei), insistând asupra adăugării punctului cu jurământul de loialitate față de casa imperială austriacă. Este invitat să adere la mișcarea revoluționară în calitate de intermediar între poporul român și guvernul Transilvaniei. Acordul este sărbătorit public în seara zilei de 11 mai, când Bărnuțiu l-a declarat unic conducător al națiunii române.

Gruparea moderată a revoluției (Șaguna, Lemeni, Bariț ș.a.) a insistat și obținut câștig de cauză în redactarea programului citit la 15 mai, la 3 puncte: autonomia politică a românilor – jurământul de loialitate față de Casa de Habsburg; dihotomia religioasă – renunțarea la reconcilierea cu orice preț a ortodocșilor cu uniții, menținându-se dorința generală pentru

armonie religioasă şi aspiraţia independenţei bisericii româneşti; statutul ţăranilor – ştergerea iobăgiei fără despăgubire şi emanciparea iobagilor în mod indirect, prin legislaţie şi educaţie, nu în mod direct, de către ei înşişi.

Împreună cu episcopul Lemeni, Şaguna a fost ales preşedinte al adunării naţionale de la Blaj, în spiritul tradiţiei care îi consacra pe episcopi drept reprezentanţii oficiali ai naţiunii.

După citirea şi explicarea tuturor participanţilor a celor 16 puncte ale programului, Şaguna a fost ales conducătorul delegaţiei care să reprezinte adunarea în faţa Curţii de la Viena. Totodată, a fost ales un comitet permanent al adunării, alcătuit din 25 membri, avându-l pe Şaguna preşedinte şi pe Bărnuţiu vicepreşedinte.

După încheierea evenimentului de la Blaj, Şaguna s-a deplasat mai întâi la Cluj, în vederea unei discuţii cu guvernatorul Teleki despre situaţia politică generală şi depunerea jurământului de loialitate faţă de constituţie, în calitate de episcop nou-instalat.

Soseşte la Cluj (19 mai) pentru aproape o săptămână, unde joacă un rol conciliant: pe de o parte, respinge acuzaţiile oficialităţilor de ilegalitate şi „subversiune", apărând drepturile naţiunii române şi activitatea comitetului; pe de altă parte, trimite o nouă scrisoare pastorală (după cea din 14 mai) în care îi îndeamnă pe ţărani la respectul drepturilor de proprietate ale stăpânilor feudali şi să se abţină de la tulburări.

Se deplasează la Sibiu, în vederea pregătirii călătoriei la Viena (2 iunie). Se opreşte la Pesta, unde are o întâlnire fructuoasă cu arhiducele Ştefan, palatinul Ungariei pe tema programului revoluţiei române. Ajuns la Viena (13 iunie), se întâlneşte cu membrii delegaţiei, demoralizaţi de eşecul întrevederii cu împăratul la Innsbruck, acesta evitând, diplomatic şi neutru, recunoaşterea ideii autodeterminării naţiunii române. El a înaintat, pe cont propriu, un nou memoriu împăratului (în audienţa din 23 iunie), obţinând acelaşi răspuns.

La sfârşitul lunii iunie, încrezător în promisiunile imperiale, Şaguna călătoreşte la Pesta, pentru a participa la lucrările comisiei pentru uniune. Are convorbiri cu ministrul educaţiei (Jozsef Eötvös) şi cu contele István Széchenyi, ambii cu vederi liberale şi înţelegere faţă de viziunea programului românesc.

Îşi continuă rolul conciliator, pledând în cadrul comisiei pentru o legislaţie specifică românilor, aptă să le garanteze naţionalitatea, independenţa bisericească şi utilizarea limbii materne în viaţa politică şi culturală. Totodată, în scrisorile sale pastorale, al apelează la „principii înalte" de pace şi înţelegere, credinţă în Dumnezeu, loialitate faţă de casa imperială, supunere faţă de autorităţile locale şi milă faţă de toţi. „În concepţia lui Şaguna, deci, în politică operează o moralitate superioară care

răsplăteşte faptele bune şi efortul cinstit şi pedepseşte violenţa şi răul" (K. Hitchins).

Deteriorarea situaţiei sociale la sate în vara şi toamna anului 1848, datorită nepăsării autorităţilor civile şi militare faţă de punerea în practică a principiilor revoluţiei (în primul rând, refuzul practic al ştergerii iobăgiei şi neîmproprietărirea ţăranilor) a dezminţit aşteptările lui Şaguna şi ale liderilor revoluţiei române. Mai mult, comitetul permanent l-a acuzat pe Şaguna de activitatea consistoriului de la Sibiu (tipărirea unor materiale oficiale în contradicţie cu declaraţiile liderilor intelectuali revoluţionari), pentru faptul că şi-ar fi depăşit mandatul revoluţionar prin participarea la lucrările comisiei de la Pesta, inclusiv pentru felul în care lua deciziile.

El a continuat, însă, să participe atât la lucrările comisiei cât şi ca membru în Camera Magnaţilor din dieta maghiară (numit de împărat), respectiv în comitetele acesteia pentru uniune şi ştergerea iobăgiei. Insistă pentru promulgarea unor legi de garantare a naţionalităţii românilor – în acest sens, are discuţii cu primul ministru Batthyány şi cu Kossuth – comisia aprobând la 27 septembrie un proiect de lege care recunoştea naţionalitatea română, autonomia ambelor biserici româneşti, utilizarea limbii române în instituţii şi alegerea românilor în funcţii publice, proporţional cu numărul lor.

Pe fondul crizei situaţiei din Transilvania în ultima parte a anului 1848, Şaguna revine în ţară (finele lunii noiembrie); îşi menţine convingerile anterioare, exprimîndu-le într-o nouă scrisoare pastorală: apărarea casei imperiale şi a regimului militar al generalului Puchner – singurul guvern legal din Transilvania. Aceasta îl determină pe comisarul guvernului ungar Vay să-l suspende din funcţia de episcop.

A treia conferinţă naţională s-a desfăşurat la Sibiu (28 decembrie 1848) sub preşedinţia lui Şaguna, acesta reiterând principiile *liberalismului* (în sensul dezvoltării politice libere) şi *naţionalismului* (ca sentiment comun, liant al membrilor unui grup etnic, cu o limbă comună). Şaguna a fost desemnat să transmită Curţii de la Viena rezoluţia adunării (care conţinea protestul împotriva uniunii, cererea dizolvării guvernului de la Cluj, precum şi înlocuirea acestuia cu o administraţie militară interimară).

Datorită victoriilor rapide şi copleşitoare ale armatei generalului Bem, Şaguna a fost mandatat neoficial de generalul Puchner să negocieze intervenţia armatelor ţariste în Transilvania. În pofida opoziţiei lui Bărnuţiu şi a altor membri ai comitetului, Şaguna şi-a impus punctul de vedere, argumentând prin precaritatea situaţiei populaţiei româneşti, respectiv ameninţând cu demisia din funcţia episcopală. Împreună cu Gottfried Müller, profesor la Academia săsească de Drept din Sibiu, s-a deplasat la Bucureşti (5 ianuarie 1849), unde, în urma unei lungi întrevederi cu

generalul Lüders, acesta l-a refuzat, pe motivul nevoii de instrucţiuni precise de la Petersburg (6 ianuarie).

După câteva zile, a pornit spre Olmütz (noul sediu al Curţii), prin Moldova, Bucovina şi Galiţia. În a doua parte a lunii februarie a lucrat, împreună cu membrii delegaţiei de la Sibiu, la un nou memoriu pentru împărat. În noul program naţional, el a sintetizat cererile românilor din Bucovina şi Banat, având ca probleme principale *unitatea şi autonomia politică românească*: un ducat autonom al tuturor românilor din monarhia habsburgică, în frunte cu un conducător naţional şi un arhiepiscop. În numele naţiunii române, delegaţia a predat petiţia împăratului Franz Josef (25 februarie); ea a rămas fără consecinţe, întrucât noua constituţie promulgată la 4 martie 1849 recunoştea Croaţia, Voievodina şi Transilvania ca ţinuturi ale Coroanei, dar nu recunoştea naţiunea română sau vreun ducat românesc. În şedinţa din 10 martie, Consiliul de Miniştri a respins ideea ducatului românesc ca neconstituţională – hotărâre necomunicată lui Şaguna, din raţiuni tactice.

Memoriile ulterioare ale lui Şaguna (către împărat, 12 martie; către Consiliul de Miniştri, 23 martie), fundamentate pe principiile dreptului istoric şi ale statisticii populaţiei, nu au fost luate în considerare; similar, susţinerea din partea sa, împreună cu Ivan Mažuranić şi Ludovit Štur, a petiţiei comune de federalizare a monarhiei (26 aprilie). În schimb, ministrul de interne austriac Franz Stadion l-a informat pe Şaguna despre inoportunitatea cererilor sale. Dându-şi seama că această cale nu are sorţi de izbândă, a hotărât să se întoarcă în Transilvania.

*

Revine la Sibiu la finele lunii august 1849, constatând distrugerea aşezămintelor de cult (biserici parohiale), a bibliotecilor – inclusiv a reşedinţei, cărţilor şi actelor sale personale – suspendarea activităţii religioase şi didactice. Îşi reia activitatea şi face demersuri de cooperare cu guvernul imperial, în contextul foarte dificil al stării de asediu decretată de sistemul înfiinţat după revoluţie, cu consecinţele *centralismului, absolutismului* şi *germanizării*. Asemenea altor numeroşi intelectuali români, este permanent supravegheat de jandarmeria austriacă.

În aceste condiţii, Şaguna a declinat asumarea unui rol politic mandatat de intelectualitatea română, fiind conştient de inutilitatea memoriilor şi pericolul de represalii faţă de orice organizare politică. În schimb, s-a concentrat pe planul instituţional religios asupra edificării Bisericii Ortodoxe pe baze constituţionale puternice, în particular a restaurării

Mitropoliei ortodoxe de Alba Iulia la statutul ei dinainte de unirea cu Roma. Pe planul politic mai general, era adeptul ideii „Austriei Mari" sau „unite" – sinteză a *centralismului* și *federalismului*.

Șaguna și-a exprimat deschis dezacordul față de regimul absolutist – subliniind laturile de discriminare ale acestuia față de români – prin memorii care au culminat cu ofensiva personală contra guvernatorului Wohlgemuth, căruia i-a denunțat amestecurile în treburile interne bisericești (memoriul din iulie 1850 adresat guvernului austriac și intervenția la conferința episcopilor ortodocși din Viena, octombrie 1850), obținând în final (februarie 1851) rechemarea acestuia la Viena. La sfârșitul anului 1849 a inițiat comemorarea războiului de rezistență din Munții Apuseni prin ridicarea unui monument (nerealizat, din lipsă de fonduri) și a protestat față de intenția dizolvării regimentelor grănicerești (memoriul din 22 iulie 1850), acestea fiind, totuși, dizolvate la 22 ianuarie 1851. Era conștient de importanța creării și dezvoltării clasei mijlocii românești, în corelație directă cu dezvoltarea economică și socială a Transilvaniei.

După revoluție, până la sfârșitul vieții, s-a implicat foarte activ în toate problemele învățământului primar și secundar – programa analitică, manualele, pregătirea dascălilor etc. – pe principiul confesional, insistând pentru recunoașterea și respectarea autorității episcopului în problemele educaționale, respectiv limitarea competențelor autorității statale în școlile ortodoxe. Era, însă, rezervat cu privire la înființarea unei universități românești, din considerentul precarității resurselor naționale și stării deplorabile a primelor segmente de învățământ.

Șaguna a participat la lucrările Senatului imperial din Viena, în calitate de reprezentant al românilor din Transilvania (31 mai-29 septembrie 1860), unde a pledat pentru realizarea pe cale legislativă a unei sinteze între autoritatea statal-imperială și autonomia locală (a Transilvaniei), respectiv egalitatea națională. După promulgarea Diplomei imperiale (20 octombrie) – cu asigurarea unor puteri extinse dietelor și administrațiilor provinciale – în spiritul reconcilierii religioase, au avut loc mai multe discuții între Șaguna și arhiepiscopul unit Al. Sterca Șuluțiu, acesta din urmă fiind mandatat de Șaguna să conducă delegația la Viena cu noile petiții ale românilor (10-23 decembrie).

Congresul național aprobat de Curtea imperială a avut loc la Sibiu (13-16 ianuarie 1861), fiind prezidat de Șaguna și Șuluțiu, cu preocuparea centrală asupra realizării egalității naționale pentru națiunea română. Lucrările congresului s-au concretizat în două petiții adresate împăratului – una cu programul național, cealaltă privind chestiunea naționalității. În cadrul sesiunii finale, delegații au ales un comitet permanent, avându-i pe Șaguna și Șuluțiu în calitate de copreședinți. Ei au participat ca și

conducători ai delegației române la Conferința de la Alba Iulia (11-12 februarie), cu scopul unui schimb de vederi cu reprezentanții maghiari și sași despre organizarea Transilvaniei din perspectiva egalității naționale și o nouă lege electorală, bazată pe sufragiul universal. Conferința s-a încheiat nedecis, propunerile românilor nefiind acceptate. La scurt timp, a fost emisă Patenta imperială din 26 februarie, care concentra puterea în instituțiile guvernamentale din Viena, reducând puterea dietelor imperiale. Spre dezamăgirea lui Şaguna, care califica aceasta drept un „fapt nefericit", Patenta nu se referea în nici un fel la politica naționalităților.

La inițiativa sa (petiția din 10 mai 1860, aprobată oficial de împărat la 6 septembrie 1861) a fost înființată societatea culturală ASTRA (4 noiembrie 1861), cu scopuri social-culturale variate – burse pentru studenți, premii pentru creatori în diferite domenii, înființarea unei biblioteci bogate. A deținut președinția societății, între anii 1861-1867.

Şaguna și-a păstrat rolul de lider politic național și în perioada următoare (1861-1865), urmărind în continuare țelurile sale anterior formulate. El și-a modificat, însă, viziunea, concepând acum unirea românilor ortodocși din monarhie (Transilvania, Banat, Partium, Bucovina) pe cale *spiritual-religioasă*, într-o singură mitropolie. Materializarea obiectivelor sale, exprimate față de Curtea din Viena (convocarea unui nou congres național, convocarea dietei Transilvaniei și promulgarea unei noi legi electorale, mai liberale), s-au lovit de dificultăți diverse în cadrul comitetului permanent – între Şaguna și Şuluțiu –, respectiv opoziția reprezentanților maghiari.

Tentativele ulterioare de petiționare (delegația laică alcătuită din I. Rațiu, I. Măcelariu și I. Bologa, în luna iunie și delegația condusă de Şuluțiu, în perioada 8 octombrie-30 noiembrie) s-au încheiat și ele nedecis, marcându-se prin dezacorduri și acuze reciproce între Şaguna și intelectuali, care preferau rezistența pasivă (nesupunerea în fața autorităților comitatense), respectiv cu scepticismul lui Şaguna față de voința politică a Vienei de a-și îndeplini promisiunile față de români.

Cu toate acestea, Şaguna și-a continuat linia generală de conduită politică, reiterând-o cu ocazia Conferinței de la Sibiu (20-23 aprilie 1863): loialitatea față de Austria; încorporarea Diplomei și Patentei în constituția Transilvaniei – exprimate și cu ocazia audienței la împărat, în calitate de conducător al delegației române (4 mai). El a participat la lucrările primei sesiuni a Dietei Transilvaniei de la Sibiu (15 iulie-13 octombrie 1863) ca deputat de Săliște, activând în spiritul principiilor sale pe tot parcursul dezbaterilor. La încheierea sesiunii, Şaguna și Şuluțiu au fost numiți în Senatul imperial. Şaguna nu a mai luat parte la a doua sesiune (23 mai-29 octombrie 1864), pe motive de sănătate; disensiunile între deputații români

şi boicotul deputaţilor maghiari au făcut ca cererile şi proiectele de lege ale românilor, votate anterior (de ex. recunoaşterea egalităţii naţiunii române, respectiv a bisericilor sale cu bisericile celorlalte naţiuni; recunoaşterea limbii române ca limbă oficială, alături de maghiară şi germană), să rămână nesancţionate.

Ca rezultat al eforturilor şi insistenţelor sale diplomatice desfăşurate timp de peste 15 ani în tratative cu miniştrii guvernului imperial şi cu împăratul Franz Josef, acesta din urmă a aprobat întemeierea mitropoliei ortodoxe române şi l-a numit pe Şaguna primul mitropolit al acesteia, cu episcopi sufragani la Arad şi Caransebeş (24 decembrie 1864), confirmând aceste decizii prin edictul imperial din 6 iulie 1865. Actul marca, totodată, în mod oficial, separarea ierarhiilor bisericeşti română şi sârbă. Mitropolia ortodoxă a fost recunoscută şi de dieta maghiară (iunie 1868), recunoscându-i-se autonomia şi fiind supusă „inspecţiei supreme" a Coroanei. *Proiectul* său de constituţie bisericească a fost aprobat la sinodul eparhial (19 octombrie 1868) şi a primit sancţionarea imperială ca *Statutul Organic* (28 mai 1869).

Pe fondul evoluţiei politicii imperiale austriece – convocarea Dietei Transilvaniei la Cluj pentru „reconsiderarea" uniunii Transilvaniei cu Ungaria (19 noiembrie-18 decembrie 1865), încoronarea lui Franz Josef ca rege al Ungariei şi sancţionarea pactului dualist (12 iunie 1867) – s-a adâncit sciziunea dintre fracţiunea „pasivistă" (intelectualii laici şi majoritatea clerului unit, în frunte cu G. Bariţ, I. Raţiu şi episcopul Şuluţiu) şi cea „activistă" (majoritatea clerului ortodox, în frunte cu Şaguna) a mişcării politice naţionale româneşti. Şaguna a persistat pe poziţia acţiunii în cadrul sistemului existent, prin conformarea faţă de litera legii şi a respectului pentru procedurile constituţionale.

Deşi liderii pasivişti au căutat sprijinul lui Şaguna cu ocazia conferinţei ASTRA de la Alba Iulia (28-29 august 1866), acesta nu li l-a acordat. Ruptura finală dintre Şaguna şi liderii pasivişti s-a produs la sfârşitul lunii octombrie 1866, el disociindu-se de planul acestora de a se deplasa într-o delegaţie la Viena, cu un nou memoriu, mai radical, în numele naţiunii române. Şaguna şi-a pledat punctele de vedere în paginile ziarului „Telegraful român" – aparţinând tipografiei diecezane – prin analiza critică a consecinţelor regimului dualist, într-o manieră destul de apropiată de activişti.

Se retrage de la conducerea Societăţii ASTRA, cu prilejul conferinţei anuale de la Cluj (august, 1867), fiind ales Vasile L. Pop, adept al tacticii pasiviste; această tactică a câştigat aprobarea cvasi-unanimă la Conferinţa de la Miercurea (7 martie 1869), marcând sfârşitul rolului istoric al liderilor episcopi în mişcarea naţională românească.

A prezidat primul Congres Național Bisericesc și sinodul eparhial (octombrie 1870). Cu binecuvântarea sa, a avut loc o conferință națională a activiștilor (Sibiu, 5-6 mai 1872), la care s-a adoptat o declarație de intenții pentru alegerile parlamentare.

Şaguna a avut inițiativa convocării unei conferințe la Alba Iulia – respinsă inițial de ministrul-președinte Menyhért Lónyai – la care, în final, a refuzat să mai participe (27 iunie 1872). Sub președinția lui I. Rațiu, tactica pasivistă a primit o nouă confirmare a delegaților conferinței – aceasta însemnând, implicit, înfrângerea programului lui Şaguna.

Ultimele inițiative politice ale lui Şaguna au fost convocarea unui congres național și un „apel către națiune" pentru reconcilierea pasiviștilor și activiștilor – nerealizate datorită agravării bolii. A încetat din viață la 28 iunie 1873, fiind înmormântat în cimitirul bisericii din Rășinari, cu o ceremonie simplă, după dorința sa, Prin testament, a lăsat întreaga sa avere bisericii (600.000 de coroane austriece), printr-o fundație caritabilă și filantropică.

BIBLIOGRAFIE:

Cărți despre Andrei Şaguna:

HITCHINS, K. *Ortodoxie și naționalitate. Andrei Şaguna și românii din Transilvania 1846-1873*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1995; LUPAȘ, I. *Viața și faptele Mitropolitului Andrei Şaguna*, în *Mitropolitul Andrei baron de Şaguna. Scriere comemorativă la serbarea centenară a nașterii lui*, Sibiu, 1909; *Idem*, I. *Şaguna și Eötvös*, Arad, 1913; METEȘ, Şt. *Relațiile Mitropolitului Andrei Şaguna cu românii din principatele române*, Arad, 1925; POPEA, N. *Arhiepiscopul și Mitropolitul Andrei baron de Şaguna*, Sibiu, 1879; SLAVICI, I. *Andrei Şaguna*, Sibiu, 1880; TULBURE, Gh. *Activitatea literară a mitropolitului Şaguna*, Sibiu, 1909.

Ediții din opera lui Andrei Şaguna:

MUREȘAN, Fl. *Mitropolitul Andrei Şaguna, Predici*, Cluj, 1945; TULBURE, Gh. *Mitropolitul Şaguna. Opera literară. Scrisori pastorale. Circulări școlare. Diverse*, Sibiu, 1938;

Alte lucrări:

Biblia, adică dumnezeiasca Scriptură a legii celei vechi și celei nouă, după originalul celor șaptezeci și doi de tâlcuitori din Alexandria. Tipărită... supt... privegherea... Prea sfințitului Domn Andrei Baron de Şaguna, Sibiu, 1858; *Compendiu de dreptul canonic al unei sfinte sobornicești și apostolești biserici*, Sibiu, 1868; *Enchiridion de canoane*, 1871; *Cunoștințe folositoare despre trebile căsătoriilor, spre folosul preoțimei și al scaunelor protopopești*, Sibiu, 1854; *Elementele dreptului canonic al bisericii dreptcredincioase răsăritene spre întrebuințarea preoțimei, a clerului tânăr și al Creștinilor*, Sibiu, 1854; *Istoria bisericii ortodoxe răsăritene universale*, 2 vol., Sibiu, 1860; *Manual de studiu pastoral*, 1872; *Promemorie despre dreptul istoric al autonomiei bisericești naționale a Românilor de religia răsăriteană în cesaro regeștile provinții ale monarhiei austriace și adaos*, Sibiu, 1849; *Rânduiala hirotonirei noului episcop de religia ortodoxă răsăriteană, din manuscrise compusă și tipărită...*, Sibiu, 1864; *Scrisori apologetice*, Sibiu, 1867.

I.I.

TEUTSCH, Georg Daniel
(n. 12 decembrie 1817, Sighişoara – m. 2 iulie 1893, Sibiu)

A fost căpitan al gărzii naţionale din Sighişoara (1848-1849), conrector (vicedirector, 1845), apoi rector al gimnaziului sighişorean (1850), preot, episcop (1867), istoric. Tatăl său, Martin Benjamin Teutsch, fabricant de săpun şi membru al comunităţii oraşului Sighişoara, şi mama, Katharina, născută Weiß, îl educă în stil patriarhal.

Merge la şcoală încă de la vârsta de 5 ani, primii săi învăţători fiind Michael Schuller, care ca preot la Criş a căzut victimă a revoluţiei în anul 1849, şi pe M. Keul, ulterior funcţionar comunal şi de stat. Urmează clasele şcolii medii la Sighişoara, avându-i profesori pe Wilhelm Seivert, Johann Binder, şi gimnaziul tot acolo, printre profesorii săi numărându-se Michael Schuller, ulterior preot orăşenesc la Sighişoara, victimă a revoluţiei, şi Karl Gooß, altă victimă a revoluţiei paşoptiste.

Ajunge în 1837, la aproape 20 de ani, student la Facultatea de Teologie Evanghelică din Viena. Are relaţii apropiate cu vestitul profesor de limbi orientale Wenrich.

În 1838, îşi continuă la Universitatea din Berlin studiile teologice – având profesori pe Neander, Twesten, Strauß, ştiinţifice – Bopp, Zumpt, de istorie la cursul profesorului Ranke şi de geografie la profesorul Ritter.

În toamna târzie a anului 1838, moare tatăl său. În octombrie trebuie să revină în patrie, unde continuă studierea istoriei, îndeosebi istoria patriei.

În 1840, devine profesor privat în casa lui Megay, un burghez de vază din Alba Iulia, apoi în apropiere de Deva, în casa lui Ladislaus von Barcsay.

Din 1840 începe să publice lucrări ştiinţifice.

Fondurile de la Battyaneum din Alba Iulia şi de la biblioteca Bruckenthal din Sibiu îi sunt accesibile.

În vara lui 1842 se angajează ca lector III la gimnaziul evanghelic din Sighişoara, cu un salariu anual de 56 de florini. La gimnaziu, de data aceasta în postura dascălului, îl reîntâlneşte pe Karl Gooß, fostul său profesor, devenit la 1842 rector.

În anii 1842-1847 lucrează la gimnaziul din Sighişoara, predând istorie, latină şi greacă, dar şi studiind în continuare. Studiile sale stau la baza cursurilor pe care le predă.

În 1845 ajunge conrector (vicedirector) al gimnaziului sighişorean, primind un salariu anual de 200 de florini. În acelaşi an se căsătoreşte.

La 1846 începe lucrul la „Sachsengeschichte". În acelaşi an îi moare tânăra soţie.

Spiritul timpul se vădeşte şi la Sighişoara. Aici ia fiinţă asociaţia meşteşugurilor, o a doua societate de lectură, se deschide o şcoală laică de două clase (zweiklassige Bürgerschule).

Teutsch se implică tot mai mult în viața cetății ca persoană publică, apărând cu articole istorice și politice în presă, în special în *Siebenbürger Wochenblatt* din Brașov. În același timp, își continuă activitatea didactică și științifică, participând cu regularitate la adunările Asociației pentru cultura transilvană (Verein für siebenbürgische Landeskunde), în prezidiul căreia este ales.

Transformările revoluționare nu îl surprind. În baza studiilor sale istorice, Teutsch nutrește convingerea că structurile imperiale învechite nu mai pot fi viabile decât prin modernizare legală și constituțională. Din această pricină, speranțele sale se leagă de mișcarea liberală maghiară. Datorită convingerilor sale radicale, pe seama lui la Sibiu circulă gluma cum că în Sighișoara Teutsch l-a înlăturat pe primarul Sternheim și a instaurat republica!

În anul 1848, este ales pentru prima oară deputat de Sighișoara, alături de Carl Gooß, la Dieta din Cluj. La fel ca și colegul său, inițial are o poziție prounionistă, văzând în revoluția maghiară cheia progresului, a reformelor sociale și a liberalismului. La 29 mai 1848 se deschide la Cluj Dieta transilvană. În urma unei ședințe speciale îndelungate a delegaților sași (adunarea națională săsească din cadrul Dietei), prezidată de Konrad Schmidt, desfășurată în ziua de 29 mai, de la orele 6 p.m. până la orele două a.m., se decide votul unionist al sașilor.

Carl Gooß ia cuvântul de la început, devenind cel mai fervent susținător al legii uniunii, îndemnându-i pe deputații sași să nu respecte litera instrucțiunilor primite de la mandatarii lor (instrucțiuni care îi obligau să voteze împotriva legii uniunii), ci doar propria lor conștiință. Gooß are, neîndoielnic, o mare influență asupra multor deputați sași, datorită fermității convingerii sale, deși situația la Cluj este înfierbântată, și, mai mult sub presiunea momentului, majoritatea deputaților sași își dau votul pentru uniune, lucru consemnat în ședința în plen a Dietei din dimineața de 30 mai 1848. Din cei 15 reprezentanți sași prezenți, doar 5 votează împotriva uniunii. Teutsch o susține din convingere proprie.

După întoarcerea de la Cluj, delegații sighișoreni întâmpină din partea mandatarilor lor doar o reacție negativă. La 6-8 iunie 1848, comunitatea cetățenilor din Sighișoara reacționează la votul din Cluj întâi prin renegarea deputaților săi, pe care apoi – datorită popularității imense de care se bucură aceștia – îi recunoaște din nou, dar îi acuză pe Gooß și Teutsch de trădare și greșeală, și de încălcarea instrucțiunii. Are loc o manifestare populară de simpatie față de Teutsch și Gooß, care se transformă într-o demonstrație împotriva autorităților locale, manifestanții strigând: „Vrem să luptăm cu sângele nostru pentru deputații noștri, nu și pentru funcționari!” (Für unsere

Deputirten wollen wir mit unserem Blut kämpfen, nicht aber für unsere Beamten.)

La 20 iunie, deputații sași înaintează Dietei un memoriu, redactat de Georg Daniel Teutsch, în care se solicită sprijinul celor două națiuni de Stare, maghiarii și secuii, în vederea garantării și aplicării cererilor și condițiilor națiunii săsești de acceptare a uniunii Transilvaniei cu Ungaria. În Dietă se discută condițiile cuprinse în acel memoriu. Delegația săsească ce înmânează împăratului memoriul cu pricina este însă concediată, fără ca împăratul să fi citit măcar memoriul.

Dieta din Cluj stabilește alegerile pentru dieta ungară din Pesta. Aceste alegeri se desfășoară și pe Pământul Crăiesc. Gooß este ales deputat de Sighișoara în parlamentul de la Pesta, deschis la 2 iulie.

La Pesta are loc un episod dramatic pentru Carl Gooß. Unionistul sincer se confruntă cu o situație neașteptată, el însuși mărturisind „marea minciună a anului 1848". Acum Gooß, la fel de onest ca și înainte, începe a-și face procese de conștiință, în cadrul adunărilor naționale săsești (ținute la Hotel Tigru din Pesta) îndemnându-și conaționalii la opoziție, chiar armată.

La 13 septembrie 1848 Gooß protestează energic împotriva celor 20 de proiecte de legi înaintate de deputăția articulară, proiecte acceptate. După retragerea celor șase deputați sași (19 septembrie), Gooß, la fel ca și restul deputaților sași, se vede în imposibilitate de a demisiona imediat. Ulterior, în toamnă, revine acasă, boicotând Dieta. Se retrage la casa sa parohială din Daia, cu sănătatea fizică și mai ales psihică zdruncinată. Izbucnirea războiului civil în Transilvania, măcelul între etniile ardelene îl fac să-și amplifice vina pe care și-o pune în cârcă. La 30 decembrie 1848, în camera sa de studiu din casa parohială, își ia singur zilele. Este prima dintre morțile tragice ale revoluției.

Tovarășul lui Gooß, sighișoreanul Teutsch trece și el în cealaltă tabără a revoluției. Intră în garda cetățenească din Sighișoara, în timpul războiului civil luând activ parte la lupte. În toamnă, în octombrie 1848, devine căpitan în Sighișoara al batalionului săsesc de vânători și participă la luptele ulterioare (până în 1849) alături de imperiali, la fel ca și Theodor Fabini, autorul manifestului antiunionismului săsesc. Luptător fără frică, Teutsch se opune zadarnic capitulării necondiționate și rușinoase a Sighișoarei, la începutul lui martie 1849, în fața generalului Bem.

Petrece un sfert de an în capitala imperiului, unde își face timp și pentru studii arhivistice.

Tot în 1849, Teutsch împreună cu alți doi dascăli din Sighișoara, participă la consfătuirile organizate de Ministerul Învățământului la Sibiu, sub oblăduirea comisarului ministerial Heufler, cu privire la reorganizarea gimnaziilor din Imperiul Austriac.

La 10 mai 1849, împreună cu superintendentul Paul Binder, Teutsch prezintă la Viena cererea despăgubirii clerului evanghelic săsesc.

În 1850, este numit rector al gimnaziului sighişorean. La întoarcerea acasă, reorganizează gimnaziul, înfiinţează o bibliotecă şi o sală de sport, amenajând împreună cu elevii şi profesorii o grădină în jurul şcolii. În programele gimnaziului pe anii 1852 şi 1853 publică istoria şcolii, de la începuturi până la 1741.

În 1850, la elaborarea constituţiei bisericii evanghelice săseşti, Teutsch contribuie esenţialmente, alături de Joseph Andreas Zimmermann.

Îşi continuă lucrările ştiinţifice, abordând în premieră chestiuni de istoria bisericii: dijma (1857), istoria alegerii preoţilor evanghelici, baza juridică a bisericii sale.

În 1852-1858 publică în broşuri separate capitole din „Sachsengeschichte", ducând istoria saşilor până la anul 1699. În 1857 îi apare la Viena „Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens".

Teutsch aparţine colaboratorilor constanţi ai publicaţiei ştiinţifice *Siebenbürgische Quartalschrift,* care îşi începe apariţia cu primul număr la 29 octombrie 1859.

În 12-24 aprilie 1861, la prima adunare ecleziastică (Landeskirchenversammlung), susţine un referat despre proiectul de constituţie al bisericii evanghelice. Proiectul său este adoptat cu unele modificări şi prevede mutarea sediului episcopiei evanghelice de la Biertan la Sibiu, lucru înfăptuit odată cu alegerea lui Teutsch ca episcop (superintendent) la 1867. Din 1861 aparţine Consistoriului bisericii evanghelice de confesiune augsburgică.

În noiembrie 1861 este ales membru al Universităţii Naţionale Săseşti.

La 20 aprilie 1863 este ales preot de comunitatea săsească din Agnita.

În 1863/1864 participă ca regalist în Dieta de la Sibiu.

În 1864/1865 este deputat în parlamentul imperial (Reichstag) de la Viena.

În anii 1865/1866 e ales deputat al scaunului Cincu Mare la Universitatea săsească, respingând împreună cu ceilalţi delegaţi saşi – cu excepţia celor de Rupea şi Braşov – reluarea dezbaterilor paşoptiste, agitate de partida maghiară, privind uniunea Transilvaniei cu Ungaria.

În 1867 este deputat al cercului electoral Agnita la dieta de la Pesta, asistând la sciziunea imperiului şi la impunerea dualismului austro-ungar. De aici înainte, activitatea sa politică se restrânge la lupta pentru asigurarea drepturilor poporului său în era avansului hegemoniei maghiare asupra naţionalităţilor conlocuitoare.

La 25 august 1867 pune piatra de temelie la şcoala nouă din Agnita.

În fine, la 19 septembrie 1867 este ales de către adunarea ecleziastică, cu 38 de voturi din 53, superintendent (episcop) al bisericii evanghelice săseşti din Transilvania.

La 6 ianuarie 1868 este emisă preaînalta confirmare a numirii lui. În data de 12 noiembrie 1868 are loc instalarea festivă ca superintendent, în sediul de la Sibiu. Concomitent este şi preot suprem orăşenesc la Sibiu.

Adunările bisericeşti desfăşurate sub preşedinţia sa, şi în special adunarea ecleziastică naţională săsească şi sinodul clerical din 1870, contribuie la unificarea administraţiei şi jurisdicţiei ecleziastice, ca şi la reglementarea legală a învăţământului primar (legat de biserică).

În anii 1870-1884 întreprinde numeroase vizite în districtele bisericeşti Bistriţa, Rupea şi Sibiu, raportând despre acestea în şedinţele consistoriale. Rapoartele oferă material bogat cu privire la tradiţiile şi practicile locale, dar şi la neajunsurile şi tarele de care suferea viaţa bisericească şi seculară.

Conducerea fermă exercitată asupra bisericii evanghelice de către Teutsch contribuie la dezvoltarea conştiinţei naţionale săseşti şi la promovarea culturii germane.

Teutsch a fost membru al asociaţiei meşteşugarilor din Braşov; membru al societăţii din Moravia şi Silezia pentru agricultură, natură şi cultură şi membru onorific al asociaţiei Schiller din Leipzig (1860); membru în consiliul învăţaţilor al Muzeului Naţional Germanic; membru corespondent al Academiei Regale Bavareze de Ştiinţe; doctor al Universităţii din Jena (1858); preşedinte al Asociaţiei pentru cultura transilvană (Verein für siebenbürgische Landeskunde, din 1870); membru al prezidiului fundaţiei Gustav-Adolf cu sediul la Mediaş şi în repetate rânduri preşedinte al adunării principale al acesteia.

În 1845, se căsătoreşte cu Charlotte Berwerth, care moare, însă, în anul următor. La 1848 se recăsătoreşte cu sora acesteia, Wilhelmine, din căsătorie născându-se zece copii.

Fiul său, istoricul Friedrich Teutsch, dedică vieţii şi operei tatălui său o monografie, *Georg Daniel Teutsch. Geschichte seines Lebens,* care vede lumina tiparului la 1909 şi constituie până astăzi o lucrare de referinţă.

Opere ştiinţifice publicate în volume de sine stătătoare:

„Abriß der Geschichte Siebenbürgens", Braşov, 1845 (ediţia a doua complet revizuită 1865); „Geschichte der Siebenbürger Sachsen. Für das sächsische Volk", Braşov, 1852 caietele 1 şi 2, 1853 caietul 3, 1856 caietul 4, 1858 caietele 5 şi 6; ediţia a doua în 2 volume, Leipzig, 1874; „Die

Reformation im Sachsenlande", Braşov, 1852, a doua ediţie 1859, a treia ediţie 1860, a patra ediţie 1865, a cincea ediţie 1876; „Ueber die Schliessung der Schässburger Realschule", Braşov, 1856; „Aufforderung zur Sammlung von Materialien, die sächsische Gemeinde- und Stuhlverfassung des sechszehnten Jahrhunderts betreffend", Sibiu, 1856; „Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens. I. Theil. Urkunden und Register bis zum Ausgange des Arpadischen Mannestammes (1301)", editat de comisia istorică a Academiei Imperiale de Ştiinţe, Viena, 1857; „Rede zur Feier des fünfzigjährigen Dienstjubiläums Sr. Hochwürden des Herrn Superintendenten der evangelischen Landeskirche A.B. in Siebenbürgen G.P. Binder am evangelischen Gymnasium in Schäßburg (23. Juni 1858)", Sighişoara, 1858; „Rede zur Feier des hundertjährigen Geburtstages Friedrich Schillers am evangelischen Gymnasium zu Schäßburg den 10. November 1859", Braşov, 1860; „Entwurf zu dem Gesetze über die Pfarrerswahl mit Inbegriff der Bestimmungen über die Prüfung und Anstellung der Candidaten der Theologie und des Lehramtes in der evangelischen Landeskirche A.B. in Siebenbürgen", Sibiu, 1861; „Bericht über die Verhandlungen der ersten Landeskirchenversammlung A.B. in Siebenbürgen vom 12. Bis 22. April [1861]", Sibiu, 1861; „Die Verhandlungen und Beschlüsse der (zweiten) evangelischen Landeskirchenversammlung in Hermannstadt vom 11. September bis 1. Oktober 1862", Sibiu, 1862; „Urkundenbuch der evangelischen Landeskirche A.B. in Siebenbürgen", Sibiu 1862; „Zur Geschichte der Pfarrerswahlen in der evangelischen Landeskirche in Siebenbürgen", Sibiu, 1862; „Eheordnung für die evangelische Landeskirche A.B. in Siebenbürgen. Ein Entwurf, verfaßt im Auftrage des Landeskonsistoriums", Sibiu, 1863; „Die Stimme der evangelischen Stiftung des Gustav Adolph-Vereins an dieses Geschlecht. Predigt, gehalten am 5. August 1868 bei der Versammlung des sieebnbürgischen Hauptvereins der Gustav Adolph-Stiftung in Bistritz", Sibiu, 1868; „Drei Predigten. Gehalten in der evangelischen Pfarrkirche in Agnetheln. Ein Gedenkblatt der Gemeinde", Sibiu, 1868; „Unsere Zuversicht auf die Zukunft unserer Kirche. Festpredigt zu seiner feierlichen Einführung in Amt und Würde, gehalten in der evangelischen Pfarrkirche in Hermannstadt am 12. November 1868", Sibiu, 1868; „Die Stellung unserer Kirche in der großen Entwicklung der Gegenwart. Predigt zur Eröffnung der sechsten Landeskirchenversammlung der evangelischen Landeskirche A.B. in Siebenbürgen, gehalten in der Pfarrkirche in Hermannstadt am 17. Februar 1870", Sibiu, 1870; „Einige Züge aus dem Lebensbilde unserer Synode im

letzten Jahrhunderte. Rede zur Eröffnung der Generalsynode der evangelischen Landeskirche A.B. in Siebenbürgen", Sibiu, 1870.

Publică numeroase studii în reviste istorice de prestigiu, în special în *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*: „Beiträge zur Geschichte Siebenbürgens vom Tode König Andreas III. Bis zum Jahre 1310", vol. I, caiet 1, 1843; „Der Zollstreit der Sachsen mit dem Großwardeiner Kapitel in dem letzten Viertel des fünfzehnten Jahrhunderts", vol. I, caiet 2, 1844; „Ueber den Namen der Siebenbürger Sachsen", ibidem; „Aus den handschriftlichen Denkwürdigkeiten eines Sachsen des siebzehnten Jahrhunderts", vol. II, caiet 1, 1845; „Beiträge zur Geschichte Siebenbürgens unter dem König Karl Robert", vol. II, caiet 2, 1845; „Aus dem handschriftlichen Nachlasse eines Sachsen des siebzehnten Jahrhunderts", 1846; „Urkundliche Beiträge zur Rechts- und Sittengeschichte der sächsischen Vorzeit", 1846; „Aus Zacharias Filkenius´ handschriftlichen Denkwürdigkeiten", vol. IV, caiet 1, 1850; „Die Schäßburger Gemeindeberechnung von 1522", Neue Folge (serie nouă), vol. I, caiet 2, 1853; „Siebenbürgische Zustände unter Apafi I.", *ibidem*; „Das Testament des Denndorfer Pfarrers Antonius Schwarz", serie nouă, vol. I, caiet 3, 1853; „Eine Kirchenvisitation. Zur Culturgeschichte der Sachsen im siebzehnten Jahrhunderte", serie nouă, vol. III, caiet 1, 1858, p. 1-30; „Zur Geschichte von Bistritz", serie nouă, vol. IV, p. 2, 1860; „Johann Karl schuller. Ein Beitrag zur Geschichte seines Lebens und Wirkens", serie nouă, vol. IX, caiet 1, 1870; „Vor 200 Jahren. Bilder aus dem Leben des Schenker Capitels", serie nouă, vol. IX, caiet 1, 1870; „Zwei Jahre aus dem Leben Hermannstadts vor zwei Jahrhunderten", serie nouă, vol. X, caiet 1, 1872; „Siebenbürgische Studirende an der Hochschule in Wien im vierzehnten, fünfzehnten und sechzehnten Jahrhunderte", serie nouă, vol. X, caiet 2, 1872; „Über die ältesten Schulanfänge und damit gleichzeitige Bildungszustände in Hermannstadt", serie nouă, vol. X, caiet 2, 1872; „Denkrede auf Martin Reschner. Zur Eröffnung der 26. Generalversammlung des Vereins für siebenbürgische Landeskunde 13. August 1872", serie nouă, vol. X, 1872; „Aktenmäßige Beiträge zur Geschichte Siebenbürgens im achtzehnten Jahrhunderte", serie nouă, vol. XI, 1874; „Denkrede auf Joseph Trausch. Zur Eröffnung der 27. Generalversammlung des Vereins für siebenbürgische Landeskunde 19. August 1874", serie nouă, vol. XI, 1874; „Eiin urkundlicher Beitrag zur ältesten sächsischen Schulgeschichte", serie nouă, vol. XII, 1875; „Denkrede auf Karl Fuß. Zur Eröffnung der 28. Generalversammlung des Vereins für siebenbürgische Landeskunde 17. August 1875", serie nouă, vol. XII, 1875; „Ueber Honterus und Kronstadt zu seiner Zeit", serie nouă, vol. XIII, 1875.

În *Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen*. Herausgegeben von der zur Pflege vaterländischer Geschichte aufgestellten Commission der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften: „Beiträge zur Geschichte Siebenbürgens unter König Ludwig I. 1342-1382”, anul III, caiet 2, Viena, 1850.

În programele gimnaziale pe anii 1852 şi 1853 publică „Die Geschichte des Schäßburger Gymnasiums”; iar în cea din 1861 redă cuvântările de la deschiderea sesiunii de examene din anii 1853, 1854, 1856 şi 1857, „Vier Schulreden”.

În ***Protestantische Jahbücher für Oesterreich*** îi apare studiul „Rechtsquellen der evangelischen Landeskirche A.B. in Siebenbürgen”, vol. IV şi V, Viena 1857 şi 1858.

Studiul „Autobiographien. Aus dem siebzehnten Jahrhunderte. I. Johannes Battefilerus Markschelken” vede lumina tiparului în *Magazin für Geschichte, Literatur u.s.w. Siebenbürgens* al lui Trauschenfels, în anul 1859.

„Vor 300 Jahren” apare în *Sächsischer Hausfreund*, Braşov, 1860.

Întocmeşte vocea „Siebenbürgen” pentru vol. XIV al „Theologische Realenzyklopädie”, editată de Herzog la Gotha în 1860.

În *Transsylvania* din Sibiu apare „Um 1562. Bilder aus Mediasch's Vergangenheit”, serie nouă, vol. II, Sibiu, 1862.

Ca introducere la „Statistisches Jahrbuch”, publicat la Sibiu în 1863, scrie „Die Bischöfe der evangelischen Landeskirche A.B. in Siebenbürgen”. În acelaşi „Statistisches Jahrbuch der evangelischen Landeskirche A.B. in Siebenbürgen” îi apare studiul „Die Artikel der geistlichen und weltlichen Universität für die General-Kirchenvisitation im Jahre 1577”, an IV, Sibiu, 1875.

În revista lui Dove de la Tübingen, *Zeitschrift für Kirchenrecht*, la 1863, vol. III, publică „Die Rechtsfrage der evangelischen Landeskirche A.B. in Siebenbürgen”, iar în *Allgemeine kirchliche Zeitschrift* a lui Schenkel, la Leipzig, studiul ”Zur Geschichte der evangelischen Landeskirche A.B. in Siebenbürgen”, caietele 10 şi 10, 1869.

Activitatea istorică şi istoriografică desfăşurată de **T.** este titanică. El este practic cel mai mare istoric al saşilor, începătorul primei sinteze a istoriei poporului săsesc.

Domenii abordate, numai în volume de sine-stătătoare, fără a menţiona studiile sale:

- istoria Transilvaniei: „Compendiu de istoria Transilvaniei”, Braşov, 1845, 1865; „Colecţie de documente de istoria Transilvaniei. Partea I. Documente şi registre până la stingerea dinastiei arpadiene (1301)”, Viena, 1857;

- istoria saşilor transilvăneni: „Istoria saşilor ardeleni. Pentru poporul săsesc", Braşov, 1852, 1853, 1856 şi Leipzig, 1874;
- istoria bisericii evanghelice săseşti: „Reforma pe Pământul Săsesc", Braşov, 1852; „Proiect la legea despre alegerea preoţilor, conţinând prevederile despre examinarea şi angajarea candidaţilor teologi şi a învăţătorilor în biserica evanghelică naţională de confesiune augsburgică din Transilvania", Sibiu, 1861; „Raport despre dezbaterile primei adunări a bisericii naţionale de confesiune augsburgică din Transilvania, 12-22 aprilie [1861]" , Sibiu, 1861; „Dezbaterile şi hotărârile celei de-a doua adunări a bisericii naţionale evanghelice, de la Sibiu, 11 septembrie – 1 octombrie 1862", Sibiu, 1862; „Culegere de documente cu privire la biserica naţională evanghelică de confesiune augsburgică din Transilvania", Sibiu, 1862; „Din istoria alegerilor de preoţi în biserica naţională evanghelică de confesiune augsburgică din Transilvania", Sibiu, 1862; „Regulamentul căsătoriilor în biserica naţională evanghelică de confesiune augsburgică din Transilvania", Sibiu, 1863;
- istoria şcolilor sighişorene: „Despre închiderea şcolii reale din Sighişoara", Braşov, 1856;
- cuvântări, predici: „Cuvântare la serbarea jubileului de 50 de ani de slujire a onoratului domn superintendent al bisericii evanghelice de confesiune augsburgică G.P. Binder", Sighişoara, 1858; „Cuvântare la aniversarea a 100 de ani de la naşterea lui Friedrich Schuller", Braşov, 1860; „Vocea fundaţiei evanghelice a Asociaţiei Gustav Adolph către acest neam", Sibiu, 1868; „Trei predici, ţinute în biserica evanghelică din Agnita", Sibiu, 1868; „Încrederea noatră în viitorul bisericii noastre", Sibiu, 1868; „Poziţia bisericii noastre în marea dezvoltare a prezentului", Sibiu, 1870; „Câteva trăsături din tabloul viu al sinodului nostru în ultimele secole", Sibiu, 1870.

BIBLIOGRAFIE:

VON FRIEDENFELS, Eugen. *Joseph Bedeus von Scharberg Beiträge zur Zeitgeschichete Siebenbürgens im 19. Jh.*, Viena, vol. II, 1877, p. 41, 247-248; *Die Siebenbürger Sachsen. Lexikon*, Ed. Walter Myß, Thaur bei Innsbruck, 1993, p. 520-521; TEUTSCH, Frédrich-Georg Daniel. *Geschichete seines Lebens*, Sibiu, 1909; TRAUSCH, Joseph. *Schriftsteller-Lexikon*, Braşov, vol. III, 1874, p. 371-386; VON WURZBACH, Constant. *Biographisches Lexikon des Kaisertums Oesterreich*, Viena, vol. 44, 1882, p. 85-91.

E.C.

TRAUSCH, Joseph Franz
(n. 9 februarie 1795, Braşov – m. 16 noiembrie 1871, Braşov)

A fost senator braşovean, membru al delegaţiei naţionale săseşti, care prezintă împăratului memoriul din 25 septembrie 1848, director al arhivei fiscale (1851), autor al „Schriftsteller-Lexikon oder biographisch-literarische Denkblätter der Siebenbürger Deutschen", Braşov, volumul I, 1868, volumul al II-lea, 1870, volumul al III-lea, 1874.

Familia sa, conform genealogiei întocmite de el însuşi, îşi are obârşia în Straßburg (Strassbourg) în Alsacia, unde, la 1560, Heinrich Trausch era perceptor al uneia din porţile oraşului (Dreyer, d.i. Einnehmer bei einem Stadtthor), probabil al aşa-numitei „Trauscher-Thörlein" (portiţa lui Trausch). Fiul lui Heinrich, purtând acelaşi nume, s-a născut la 1572 şi a murit la 1636, fiind la 1631 magistru citadin şi consul (Stadt- und Ammeister).

Unul dintre fiii mai mari ai primului Heinrich, Jakob Trausch, ajunge „juris utriusque licentiatus", face la 1572 o călătorie la Paris în compania contelui Hanau şi scrie la 1629 o cronică în trei volume a oraşului Straßburg, păstrată în manuscrisul original în biblioteca orăşenească. După jumătatea secolului al XVII-lea, familia Trausch, înrudită cu cele mai de vază familii din oraş, dispare din Straßburg.

La 1449, se atestă un Johann Trausch ca jude orăşenesc la Sibiu, însă acesta nu pare a aparţine familiei. Căci, conform tradiţiei orale a familiei, redată de Trausch însuşi, strămoşul de neam (Stammvater) soseşte în Transilvania abia la finele secolului al XVI-lea, stabilindu-se la Stejărişu în scaunul Cincu Mare. Murind devreme, fiul său rămas orfan studiază la gimnaziul braşovean în anii 1604-1605, apoi din 1606 până în 1620 este predicator la Stejărişu, iar între 1620 şi 1640 este preot la Bichigiu, comitatul Albei de Sus, murind în anul 1641. Dintre fiii săi, unul se mută la Braşov, celălalt la Sighişoara, iar al treilea la Stejărişu. Unicul băiat al fiului de la Braşov, Paul Trausch, născut la 1648, studiază patru ani la Straßburg, dar la chemarea imperioasă a părinţilor săi se dezice de ramura occidentală a familie, întorcându-se acasă, la Braşov. Este autorul celor două scrisori din „Chronicon Fuchsio-Lupinum-Oltardinum". Moare la 12 iulie 1691.

Trausch este fiul senatorului şi inspectorului cercual (Kreisinspector) Johann Joseph Trausch, care moare la 12 august 1831 în exerciţiul funcţiunii: încercând să stopeze răspândirea unei molime de holeră în Satu-Nou din districtul Braşovului, cade el însuşi pradă bolii.

Până în 1813 studiază la gimnaziul braşovean, apoi la liceul din Cluj.

După practica juridică efectuată la Tabla regească din Târgu-Mureş, slujeşte la Guberniu şi la Cancelaria aulică transilvană până în 1817.

La 19 iunie 1817 îşi începe cariera de funcţionar magistratual la Braşov, pe posturi de actuar (funcţionar judecătoresc) administrativ, secretar magistratual şi arhivar orăşenesc.

La 29 iulie 1818 este ales membru al consilului extern al oraşului natal, ocupând funcţia de funcţionar fiscal al oraşului şi scaunului Braşov, dar şi de vicenotar magistratens.

În august 1827 este promovat ca notar superior, funcţie pe care o îndeplineşte până la 25 octombrie 1841, când este ales director al poliţiei din Braşov.

La 14 noiembrie 1831 devine adevărat consilier al Magistratului braşovean. La cererea superiorilor săi îşi păstrează slujba de notar suprem. În această perioadă, funcţionează concomitent şi ca inspector cercual al districtului Braşov şi inspector peste mai multe bresle. Magistratul orăşenesc îl însărcinează cu numeroase misiuni la Tabla regească de la Târgu-Mureş şi la Guberniul din Cluj.

La 19 octombrie 1834, este primit într-o audienţă privată de către împăratul Franz I. Trausch descrie într-un raport, rămas în manuscris, această audienţă, insistând în special asupra chestiunilor privind ansamblul naţiunii săseşti.

La 1840, se implică în fundarea Asociaţiei pentru cultura transilvană (Verein für sieebnbürgische Landeskunde), fiind ales membru al comitetului acesteia, iar din 1858 preşedintele ei pe viaţă.

Din octombrie 1841 este director al poliţiei din Braşov, funcţionând pe acest post până la 3 decembrie 1849.

În 1842, Guberniul îl numeşte cenzor de carte la Braşov.

Senatorul Trausch, ca deputat al districtului Braşov, ia parte la numeroase confluxuri ale Universităţii naţionale săseşti, precum şi la dietele transilvane din anii 1834/1835, 1837/1838, 1846/1847.

De asemenea, face parte din delegaţiile trimise la împăratul Ferdinand de Stările transilvane (1834) şi de naţiunea săsească (1843, 1848). Guberniul transilvan îl numeşte în numeroase comisii urbariale şi trinaţionale. Stările transilvane îl propun consilier gubernial în repetate rânduri.

La 20 septembrie 1847, fără a fi solicitat acest lucru, împăratul îl înnobilează.

La 1848 este comisar regesc la Compania grecească din Braşov.

În septembrie 1848, Trausch se deplasează la Viena, împreună cu delegaţia săsească formată din: Friedrich Biedersfeld, Joseph Fabini, Johann Schwarz, August Roth, Heinrich Schmidt, Friedrich Wagner. Delegaţia înaintează două memorii, semnate de membrii delegaţiei şi adresate împăratului Ferdinand. Primul dintre acestea, împotriva „măsurilor

samavolnice" ale guvernului maghiar, la 25 septembrie 1848, solicită împăratului să poruncească: 1. protejarea națiunii săsești față de „măsurile de forță ale guvernului maghiar"; 2. permisiunea ca națiunea săsească să se înarmeze pentru menținerea liniștii și ordinii pe Pământul Săsesc.

Al doilea memoriu, din 29 septembrie, cere acordarea autonomiei naționale prin următoarele mijloace: 1. subordonarea directă a națiunii săsești față de ministerul c.c. din Viena; 2. națiunea săsească să depindă în chestiuni administrative și juridice direct de forurile centrale de la Viena; 3. națiunea săsească să trimită pe dată doi reprezentanți în Parlamentul (Reichstag) de la Viena; 4. tot de la Viena să fie trimis în mijlocul națiunii săsești un comisar plenipotențiar, căruia să-i fie subordonate toate autoritățile civile și militare.

La 3 decembrie 1849 își încheie cariera ca funcționar orășenesc și districtual brașovean, urmând chemării guvernatorului civil și militar al Transilvaniei, baronul Ludwig von Wohlgemuth, care îl numește referent gubernial și consulent juridic (Rechts-Consulent) la Sibiu.

La 26 februarie 1850 este numit procurator cameral c.c. pentru Transilvania, mutându-se împreună cu familia de la Brașov la Sibiu, iar după subordonarea procuraturii camerale Ministerului c.c. de finanțe, este numit consilier financiar definitiv la ministerul de resort.

La 1851 documentele îl menționează ca fiind director al arhivei fiscale a Transilvaniei.

La 9 decembrie 1860 împăratul îi aprobă cererea de pensionare, după o activitate de 46 de ani, cu decernarea Crucii cavalerești a Ordinului Franz Josef și cu aprobarea încasării salariului integral de până atunci.

Tot în decembrie 1860 împăratul îl numește membru al conferinței naționale, compuse din 40 de bărbați de încredere ai Transilvaniei, care are drept obiect consfătuiri legate de componența viitoarei diete transilvane. Aceasta e convocată la 11 februarie 1861 la Alba Iulia.

La dietele următoare: din 1 iulie 1863, de la Sibiu, și din 19 noiembrie 1865, la Cluj, **T.** participă ca regalist.

Întreprinde trei călătorii mai lungi: 1846 – la Galați, Varna, Constantinopol, Brăila, București; 1856 – la Praga, Dresden, Leipzig, Berlin, Hamburg, Hanovra, Köln, Aachen, Bruxelles, Paris, Mainz, Frankfurt, Nürnberg, Augsburg, München, Regensburg; a treia în Elveția, Germania, Austria.

Din 1858 este președintele ales pe viață al Asociației pentru cultura transilvană (Verein für siebenbürgische Landeskunde), funcție la care renunță benevol în 1869, din cauza vârstei.

Din 1859 devine membru onorofic al Asociației de științele naturii.

Din ianuarie 1863 e curator districtual al bisericii evanghelice săsești.

Din acelaşi an e corespondent al Institutului Geologic din Viena.

Moare de un atac de apoplexie, în al 74-lea an de viaţă, la 16 noiembrie 1871.

Vasta sa colecţie de manuscrise şi cărţi este achiziţionată pentru biblioteca gimnaziului evanghelic din Braşov.

Cu puţin timp înainte de moartea sa, văd lumina tiparului primele două volume din lucrarea sa capitală, „Schriftsteller-Lexikon oder biographisch-literarische Denkblätter der Siebenbürger Deutschen", Braşov, volumul I la 1868, volumul al II-lea la 1870. Volumul al III-lea apare abia în 1874. Acest lexicon rămâne pentru posteritate o operă de informare cu privire la biografia şi bibliografia personalităţilor culturii săseşti, de la începuturile istoriografiei până în contemporaneitatea lui Trausch la mijlocul secolului al XIX-lea.

Din căsătoria sa cu Josephine, născută von Greißing, se naşte la 13 iunie 1842, la Braşov, fiul Joseph Karl Trausch, botezat astfel în cinstea istoricului Joseph Karl Eder. Datorită numirii tatălui său în funcţia de procurator cameral c.c. transilvan, familia se mută la Sibiu, unde băiatul urmează clasele gimnaziului evanghelic săsesc, pe care îl absolvă în 1859.

Se înscrie la Facultatea de Drept, făcând primul an (1859-1860) la Academia de la Sibiu, iar următorii trei ani la Universitatea din Viena. Revenind la Braşov, se angajează la 27 aprilie 1864 la Magistratul scăunal şi districtual, ocupând aici postul de secretar magistratual la secţiunea juridică până la data de 1 ianuarie 1872. Apoi lucrează la orfelinatul districtual (Distriktenwaisenstuhl) până în toamna anului 1872, când demisionează din serviciul municipal.

Până la apariţia volumului al III-lea al lexiconului lui **T.** (1874), Joseph Karl Trausch publică o schiţă biografică şi un indice bibliografic al manuscriselor tatălui său: „Verzeichniß der Handschriften im Nachlasse des am 16. November 1871 verstorbenen Joseph Franz Trausch herausgegeben von J.K. Trausch", tipar Römer & Kamner, Braşov 1872, 21 p.; „Lebensskizze des Franz Joseph Trausch aus Kronstadt in Siebenbürgen (Oesterreich-Ungarn) geb. 9. Februar 1795, gest. 16. Nov. 1871, herausgegeben von C.J.T. Kronstadt in Siebenbürgen", tipar Römer & Kamner, Braşov 1873, 151 p.

Scrieri: Poartă o corespondenţă bogată cu nume ilustre ale epocii (Joseph Bedeus von Scharberg, Georg Daniel Teutsch, Georg Paul Binder, Kemény József, Anton Kurz, Johann Karl Schuller, Michael Ackner, Friedrich Müller, Schuler von Libloy, Joseph Haltrich ş.a.).

Este colaborator la *Kronstädter Zeitung* şi redactor la gazeta braşoveană *Blätter für Geist, Gemüth und Vaterlandskunde*, până la numirea sa ca cenzor (1842).

Ca editor, îngrijeşte apariţia următoarelor opere, la tipografia lui Johann Gött din Braşov: „Mosaik für das Jahr 1840”, 102 p., Braşov, 1840; Christian Heyser, „Vaterländische dramatische Schriften”, 234 p., cu biografia şi indicele lucrărilor lui Heyser, Braşov, 1842, „Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum, sive Annales Hungarici et Transsylvanici, opera et studio Classimorum Doctissimorumque Virorum Simonis Massae et Marci Fuchsii, Pastorum Coronensium, nec non Christiani Lupini et Johannis Oltard, Pastorum Cibinensium, concinnati, quibus ex lucubrationibus Andreae Gunesch, Pastoris Sabaesiensis, aliisque Manuscriptis fidedignis quaedam adjecit Johannes Ziegler Schenkensis, Pastor in Districtu Bistriciensi Neovillensis”, Braşov, 1847 partea I, anii 990-1630, 324 p., 1848 partea a II-a, anii 1630-1699, 307 p.; „Uebersichtliche Darstellung der ältern Gemeinde-Verfassung der Stadt Kronstadt, nebst den alten Orts-Constitutionen dieser Stadt. Festgabe für die in Kronstadt versammelten Mitglieder des Vereins für siebenbürgische Landeskunde”, Braşov, 1865.

Volume de autor publicate: ”Bemerkungen über die vom siebenbürgischen nicht-unirten Bischof Herrn Basilius Moga im Jahre 1837 den zu Hermannstadt versammelten Landes-Ständen unterlegte Bittschrift”, Braşov, 1844 (dată spre utilizare Universităţii Naţionale Săseşti; **T.** susţine că Johann Karl Schuller a preluat copios informaţie din acest studiu, în lucrarea „Beleuchtung der Klageschrift gegen die sächsische Nation, welche die beiden walachischen Bischöfe auf dem Landtage von 1841/1843 den Ständen des Grossfürstenthums Siebenbürgen überreicht haben”, Sibiu, 1844; Universitatea Naţională Săsească îl plăteşte pe Schuller cu 44 ducaţi şi tipăreşte lucrarea; de fapt, ar fi vorba despre un plagiat: Schuller nu îl citează pe **T.,** nici măcar nu îi menţionează numele); „Geschichte des Burzenländer Kapitels”, Braşov, 1852; „Bericht über den Bestand und die Leistungen des Vereins für siebenbürgische Landeskunde von der Zeit seiner Entstehung bis zum Jahre 1863”, Braşov, 1864; „Beiträge und Aktenstücke zur Reformationsgeschichte von Kronstadt”, Braşov, 1865; „Aktenmäßige Darstellung der ungarischen und siebenbürgischen Landtags-Verhandlungen über eine Vereinigung des Großfürstenthums Siebenbürgen mit dem Königreiche Ungarn. Mit 14 Beilagen”, Braşov, 1866 (partea a doua a rămas nepublicată: „Betrachtungen über die Arten einer Vereinigung Siebenbürgens mit Ungarn”, 1843); „Schriftsteller-Lexikon oder biographisch-literarische Denkblätter der Siebenbürger Deutschen”, Braşov, vol. I – 1868, vol. al II-lea – 1870, vol. al III-lea – 1874.

Publică studiile: „Beitrag zur Geschichte der Reise des schwedischen Königs Karls XII. und seines Gefolges durch Siebenbürgen im Jahre 1714”, în: *Blätter für Geist, Gemüth und Vaterlandskunde,* Braşov, 1838, p. 321-323; „Geschichte der Kronstädter Buchdruckerei”, în: *Satellit des Siebenbürger Wochenblatts,* Braşov 1838, 14 noiembrie, p. 366-367; „Wo

und wann wurde die erste Buchdruckerei in Siebenbürgen errichtet? (Nebst Nachrichten über die erste Papiermühle in Siebenbürgen)", în: *Magazin für Geschichte Siebenbürgens* al lui Anton Kurz, Braşov, 1846, vol. 2, p. 340-355; „Zur Geschichte der Wirksamkeit der sächsischen Nations-Universität in älterer und neuerer Zeit", în: *Siebenbürgisch-deutsches Wochenblatt*, Braşov, 1871, nr. 20-23.

Mai cu seamă, lasă în urmă foarte numeroase studii şi volume, rămase în manuscrise inedite: „Virorum Coronae eximiorum ac ilustrium vita, honores et mors ab anno R.S. 1548-1692. Fata et res patriae congessit Martinus Cziegler Coron. Continuaverunt ab a. 1692-1749. Georgius Matthiae Past. Brenndorf, et ab a. 1750-1869 Jos. Franc. Trausch"; „Επιγραφων Στεφανοπολιτανων, seu Inscriptionum Coronensium tum intra, tum ac praecipue extra Urbem in turrium, propugnacuculorum, pomeriorum, portarumque muris, templis, scholis ac arce repertarum et ab interitu vindicatarum Consignatio, sub titulo: Inscriptionum passim ad moenia Urbis Coronensis incisarum aut adscriptarum, adornata per Martinum Cziegler Pastorem quondam Brenndorfensem nunc autem aucta et ad novissima usque tempora continuata per J.F.T."; „Aufgerichtetes Denkmal oder kurzes Verzeichniß derjenigen Schriften, welche in Kronstadt gedruckt worden sind", cuprinde anii 1748-1869; „Jahrbücher der Geschichte von Siebenbürgen d.i. kurze Andeutung aller Thatsachen, welche auf die Gesetzgebung, Verfassung, Regierung, Verwaltung, Nationen, Stände, Religionen, Sitten, Wissenschaften, Künste, Handel und Gewerbe in diesem Lande einen Einfluß von geschichtlicher Wichtigkeit haben. Von den ältesten Zeiten bis zum Jahre 1869"; „Widerlegung der Beschwerde der Kronstädter Walachen wegen Nicht-Einnahme in die Stadt-Communität und den Magistrat, Aufhebung der Zunft-Einrichtungen u.s.w."; „Bericht über die von Sr. Majestät dem Kaiser Franz I. Am 19. Oktober 1834 dem bürgerlichen Landesdeputirten J.Fr.Tr. ertheilte Privat-Audienz, in wie weit in derselben von sächsischen National-Angelegenheiten die Rede gewesen ist"; „Genealogie der angesehensten Familien in Kronstadt ausgearbeitet im Jahre 1803 den 31. Jänner von G. Mich. Gottl. v. Herrmann. Mit den in der Zeitfolge nöthig gewordenen Zusätzen sowie mit vielen Ergänzungen, Berichtigungen und genealogischen Tafeln der vorzüglicheren Familien der Sachsen außerhalb Kronstadt vermehrt durch J.Fr.Tr."; „Chronologische Uebersicht aller gedruckten Urkunden, welche die Geschichte der Sachsen in Siebenbürgen bewähren"; „Verzeichniß derjenigen Siebenbürger Sachsen, welche in ältern und neuern Zeiten ansehnliche Landes- und Hofämter sowie Professors-Stellen an außersiebenbürgischen Universitäten bekleidet haben, oder auch von ihrer Nation und den siebenb. Landesständen an die kais. Österreichischen und

andere auswärtige Regenten deputirt worden sind"; „Nachrichten über sächsische Armalisten, sächsischen Familien entsproßene Grafen und Freiherrn und adelige Güter besitzende Sachsen"; „Verezeichniß aller seit mehr als 120 Jahre bei der k.k. Armee oder in fremden Diensten als Stabs- und Subaltern-Offiziere im Dienst gestandenen, ausgetretenen oder noch dienenden Siebenb. Sachsen" (1868); „Lebensläufe der Kronstädter Stadtrichter, wie auch verschiedener anderer Sachsen, besonders Kronstädter und Kronstädterinnen"; „Onomasticon Virorum de utraque republica in Magno Principatu Transsylvaniae et praecipue de L.R. Civitate Coronensi bene meritorum, collectum per J.Tr.", 2 vol.; „Entwurf zu den Instruktionen für die im Landtag 1841/1843 gewählten sächsischen Deputirten zur systematischen Deputation in publico-politicis" (iunie–august 1843); „Chronologisches Verzeichniß der zur Erläuterung der sächsischen Statutar-Gesetze und Gerichts-Praxis dienlichen Universitäts-Erlässe und Normal-Verordnungen vom Jahre 1691-1844. Im Auftrag der L. sächsischen Nations-Universität verfaßt 1844" (cuprinde „Vorschriften für die Gerichte in der sächsischen Nation", 3 vol., „I. Band. Enthaltend die Vorschriften von den Jahren 1698-1800. II. Band. 1801-1846. III. Band. Gedruckte Vorschriften von 1747-1832", întocmite de **T.** la solicitarea Universităţii Naţionale Săseşti şi trimise Ministerului c.c. al justiţiei la cererea acestuia, în martie 1853); „Siebenbürgische Bibliothek, oder Chronologischer Catalog derjenigen Schriftsteller, deren Schriften über Siebenbürgen und die verschiedenen Theile, Orte und Bewohner dieses Landes bisher in Druck erschienen sind", 138 p., 1869; „Chronologische Beschreibung der in Kronstadt geprägten Münzen, nebst den darauf Bezug habenden Landtags-Artikeln"; „Rubricae sive Synopsis titulorum ac paragraphorum Iurium municipalium seu Statutorum Nationis in Transsylvania Saxonixae, Notis historicis, chronologicis ac juridicis illustratae"; „Von dem Staats-Hoheits-Rechte (jus majestaiicum circa Sacra) in Bezug auf die A.C.B. in Siebenbürgen. Zum Gebrauche des Ober-Konsistoriums verfaßt 1852"; „Skizzen zur Geschichte der Entwickelung des Kirchen-Rechtes der Siebenbürger Sachsen", 1853; „Vestigia diplomatica sacri et profani ordinis Saxorum, tam antiquioribus, quam recentioribus temporibus Bona nobilitaria in Transylvania jura partim perennali, partim inscriptitio possidentium persecuta per J.T. Cum Indice nominum alphabetico", 198 p.; „Rubricae sive Synopsis Articulorum in Comitiis Transsylvanicio ab anno 1540 usque ad anum 1669 conditorum, adornatae per J.F.Tr. 1864"; „Entwurf zur Ergänzung und Fortsetzung der Schlözerischen kritischen Sammlungen zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen" (conţine documentele şi cercetările necunoscute lui Schlözer despre istoria şi

privilegiile germanilor din Ungaria şi Transilvania); „Collectanea zu einer Particulär-Historie von Kronstadt aus unterschiedlichen Documenten zusammengebracht von Thomas Tartler. Anno 1741. Vermehrt von J.F.T."; „Biographisch-literarische Denkblätter der Siebenbürger Ungarn und Székler, sammt Nachrichten über einige auswärtige Verfasser bemerkenswerther Schriften über Ungarn und Siebenbürgen", 1864; „Haupt-Register über die Normal-Verordnungen und wichtigsten Akten des Kronstädter Magistratual-Archivs vom Jahre 1700-1822. Verfaßt von den ehemaligen Magistratualbeamten Johann Joseph Trausch und Joseph Franz Trausch", 1 vol.; „Diplomatarium Transsylvanicum mixtum", 2 vol.; „Diplomatarium Transsylvanico-Siculicum, addita Mantissa Notationum et aliquot Commentationum de Siculis"; „Diplomatarium Transsylvanico-Saxonicum. (Volumini I. Praemissae sunt Observationes de antiquitatibus diplomaticis Hungarico-Transsylvanicis. Vol. VII. Item Supplementa); „Diplomatarium Transsylvanico-Valachicum, addita Mantissa Notationum et observationum des Valachis et Transsumto Conventus Kolos-monostor"; „Diplomatarii supradictorum octodecim Volumnium Indices chronologici"; „Index historicus, diplomaticus, antiquarius, publico-politicus et juridicus ordine alphabetico elucubratus per Jos. C. Kemény, locupletatus per J.F. Trausch", vol. II; „Josephi C. Kemény Transsylvania. Notitiae geographico-statistico-diplomaticae, locupletatae per J.Fr. Trausch", vol. III; „Adversaria de initiis juribusque et vicissitudinibus Saxonum in Transsylvania", vol. V; „Onomasticon virorum de utraque republica in M. Principatu Transsylvaniae et praecipue de Lib. Regiaque Civitate Coronensi bene meritorum", vol. II; „Analekten zur Geschichte der deutschen Ritter und der Ortschaften in Burzenland"; „Analecta scholastica Transsilvanica, potissimum Coronensia", vol. III; „Ordinationes Normales ab initio Imperii Austriaci in Transsylvania tam ab Aula, quam a Regio Gubernio emanatae, colligi coeptae per Ivannem Jos. Trausch, auctae, in Ordinem chronologicum redactae et consignatae per Jos. Franc. Trausch. Fol. Tomi V. (ab anno 1668-1825) Item Suplementa et Continuatio. Fol. Tomi IV."; „Collectio Altissimarum Ordinationum Statum Nationis Saxonicae in Transsylvania attinentium ab a. 1681-1848", vol. II; „Adversaria de correlationibus et controversiis Fisci Regi cum Saxonibus in Transsylvania", vol. II; „Collectio Sententiarum tam Aulicarum, quam Fororum inferiorum in Causis Nationis et Cleri Saxonum praesertim productionalibus latarum cum multis Facti Speciebus et Deductionibus huc spectantibus", vol. III; „Indices chronologici Tabularii Nationis Saxonicae, et archivo cum, cujus vis sedis, Districtus et Civitatis Saxonum, nec non Capitulorum Cibiniensis, Coronensis Bogatiensis etc."; „Collectio Ordinationum circa Contributionalia et Perceptoralia emanatarum", vol. II; „Sammlung

vaterländischer theils gedruckter, theils geschriebener, von Siebenbürger Sachsen verfaßter Leichen-, Hochzeits- und anderen Gedichten, Predigten, Leichenreden, Lebensläufen, Pasquillen, Tagebücher, historischer Notizen zu Eberischen Kalendern, Stammbücher, Schulprogramme, philosophischer-, theologischer-, medizinischer- und juridischer Dissertationen, Vereins-Statuten, Handschriften- und Buchhändler-Catalogen u.s.w. in vielen Folio-, Quart- und Octavbänden, zum Theils chronologisch, und zum Theils alphabetisch geordnet, nebst Verzeichniß zu jedem Bande"; „Entwurf zur Fortsetzung des von Dr. G.D. Teutsch im Jahre 1862 herausgegebenen `Urkundenbuchs der evang. Landeskirche in Siebenbürgen' 1681–1871. Zum eigenen Gebrauche, behufs schneller Uebersicht, mit Hinweisung sowohl auf allgemeine, als auch besondere Quellen, verfaßt" (conține: I. Verträge/Tractatus und Gesetze; II. Beschwerden/Gravamina; III. Resolutionen und Verordnungen der Regierung; IV. Synoden der A.C.B. u. ihre Verhandlungen und Statuten, nebst Literatur vom Jahre 1543-1870; V. Artikel und Statuten einzelner Kapitel; VI. Consistorien der A.C.B. Versammlungen der Landeskirche in Hermannstadt.Verfassung der Landes-Kirchen-Versammlung und Verordnungen derselben, betreffend Sinecuren, Pensions-Anstalt, Eheordnung, Schulordnung, Disciplinar-Ordnung; VII. Kirchenverluste der Sachsen; VIII. Zehnt-Verluste der sächsischen Pfarrer: A. Vor der Reformationszeit, B. Zur Zeit der Reformation und während der Regierung der einheimischen Fürsten Siebenbürgens, C. Während der Regierung der Fürsten aus dem Hause Oesterreich bis zur Aufhebung der Zehnten 1848; IX. Von Mühen, Kosten u.s.w., welche der sächsischen Geistlichkeit wegen des Zehntbezugs durch die Angriffe und Vexationen des k. Fiscus verursacht worden: A. Körperschaften, B. Einzelne Pfarrer und einige Gemeinde-Vorsteher, C. Bebürdung mit dem Kathedralzins; X. Verluste, welche der sächs. Klerus außer dem Naturalzehnd-Einkommen erlitten hat: A. Vor dem Jahre 1848, B. Nach dem Jahre 1848; XI. Literatur des allgemeinen, des ungarischen und des siebenb. Zehntwesens; XII. Erläuterung einiger in den vorhergehenden Abschnitten vorkommenden Gegenstände u.a.m.); „Beiträge zur Literatur und Geschichte der weltlichen und Kirchen-Verfassung, sowie der Bildungsanstalten nebst deren Hilfsmitteln und auch des Vereinswesens, der Künste, des Handels und der Gewerbe der Siebenbürger Deutschen".

„Lexiconul scriitorilor sau foi memorialistice biografic-literare ale germanilor transilvăneni", Brașov, 1868, 1870, 1874, 3 vol., constituie opera care l-a consacrat pe **T.** Din păcate, din numeroasele sale lucrări – unele tipărite, majoritatea în manuscris – practic istoriografia nu mai utilizează astăzi nimic!

Cu toate acestea, drept este să menționăm cel puțin direcțiile de studiu adoptate de **T.**:

- genealogia familiei sale şi a unor familii săseşti ilustre, editând cronicile de secol XVII cuprinse în „Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum" (Braşov, 1847), „Virorum Coronae eximiorum ac ilustrium vita, honores et mors ab anno R.S. 1548-1692" (ms.). „Genealogia celor mai de vază familii din Braşov..." (ms.)
- biografii şi indici biografici: ai saşilor transilvăneni care au activat ca funcționari ai țării ori aulici, profesori la universități străine, deputați în dietele Transilvaniei ori în alte foruri, armalişti, moşieri, conți şi baroni, ofițeri de stat major ori ofițeri subalterni, juzi orăşeneşti la Braşov (ms., mai multe volume); „Biblioteca transilvană sau catalog cronologic al acelor scriitori, ale căror lucrări au fost tipărite până acum despre Transilvania şi despre diferite părți, locuri şi locuitori ai acestei țări" (ms. 1869, 138 p.),
- editare de documente: „Prezentare documentară a tratativelor dietale ungare şi transilvane relative la o uniune a marelui principat Transilvania cu regatul Ungariei. Cu 14 anexe" (publicată la Braşov în 1866; partea a II-a, scrisă la 1843, a rămas nepublicată: „Considerații despre felurile unei uniuni a Transilvaniei cu Ungaria"), „Επιγραφων Στεφανοπολιτανων, seu Inscriptionum Coronensium..." (ms.), „Privire cronologică asupra tuturor documentelor tipărite, care se referă la istoria saşilor din Transilvania" (ms.), documente referitoare la istoria şi privilegiile germanilor din Ungaria şi Transilvania (ms.); 2 vol. în ms. „Diplomatarium Transsylvanicum mixtum"; apoi „Diplomatarium Transsylvanico-Siculicum", „Diplomatarium Transsylvanico-Saxonicum", „Diplomatarium Transsylvanico-Valachicum" etc.
- editare de legi, statute referitoare la municipalitatea săsească şi la baza juridică a Universității naționale: „Index cronologic al hotărârilor Universității şi al dispozițiilor normale spre explicitarea legilor statutare şi a practicii juridice din anii 1691-1844" (ms. 3 vol., 1844, cuprind şi „Prescripții pentru tribunalele din sânul națiunii săseşti"), „Registrul principal al dispozițiilor ordinare şi al celor mai importante acte ale ale arhivei magistratuale braşovene din anii 1700-1822" (ms. 1 vol.); „Contribuții la literatura şi istoria constituției laice şi bisericeşti, a institutelor de învățământ cu auxiliariile lor şi a sistemului asociaționist, al artelor, comerțului şi meşteşugurilor germanilor transilvăneni" (ms.)
- istorie ecleziastică: „Observații despre petiția prezentată Stărilor țării, întrunite la Sibiu în anul 1837, de domnul episcop transilvan ne-unit,

Basilius Moga" (1844), „Istoria capitlului Țării Bârsei" (1852), „Contribuții și documente cu privire la istoria Reformei la Brașov" (1865), „Schițe despre istoria dezvoltării dreptului bisericesc al sașilor transilvăneni" (1853), „Proiect de continuare a Colecției de documente a bisericii evanghelice din Transilvania, editate de dr. G.D. Teutsch în anul 1862" (conține: I. tratate și legi; II. plângeri, gravamine; III. rezoluții și dispoziții guberniale; IV. sinoadele bisericii evanghelice săsești de confesiune augsburgică; V. articole și statute ale capitlurilor; VI. consistoriile bisericii evanghelice la Sibiu, constituția lor, dispoziții; VII. pierderi ale sașilor; VIII. pierderea dijmei de către preoții sași; IX. pagubele aduse clerului săsesc la desființarea dijmei; X. alte pagube cauzate clerului săsesc; XI. literatura generală, ungară și transilvană a sistemului dijmei ș.a.m.d.)

- istoria tiparului brașovean (studii din 1838, 1846), indicele tipăriturilor brașovene din anii 1748-1869 (ms.)
- istoria Asociației pentru cultura transilvană (Verein für Siebenbürgische Landeskunde): „Raport despre ființarea și realizările ..." (1864)
- istorie românească: studiul despre petiția episcopului ortodox Basilius Moga amintit mai sus, „Redarea plângerii valahilor brașoveni din pricina neacceptării lor în comunitatea orășenească și în Magistrat, pentru desființatea breslelor etc." (ms.)

BIBLIOGRAFIE:

VON FRIEDENFELS, Eugen. *Joseph Bedeus von Scharberg. Beiträge zur Zeitgeschichte Siebenbürgens im 19. Jh.*, Viena, vol. I, 1876, p. 70, 91, 145, 294, vol. II, 1877, p. 54, 86, 337, 443, 446; TRAUSCH. Joseph. *Schriftsteller-Lexikon*, Brașov, vol. III, 1874, p. 409-421.

E.C.

URBAN, Carl

(n. 31 august 1802, Cracovia – m. 1 ianuarie 1877, Brünn)

A fost locotenent-colonel c.c., din 1 decembrie 1848 colonel, comandantul regimentului grăniceresc românesc nr. 2 de graniță de la Năsăud. La 1848 locotenent-colonel, apoi la 25 noiembrie (la referatul de propunere al prințului Windischgrätz) este propus să devină colonel; împăratul sancționează înaintarea sa în gradul de colonel la 1 decembrie 1848.

Din 13 septembrie 1848 este comandant al regimentului grăniceresc român de infanterie nr. 2 de la Năsăud (septembrie 1848-1850). Din august

1849 conduce trupele austriece în cadrul brigadei generalului rus Grotenhjelm, formând avangarda acestuia. La 6 iunie 1850 este avansat general-maior, păstrând funcţia de comandant al districtului militar.

În 1863 este deja feldmareşal-locotenent. Participă la campaniile împotriva armatei revoluţionarilor maghiari din toamna şi iarna anului 1848 (Reghin, munţii Bucovinei), luptând cot la cot cu soldaţii săi grăniceri, de care îl leagă o afecţiune deosebită. La sfârşitul lui martie 1849 se îmbolnăveşte de tifos, din cauza mizeriilor războiului, dar se reface complet, astfel încât din iunie participă la campania austro-rusă împotriva lui Bem. Trupa îi poartă sentimente deosebite de admiraţie acestui comandant excepţional. La 15 noiembrie 1849 este numit de guvernatorul Wohlgemuth comandant al districtului Cluj. Fiul său, Carl Urban, după revoluţie, locotenent în cadrul Comandamentului militar suprem de la Sibiu, devine adjutantul tatălui său la regimentul II de la Năsăud, în iunie 1850. Moare în 1877.

Polonez de obârşie, urmează şcoala de cadeţi din Olmütz. La 1 noiembrie 1815 intră în armata c.c. La 8 aprilie 1821, cunoaşte botezul focului la Novara. Devine curând ofiţer. În anii 1828-1835, este adjutant de general de divizie şi adjutant de comandant militar suprem, la feldmareşalul locotenent von Eckhardt. Apoi ajunge preşedinte şi profesor la şcoala de cadeţi de regiment. În 1843 activează ca *ad latus* al adjutantului comandantului suprem al Banatului.

În 1845 avansează la gradul de maior şi adevărat adjutant al comandantului suprem, funcţie pe care o îndeplineşte timp de doi ani. În 1847 este avansat locotenent-colonel la regimentul grăniceresc nr. 13. Curând este transferat la regimentul românesc de graniţă nr. 2 de la Năsăud, unde îl surprind evenimentele de la 1848. La plecarea în misiune a primului batalion de la regimentul românesc, Urban ţine o cuvântare în limba română, în care îi încurajează pe grăniceri să refuze depunerea jurământului pentru Ministerul ungar.

La îmbolnăvirea colonelului Jovich, preia *ad interim* comanda regimentului. La 10 septembrie 1848, Urban convoacă toate cele 44 comune grănicereşti la staţiunea Năsăud. Această adunare din 13-14 septembrie se dezice solemn de Ministerul ungar şi refuză recrutarea în batalioanele de honvezi.

La finele lui septembrie 1848, 918 comune ale ţării se dezic de uniunea cu Ungaria. Urban rămâne timp de 5 săptămâni fără ordine de la Comandamentul militar al Transilvaniei, aflat în derută.

În octombrie 1848 primeşte însărcinarea de a trimite un însemnat contingent la Reghin, iar în cazul deschiderii ostilităţilor i se cere să se descurce pe cont propriu („sich selbst und seiner Einsicht zu verlassen”), fiind numit comandant strategic în nordul Ardealului. Aşadar, în fruntea

efectivelor rămase din cele 12 companii de graniță, Urban se deplasează la Reghin, pentru a atrage spre sine grosul trupelor secuieşti aflate la Târgu-Mureş, degrevând astfel sudul Transilvaniei, pentru a uşura operațiunile armatei c.c. La 22 octombrie 1848 încep ostilitățile între secui şi Urban.

Discrepanța de forțe este atât de mare şi cutezanța lui Urban atât de ieşită din comun, încât, câteva zile mai târziu, la 25 octombrie, îl părăsesc ambii ofițeri de stat major, el rămânând singurul comandant peste trupa compusă din 1100 de grăniceri, 3 companii din primul batalion de cordon Bucovina, un escadron de cavalerie uşoară Maximilian şi 2 tunuri de 3 funți. Este unicul organizator al armatei populare (Landsturm) [din nordul Transilvaniei], fără bani, fără aprovizionare, în condițiile în care legătura cu Comandamentul suprem era ruptă. La 31 octombrie, la Voivodeni, luptă împotriva trupei de 12.000 de secui.

La 1 noiembrie 1848, când Reghinul Săsesc este incendiat de trupele secuieşti conduse de coloneii Sombori şi Dorsner, pentru că, chipurile, l-ar fi întâmpinat cu brațele deschise pe imperialul Urban acesta trebuie să bată în retragere, la Unirea, pentru a aştepta întăriri din partea unei brigade Wardener. Înfrânge, în cadrul regimentului său, o pornire de revoltă promaghiară. Face joncțiunea cu brigada general-maiorului baron Wardener, care alergase în ajutorul său din Galiția. General-maiorul Wardener îi este bine cunoscut lui Urban încă din perioada când era colonel la Sibiu, în cadrul regimentului de infanterie Bianchi.

La 10 noiembrie ocupă Dejul, în fruntea brigadei de recunoaştere Wardener, şi sileşte oraşul să predea în 24 de ore 10.000 de florini taxă de război. La 11 (Wurzbach) sau 13 (Friedenfels) noiembrie ocupă Gherla, colectând şi de aici 18.000 de florini. La 13 noiembrie, în apropiere de Gherla, înfrânge corpul condus de maghiarul Baldacci. Victoria sa contribuie la descurajarea insurgenților în zona Clujului. La 15 noiembrie, **U.** ajunge la Apahida, atacând Clujul.

În oraş domneşte o mare tulburare. Baronul Vay Miklós şi baronul Baldacci sunt acuzați de mulțime că ar fi trădat cauza maghiară. Oraşul este pândit de o revoltă populară, care însă nu izbucneşte. În cele din urmă voluntarii, honvezii şi husarii kossuthieni părăsesc Clujul, luând direcția spre Oradea, fiind însoțiți de persoanele compromise.

Între acestea se află duplicitarul Vay, care pleacă definitiv din Transilvania, pentru a nu mai reveni niciodată. Trei zile mai târziu, la 18 noiembrie amiaza, Clujul cade în mâinile lui Urban. Între timp, Katona Miklos ocupă Dejul cu 10.000 de membri ai gărzii naționale maghiare, veniți dinspre Baia Mare, dar este alungat de Urban în colaborare cu prefectul român, deşi forțele sale sunt de patru ori mai slabe numeric decât cele ale inamicului. În cursul acestei lupte cade căpitanul de cavalerie

Lambert de la regimentul arhiducele Maximilian de cavalerie uşoară, primul ofiţer c.c. mort în războiul civil din Transilvania.

La 1 decembrie 1848, Urban e numit colonel. În 18-19 decembrie, după lupte de două zile încheiate, reuşeşte să captureze atât pe intendentul armatei inamice, cât şi casa maghiară de război cu peste 18.000 de florini. Urban se retrage spre Cluj, văzându-se părăsit de generalul Wardener şi, în 24-25 decembrie, încercuit de maghiari. Izbuteşte să scape din încercuire la Apahida, pornind într-un marş forţat de 30 de ore.

La 1 ianuarie 1849 se desfăşoară lupta de la Sărăţel. La 2 ianuarie are loc o nouă luptă, la Bistriţa. La 4 ianuarie 1849, Urban luptă în pasul Tihuţa. La 5 ianuarie, din nou, se aruncă în confruntarea armată de la Vatra Dornei, în care, aflat în retragere, în faţa unei trupe mult mai numeroase, Urban atinge graniţa Transilvaniei spre Bucovina. Forţele regimentului său, respectiv regimentul nr. 2 românesc de la Năsăud, sunt împrăştiate, iar Urban este pus în subordinea feldmareşalului-locotenent rus von Malkowsky, în fruntea avanpostului de cordon de la Poiana Stampii.

La 5 februarie 1849, la ora 7 dimineaţa, Urban porneşte la drum spre Transilvania, cu câte o divizie de la regimentele Sivkovich, Karl Ferdinand şi de la batalionul de cordon bucovinean nr. 2, străbătând munţii într-un marş neîntrerupt de 12 ore, pe un ger de –24°, campând în aer liber, într-o vale; după 3 ore de odihnă, continuă marşul toată noaptea, în zona dintre Tiha Bârgăului şi Moroşeni, fiind mereu în pericol de a fi surprins de patrule inamice.

În 6 februarie 1849, la ora 5 dimineaţa, ajunge la drumul principal dintre Tihuţa şi Moroşeni, pentru a cădea în spatele armatei maghiare. Chiar înainte de intrarea în Moroşeni, o patrulă duşmană îi cere să se legitimeze; locotenent-major Storch, de la regimentul nr. 2 românesc, răspunde în limba maghiară: „Suntem soldaţi secui", dezarmând urgent patrula şi ocupând avanpostul ei.

În cursul aceleiaşi zile, Urban ordonă atacul victorios de la Moroşeni, a cărui pradă de război sunt comandantul inamic al avanpostului, 11 ofiţeri, 3 companii de infanterie, 44 de husari şi echipa de artilerie, un steag, 2 tunuri de 3 funţi, 2 care de muniţie, 74 de cai, muniţie şi armament.

Câteva zile mai târziu, Urban înaintează spre Livezile (Jaad), silindu-i pe insurgenţi să se retragă spre nord. În marş prin Vatra Dornei, Bistriţa – unde alungă inamicul la Dej, ajunge la 18 februarie la Mintia, localitate pe care-o ocupă prin luptă. La 26 februarie spiritul său ferm scapă din prizonierat 800 de oameni, într-o încăierare decisivă, unde iar este lăsat singur.

În vara lui 1849, Urban luptă ca şi comandant de avangardă în corpul locotenent-generalului ţarist, von Grotenhjelm. Pentru toate aceste fapte de arme i se decernează Crucea cavalerească a Ordinului Leopold, iar pentru lupta de la Moroşeni i se acordă, la 29 iulie 1849, Crucea cavalerească a Ordinului Maria Theresia. La 15 august 1849 cucereşte Clujul, în care intră

alături de comandantul rus Grotenhjelm. La 17 august forţează pasul Ciucea, alungându-l pe inamic. La 18 august atinge Jiboul, pornind în urmărirea a 6.000 de insurgenţi. Rapiditatea mişcărilor sale previne salvarea Dejului, Gherlei, Clujului de orice prăpăd din partea răzvrătiţilor înfrânţi. În Cluj, unde i se acordă diploma de cetăţean de onoare, scapă cu viaţă din încercarea de otrăvire de mâna unei doamne maghiare.

După înfrângerea revoluţiei, în septembrie 1849, la reorganizarea administrativă a ţării, guvernatorul Transilvaniei Wohlgemuth îl numeşte comandant militar districtual la Cluj. În 1850, este avansat general maior. La 18 ianuarie 1851, este înnobilat la rangul de baron. La 30 septembrie 1857 devine feldmareşal locotenent şi comandant de divizie la corpul c.c. de armată nr. 7.

În 1859, la începutul războiului cu Italia, luptă în fruntea unei divizii mobile la Parma, Como, Montebello, confruntându-se direct cu Garibaldi la Lago Maggiore. După bătălia de la Solferino, împăratul îi încredinţează comanda supremă la Verona. Din 1860 este general de divizie la corpul de armată nr. 4 de la Brünn.

În ziua de Anul Nou 1877, dimineaţa între orele 10 şi 11, cheamă o trăsură, pentru a vizita spitalul de garnizoană. Pe drum, vizitiul aude o împuşcătură, dar nu opreşte trăsura. Aceasta ajunsă la spitalul garnizoanei, este descoperit trupul neînsufleţit al generalului de 74 de ani. Focul fusese tras de generalul însuşi asupra sa.

Urban se căsătoreşte de ouă ori: prima oară, la 29 ianuarie 1832, cu Anna Staff, născută la 1800, moartă la 19 mai 1871, la Viena; a doua oară, la 17 februarie 1872, cu Emilie, născută Stubenvoll, la 1837.

Din prima căsătorie se nasc trei fii, din care cei doi mai mari, Karl şi Victor, slujesc în armata imperială. Karl, născut la 1 august 1833, la Brünn, participă – la vârsta de 16 ani – la campania transilvană din 1848/1849, unde obţine Crucea virtuţii militare şi lauda împăratului, pentru comportamentul său în bătălia de la Custozza (24 iunie 1866), ca maior în regimentul de infanterie nr. 63, şi în campania bosniacă din 1878, ca şi colonel şi comandant de brigadă; ulterior este colonel şi comandant al regimentului de infanterie nr. 59 „Arhiducele Rainer".

BIBLIOGRAFIE:

COSMA, Ela. *Presa săsească şi revoluţia din Transilvania la 1848-1849*, Cluj, P.U.C. p. 303-305; FRIEDENFELS, von Eugen, *Joseph Bedeus von Scharberg. Beiträge zur Zeitgeschichte Siebenbürgens im 19 Jahrhundert*, II/68, 84, 88, 101, 102, 109, 125, 143. WURZBACH von Constant. *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche 1750 bis 1850 im Kaiserstaate und in seinen Provinzen gelebt haben*, vol. 49, p. 116-123.

E.C.

VELIA TINCU, Nicolae.
(n. 1814, Ticvaniu Mare, jud. Caraş-Severin – m. 1876?)

S-a născut la 1814 în localitatea bănăţeană Ticvanu Mare. Rămas orfan când era copil, va fi adoptat de unchiul său, învăţătorul George Velia din Vârşeţ. Soţia acestuia îi va schimba numele iniţial Petru în Nicolae. Cu acest nume va frecventa şcoala primară la Vârşeţ, pe care o va absolvi în 1823.

Dovedind înclinaţie spre studiu, părinţii adoptivi îl vor trimite mai întâi la gimnaziul din Oraviţa pentru a-şi însuşi limba germană. Ultimele clase gimnaziale le va termina în 1828 la Seghedin, unde, pe lângă cunoştinţele specifice învăţământului mediu din acea vreme, va învăţa şi limba maghiară. Teologia o va urma la Vârşeţ şi Carloviţ şi astfel va ajunge să stăpânească şi limba sârbă.

După absolvirea studiilor se va căsători în 1837 cu Marta Popa din Secaş şi va deveni rând pe rând diacon, protodiacon şi preot în Secaş, iar din 1845 şi profesor la Secţia română a Seminarului Teologic din Vârşeţ, cu trei ani de studii. Ca profesor va dovedi preocupări nu numai pentru teologie şi dogmatică, ci şi pentru istoria, limba şi literatura română.

Aceste preocupări se reflectă în articolele şi studiile, pe care le va publica înainte şi după revoluţie în *Gazeta de Transilvania* şi în *Foaie pentru minte, inimă şi literatură* de la Braşov, precum şi în *Telegraful român* de la Sibiu. De asemenea, în operele lui apărute sub forma unor volume sau cărţi, între care mai valoroase se consideră acelea cu titlurile: *Cele şapte virtuţi* şi *Istoria bisericească politico-naţională,* care conţine informaţii documentare despre trecutul românilor bănăţeni. Toate vădesc influenţa ideologiei Şcolii ardelene creată prin operele corifeilor ei, S. Micu, G. Şincai şi P. Maior, precum şi prin reprezentanţii săi din a doua generaţie, între care se numărau, în preajma Revoluţiei din 1848-1849, Timotei Cipariu, George Bariţiu, Simion Bărnuţiu, August Treboniu Laurian etc.

Întrucât în deceniile premergătoare anului 1848 conducătorii Bisericii sârbeşti vor folosi aşa-numitele „privilegii ilirice" pentru a-i deznaţionaliza pe românii bănăţeni, impunându-le folosirea limbii sârbe în biserici şi şcoli, N. Tincu Velia se va încadra în rândurile intelectualilor care vor milita pentru a obţine separarea şi deci emanciparea de sub ierarhia acestora, indispensabilă promovării învăţământului românesc şi a culturii naţionale.

Cu scopul de a facilita formarea conştiinţei naţionale în rândurile ştiutorilor de carte, N. Tincu Velia şi-a folosit influenţa şi prestigiul pentru a spori numărul celor ce se vor abona la gazetele lui Bariţiu până în 1848. Interesantă poate fi considerată ideea trecerii românilor bănăţeni la greco-catolicism, pe care el şi-a însuşit-o cu titlu informativ, ca o condiţie a înlăturării supremaţiei sârbeşti în vederea promovării învăţământului în limba română şi a culturii naţionale.

Izbucnirea revoluţiei la mijlocul lui martie 1848 a determinat liderii intelectualilor români bănăţeni să acţioneze pentru a pune capăt supremaţiei bisericeşti a sârbilor, în condiţiile pregătirii congresului acestora impus de mulţimea răsculată de la Novi Sad şi Chichinda, ca urmare a refuzului Guvernului şi Dietei ungare de a le aproba revendicările. Despre evoluţia evenimentelor din cele două localităţi relatează Petru Cermen în epistola trimisă lui G. Bariţiu de la Timişoara în 29 aprilie.

Referitor la convocarea congresului bisericesc de către mitropolitul sârb de la Carloviţ pe data de 13 mai îl informa comisarul Guvernului ungar, Csernovics Péter, pe comitele suprem al comitatului Arad încă la data de 6/18 mai. Cu trei zile mai devreme, la 3/15 mai, a avut loc la Lugoj alegerea unui comitet permanent format din 150 persoane, care urma să înlocuiască vechea dregătorie a comitatului Caraş.

Printre cei aleşi în acest comitet, alături de Eftimie Murgu, Axente Bojincă, Alosiu Vlad etc. figura şi numele profesorului Nicolae Velia de la Vârşeţ, deşi el aparţinea comitatului Torontal. Din procesul-verbal al şedinţei comitetului ales care a avut loc tot la 3/15 mai reiese că membrii lui au dezbătut problema participării la congresul sârbesc fixat la Novi Sad pentru 15/27 mai. Participanţii la şedinţă au decis ca românii să nu-şi trimită reprezentanţii la congresul sârbesc, deoarece, în noua conjunctură revoluţionară, pentru ei mai potrivită era despărţirea de ierarhia sârbească şi convocarea unuia propriu.

Pentru înfăptuirea desprinderii de ierarhia sârbească şi pentru aducerea la cunoştinţa Guvernului ungar a acestui deziderat, participanţii au ales un comitet de 15 persoane, între care, alături de protopopul Ioan Marcu din Lugoj, Eftimie Murgu, Emanuel Gojdu, Axente Bojincă etc. se afla şi numele profesorului Nicolae Velea. Înainte de a informa Guvernul de la Pesta despre hotărârea luată s-a decis ca ea să fie adusă la cunoştinţa comitelui suprem al comitatului Caraş. Totodată s-a hotărât ca petiţia adoptată în formă finală să fie înaintată Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice care făcea parte din Guvernul ungar.

Din răspunsul Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice dat oficialităţii comitatului Arad în 15 mai rezultă că s-a decis amânarea congresului Bisericii Ortodoxe pe data de 15 iunie şi totodată mutarea lui de la Carloviţ la Timişoara. Preconizata amânare n-a împiedicat totuşi ţinerea congresului de la Carloviţ, începând cu 13 mai.

La 15/27 mai Iosif Raiacici, ales la congres patriarh, a adresat un apel naţiunii româneşti din partea celei sârbeşti, în care declara în mod demagogic că i se respectă naţionalitatea şi libertatea şi de aceea îndemna la solidaritate. Dar nu spunea nici un cuvânt despre respectarea dreptului românilor de a se desprinde de ierarhia sârbească pentru a-şi forma o

episcopie sau mitropolie proprie, în cadrul căreia slujba religioasă şi învăţământul confesional să se înfăptuiască în limba română. A doua zi, în 16/28 mai, episcopul sârb de la Timişoara se adresa Ministerului pentru a-l informa că reprezentanţii românilor au cerut: să se amâne congresul pentru a fi temeinic organizat; să aibă loc la Timişoara; să se fixeze numărul delegaţilor proporţional cu acela al enoriaşilor. De aceea cerea lămuriri şi instrucţiuni în acest sens.

La 21 mai protopopul ortodox de la Arad Atanasie Boţco cerea şi el lămuriri superiorului său, episcopul Raţ de la Arad, în legătură cu desemnarea delegaţilor la congresul bisericesc, în condiţiile în care oficial el urma să fie amânat şi să se desfăşoare la Timişoara. La aceeaşi dată de 21 mai, circa 30 de intelectuali români din Banat şi comitatele vestice s-au întrunit la Pesta şi au adoptat o petiţie, pe care au adresat-o Guvernului ungar. Prin această petiţie au solicitat: separarea de mitropolia sârbească de la Carloviţ şi organizarea unei episcopii proprii care, până la întrunirea sinodului pentru alegerea ierarhului, să fie condusă provizoriu de un vicar episcopal; acesta să fie ajutat de doi colaboratori români, unul din ei urmând să fie cleric, iar celălalt mirean; numirea unei comisii mixte formată din români şi sârbi egali numeric; sub preşedinţia unui comisar guvernamental ei să cerceteze pe bază de documente care fundaţii bisericeşti aparţineau sârbilor şi respectiv românilor; conducerea noii dieceze să folosească limba română, atât în biserici, cât şi în şcoli.

Interesant poate fi considerat faptul că petiţia conţinea şi câteva revendicări politice moderate şi anume: dreptul de a folosi limba maternă în biserici şi în şcoli; pe lângă ministerul de resort să existe şi un reprezentant al Bisericii ortodoxe româneşti; la cârma regimentelor grănicereşti să se promoveze ofiţeri români. Printre semnatarii petiţiei se aflau: Emanoil Gojdu, Boţco Anastasie, Ioan Dragoş, Nicolae Jiga, Petru Cermena, Sigismund Pop şi profesorul de teologie Tincu Velia, redat aici greşit cu prenumele de Mihai şi nu de Nicolae etc.

Petiţia de la Pesta a fost susţinută şi de consfătuirea de la Timişoara din 24 iunie. Rezoluţia adoptată aici, înaintată şi ea Guvernului ungar, rezumă sintetic că se susţinea recunoaşterea naţionalităţii românilor şi accesul lor la funcţii publice proporţional cu procentul pe care-l reprezentau în ansamblul populaţiei. În plus, se formula revendicarea ca în chestiunile bisericeşti şi şcolare congresele sau sinoadele ce vor formula revendicări să fie formate din reprezentanţii tuturor localităţilor care constituiau diecezele episcopale.

De asemenea, se propunea ca toate persoanele cu atribuţii bisericeşti şi şcolare să fie desemnate de aceste sinoade fără propuneri prealabile. Rezoluţia înaintată Dietei ungare la 24 iunie nu este semnată decât de Mihai

Cociuba care a prezidat consfătuirea. De aceea nu se poate preciza dacă Velia s-a numărat printre participanţi.

În tot cazul, evoluţia raporturilor dintre sârbii conduşi de Raiacici şi Guvernul ungar în vara anului 1848 i-a determinat pe intelectualii bănăţeni să adopte o atitudine prudentă, deoarece sârbii vor exercita asupra lor presiuni şi intimidări, determinându-i pe unii să părăsească temporar oraşele şi chiar Banatul. Atmosfera rezultă din scrisoarea pe care teologul Ştefan Paris i-a adresat-o preotului Nicolaie Manu din Sibiu la data de 11/23 iunie 1848. El reliefa atmosfera de teamă ce-i stăpânea pe românii bănăţeni mai ales la Biserica Albă şi la Vârşeţ. Biserica Albă a căzut în mâinile celor recrutaţi ca luptători, Vârşeţul urmând să aibă aceeaşi soartă. Aceştia acţionau împotriva celor consideraţi partizani ai maghiarilor şi deci adversari ai sârbilor. De aceea intelectualii români mai cunoscuţi ca oponenţi ai tendinţelor hegemonice ale sârbilor vor fi obligaţi să părăsească Vârşeţul cât mai repede. Despre profesorul Velia preciza că a părăsit Vârşeţul încă din seara precedentă, anul şcolar fiind încheiat, iar examenul de absolvire urmând să fie susţinut la 13 iulie. Dar nici la Adunarea naţională din 27 iunie de la Lugoj nu se ştie precis dacă Velia a participat.

De la Vârşeţ N. Tuncu Velia s-a dus la Secaş, unde avea locuinţa şi familia. A revenit în 30 iunie la Vârşeţ, însă pentru scurt timp, deoarece avea de gând să se reîntoarcă peste câteva zile la Secaş, după cum rezultă dintr-o scrisoare semnată de el cu aceeaşi dată. Situaţia se va agrava în toamnă după transformarea revoluţiei în război civil. Totuşi, temporar părea a se ameliora. Dovadă este numirea lui Traian Vuia ca vicar al episcopiei Vârşeţului, iar a lui Dimitrie Petrovici Stoichescu ca vicar al mitropoliei Timişoarei. Sârbii vor reveni însă şi vor exercita o adevărată teroare ca aliaţi ai armatei imperiale habsburgice.

Dintr-o relatare ulterioară de după încheierea războiului civil se desprinde că în primele zile ale anului 1849 au fost aduşi în gospodăria lui N. Tincu Velia din Secaş 60-70 de sârbi, pe care a trebuit să-i întreţină cu hrană şi cu băutură. După ce a scăpat de ei, l-a vizitat un sârb din Secaş însoţit de şase conaţionali înarmaţi care l-au acuzat că era duşman al naţiunii lor. Numai prin faptul că s-a apărat în faţa lor vorbind cu ei într-o limbă sârbească elevată a reuşit să nu fie împuşcat. Au împuşcat însă un neamţ din Secaş, după ce i-au prădat locuinţa.

Neplăceri va avea şi în anii neoabsolutismului postpaşoptist în condiţiile recunoaşterii autonomiei temporare a Voievodinei, ce va include şi Banatul. În aceşti ani, N. Tincu Velia va relua corespondenţa cu G. Bariţiu şi va milita pentru unirea religioasă a românilor din întreaga monarhie habsburgică, fie prin revenirea greco-catolicilor la ortodoxism, fie prin trecerea ortodocşilor la greco-catolicism pentru a scăpa de ierarhia

sârbească. Va înceta din viață în 1867 la vârsta de 51 de ani și va rămâne în amintirea contemporanilor unul dintre cei mai culți bănățeni ai vremii sale și ca un înfocat susținător al idealului emancipării și unității naționale.

BIBLIOGRAFIE:

SUCIU, I.D. *Nicolae Tincu Velia (1816-1876)*, București, 1945; *Documente privind Revoluția de la 1848 în Țările Române. C. Transilvania*, vol. II, III, IV și V.

L.B.

VLĂDUȚIU, Nicolae
(n. Bogata de Mureș, 1818 – m. 1872)

S-a născut într-o familie de țărani iobagi relativ înstăriți din Bogata de Mureș care, până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a fost centrul plășii cu același nume și făcea parte din comitatul Turda. Bogata fiind situată la 40-50 km de Târgu-Mureș, școala primară și gimnaziul N. Vlăduțiu le-a frecventat în acest oraș. Drept urmare și-a însușit temeinic limba maghiară. Dar, pentru a-și perfecționa limba maternă, cei doi ani postgimnaziali de filozofie i-a absolvit la Blaj.

De aici s-a dus la Cluj și s-a înscris la liceul cezaro-crăiesc cu profil juridic, intenționând să devină avocat. Însă, în 1840 i s-a îmbolnăvit tatăl și astfel a fost nevoit să revină la Blaj și să se rezume la cursul scurt de o jumătate de an al Seminarului teologic. Va deveni astfel preot din categoria așa-numiților „moraliști" sau „popanduși" în satul natal, începând cu 1 ianuarie 1848, după ce în prealabil s-a căsătorit. Aici îi va parveni vestea declanșării revoluției în Imperiul Habsburgic la mijlocul lui martie 1848.

Deși n-a ajuns să termine studiile juridice la Cluj, iar la Blaj a absolvit doar cursul scurt de teologie, cunoștințele acumulate în gimnaziu și în cei doi de filozofie postgimnazială i-au permis lui N. Vlăduțiu să-și însușească marile idei ale timpului. Acestea l-au ajutat să-și formeze o conștiință națională, asemenea celorlalți intelectuali români din deceniile premergătoare revoluției din 1848-1849.

De aceea, evenimentele de la Viena și Pesta, dar mai ales informațiile despre reformele adoptate de Dieta ungară de la Bratislava, începând cu 18 martie, i-au insuflat și lui speranțe privind eliberarea țăranilor în mijlocul cărora trăia de obligațiile iobăgești. Totodată i-au format convingerea că eliberarea socială a iobagilor trebuia însoțită și de emanciparea națională,

prin cucerirea drepturilor politice la care până în 1848 intelectualii români n-au avut acces.

La consolidarea acestor idei un rol important a jucat prietenia pe care a legat-o din primele săptămâni ale revoluției cu tinerii avocați Alexandru Papiu Ilarian din Budiu de Câmpie şi cu Ioan Mărginean din Dătăşeni. Ambele localități se învecinau cu Bogata şi aparțineau plăşii cu aceeaşi denumire.

Cu ocazia vizitelor pe care cei doi tineri i le-au făcut în primele săptămâni ale lunii aprilie, înainte de sărbătoarea Paştelui, l-au pus la curent cu participarea lor, ca şi cancelişti, la întâlnirile cu colegii maghiari şi secui de la Târgu-Mureş şi cu problemele discutate în comun. A aflat astfel din sursă directă de la A. Papiu Ilarian revendicările cu conținut social şi național, pe care el le-a formulat cu ocazia acelor întâlniri comune.

Între problemele discutate la Bogata de cei trei prieteni a figurat fără îndoială şi aceea a participării la prima Adunare națională, programată să se țină la Blaj în Duminica Tomei din 30 aprilie, la o săptămână după sărbătoarea Paştelui. Prezența în 30 aprilie la Blaj a lui N. Vlăduțiu şi a lui I. Mărginean nu este confirmată documentar. Dar, ținând seama că Al. Papiu a fost la Adunarea din 30 aprilie, foarte probabil că cei doi prieteni l-au însoțit.

Dacă participarea lui N. Vlăduțiu şi I. Mărginean la prima Adunare de la Blaj este incertă, în schimb prezența lor la cea de a doua din 15-17 mai, alături de Al. Papiu Ilarian, poate fi dovedită documentar. Un prim document datează din 12 mai şi el reprezintă un raport al solgăbirăului sau judelui nobiliar al plăşii Bogata de Mureş, Zámbler György.

În raport el informa dregătoria comitatului Turda că i-a avertizat pe toți preoții din satele plăşii sale care nu aveau invitații din partea episcopilor lor, să nu îndrăznească să plece la Blaj. În caz contrar vor suporta consecințele. Printre cei avizați personal îl nominaliza şi pe N. Vlăduțiu. Memoriile viitorului prefect din timpul războiului civil, Vasile Moldovan, originar din comuna Chirileu, care nu era departe de Bogata, atestă hotărârea lui N. Vlăduțiu de a nu respecta ordinul interdicțional. Mai mult, i-a mărturisit că intenționa să ia cu el la Blaj nu numai delegați ai țăranilor români, ci şi ai celor maghiari din Bogata. Informația memorialistului V. Moldovan este confirmată de o anchetă efectuată de comisari împuterniciți ai dregătoriei comitatului Turda la Bogata în 28 mai. Cu ocazia anchetei, două femei maghiare din Bogata s-au referit la o declarație a consăteanului lor Ioan Bogățan, după ce a revenit acasă de la Blaj. În legătură cu participarea lui la Adunarea din 15-17 mai, el le-a relatat că s-a desfăşurat în favoarea românilor.

De fapt, la efectuarea anchetei de la Bogata a contribuit o sesizare semnată de 23 mici nobili din această localitate, înaintată oficialității

comitatului Turda la 22 mai. Prin sesizarea lor, semnatarii îl reclamau pe preotul V. Vlăduţiu că, în ziua precedentă, fiind duminică, i-a invitat la biserica greco-catolică şi pe ţăranii maghiari, alături de enoriaşii săi. După efectuarea slujbei religioase i-a pus pe toţi să presteze jurământul, pe care l-a adus de la Blaj. Preotul a reuşit să-i convingă să jure credinţă împăratului de la Viena, motivând că numai el le asigura protecţia şi eliberarea din iobăgie. Semnatarii îi reproşau lui N. Vlăduţiu că prin activitatea sa i-a încurajat pe iobagi să neglijeze prestarea robotelor datorate stăpânilor şi chiar să revendice dreptul de proprietate asupra unor părţi ale pământurilor alodiale. În reclamaţia lor, micii nobili semnalau influenţa pe care au exercitat-o asupra preotului foştii cancelişti Al. Papiu Ilarian şi I. Mărginean, cu ocazia vizitării acestuia în săptămânile de dinainte de Paşti. Despre relaţiile amicale dintre preotul N. Vlăduţiu şi cei doi tineri avocaţi, unul din cei 23 de semnatari, nemeşul Fülei Ádám, a ţinut să-l atenţioneze în ziua următoare şi pe solgăbirăul plăşii Bogata de Mureş, Zámbler György.

Ancheta menţionată din 28 mai a fost efectuată de vicecomitele Boér Simon. El a sosit la Bogata în seara precedentă, însoţit de comisarul comitatens baronul Kemény Farkas şi de un detaşament de grăniceri secui, după ce au „pacificat” localităţile învecinate Dileu Vechi, Iclandu Mare şi Budiu de Câmpie. Cu ocazia anchetei au fost interogaţi 23 de locuitori din Bogata, dintre care 17 erau maghiari şi 6 români. Interogarea acestora s-a axat pe jurământul depus în 21 mai la biserica greco-catolică după efectuarea slujbei religioase de către participanţii români şi maghiari. Cu excepţia a opt dintre interogaţi, ceilalţi au recunoscut că au participat la ceremonia de prestare a jurământului de fidelitate faţă de împărat în limba română.

Cei mai mulţi dintre maghiari au confirmat că preotul i-a îndemnat pe toţi să convieţuiască paşnic cu consătenii lor români, ca şi în anii anteriori. La fel au recunoscut că parohul i-a sfătuit pe toţi să se comporte liniştit şi să continue să efectueze slujbele iobăgeşti, până când ele vor fi sistate legal. Unul din martori, Némethi Pista a precizat că la prestarea jurământului au participat aproximativ 60 de ţărani maghiari, alături de consătenii lor români.

Ancheta din 28 mai de la Bogata nu a fost urmată de arestări datorită raportului baronului Kemény Farkas adresat dregătoriei comitatului Turda. În raport el a susţinut că în nici una din localităţile plăşii Bogata, pe care le-a vizitat, nu se putea vorbi de răscoală, ci cel mult de stare de agitaţie între săteni. El considera că atât tatăl lui Al. Papiu Ilarian la Budiu, cât şi N. Vlăduţiu la Bogata au contribuit la păstrarea bunei înţelegeri între ţăranii maghiari şi cei români. Prestigiul de care au ajuns să se bucure le-a permis să organizeze în comunele lor serbările dedicate desfiinţării iobăgiei la 18 iunie 1848.

N. Vlăduțiu a contribuit la menținerea conviețuirii pașnice a țăranilor români și maghiari din Bogata de-a lungul verii anului 1848. Mai mult, le-a asigurat protecția și nemeșilor care au complotat împotriva lui. Prin prezența sa de-a lungul verii la Bogata nu este exclus ca în colaborare cu preoții din Sâniacob și Ațintiș să fi asigurat adăpost lui Al. Papiu Ilarian timp de câteva săptămâni în pădurea dintre aceste sate, după ce a fost pus sub urmărire, pentru a fi arestat, de către Guberniul nobiliar de la Cluj. În tot cazul, până la a treia Adunare națională de la Blaj, în Bogata n-au fost victime, nici în rândurile românilor, nici în acelea ale maghiarilor, după cum rezultă dintr-o însemnare a lui N. Vlăduțiu din 6 octombrie 1848, păstrată în arhiva bisericii greco-catolice din Luduș.

Sursele documentare arată că la sfârșitul celei de a treia Adunări de la Blaj inițial s-a planificat organizarea gărzilor naționale cetățenești în satele românești care să formeze cinci legiuni sau prefecturi. Legiunea care urma să se constituie în Câmpia Transilvaniei sub conducerea prefectului Alexandru Bătrâneanu trebuia să cuprindă și satele plășii Bogata sub forma unui tribunat. Dar inițiativa constituirii prefecturii, concretizată în organizarea primelor tribunate, va fi temporar abandonată, după ce Al. Bătrâneanu și tribunul Vasile Simionis au fost arestați, judecați de un tribunal statarial improvizat de la Cluj, condamnați la moarte și executați în 13 octombrie.

Între timp, ca urmare a conturării perspectivei transformării revoluției în război civil, Comandamentul armatei imperiale de la Sibiu n-a mai recunoscut autoritatea guvernelor nobiliare de la Pesta și Cluj, ci numai a aceluia de la Viena.

În această conjunctură, la 18/30 octombrie, a acceptat colaborarea cu noul Comitet Național Român ales la a treia Adunare de la Blaj, cu condiția stabilirii membrilor lui la Sibiu. Cu același prilej, Comandamentul armatei imperiale i-a acordat noului Comitet național dreptul de a organiza de trei ori mai multe legiuni sau prefecturi decât a preconizat la sfârșitul lunii septembrie, după încheierea menționatei Adunări de la Blaj. Ele trebuiau să colaboreze cu unități ale armatei habsburgice, comandate de ofițeri subordonați împăratului de la Viena, împotriva insurgenților maghiari.

Pe baza aprobării Comandamentului armatei de la Sibiu, Comitetul național a hotărât înființarea, pe teritoriul actualului județ Mureș, a trei legiuni de o parte și de alta a Mureșului superior între Reghin și Luduș. În satele Câmpiei Transilvaniei din dreapta Mureșului superior misiunea organizării legiunii a XII-a cu centrul în zona Reghinului i s-a încredințat tânărului Constantin Romanu-Vivu. Câmpia făcea atunci parte din comitatele Turda, Cluj și Dăbâca. Ea corespundea în ansamblu cu teritoriul în care a încercat Al. Bătrâneanu să întemeieze prefectura sa la începutul lui octombrie.

În stânga Mureșului superior, din jos de Târgu-Mureș, Comitetul a planificat organizarea legiunilor a II-a și a III-a. Constituirea legiunii a III-a

i-a revenit unui alt tânăr, Vasile Moldovan din Chirileu, având ca viceprefect pe Ioan Oros (Rusu) din Vidrasău. Centrul i s-a stabilit la Chirileu, însă ea urma să cuprindă cea mai mare parte a comitatului Târnava (sau Cetatea de Baltă) care se întindea de la teritoriul situat între Vidrasău şi Iernut în stânga Mureşului până la Târnava Mică.

Sediul celei de a II-a legiuni s-a plănuit să devină localitatea Iernut, situată la limita dintre comitatele Târnava şi Alba de Jos. Prefectura urma să înglobeze satele aflate tot în stânga Mureşului de la Iernut până la Ocna Mureşului. Ele aparţineau de altfel plăşii Ocna de Mureş din Alba de Jos. Prefectul legiunii a II-a a fost nominalizat în persoana avocatului Francisc Florian Micaş.

Atât Vasile Moldovan, cât şi Florian Micaş au început să-şi organizeze prefecturile spre mijlocul lui octombrie 1848. Activitatea lor va fi întreruptă însă datorită hotărârii secuilor, adoptată în 18 octombrie la Lutiţa, de a contesta autoritatea împăratului de la Viena şi de a o accepta pe aceea a lui Kossuth de la Pesta. Decizia de la Lutiţa va fi urmată de plecarea secuilor spre Reghin şi Târgu-Mureş cu intenţia de a ajunge la Aiud şi la Alba Iulia. În apropiere de Reghin au obţinut, la 27 octombrie, un prim succes împotriva batalionului grănicerilor români din regimentul năsăudean, comandat de locotenent-colonelul Urban, silindu-l să se retragă spre Năsăud.

De la Reghin printr-un marş forţat au coborât din jos de Târgu-Mureş, unde au atacat şi au incendiat satele Vidrasău, Chirileu, Sânpaul şi Ogra care aparţineau prefecturii lui Vasile Moldovan. Atacul a provocat retragerea gardiştilor sau „glotaşilor" acestuia tot spre Bistriţa-Năsăud sub conducerea viceprefectului Ioan Oros (Rusu). Acolo s-au subordonat şi s-au pus la dispoziţia locotenent-colonelului Urban.

De la Ogra grănicerii secui şi-au continuat în timpul nopţii marşul forţat şi, trecând prin Cipău, în dimineaţa zilei de 28 octombrie au reuşit să încercuiască prin surprindere tabăra lui Florian Micaş de la Iernut, provocându-i mari pierderi. „Glotaşii" care au reuşit să scape din încercuire, în frunte cu Florian Micaş s-au retras fie prin Sălcud, fie prin Petrilaca şi Sâniacob spre Aţintiş, urmăriţi de secui. La Aţintiş, aceştia au avut însă de înfruntat rezistenţa a circa 1500 de voluntari mobilizaţi de Constantin Romanu-Vivu din satele învecinate. Înfruntarea s-a produs la 30 octombrie şi s-a încheiat cu înfrângerea secuilor care au fost astfel obligaţi să se reîntoarcă la Iernut. Aici, după trei zile de lupte, voluntarii lui C. Romanu-Vivu, cu ajutoarele aduse de doi tribuni ai lui Vasile Moldovan din localităţile apropiate, vor reuşi să-i încercuiască ei pe secui. După ce au scăpat din încercuire, grănicerii secui s-au retras la Târgu-Mureş şi de acolo au plecat în satele lor din secuime.

Episodul de la Aţintiş-Iernut a marcat începutul contraofensivei armatei imperiale, din rândurile căreia făceau parte şi regimentele de grăniceri români. Contraofensiva s-a desfăşurat pe parcursul lunii noiembrie

şi s-a soldat cu dezarmarea gărzilor maghiare din comitate. Nedezarmaţi au rămas însă secuii.

În noua conjunctură, C. Romanu-Vivu a primit încuviinţarea Comitetului naţional de a pleca în zona Reghinului. Acolo se va strădui să-şi structureze prefectura pe tribunate în satele care în majoritatea lor făceau parte din Câmpia Transilvaniei. Va avea însă de înfruntat dificultăţi din cauza comandanţilor grănicerilor năsăudeni care acţionau şi ei în Câmpia Transilvaniei. Greutăţi i-au provocat şi ordinul dat Comitetului naţional de către Comandamentul suprem al armatei, spre sfârşitul lunii noiembrie, de a desfiinţa legiunile româneşti şi de a-i trimite pe gardişti la casele lor.

Ordinul s-a repercutat negativ şi în cazul încercărilor de refacere a legiunilor a II-a şi a III-a de către Florian Micaş şi V. Moldovan. Legiunea lui Micaş a mai supravieţuit până la începutul anului 1849, deoarece Comitetul naţional i-a cerut lui C. Romanu-Vivu să-i lase cei 1500 de voluntari care s-au remarcat cu prilejul luptelor de la Aţintiş şi Iernut. Vasile Moldovan a preferat să plece în tabăra lui Avram Iancu, după ce în decembrie a pătruns din Ungaria în Transilvania armata insurgenţilor maghiari condusă de generalul polon Iosif Bem.

Intrarea armatei lui Bem în Transilvania pe la Ciucea a determinat Comandamentul de la Sibiu să ceară Comitetului naţional refacerea legiunilor româneşti. În noua conjunctură, Comitetul naţional l-a împuternicit pe preotul Nicolaie Vlăduţiu din Bogata, la 11 decembrie 1848, să pună bazele unei legiuni proprii în Câmpia Transilvaniei, fără a i se preciza delimitarea ei teritorială de prefectura lui C. Romanu-Vivu.

La adoptarea deciziei de a-i încredinţa lui N. Vlăduţiu misiunea organizării unei noi legiuni a contribuit informarea Comitetului naţional despre colaborarea sa cu C. Romanu-Vivu şi Florian Micaş în confruntarea cu secuii de la Aţintiş şi despre rolul jucat de el la obţinerea victoriei. Participarea lui N. Vlăduţiu la confruntarea cu secuii de la sfârşitul lui octombrie şi începutul lunii noiembrie se explică prin faptul că Bogata se afla în imediata vecinătate a satului Aţintiş, hotarele lor fiind despărţite doar de meandrele sau curburile Mureşului. Ele înconjoară până azi comuna lui N. Vlăduţiu.

Numirea de către Comitetul naţional a lui N. Vlăduţiu ca prefect a fost însoţită de ordinul de a pleca imediat cu oamenii pe care-i putea mobiliza spre Huedin, pentru a se pune la dispoziţia generalului Wardener. Cu cei 1000 de soldaţi ai armatei imperiale, cărora li se vor alătura „glotaşii" legiunilor româneşti, acest general trebuia să-i înfrunte pe insurgenţii lui Iosif Bem, pentru a-i împiedica să înainteze de la Ciucea spre Huedin şi Cluj. O chitanţă iscălită de notarul Fazekas József din Huedin, cu data de 21 decembrie 1848, atestă că el a primit de la prefectul N. Vlăduţiu spre păstrare 1198 mierţe de grâu şi 336 mierţe de porumb. Chitanţa poate duce aparent la concluzia că principala misiune a lui N. Vlăduţiu s-ar fi rezumat la aprovizionarea cu cereale a soldaţilor generalului Wardener.

Despre sosirea legiunii lui N. Vlăduțiu în 13 decembrie la Huedin amintește Ioan Ciurileanu în memoriile sale. Tot el relevă că alături de legiunea lui N. Vlăduțiu a venit la Huedin și aceea a prefectului Florian Micaș care-l însoțea pe locotenent-colonelul Urban. Același Ciurileanu dezvăluie că în luptele de la Ciucea contra insurgenților lui I. Bem legiunile lui N. Vlăduțiu și Florian Micaș au apărat pozițiile de pe Muntele Meseșului dinspre Poieni, iar grănicerii locotenent-colonelului Urban cele din apropierea Almașului.

Trădarea generalului Wardener a facilitat victoria insurgenților lui Iosif Bem. Wardener va fi arestat de ofițerii săi, însă aceștia vor fi nevoiți să se retragă cu unitățile lor militare în cetatea de la Alba Iulia, unde generalul se va sinucide. Glotașii legiunilor lui N. Vlăduțiu și Florian Micaș vor fi obligați să se retragă și ei. Iar în condițiile înaintării insurgenților lui Bem prin Câmpia Transilvaniei, spre a-și uni forțele cu acelea ale secuilor, vor face ca până în ianuarie 1849 atât lui N. Vlăduțiu cât și lui Florian Micaș să nu li se mai ofere șansa de a-și organiza legiunile.

De altfel, în aceeași lună arestarea și executarea lui C. Romanu-Vivu și a viceprefectului său, Ștefan Moldovan, vor provoca și destrămarea legiunii a III-a a lui Vasile Moldovan, care n-a putut supraviețui în condițiile părăsirii Târgu-Mureșului și a împrejurimilor de către grănicerii locotenent-colonelului Urban la începutul lui ianuarie 1849 și a retragerii lor în Bucovina, însoțiți de „glotașii" viceprefectului Ioan Oros.

În scurta schițare biografică a vieții lui N. Vlăduțiu, G. Bariț susține că după retragerea de la Ciucea și Huedin din decembrie 1848 el n-a revenit la Bogata, ci a preferat să se ducă la „lagărul" sau tabăra lui Avram Iancu din Munții Apuseni, ca și Vasile Moldovan. Dar afirmația lui G. Bariț este pusă sub semnul întrebării de către I. Axente Sever. El relatează că la 5 ianuarie 1849 s-a deplasat la Ciumbrud, unde i-a întâlnit pe tribunii Gherman și Deseanu și aceștia l-au informat că la Ațintiș l-au văzut pe prefectul Câmpiei Transilvaniei N. Vlăduțiu care dispunea de un detașament numeros de lăncieri. Memorialistul Isaia Moldovan, fratele lui Vasile Moldovan, amintește la fel de prezența lui N. Vlăduțiu la Ațintiș, fără a preciza data. Precizează însă că N. Vlăduțiu a fost văzut la Ațintiș în drum spre Bichiș pentru a-și duce soția și copii la Cecălaca, întrucât secuii au coborât din nou pe Mureș în jos, în condițiile avansării oastei lui Bem spre Câmpia Transilvaniei.

Regretatul profesor Ioan Olteanu, în studiul său dedicat activității lui N. Vlăduțiu în timpul revoluției pașoptiste confirmă și el că acesta a revenit temporar acasă la începutul lui ianuarie 1848, pentru a-și salva familia de pericolul ce plana asupra ei. Tot I. Olteanu susține că după ce și-a dus familia la o rudenie din Cecălaca, N. Vlăduțiu s-a reîntors în tabăra lui Avram Iancu între 5 și 18 ianuarie și astfel a putut participa la consfătuirea din zilele următoare de la Zlatna, alături de Simion Balint, Petru Dobre și Vasile Moldovan.

Revenit în tabăra lui Avram Iancu, N. Vlăduțiu va participa în februarie şi la începutul lui martie 1849 la acțiunile de apărare a „strâmtorilor" sau defileelor împotriva încercărilor insurgenților maghiari de a se înfiltra în Munții Apuseni. În sectorul pe care-l apăra se afla o exploatare minieră erarială sau împărătească. De aici îi va expedia, la 14 martie, o scurtă scrisoare lui Avram Iancu, prin care solicita alimente pentru mineri, fiindcă sufereau de foame. El însuşi ar fi fost dispus să cumpere pentru mineri bucate, dar nu dispunea de bani.

Odată cu venirea primăverii se vor intensifica acțiunile insurgenților maghiari pentru a pătrunde în Munții Apuseni. De aceea vor trebui susținute lupte de apărare mai întâi împotriva detaşamentelor conduse de maiorul Hatvani şi apoi de colonelul Kemény Farkas. Luptele cu „rebelii" lui Hatvani au fost precedate, după cum se ştie, de tratativele duse de prefecți cu trimisul lui Kossuth Lajos, deputatul bihorean Ioan Dragoş. La aceste tratative, alături de Avram Iancu, I. Buteanu, P. Dobra şi V. Moldovan a participat şi N. Vlăduțiu. Dar, după ce Hatvani a atacat prin surprindere şi a ocupat Abrudul, în apărarea drumului de acces spre Câmpeni pe înălțimile ce-l străjuiau au fost postate cetele de lăncieri ale tribunilor Aiudeanu şi Rusu care erau subordonați lui N. Vlăduțiu, fost prefect al legiunii din Câmpia Transilvaniei.

După o primă confruntare cu detaşamentul lui Hatvani din 8 mai, a doua zi Avram Iancu s-a sfătuit cu S. Balint şi cu N. Vlăduțiu. Împreună au hotărât ca în după-amiaza aceleiaşi zile să atace detaşamentul insurgenților. Luptele au continuat în 10 mai şi s-au încheiat cu înfrângerea lui Hatvani care s-a retras în derută. Un rol important în obținerea victoriei împotriva acestuia l-a avut N. Vlăduțiu. Avram Iancu a consemnat acest rol prin cuvintele: „Gloria zilei în obținerea victoriei i-a revenit mai cu seamă prefectului N. Vlăduțiu".

N. Vlăduțiu a contribuit la înfrângerea lui Hatvani şi în a doua confruntare din 17-19 mai, când a condus cetele de lăncieri între localitățile Corna şi Bucium. Zece zile mai târziu, la 29 mai, a participat cu lăncierii săi şi la încercarea de despresurare a cetății de la Alba Iulia, asediată temporar de oastea lui Bem. Prestigiul de care a ajuns să se bucure N. Vlăduțiu l-a determinat pe I. Axente Sever să-i scrie la 4 iunie, pentru a-i propune colaborarea împotriva eventualelor încercări ale insurgenților maghiari de a pătrunde din nou în Munții Apuseni. Din finalul scrisorii lui Axente Sever reiese că el îl considera pe N. Vlăduțiu prefect al legiunii a V-a din zona Câmpeni. Propunerea lui Axente Sever se baza pe informația pe care N. Vlăduțiu i-a furnizat-o în legătură cu un detaşament de 600 de insurgenți.

Informația se va adeveri în zilele următoare, când în Munții Apuseni va pătrunde detaşamentul comandat de colonelul Kemény Farkas care va

reuşi să ajungă în 11 iunie la Abrud. Prefecţii Avram Iancu, Simion Balint, Vasile Moldovan şi N. Vlăduţiu se vor consfătui în aceeaşi zi şi vor elabora planul de a-l ataca imediat pe Kemény pentru a nu-i da răgaz să-şi consolideze poziţiile la Abrud. Atacul s-a produs chiar în după-amiaza zilei de 11 şi s-a prelungit până seara. Kemény a contraatacat însă şi astfel planul iniţial a trebuit modificat în sensul încercuirii trupelor lui. Conform planului modificat, prefecţilor S. Balint şi N. Vlăduţiu, secondaţi de tribunii Andreica, Olteanu şi Rusu, precum şi de centurionul Iámbor, le-a revenit misiunea de a completa cu lăncierii şi puşcaşii lui Avram Iancu încercuirea pe flancul stâng. Văzându-se încercuit, colonelul Kemény va fi obligat să iniţieze tratative mai întâi cu Avram Iancu şi apoi cu N. Vlăduţiu, pe care l-a cunoscut cu prilejul anchetei de la Bogata din 28 mai 1848.

La invitaţia ce i s-a adresat, N. Vlăduţiu a răspuns prin aceiaşi localnici care i-au adus-o în scris. La începutul răspunsului său, N. Vlăduţiu i-a mulţumit baronului Kemény Farkas pentru atitudinea adoptată de el cu prilejul menţionatei anchete, când n-a dat crezare acuzelor ce i le-au adus nemeşii din Bogata. În continuare i-a exprimat regretul că, deşi amândoi erau adepţi ai libertăţii, se găseau totuşi în tabere adverse. Apoi i-a comunicat că nu putea accepta să participe la tratative comune din cauza incursiunilor maiorului Hatvani la Abrud, soldate cu moartea prefecţilor Petru Dobra şi I. Buteanu, precum şi a altor locuitori din Abrud. Colonelul Kemény a reuşit totuşi să iasă din încercuire la 16 iunie, urmărit îndeaproape de lăncierii prefecţilor, în rândurile cărora se afla şi N. Vlăduţiu.

Fiindcă în 16-17 iunie armatele ruseşti au pătruns în Ungaria şi Transilvania, după aceste date au încetat operaţiunile militare din Munţii Apuseni. Măsuri de precauţie s-au menţinut însă până la sfârşitul lunii iunie. Din 28 iunie datează o scrisoare trimisă de I. Axente Sever lui N. Vlăduţiu. Prin intermediul ei îl informa că la Băiţa se mai aflau 6-7000 de insurgenţi maghiari şi atenţiona că n-ar fi exclus ca ei să se îndrepte spre magazia de la Săcărâmb prin Balşa.

O ultimă informaţie despre prezenţa lui N. Vlăduţiu în tabăra lui Avram Iancu datează din luna iulie. Ea se referă la participarea prefecţilor la consfătuirile şi tratativele cu Nicolae Bălcescu. Încheierea războiului civil şi dezarmarea legiunilor româneşti de către reprezentanţii autorităţilor habsburgice din Transilvania l-au determinat pe N. Vlăduţiu să se reîntoarcă la parohia şi familia sa din Bogata de Mureş în august 1849.

Participarea lui N. Vlăduţiu la revoluţie şi la luptele contra insurgenţilor maghiari în timpul războiului civil din 1848-1849 au fost răsplătite în 1850 prin decorarea sa cu crucea de aur a coroanei habsburgice, la propunerea contestatului căpitan Ivanovich. O decoraţie asemănătoare a primit şi din partea ţarului Rusiei.

Distincţiilor din 1850 le vor urma în deceniul postrevoluţionar o serie de neajunsuri, dar şi împliniri. Dificultăţile au început în 1851, când i-a

murit soția și a rămas cu doi copii, pe care s-a străduit să-i crească și să-i școlarizeze. În același an a reușit totuși să obțină aprobarea pentru a înființa o școală elementară la Bogata. În anii următori va susține înființarea de astfel de școli și în alte sate ale plășii Bogata care făceau parte din punct de vedere confesional din protopopiatul Ludușului. Totodată a controlat funcționarea acestor școli ca inspector școlar, după ce a fost avansat la rangul de viceprotopop.

Neplăcerile vor apărea după 1854, când se va abandona regimul dictatorial neoabsolutist și se va produce o revenire la vechea împărțire administrativă în comitate și plăși. La conducerea lor vor reapărea unii din reprezentanții nobilimii de dinainte de revoluție. Detractorii lui din timpul revoluției, nemeșii din Bogata, vor căuta să profite de conjunctură pentru a-l reclama noilor autorități pe N. Vlăduțiu.

În acest sens vor inventa învinuiri, inclusiv acuza că ar fi dat dovadă de infidelitate față de împăratul de la Viena. Drept urmare, jandarmii îi vor încălca de mai multe ori domiciliul în speranța că-i vor putea confisca scrisori compromițătoare. În 1859 va fi arestat temporar, însă va fi eliberat din lipsă de dovezi. Situația i s-a ameliorat în 1861-1865 ca urmare a instaurării unui regim ceva mai liberal, care a favorizat alegerea Dietei de la Sibiu cu o majoritate românească. Dar și în 1861-1865 dușmanii săi i-au creat neplăceri, îndemnând hoții să-l jefuiască și chiar să-i incendieze gospodăria. Agresiunea rivalilor săi nemeși s-a amplificat după încheierea dualismului în 1867, când orice posibilitate de a se apăra a dispărut. Sărăcit și demoralizat de nedreptățile suferite, N. Vlăduțiu s-a îmbolnăvit și a decedat în 1872. El va fi înmormântat în curtea bisericii greco-catolice din Bogata, pe care a păstorit-o. Deoarece și urmașii săi au fost șicanați de autoritățile locale după 1872, aceștia au decis să cedeze arhiva familiei Comitetului Astrei spre păstrare și astfel au contribuit la sporirea surselor documentare privind Revoluția din 1848-1849.

Nicolae Vlăduțiu a rămas în memoria contemporanilor săi ca un erou al revoluției, alături de colaboratorii și prietenii săi I. Mărginean din Dătășeni și Al. Papiu Ilarian din Budiu de Câmpie. Memoria lor ar trebui cinstită an de an de locuitorii celor trei comune și chiar de cele învecinate, deoarece le-au reprezentat și le-au apărat cu curaj interesele în timpul Revoluției din 1848-1849.

BIBLIOGRAFIE:

Documente privind Revoluția de la 1848 în țările române. C. Transilvania, vol. II-IV; *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848-1849,* vol. I și II, publicate de S. Dragomir; OLTEANU, I. *Momente din activitatea prefectului Câmpiei Nicolaie Vlăduțiu (1818-1872)* în: *Apulum,* 1972, p. 397-406.

L.B.

WESSELÉNYI, Miklós – baron
(n. 30 decembrie 1796, Jibău – m. 21 aprilie 1850, Pesta)

A fost unul dintre cei mai străluciți oameni politici maghiari ai Transilvaniei din perioada paşoptistă, membru onorific al Academiei Maghiare de Ştiințe şi, totodată, conducător al Camerei Magnaților, în Dietă.

S-a născut într-o familie nobiliară, tatăl său fiind Wesselényi Miklós, iar mama sa Cserey Heléna. A moştenit de la tatăl său o fizionomie puternică pe care a şi menținut-o, iar, în timp, a consolidat-o prin sport şi călărie. Primii ani de studiu i-a efectuat acasă, avându-i ca şi învățători particulari pe: Tőkés János şi pe Pataki Mózes. În viața politică a început să activeze în anul 1818, remarcându-se cu elocința sa în cadrul şedințelor de comitat.

Între anii 1821-1822 a fost în compania lui Széchenyi István, cu care, dealtfel, a şi întreprins o călătorie mai lungă în Franța şi Anglia. După reîntoarcerea lor acasă au activat intens în cadrul Dietelor Ungariei şi Transilvaniei, devenind lideri marcanți ai opoziției.

Fidel ideilor liberale, Wesselényi a decis ca, pe moşia sa, să reducă o parte din dijmă şi din robotă, aceasta după ce s-a reîntors din călătoria pe care a efectuat-o alături de István Széchényi. A fost urmat în această pildă de către Jósika Miklós, Ujfalvi Sándor şi alții. Întâi de toate, Wesselényi şi-a eliberat țăranii din iobăgie, i-a educat pe cheltuială proprie, ținându-le prelegeri despre cum anume să practice agricultura în stil modern, respectiv despre felul în care trebuiau crescute animalele după model modern.

A avut la Cluj o tipografie unde, de altfel, şi-a tipărit cuvântările, tezele şi jurnalul propriu. În anul 1835, din decretul principelui Ferdinand d'Este, i s-a închis tipografia, ajungând chiar să fie dat în judecată, mai ales din cauza rolului pe care l-a avut în cadrul Dietei din 1834. Tabla Regală Ardeleană l-a acuzat, deoarece a îndrăznit să publice dezbaterile Dietei, dar mai ales pentru un discurs pe care l-a rostit în privința chestiunii răscumpărării pe veci. La proces, apărătorul său a fost Kölcsey Ferenc.

În inundația care a avut loc în anul 1838 la Pesta, a reuşit să salveze o viață în mod miraculos, motiv pentru care s-a ales cu porecla „navigatorul potopului".

În urma procesului mai sus amintit, a fost condamnat la trei ani de închisoare. Şi-a început pedeapsa în cetatea Buda, dar, după două luni, din cauza bolii sale de ochi, a fost lăsat să meargă în localitatea Gräfenberg, din Silezia. De aici s-a reîntors abia în anul 1843 şi până în preajma declanşării revoluției a locuit la Jibău, activând ca vicecomite al comitatului Solnocul de Mijloc. S-a confruntat şi pe mai departe cu boala, dar a fost foarte bine îngrijit de către soția sa, Lux Anna.

Anterior, la 17 noiembrie 1830, Wesselényi a fost ales în consiliul de administrație al Academiei Maghiare, iar în ziua de 15 februarie 1831 devine membru onorific. Pe plan local a mai activat şi la conducerea gimnaziului din Zalău, respectiv ca şi consilier la Curtea de Apel.

Încă înainte de revoluție s-a preocupat foarte mult de problema iobăgiei, fiind unul dintre străluciții promotori ai mişcării reformiste maghiare. El a arătat că, din cauza lipsei unei legi urbariale, în Transilvania, au izbucnit o serie de probleme grave, precum răscoala lui Horea din anul 1784. În opinia sa, nerezolvarea acestei probleme putea conduce la revolte asemănătoare. El a remarcat că, atât timp cât cea mai mare parte a națiunii maghiare rămânea în stare de servitute sau de dependență, lipsită de drepturile şi libertățile cetățeneşti, atât timp cât ea era formată numai din clasele dominante, cu privilegiile lor, nu se putea vorbi de mult dorita înnoire a acesteia, iar maghiarimea în sine rămâne slabă şi vulnerabilă în fața pericolelor interne şi externe. Este pentru el argumentul suprem pentru care, în anul 1830, susține ca fiind indispensabilă acceptarea şi punerea în practică a unei legi urbariale care să conducă treptat la desființarea iobăgiei. Indiscutabil, Wesselényi s-a inspirat în programul său reformist după sistemul occidental, dar mai ales după ideile lui Széchenyi István. Nu doar că şi-a instruit iobagii, ferindu-i de ingerințele autorităților, el s-a şi străduit să-i convingă pe ceilalți magnați maghiari de faptul că, în condițiile în care se menținea vechiul sistem şi nu exista o racordare la schimbările vremii, nu se putea vorbi de înnoirea necesară. El a argumentat că relația nobil-iobag în Transilvania şi Ungaria nu este numai o relație de natură socială, dar şi una de sorginte națională. Soluționarea acesteia o vedea ca fiind foarte urgentă, căci, spunea el, de mult timp nucleul monarhiei habsburgice s-a erijat în protectoarea țăranilor, convingându-i, prin propagandă şi înşelăciune, că nobilii erau, de fapt, adevărații lor asupritori. Tocmai din acest motiv, el a considerat că nobilimea era cea care trebuia să soluționeze problema țărănească, înainte ca monarhia habsburgică să instrumenteze această chestiune în folosul ei şi în contra națiunii maghiare.

Wesselényi a prevăzut izbucnirea unei posibile revoluții, tocmai din cauza aspectului mai sus menționat, considerând că, în cadrul acestei revoluții care sigur va izbucni, țărănimea nu se va revolta în interesul națiunii, ci tocmai pentru că a rămas în afara națiunii, ca şi clasă asuprită.

Odată cu începerea revoluției, el s-a informat în detaliu despre evenimentele de la Viena, Pesta şi Cluj, citind presa vremii în reşedința sa de la Jibău. A luat act cu satisfacție de faptul că, în zilele de 20-23 martie, la Cluj, oamenii politici au acceptat, pe baza celor 12 puncte, transformările

sociale, inclusiv desfiinţarea iobăgiei. El a salutat decizia, pledând pentru grabnica punere în aplicare a ei.

În primăvara anului 1848, previziunile sale privind revoltele ţărăneşti din Transilvania s-au adeverit, mai ales în condiţiile în care, se ştia, ţăranii erau de părere că împăratul a desfiinţat demult iobăgia, însă nobilimea maghiară era cea care se opunea aplicării ei.

În lunile aprilie şi mai, Wesselényi a activat ca şi comisar gubernial în comitatele Solnocul de Mijloc şi Krasna. A pledat pentru ca uniunea Transilvaniei cu Ungaria, respectiv pentru ca desfiinţarea iobăgiei să fie pusă pe ordinea de zi principală în cadrul Dietei, ce urma a se deschide.

În ziua de 6 iunie 1848, Wesselényi pledează personal în Dieta de la Cluj, pronunţându-se categoric pentru: desfiinţarea iobăgiei, a robotelor şi a dijmei, libertatea cetăţenilor şi egalitatea în faţa legii. Aceste deziderate s-au lovit de dificultăţi majore, mai ales întrucât, în toamnă, evenimentele revoluţionare s-au precipitat. Din acest motiv, în luna septembrie, Wesselényi s-a refugiat cu familia la Freywaldau, lângă Gräfenberg. Va reveni la Pesta abia după încheierea revoluţiei, dar nu se va mai întoarce niciodată la Jibău, întrucât, din cauza unei răceli, s-a îmbolnăvit de aprindere la plămâni. În aceste condiţii, în ziua de 21 aprilie 1850, s-a stins din viaţă la hanul Emmering. În ciuda acestui fapt, demersul său nu a fost fără succes. Autorităţile au aprobat articolul IV din data de 18 iunie 1848 care prevedea desfiinţarea iobăgiei şi ştergerea sistemului feudal secular. Practic acum, la 1848, a apărut în Transilvania o nouă clasă ţărănească, care era formată din proprietari de pământ liberi, fapt ce a permis ridicarea şi consolidarea, pe mica proprietate, a unui sistem agricol familial. Acesta a reprezentat, de fapt, unul din evenimentele sociale cele mai semnificative ale Transilvaniei din epoca modernă.

BIBLIOGRAFIE:

BONA, Gábor. *Az 1848-1849-as honvédsereg vezetői,* Rubicon, 1999; *Magyarország hadtörténete két kötetben*, Zrinyi Katonai Kiadó, 1985; HERMANN, Róbert. *1848-1849- A szabadságharc hadtörténete,* Korona Kiadó, Budapest, 2001; KATONA, Tamás. *Battyány és az aradi vértanúk temetése,* Historia, 1989/3. SZINNYEI, József. *Magyar irok élete és munkái,* Budapest, 2000; *Új Magyar Élatrajzi Lexikon*, Magyar Könyvklub, 2001; *Pallas Nagy Lexikona; Révai Lexikon*;

V.A.

Cuprins

IMPRIMAT ÎN ROMÂNIA

9 789732 716298